

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00991

UNDZERE PROZAIKER

B. Rivkin

Permanent preservation of this book was made possible by

Paul Gerson, M.D.

in honor of

the Jewish people

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ב. ריווקין

אונדזערע פראזאאיקער

דעם 10טן יוני, 1951 ווערט זעקס יאָר זינט ב. ריחוקין ע"ה איז אַוועק פון אונז. פאַר דער צייט זיינען דערשינען פיר ביכער פון ב. ריחוקין :

„אַ גלויבן פאַר אומגלויביקע“, 256 זייטן, אַרויסגעגעבן פון דוד אינגנאטאָו ליטעראַטור-פּאַנז, ניו-יאָרק, 1947.
„יידישע דיכטער אין אַמעריקע“, 308 זייטן, פאַרלאַג „ציקאַ“, 1947.
„גרונט־טענדענצן פון דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע“, פאַרלאַג „איקוף“, 339 זייטן, 1948.
„יוסף אַפּאַטאַשוס גאַנג“, 59 זייטן, גרשון פאַמעראַנץ עסיי ביבליאָטעק, טאַראַנטע, קאַנאַדע, 194.

דאָס בוך „אונדזערע פּראָזאַאיקער“, וואָס דער „איקוף“ גיט אַרויס איז דאָס פינפטע בוך, 320 זייטן.

צו דער זעלבער צייט דערשיינט אויך אַ בוך „יום־טובים“, וואָס איך גיב אַרויס מיט דער מיטהילף פון יידיש־נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד, אין פאַרלאַג מ. ש. שקלאַרסקי.

איך האָב אויך צוגעגרייט צום דרוק דעם צווייטן באַנד פון „יידישע דיכטער אין אַמעריקע“, אין וועלכן עס גייען אַריין קריטישע אַפּהאַנד־לונגען וועגן :

ה. רוזענבלאַט, י. י. סיגאַל, ב. י. ביאַלאַסטאַצקי, נפתלי גראַס, טאַבאַטשניק, ציליע דראַפּקין, אבא שטאַלצענבערג, חיים גראַדע, א. לוצקי, א. בערגער, אַלעף כץ, יאַסל קאַהן און לוי גאַלדבערג.

עס איז אויך דאָ אַ „א. ליעסין בוך“ און אַ „ה. לייחיק און משה לייב האַלפּערין בוך“, אויך אַן אויספירלעכע אַרבעט וועגן יהוּאַשן.

ריחוקיןס פּובליציסטישע אַרטיקלען, וועלכע איך האָב אויסגעקלעפּט, אויף חיפּיל מיין אויג קאָן אַפּשאַצן, וועלן פאַרנעמען, זיכער, פינף בענד אויב ניט מער.

עס איז אויך דאָ אַ באַנד „נאַטור און וואונדער“. אַ טייל פון דעם האָב איך אַריינגעגעבן אין בוך „יום־טובים“.

עס איז דאָ אַן אַרבעט אונטערן נאָמען „דר. זשיטלאַחסקיס יידישער סאַציאַליזם“.

אַטדי קורצע רשימה שעפט ניט אויס ריחוקיןס ליטעראַרישע ירושה, ווייל אַ סך פון זיינע כתבים האָב איך נאָך ניט געהאַט די מעגלעכקייט איבערצוקוקן.

מינאַ ריווקין

ב. ריווקיו

אונדזערע פראזאאיִקער

איִקוֹף פארלאג

דאָס בוך איז צענויפגעשטעלט פון
מינאַ ריווקין
און דערשיינט מיט דער מיטהילף פון
„ב. ריווקינס בוך־קאָמיטעט“
י. אַפּאַטאַשו, ה. ליוויק, ת. פּאַמעראַנץ און אַנדערע

B. RIVKIN
UNDZERE PROZAIKER
(Our Novelists)

Published by
YIDDISHER KULTUR FARBAND (YKUF)
189 Second Avenue, New York 3, N. Y.

Copyright, 1951, by
MINNA RIVKIN
Bronx, New York

Printed in U.S.A. by
The Shoulson Press, 227 W. 17th St., New York 11, N. Y.

אַ פאַר פּרטים פון ב. ריווקינס, ע"ה, ביאָגראַפֿיע

וואו האָט ברוך געלעבט? אין אַ הינטער־שטיבל, אָן אַ פונדאַמענט. בעסער געזאָגט אין אַ קעלער, אָן אַ דיל (פּאָדלאָגע). דער דיל איז באַ־שטאַנען פון בלויער ערד. און אויף אַ יום־טוב פלעגט מען אויס־שיטען מיט געלן זאַמד. די גאַנצע דירה איז באַשטאַנען פון איין גרויסן קאַמער. דאָרט איז געווען די קיך, דער שלאָף צימער, און דער עסציימער און אַלע אַנדערע צימערן אריינגערעכנט.

ברוך האָט מיט קיין קינדער קיינמאַל זיך ניט געשפּילט, ווען אַלע קינדער פלעגן אין די ווינטערדיקע טעג גיין וואַרפן זיך מיט שניי גאַמעלקעס אָדער לאָזן זיך צום טייך דווינע גליטשן, און זומער זיך באַדן, פלעגט ברוך זיין פאַרנומען מיט זיינע ביכער, ער האָט כסדר געלייענט און שטודירט.

צו זיין „בר־מצוה“ האָט ברוך געהאַלטן אַ דרשה אין דער בעל־מלאכישער שול פון זיין געבוירן־שטאָט יאַקאַבשטאָט.

ווען די בעל־בתים זיינען אַרויס און זיך געלאָזט גיין אַהיים, האָבן זיי געשאַקלט מיט די קעפּ, די הענט פאַרלייגט אויף הינטן, און זיך איבערגעוואַרפן מיט רייד איינער מיטן אַנדערן. אַז ברוך האָט אָן אַפּענעם קאַפּ. אַ בעל־הביתשער ייד פון דער רויטער שול, טענהט צו די בעלמלאכישע יידן: אַי אַי! וואָס פאַר אַ מוח! מ'האָט געהאַפּט אַז ברוכן וועט מען שיקן אין אַ ישיבה לערנען. אָבער ברוך האָט שוין געהאַט זיינע אייגענע פלענער, און אידייען.

אבא שעפּטל, ברוכס פאַטער איז געווען אַ שטילער מענטש, מיט אַ געל פנים, און געלער באַרד, מיט צוויי גוטע אומעטיקע אויגן, און ווייניק רייד. ער האָט קיינמאַל ניט אַרויסגעוויזן אַז ער שטאַלצירט מיט זיין זון ברוכן. אין האַרצן האָט ער זיך מסתם איבערגענומען אָבער קיינעם האָט ער עס ניט געלאָזט מערקן.

אין אַ קורצער צייט אַרום, איז ברוך אַריין לערנען אין דער רעגירונג שולע פון זעקס קלאַסן. נאָך אַן עקזאַמען איז ער אַריין אין פּערטן קלאַס. ער האָט אַלץ באַקומען פריי, ווייל ער איז געווען דער בעסטער שילער.

אין דער צייט פון דער רעוואָלוציע אין 1905, הגם ברוך איז געווען אַ סאָציאַליסט רעוואָלוציאַנער (און אויך גענויגט געווען צום פּילאָ־זאַפּישן אַנאַרכיזם), האָט ער אַנטייל גענומען אין „בונד“.

אביסל שפעטער איז ברוך און זיינע חברים, אַרעסטירט געוואָרן
און מען האָט זיי פאַרזעצט אין תּפּיסה. זיצנדיק אין תּפּיסה האָט ברוך
געפּריידיקט פּרייהייט און גלייכהייט און אַפּשאַפּן אַרעמקייט. ער האָט
געהאַלטן דאָרטן גאַנצע לעקציעס. די זשאַנדאַרן און פּאָליציי זיינען
געווען מערסטנס לאַטישן וועלכע האָבן פּיינט געהאַט דעם צאָר. האָבן
זיי זיך גערן צוגעהערט צו ברוכן און זיינען געוואָרן זיינע גוטע פּריינט.
ברוך האָט קיינמאַל נישט געשטרעבט צו קיין קאַריערע און ווייניק
זיך געקומערט וועגן קליידער אָדער אַנדערע אויסערלעכע זאַכן.
ער איז געווען אַ געבאַרענער תּלמיד חכם, אַ פּילאָזאָף.

אַט דעם מאַטעריאַל האָט מיר צוגעשטעלט דר. יוסף
וויינרעבע, אַ שוועסטער-קינד פון ברוך ריווקין.

מ. ר.

א י נ ה א ל ט :

מענדעלע מוכר ספרים

- 11 מענדעלעס וועג פון פובליציסט צום קינסטלער
- 20 וואָס קענען מיר לערנען פון מענדעלען?
- 34 מענדעלע — אַבראַמאָוויטשעס „איבערזעצער“
- 38 יעדער מיט זיין „מגיד“

י. ל. פּרין

- 44 י. ל. פּרין — ווי היינט וואָלט ער געלעבט
- 58 אַ פּרין רעוויזיע
- 63 י. ה. ברענער און י. ל. פּרין

לעאָן קאַברין

- 76 לעאָן קאַברין — פּופציק יאָר שאַפן

דוד פינסקי

- 86 דוד פינסקי — פּיאַנער פון פּראָלעטאַרישער דערציילונג
- 94 קלאַסנקאַמף אַרום יידישן יום־טובּ
- 102 פינסקי דער דראַמאַטורג
- 109 די וועגן פון דוד פינסקיס דראַמאַטורגיע

אַבראַם רייזען

- 128 אַבראַם רייזענס בלאַט אין דער יידישער ליטעראַטור

יונה ראָזענפעלד

- 140 יונה ראָזענפעלד

פּרין הירשביין

- 157 פּרין הירשביין

דוד איגנאַטאָוו

- 194 דוד איגנאַטאָוו — דער פּאַעט־ראַמאַניסט
- 221 אויך די מפרות פון די גלויביקע זיינען נצחונות

י. אָפּאַטאַשו

- 228 געשלעכטס־שפּראַך
231 דערציילטע באַשרייבונג
234 ר' זאַגיל חסיד
239 אין פּוילישע וועלדער
243 אָפּאַטאַשוס הויפּט־אויפּטו
254 י. אָפּאַטאַשו: זיין סטיל און מעטאָד

י. י. זינגער

- 264 י. י. זינגערס לעצט ווערק

ברוך גלאַזמאַן

- 274 ברוך גלאַזמאַן
279 זאַל אים גוט זיין! ...

ב. עפּעלבוים

- 285 ב. עפּעלבוים און זיין הויפּט־העלד

פ. בימקאָ

- 297 פ. בימקאָ אַלס דערציילער איז אויך אַ דראַמאַטורג
316 פ. בימקאָ — דער דראַמאַטורג

ברוך ריווקיץ
(1945 — 1883)

מענדעלע מוכר ספרים

1

מענדעלעס וועג פון פובליציסט צום קינסטלער

דער פאראייניקטער פראנט ארום מענדעלע מוכר ספרים איז גע-
שפאלטן אויף דער ליניע, וואו „אידיאישקייט“ גרענעצט זיך מיט „קינסט-
לערישקייט“. און ווייל דער פאראייניקטער פראנט איז דא געשפאלטן
אין צוויי לאגערן, די פראלעטארישע קריטיקער און די קריטיקער עס-
טעטן זיינען דא מאביליזירט איינע קעגן די אנדערע און מלחמה ווערט גע-
פירט — ווערט די שפאלטונג, וואס האט געשפאלטן די קריטיקער, ארי-
בערגעטראגן אויף מענדעלען גופא. נייך אין מענדעלען גופא. ווייל די
צדדים, ווי דער שטייגער איז, זוכן וואס שארפער זיך פאנאנדערצוגרע-
נעצן וועגן מענדעלעס אידיאישקייט און מענדעלעס קינסטלערישקייט, וואס
גרענעצן זיך ביי אים גאר נאענט, ביז עס ווערט א ריס צווישן זיי, א סתירה,
אויף קיינמאל ניט צו ווערן איינס.

עס קוקט שוין באדא אויס לויט די קריטיקער-עסטעטן — הגם זיי
וועלן אין דער עפנטלעך זיך ניט מודה זיין, — אז דארט וואו מענדעלע
איז געווען א טרעגער פון געזעלשאפטלעכע אידיען, א קעמפער קעגן
אטן דעבנס-רעזשים, קעגן דער יידישער קהלשער גרענדע, קעגן דער צא-
רישער רעגירונג, און וואו ער איז געווען א פריידיקער פון רעפארמען,
א מדיקי-יושר פארן קבצן און א זוכער פון אן אויסוועג פון דער יידישער
קבצנות — דארט איז ער קיין ריינער קינסטלער ניט געווען, די „קליאטשע“
איז פאר זיי נישט מער ווי פובליציסטיק אפאלאגעטיק — א רחמנות בעטן
פאר דער כנסת-ישראל. איז עס דערום קינסטלעריש געפסלט. ריינער
קינסטלער איז ער פאר זיי ערשט געווארן אין דער צווייטער העלפט פון
זיין שאפן. מענדעלעס שפיגל-ווערק איז פאר זיי „שדמה ר' חיימס“ (פון
1899) — ווייל דארט איז ער באזיז קינסטלער-שיידערער פון אלטן יידישן
לעבנסשטייגער און נעמט קיינעמס צד ניט. געכשרט ווערן פון זיי גרויסע
סיידן פון „ווינטשפינגערס“ און אויך „פישקע“, ווייל עס דוכט זיך זיי, אז
געשילדערט האט ער דארט אויס ריינער הנאה פון שילדערן און האט זיך

ב. ריווקין

פארגעסן אן דער כוונה, מיט וועלכער ער האט אָנגעהויבן — צו ראַטעווען די יידישע עדה. — די ריינע הנאה פון שילדערן שמעקט זיי גוט, די עסטעטן...

פון דער אַנדער זייט, די פּראָלעטאַרישע קריטיקער, אויף צו להכעיס די עסטעטן פּסלען אַלץ, וואָס יענע כשרן. „שלמה ר' היימס" איז פאַר זיי נישט מער ווי סענטימענטאַלע מעמואַריסטיק — אַ זקן פּאַסאַקעוועט זיך מיט די זיסע זכרונות פון דער קינדהייט. פּסול איז „שלמה ר' היימס" און אַ ריי אַנדערע ווערק פון די 80-ער און 90-ער יאָרן אויך דערמיט, וואָס זיי געפינען דאָרט די פאַרהערלעכונג און די אידעאָליזירונג פון אַלטן פרומען יידישן לעבנסשטייגער — דאָס יום-טובן און דאָס שבת-קודשן. מיטן אַנ-הויב פון די 80-ער יאָרן, נאָך די פּאַגראַמען, איז אויף מענדעלען געקומען אַ רעאַקציע, און ער האָט גענומען זאָגן גוט אויף דעם, וואָס ער האָט פריער פאַרלייקנט. גרויס איז מענדעלע פאַר זיי אין דער ראַדיקאַלער פּעריאָדע פון זיין שאַפן — אין די זיבעציקער יאָרן. די „קליאַטשע" און „פישקע" זיינען פאַר זיי געזעלשאַפטלעך וויכטיקע, און במילאָ שוין אויך — ניין, זיי זאָגן ניט „במילא", נאָר גלייכצייטיק אויך — קונסטלעריש וויכטיקע ווערק. ער איז דאָרט דער קינסטלערישער פאַרטיידיקער פון די געדריקטע און געשטיקטע קעגן אַלע זייערע דריקער און שטיקער.

אַזוי גייט אָן די מחלוקת, וועלכע שפּאַלט מענדעלען אויף צווייען. און הגם עס ווערט ניט אָפּן דערקלערט, אָבער דער איינדרוק באַקומט זיך: דער קעמפּער און דער קינסטלער האָבן אין מענדעלען קיינמאָל ניט געהויזט; און קאָנען בכלל קיינמאָל ניט הויזן, וועלן די עסטעטן צוגעבן. די פּראָלע-טאַרישע קריטיקער שרייבן צו קינסטלערישע חשיבות אויך צו די געזעל-שאַפטלעך אָנגעלאָדענע ווערק, אָבער די עסטעטן מורמען דערביי אונ-טער: אַך און וויי צו דער קינסטלערישקייט.

בַּרְיוֹז איין ווערק מענדעלעס איז ניצל געוואָרן פון צעריבן צו ווערן צווישן די צוויי שטרייטנדיקע לאַגערן. דאָס איז „מסעות בנימין השלישי" (פון 1878), וואָס ביידע צדדים זיינען מסכים, אַז עס איז אַ געניאַל ווערק, אַרום „מסעות" ווערט באמת געפּראָוועט אַ פאַראייניקטער פּראָגנאָס — עס איז די טראַגיקאַמעדיע פון יידישן בטחון, זאָגן ביידע — אָבער דאָך ניט אין פולער אייניקייט פון טייטש. — די פּראָלעטאַרישע קריטיקער אַקצענט-טירן די קאַמעדיע פון דער טראַגיקאַמעדיע: עס ווערט אַרונטערגערירטן ביז גראַטעסק דער פּוסטער בטחון פון דעם יידישן קליינבירגער. די עס-סעטן אַקצענטירן דעם טראַגישן טייל פון דער טראַגיקאַמעדיע: דער יידי-שער בטחון ווערט דערטריבן צו אַזאָ הויך, אַז עס גלוסט זיך אַזש וויינען

און לאַכן. און ווידער זוערט דאָ דער קליינשטעט־דיקער בנימין אַ קרוב צו אַ וועלט־טיפּ — דאָן קיכאַט : און די יידישע ליטעראַטור ווערט דורך דעם אַ טייל פון דער וועלט־ליטעראַטור ; וואָס דאָס אַליין איז שוין ביי זיי אַ גרויסער קינסטלערישער אויפטו. וואָרים זייער גרויסע מעלה איז ליטעראַטור — אומאַפהענגיק פון דעם צי ליטעראַטור טוט געזעלשאַפטלעכן דינסט צי ניט.

פאַר מיר האָט „מסעות“ נאָך דעם פאַרדינסט, וואָס עס ווייזט, אָן די גאַנצע פּראָצעדור פון שפאלטן מענדעלען אויף חלקים — אויף פובליציסט און קינסטלער — איז אַ פאַלשע, ביידע צדדים זיינען שותפים צו איין גרויסן טעות : מענדעלע איז ניט געווען קיין צעטיילטער. אומזיסט און אומנישט איז אויפגעשרויפט געוואָרן דאָס פּראָבלעם פון פובליציסט און קינסטלער אין אים. דער אמת איז, אָן זיי זיינען ביידע געווען איינס אין אים : דער פובליציסט האָט גערעדט דורכן קינסטלער („קונסט“, „קינסטלער“ ווערן שוין אַזויפיל אַרומגעשלעפט אין די מיילער, אָן די ווערטער האָבן אָנגע־וואָרן זייער טעם און זין. „קינסטלער“ איז שוין געוואָרן אַ פעטיש, אַ שטיק אַבערגלויבן, וואָס דינט צו שפּרייטן נעפל און וואָרפן פאַרבליענדענישן. איז שוין בעסער מען זאָל דעם „קינסטלער“ צוריקפירן צו זיין פשוטן זין : שילדערער־דערציילער אָן אונטערשייד פון פּרעדיקער, זאָגער).

לכתחילה האָט ער אָנגעהויבן אַלס פובליציסט — אַלס איינער, וואָס גייט מיטן קאַפּ פאַראַויס ; אַלס איינער וואָס דערלאַנגט אידיען זאָגנדיק זיי ; שטופנווייז האָט ער זיך אויסגעלערנט דעם בעסערן מעטאָד — דעם מעטאָד פון ווייזן, וואָס ער וויל זאָגן — פון דערלאַנגען אידיען דורך שילדע־רונג־דערציילונג — דעם מעטאָד וואָס גיט פיל שטאַרקערן עפעקט, וואָס דערצו האָט ער געהאַט אַזע נויטיקע איינגעבאַרענע אייגנשאַפטן : נאָך קינדווייז האָט ער זיך אויסגעצייכנט מיט אַ שאַרפן אויג און געהער, פלעגט אויפכאַפן פּנימער, כאַראַקטער־שטריכן, מיגעס און אינטאַנאַציעס, און נאָכ־מאַכן, אויפשפּילן זיי מעשה אַקטיאַר. אַבער הגם באַשאַנקען מיט איינגע־באַרענע קינסטלערישע פעאַיקייטן, ווייזט ער עס גלייך ניט אַרויס. אין „קליין מענטשעלע“ — זיין ערשט ווערק אויף יידיש — איז ער נאָך אַ פּוב־ליציסט, וואָס הויבט ערשט אָן לערנען זיך דערציילן. עס פעלן די אַלע מעלות פון די שפּעטערדיקע ווערק, וואָס אַנטציקן אַזוי די קריטיקער־עס־טעטן, בלוזי קורצע כאַראַקטער־שידערונגען און דערציילונגען. זיי זיינען גיכער געשפּילט, ווי געשידערט און דערציילט. און דערציילונג־עפיזאָדן גיבן זיך אים איין, ניט די לענגערע. פון נאַטור־שילדערונג — קוים־קוים.

ב. ריווקין

וואָס זשע האָט אים געטריבן און געשטויסן צו אַלץ מער קינסט־
דערישקייט? — ווען מען וועט זיך גענויער איינהערן אין זיינע ווערק,
נאָכפּאָלגנדיק דעם סדר, ווי זיי זיינען געקומען איינס נאָכן אַנדערן, וועט
מען מאַכן אַן איבערראַשנדיקע אַנטדעקונג, אַז דאָס איז גראַד געווען די פון
קריטיקער־עסטעטן פאַרזענע פּובליציסטישע אידיע — זיין שטייגנדיקע
פאַרשטענדעניש פאַר געזעלשאַפטלעכע דערשיינונגען — וואָס האָט אויפגע־
וועקט און באַרעדעוודיק געמאַכט דעם קינסטלער אין אים. פריער פון
אַלץ די אידיע פון נויט — פון דער גרויסער יידישער נויט — די זעלבע
נויט, וואָס האָט אים אַזוי קאַנסעקווענט געבראַכט פון העברעאיש — ס'לשון
פון די באַלעבאַטישע משכילים — צו דער שפראַך אויף וועלכער עס רעדט
די יידישע נויט — יידיש. גאַר פרי האָט ער זיך באַקענט מיט נויט. קוים
כר־מצווה געוואָרן, איז ער פּרופּוּצירט פון באַלעבאַטישן שטאַנד אַריינגע־
פּאַלן אין ביטערסטער אַרעמקייט. ער איז געצוואונגען געוואָרן צו שפּייזן
זיך פון דער טאַרבע. און ווער עס האָט איין מאָל פאַרזוכט דעם טעם
פון טאַרבע־ברויט, בלייבט דער טעם אויף אייביק אים איינגעקריצט אין
גומען. דערפאַר האָט ער באַד זיך געכאַפט, אַז ער טאָר ניט שרייבן אויף
וואוילצוגעפּעלן די באַלעבאַטישע יונגע משכילים. נאָר שרייבן מוז ער
אויף דער שפראַך פון דער נויט פאַר די מענטשן פון נויט און טאַקע וועגן
זייער נויט. און שרייבנדיק פאַר זיי, קאָן מען ניט יוצא זיין מיט פריידיקן
אידיען, נאָר מען מוז וואָס טיכטיקער שיִדערן און דערציילן. דערפאַר
איז ער געווען דער ערשטער משכיל צו ווערן אויס משכיל — דער ערש־
טער צו געזעגענען זיך מיט דער משכילישער חכמה, אַז מיט פאַרשפּרייטן
חכמה און וויסן פּטרט מען אַפּ דאָס גאַנצע יידישע פּראָבלעם. דאָס האָט
זיי, די יונגע באַלעבאַטישע משכילים, זיך אַזוי געקאַנט דוכטן. דאָס
האַבן זיי געקאַנט מיינען, אַז ווען די השכלה וועט זיי מתיר זיין ניט צו
לייגן קיין תפילין, און זיי וועלן קענען לעבן ווי גוים, וועלן זיי פאַרדינען
ווי גוים. אָבער ווען מען רעדט צו דער ברייטער יידישער אַרימקייט,
ווערט די גרויסע משכילישע חכמה אַ גרויסע נאַרישקייט.
מיט „קליין מענטשעלע“ האָט מענדעלע אַנגעהויבן זיין אַפּענסיווע
אויף דער יידישער נויט. אין זיין ערשטער אַטאַקע איז ער נאָך אַליין אַ
האַלבער משכיל: ער גלויבט נאָך, אַז די גאַנצע רפואה איז אין פאַרשפּריי־
טונג פון בירדונג דורך אידעאָלע תלמוד תורה'ס, וואו יידישקייט ווערט
געלערנט צוזאַמען מיט דער פאַנדשפראַך און אַביסעלע וויסנשאַפט. פון זיך
גיט ער נאָך צו אַ שטיקעלע רפואה קעגן דער נויט — אַז אויך מלאכה זאָ
מען לערנען...

אָבער דאָס איז אַ ווייטער חלום, וואָס ער שרייבט אַריין צום סוף פון „קליין מענטשעלעס“ צוואה. וועלן דען די בעלי דעה איבער דעם יידישן קהל דערלאָזן דערצו? די הויפט־קראַפט פון זיין אַטאַקע איז גע־צילעוועט קעגן אַט די בעלי דעה, די גרענדע פירער, די בעל טאַקסעס („קליין מענטשעלע“, „די טאַקסע“) — זיי, די הויפטשולדיקע אין דער יידישער מאַסן נויט. — די אַנדערע משכילים האָבן געשריבן מליצה־דיקע מסירות אויף די קהלס לייט, אָבער ביי זיי איז אויסגעקומען, אַז זאָלן נאָר די שענערע גבירים, זיי, די משכילים, צולאָזן אַלס פאַרוואַלטער, אַדער כּכל הפחות אַלס בע־יעצה, און אַלץ וואַלט שוין גוט געווען. אַנדערש ביי מענדעלען: זיין באַשולדיקונגס־אַקט איז קאַנטלעכער. זיי זיינען דער יידישער רעזשים פון עקספּלאַאַטאַציע. זיי באַרױבן די מאַסע פון איר לעצטן ביסן, מיט פאַלשער פרומקייט, מיט גאַט אויף די ליפּן, דעקן זיי צו זייער פרעסערישן אַפעטיט, זייער דבר־אחר־שן שנוק.

וואָס ווייטער ווערט זיין געזעלשאַפטלעכער בליק אַפֿן שאַרפּער: ער כאַפט אַרום אַלץ ברייטער די יידישע ערד, דעם כלל, און ער דרינגט אַריין אַלץ טיפּער אין די סיבות פון דער יידישער נויט. די ערשטע אַרומכאַפּונג איז די „קליאַטשע“: דער יידישער רעזשים פון עקספּלאַאַטאַציע איז בלױז אַ טייל פון אַ פּיל גרעסערן רציחה־רעזשים, וואָס ווערט אַרױפּגעדריקט פון דער צאַרישער רעגירונג. ניין, דער רעזשים איז נאָך אויסגעשפּרייטער; אשמדאי פּליט מיט ישראָליקן איבער לענדער, און אומעטום איז די „קליאַטשע“, די כנסת ישראל, אַ קרבן פון רדיפות און אונטערדריקונג, און וואָס קענען דאָ העלפן חכמות? ישראָליק פּאַלט דורך אין אַלע זיינע עקזאַמענס אויף אַ משכיל. וואָס טױג דאָ חכמה, אַז דער רעזשים נעמט צו דעם ביסן פון מױל און „קין טאַנץ גייט ניט פאַרן עסן“. — די אויס־לייזונג וואָס ווערט דאָ אונטערגעזאַגט — איז די שטירצונג פון רעזשים.

די צווייטע ברייטערע אַרומכאַפּונג פון יידישן כּלל און נאָך טיפּערע אַריינדרינגונג אין דער יידישער נויט איז „מסעות בנימין השלישי“ — דער גאַנצער יידישער נפש, — זיין מאַטעריאַל און פּסיכישע געשטאַלט, — איז אַ פּראָדוקט פון דעם יידנס הילפּלאַזער נױט־עקאָנאָמיק, וואָס־זשע בלייבט אים? אַ האַפענונגסלאָזע האַפענונג, די טראַגיקאַמעדיע פון יידישן בטחון: צו זיצן אין אַ זומפ און צו חלומען חלומות וועגן אויסלייזונג דורך נסים און נפלאות: צו שווימען פון גנילא פיאט גלייך אין סמבטיון אַריין...

פון כלל נעמט זיך שוין אויסשײלן דער פרט: בנימין השלישי איז דער פאַרלױפּער פון אַלע אונדזערע שפּעטערדיקע טראַגיקאַמישע אומ־פּיסטן, פון אונדזערע געזעלשאַפטלעכע און פּרױוואַטע געשעפטלעכע מנחם מענדלס.

און מיט דער ברייטערער אַרומכאַפּונג און מיט דער טיפּערער אַרייַן-
 דרינגונג מערט זיך מענדעלעס קינסטלערישע קראַפט. איז דאָס, אַלזאָ,
 געווען זיין געזעלשאַפּטלעכער בליק — זיין פּובליציסטישע אידיע, וואָס
 האָט אים געטריבן און געשטויסן צו קינסטלערישקייט — ניט די קינסט-
 לערישע קראַפט האָט זיך באַוועגט פון זיך אַליין.

א ראייה דערויף, אַז דאָס איז די אידיע געווען די טרייב-קראַפט און
 די שטויס-קראַפט — האָבן מיר אין זיין מעטאָד — דעם מעטאָד פון אַלע-
 גאַרע. אַלעגאַרע איז די פאַרם, וואָס מאַכט אַן אידיע שילדערן און
 דערציילן. געוויינלעך אין אַן אַלעגאַרע, בלייבט די אידיע אַ טרוקענע
 סכעמע, צו וועלכער די מעשה ווערט צוגעקלעפט מיט טרוקענעם שפייכץ.
 ניט ביי מענדעלעך. מענדעלעך האָט ביי דער אַלעגאַרע גענומען איר טאַפּל-
 מיניעוודיקייט, איר אַנצוהערעניש. מענדעלעך פון קאַפּוליע האָט גענומען
 ביי דער אַלעגאַרע דאָס קאַפּוליער אַנצוהערעניש. ער האָט זיך גענויטיקט
 אין דעם מיט פון אַלעגאַרע, ווייל זי גיט די מעגלעכקייט צו באַוועגן אַן
 אידיע צו געשטאַטיקייט, צו דערציילערישקייט. אַז מיר וועלן זיך צו-
 קוקן צו מענדעלעס יעדן ווערק, וועלן מיר געפינען, אַז דער קערן אירער
 איז אַ משל — די אַלעגאַרע. זי איז דאָס דער געבורטסאַרט פון דער דער-
 ציילונג. אויב זי פירט ניט די גאַנצע דערציילונג, גיט זי לכל הפחות דעם
 שטויס צו דער דערציילונג. זי גיט איר דעם כוח אויף אַנצוהויבן באַ-
 וועגן זיך: אין „קליין מענטשעלע“ איז דאָס „קליין מענטשעלע“ אין
 מענטשנס אויג. גלייך דערויף לייגט ער אַוועק דעם קערן פון שפעטער-
 דיקן גרעסטן ראַמאַן מיט דער קורצער מעשה וועגן „ווינטשפינגערל“,
 וואָס דערפירט דעם מענטשנס אַלע וואונטשן. אין דער „טאַקסע“ איז עס
 דאָס קעסטעלע, וואו אַרימעלייט לייגן זייערע קאַפּיקעס און די גבירים
 נעמען פון איר אַרויס טויזנטער. די גאַנצע מעשה פון דער קליאַטשע איז
 געבויט אויף דער צוגלייכונג פון כלל ישראל צו אַ געפייניקטער קליאַטשע,
 און דאָרט וואו די צוגלייכונג איז דורכגעזעצט, — אין רייד פון דער
 קליאַטשע, אין די רייד פון אשמדאי — האָט די דערציילונג קינסטלערישן
 שוואונג און פאַרנעם. אויב די גאַנצע דערציילונג פון „מסעות“ איז גע-
 בויט אויף אַן אַלעגאַרע צוגלייכונג און אַרייַנטייטונג: פאַר בנימנען
 איז זיין יידיש קליין-וועלטל — דאָס שטעטלעך — די גאַנצע וועלט, פון
 עק ביז ברעג; זיצט ער אין אַ שיפּ אַויפן טייכ, גניאַפּיאַטקע און שווימט
 פון איין בלאַטע צו דער אַנדערער, איז דאָס אַן אַקערענט, וואָס פירט אים
 איבער ימים, אַקעאַנען, עקוועלט צום סמבטיון, הינטער וועלכן עס
 געפינען זיך די גליקלעכע „רויטע יידעלעך“.

איז דאָס די וואונדערלעכסטע אַלעגאָריש־קינסטלערישע סצענע אין דער גאַנצער וואונדערלעכער אַלעגאָרישער קינסטלערישער מעשה. די איי־דייע פילט אויס די גאַנצע מעשה, די מעשה פאַסט איין די גאַנצע אידייע, און עס בלייבט גאַרנישט איבער פאַר דרשה. איז „מסעות“ מענדעלעס בעסט ווערק אידיאיש און קינסטלעריש, וואו די ביידע עלעמענטן זיינען דאָ געוואָרן איינס.

צו „פישקען“ איז דער שליסל די אַלעגאָריע וועגן דער טאַרבע, מיט וועלכער עס הויבט זיך אָן און עס לאָזט זיך אויס די גאַנצע יידישע עקאָ־נאַמיק. „אין ישיבה של מעלה און ישיבה של מטה“ איז דאָס דער בוי־דעם, וואו כל המינים יידן באַהאַלטן זיך אין שרעק פאַר אַ פּאַגראַם. דער בוי־דעם דאָס איז די ישיבה של מעלה, וואו די כל המינים לאָזן זיך אַראָפּ, נאָכן פּאַגראַם, פון בוי־דעם, און עס ווערט מיאוס פּאַסקודנע צווישן זיי. אין דער דערציילונג „אויף אסיפות“ איז דער אַלעגאָרישער קערן — דער קאַסטן אויף רעדלעך, וואו אַלע יידישע אוצרות ליגן באַהאַלטן. אָבער אוי וויי — די רעדלעך זיינען אָפּגעבראַכן, און דאָס הערצעלע פון שלאָס איז אויפגעבראַכן, און עס איז קיין צוטריט צו די אוצרות נישט. און אין צייט פון סכנה קענען מיר גאָר נישט ראַטעווען, און מיר ווערן פאַרפאַלן צוזאַמען מיטן קאַסטן.

עס איז אַ מייסטערהאַפּטע דערציילונג, און איך ווייס נישט פאַרוואָס זי ווערט נישט דערמאָנט, ווען מען רעכנט דעם צעטל פון אַבראַמאָוויטשעס בעסטע ווערק. דאָרט איז זיין גאַנצע געזעלשאַפּטלעכע פּילאָזאָפּיע, זיין גלויבטישער פּאַלקיום — נאָכדעם ווי ער האָט זיך איבערצייגט, אָו ביי יידן איז 100 מאָס רייד אויף איין שטיקעלע אויפטו, און ער איז באַפאַלן געוואָרן פון מרה שחורה.

אַזוי, אָו דאָס איז די אַלעגאָריע, וואָס עפנט יעדע גרעסערע און בע־סערע דערציילונג זיינע, אָבער דער עיקר — אַלעגאָריעס, וואָס האָבן פאַר־וואַנדלט דעם פּובליציסט אַבראַמאָוויטש אין דעם קינסטלער מענדעלן — וואו אַבראַמאָוויטש רעדט אָן מענדעלן, איז ער אַ פּקה און בעל מוח, אַ אידיען־פּריידיקער, אַ זאָגער: דאָס איז מענדעלע, וואָס איבערזעצט דעם פּקה און בעל מוח אין שידערער און דערציילער.

ווי אַזוי האָט דאָס מענדעלע געקענט אָזאָ וואונדער אַפּטאָן אַבראַ־מאָוויטשן? — ווייל מענדעלע איז אַבראַמאָוויטשעס גרעסטער קאַפּליער אָנ־צוהערעניש. ער איז דורכאויס טאַפּל־מיינענדיק, טאַפּל־זיניק און טאַפּל־נשמהדיק. ער איז אַ טאַפּל־מענטש, מיט אַ טאַפּל־גאַנג. ער איז אַבראַ־מאָוויטש אַריינגעזעצט אין אַ פרומען פאַרציטיקן לבוש. ער איז אַ פאַר־

שטעלטער משכיל — מיט באַרד און פאות און תפילין־זאָק. אַזעלכע זיי־נען געווען גאָר אַסך אין אַבראַמאָוויטשעס יוגנט־יאָרן; אַזעלכער איז טייל־ווייז אויך געווען אַבראַמאָוויטשעס אייגענער פּאָטער; אַזוי איז אויך דער פּאַרלויפער פון זיין פּאָטער, ר' בנימין, אין דער טיילווייז אויטאָביאָגראַפֿי־שער „אַלטער געשיכטע“, וואָס איז פּאַראַויסגעלאָפּן דעם כולו אויטאָביאָ־גראַפֿישן „שלמה ר' חיימס“. ווען יונגעלייט, משכילים, קומען צו אַט דעם בנימינען האַלטן זיך אַן עצה, זאָגט ער זיי בפֿירוש: זייט פּרום־פּאַר־שטעלעטע, וועט איר האָבן אַ גרעסערע השפּעה...

און אַזוי גיך ווי אַבראַמאָוויטש האָט זיך אַריינגעזעצט אין דעם מענ־דעלע געשטאַלט, האָט ער באַקומען צוויי נשמות — אַן אויבערשטע און אַן אונטערשטע: האָט ער באַשאַפּן אַ באַרג אַראָפּ אין זיך, אַ משופּעדיקייט, וואָס האָט געבראַכט אין באַוועגונג זיינע אידייען, זיי זאָלן נעמען לויפּן אין דערציילערישקייט אַריין. אין זיין אייגענעם נאָמען ניט, אָבער פּאַר־שטעלט פּאַר אַ צווייטן, האָט ער געקאָנט נעמען שפּיץ אַ צווייטן; האָט ער גענומען רעדן טאַפּל־שפּראַך, אַלעגאָריש זאָגנדיק איינס און מיינענדיק עפעס אַנדערש... אַזוי האָט ער באַשאַפּן דעם מענדעלע נוסח און האָט איינגעשטעלט און אַרגאַניזירט דאָס יידישע לִשון. און ער האָט גענומען זען טאַפּלט — די נאָטור אויך. דער גאַנצער סעקרעט פון מענדעלעס נאָטורשידערונגען איז אַט די טאַפּלע ראַיה, וואָס מאַכט זען שאַרפעד און בילדלעכער; און אַזוי איז מענדעלע געוואָרן אונדזער ערשטער קינסט־לערישער נאָטור־שילדערער.

מענדעלע — אַבראַמאָוויטש „אין דעם גרים“ — איז אַזוי אַרום גע־וואָרן זיין איבערזעצער אין קינסטלערישקייט; אַדער מענדעלע איז אַב־ראַמאָוויטשעס „מגיד“. ער האָט געשפּילט ביי אים דיזעלביקע ראַלע, וואָס דער „מגיד“ און אונטערזאָגער ביי ר' יוסף קאָרון.

דאָס אַלץ וואָס איך האָב אויבן געזאָגט קען איילוסטרירט ווערן דורך הונדערטער ביישפּילן פון מענדעלעס ווערק, אָבער איך שרייב אַט־דאָ ניט קיין אויספירעכע אָפּהאַנדלונג.

פון דעם אַלעמען איז געדרונגען, אַז עס איז אַ טעות צו שפּאַלטן מענ־דעלען אויף פּובליציסט־קעמפּער און קינסטלער־שילדערער, און אומזיסט און אומשניט האָט דער פּאַראַיניקטער פּראָנט זיך געשפּאַלטן אַרום אים. דאָס האָט דער פּובליציסט, דער אַנגעלאָדענער מיט געזעלשאַפטלעכע אי־דייען, מיט זיין אַלץ ברייטערן אַרומכאַפּן דעם יידישן כלל און מיט זיין אַלץ טיפּערן אַריינדרונגען אין יידישן פּרט, אויפגעוועקט און אַקטיוו געמאַכט

מענדעלע מוכר ספרים

דעם קינסטלער שילדערער, באהעלפנדיק זיך מיט אַלעגאָריע בכלל און מיט דער אַלעגאָריער מענדעלע-געשטאַלט בפרט.

איך האָלט אָבער, אַז דער טעות פון די קריטיקער-עסטעטן איז אַ גרעסערער. די פּראָלעטאַרישע קריטיקער פאַרבראַקירן דאָס „ווינטש-פינגערל“ ווייל מענדעלע שבת-קודש'ט דאַרטן מיט שמואליק דעם שמאַטע-קלייבער; און זיי פאַרבראַקירן שדמה רב חיימס, ווייל ער איז כולו שבת קודש. דער טעות וועט זיך במילא פאַרריכטן. אויב די פּראָלעטאַרישע קריטיקער קענען זיך קיין עצה ניט געבן, וועלן די פּראָלעטאַרישע קינסטלער שוין געפינען אַ וועג ווי צו פּראָלעטאַריזירן זיין שבת קודש פאַר פּראָ-לעטאַרישע צוועקן.

אַ פיל ערגערן טעות מאַכן די קריטיקער-עסטעטן, וועלכע זיינען זיך משמח מיט יענע ווערק מענדעלעס, וואָס עס דוכט זיך זיי, אַז מעגן דעלע האָט דאַרט געהאַט אַפּגעטעמפּט זיין געזעשאַפּטלעכן געוויסן, ערשטנס איז דאָס אַן עוולה קעגן מענדעלען, אַפילו אין „שדמה ר' חיימס“ איז אונטער דער ריינער קינסטלערישקייט דאָ אַ געזעלשאַפּטלעכע כוונה, וואָס איז געווען אַ רעזולטאַט פון מענדעלעס גאַנצער לעבנס דערפאַרונג און אידיאלישער אַנטוויקלונג און וואָס ניט דאָ איז דער פּלאַץ צו פאַר-שפּרייטן זיך וועגן דעם. און עס איז אויך אויבן-אויף ניט אמת. אין „שדמה ר' חיימס“ זיינען דאָ גאַנצע קאַפיטלען פון אויטאָביאָגראַפישער שטייגער-באַשרייבונג און גאַנצע שטיקער פּובליציסטיק — וועגן קאַלאָניאַציע צום ביישפּיל — אויף דער טעמע: הונדערטער טעאַריען אויף איין שטיקעלע אויפטו — וואָס האָט נאָך היינט צו טאָג געקאָנט איבערגעדרוקט ווערן אין אַ צייטונג. אין „ווינטשפינגערל“ איז דאָ אַ גאַנץ בוך — דער זיבעטער, וועגן די אַקציוניקעס-משכילים — וואָס איז כמעט מאַרקסיסטיש אין באַ-לייכטונג: — „דאָס האָט די פרנסה געבראַכט די השכּלה“ — דערלויבט זיך מענדעלע צו דערקלערן.

קענטיק, אַז אַנווערנדיק זיין געזעלשאַפּטלעכן באַלאַנס, האָט מעגן דעלע אויך אַנגעוואָרן זיין קינסטלערישן באַלאַנס, וועלכן ער האָט שוין גע-האַט איינגעשטעלט אין די „מסעות“. — און די צוויי ווערק זיינען גע-שפּאַלטן אויף קינסטלערישע און פּובליציסטישע חלקים. — דערפאַר טאַקע איז „מסעות“ זיין סאַמע האַרמאָנישסטע ווערק, ווייל דער געזעלשאַפּט-לעך אַריענטירטער אַבראַמאַוויטש האָט דאָ געמאַכט יד אחת מיט דעם קינסטלער מענדעלען; אויף שריט און טריט, אויף יעדן זאַץ, אין יעדער שורה שפּירט איר, ווי דער קאַפּ פּירט מיט דער פען, שיל-

ב. ריווקין

דערט מיט דער פען. און ווייל „מסעות“ איז זיין געזונגענסטע ווערק, האָבן מיר אין אים דעם בעסטן באַווייז, אַז דאָס איז די אידייע, וואָס איז דיקטירט געווען פון זיין געזעלשאַפטלעכן געוויסן, וואָס ווערט ביי מען-דעלען די טרייב-קראַפט און שטויס-קראַפט צו קינסטלערישקייט.

און ווען די קריטיקער-עסטעטן באַשטייען דווקא אויפן „ריינעם קינסטלערישן“, וואָס זאָל אַפגעשיידט זיין פון געזעלשאַפטלעכע געוויסנס-פליכטן, פעלשן זיי אין דער לעקציע, וואָס מיר האָבן צו לערנען פון דעם פיאַנער-באַגרינדער פון דער יידישער קינסטלערישער נאַטור, און טוען שאַדן דער היינטיקער יידישער ליטעראַטור, אַפטוויטנדיק איר לעבנס-בערוו. „ריינע קינסטלערישקייט“, וואָס זיי מיינען אַז עס איז סם-חיים, האָט זיך אַרויסגעשטעלט פאַר אַ סם-המות, וואָס האָט שוין ביי אונדז גע-הרגעט ניט איינעם, נאָר גאַנצע גרופעס יידישע קינסטלער.

2

וואָס קענען מיר לערנען פון מענדעלען ?

אַבראַמאָוויטשעס געזעלשאַפטלעכע קעמפערשיקייט, באַוואַפנט מיט דעם שאַרפן מענדעלע-אינסטרומענט, האָט געשניטן דעם וועג פאַר דעם קינסטלער, דורך ווערק נאָך ווערק, און וואָס רייכער אַבראַמאָוויטשעס גע-זעלשאַפטלעכע אידייע, אַלץ טיפער מענדעלעס קינסטלערישער איינשניט ; און וואָס ברייטער עס איז געוואָרן אַבראַמאָוויטשעס אַרומגעמונג פון כלל, אַלץ קינסטלערישער איז געוואָרן מענדעלעס אַריינדרינגונג אין דעם פרט. — צווישן אונדז זאָל עס בלייבן, אין „קליין-מענטשעלע“, זיין ערשט יידיש ווערק, איז די געזעלשאַפטלעכע אידייע נאָך גאַנץ פלאַך און דרויסן-דיק הגם די כוונה איז אַ נאָבעלע — אויפצודעקן די וואונדן פון יידישן רעזשים, אָבער דער רעזשים גופא איז אַנגעקוקט פון דער זייט, פונדער-ווייטנס. — און אין אַפענטפער אויף דער דרויסנדיקייט פון דער אידייע, איז אויך די מעשה, הגם שוין דערציילט מיט מענדעלעס הילף, דרויסנדיק און אויבערפלעכלעך ; זי באַרירט בלויז דעם אויבן-אויף פון יידישן לעבן. די פנימער קוים געזען, די מענטשן קוים כאַראַקטעריזירט.

עס איז פונקט ווי מען פאַלט אַריין צום ערשטן מאָל אין אַ פרעמדער

שטאָט — און „אַלע יוננים האָבן איין פנים“. צום ערשטן מאָל צווישן כײַ-
 נעזער וועט דאָס אויג כֶּתְחִילָה ניט אונטערשיידן צווישן איין כינעזער און
 דעם אַנדערן, נאָר דאָס אַלגעמיינע פאַרכאַפט דאָס אויג — נאָר דאָס וואָס
 איז שייך דעם כלל. אַזוי איז געווען ווען אַבראַמאַוויטש איז צוגעקומען צום
 יידישן שטעטל — צוערשט האָט ער דערזען דעם כלל — „קאַבצאַנסק“. —
 נאָר אין איין אָרט, מערקט דאָס אויג, טומלֶט זיך און רודערט זיך — אַרום
 קהילה־שטוב. דאָרט שינדט מען די הויט פון אַרימאַן, דאָרט טיילט מען
 צדקה צום אַרימאַן — און די בעלי צדקה ווערן נתעשר אי פון שינדן אי
 פון צדקה־טיילן. דערמיט שעפט זיך אויס פאַר אַבראַמאַוויטשן די גאַנצע
 דעמאָלסדיקע יידישע געזעלשאַפטלעכקייט. און אפשר איז טאַקע מער ניט
 געווען, אָדער דאַמאַלסט האָט ער מער ניט געזען.

דאָס קהלֶן זיך אַרום דער טאַקסע, דער קהילה־פאַראַנדעק איז דער
 יידישער רעזשים, דער קוואַל פון אַל־דאָס ביזן אין יידישן לעבן; אָבער
 אַפילו אין אָט דעם יידישן רעזשים זעט אַבראַמאַוויטש אויך קיין באַזונד־
 דערע מענטשן ניט. כאַראַקטעריסטיש איז, וואָס הגם ער שטורעמט קעגן
 בעל־טאַקסע, אָבער דער בעל־טאַקסע אַליין איז דאָן אייגנטלעך ניטאָ. ער
 איז דער באַהאַטענער גביר, וועלכער איז אפשר אַליין גאָר ניט אַזוי שול־
 דיק. זיינע גרויסע געשעפטן טרייבט ער אויף דער גויאישער גאַס; פאַר
 די יידישע קהלשע עסקים האָט ער גאָר קיין צייט ניט. און אפשר ניט
 געקוקט אויף זיין עשירות, איז ער מסתם אַ גרויסער שוטה — שולדיק זיינען
 די יעניקע, וואָס האַלטן דעם גביר אין דער אַרענדע — די אייביקע אַרענ־
 דאַטאַרס.

יצחק תקיף, דער הויפט־העלד פון „קליין־מענטשעלע“, איז בלויז אַן
 אַרענדאַטאָר. — צווישן דעם מנין בעלי בתים, וואָס דרייען זיך אין דער
 „טאַקסע“, אַרום דער טאַקסע, איז דער בעל־טאַקסע ניטאָ. אַלע זיינען זיי
 אַרענדאַטאָרס, וואָס האַלטן אין אַרענדע דעם הויפט־אַרענדאַטאָר, וועל־
 כער האַלט אין אַרענדע דעם גביר, וועלכער איז דער נאָמינאַלער בעל־
 טאַקסע — נאָר אויף שטאַנדהאַפטן, דער געבי־דעסטער פון זיי, איז אַ
 ספק, צי איז ער דער הויפט־אַרענדאַטאָר אָדער באַהאַלטענערהייט טאַקע
 דער בעל־טאַקסע אַליין. לכל הפחות שניידט ער זיך דערויף. אַנגעזאַמלט
 זיין עשירות אויף דער גויאישער גאַס, איז ער גרייט איבערצונעמען דעם
 יידישן קהלשן געשעפט פאַר אַ זייטיקער הכנסה. און ער איז געבילדעט
 און גענוג קלוג צו קאָנען זיך באַגיין אַן אַן אַרענדאַטאָר. אָנשטאַט עמעצער
 זאָל אים נעמען אין דער אַרענדע, נעמט ער זיך אַליין אין דער אַרענדע.
 און אַפילו וועגן שטאַנדהאַפטן האָט אַבראַמאַוויטש צוויי מיינונגען —

ב. ריווקין

דער משכיל, וועלכער רעדט פאר אבראמאָוויטשן, טענהט אַז ער איז אַ מנוול, אַ פארדארבענער כאַראַקטער. — ניין, זאָגט וועקער, ער האָט בלויז קיין כאַראַקטער נישט.

איז עס נישט מאָדנע? אַבראמאָוויטש היט זיך צו זאָגן אַ שלעכט וואָרט וועגן בעל טאַקסע פּערזענלעך, הגם ער שטורעמט קעגן אים. — ער זשאַג־ לעוועט אים. איז אַ גרייִלעכע סברה, אַז דאָס האָט אַבראמאָוויטש געזשאַג־ לעוועט זיין טאַטן, וועלכער איז אַליין אַ בעל טאַקסע געווען, אין קאַפּוליע. — דאָס האָט מען אין דער גרויסער קאַבצאַנסק — אין אַ גלופּסק אַ שטייגער — געדאַרפט זיין אי אַ גרויסער גביר אי אַ גרויסער שוטה דערצו צו דינען פאַר אַ בעל טאַקסע אין די הענט פון די ארענדאַטאָרס. אָבער אין די קליינע קאַבצאַנסקעס איז גענוג געווען פאַר אַ בעל טאַקסע צו זיין אַ מיטעלער אַנגעווענער בעל הבית, און עס האָט נישט אויסגעמאַכט צו זיין אַ קלוגער דערצו, ווי אַבראמאָוויטשעס טאַטע איז געווען. — אַ ראיה דערצו האָבן מיר, אַז אין „פּריזיוו“, וואו פאַר אַן אויסנאַם, דער איינציקער אויסנאַם, ווערט יאָ אַרויסגעפירט דער בעל טאַקסע פּערזענלעך — אַלס הויפט־ העד־ איז ער טאַקע אַן אַרענטלעכער שלים מול, וואָס ענדיקט מיט באַקראַט — כמעט אַ קאַפּיע — די ערשטע קאַפּיע — פון אַבראמאָוויטשעס פאַטער, פאַר נאָך מער באַשטעטיקונג איז ער, הגם אַ וויכהאַרציקער מענטש, אַ נישט ווילנדיקער אכזר קעגן זיין טאַכטער, וואָס דאָס דערמאַנט נאָך אַמאָל זיין פאַטער.

אַט וואָרום מיט זיין גאַנצן רעשן קעגן דער עפּענטלעכער ראַלע פון די בעלי טאַקסעס, האָט ער פּערזענלעך זיי געשאַנעוועט — דער טאַטע האָט נישט געלאָזט. — בינו צבינו איז עס אַ שטיקעצע מעשה אויך. דער בעל טאַק־ סע פעלט, הגם מען שטורעמט קעגן אים — ווערט דערמיט אונטערשטראַכן, אַז די צרה איז נישט אין די פּערזאָנען, נאָר אין דער רעזשים.

אַרויסצושטעלן דעם רעזשים צו שמאַך און צו שאַנד איז די געזעל־ שאַפּטלעכע כוונה פון „קליין־מענטשעזע“, וואָס האָט געגעבן שטויס־ קראַפט און טרייב־קראַפט צו דער מעשה. דער רעזשים איז גענומען דרויסנדיק פון אויבן אויף, זיין אייבערשטע שיכט, וועלכע וואָרפט זיך אין די אויגן, ביים ערשטן מאָג אַנקוקן אים, ווען דער בליק האָט נאָך קיין צייט נישט געהאַט איינצוגראַבן זיך אין דעם אונטערשלאַק פון רעזשים — און מען שפירט ממש, ווי דער דרויסנדיקער אייראָפּעאישער בליק לעגט זיך מיט שווערן דרוק אויף יעדער שורה. די מעשה איז ווי אַנגעטאָן אין אַ צוואַנגס־יאַק און קוים וואָס זי דערציילט זיך. עס איז אין תוך אַ באַ־

מענדעלע מוכר ספרים

שרייבונג פון אַ דערציילונג. אָבער אָן דער אידיע — אָן דער כּוונה צו דעמאָסטרירן דעם רעזשים — וואָרט די מעשה אַפילו זיך ניט אָנגעהויבן צו דערציילן.

אין דער „קאַיאָטשע“ איז עס שוין ניט אַ אידיאישער בליק, נאָר אַ באַוועגלעכער אידיאישער נעץ, וואָס כאַפט אַריין און כאַפט אַרום ברייטער און טיפער דעם יידישן רעזשים; עס איז אַ רעזשים פון כּולו רדיפות און רציחות — אויסערלעך און אינערלעך, און וואו מענדעלעך, אַבראַמאָוויטשעס געשטאַלט-אינסטרומענט, געלינגט צו ברענגען אין באַ-רירונג די מעשה מיט אָט דער אויסגעברייטערטער און פאַרטיפטער רע-זשים-אידיע, געווינט די מעשה אי באַוועגלעכקייט אי שפּאַנענדיקייט. און וואו ניט וואו ווערט שוין אַריינגעקוקט אין די מענטשלעכע פּנימער אויך. אין „מסעות“ איז אין דעם אידיאישן נעץ פאַרפלאַכטן נאָך אַ טיכ-טיקערע אַריינכאַפונג און אַרומכאַפונג פון יידישן רעזשים. דאָס שטיק רעזשים, וואָס איז אַריינגעכאַפט און אַרומגעכאַפט, איז אַנאַליזירט אַלס די עקאָנאָמיק פון די לופט-פּרנסות. און די מענטשן אין אים ווערן צום ערשטן מאָל כאַראַקטעריזירט אַלס לופט-מענטשן, וואָס שפּרינגען פון זייערע עקאָנאָמישע שפּילקע קעפל-פּאַזיציעס גלייך אין די וואַלקנס אַריין. דער כלל-נעפל איז צעטרעבן, און דער אידיאיש-געזעלשאַפטלעכער איינבליק שייט שוין בולט אַרויס פּרט-פּנימער. בנימין איז גלייכצייטיק אַ יידישער כלל-טיפ און שוין גאָר היפּשלעך אַ פּרט-מענטש אויך.

דער מענדעלעך-אינסטרומענט אַרבעט שוין מיט גרויס פלינקייט — די מעשה דערציילט זיך מיט פולער בויגעוודיקייט, מיטנעמענדיק די אידיע אָן שום צוואַנג צו איר יעדן קער און ווענד. הגם עס שפּירט זיך נאָך דער דינ-דינער דרוק פון דער אידיע; אָבער דאָס איז צום גוטן.

„פּישקע“ איז אַן אַפּוויכונג פון אַבראַמאָוויטשעס אַנטוויקלונגס-שליאַך — ניט אַזוי אין דער ערשטער פאַרטראַכטונג פון דעם ווערק — גיין יאָר פאַר „מסעות“, זוי אין דער שפּעטערדיקער פאַרווירקלעכונג פון דעם ווערק, צען יאָר נאָך „מסעות“. „פּישקע“ איז אַ קינסטערישע אַפּצווייגונג פון „מסעות“. ס'איז אַ רעאַליסטישע פאַרקערפּערונג און אַן אַפּשפּיגלונג אין די וואַלקנס פון דער גרונט-אידיע פון „מסעות“, אַז דער יידישער לעבנס-רעזשים האָט פאַר איר שאַקלדיקן פונדאַמענט די עקאָנאָמיק פון לופט-פּרנסות. פון דעם איז אַ דאָגישער פּערטל-שריט צו דער אידיע, אַז די יידי-שע עקאָנאָמיק איז די עקאָנאָמיק פון קבצנות; אַז כל ישראל איז איין קבצן, וואָס שפּייזט זיך פון איין טאַרבע. ס'איז אייגנטלעך ניט קיין וויטערדיקער אַנאַליז פון דער יידישער עקאָנאָמיק, נאָר אַן איבערזאָג פון דער אידיע פון

„מסעות“ — וואָס האָט אַבראַמאַוויטשן געדינט ווי אַן אויסרייך פאַר אַ מעשה, וואו ער האָט איינגעפאַסט אַ שטיק פון זיין יוגנט — זיינע דערפאַר־רונגען און באַגעגענישן פון יענע יאָרן, ווען ער האָט אַרומגעוואַנדערט ווי אַ בעטלער צווישן וואַנדערנדיקע בעטלער, — מאַלע וואָס פאַר זיך געדאַנק האָט זיך געטראָגן דער משל מיט דער טאַרבע, די שילדערונג פון דעם לעבן פון אַ כאַפּטע יידישע בעטלער איז גאָר קיין באַזויז ניט, אַז די יידישע עקאַנאָמיק איז הוילע קבצנות. אויך קינסטלעריש איז דער שווער־פונקט פון „פישקען“, טראַץ דעם נאָמען, ניט אין „פישקען“, און ניט אין דער שילדערונג פון בעטלער לעבן. הגם אויף די פנימער זיינען אַרויפגעשטעמפלט גענוג יידישע סימנים, בלייבן די געשטאַלטן אינער־ליך ניט אויפגעלויכטן; סענטימענטאַלער געוויין, זיפצן און קרעכצן און ביי־טערער קלאַג זיינען קיין אויפֿלייכטונג און קיין כאַראַקטעריזירונג ניט. און הגם אויף די פאַסירונגען איז אַרויפגעקלעפט גענוג געדיכטע יידישע פאַרב, אָבער די פאַרב פאַזט זיך דאָך אַפּווישן, אַן די אַרויפגעשטעמפלטע פנימער און אַן די אַרויפגעקלעפטע פאַרב האָבן די געשטאַלטן און די פאַסירונגען געקאַנט קאַפּירט ווערן פון אַ וועלכן עס איז פרעמדן ראַמאַן, וואָס פאַקטיש איז עס אַזוי טאַקע געווען. די מעשה גופא, מיט דער ליבע צווישן פישקע דעם קרומען און דער מיידל־הויקער, מיט די רדיפות, וואָס זיי האָבן געהאַט אויסצושטיין, מיט אַלע פון זיי איבערגעלעבטע שרעקן און גרוילן, האָט געקאַנט זיך פאַרלויפן אין אַ פאַרשטעטל פון פאַריז. בלייבן הענגען פון דער גאַנצער מעשה שטיקער פון יידיש־בעטלערישן לעבנס־שטייגער, וואָס זיי זיינען אַבראַמאַוויטשעס, אַפגעשריבן פון זיינע יוגנט־דעראַינערונגען.

די קינסטלערישע הויפּט־זאַך פון „פישקען“ איז, טראַץ דעם נאָמען, ניט אין פישקען, נאָר אין מענדעלען. מענדעלען איז דאָ גרויסאַכטיק פאַרטרעטירט, אינערלעך פיל אויפגעלויכטן און כאַראַקטעריזירט — מער ווי ווען עס איז פריער אָדער שפעטער. „פישקע“ איז אַבראַמאַוויטשעס איבונג אויף מענדעלען; ער האָט דאָ פאַרפולקאַמט זיך אינסטרומענט; די מענ־דעלע־געשטאַלט איז דערפירט ביז צו מייסטערשאַפט, און ביז צו מייסט־טערשאַפט איז אויך דערפירט די מענדעלע־פען אין שילדערונג־ס־קראַפט און דערציילונג־ס־קראַפט. — איבער אַ העלפט פון פישקען גיט ער זיך אַפּ מיט מענדעלען און מיט אַ שאַטן־געשטאַלט, וואָס דינט אים בולטער צו מאַכן — אויך אַ מוכר ספרים, אַלטער יקנה? (פונקט ווי סענדערל איז בנימינס שאַטן־געשטאַלט, וואָס דינט בנימינען בולטער צו מאַכן). צו דער איבונג אויף מענדעלען געהערט אויך מענדעלעס איבערדערציילן אויף

מענדעלע מוכר ספרים

זיין באַרעדעוודיקן לשון פישקעס שטאַמעדיקע מעשיות, און אויך די פאַריידישונג פון פרעמדן סוזשעט דורך יידישע סימנים, יידישער פאַרב און יידישן בעטלער־שטייגער. אַזוי אַרום איז דרייפערטל פון דעם ווערק מענדעלעס חלק אין פישקען.

פאַרטיק ווערנדיק מיט „פישקען“, האָט אַבראַמאַזויטש באַקומען אין זיינע הענט מענדעלען, וועמען ער האָט געקאַנט אַנטרויען זיינע גרעסטע מיטעראַרישע אונטערנעמונגען. ער איז אַליין „פאַרמענדעלעט“ געוואָרן. אפילו ניט אַנרופנדיק מענדעלען ביים נאַמען, פלעגט ער שוין רייזן דורך זיין מענדעלע־פאַרשטעלעניש. אַזוי אויך אין זיינע פּריוואַטע־שמועסן און בריוו.

(ווי עס ווערט איבערגעגעבן פון די וואָס האָבן אים געקענט אין זיינע עלטערע יאָרן, פלעגט אַבראַמאַזויטש, ווען ער איז געווען אין זיין אייגע־נעם איך, מאַכן דעם איינדרוק פון אַ צעטראַגענעם מלמד — פון אַ נערוועזן בטלן. אַזוי גיך אָבער ער פלעגט איבערגיין אויף מענדעלע לשון, פלעגט חכמה אַרויסנינגען פון זיינע רייד — אַ חכמה וואָס באַשמייכלט די וועלט — און פּקחות פלעגט אויפבליצן אין זיינע אויגן — אַזוי אַז דער וואָס האָט אַריינגעקוקט אין זיינע אויגן, האָט אַליין געמוזט אַ פיקח ווערן).

אַנשפאַרנדיק זיך אויף דער פּו־אַנטוויקלטער מענדעלע־געשטאַרט, איז אַבראַמאַזויטש צוגעטראָטן צו זיין ווערק פון ברייטסטן פאַרנעם — דער „ווינטשפינגערל“, דורך וועלכן ער האָט אַריינגענומען דעם גאַנצן יידישן לעבנס־רעזשים, ניט ווי ביז אַהער, אַ ווינקעלע בלויז — די טאַקסע, די קבצנות, די קליינבירגערלעכע לופט־פּרנסה־פּאַזיציע.

אין „ווינטשפינגערל“, ווערט צום ערשטן מאָל געוויזן די יידישע בורזשואַזיע אין איר עקאַנאָמישער אַקטיוויטעט. — פון דער גרויסבורד־זשואַזיע האָבן מיר ביז אַהער געוואוסט, אַז עס זיינען דאָ גבירים אדירים, וואָס טרייבן זייערע הויפט־געשעפטן אויף דער גויאישער גאַס; פאַר דער יידישער גאַס זיינען זיי יוצא מיט אַנטרויען דעם יידישן קהלשן געשעפט די טאַקסע — צו זייערע משרתים און יצר־משרתים; זיי זיינען דאָס די באַהאַלטענע בעלי טאַקסע, וואָס קהלסלייט, קאַלעפּ־האַרטן זיי אין דער אַרענדע און דעקן אָפּ אין זייער זכות דעם פעטסטן קהלשן ביינדר.

פון דער מיטל־בורזשואַזיע, וואָס האַנדלט־וואַנדלט אויף דער יידישער גאַס, האָט אַבראַמאַזויטש אונדז בלויז געוויזן, ווי אַזוי זי באַ־האַנדלט אירע קלייט־משרתים און משרת־מעלעך — אין „קלייט־מענטשעלע“. מען האָט דאָך געקאַנט פרעגן: אויב די גאַנצע יידישע עקאַנאָמיק איז דאָס קאַלעפלען זיך אַרום קהלשן כשרן פלייש־טעפּל, לאַטוטעווען און

בעטלערן — פון וואָנען זשע פאַרט מאַכן יידן אַ לעבן? פון וואָנען מאַכט אַ לעבן די בורזשאַזיע, וועלכע איז גאַר ניט קיין קבצנטע און בעטלט ניט? — אין „ווינטשפינגערל“ איז די בורזשאַזיע געוויזן אין איר עקאָ-נאָמישער פונקציע — דער פֿאַדזשער און דערנאָך דער לייפציקער קאַמיי-סיאַנער — רפאל בערלינסקי — אין זיינע פאַרוויקלטע דריי געשעפטן מיט די גלופסקער יידישע קרעמער, פראַצענטניקעס און מעקלער. און אויך די גרויסבורזשאַזיע איז געוויזן — וואָס „מאַכט אַ לעבן“ אויף דער גויאָ-שער גאַס — בראַנפן-פאָדריאַטשיקעס, וואָס האָבן געהאַט אונטערגעקויפטע אַקציוניקעס.

בין אַהער האָט ער באַרירט דעם בלאַטן עסק אַרום דער טאַקסע; אין „ווינטשפינגערל“ האָט ער אַריינגענומען נאָך אַנדערע בלאַטע יידישע עסקים — די „כאַפערס“; די שאַנד-הייזער, וואָס פרומע יידן פלעגן זיי פאַרבייגיין מיט פאַרקוועטשטע אויגן — אַזוי זוי זיי זעען ניט, וועט זיי ניט שאַדן — ניט זייער עסק. מעג בלייבן אַט דער שאַנד-פלעק אויף דעם יידישן קערפער. אַבראַמאָוויטש האָט דעם שאַנדפלעק אויפגעדעקט מיט אַ געוואַנטקייט, וואָס האָט קיין גלייכן ניט געהאַט אַפילו אין דער שפּעטערדיקער יידישער דיטעראַטור.

און אין „ווינטשפינגערל“ איז שוין דאָ דער אַנהויב דערפון, וואָס די פראַעטאָרישע קריטיקער באַצייכענען אַלס די רעאַקציע אין מענדע-לען — דאָס שבת קודשן מיט שמוליקן דעם פאַקנטרעגער; די אידעאָל-זירונג פון בית-מדרשדיקן פרוש-למדן ר' אברהמלען.

באמת אַ פאַרוזך איינצופאַסן דאָס גאַנצע יידישע לעבן אין איין ווערק — אַ גאַנצע אויסשטעלונג — אַ פאַנאַראַמע.

אויף „ווינטשפינגערל“ באַשטעטיקט זיך, אַז וואָס אַזויטיקער עס איז געווען אַבראַמאָוויטשעס אַרומגעמונג פון כּלל, אַלץ קינסטלערישער איז געוואָרן מענדעלעס אַריינדינגונג אין פרט; וואָס אויסגעשפּרייטער די אידיע, אַלץ טיפּער דער קינסטלערישער איינשניט. דער „ווינטשפינגערל“ איז אַבראַמאָוויטשעס געזעלשאַפטלעך ברייטעסטע ווערק, און דאָרט זיינען אויך דאָ די שאַרפּסטע אינדיווידועלע כאַראַקטעריזירונגען. אשר מעקלער פון „ווינטשפינגערל“ קאָן זיך פאַרמעסטן מיט שלום עליכמס מנחם מענדלען אין קינסטלערישער דורכגעדרונגענקייט.

אין „ווינטשפינגערל“ האָט אַבראַמאָוויטש געאַרבעט האַנט אין האַנט מיט מענדעלען — אַבער שוין מיט אַ חילוק פון „מסעות“, וואו מענדעלע איז נאָך געווען דרויסן פון אַבראַמאָוויטשן, אַבער עס האָט געהערשט אַ פּרשטענדיקער גלייכעוויכט צווישן זיי. נאָר אין פאַרלויף פון שרייבן דעם

„ווינטשפינגערל“ האָט אַבראַמאַוויטש געאַרבעט אויף „פישקען“ און האָט אויסגעאַרבעט די מענדעלע-געשטאַלט — זיין קונסט-אינסטרומענט — ביז הונדערט גראַדיקער פּודקאַמענהייט. איז פאַרגעקומען אַן ענדערונג אין די באַציאונגען צווישן די צוויי. מענדעלע-געשטאַלט איז איבערגעוואַקסן און האָט אַריבערגעוואויגן אַבראַמאַוויטש, און האָט אים איינגעשלונגען אין זיך — ס'איז אַ פאַקט: אַבראַמאַוויטש האָט זיך געלאָזט איינשלינגען פון זיין געשאַפענער געשטאַלט, פון זיין געשטאַלט אינסטרומענט. פאַרן אויג האָט עס אויסגעזען, אַז געשען איז פאַרקערט: אַבראַמאַוויטש האָט אַריינגענומען מענדעלען אין זיך — מענדעלע איז שוין מער ניט קיין זעלבסטשטענדיקע דרויסנדיקע געשטאַלט — נאָר אַבראַמאַוויטשעס אינערלעכע געשטאַלט. אויסערלעך האָט זיך עס אויסגעדריקט אין דעם, וואָס אַבראַמאַוויטש האָט אָפּגעוואַרפן די מאַנערע פון רייזן אין מענדעלעס נאָמען; ער אַבראַמאַ-וויטש אַליין רעדט.

די ערשטע דריי טיילן פון „ווינטשפינגערל“, זוי זיי זיינען אָפּגע-דרוקט געווען אין 1889 אין שלום עליכמס „ידישע פּאַלקס ביבליאָטעק“ זיינען בפּירוש נאָך געשריבן געווען מיט מענדעלעס היַד; מענדעלע האָט געהאַט זיין געוויינלעכע הקדמה. אַבער שפּעטער ביי דער פאַרבריי-טערונג פון „ווינטשפינגערל“ מיט נייע פינף טיילן איז די מענדעלע-הקדמה אָפּגעוואַרפן געוואָרן, אַזוי איז עס טיילווייז אַריינגעאַרבעט געוואָרן אין טעקסט פון ווערק. אַבראַמאַוויטש פירט שוין די דערציילונג אָן זיין אייגענעם נאָמען; אַבער סיי ווי אַפילו ווען אַבראַמאַוויטש האָט גערעדט, האָט עס אויך מענדעלע גערעדט; ער האָט שוין געהאַט מענדעלען אין זיך. אינמיטן שרייבן פון דעם „ווינטשפינגערל“ איז דער איבערברוך געקומען. דער זין פון דעם איבערברוך איז געווען, אַז דער קינסטלער האָט איינגעשלונגען דעם געזעלשאַפטלעכען קעמפּער; אַבראַמאַוויטש האָט נאָכ-געגעבן דעם יצר הרע פון קונסט — און ער קאָן שוין שרייבן אָן אַ בפּירושער געזעלשאַפטלעכער כּוונה, נאָר פאַר דעם ריין קינסטלערישן תּענוג פון שרייבן.

פּכתחילה — ביים שרייבן די ערשטע דריי טיילן פון „ווינטש-פינגערל“ — און ביים קורצן ערשטן נוסח פון „ווינטשפינגערל“ אוודאי, פאַרעפנטלעכט אין 1865, האָט אַבראַמאַוויטש יאָ געהאַט אַ בפּירושע גע-זעלשאַפטלעכע כּוונה: צו געבן אַן אַלזייטיקע באַלייכטונג פון אַלע ווינקע-לעך פון יידישן לעבן, כדי צו דערווייזן, אַז עס נויטיקט זיך אין אַ גרינט-לעכער וויסנשאַפטלעכער, נאַטור-וויסנשאַפטלעכער, ראַדיקאַלער, סאַציאַל-פּער-ראַדיקאַלער-דיזאינפעקציע פאַר אַ רפואה און געזונט מאַכן.

ב. ריווקין

אבער דא אין דער צווייטער העלפט פון די 88-ער, האָט ער זיך מיאש געווען פון די אַלע דיזאיןפּעקציע-מיטלען, אין וועלכער ער איז פריער פאַרגרױבט געווען. ער האָט פאַרגעזעצט לויט דעם לכתחילהדיקן פּלאַן — געבנדיק אַזױטיקע באַלייכטונג — אָבער שוין מיט אַ מוטושטער כוונה, אפשר מיט דער אַזגעמײן-דיטעראַרישער כוונה, אַז קינסטלערישע באַ-דייכטונג טוט במילא געזעלשאַפטלעך דינסט. — און דאָ האָט ער גע-נומען נאָכגעבן דעם יצר הרע פון ריינער קינסטלערישער הנאה. — און גלייכצײטיק האָט פון אַבראַמאַױטשעס אונטערבאַװאוסטיזן גענומען אַרױס-רוקן זיך אַן עזעמענט, אַט-די פון די פּראַלעטאַרישע קריטיקער אַזױ גער-פענע שטימונג פון רעאַקציע — דאָס שבת קודשן אין מיטן מיטוואַך — אַן עזעמענט, װאָס האָט מיטגעטראָגן מיט זיך אַן אונטערבאַװאוסטיזניקע כוונה װאָס האָט געדאַרפט פאַרבייטן די פּריערדיקע ראַדיקאַלגעזעל-שאַפטלעכע כוונה.

דאָס אַפּיציעלע אַפּגעזעגענען זיך פון אַבראַמאַױטשן מיט מענדעלען אין דער הקדמה צו „שלמה ר' חיימס" האָט באַטייט דעם סוף פון דעם פּראַצעס פון זייער קעגנזײטיקן איינגעשלאַנגן װערן. אַבראַמאַױטש האָט ענדגילטיק אַריבערגעטראָגן מענדעלען פון דרויסן אין זיך אַרײן און פולשטענדיק זיך איבערגעענטפערט אין מענדעלעס רשות. ער איז בלויז קינסטלער. ער קעמפט מער מיט קיינעם ניט. דערפאַר טאַקע האָט ער זיך געווענדט נאָך שטאַף צו דער פאַרגאַנגענהייט, צו זײן קינדהייט. װען דער שטאַף איז פון דעם הײַנט, װאָס פאַר די אױגן, איז אומפאַרמיידלעך געזעלשאַפטלעכע אַרײַענטאַציע, באַװאוסטיזניקער קאַנטראַל, אױסוואַל. — אָבער אין זכרונות קאָן מען זיך פאַרשפּאַרן אַט-די גאַנצע אַרבעט: מען גײט נאָך דעם שטאַף פון בילדער, געשטאַלטן, געשעענישן און מ'קען זיך דאַן װאױלגיין מיט אױפּכאַפּן, שילדערן, מאַלן, פאַרטרעטיטרן און פּאַטאַ-גראַפירן. און „שלמה ר' חיימס" איז אַ װערק, װאָ אַבראַמאַױטש איז פּו-שטענדיק אױסגעליפּערט צו דער מענדעלע השפּעה און אונטערגעגעבן דעם יצר הרע פון קינסטלערישע הנאה. די הנאה איז דאָך פאַרטאַפּלט דורך דעם געשמאַקן טעם, װאָס קינדהײט-דעראינערונגען גיבן דער עלטער, װאָס האָט שוין אַ גאַנץ לעבן הינטער זיך — אױך דער אונטערבאַװאוסטיזניקער עלעמענט, װאָס האָט זיך צום ערשטן מאָל באַװיזן אין „װינטשפּינגערל" — דאָס שבת קודשן מיטן אַרימאַן — האָט זיך דאָ אַרױסגערוקט צום פּאָדער-גרונט און געוועלטיקט כמעט מיט באַװאוסטיזניקער כוונה: צו אידעאַ-דיזירן די פאַרגאַנגענהייט. „שלמה ר' חיימס" איז כּװוּ שבת קודש — די פאַרימטובדיקונג פון דער גאַנצער יידישער װאַכעדיקייט.

מענדעלע מוכר ספרים

אויסזען זעט עס אויס, זוי אַ רעוויזיע פון אַבראַמאַוויטשעס פריער-דיקער באַציאונג צום אַלטיידישן דעבנס-שטייגער. ער געפינט גאַרניט וואָס צו טאָדען, ער זעט קיין חסרונות ניט. אמת ער שעמט זיך ניט אויפצודעקן שלעכטיקייטן, רשעותן, האַרטקייטן, לעבנס צעריטענע און צעטרעמפלעטע דורך ווילדע אַבערגלויבנס אין פינצטערע אמונות — אַבער אַן שטרענגקייט, אַן צאַרן. זיין טאָן איז פון מילדער, גנדיקער אַביעק-טיוויטעט.

די באַפרייטע קינסטלערישע מענדעלע-קראַפט אַרבעט מיט פולן שוואַנג, וואַרפט פון זיך מיט שילדערונגען, כאַראַקטעריזירונג און קינד-הייטס עקסטאַזן. אמת די שילדערונגען גייען ניט טיפער פון דער אויבער-שטער שיכט; די כאַראַקטעריזירונגען מאַכן ניט קיין אויפליכטידיקע אויפ-שניטן אין מענטש-כאַראַקטער; ניטאָ קיין קינסטלערישע חידושים, קיין בליענדיקע געשטאַלט-אַנטפּלעקונג, וואָס דערצו קענטיק פאַדערן זיך יאָ אי באַוואוסטזיניקער געראַנגל, אי געזעשאַפטלעכע אַריענטאַציע. אַבער די שפע פון קינסטלערישער אַרבעט קויפט אויס און קויפט אונטער; דער עיקר אַבער פילט זיך, אַז דער אַלטער האָט זיך גענחתט מיט זיין ווערק, און נחת איז אַנשטעקיק...

„שלמה ר' חיימס" איז אַם באַענטסטן צו די ווערק, וואָס שטעלן צונויף נאָרמאַלע ליטעראַטור ביי די אומות העולם — און דערפאַר, ווען מען האָט געפייערט מענדעלעס 75 יאַריקן יובילעאום אין 1910 — האָבן די קריטיקער דערעיקרשט געוובלט „שלמה ר' חיימס".

זאָג איך: מע דאַרף מאַכן אַן אונטערשייד פון אַמאָל און היינט. פאַר 25 יאָר איז רעכט געווען וואָס בעל מחשבות, פרישמאַן, ניגער און פיכמאַן זיינען געגאַנגען הקפות אַרום „שלמה ר' חיימס", ווייל דעמאָלט איז די גרויסע שמחה געווען, אַז עס איז געבאַרן געוואָרן ריינע קינסטלע-רישע ליטעראַטור אין יידיש, פונקט ווי ביי אַלע נאַרמאַלע פעלקער. די גרויסע שמחה איז געווען, וואָס אַזוינס און אַזעלכעס איז גאָר מעגלעך גע-ווען ביים יידישן פאַלק. אַבער איצט, ווען די מעגלעכקייט איז דערוויזן און דעמאָנסטרירט געוואָרן, איצט נאָך אַמאָל איבערגיין דיזעלביקע עסטעטישע הקפות אַרום „שלמה ר' חיימס" איז זייער אַ פאַלשער גאַנג.

וואַרים די פניה דערביי: מען פייערט „שלמה ר' חיימס" אַלס אַ ווערק פון ריינער קונסט, כדי פון הינטן אַרום אַרונטערצוועצן די השיבות פון די ווערק ביי „שלמה ר' חיימס", מחמת אין יענע ווערק דאַרף עס הייסן, איז ריינע קונסט געמישט מיט געזעשאַפטלעכע קעמפערשישע טענדענצן — אַט די פניה איז פעלשונג, אַ צווייפאַכע, דרייפאַכע פעלשונג.

אָדער אפשר גאָר אַזוי : דער שר, וואָס איז ממונה איבער דער ידי־שער ליטעראַטור, האָט זיך דאָ נוקם געווען אין מענדעלען פאַר דינען דער עבודה זרה פון ריינער קונסט. וויססטו, מעשה גוי, זיך לאָזן וואוילגיין מיט ריינער קונסט! — נאָ, וועסטו געצוואונגען זיין אַריינצשרייבן ריינע פובליציסטיק אין דיין ריינער קונסט.

צווייטנס איז עס אַ פעלשונג קעגן אַבראַמאָויטש־מענדעלען. אַ גרויסע עוולה באַגייען זיי קעגן אים. ווען זיי זיינען זיך משמח מיט יענע ווערק זיינע, וואָס עס דוכט זיך זיי, אַז אַבראַמאָויטש־מענדעלע האָט דאָרט אָפגעסמט זיין געזעלשאַפטלעכן געוויסן. עס איז ניט אמת אַפילו וועגן „שלמה ר' חיימס" — מיר האָבן געזען, אַז פון אונטער דער ריינער קינסטלערישקייט פון „שלמה ר' חיימס" שפאַרט זיך דורך אַ נייע געזעל־שאַפטלעכע טונה, וואָס איז געווען אַ רעזולטאַט פון מענדעלעס גאַנצער לעבנס דערפאַרונג און אידיאישער אַנטוויקלונג.

און ווי שוין אָנגעוויזן, איז עס אַ פאַרפעלשונג פון זיין גאַנצער שעפּע־רישער האַרעוואַניע, פון דער ראַנגלעניש פון זיין גאַנץ לעבן, ווי אַזוי צו פאַרקערפערן געזעלשאַפטלעכע געוויסנס־אידייען אין קינסטלערישע ווערק, פאַר שטאַרקערן עפעקט, וואָס פאַר דעם צוועק טאַקע האָט ער אַרויסגערופן פון זיך די מענדעלע־געשטאַלט, אויף צו העלפן אים אין דער פאַרקערפערונג. און די מענדעלע־געשטאַלט — מעג מען זי אַרופן אַבראַ־מאָויטשעס „געניאַלער גולם", האָט אים געטריי געדינט, האָט אויפגע־וועקט און אַקטיוו געמאַכט דעם קינסטלער און דעם קאַפ־מענטש — בעל־מח, פובליציסט און קעמפער, אַבראַמאָויטשן. — ערשט אויף דער עלטער האָט די געשאַפענע געשטאַלט געוואונען איבער איר די אויבערהאַנט, האָט פאַרכאַפט זיך פען און באַלוינענדיק זיך פאַר דער טרחה פון זיין געטרייען דינסט און באַזונדער די פרוכט פון זייער בשותפותן ראַנגלען זיך, האָט ער גענומען שרייבן פאַר זיין ריין שרייבערישן פאַרגעניגן, אַן דירעקטער ציל־אינגעשטעלעקייט.

פאַרוואָס זאָל דאָס גראַד — מענדעלעס פענסיע — דער עלטער־שכר פאַר אַ לעבן פון ראַנגלעניש — אַוועקגעשטעלט ווערן העכער פון דער גאַנצער ראַנגלעניש.

איז עס מער ווי פעלשונג, עס איז ממש אַ פאַרברעכן קעגן דער היינ־טיקער ידישער ליטעראַטור.

וואָרום עס בלייבט ווי געווען ביים סאַמע אָנהויב — ווען אַבראַמאָ־וויטש־מענדעלע האָט זיך צוערשט גענומען צו דער פען, און ווען די

יידישע ליטעראטור האָט ערשט געדאַרפט באַגרינדעט, באַרעכטיקט, פאַר-
ענטפערט און, פון גאַר נישט אַרויס, באַשאַפן ווערן. און עס בלייבט הענגען
איבער אונדז דאָס זעלביקע אַבראַמאַוויטש-מענדעלע פּראָבלעם: איבער-
צואַרבעטן דעם קאַפּ-מענטש, דעם בעל מוח, אידייען-פּריידיקער אין
קינסטלער. וואָרום וועלכער ייד, בפרט יידישע שריפטשטעלער, איז
לכתחילה ניט קיין קאַפּ-מענטש? וואָרים „כולנו חכמים, כולנו נבונים“ —
איז דער טייטש: אַז אַלע זיינען מיר חכמים און פאַרשטייער מיטן שפּיץ-
מוח. און וויל די יידישע ליטעראַטור האָט קיינמאַל ניט די נאַרמאַלע
סביבה צו וואַקסן און געדייען, וויל אַלעמאַל הענגט איר עקזיסטענץ אויף
משקל — און זי מוז אַלעמאַל באַגרינדעט, באַרעכטיקט, פאַרענטפערט און
פון גאַרנישט אַרויס באַשאַפן ווערן דורך געזעלשאַפטלעכער גרויס תכלית-
דיקייט — פירט עס דערצו, אַז עס זאָל נאָך מער פאַרשאַרפט און פאַר-
שפיצט ווערן די יידיש-שריפטשטעלערישע שפּיץ-מוחדיקייט. עס איז ניטאָ
קיין איין שריפטשטעלער ביי אונדז, וואָס מען זאָל ביי אים ניט קאַנען
אַנטאָפּן דאָס זעלביקע ראַנגלעניש — אין אַ קלענערן אָדער גרעסערן
גראַד — זוי צו פאַרוואַנדלען אידיאישקייט אין קינסטלערישקייט.

דער עיקר אָבער, די יידישע ליטעראַטור געפינט זיך איצט אין איר
ענגסטן קלעם, עס האַנדלט זיך איצט וועגן דעם ווי אויפצוהאַלטן די יידי-
שע ליטעראַטור ביים לעבן, ניט צו לאָזן זי אונטערגיין לעבעדיקערהייט
פאַר אונדזערע אויגן. דאָס איז אַ סוד, וואָס עס קלינגט מיט אים אין
אַלע יידישע גאַסן. די ליטעראַטור גיט זיך ניט איבער צו דער יוגנט,
גיט זיך ניט איבער צו דער אינטעליגענץ. דאָס מיינט אונטערגאַנג. קיינע
תחבולות העלפן ניט, און אַלע רייד בלייבן רייד. די ישועה דאַרף קומען
פון דער ליטעראַטור גופא — האָט זי פאַר זיך צוויי פּראָבלעמען:

ערשטנס — ווי אַזוי אַנגעשטעלט צו ווערן צו אַ ריזיקן רעטנ-
דיקן יידיש-געזעלשאַפטלעכן תכלית. און אַט דער תכלית-ציל זאָל טאַקע
ווערן דער אינהאַלט פון דער ליטעראַטור. אַנגעלאָזן זאָל זי ווערן מיט
דער אינטענסיווסטער, יידיש-געזעשאַפטלעכער גרויס-תכליתדיקער אידי-
אישקייט. אַזוי אַרום וועט די ליטעראַטור ביי אונדז ווערן אַ הויפּט-רע-
טונגס-מיטל...

אַט אַזוי האָט מענדעלע געטאַן ביים באַשאַפן די יידישע ליטעראַטור.
און צווייטנס — געפינען דעם פּאַסיקן אינסטרומענט, ווי אַבראַמאַוויטש
האָט עס געפונען אין מענדעלען — וואָס זאָל איבערזעצן די אידיאיש-
קייט, תכליתדיקייט אין קינסטלערישע ווערק פון גרויס פאַרנעם, וואָס

זאָל ענטפערן אויף דעם יידישן און דער מענטשהייטס־וויגיגעשריי פון היינטיקן טאָג. דעמאָלט וועט די יידישע ליטעראַטור געוויינען די יוגנט, געוויינען די אינטעליגענץ, געוויינען די מאַסע, וואָס קעמפט ווי יוגנט. — און דאָס וועט שוין מיינען, אַז מיר וועלן האָבן געוואונען פאַר דער יידי־שער ליטעראַטור די צוקונפט.

אין די ביידע פראַבלעמען קאָן מענדעלע אונדז דינען פאַר אַ וועג־ווייזער. און דאָס וואָלט געהייסן ירשענען מענדעלען פאַרן היינטיקן טאָג.

ווייל עס איז היינט ווי ביים סאַמע אָנהויב — די יידישע ליטעראַטור אין דער סטאַדע פון ניי באַשאַפן ווערן, ווייַל אַ ליטעראַטור אויף משקולות, און היינט מער ווי אַזעמאַל, ווייַל עס זיינען שוין אויסגעהאַנגען איבער איר די געפאַר־סיגנאַלן פון ערב־אונטערגאַנג — דאַרף זי אַודאי און אַודאי פונדאָסניי באַשאַפן ווערן פאַר קיום און נצחון.

האַבן מיר גאָר אַ גרויסע לעקציע צו לערנען פון דעם פיאַנער־באַ־שאַפער פון דער יידישער ליטעראַטור, וועלכער האָט זי באַשאַפן אין קעמ־פערנישן פאַרמעסט מיט די פראַבלעמען פון זיין צייט.

איז אין דעם שטרייט וועגן דער מענדעלע ירושה צווישן די פרע־טענדענטן — צווישן די „אמתע“ און „עמעסע“ אייניקלעך, אויף וועלכן צד אין דער ירושה פראַצעס דאַרפן מיר זיך שטעלן? זיכער אויף דעם צד פון די „עמעסע“, די פראַלעטאַרישע ירושה פרעטענדענטן. וואָרים אַפילו ווען זיי מאַכן געוויסע טעותן, אין דעם עיקר זיינען זיי גערעכט: זיי האָבן אויסגעזוכט די שאַרפסטע פראַבלעמען פון דער היינטיקער צייט. זיי האָבן זיך קעמפערניש פאַרמאַסטן אין דער יידישער ליטעראַטור אויף דער לייזונג פון די פראַבלעמען. — אַט אַזוי האָט אויך מענדעלע געטאָן.

זיי פאַרזעען אפשר דעם ענגן צוזאַמענהאַנג צווישן אַבראַמאָוויטשעס קינסטלערישקייט און געזעלשאַפטלעכער קעמפערנישקייט, וואָס האָבן איי־נע די אַנדערע געשפייזט און געשטיצט. אויך זיי, פונקט ווי די קריטיקער־עסטעטן, מאַכן דאָ אַ קינסטלערישן ריס, מיט אַ פאַרקערטן ציל: זיי גלאַ־ריפצירן די קעמפערנישקייט צום שאַדן פון דער קינסטלערישקייט, בעת די קעמפערנישקייט נויטיקט זיך דווקא אין איר פאַר געהעריקן עפעקט. זיי אונטערשעצן אַפט קינסטלערישע ווערק, ווייַל זיי געפינען דאַרט שטעלן פון כולער יידישקייט. אַט פאַרבראַקירן זיי איבער אַ העלפט פון „ווינטש־פינגערל“, ווייל מענדעלע שבת־קודשט דאַרט מיט שמוליק דעם פאַקט־טרעגער; און זיי פאַרבראַקירן אין גאַנצן „שלמה ר' חיימס“, ווייַל עס איז כולו שבת קודש. אמת, מענדעלע האָט דאָ ניט אַרויסגעבראַכט זיך

געזעלשאַפֿטלעכע כּוונה, און וואָס דער אונטערבאַוואוסטזיין האָט אים אונטערגעטראָגן, האָט אָנגענומען אין אומגלויביקע אויגן אַ רעאַקציאָנערע פּאַרם. אָבער מענדעלעס אונטערבאַוואוסטזיניקע כּוונה איז אויפגעכאַפּט געוואָרן פּון דער יידישער ליטעראַטור און איז פּאַרנוצט געוואָרן פאַר גרויסע און פּראָגרעסיווע קינסטלערישע צוועקן פּון שלום עליכמען, פּרצן, פּון אַ צאָל יונגע אין אַמעריקע — האָט געשפּילט און שפּילט נאָך עד היום און וועט אין דער צוקונפּט נאָך מער שפּילן אַ פּורעמענדיקע ראַלע אין קינסטלערישן אויפבוי פּון דער יידישער ליטעראַטור — עס פּאָדערט זיך נאָר אַ פייערער אַנאַליז אַרויסצולייענען פּראָגרעס פּון דער שבת־רעאַקציע. אָבער די אַלע טעותן וועלן זיך במילא פּאַריכטן. אויב די פּראַלעטאַרישע קריטיקער וועלן זיך קיין עצה ניט קאָנען געבן, וועלן די פּראַלעטאַרישע קינסטלער שוין געפינען אַ וועג ווי צו פּראַלעטאַריזירן דעם שבת־קודש, כדי צו כּשרן די שבת־קודש ענערגיע פאַר פּראַלעטאַרישע צוועקן.

און גוט גוט דוד בערגעלסאָן וועלכער, ניט וואַרטנדיק אויף דער הילף, וואָס די פּראַלעטאַרישע קריטיקער קאָנען אים געבן, האָט גענומען זיך אַליין פּראַלעטאַריזירן. און זוכט פּון דער מענדעלע ירושה הילף פאַר זיין זעלבסט־פּראַלעטאַריזירונג. — זיכער, ביי מענדעלען וועט ער די הילף געפינען. — ניט קיין לייכטע עובדא האָט ער גענומען אויף זיך איבערצור ברעכן זיין גאַנץ שאַפּן. עס איז גאַנץ נאַטירלעך, אַז ביי אַזאַ איבערברוך זאָל דאָס נאַקעט פּראַלעטאַרישע דאָ און דאָרט זיך אַ ריס טאָן, דאָס נייע זיך שטופן אין פּאַראויס, איידער נאָך עס האָט באַוווּן אָנצונעמען אויף זיך קינסטלערישן לבוש. — דאָרף מען אים ניט פּאַרשריייען, שטעכן אים די אויגן מיט דער אַרויסשטאַרצנדיקער טענדענץ, שרעקן אים מיט דער עבירה, וואָס ער באַגייט קעגן קינסטלערישקייט — און פּאַרווערן אים מאַכן אַ ווייטערדיקן טריט. פּאַרקערט, דערמונטערן דאָרף מען אים. ער וועט שוין קאָנען מיט זיין מעטאָד, זיין אינסטרומענט די טענדענץ פּאַרקינסטלערן. וואַרים דאָס אייגענע איז אויך ביי מענדעלען געווען, האַנדלט ער ריכטיק ווי אַ מענדעלע יורש. ער אַרבעט פּאַרן קיום און נצחון, פאַר דער נייער באַשאַ־פּונג פּון דער יידישער ליטעראַטור. דערום וועלכע טעותן די פּראַלעטאַ־זירנדיקע זאָרן ניט מאַכן, אַ פּיל ערגערן טעות מאַכן די עסטעטן און עקלעקט־עסטעטן. זייער אַרבעט איז דירעקט צום חורבן פּון דער יידישער־ליטעראַטור. וואַרים וואָס טוען זיי? זיי קאַלופן אויס ביי מענדעלען אַלע זינע געזעלשאַפֿטלעכע קעמפּערישע מאַטיוון, צאַפּן ביי אים אויס אַ קוואַרט קעמפּערישע בלוט, באַזאַמירן אים פאַר אַן אייביקן מת, און שטעלן אים אויס אין אהל־מוזעאום — פאַר עסטעטישע אויגן, און מאַכן פּון

זייער עבירה אַ קדושה, וואָס דינט זייער פּראָפעסיע. איי אונטער־גאַנג איז פֿאַר זייערע אויגן? מאַכן זיי זיך ניט זעענדיק, נישקשה, מע לעבט נאָך, גאָט צו דאַנקען. און זיי זיינען זיך משמח מיט זייער פּאַסעסיע ביים ראַנד פֿון אָפּגרונט. גילט עס, כל זמן די פּאַסעסיע ברענגט נאָך וואָס אַרײַן, אָבער עס איז געטריבן, געשטויסן די יידישע ליטעראַטור צום אונטערגאַנג. — מענדעלע־יורשים זיינען עס? — ירושה פֿאַר־שווענדער!

8

מענדעלע — אַבראַמאָוויטשעס „איבערזעצער“

„אמר ר' מענדעלע“ — אַט־דער מגידישער „אמר“, וואָס עפנט ש. י. אַבראַמאָוויטשעס יעדע גרעסערע און בעסערע דערציילונג. אַט־דער „כלומרשט“ ווי אַ מגיד רעדט, דער פּרימלעכער אַנשטעל, פירט אַרײַן אַבראַמאָוויטשעס פען אין משל אַרײַן, אין דעם משל, וואָס דערציילט זיך מיטן נמשל צוזאַמען, וואָס דער נאַמען פֿאַר דעם איז — אַלעגאָריע. און די אַלעגאָריע, ווי מיר וויסן איז געווען אַבראַמאָוויטשעס קינסטלערישער הויפט־מעטאָד.

„אמר ר' מענדעלע“ — איז דער שליסל פֿון אַבראַמאָוויטשעס קינסט־לערישקייט. זוי דער „נאום ה'“, וואָס עפנט דעם נביאס זעאוונג, האָט איבערזעצט דעם נביאס שטרענגע שטראַף־רייד און מאַנונגען און טרייס־טונגען אין געהויבענער נבואה, אַזוי האָט דער „אמר ר' מענדעלע“ איבערזעצט אַבראַמאָוויטשעס אידיאישקייט אין מעשהדיקייט.

און דאָס איז געווען הויפטזעכלעך מענדעלע, וואָס האָט איבערזעצט דעם משכיל פּובליציסט ש. י. אַבראַמאָוויטש פֿון העברעאיש אין דעם קינסטלער־דערציילער פֿון יידיש. — אין העברעאיש, אין דער פּובליציס־טיק, אין דער דערציילונג „למדו היטב“ — אין 1862 — (שפעטער איבער־געאַרבעט אין ראַמאָן „האַבות הבנים“) — איז מענדעלע נאָך ניט געווען. אין יידיש האָט ער זיך גלייך באַוווּזן מיטן „קליין מענטשעלע“ — אין 1864. די מענדעלע־געשטאַלט איז אַבראַמאָוויטשן אומבאַדינגט נויטיק געווען פֿאַר דעם איבערגאַנג פֿון פּובליציסט צו קינסטלער. מענדעלע — די גע־

שטאַלט — האָט דעם איבערגאַנג דורכגעזעצט. און דאָס איז זיין הויפט־דינסט געווען.

(ערשט שפעטער, אין יאָר 1886, האָט אַבראַמאָוויטש אַריבערגע־טראָגן זיין יידישן מענדעלע אין העברעאיש אַרײַן מיט דער דערציילונג „בסתר רעם“. אָן דעם יידישן מענדעלע וואָלט קיין העברעאישער קינסט־לער אַבראַמאָוויטש ניט געווען. און זאָלן די העברעער זיך ניט גרויס האַלטן, אָן אַבראַמאָוויטש, דער העברעאישער קינסטלער, איבערשטייגט דעם יידישן!)

וועל איך זיך דערלויבן אַ ווידערהאַלונג, כדי דעם ענין קלערער צו מאַכן, הגם מיר דוכט, אַז דער ענין איז גענוג קלאַר. אָבער אַזוי ווי וועגן דעם פירט זיך אַ מתלוקת, וועט ניט שאַטן אָן איבערהורונג. ווי אַזוי האָט דאָס מענדעלע געקאַנט אַפטאָן אַזאַ וואונדער אַבראַמאָ־וויטש? — ווײַל מענדעלע איז אַבראַמאָוויטשעס גרעסטע קאַפּליער אַנצו־הערעניש. ער איז דורכאויס דערציילערישער משל, אַ פאַרלעבעדיקטע אַלע־גאַריע, אַ פאַרמשלטער אַבראַמאָוויטש. ער איז דורכויס טאַפל־מינענדיק, טאַפל־זיניק. ער איז אַ טאַפל־מענטש מיט אַ טאַפל־גאַנג. ער איז טאַפל־נשמהדיק. ער איז אַבראַמאָוויטש אַרײַנגעזעצט אין אַ פרומען פאַרציטיקן לבוש. מענדעלע איז אַ פאַרשטעלטער, באַהאַלטענער, פאַרגנבעטער משכיל מיט באַרד און פּאָתון און תּפּײַל־זאַק. אַזעלכע זײַנען געווען גאַר אַ סך אין אַבראַמאָוויטשעס יוגנט־יאָרן; אַזעלכער איז טײַלווייז געווען אַבראַ־מאָוויטשעס אײַגענער פּאַטער — אַ תּנ״ך־משכיל, אַ בעל לשון, אָבער, ווען זײַן אײַדעם איז „געכאַפט געוואָרן אין דער מעשה“, איז ער געוואָרן אַן אכזר און געצוואונגען זײַן טאַכטער אים אַפּצוגטן. — אויפרייסן די אויגן טאָר מען ניט.

און אַזעלכער איז טײַלווייז געווען אַבראַמאָוויטש אַלײַן — ניט קיין פאַרגנבעטער משכיל, נאָר אַן אַפענער; דאָך אַרײַנגעגעבעט האָט ער אַב־י־סעלע פרומען שטאַט לפּנים וועגן; איז ער דאָך אַפּגעווען די צווייטע העלפט פון זײַן לעבן דער משגיה פון אַ תּלמוד תּורה — זאָל זײַן אַ רעפּאַרמירטער, אָבער פאַרט אַ תּלמוד תּורה.

דער גאַנצער דור איז געווען אַן איבערגאַנג־דור, אַ דור פון טאַפּל־נשמהדיקע. האָט אַבראַמאָוויטש גענומען אַט־דעם רעאַלן מענטשן־טיפּ פון זײַן צײַט און אים פאַרשאַרפט: ער האָט זײַן אײַגענעם משכילישן, נאַטור־זײַנסשאַפּטלעכן, כּמעט פּיסאַרעוושן ראַדיקאַליזם אַרײַנגעזעצט אין אַ יידן, וואָס איז מקיים אַלע פרומע מצוות און רעדט בית־המדרש־לשון —

און ער האָט אַזוי אַרום דערהויבן אים צו אַ סימבאָל, צו אַ משל אויפן גאַנצן דור. אַבראַמאָוויטשן איז לייכט אָנגעקומען אַט־דאָס אומזעצן זיך אין מענדעלען, ווייל ער אַזיין האָט דעם איבערגאַנג געמאַכט פאַוואַליע, אָן אַ געוואַלט־ריס — האָט ער זיך פאַרשפּאַרט שנאה צום אַלטן פרומען דור, האָט ער ניט געדאַרפּט זיין אַ משכיל אויף צו פּהאָכעניס, וואָס פאַרחלבט זיך און פאַרטריפהט זיך, כדי די „פרומאַקעס“, די „פּינצטערלינגע“, וואָס מער וויי צו טאָן. — אין אים אַזיין האָבן זיי געהויזט בשלום — דער משכיל און דער פּרום־שטייגערישער ייד. איז ער געשטאַנען מיט ביידע פּיס אויף ביידע ברעגן. האָט זיין נשמה זיך באַוועגט אויף צוויי פּלאַכן.

און דאָ איז דער וואונדער געשען: — אַזוי גיך ווי אַבראַמאָוויטש האָט זיך אַריינגעזעצט אין דער מענדעלע געשטאַלט, האָט ער — סיי אַבראַמאָ־וויטש און סיי מענדעלע — באַקומען צוויי נשמות — אַן אויבערשטע און אַן אונטערשטע; האָט ער באַשאַפּן אַ משופּעדיקייט אין זיך, אַ קרומע פּלאַך, אַ באַרג אַראָפּ, וואָס האָט געבראַכט אין באַוועגונג זיינע אידיען, זיי זאָלן זיך נעמען קייקלעך באַרג אַראָפּ און לויפן אין דערציילערישקייט אַריין. אין זיין אייגענעם נאַמען ניט, אָבער פאַרשטעלט פאַר אַ צווייטן — אונטער דער מענדעלע־מאַסקע — האָט ער געקאַנט נעמען שפּילן אַ צווייטן — האָט ער בכלל געקאַנט נעמען שפּילן — האָט זיך אין אים אָפּגע־רופן דער אַקטיאָרישער טאַלאַנט פון זיין קינדהייט.

עס איז אַ כּלל גדול, אַז פאַרשטעלטערהייט שפּילט מען — שפּילט אַפּילו יענער, וואָס, ניט פאַרשטעלטערהייט, דירעקט, קאָן ער זיך קוים באַ־וועגן. אפילו פאַר אַ געוויסן טיפּ אַקטיאָרן איז דאָס אמת.

קיין בעסערע ראיה דאַרף מען ניט, ווי אונדזער אייגענעם מאָריס שוואַרצן, וועלכער האָט דאָך אַ נאַמען פאַר אַ גרויסן קינסטלער. ווען ער שפּילט דירעקט, ניט פאַרשטעלט, גלייך, פון זיך אין דער ראַלע אַריין — מע רופט עס אויף ענגליש „סטרעיט“ — באַוויזט ער בלויז אַ העלפט פון זיין טאַלאַנט. אַזוי איז „אוריאל אַקאַסטא“, אַזוי איז „שבת צבי“. עס גיט אַפּ מיט דעקאָראַציע און דעקאָמאַציע, אָבער דערלאַנגט אים עפעס אַ פאַרשטעלעניש, אַ מום, אַן וועלכן זיך אַנצוכאַפּן; דעם קרומען דוקנדל אין יושקעוויטשעס „לופטמענטש“, די פּאַנפּע אונטער דער נאַז אין ראַוענ־פּעלדס „קאַנקורענטן“, דעם הייזעריקן ביי־קולכל פון זיין מענדל — ברענגט ער אַרויס גרויסאַרטיקע טיפּן — פון הויזער שפּילערישקייט.

דער זין דערפון איז, אַז דאָ באַשאַפּט זיך אַ קרומע ליניע, אַ קרומע פּלאַך — אַ קלעם — אַ שפּאַרוקעלע, דורך וועלכע ער דאַרף זיך דורכ־

מענדעלע מוכר ספרים

שפארן — ברענגט עס אין באוועגונג שפילערישן טאָלאַנט. וואָס איז געווען אויף איין פלאַכן טאָול, מוז זיך נעמען ציען און שטרעקן. און ניט נאָר וועגן אַקטיאָרן, וועגן מענטשן אין לעבעדיקן לעבן גילט אויך דער זעלביקער כּלל; ווען איינער פון זיי האָט פון יוגנט אָן, זיך אַריינגעשפּילט אין אַ געוויסער ראַלע, איז ער אויסגעצייכנט כל זמן ער שפּילט זיין ראַלע; פּאַלט ער אַרויס פון דער ראַלע, פאַרלירט ער זיך — און זיין ריידן איז אָן ריח און טעם.

דער טייטש דערפון איז, אָו שפּיל־טאָלאַנט — און יעדער טאָלאַנט איז שפּיל — איז אַפט דער רעזולטאַט פון פאַרשטעלן זיך, פון פאַרקרימען זיך, — זאָל יעדער עס פרובירן טאָן: זיך פאַרשטעלן, זיך פאַרקרימען, — ריידן אין דער קריס, דורך אַ שפאַרונקעלע, וועט ער וויפיל ניט איז אויך קאַנען שפּילן.

איבערגייענדיק פון די ביישפּילן צו דעם מוסטער־ביישפּיל פון דער יידישער ליטעראַטור — ש. י. אַבראַמאָוויטש־מענדעלע מוכר ספרים: מענדעלע איז אַבראַמאָוויטש אין דעם קריס; מענדעלע האָט אויס־געבויגן אַבראַמאָוויטשעס נשמה פון דער אויבערשטער צו דער אונטער־שטער פּלאַך...

אין רוסיש איז דאָ אַ טייער וואָרט פאַר דעם: „סדוויג“ — אַ רוק, מענדעלע האָט באַשאַפן אַ „סדוויג“ אין אַבראַמאָוויטשן — האָט זיך אַלץ ביי אים גענומען רוקן און באַוועגן: זיינע מעשים, זיינע אידייען; עס האָט זיך אַפּגערוּפּן גרויסער שפּילערישער טאָלאַנט — צום שידדערן און דער־צוילן; ער האָט גענומען ריידן טאַפּל־שפּראַך, אַלעגאָריש, זאָגנדיק איינס און מיינענדיק עפעס אַנדערש — מענדעלע־נוסח.

און אַווי אַרום איז מענדעלע, לכתחילה אַ רעאַלער טיפ, דערנאָך אַ פאַרשאַרפט־סימבאָלישע געשטאַט, וואָס לייכט אויף און ווייט אָן אויף אַ גאַנצן דור — וואָס דאָס מיינט אייגנטלעך אַ קינסטלערישע געשטאַט — גלייכצייטיק אויך געוואָרן אַבראַמאָוויטשעס קינסטלערישער הויפּט־געצייג, וואָס פאַרקינסטלערט אַלץ, צו וואָס ער רירט זיך צו מיט זיין פען — מיט איין וואָרט אַבראַמאָוויטשעס איבערזעצער פון פּובליציסט אין קינסטלער. אויף טריט און שריט קאָן דערוויזן ווערן, ווי אַווי מענדעלע, דער טאַפּל־נשמה־דקער, פאַרקינסטלערט אַבראַמאָוויטשן...

יעדער מיט זיין „מגיד“

מאכנדיק א סך הכל פון מיינע אויספירונגען וועגן מענדעלען; ער איז אן אינסטרומענט וואָס ש. י. אַבראַמאָוויטש האָט זיך צו רעכט געמאַכט אויף צו פאַרוואַנדלען אין זיך דעם „קאַפּ-מענטש“ — דעם פּובליציסט — אין „אויג-מענטש“ — זעער, שילדערער, דערציילער — קינסטלער וואָס מען רופט. דער אינסטרומענט האָט זיך אַרויסגעשטעלט פאַר מזליק, גע-ראַטן, פּרוכטבאַר אין זיינע פּראָדוקציע-רעזולטאַטן — דער עיקר טאַקע דערפאַר, וואָס דער קאַנטראַסט פון צוויי נשמות אין מענדעלען האָט גוט צוגעטראָפּן אַבראַמאָוויטשן אַליין.

דער קאַנטראַסט אין מענדעלען האָט געגעבן פולן אויסדרוק צו דעם דרייפאַכן קאַנטראַסט אין אַבראַמאָוויטשן, וואָס די דריי גרונט-דערפאַ-רונגען פון זיין לעבן האָבן אין אים איבערגעלאָזט. — די ערשטע גרונט-דערפאַרונג איז געווען דער איבערגאַנג פון בית-מדרשדיקער אַלט-פרענ-קישקייט צו משכילישער אַפיקורסות. סימנים פון אַלט-פרענקישקייט זיי-נען געבליבן קלעפן צו אַבראַמאָוויטשן פאַרן גאַנצן לעבן. אויב ער האָט ניט געשטעקט אין אַלט-פרענקישקייט מיט זיינע אידייען, האָט ער גע-שטעקט אין איר מיט זיינע מידות. מענדעלע, אַן אַפיקורס אין אַלט-פרענ-קישן לבוש, וועלכער רעדט אַריין אין פרומען לשון טריפענע מיינען, איז אַ פאַרשאַרפטע, אַ פאַרגרעסערטע אַפּשפיגלונג פון אַבראַמאָוויטשן אַליין.

די צווייטע גרונט-דערפאַרונג, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט דורכגעמאַכט אין זיינע יונגע יאָרן, איז דער איבערגאַנג פון לייטוואַק צו וואַלינער — זיין ריזע מיט אברהם שנאָרער פון קאַפּוליע קיין קאַמענעץ. דאָס האָט אויסגעשניטן אַ סליאַד אין אים, איבער וועלכן ער האָט זיך באַוועגט זיין גאַנץ לעבן. ער איז ניט געווען איינער, עס איז געווען אַ גאַנצע יידישע באַוועגונג פון ליטע אויף וואַלין. אַבראַמאָוויטש איז תמיד פאַרנומען מיט אַט-דער יוגנט-נסיעה. ניט נאָר אין „אַנטדעקונג פון וואַלין“ נאָר אויך אין דער „אַלטער געשיכטע“, אין „שלמה ר' חיימס“ איז די נסיעה דאָ. מען איז געגאַנגען אויף קאַלאָניאַציע כמעט אַזוי ווי היינט. שפּעטער ווען עס איז אונטערגעקומען חיבת ציון, האָט די ניט דערפאַרענע ריזע קיין ארץ ישראל פאַרנומען דעם אָרט פון דער „אַנטדעקונג פון וואַלין“. —

מענדעלע מוכר ספרים

פסיכאָלאָגיש האָט דער קאָנטראַסט צווישן ליטוואַק און וואַלינער געשפּיחט דעם אידיאָלישן קאָנטראַסט צווישן אַפיקורסות און פרומען שטאַט.

דער ליטוואַק... — „האַט אַ ברייטן מוח און אַ שמאַלע קישקע; ער פלייט ניט אין הימל אַרײַן, ער יאָגט זיך ניט נאָך פאַרבאַרגענע זאַכן, ער לערנט גמרא און — פאַרנעמט. (די השכלה־גמרא אויך. — ב. ר.) עסן עסט ער טרוקן ברויט, איינגעטונקט אין ראַסל פון הערינג...“

„דער וואַלינער האָט אַ שמאַלן מוח און אַ ברייטע קישקע; די פאַנ־טאַזיע טראַגט אים, דאָס בלוט קאַכט; תורה לערנען האָט ער פיינט, אַבער צו די סודות פון דער תורה האָט ער גרויס חשק...“

אַבראַמאָוויטש איז ביידע אינאיינעם — ליטוואַק און וואַלינער — און מענדעלע אויך אַזוי: דורך דעם וואַלינער תענוג קאַראַכקעט ער זיך צום ליטווישן שפּײַקאַפּ; ער קוואַפעט זיך צו געבן צו פאַרזוכן טעם דעם שפּיציקן געדאַנק.

די דריטע גרונט־דערפאַרונג איז דער איבערגאַנג פון בעל־הבית אויף טאַרבע־ברויט. ווייל אַ בעל־הבית, האָט ער געירשנט די תורה פון בעל־הבית, און ווייל אַן אַרימאַן, וואָס האָט געגעסן טאַרבע־ברויט, האָט ער גע־דאַרפט איבערזעצן די תורה — אויך די תורה פון השכלה — פאַר אַרימע לייט, צו דינען דער נויט אויף דער שפּראַך פון דער נויט — יידיש. דאָס האָט דאָך די נויט — דער טעם פון טאַרבע־ברויט אין זיין גומען — אים געבראַכט צו יידיש. — פאַר דעם איז מענדעלע, דער מוכר ספרים, געווען פונקט צוגעפאַסט. אַ מוכר ספרים רעדט תורה לשון צו אַרימע לייט, אַ מוכר ספרים איז כמעט אַ מגיד, וואָס אָנשטאַט אויף דער בימה, דרשנט ער אויפן שול־הויף. האָט אַבראַמאָוויטש דורך מענדעלען געקאַנט אויסנוצן דעם גאַנצן מגידישן גאַנג — דרשענען, טייטשן און אַריינטייטשן. דער מענדעלע־נוסח איז דרשה און טייטש.

און ווייל מענדעלע מיט זיינע פאַרשאַרפטע, פאַרגרעסערטע קאַנ־טראַסטן — משכיל און פרומער, ליטוואַק און וואַלינער, בעל תורה און בעל־טאַרבע, האָט אַזוי גוט געשטימט מיט אַבראַמאָוויטשן אַרײַן, האָט ער אים אַזוי אויסגעצייכנט געדינט. ער האָט אָנגעצויגן און אָנגעשפאַנט אַלע זיינע כוחות. ער האָט אַקטיוויזירט זיין פערזענלעכקייט ביזן הונדערטסטן גראַד. אָנהויבנדיק פון לעצטן קאָנטראַסט — פון תורה, וואָס דאַרף אַרייַנ־גערעדט ווערן אין נויט. — האָט אַבראַמאָוויטש, מיט מענדעלעס הילף אָרגאַניזירט דעם יידישן לשון. יידיש איז ווירקלעך קיין לשון ניט געווען — א „זשאַרגאָן“, צעבראַקט און צעהאַקט, שטיקלעך און ברעקלעך, זאַמד. —

האָט אַבראַמאַוויטש, מיט מענדעלעס הילף, גענומען דעם ריטם, דעם טראָפּ פון תורה־לשון, דעם פּסוק, און אין אים אַריינגעזעצט דעם בעסטן געלייטערטן וואָרט־אַפּקלייב פון אַ פּאַלקסטימלעכן תורה־יידן, בעת ער רעדט יידיש — ער האָט גענומען זעצן פּסוקים אין יידיש, און אַ וואונדער־דערלעכע פּאַרוואַנדלונג איז געשען: עס איז פּונקט ווי מען גיט אַ קלאַפּ מיט אַ קאַמערטאַן אָן אַ טיש, אויף וועלכן עס איז אָנגעשאַטן זאַמד, און דער טיש נעמט זיכער אין איינקלאַנג מיטן קאַמערטאַן, און דער זאַמד לייגט זיך אויס אין ריטמישע כוואַליעס. און נאָך בעסער איז מיט יידיש געשען: אין געשריבענעם העברעאיש איז דער פּסוק שוין געווען אויסגעליידיקט, עס איז געווען פּוסטע מליצה, ווייל אָן שום ערנסטער כוונה. אָבער ווען אָנגעלאָרן מיט דער נויט־כוונה פון דער אַרימאַנסקער שפּראַך, איז דער פּסוק געוואָרן אינהאַלטלעך, וואַגיק, זאַפטיק, און אויס מליצה. אַבראַמאַוויטש האָט דערנאָך כּפּל כּפּל צוריקבאַצאָלט העברעאיש פאַר דער אויסבאַרגונג פון מליצה־ריטם; ער האָט אַריבערגעטראָגן פון יידיש אין העברעאיש די באַר־ריכערטע וואָרט־אינהאַלטלעכקייט, באַשאַפּנדיק דערמיט אַ ניי־העברעאישן סטיל. איז אַבראַמאַוויטש אַזוי אַרום, מיט מענדעלעס הילף, געוואָרן דער אַרגאַניזאַטאָר פון ביידע יידישע לשונות.

נאָך אַ גרויסע פעולה האָט דער מענדעלע־אינסטרומענט, עס איז דער פּערפּעקטער איינפאַס פאַר אַבראַמאַוויטשעס אַלע נשמה־קאַנטראַסטן — נאָך אַ גרעסערע פעולה האָט ער געטאַן צו אַבראַמאַוויטשעס תּוך. מיר וויסן שוין: אַנקונדיק די וועלט דורך מענדעלעס אויגן, האָט דער קאַנטראַסט פון צוויי נשמות אין מענדעלען אויסגעדרענט אַבראַמאַוויטשן צו זען אַלץ טאַפּלט — אין בילדלעכע פּאַרגלייכן, אין משל־זעאונגען. זיין שילדערונג פון נאַטור, פון פּנימער, פון געשטאַלטן איז אויגנבליקלעך־פּאַרגלייכנדיקע פּאַטאַגראַפיע. און ווי איך לאָז דאָ וויסן, שטאַמט אויך פון אַט־דער טאַפּלט־זעוודיקייט אַבראַמאַוויטשעס סאַטירע־הומאָר. „אין שטורם־צייט“, וואו מענדעלע זאָגט עדות וועגן די צוויי נשמות, וואָס ראַנגלען זיך אין אים, גיט ער אונדז אַרויס אויך אַט־דעם סעקרעט. עס האַנדלט זיך וועגן מענדעלעס באַגעגעניש מיט דר. קאַרלינערן, וועלכער איז ניט קיין אַנדערער ווי דר. פינסקער, דער מחבר פון „אויטאַ־עמאַנציפּאַציע“, דער פּאַטער פון חיבת ציון. דאָס ליענט זיך אַזוי:

— „איך האָב אַריינגעקוקט אין פנים (דר. קאַרלינערס) און האָב דער־זען, אַז אין אים לעבן אויך צוויי נשמות. צוויי באַזונדערע מענטשן... מיר זיינען געשטאַנען אַ ווילע און געקוקט איינער אויפן צווייטן; מיך חכם האָט געקליבן נחת פון זיין חכם און מיין גרויסער נאָר האָט זיך געסחעט

מיט זיין נאָר. און ביידע האָבן מיר בשעת מעשה געפילט. אַז מיר האָבן אַלץ איינע געדאַנקען און אַז קיין מחלוקת וואָלט צווישן אונדז ניט געקענט זיין, סײַדן מען זאָל פאַרדרייען די יוצרות אַזוי, אַז איינעמס שוטה זאָל מלחמה האַלטן מיטן אַנדערנס חכם, אַט פּונקט ווי די צוויי האַלטן מלחמה אין יעדן פּון אונדז... — און עס גייט אַוועק אַ הומאַריסטישע מחלוקת צווישן זיי.

אייגנטלעך איז דאָך אַלעמאַל אַזוי: בשעת אַ קריג פילן מיר, אַז פאַרשטיין פאַרשטייען מיר זיך שוין גאָר גוט, ביידנס חכמים פאַרשטייען זיך, און ביידנס נאַראַנים אויך, נישט מער וואָס איינעמס חכם שפאַרט זיך איין דווקא צו ריידן צו יענעמס נאַר. — און ווען מען קריגט זיך ניט, איז אַט-דער שמועס פון „חכם“ צו „נאַר“, און פון „נאַר“ צום „חכם“ — אַט-דאָס ריידן מיט אַנצוהערעניש, מיט אַ וואונק צו אַ העכערן, קליגערן זיין — איז דאָך דאָס דער קוואַל פון „חכמה“, פון סאַטירע, איראַניע, הומאַר. עס איז סאַטירע, ווען דער העכערער, קליגערער זיין איז אַפֿן און דירעקט אין זיין אַטאַקע; עס איז איראַניע, ווען דער זיין רוקט זיך אַפֿ צום הינטער-גרונט און זעט זיך פאַרט דורך; עס איז הומאַר, ווען דער געדאַנקלעכער קלוגער זיין באַהאַלט זיך, און דאָס בילד, די מעשה ריידן פאַר זיך אַליין מיט גרויס קלוגשאַפט. — און מענדעלע איז אַט-דער חכם-נאַר, דער חכם, וואָס קוקט אין נאַר אַריין; וואָס פאַרשטעלט זיך פאַר אַ נאַר; וואָס רעדט „מעשה נאַר“ הוילע חכמה. און וואָס מער עס געלינגט אַבראַמאַוויטשן צו רעדן מענדעלעס „חכם-נאַר“ לשון, אַרץ לעבעדיקער, באַוועגלעכער, קינסטלערישער ווערט זיין דערציילונג. און שטאַמען שטאַמט עס אויך פון דעם קאַנטראַסט פון צוויי נשמות אין מענדעלען...

מען וואָלט געדאַרפט אַנשרייבן אַ גאַנצן בוך צו דעמאָנסטרירן, ווי אַזוי פון קליין מענטשעלע ביז אַזש „שקמה ר' חיים“ טרעט אַלץ מער אַפֿ דער „חכם“, דער קאַפּמענטש, דער אינטעלעקטואַליסט — דער געדאַנק-לעכער דראַטן-גייער — און מאַכט פּלאַץ פאַר דעם ווויזאַנער, וואָס שייד-דערט און דערציילט מיט קלוגע פייערלעך אין די אויגן. איך שרייב אַבער ניט קיין בוך, נאַר אַ „סעריע“, אַבער די סעריע איז אַ „במקום-בוך, און עס צייגט אַן מענדעלעס מעטאָד און זיין איבערגאַנג פון פּובליציסט צום קענסטלער.

— דער קאַנטראַסט פון די צוויי נשמות אין מענדעלען האָט ניט נאַר אַ פעולה געטאָן צו מענדעלעס „סטאַטיק“ — צו זיין זעאונג-און באַאַבאַכ-טונג-קראַפט — נאַר אויך צו זיין „דינאַמיק“ — צו זיין באַוועגונג-און דער-

ב. ריווקין

צײלונג-קראפט. עס איז ניט שייך צו ריידן וועגן נשמה אין לשון פון געזאמעטריע — וועגן א העכערער נשמה-פלעין און גידעריקערער נשמה-פלעין. נאָר עס איז אומגעפער אזוי: פון „חכם“ ביז צום „נאַר“ אין מען דעלען האָט זיך געשאפן אַ קרומע פּלאַך, אַ באַרג אַראָפּ, וואָס האָט פאַר-לייכטערט די באַוועגונג פון זיין מעשה. פשוטער: ווען מען זעט און מען פילט אין קאָנטראַסט, דערציילט זיך לייכטער. אָדער ווען אַ פּלאַך דאַרף זיך אָפּשפיגלען אין אַ קרומען שפיגל, איז די אָפּשפיגלונג אַ גאַנצע דער-צײלונג. אָדער ווען מען צווינגט אַ שטראָם דורכאויס דורך אַ שפּאַרונג, פאַרגיכערט זיך דער שטראָם. אומעטום וואו אַ געלעגנהייט ווערט געגעבן פאַר אַן אַנשטרענגונג, קומט צו באַוועגונגס-ענערגיע, און איך האָב גע-בראַכט דעם ביישפּיל פון מאַריס שוואַרצן, וואָס, ווען ער האָט וואו אַנצור-כאַפן זיך אָן עפעס אַ קרומקייט, אַ מום, אַ „טשיקאַוואָסט“, ווי צום ביי-שפּיל, אָן דעם קייד-הוסטעלע פון זיין חונדל, שפּילט זיך אים אַ מחיה.

און אַבראַמאַוויטש, ווען ער האָט זיך אויסגעבויגן און אויסגעקרימט אין זיין קרומער אָפּשפיגלונג — מענדעלע; ווען ער האָט זיך פאַרגענומען דורכצושפּאַרן זיין חכם דורך דעם „חכם-נאַר“ אין מענדעלען — האָט ער גענומען שפּילעריש דערציילן אין מענדעלע לשון ...

און ער האָט אזוי לאַנג געשפּילט מענדעלען, ביז מענדעלע איז גע-וואָרן זיין צווייטע נאַטור, און ער האָט שוין געקאָנט אויסקומען אָן אים. אין דער הקדמה צו „שלמה ר' חיימס“ געזעגנט ער זיך מיט מענדעלען, און די דערציילונג ווערט שוין געפירט אין אַבראַמאַוויטשעס נאַמען. אין מענדעלע סטיל, אָן מענדעלען, די לאַנגע איבונג אויף מענדעלען האָט ביי אים אַרויסבאַפּרייט אַ קינסטלעדישע טעכניק וואָס לכתחילה, ווי זיינע ערשטע ווערק ווייזן עס, האָט ער עס ניט פאַרמאַגט.

איז וואָס איז דער מענדעלע אינסטרומענט? — ניט נאָר אַ שפּאַקטיוו, וואָס האָט געמאַכט אַבראַמאַוויטשן זען גרעסער און בעסער, נאָר אַ גאַנצע קינאַ-קאַמעראַ, וואָס ער האָט זיך צורעכט געמאַכט, כדי צו איבערזעצן זיינע שטייענדיקע אידיען אין באַוועגלעכע מעשות.

נאָך בעסער וועט זיין, ווען איך וועל פאַרגלייכן מענדעלען מיט אַ פאַרצײטיקער יידישער דערפינדונג: מענדעלע האָט ביי אַבראַמאַוויטשן געשפּילט דיזעלביקע ראַלע, וואָס דער „מגיד“ ביי יוסף קאַרן — מענדעלע איז אַבראַמאַוויטשעס „מגיד“, וואָס האָט אים געשושקעט אין אויער אַריין זיינע מעשות. אַזא „מגיד“ שאַפט זיך איין — באַוואוסטזיניק אָדער אומבאַ-וואוסטזיניק — כמעט יעדער שריפטשטעלער. שלום עליכם האָט פאַר זיך „מגיד“ געהאַט אַן אורח צום מאַצײט-טיש: אַמאָל איז דאָס געווען טביה.

מענדעלע מוכר ספרים

און אמאל אן אורחטע — שיינע שיינדל. פריץ האָט געהאַט פאַר אַ „מגיד“
דעם בית־מדרש מקובל. דייוויק האָט געהאַט זיין זעלבסט־זעאונג אין
דערלייזער־געשטאַלט — זיין אינסטרומענט אויף צו איבערזעצן זיינע שטי־
מונגען אין ליד־פאַרם. איצט באַגייט ער זיך אָן אים.
יעדער מיט זיין „מגיד“!

„פרייע אַרבעטער שטימע“, 1936.

י . ל . פרץ

י . ל . פרץ — ווי היינט וואָלט ער געלעבט

י . ל . פרץ דרייסיק יאָר נאָך זיין טויט איז אונדזער מיטצייטלעך. ווען ער לעבט היינט, וואָלט ער געווען פונקט אין צייט. מיט זיין שאַפן איז ער אונדז היינט צום נויטיקסטן. ער פאַרענטפערט אונדזערע היינטיקסטע פראַבלעמען: ווי מאַכט מען, אַז אונדזער היגע יידישע ליטעראַטור זאָל זיך דערלאַנגען אין לעבן מיטן שטאַרקסטן עפעקט? ווי אַזוי זאָל די סאַווע־טיש־יידישע ליטעראַטור, אין איר לעצטער פאַרוואַנדלונג אונטער דער שמעלצנדיקער היץ פון דער וועלט־שרפה, זיך אַננעמען מיט פרישן כוח פון די טויזנטיעריקע יידישע טראַדיציעס? ווי אַזוי שאַפט מען אַ צוזאַמענ־העפטונג פון ביידע ליטעראַטורן? פּרצעס ווערק, אויב זיי גיבן ניט דעם גאַנצן ענטפער, צייכענען אַבער גאַנץ דייטלעך דעם אַנוואַרף פון אַן ענטפער. פון זיינע ווערק קאָנען מיר דעם ענטפער אַרויסקריגן.

זיין ערשט ווערק אין יידיש — „מאַניש“ — פאַרעפנטלעכט אין 1888, אין זיין 37־טן לעבנס־יאָר, ווי ווייזט ער זיך פאַר אונדז אין זיין יידישן ערשטלינג? ער איז דרויסנדיק צו דער עצם־מעשה. ער איז ניט אינע־ווייניק אין דער לעגענדע. זי וואַרעמט אים ניט. אין תוך אַ קאָלטער משכּידישער צוגאַנג. איז ער פאַרכאַפט פון דעם יינגלס דיבע? ביי דעם מיטלעריקן פּרץ קומען די ליבע־ווערטער ניט פון טיפּן האַרצן אַרויס, היינט צו וואָס האָט ער עס געדאַרפט? דער יענע־וועלטיקער פאַרשפּיל, אַשמדאי, לילית, חורבות, רוחות, „פאַרקויפּן די נשמה“ — דער שטאַף, די טעמע זיינען גענומען פון העברעאיש, וואָס דאַרט איז עס געווען גאַנג־באַרע סחורה. דער ריינער געווינס פון „מאַניש“ און פּרצעס אמתער אינ־טערעס איז די רעאַַסיטישע שילדערונג פון פרומען יידישן לעבנס־שטיי־גער, וואָס אַבערגלויבן און די לעגענדע, וואָס שפּראַצט פון אַבערגלויבן אַרויס, געהערן צו דעם שטייגער; באַגלייט מיט אַ שטילן פּראַטעסט — אויס מיטליידי מיט דער יידישער יוגנט, וואָס דער פרומער לעבנס־שטיי־גער דערשטיקט אירע נאַטירלעכסטע ליבע־געפילן. יינגלעך־עיליים, זיצנ־דיק איבער די גמרות, צעברעכן זיך די קעפּ מיט די הערצער צוזאַמען.

יא. פרץ האט אָנגהויבן ווי אַ שריפטשטעלער-משכיל מיט אַ שטאַר-
 קער טענדענץ צו רעאַליזם, וואָס שפאַרט זיך דורך דעם פאַרצייטישן פרו-
 מען אַבערגלויביש-לעגענדישן לבוש. אַבער וואָס פאַר אַ משכיל און וואָס
 פאַר אַ רעאַליסט? — באַלד וועלן מיר עס געוואָר ווערן. ער לאָזט זיך
 אַרויס אין אַ פאַרשונג-עקספעדיציע איבער דער פּויליש-יידישער פּראָ-
 ווינץ צו זאַמלען סטאַטיסטישן מאַטעריאַל וועגן דער יידישער אַרעמקייט,
 צו שטעכן די אויגן פון די אַנטיסעמיטן, אַפצושלאָגן זייערע בלבוזים וועגן
 יידישער עקספּלאַטאַציע. די עקספעדיציע האָט שפּעטער געגעבן דעם
 באַנד „בילדער און סקיצן“. די אונטערנעמונג גופא לאָזט אונדו שוין
 וויסן, וואָס פאַר אַ סאַרט משכיל ער איז געווען. ניט אַ משכיל פון אַלטן
 העברעאישן שניט, וואָס פלעגט זיך באַנוגענען מיט מליצות וועגן די גליקן
 פון השכחה, נאָר אַ משכיל פון אַ נייעם שניט, וואָס טראָגט ערנסטע זאַרג
 וועגן די לעבנס-גויטן פון דער פּאָלקס-מאַסע און מיט זיך זיי צו לינדערן,
 אַ „פּאָליקיסט“. און אין די בילדער פון קליינשטעטדיקן דרות, אויסגע-
 טאָן פון לעגענדישן לבוש, טרעט שוין זיין רעאַליזם אַרויס גאָר בלויז.
 וואָס פאַר אַ רעאַליזם איז דאָס? ניט קיין פּאָטאַגראַפישער רעאַליזם. קעגן
 פּאָטאַגראַפישן קאַפּירנדיקן רעאַליזם, וואָס קלייבט גרויען לעבנס-שטויב,
 אַבי געשילדערט זאָל זיין, קעמפט ער אין יענע יאָרן, אין אָנהויב פון די
 90-ער, מיט נעגל און ציין — ספּעציעל קעגן דעם דעמאָלט-מאָדישן אין
 העברעאישן בן-אביגדורשן „רעאַליזם“. דערפאַר אפשר האָט ער דע-
 מאָלט זיך אָפּגעקערט פון העברעאיש. פּרצעס רעאַליזם נעמט די נשמות
 אַריין: — „דער משכיל“, „דער טישעוויצער רבי“, „די סקולער רביצין“ —
 ניט נאָר די כאַראַקטער-שטריכן, די פּנימער, די הויט אויף די פּנימער, נאָר
 אויך דאָס וואָס טוט זיך אונטער דער הויט.

היינט-צו-טאָג וואָלט מען עס אָנגערופן „קינסטלערישער רעפּאַר-
 טאַזש“. אַבער עס איז אַ סך מער. עס איז ניט בלויז דיטעראַטור פאַרן
 היינטיקן טאַג. עס איז בלייבנדיקע דיטעראַטור. די ענלעכקייט מיט
 „קינסטלערישן רעפּאַרטאַזש“ איז אין דעם, וואָס דאָס איז ליטעראַטור,
 וואָס איז אָנגעטראָדן מיט דער ערנסטער כוונה צו טאָן דירעקטן לעבנס-
 דינסט. ניטאָ און עס טאָר קיין מחיצה ניט זיין צווישן דיטעראַטור און
 לעבן. און אזוי איז פּרץ געבליבן אַלע זיינע יאָרן, דורך אַלע זיינע פאַר-
 וואַנדלונגען און פאַרם-בייטענישן. דאָס פאַרזעט מען, מען באַצייכנט אים
 אַלס אימפּרעסיאָניסט, סימבאָליקער, ראַמאַנטיקער. אַבער פּריער פון אַלץ
 איז ער געווען און געבליבן דער לכתחילהדיקער מייסטער-רעאַליסט, וואָס
 אין סביבה און כאַראַקטער-שילדערונג וואָלט ער ניט אָפּגעטראָטן דעם

פלאץ שלום עליכמען. סיי זיין דיכטערישע פאבל, סיי זיין חסידישע דער- ציילונג, סיי זיין פאָדקסטימלעכע געשיכטע, ווי הויך זיין פאָנטאָזיע זאָל ניט אויפשוועבן, האָבן אַ רעאַליסטישן אונטערשלאַג, ביי עטוואָס אַ טי- פערץ קוק זעט זיך דאָס אַרויס. און וואָס שטאַרקער דער אונטערשלאַג, אַלץ בעסער זיינען זיי. אַ רעאַליסט מיט דער צוגעגעבענער מעלה, וואָס ער לאָזט קיינמאָל פֿון אויג ניט אַרויס, אָז דאָס לעבן מוז פאַרוואַנדלט ווערן, זוכט ער אַלץ פאַסיקערע לעבן-פאַרוואַנדלענדיקע פאַרמען.

פרץ אליין האָט עס גוט געוואוסט. וויפיל מאָל האָט ער געזאָגט: איידער מען נעמט זיך מאַל, דאַרף מען קאָנען צייכענען, און וויפיל פאַרם- קונצן די קונסט זאָל זיך ניט דערלויבן, פריער פון אַלץ קונסט זאָל עס זיין, געמאַזן זאָל זיין! מאַלער ווייסן עס. אימפרעסיאָניזם, עקספרעסיאָניזם, קוביזם, סור-רעאַליזם, אַלץ איז דערלויבט, אויב דער מאַלער האָט צוערשט באַוווּן, אָז ער קאָן מאַלן געשטאַלטן אין נאַרמאַלע קאָנטורן — אָז זיינע קונצן שטאַמען ניט פון מאַנגל אין קונסט.

האָבן מיר איצט די ריכט-שנור אויף נאַכצופאַלגן פרצן. שוין אין די ערשטע פּראָוויניץ-בידער, וואָס האָבן פאַר זייער כּפּירושן צוועק רעאַ- ליסטישע פאַרשונג, נעמט דאָס רעאַליסטישע בילד איבערגיין אין נשמה- מעשה, ניט אַפּטרעטנדיק פון רעאַליזם. אין די „פאַרצייטע מעשות“ טרעט אויף אַן אליהו, אַ קבצן אין זיבן פּאַלעס, וואָס טרייסט זיך מיט אַ נס, וואָס נאָך אַ האָר און ער וואַלט בתּעשר געוואָרן. ער האָט זיך מיט געוואַלט אַריינגעריסן צום וואַרקער. — וואָס ווילסטו? — עשירות! — דיין יוסף וועט זיין אַ גאון! — ענטפּערט אים דער רבי. אַבער ווען ער, אליהו, שפּאַרט זיך איין אויף עשירות, וואַלט ער דאָך איצט געווען אַן עושר! — איז דיין יוסף געוואָרן אַ גאון? — פרעגט מען אים. — ער וואַלט געוואָרן, נאָר ער וויל ניט לערנען. און ווען דער „משכיל“, פון וועמען אליהו איז אַפּ- הענגיק מיט זיין חיונה, ער איז דער מלמד פון „משכילס“ קינדער, לאַכט זיך אויס פון דעם „נס“, לאָזט ער אים אַראָפּ אַ פּאַטש. יענער וויל אים באַרויבן פון זיין שיער-שיער „נס“!

דער שיער-שיער-נס, די אמונה אין רבינס נסים — איז אַן אומבאַ- דינגטער טייל פון דעם דלות, ניט אַפּצוטיילן. אַן דער אמונה וואַלט דער דלות דאָך ניט געווען אַריבערצוטראַגן. ווי קאָן פרץ עס ניט אויפנעמען אין זיין רעאַליזם? אין דער שטיל לאַכט ער זיך אויס משכיליש, גוטמו- טיק-איראַנזיש, רחמנותדיק, פון אַט דעם שטיק אַבערגלויבן, דאָס באַפרייט פּרצעס פּען פאַר אַ ריי ריי-רעאַליסטישע שילדערונגען פון דעם מיט אַבערגלויבן אַנגעזאַפּטן פּרומען לעבנס-שטייגער: „דער לַמְד־וואַזניק“.

„דער מסור“, „איזיק'ס שוחט“ — מילדע סאטירע אויפן פרומען לעבנס־ שטייגער, מיט שוין ניט אַזאַ מילדער דעמאָסקירונג פון דער באַלעבאָ־ טישער פרומסטווע, פון די קהלס־לייט.

און עס קומט צו נאָך אַ וויכטיקער מאַמענט: די לעגענדע, די אויס־ שפּראַצונג פון אַבערגלויבן — וואָס אין „מאַניש“ האָט זי אים געדינט ווי אַן אויסגעבאָרגטער ביי העברעאיש לבוש, און שפּעטער אין דער חסידי־ שער מעשה און אין דער פּאָלקסטימלעכער געשיכטע איז זי געוואָרן אַ צוגעהערקער טייל פון זיין טעכניק, — ווערט דאָ צו אַדעם ערשט אויפ־ גענומען משכּישי־רעאַליסטיש ווי חלום. פאַר די קילע אויגן פון דעם משכּיל האָט די פרומע טראַדיציע געהאַלטן אין צעזעצט ווערן, איז עס געווען די ריכטיקע צייט די טראַדיציע צו אַנאַליזירן, אויסצופאַרשן אירע באַשטאַנד־טיילן.

„יוחנן גבאי“ פּייגט זיך שלאָפן אַ געשמאַק אַנגעזעטיקטער, אַ זעלבסטצופּרידענער. ער האָט איינגעפירט אַ „נייע אַרדענונג“: ער האָט אַנגעזאָגט דעם שמש ניט אַריינצולאָזן קיין אַרעמע לייט נעכטיקן אין שול. חלומט זיך אים, אַז אַן אַרעמאָן רופּט אים אויף יענער וועלט צו אַ דין־תּורה. אויף מאַרגן פּרי, ווען ער האָט זיך אויפגעכאַפּט, איז ער פאַר פחד און איבערגעפרעסנקייט געשטאַרבן. גלייכצייטיק האָט מען געפונען אַ פאַרפּראַרענעם אַרעמאָן אויפן גאַניק פון דער פאַרשלאָסענער שול. — שפּעטער וועט דער יענע־וועלטיקער יום־הדין ווערן דער פאַר־ שפּיל צו מערערע פון זיינע „פּאָלקסטימלעכע געשיכטן“. דאָ איז עס אַ נאַטירלעכער, ניכטערער חלום, וואו דער גבאי באַשטראַפּט זיך אַליין פאַר זיין האַרטהערציקייט. — „ווי אַזוי אַ פּרוש איז געוואָרן אויס פּרוש“, דער חלום פון אַ ליטווישן מלמד — אַלץ לעגענדעס, וואָס זיינען איבערגע־ לאָפן אין חלומות. וואָס איז דער געווינס דערפון? אַ רעאַליסטישער גע־ ווינס. אַפּגעשפּיגלט דורך זייערע חלומות, ווערן דער טרוקענער למדן, דער פּרוש, דער גבאי שאַרף און שניידיק באַלויכטן.

און דאָ האָט דער משכּי־פאַרשער פון צעזעצטן פרומען נשמה־שטאַף געמאַכט אַן אַנטדעקונג. ער האָט געפונען עלעמענטן, וואָס קאַנען ניט באַטראַכט ווערן ווי בלויו אַ צופּוץ צום מאַטעריעלן דלות, אַ טרייסטונג פאַר דעם קיבצן, און עס וואָלט געווען אַ שאַד צו פאַרוואַנדלען זיי אין חלומות בלויו פאַר דעם צוועק פון כאַראַקטער־באַלויכטונג. נשמה־עלע־ מענטן, וואָס לויכטן זיך ווי דימענטן; איידשטיינער, וואָס האָבן דעם ייד געגעבן אייביק לעבן, — „מלווה מלכה“ — אין זכות פון אַ גדר, וואָס אַ פרומער גביר האָט זיך געגעבן — אַפּצוהיטן די מצווה פון מלווה מלכה —

ווערט בטל געמאכט א רעגירונג-באשטעלונג, וואו אים איז פאָרגעשטאָנען אַנצואווערן זיין גאַנץ פאַרמעגן, אויב ער שטעלט זי ניט צו אין צייט. — געטרייהייט צו נדר איז אַ יידישער נשמה-דימענט. דערציילט נאָך אַלץ אַ האַרעלע משכיליש, ווי אַ גליקלעכער וואונדערלעכער צופאַל, אָבער דאָ איז שוין דער קערן פון זיין שפעטערדיקער נס-לעגענדע, פון זיין חסידי-שער מעשה אָדער פּאַלקסטימלעכער געשיכטע.

נאָר דאָ האָט פּאַסירט, אַז פּרץ האָט אין וואַרשע, אין די ערשטע 90-ער יאָרן, אין פעריאָד פון זיינע „יום-טוב-בלעטלעך“, זיך אָנגעשטויסן אויף אַ נייעם לייענער — דעם אַרבעטער, דעם באַוואוסט-ווערנדיקן פּראָ-לעטאַריער. דער משכיל-פּאַלקיסט אין אים ווערט אַ משכיל-סאָציאַליסט. דער פּאַלקיסט האָט דאָך אייגנטלעך קיין עצה און קיין רפואה ניט געהאַט פאַר דעם קליינשטעטלידיקן קבצן. בילדונג, בילדונג, אָבער וואָס וועט דער אויסגעבילדעטער קבצן עסן? דער קליינשטעטלידיקער דלות האָט קיין אויסוועג ניט געהאַט, אָבער דער גרויס-שטאַטישער פּראָלעטאַריער האָט יאָ אַן אויסוועג: ער דאַרף שלאַגן צוריק, זיך ראַנגלען. ער האָט אַ פּראָגראַם פאַרן היינט, אַ צוקונפּט-פּראָגראַם, און פון זיינעשוועגן פאַר-צענפּאַכט דער משכיל זיין ענערגיע. זיין האָס צום פרומען אָבער-גלויבן, וואָס האָט געאַיבט דעם קבצן אין געדולד און וויל פאַרשטעלן דעם וועג דעם דרייטן פּראָלעטאַריער, ווערט פּילפאַך פאַרשאַרפט.

„באַנציע שווייג“ — דער גאַנצער יענע-וועלט-צערעמאַניאַל איז דאָ — באַנציעס אויפּטריט פאַרן בית-דין של מעצה — די מעשה גופא איז אַ קינסטלעכע, פאַר די האָר געצויגענע — אָבער ס'איז דאָ גענוג רעאַליס-טישע כאַראַקטער-שילדערונג פון דעם דערשלאָגענעם קבצן, אַז דער פּראָ-לעטאַריער זאָל זי דערקענען. עס האָט צו אים אַפּעלירט דער פּראָ-טעסט קעגן קבצנס דערשלאָגנקייט אונטער דער לאַסט פון פרומען אָבער-גלויבן. דאָ האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז דער אינסטרומענט, מיט וועלכן ער האָט זיך באַנוצט אויף צו פאַרשן די אָבערגלויבן-טראַדיציע, קאָן נאָך מיט מער נוצן גענוצט ווערן ווי אַ געשפּאַן, אויף צו טראַגן די אויפקלערנדיקע דערציילונג צום פּראָלעטאַריער.

„דאָס שטריימל“ — נאָך אַ שאַרפּערע פּאַרדאַמונג פון פרומען אָבער-גלויבן. עס ווערט אָפּן און ברייט אַרויסגעבראַכט די רעאַקציאָנערע גע-זעלשאַפּטלעכע ראַלע פון גאַנצן אָבערגלויבן-רעזשים. עס איז דאָ נאָך גענוג פּראָפּאַגאַנדע-כוונה, די אויסגעשפּראַכענע אויפקלערערישע טענ-דענץ בינדט און טראַגט דעם סאַטירישן מאַנאַלאָג פון דעם קירושנער דעם שטריימל-נייער. אָבער דער רעאַליזם איבערוועגט. דער קירושנער, דער

ליצנות־טרייבער, איז שוין דער פּאַרלויפער פון דעם פּראַלעטאַריער דעם פּראַטעסטאַנט. ער האָט זיך אין אים דערקענט. דער נישטיקער רבילע, וואָס ווערט דער יידישער געזעצגעבער מיט דעם כוח פון קירזשנערס שטריימל, זיינען טויזנט רבילעך אינאיינעם. די סאַטירע איז דאָ פריי פון יעדן יענע־וועלטיקן צושפיל. דער סוזשעט איז אַריבערגעטראָגן פון יענער וועלט אויף דער וועלט, כדי עס זאל קיין שום מניעה ניט בלייבן פאַר דעם נישט־פרומען פּראַלעטאַריער עס אויפצונעמען. אָבער אויסגע־שפּאַנט פון דער פרומער לעגענדע, האָט ער זיין ווענדונג צום פּראַט־טאַריער גענומען איינשפּאַנען אין אַן אייגן־געשאַפּענער לעגענדע — די דיכ־טערישע פּאַבל — לויט דעם מוסטער פון פרומען משל. אַט די פּאַרם — די קורצע, קאַנצענטרירטע, מיט זיין אַנגעלאָדענע אַלעגאָריע — איז ניט צו אונדזער היינטיקן געשמאַק. זי קומט אונדז פאַר אויסגעמוהט און אויס־געפרעסט. אָבער צום וואַרשעווער פּראַלעטאַריער, וואָס האָט נאָך גע־דענקט דעם היימישן מגידס משל, האָט גראַד די פּאַרם אַפּעלירט, לייכט זיך אַריינדרינגענדיק אין זיין קאַפּ און האַרץ. שכנא עפשטיין זאָגט עדות — נחמן מייזל ברענגט עס אין זיין בוך „בריוו און רעדעס פון י. ל. פרץ“ — אַז ער האָט איינמאַל בייגעוואוינט אַ געהימע בונדישע פּאַרזאַמלונג, אויף וועלכער פרץ איז אויפגעטראָטן, און דער גאַנצער פּראַלעטאַרישער עולם האָט אין איין קול פון אים פּאַרלאַנגט ער זאל פּאַרליינען די פּאַבל „די פרומע קאַץ“. — עס איז גאָר ניט אַזוי לייכט איבערצוגעבן אַ דיכטערישע פּאַבל, זי זאל זיך קאַנען האַלטן. וואָס האַלט צוזאַמען די „פרומע קאַץ“? ווידער אַמאַל איר רעאַליסטישער אונטערשאַג. די פרומע גענגעלעך פון דער קאַץ, וואָס שטיקט די לוסטיקע זינג־פויגעלעך, זיינען דעם יידישן אַרבעטער אַזוי וואויל באַקאַנט געווען פון דער יידישער ווירקלעכקייט. אַ פּאַבל, אָבער איר רעאַליסטישע אַנגעזעטיקטייט דערהויבט די אַלעגאָריע צו אַ סימבאָל — דער קינסטלערישער תּמצית פון לעבעדיקן לעבן. אַדרעסירנדיק זיך צום פּראַלעטאַריער, שרייבט י. ל. פרץ אַ גרויסע צאַל ריין־רעאַליסטישע דערציילונגען, פריי פון קינסטלעכע צוגאַבן, אויף דער סאַציאַלער טעמע פון נויט און ברויט — מיט ספּעציעלער אויפּמערק־זאַמקייט צום גורל פון דער יידישער פרוי, מיט באַטאַנונג אויף דער יונגער יידישער פרוי, די טעכטער פון אַרעמקייט, וואָס זייער נאַטירלעכע לעבנס־לוסט קייקלט זיי באַרג־אַראַפּ, אונטער דרוק, אין זינדן־וומפּ. דער גורל פון דער יידישער פרוי און פון דער יידישער טאַכטער, וואָס וואַרפט זיך און וואַרגט זיך צווישן דער ביטערער נויט און לעבנס־לוסט, איז אויך דער שטאַף פון פרצעס מערסטע איינאַקטערס.

גלייכצייטיק, ניט אפדאָנדיק זיין אויג פון זיין ניי-געוואונענעם לייַע-
 נער, וועלכער איבערראַשט אים מיט זיין באַוואוסטזיניקייט און אויסגע-
 צייכנטער יידישער באַרעדעוודיקייט, פון וועמען ער לערנט זיך פשוט
 האַלטן יידישע רעדעס — גייט אָן פּרץ מיט זיין פּאַרשונג פון דעם פרומען
 יידישן נשמה-צושטאַנד, וואו ער האָט אַנטדעקט, אַז אונטערן געדיכטן
 שטויב פון אַבערגלויבן פינקלען נשמה-דימענטן, וואָס האָבן דעם יידן גע-
 געבן אייביק לעבן. ער לאַזט זיך אין אַן עקספעדיציע נאָך אַט די דימענטן.
 און די עקספעדיציע האָט אים געגעבן זיינע „חסידישע דערציילונגען“.
 הגם זיין גרויסן שם האָט פּרץ געוואונען מיט זיינע חסידישע דערצי-
 לונגען און מיט זייער פּאַרזעצונג אין די „פּאַקסטימלעכע געשיכטן“, דוכט
 זיך בלויו, אַז פּרץ איז געווען אַ „חסיד“. די דערציילונגען זיינען ניט גע-
 קניפט און ניט געבונדן צו קיין חסידישן רבין, פּאַקטיש האָט ער זיי קיינ-
 מאָל ניט אַנגעקוקט. ער בלייבט דער זעלביקער משכיל, וואָס צעוואַרפט
 דעם שטויב פון אבערגלויבן, אַבער וויסנדיק, אַז אונטער דעם שטויב קאָן
 זיך פּאַרוואַקערן אַ נשמה-דימענט, איז ער פּאַרויכטיקער, איינגעהאַלטע-
 נער. אַפענע גרינגשעצונג איז פּאַרביטן מיט באַהאַלטענער איראַניע.
 וואָס עס איז יאָ דאָ אין אַלע אָן אויסנאַם חסידישע דערציילונגען איז
 די חסידישע סביבה, וועלכע איז אים געווען וואוּל באַקאַנט — צום פּערטן
 מאָל אַ באַשטעטיקונג, אַז צום אַלעם ערשטן איז ער געווען אַ רעאַליסט,
 וואָס דערפון טאַקע האָט ער אַנגעהויבן. די חסידישע לעבנס-סצענע, דעם
 בטלן, דעם פּרוש — פּרץ האָט גענוג זיך אַנגעזען די פּאַרשוינען פון זאָ-
 מאַשטש ביז וואַרשע. אַן עכטע חסידישע פּרץ-דערציילונג פון דעם מין
 איז „הכנסת כלה“ — אַ חסיד אַ קבצן רייסט זיך אַריין צו אַ חסיד אַ גביר,
 און אויפן סמך וואָס ער פּאַרט מיט אים צו איין גוטן יידן, פּאַדערט ער פון
 אים מיט כוח און מיט העזה, ער זאָל גלייך אויסלייגן 500 רובל אויף נדן
 פאַר זיין טאַכטער — גאָר אַנדערש ווי אברהם רייזען ברענגט אַ יורד צו אַ
 באַלעבאַס נאָך אַ גמידת-חסד — איז עס הוילער רעאַליזם. די איבעררייד,
 די האַלטונגען — האָבן געמוזט געזען און געהערט זוערן.
 וואו מיר דאַרפן זוכן פרצעס אייגענע חסידות, וואו ער צעוואַרעמט זיך
 ביז התלהבות — איז וואו ער געפינט אַ נשמה-דימענט און נעמט אים
 שליפן. אַזאַ דימענט איז די חסידישע חדוה, די פריילעכקייט, וואָס קריגט
 אויסדרוק אין חסידישן ניגון, וואָס עפנט דעם חסידס האַרץ פאַר דעם
 געהיימען שיר, וואָס הימל, שטערן און דער גאַנצע קאַסמאָס זינגט, און
 ווען ער העפט צוזאַמען דעם אייגענעם ניגון מיט דער וועלטס ניגון, ווערט
 די וועלט אויסגעלייזט פון מרה-שחורה. פּרץ ווערט ניט מיד צו ניוואַנסירן

דעם ניגון אויף אלע אופנים — „א גלגול פון א ניגון“, „משנת חסידים“, „צווישן צוויי בערג“. און וואָס האָט צוזאַמען די אַלע פאַרוואַנדלונגען פון ניגון, זיינע עליות און ירידות — צום ביישפּיל, אין „גלגול פון א ניגון“? — דער קאַראַהאַד פון רעאַליסטישע סצענעס, וואָס בייטן אַפּ איינע די אַנדערע אין זייער געלאַף. אָבער אַפּילו אין זיין עקסטאַז הערט פּרץ ניט אויף צו זיין אַ רעאַליסט, און אַ ניכטערער רעאַליסט, אַ משכּיל. ער האָלט זיך ניט איין אונטערצורוקן אַ גאַנץ פּשוטן פּירוש אויפן זינגענדיגן דיקן עקסטאַז. אין „מקובלים“ דעהערט דער יונגערער מקובל דעם וועלט־ניגון, ווען ער האָלט ביי יציאת־נשמה, אַוועקחלשנדיק נאָך דריי טעג תּענית.

ווער פּירט ביי פּרצן די חסידישע דערציילונג? ווער איז זיין זאַגער, זיין „מגיד“, ווי ש. י. אַבראַמאָוויטש האָט עס געהאַט אין מענדעלען? ווער איז פּרצעס מענדעלע? איז עס אַקאַרשט ניט יוחנן מלמד, אין וועמעס מויל ער לייגט אַריין דעם פּסוק: „אַפּילו אַפּיקורסים זיינען גלויביק“? — יא, עס זעט אויס אַזוי. יוחנן איז זיין איבערזעצער, דער פאַרמיטלער צווישן חסידות און אַפּיקורסות. דאָס איז געווען פּרצעס אייגענע איבערצייגונג, אַז אַפּיקורסות איז אַזאַ סאַרט גלויבן; אַז גלויבן געהערט צום סאַמע וועזן פון אַ מענטשנס נשמה, און אַלע נסים־מעשות, וואָס יוחנן דערציילט, האָבן פאַר זייער צוועק צו געבן די אַפּיקורסים פאַרווכן דעם טעם פון אמונה. דאָס איז די אמונה, וואָס באַשאַפט דעם מענטשן.

די מענטש־באַשאַפּערישע ראַל פון אמונה, ווי זי פליצט זיך אויס ניט אין פּרעפל פון די לעפּצן, נאָר אין מסירת־נפשדיקע מעשים — דאָס איז דאָס צווייטע שטיק דימענט, וואָס פּרץ האָט געפאַקט אונטערן שטייב פון אַבערגלויבן און הערט עס ניט אויף צו שליפּן. זיינע מוסטערן זיינען דאָ ניט די רביים פון זיין צייט, נאָר די לעגענדאַרישע רביים, וועגן וועלכע די מעשיות דערציילן. אין „אויב ניט נאָך העכער“ איז עס דער אויסגע־טראַכטער נעמיראַווער, וועלכער פלעגט סליחות־צייט זיך פאַרשטעלן פאַר אַ פּויער, אַנהאַקן האַלץ אין וואַלד און עס צוטראַגן צו אַ קראַנקער אַלמנה, און „אַנטפלעקט“ איז עס דער רבי אלימלך, ווי אַזוי ער איז נתגלה גע־וואָרן. זיין יידענע האָט פּרייטיק פאַרוקט דעם טשאַלענג מיט לידיקע טעפּ. אויף מאַרגן קומט אַריין אַ שכנה, אַ צעלאַזענע בריאה, מיט אַלע שכנות הינטער דער טיר, און בעט אַ טעלער געקעכץ. ר' אלימלך איז מוחל דער חצופה און הייסט זיין יידענע עפענען דעם אויוון — און די טעפּ זיינען פול מיט מאכלים, ניט די מעשה איז דער עיקר, נאָר די גע־שטאַלט פון צדיק, אַן אַנגעקוואַלענע מיט רחמים און בטחון. אין „שמה

שבשמחה" איז עס ר' לוי יצחק באַרדיטשעווער, וועלכער איז גרייט צו פאַרקויפן זיך פאַר אַ קנעכט צום שטן, אַבי די וועלט זאָל אויסגעלייזט ווערן פון אַ גזר-דין, און דער אויבערשטער אַליין קויפט אים אויס. אין דער „מעשה פון ציגנבאָק" איז עס ר' נחמן בראַצלעווער, דער באַרדיטשעווער, דער רבי אלימלך; זיי זיינען פרצעס נשמה-פאַרוואַנדלער, וועלכע שמעלצן איבער די אמונה-דימענט אין אוצרות, וואָס גיבן דעם יידן אייביק לעבן. האָבן פרצעס בעסטע לייענער, די פראַלעטאַריער, געוואוסט, אָן די חסידישע מעשיות זיינען אַדרעסירט אויך צו זיי? „בערל דער שניידער", וואו דער באַרדיטשעווער ברענגט בערלס טענות קעגן גאָט צו כל נדרי — בערל שניידער פֿעגט ביי די פראַלעטאַריער שטאַרק אויסנעמען. אָבער אויך מיט די אַלע אַנדערע חסידישע מעשות האָט פּרץ געמיינט זיי, גראָד זיי. וואָס האָבן פראַלעטאַריער צו טאָן מיט פרצעס חסידישע נשמה-פאַרוואַנדלער? דאַרפן מיר זיך באַקענען מיט פרצעס בליק אויף דער יידישער ליטע-ראַטור, אויף איר גרויסן באַרוף. זיין קינסטלערישע וועלט-אַנשוואונג האָט פּרץ אויסגעאַרבעט אין דער צווייטער העלפט פון ערשטן יאַרצענדליק — צווישן 1905 און 1910. מיר געפינען עס אין זיינע אָפּהאַנדלונגען, „דער דיכטער, דאָס בוך און דער פֿעזער", „וואָס פֿעלט אונדזער ליטעראַטור?" און אין זיין רעדע אויף דער טשערנאָוויצער קאָנפּערענץ אין 1908 און אין זיין רעדע, געהאַלטן אין דובעלן אין 1910, וואָס נחמן מייזל ברענגט זיי אין זיין נייסטן בוך, „בריוו און רעדעס פון י. ל. פּרץ".

זיינע אידיען, ווי היינט וואַלטן זיי געטראַכט, גערעדט און געשריבן געוואָרן: אונדזער ליטעראַטור איז שלעכט איינגעשטעלט. עס איז אָן איינשטעלונג „ככל הגויים". באַנאַל, נאַכגעמאַכט. אָן אימיטאַציע פון די איראָפּעאישע ליטעראַטורן. מיר, דאָס עלטסטע פּאָלק, דאַרפן לערנען ביי זיי, די קינדער-פֿעלקער? עס איז פּלאַגיאַט, „קונציקטום". נאָך ער-גער: עס איז עבודה-זרה — דינסט צו דער תאוה און פּוסטער גאוה. קונסט איז ביי זיי אַ שפּיל, אַ קונץ, אַ טעמע, אויף צו ציען פון איר זיסע הנאהלעך. דאָ כאַפט זיך אַרויס ביי אים אַ וואַרט, מיט וועלכן מיר טאַדלען נאָך היינט געוויסע קינסטלער און קריטיקער אונדזערע: געניטער! נאָר געניטן ווילט זיך זיי! אַסימילאַטאָרן, צוריקגעקומענע פון דער פרעמד, פֿעלשן דעם באַרוף פון דער יידישער ליטעראַטור.

וואָס-זשע דען איז איר באַרוף? — צו געבן פאַרם דעם אָנגעזאַמלטן נשמה-פאַרמעגן פון די דורות — דער יידישער נשמה-טראַדיציע. פּרץ מאַכט אָן אונטערשייד צווישן די קינסטלער שפּאַציר-גייער, וואָס זויגן אַריין „געניסעכץ" פון די בידעלעך, וואָס וואַרפן זיך אין זייערע אויגן,

און דיכטער באַרג־קלעטערער, וואָס לעבן אויס צוקונפֿט־לעבן, פֿאַרן פֿאַלע דורך געפֿאַרן. אַזאַ קינסטלער־דיכטער איז געווען משה רבנו, און אַלע טרעגער פֿון גייסטיקן ייִדישן הערפֿאַרונג. ניטאָ קיין חילוק צווישן רעליגיעזן שאַפֿן און דיכטערישן שאַפֿן. שאַפֿונג איז אַן אַקט פֿון אמונה. פֿאַראַן קונסט, וואָס איז אַ סורפֿאַנט פֿון לעבן, אָבער אויף אַ העכערער מדרגה איז קונסט אַן אַרײַנזעאונג און פֿאַראויסזעאונג פֿון לעבן, אַ דערלעבונג, צו וועלכער דאָס לעבן האָט זיך נאָך ניט דערלויבט — אַ דערגאַנצונג.

דאַרף אונדזער לײַטעראַטור זײַן ניט בלויז אַ לײַטעראַטור אויף ייִדיש, נאָר ייִדיש אין סאַמע עצם — די צוריקאויפשטעלונג פֿון דער שכינה. אַנ־הויבן דאַרפֿן מיר פֿון „צוריק צו דער ביבל“, אָבער בײַ דער ביבל זיך ניט אָפּשטעלן, נאָר פֿאַרזעצן, וואָס די ביבל האָט אָנגעהויבן, אין כסדרדיקן פֿאַרווערטס־דראַנג צו דעם ציל, וואָס די נביאים האָבן אָנגעגעבן — צו משיח צײַטן, צו מענטש־אויסלייזונג אויפֿן ייִדישן וועג.

פֿרץ איז פֿון אָנהויב אַן געווען און איז געבליבן כל ימיו אַ משיחיסט, אַן אינטערנאַציאָנאַליסט — ביז מיר וועלן זוכה זײַן צו אַ נײַער ייִדיש־קינסטלערישער מאַניפֿעסטאַציע — ביז צו אַ נייעם אויסברוך פֿון „גאַט־אַנטפֿעלקונג, מיט וועלכע מיר וועלן זיך טײַלן מיט אַלע פעלקער. און דערפֿאַר איז פֿרץ פֿון אָנהויב אַן געווען און איז כל ימיו געבליבן אַן „אַנטי־ציוניסט“ — ניט ווײַל ער איז געווען אַ פֿרינציפּיעלער קעגנער פֿון ארץ־ישׂראַל און העברעאיש; ער האָט זיך אַלײַן געריסן קײַן ארץ־ישׂראַל און העברעאיש האָט ער אַלײַן געשריבן — נאָר פֿאַר דער שׂלײַת „גלות“ פֿון די ציוניסטן, פֿאַר זײַער פֿאַרלייקענען און פֿאַרשפּאַטן דאָס ייִדישע שאַפֿן אין „גלות“. אין גײַסטיקן זײַן זײַנען זײַ אויך נאָכמאַכערס, אימיטאַ־טאָרס — יידן זאָלן כּכל הגוים זײַן! און דאָ איז פֿרץ אויך געקומען אין סתירה מיט דער סאַציאַליסטישער פֿאַרטייאישקײַט פֿון זײַן צײַט. זײַ זײַנען אויך צוריקגעקומענע פֿון אײראָפּע, קוקן אויפֿן ייִדישן לעבן דורך „סאַ־ציאָדעמאַקראַטישע ברידן“, און ווענדן אַן אויף דער ייִדישער לײַטעראַ־טור פֿרעמדע, פֿאַרקירצנדיקע מאָסן, וואָס זײַנען ניט קאַפּאַבל אַרױסצו־רופֿן איר טיפּסטע און העכסטע שעפּערישקײַט.

זײַן לעצטע אומצופֿרידנקײַט — מיט דער סאַציאַליסטישער פֿאַרטייאישקײַט — רופֿט אַרױס בײַ אים אַ צאָל פעסימיסטישע דיכטערישע פּאַב־לען: איז אָקאַרשט ניט די גאַנצע אונטערנעמונג מיטן סאַציאַליזם אַ ברכה לבטלה? — „דער פֿרוש און דער בער“; „די אַכטע אָפּטיילונג פֿון גיהנום“. אָבער דאָס איז געווען בײַ אים אַ צײַטווייליקע שטימונג. ער האָט זײַנע ספּקוט דערטרונקען אין אַ נייעם צופֿלוס פֿון גלױבן אין ייִדישער לײַטעראַ־

טור און יידישן אַרבעטער. דער יידישער אַרבעטער „קומט צו קורץ“ אין כוח. ער קעמפט אונטער די שווערסטע באַדינגונגען, אָן די געהעריקע פֿיזישע קאַמף־מיטלען. וואָס עס פעלט אים אין פיזישן כוח, זאל אים צו־קומען אין גייסטיקן כוח, וועלכער איז דאָ. אָנגעהאָדעוועט פון די יידישע דורות, דורך די גייסטיקע ריזן פון פּאָלק. אָבער וואָס די העראַאישע צדיקים האָבן אָנגעזאַמלט, איז פּאַרטיילט צווישן פּאָלק. יעדער ייד איז בבחינת צדיק. דאָס גאַנצע פּאָלק איז אַ משיח־פּאָלק! דאַרף מען דעם יידישן פּאָלקס־מענטשן צוטראַגן און ווייזן די נשמה אוצרות, וואָס ליגן אין אים פּאַר־באַהאַלטן. אזוי אַרום איז פּרץ געקומען צו זיינע „פּאָלקסטימלעכע גע־שיכטן“, אַ ווייטערע אָנטוויקלונג פון זיינע חסידישע מעשיות.

מיט וואָס זיינען זיי אַנדערש? אַנדערש דערמיט. וואָס די מערסטע העלדן זייערע זיינען פשוטע פּאָלקס־מענטשן, וואָס קאַנען אַמאָל קיין שייטל עברי ניט. נאָך מער אַנדערש דורך דעם נייעם געברויך, וואָס פּרץ מאַכט פון דער לעגענדע. דאָ ערשט קומט זי צו איר פּוֹדן רעכט. ניט קיין רעאַ־דיסטישע שילדערונג פון אָבערגלויבן, ווי גאָר אַמאָל, ניט קיין משכילישע פּאַרוואַנדלונג פון דער לעגענדע אין אַ חלום און ניט קיין דעקאָראַטיווע לעגענדע וועגן לעגענדאַרישע צדיקים. דאָ געהערט זי צום סאַמע תוך פון געשעעניש; זי פּרעסט אַרויס דעם זין, די עסענץ פון געשעעניש. זי איז דער איינפאַס פון די נשמה־פּערל און דימענטן. — פּער און דימענטן זיינען: ערשטנס, מסירת־נפשׁ — „דריי מתנות“. צווייטנס: בטחון — די מעשיות, וואו אַיהוּ הנביא ווייזט זיך צו אַרעמעלייט. דריטנס: די עלית־נשמה פון פּראָסטעסטן יידן — „אַ קאַפיטל תהילים“, „שמע ישראל“ — אַ דאָר־פישער בחור, וואָס קאָן נאָר פייפן און מיטשרייען שמע ישראל, ווען ער לערנט זיך אויס ברומען אויפן באַס בויב, ווערט ער גערופן צו דער הימלישער קאַפעליע, וואָס פונקט אַזאַ בויב פּעלט דאָרט אויס.

און פּאַרקערט: וואָס איז זינד? פון יעדן חטא ווערט געבאָרן אַ שד — אַפילו פון אַ חטא אין דער מחשבה. איין רגע פון אַ זינדיקער מחשבה איז גענוג. „אַפּקומעניש“ — אַ חזן, וועלכער איז שיער ניט פּאַרגוואַל־טיקט געוואָרן צו אַן עבירה דורך אַ פּריצה אַ יפת־תואר, ווען ער ראַטע־וועט זיך צוריק צו זיין ווייב, גיט אַ שוועב פאַר אים דאָס פנים פון דער פּריצה, און דאָס איז גענוג. — רוחות זיינען די פּאַרלעבעדיקע אַפּשלאַגן פון תאוות — „לא תחמוד“, „תאוה צו קליידער“. צום שטאַרקסטן ווערט געטאַדלט גבירישע קמצנות און פּאַריסענע לַמּדנות.

און צום פינפטן מאָל דאַרף מען עס זאָגן: מיט דעם גאַנצן אזוי־גערופענעם ראַמאַנטיזם זיינעם איז פּרץ אַ רעאַליסט. אַט די אַלע לעגענע־

דעם האַלטן זיך צוזאַמען אויף רעאַליסטישער סביבה און כאַראַקטער-
שיידערונג; דריי-פערטל רעאַליזם און אַ פערטל לעגענדע. די הימלישע
פאַרשפּיץ צו אַ צאַל געשיכטן זיינען ניט די בעסטע טיילן זייערע. כאַראַק-
טעריסטיש אין דעם פּרט איז די מערקווירדיק-אויסגעהאַלטענע געשיכטע
„דער אַרענדאַר“. אַ גביר אָן אַכזר צו אַרעמע לייט, נאָכן ערגסטן שטיק
אכזריות זיינעם, ווערט אַריינגעצוואונגען אין געשטאַלט פון אַרעמאַן, און
דער אַרעמאַן איז גבירס געשטאַלט פאַרבייט אים. און נאָך יאָרן וואַגלע-
נישן קומט ער אָן אַ בעטלער צו דער חתונה פון זיין אייגענער טאָכ-
טער, און ווערט צוריק פאַרוואַנדלט. די לעגענדע דינט דאָ צו כאַראַקטער-
פאַרוואַנדלונג. און עס איז שווער צו זאָגן, צי די לעגענדע איז אַ דער
איינפאַס פאַרן רעאַליזם, אָדער דער רעאַליזם איז דער איינפאַס פון דער
לעגענדע. אַזוי צוזאַמענגעהאַפטן זיינען זיי.

אַבער די צוזאַמענהאַלטנדיקע קראַפט פון די „פּאָלקסטימעלעכע גע-
שיכטן“ איז ניט בלויז זייער רעאַליזם. דאָ דערשפּירן מיר, אָן פּרץ
דער רעאַליסט ווערט גאָר שטאַרק אַרויסגעהאַלפּן פון פּרץ דעם פּאָעט.
אויף זיינע לידער איז גאָר ניט אַזוי קענטיק, וואו עס שטעקט זיין פּאָע-
טישער טאַראַנט. ווייל ער האָט אָנגעהויבן אין די מיטעלע יאָרן, איז ער
דאָס רוב קליגער פון זיין ליד. אין די ליבע-לידער פעלט דעם דערוואַקסע-
נעם די תמימות פון ליד. עס איז ניט בלויז די שולד פון יידיש, וועגן וועל-
כער ער קלאַגט זיך אין „מאַניש“ — אָן דער „זשאַראַנץ“ האָט „קיין רעכטן
קלאַנג, קיין רעכטן טאָן; האָט פאַר ליבע, פאַר געפיל נישט קיין פּאַסנדיק
וואָרט, קיין סטיף“ — זיין ליד נעמט זיך הויבן צו זיין דערוואַקסנקייט
ערשט אין דער סאַטירע — „די נאַכט-וועכטער“; אין סאַציאַלע לידער —
„די דריי נייטאַרינס“. דאָ ביי די „פּאָלקסטימעלעכע געשיכטן“, כאַפּן מיר
זיך, אָן די קורצע בליציקע שורה זיינע אַפילו אין דער פּובליציסטיק איז
אייגנטלעך די ליד-שורה. ווען מיר זאָלן זיך בעסער איינהערן, וועלן מיר
אפשר דערהערן דעם ריטם פון דער ליריק און פּאַטאָס פון ביבלישן פּסוק,
שוין פון זיינע חסידישע דערציילונגען אויף עקסטאַז פון גיגון האַבן מיר
זיך געדאַרפט אַנשטויסן דערויף. דאָ ווערן מיר געוואָר נאָך מער — אָן
דאָס איז זיין געפיל פאַר ליד-מאַס וואָס גיט צו גאַנצקייט, עכטיקייט
זיין פּאָלקסטימעלעכע געשיכטע. „נסים אויפן ים“ — אַ האַלענדיש-יידישער
פישער פאַרט אַרויס ערב יום כיפור אויפן ים, און ראַטעוועט זיך פון טויט-
געפאַר אין אַ שטורעם אין זכות פון דער איינציקער יידישער מצווה, וואָס
ער פלעגט אַפהיטן: אַריבערצוקלייבן זיך מיט זיין הויזגעזינט אין שטאַט
אַריין צו כל נדרי. אין גאַנצן אַ פרעמד לעבן פאַר פּרצן, און דאָך שלאַגט

עס אָפּ מיט רעאַדאַטעט. דאָס איז זיין געפיל פאַר ליד-מאַס, וואָס לאָזט אים ניט פעלשן קיין דעמאָ; קלייבט די ווערטער, די שורות, די פאַראַ- גראַפן — סטיליזירט די לעגענדע אין ווירקלעכקייט. — אָבער זיין פּוֹלן תיקון אין ליד-פאַרם קריגט פּרץ דער פּאָעט ערשט אין זיינע פּערזן-דראַמען, צו וועלכע איך וועל צוקומען.

וואָס איז פּרצעס דערגרייכונג דורך די „פּאַלקסטימלעכע געשיכטן“? ער האָט דערגרייכט וואָס ער האָט זיך פאַרגענומען מיט דער „סקולער רביצין“ — מיט דעם „קינסטלערישן רעפּאַרטאַזש“ פון זיינע פּראָווינץ-רייזעס: ליטעראַטור זאָל טאָן דירעקטן לעבנס-דינסט. ער האָט דערגרייכט וואָס ער האָט זיך פאַרגענומען מיט זיין יידישער ליטעראַטור-טעאָריע, וואָס ער האָט אויסגעלייגט אין זיינע אָפּהאַנדלונגען און רעדעס, — אָז די ליטע-ראַטור זאָל פאַראויסגיין דעם לעבן, פּורעמען נייע ווירקלעכקייט; אָז דער דיכטער איז אויף איין מדרגה מיטן רעליגיעזן שאַפּער; אָז זיין באַרוף איז — ספּעציעל פון יידישן דיכטער — איינצופאַסן די אַנגעזעעכטע נשמה-אוצרות אין קינסטלערישע פּאַרמען. און ער האָט געלויבט, אָז אין די „פּאַלקסטימלעכע געשיכטן“ איז אים געלונגען אויסצואַרבעטן אַ ספּעציעל-ע יידישע טעכניק, די איינגאַרטיקע יידישע קונסט-פאַרם, וואָס איז ניט קיין אימיטאַציע צו די כּלל-הגויימדיקע מוסטערן — אָט דער לעגענדע-איינפאַס פאַר נשמה-אוצרות, וואָס מאַכט לעגענדע צו ווירקלעכקייט און דאַרף זיך אַריבערטראַגן אין דער געזעכטער און געוואָלטער ווירקלעכ-קייט.

נו, האָט ער געמאַכט אַן אויסשטעלונג פון די איינגעפאַסטע יידישע נשמה-פּערל און דימענטן — וועלן זיי זיך דערלאַנגען צום יידישן פּאַלקס-מענטשן? וואו איז די גאַראַנטיע, אָז ער וועט די אויסשטעלונג ניט דורכ-גיין, ווי מען גייט דורך אַן אויסשטעלונג — אַנקוקן, אַנזעטיקן זיין בליק און פאַרבייגיין? ספּעציעל דער יידישער פּראַלעטאַריער — וועט ער זיך אַננעמען פון זיי מיט כּוח אויף צו פאַרווענדן אין זיין קאַמף? האָט פּרץ ווידער ניט גערוט און געזוכט. דערפון איז זיין דראַנג צו דראַמע, וועלכע איז צום נאַענטסטן צו דער קונסט אויפן לעבעדיקן מענטשן — די קונסט פון נביא, פון לעגענדאַרישן צדיק, פון רעליגיעזן גאון.

די דריי דראַמען, וואָס האָבן געענטפּערט דעם דראַנג, זיינען לעגענדאַ-רישע סימבאָלישע איינפאַסן פאַר געלעכטער און געוואָלטער ווירקלעכקייט. זיי זיינען סך-הכלען פון פּרצעס לעבן, שאַפן און טאָן. „אין פּאַליש אויף דער קייט“ איז אַ פּערזענלעכער סך-הכל, דער אויסגעלייזטער פּרוש, וואָס האָט באַפּרייט אין זיך זיין לעבנס-לוסט, שלאַגט זיך אָן אָן דער יידישער

טאכטער, וואָס פאַרשטיקט אין זיך איר לעבנס־לוסט, און וואָס איר גורל פרץ האָט שטענדיק באַקלאַגט. און דער משפט איבער זיי ביידן: ער אין קייט, זי אין וואַסער אַרײַן. די טראַגעדיע פון אַ ייִדישער ליבע. פרץ צו 60 יאָר האָט זיך נאָך געקאַנט פאַרליבן, אָבער אין זײַנע בריוו צו דער „דאַמע אַם מעער“ זײַנען קײַן לײַבע־ווערטער נײַטאָ. עס האָבן אים געפּעל־ט לײַבע־ווערטער אויך אין זײַנע לײַבע־לידער — צו־דערוואַקסן געווען פאַר דעם. אָבער פאַרקלײַדנדיק זיך אין אַן ענטוואַסטישן פּרוש, געפּינט ער די ווערטער. אויב ניט צו פּרצן, צום פּרוש זײַנען זײ דערוואַקסן: — „אין מיר האָט אויפגעפלאַמט אַ רויו, ווילט איר, דערנער, שטראַפּן מיך? מײַז פון פּינצטערע לעכער אַרויס, ווילט איר משפטן די נאַכטיגאַל פאַר איר מאַרגן־לײַד, פאַר איר פּרילינג־ליד, פאַרן העכסטן לײַבעס־ליד?! שוואַצע, פּינצטערע וואַקס־שטיקער, ציטערט איר פאַר מאַרגן־שטראַל?“ — אַלס פּערזענלעכע דראַמע, דערפילט מען אין „פּאַליש אויף דער קײַט“ איר כּוונה.

„די גאַלדענע קײַט“ — אַ דיכטערישער סך־הכל. אַ טראַגעדיע, וואָס איר קלימאַקס איז אין ערשטן אַקט, און זי גײט באַרג־אַראַפּ, און די טראַגעדיע שטייגט דאָך! אַן עליה און ירידה דורך פיר דורות — פון צדיק־גאון ר' שלמה, דורך פּנחסן דעם זון פּאַנאַטיקער, דורך משהן, דעם נע־בעכדיקן אײניקל, וועלכער ווערט בטל קעגן זײַן טאַכטער און אײדעם, הײַנטוועלטיקע אַפּיקורסים־מאַטעריאַליסטן — ביז צו אַ האַלבער עליה אין אור־אײניקל יונתן, וועלכער כאַפט אויף דיכטעריש־אינטואַיטיוו דעם עלטער־זידן ר' שלמה. מיט 100 יאָר צוריק וואַלט פרץ אַלײַן געווען אַ רעליגיעזער גאון, אַ ר' שלמה. הײַנט איז ער אַ יונתן, אַ דיכטער. אָבער דיכטעריש איז פרץ אין שלמהן: אַ משיחיסט, וועלכער נעמט זיך אָן מיט כּוח אַראַפּצוברענגען משיחן. פּרצעס ליד איז דאָ אויף זײַן אײגענער הויך: — „שבת זאָל זײַן, — שבת! מיט צוואַנגען האַלט איך שבת אײַן! ... הרוב זאָל ווערן די וועלט און מיר — מיר שבתדיקע, מיר יום־טובדיקע, מיר נשמה־יתרהדיקע יידן, וועלן איבער אירע חורבות גײן. ... שבת זאָל זײַן! שבת! נישט געאַרבעט, נישט געזײט, נישט געבויט און נישט פאַרריכט... נישט געהאַנדלט, נישט געוואַנדלט...“ — משיחס צײַטן דורך אַ סימבאָל־לײַשער סטרייק־רעוואַלוציע. דיכטעריש האָט פרץ זײַן ראַלע געפּונען.

„ביינאַכט אויפן אַלטן מאַרק“ — אַ געזעלשאַפטלעכער סך־הכל, אַ טרויעריקער סך־הכל. אַ סימבאָל־ישער אַפרוף אויף דעם קלײַנשטעטלדיקן מאַרק פון זײַן פאַר־30־יאָריקער פּראַווינץ־רײַזע, אַן אַפרוף אויף דער „טױ־טער שטאַט“ — דער נאָמען פון אײנער פון יענע דערצײלונגען — וואָס

קאן נאָר אָפּגערוּפּן ווערן צו אַ כּמו־לעבן דורך מתים. שאַטנס און גע־
שפּענסטער.

אַ פּאַרוואַלקנטיער סימבאָליזם, ווייל קיין אויסוועג פאַר דער טויטער
שטאַט איז ניט געווען; אַ סימבאָליזם אויס מאַנגל אין ווירקלעכקייט —
די יידישע ווירקלעכקייט פון פרצעס צייט, אַפילו די אויסלייזנדיקע פּראַ-
לעטאַרישע ווירקלעכקייט האָט געמאַנגלט אין ווירקלעכקייט. איצט וואָרט
ער אַזאַ ווירקלעכקייט געפונען — די העראַאישע יידישע ווירקלעכקייט פון
סאָוועט־רוסלאַנד, פון ארץ־ישׂראל און פון אונדזערע אַמעריקאַנער זין
אויף די שׂאַכטפּעלדער. איצט וואָרט זיין לעגענדאַרישער סימבאָליזם גע-
ווען פונקט אין צייט — ער וואָלט געהאַט אויף וואָס זיך צו שטיצן. פרצעס
געבאַט וואָלט איצט געווען: איינפאַסן אין טראַדיציאָנעלער לעגענדע דעם
רעאַלן יידישן העראַאיום, פון וועלכן עס צייטיקט זיך רעאַלער, קאַנקרע-
טער, פאַקטישער משיחזם דורך געזעלשאַפטלעכן איבערבויו. דאָ איז די
מעגלעכקייט פאַר קאַפּעראַציע צווישן דער היגער יידישער ליטעראַטור און
סאָוועטיש־יידישער ליטעראַטור אין פרצעס גייסט. הלוואי וואָלט ער היינט
געלעבט!

„יידישע קולטור“, 1945.

אַ פּרָץ רעוויזיע

ניט מיר פרעצן, נאָר פּרָץ וועט אונדז רעווידירן

י. ל. פּרָץ איז נאָך מער וויפיל מיר האָבן ביז איצט זיך פאַרגעשטעלט.
זייענענדיק אים היינט, ווערן מיר איבערראַשט: צו אונדז רעדט ער דאָך, פון
אונדז מאַנט ער! וואָס ער מאַנט, מאַנען מיר פון זיך אַליין, ער האָט זיינע
רייז פון אונדזערע מיילער אַרויסגענומען, און נאָך מער: ער איז נאָך היינט
אין פאַראַויס פון אונדז, אין יאָר תרע"ה, אין יאָר פון זיין טויט, און נאָך
מיט אַ יאָרצענדריק פּריער, איידער דער וועלט־געשטעל האָט זיך צע-
טרייסט, האָט ער שוין פאַראַויסגעזען דאָס יאָר תש"ה, ווען מיר האָבן שוין
פאַר אונדזערע אויגן דעם רעזולטאַט — דעם חורבן, וואָס 30 יאָר וועלט-
טרייסעניש האָט געבראַכט דעם יידישן פּאַלק, און פּרָץ האָט אויפגעגעבן
דער יידישער ליטעראַטור זי זאָל זיך צוגרייטן צו באַהיטן און באַשיצן דעם
יידנס נשמה אונטער פיזישן צוואַמעברוך.

וואו מיר זאלן פרצן ניט אַ בלעטער טאָן, שטויסן מיר זיך אָן אויף אַ שאַפונג אָדער אויף אַ מאַנונג, וואָס איז אַדרעסירט צו אונדז. אַט זיינען אויסצוגן פון אַ רעדע, וואָס פרץ האָט געהאַלטן אין דובעלן אין יולי 1910 (די רעדע איז געבראַכט אין „בריוו און רעדעס פון י. ל. פרץ (צוזאַמענגע- שטעלט פון נחמן מייזעל, אַרויסגעגעבן פון „איקה“ אין 1944):

„ידיש גענומען האָט דאָס וואָרט „ליטעראַטור“ אַ גאַנץ אַנדער באַ- דייטונג. דאָס איז שוין נישט דער ראַמאַן, די נאָוועלע, די סקיצע — דער סוראַגאַט פון לעבן, דאָס פעפער פון לעבן — די פאַרוויילונג. פאַר אונדז איז קונסט נישט שפיל: קיין מיטעל אַפצוטויטן די צייט, אָדער די מעג- לעכקייט זיך אויסצולעבן (מערסטנטייל: זיך אויסצוזינדיקן) אויסער די גרענעצן פון לעבן, אָדער אָן דער זייט פון לעבן, אויף יידיש איז קונסט, ליטעראַטור אַזוינס, וואָס שטייט איבערן לעבן און ציט עס צו זיך; וואָס שאַצט דאָס לעבן פון העכערן, אידעאַלן שטאַנדפונקט און לויבט און שטראַפט עס“.

„נישט פאַר אונדז איז קונסט צוליב קונסט, נישט קיין שפיל איז דאָס וואָרט. עס איז, און מוז זיין אונדזער וועלט-אַנשוואונג, אונדזער רעליגיע, אונדזער געוויסן...“

„און דעריבער: וויל די יידישע ליטעראַטור זיין יידיש — מוז זי עס זיין נישט נאָר אין דער שפראַך, אין דער אויסערלעכער פאַרם פון וואָרט, זי מוז ווערן יידיש אין תוך, אין דער נשמה, אין פראַבלעם! זי מוז אויפ- הערן נאָכצומאַכן אידראַפע. אויסלעבן און קלינגען מוז דאָס יידישע וואָרט, רענעסאַנס פון דער ביבֿל אַרויס, רענעסאַנס פון פראַפעטענטום אַרויס! זאלן מיר בלייבן אייראָפעאישע נאָכמאַכער, באַשאַפער פון פאַרוויילונג- ביכער, דאַמען-פאַרוויילער — דינען מיר דערזעליקער אַסימילאַציע קעגן וועלכער מיר שטרייטן“.

נאָך געפינען מיר ביי אים, אַז דאָס האָבן די „גרים“, די צוריקגע- קומענע פון די גוים, אַרויפגעפרעסט אויף דער יידישער ליטעראַטור די „ככל הגויימדיקע“ אימיטאַציע, און מערערע מאָל באַצייכנט ער די „ככל הגויימדיקייט“ פון דער יידישער ליטעראַטור ווי געצנדינעריי, ווי עבודה זרה, און אַזוי טיף זיצט פרץ אין אונדז, אַז ווען מיר זאָגן עס, כאַפן מיר זיך גאָר ניט, אַז דאָס ריידן מיר איבער פרצס רייד, אַפילו „משיחיות“ שטאַמט פון אים: אַזוי ווי יידן זיינען אַ „משיח-פאַלק“, דאַרף די יידישע ליטעראַ- טור, איבערנעמענדיק די עבודה פון דער יידישער רעליגיע, מכין זיין דאָס פאַלק פאַר „משיח ציטון“. ליטעראַטור דאַרף זיין אמת ווי די תורה איז אמת. זי דאַרף טאָן פאַר יידן גרויסן לעבנס-דינסט. אַנדערש וועט די ליטע-“

ב. ריווקין

ראטור ביים פאָלק זיך ניט אָננעמען. עס וועט אים אָפאָיבלען פון איר ווי פון עבודה זרה! ...

מען האָט דאָס אַלץ געוואוסט וועגן פּרצן. קריטיקער האָבן זיך געפלייסט און אַרויסגעצויגן די אַלע כוונות זיינע פון זיינע ווערק. אָבער איצט, 30 יאָר נאָך פּרצעס טויט, איז עס מער ווי אַ וויסן. די ליטעראַטור דורך די שריפטשטעלער, ספעציעל דורך די סענסיטיווערע, די פּאָעטן, האָט עס דערפילט! אַט די אַלע לידער וואָס קלאַנגן, אַז וואָרט איז ניט גוט גענוג, אַז וואָרט איז ניט מסוגל איינצופאַסן אין זיך דעם יידישן צער, אַז מיט ליד קאָן מען ניט יוצא זיין אַנטקעגן די פינף מיליאָן נפשות, וואָס לעבן נישט מער; אַז בעסער וואָרט געווען ווען מען שווייגט. פונדעסטוועגן שווייגן זיי ניט. און שרייבן לידער טאַקע וועגן דעם, אַז וואָרט איז ניט מסוגל. אַזאָ פאַרשאַטענע פּראָפּעסיע, פאַרענטפּערן זיי זיך. זיי מוזן לידלען. זיי מוזן זיך ווערטלען. און עס געפינען זיך מדיצי יושר, וואָס זוכן אַ זכות אויף זיי. אַזאָ איידלקייט פון זייער זייט! ווי זיי מאַטערן זיך נעבעך! זיי וויסן, אַז מיט לידער קאָן מען ניט גערעכט בלייבן קעגן די אומגעקומענע, זיינען זיי זיך פשוט מקריב צו געבן אויסדרוק זייער אייגענער און אונדזער אַרעמענס הילפּאַזיקייט.

פאַרוואָס האָט גענומען איבלען די פּאָעטן פון וואָרט? דאָס איז פּרצעס איבלען זיך פון עבודה זרה. אייניקע פון זיי האַלטן זיך דווקא פאַר פּרץ-נאַכפּאַגער. זיי ווילן זיין אמת-וואָגער און טאָן יידישן לעבנס-דינסט. נאָר עבודה זרה קלעפט צו זייער פען. וואָס איז עבודה זרה? ווען הייליקייט ווערט פאַרשוועכט, ווען גרויסער אמת ווערט פאַרבידיקט אין שפּיל מיט דעם אמת. עס וואָרפט זיך אין די אויגן, אַז אַפילו די לידער, וואָס נעמען זיך אונטער אַפּצווענטפּערן אויף לובלין, אויף מאַיאַדאַנעק, און רופן אַרויס גאַט, און ער דערקלערט זיך שוואַדיק. ער איז נעבעך אַליין אַ יורה, אַ רחמנות-בעטער, אַ הילפּאַזער וואָגעל-ברודער. די אַלע לידער פאַרענדיקן זיך מיט עפעס אַ שוויפעל, אַ דריידל, אַ שפּיעריי, אַ קאַקעטעריי — פאַר אַ סימן. אַז דאָס ליד איז נישט מער ווי ליטעראַטור, און טאָר ניט אויפהערן צו זיין ליטעראַטור. עס איז געשריבן אויפן פאַפּיר און דאַרף בלייבן אויפן פאַפּיר.

וואָס איז דער קענציכען פון דער ככל-הגויימדיקער ליטעראַטור? ביי כל הגויים איז ליטעראַטור אַ צוגאַב צום עיקר, ניט דער סאַמע עיקר — אַ צוגעגעבענער איידעלער תענוג צו זייערע גרעבערע תענוגים. וואָס, זוכן זיי דען ניט דעם אמת? זוכן זיי דען ניט גאַט? יא. אָבער אַפילו אמת און גאַט איז פאַרוויילונג און אַמוזירונג. זיי זיינען צו גאַרנישט מחייב. עס

איז ניט קיין מוז זיי זאלן פון דיטערראטור אריבער אין לעבן. אפשר מיט א הונדערט יאר שפעטער. דערווייל לאמיר הנאה האבן פון דער שיינקייט פון אמת און גאט-זוכן. פאר דעם צוועק איז די קונסט. ביי יידן איז דיטערראטור געווען ניט „ליטעראטור“, נאר תורה, לעבנס-געזעץ — דער סאמע עיקר פון זייער עקזיסטענץ. אוודאי איז עס געווען א גרויסער אויפטו, אז ווען די פרומקייט האט זיך אפגעטאן און דאס שאפן אונטער גאטס דיקטאטור האט זיך אפגעשטעלט, האבן יידן איבערגענומען די „גויאישע“ שאפונג-פארם, וואס איז געשטיצט אויף דעם מענטשנס אייגענער פרייער שפערישקייט. און די נייע פארם האט זיך אנגענומען. האט פרץ געזוכט א סינטעז — געבן תורה אין א קינסטלערישער פארם. דאס איז געווען דער ציל פון אלע זיינע זוכענישן, ביז ער איז געקומען צו זיין יידישער קונסט-פארם אין די „פאלקסטימלעכע געשיכטן“.

אונדזערע עבודה-זרהדיקע ריינע קינסטלער האבן א צייט לאנג געפירט א קריג קעגן פרען: ער פארברעכט, האבן זיי געטענהט, קעגן סאמע פרינציפ פון פרייער קונסט, וואס איז אינציק און אליין צו שאפן שיינקייט. אבער עס איז גאר ניט אזא סתירה צווישן תורה און קונסט: קונסט איז דווקא יא א פארם פון אמת זאגן. אפילו די לידער, וואס ווילן בלויז זיין איינפאסן פאר שיינקייט, זיינען אויך געשטיצט אויף אמת-אויבערלעבונג. נישט מער, וואס זיי צעפולערן זייער איבערלעבונג אין א שיינקייט-פודרע — שיינען זאל דאס ליד! פון דער אנדערער זייט „תורה“ — לידער און ווערק, וואס זוכן צו געבן געהעריקן אויסדרוק צו א נייער אמת-שאפונג, קאנען גאר אנדערש ניט ווי איינצופאסן זיך אין א קונסט-פארם, און במילא מוזן זיי אפגעבן פון זיך שיינקייט. ווארים שיינקייט איז דער אראמאט פון שאפונג. שיינקייט שפירן מיר, ווען א פריש שטיק נשמה שפראצט אויף. אויף וואס האלטן זיך די „פאלקסטימלעכע געשיכטן“, אט די צירונג-קעסטלעך פאר יידישע נשמה-שטיקער? אויף זייער פארם, אויף זייער געפורעמטער שיינקייט!

אין דעם שטרייט צווישן די „פריציאנער“ און די „אנטי-פריציאנער“ זיינען די לעצטע דורכגעפאלן. איצט, אין יאר תש"ה, ווען די גאנצע יידישע ליטעראטור איז געשטעלט געווארן צו פראבע: צי קאן זי אויס-האלטן און אנטקעגנשטיין דעם יידישן וועלט-בראך? זיינען זיי אליין מודה זייער דורכפאל. זיי פילן, אז זייער גאנצע מי איז ארויסגעווארפן. מאכן זיי זיך קוראזש און טרייסטן זיך, אז איה"ש נאך דער מלחמה וועט זיך צוריק איינשטעלן ביי אונדז א ליטעראטור ווי ביי לייטן — ווי ביי „כח הגויים“ — און די יידישע ליינערשאפט וועט זאגן: פטור אן עסק! און

זי וועט זיך צוריק אומקערן צו אירע פאָעטן און בעל־עטריסטן. בין איך דאָך אַ ייִדישער גזלן און האָב קיין האַרץ ניט אַוועקצונעמען ביי מענטשן זייער לעצטע טרייסט, אָבער אַ האַרעלע אמת דאַרף מען זיי זאָגן: אַן אומ־זיסטע האַפּענונג! דערזעלביקער עולם, וואָס וויל זיך אונטערהאַלטן און אַמוזירן, אַמאָל אויך מיט צאַצקעדיקע לידער און טשיקאַווע מעשיות, וועט צו דער ייִדישער לײַטעראַטור זיך ניט אומקערן. ווען עס קומט צו גרונט־שאַצונגען וויל אַפילו דער ייִדישער עולם אין אַמעריקע תורה, וואָס לערנט מעשים און קומט ניט אַפּ מיט מעשיות. מעשה־לײַטעראַטור ווי ביי לייטען? נו, קען ער דאָך ענגליש...

אַפילו די אויסגעהאַלטנסטע פרציאָנער, וואָס לאָזן זיך ניט פאַרפירן ניט אין וואַרט־שפילעריי און ניט אין שיינקייט־אַפּגעטעריי און זוכן גע־טריי נאָכצוקומען פּרצעס פאַרזאָג, אָו לײַטעראַטור זאל תורה זיין, פאַרן פאַקט צו לעבן מיט איר, אויך זיי קומט אָן צייטנווייז שווער אַריבערצו־שפּרייזן די מחיצה צווישן לײַטעראַטור און לעבן.

וואָס שטערט זיי? עבודה זרה קלעפט צום עצם ענין לײַטעראַטור, אַזע זיינען זיי עבודה־זרה־ניקעס — די גאַנצע און האַלבע פרציאָנער, אַזוי גוט ווי די אַנט־פרציאָנער. עס איז אַ נפּקא מינה צווישן די אַמאָליקע ייִדישע תורה־שאַפּער און אונדזער היינטיקע לײַטעראַטור־שאַפּער. די אַמאָליקע האָבן אַזע זייערע שעפּערישע פאַרדינסטן אַפּגעגעבן צו גאָט. ניט זיי, גאָט האָט זיי עס געגעבן. די היינטיקע, זיי האַלטן דאָך, אַז אַזע זייערע פאַרדינסטן האָבן זיי זיך אַליין צו פאַרדאַנקען. זייער פּערזענלעכער רוח הקודש אַרבעט עס אין זיי. און מיר, צו גנאי זאָל אונדז ניט זיין, כדי אויס־צוהאַדעווען די נייע פרייע שאַפּונג־פאַרם ביי ייִדן, האָבן מיר זיי אַריינגע־חנפּעט איבערגענוג רוח הקודש! האָבן זיי זיך פאַרריסן. האָט זיך ביי זיי אויסגעאַרבעט אַן איך־תּאוּה, אַ פּאָעט־גאווה, וואָס פאַרעבודה־זרה'ט זייער אויפּריכטיקסטע נשמה־מי און שטעלט אַ פּונקט: ביז אַהער! תּאוּה, גאווה, איך־נעץ כאַפּן זיי אַריין אין אַ פּאַסטקע.

נו, י. פּ. פּרץ איז גראַד גרויס געווען דערמיט, וואָס אים האָט אין גאַנצן געפּעלט די איך־גאווה און פּאָעט־גאווה. ניט געקוקט אויף די אַזע קאַפּריזן פון זיין אימפּעטיקער פּערזענלעכקייט האָט ער גאַנץ באַשיידן זיך געהאַלטן פאַר אַ תּלמיד פון אונדזערע רעליגיעזע גאונים אין וועמעס פּוס־טריט ער איז געגאַנגען אין דער לײַטעראַטור. צי האָט ער דעדגרייכט וואָס ער האָט זיך פאַרנומען צו געבן תורה אין קינסטלערישער פאַרם, אַדער ניט — דעם וועג האָט ער אָנגעוויזן. אין פּרצעס גייסט דאַרף די לײַטעראַטור אונדז נעמען צוגרייסן צו דער גרויסער טאַט, זיך קאַנצענטרירנדיק אויף

זוכן און געפינען אן אויסוועג ווי אזוי אויסצולייזן דעם „משיח־פאלק“ פון משיחס אומדערבארעמלעכע חבלי־לידה.

איז גוט, וואס מיר וועלן האבן ניט איין יארצייט נאך פרצן און ניט קיין איין פרץ־וואך אדער פרץ־חודש, נאר א גאנץ יאר פרץ. וועלן מיר האבן גענוג צייט צו לאזן זיך רעווידירן פון פרצן.

„טאָג“, 1945.

י . ח . ברענער און י . ל . פרץ

(פון איין אויסגאנג־פונקט אויף פאָרשיידענע וועגן)

דעם חודש אפריל איז געפייערט געוואָרן דער 30־טער יארצייט נאָך י . ל . פרצן. י . ח . ברענערס 24־טער יארצייט איז אויסגעפאלן דעם ערשטן מאָן. איין יארצייט פאלט אַריין אין אַנדערן, מיט דעם ברענער־זאמלבוך — „יוסף חיים ברענער, פון זיין לעבן און שאַפן“ — צונויפגעשטעלט פון שלמה גראָדזענסקי און אַרויסגעגעבן מיט דער הילף פון ברענער־צווייג פון נאָר־ציאַנאלן אַרבעטער־פאַרבאַנד צו ברענערס 20־טן יארצייט אין 1941 — איז דער העברעאישער ברענער אַריינגעפירט געוואָרן אין דער יידישע לייטאַטור אויף יידיש. הגם דאָס זאַמלבוך ברענגט בלויז צוויי בעדעט־ריסטישע ווערק, די נאָוועלע „מן המצר“ און דעם ראַמאַן „מכאן ומכאן“, וואָס באַלאַנגען צו דער מיטעלער פּעריאָדע פון ברענערס שאַפן, אָבער ש. גראָדזענסקיס אַריינפיר, מיט הלל צייטלינס, אַשר ביילינס און יעקב פּיכמאַנס זכרונות, וואָס דעקן ברענערס יוגנט־יאָרן, לאַנדאָנער יאָרן און אַרץ־ישראַל־יאָרן, דערגאַנצט מיט פאַרצייכענונגען וועגן ברענערן פון מענטשן, וואָס זיינען אים געווען צום נאָענטסטן — די הלוצים — מיט אַ צוגאַב פון אַ צאל ברענערס קורצע פּובליציסטישע מוסטערן, איינגעשלאָסן אויך אַ מוסטער פון זיין קריטיק — קריגן מיר פון זאַמלבוך אַרויס אַ גאַנץ גענויען באַגריף וועגן גאַנץ ברענערן.

נאָכן זאַמלבוך געהערן י . ל . פרץ און י . ח . ברענער אויך פאַרמעל צו איין יידישער לייטעראַטור, אָבער זייער שייכות איז מער זוי אַ צוזאַמענהויזן, זיי האָבן אויך אינערלעכע באַרירונגס־פּונקטן. ערגעץ־וואו באַגעגענען זיי זיך, באַגעגענען זיך און צעגייען זיך. פאַקטיש האָבן זיי זיך טאַקע באַגעגנט און — זיינען אָפּגעשטויסן געוואָרן איינס פון אַנדערן, ווי הלל צייטלין דערציילט עס און אַשר ביילין באַשטעטיקט עס דורך ברע־

נערס אייגענעם עדות זאגן, איז דער יונגער ברענער געקומען מיט א באזוך צו פרצן, און סיי דער פּרץ־קרייז און סיי פּרץ אַליין האָבן זיך באַ צויגן צו אים קאַלט, און דער באַזוך האָט איבערגעלאָזט ביי ברענער אַ דערווידערדיקן איינדרוק, וואָס נאָך מיט צען יאָר שפּעטער האָט ער גע־רעדט וועגן דעם מיט ביטערקייט.

וואָס האָט ברענער אַ צי געטאָן צו פרצן, און וואָס האָט אים אָפּגע־פרעמדט? עס איז געווען אי קרובהשאַפט, אי פּאַנאַנדערשידונג צווישן זיי, און ווייל אַ קרובהשאַפט האָבן זיי שאַרפּער דערשפּירט זייערע אַנ־דערשטקייטן. קאַנען זיי איינער דורך דעם אַנדערן אויפגעלויכטן ווערן. די קרובהשאַפט איז פּריער פּון אַליץ אין זייער צוגאַנג צו ליטעראַטור. פּון אויבנאויף קוקנדיק, איז עס קוים צו גלויבן, אָבער אין תּוך איז עס אַזוי. אי פּרץ דער אומדערמידלעכער פּאַרם־יעגער, וועלכער האָט אַזוי אַנג געפרעסט זיין דערציילונג ביז ער האָט אַריינגעפרעסט איר עסענץ אין אַ סימבאָל; אי ברענער, מיט זיין צעשוויבערטער פּאַרם, וואָס עס האָט זיך געדוכט, אַז אים וואָלט ניט געאַרט, אַז זיין דערציילונג זאָל אַריינלויפּן אין פּובליציסטיק — ביידע האָבן אַנגעהויבן פּון אַ רעאַליזם, וואָס איז מקיים דעם פּאַרציטיקן יידישן געבאַט, וואָס פּאַרווערט ליטעראַטור לשמה. איז דען דעם ביבלישן „שריפטשטעלער“ איינגעפאַלן, אַז ער שרייבט ליטעראַטור? וואָס ער האָט געשריבן און גערעדט איז געווען תּורה — וועגווייזונג, לעבנס־וועג. און ביז צו דעם אויפקום פּון דער נייער יידישער ליטעראַטור — אין העברעאיש און יידיש — האָט דעם פרומען יידן געאיבלט פּון סתּם אַ מעשה דשם מעשה. אַפּילו אַ מעשה מוז האָבן אַן ערנסטע באַלערנדיקע כּוונה. ביי פרצן און ברענערן האָט זיך דאָס איבערזעצט אין אַ געבאַט, אַז עס טאָר קיין מחיצה ניט זיין צווישן ליטע־ראַטור און לעבן; ליטעראַטור דאַרף טאָן דירעקטן לעבנס־דינסט. פרצעס אמתער שריפטשטעלערישער אָנהויב איז געווען זיין עקספעדיציע איבער דער פּויליש־יידישער פּראָווינץ, אונטערנומען אויסדריקלעך מיט דעם צוועק צו זאַמלען מאַטעריאַל וועגן דער יידישער אַרעמקייט אויף אָפּצו־ענטפּערן די אַנטיסעמיטישע בּלבוּלים וועגן יידישער עקספּלאַטאַציע. פּון אַט דער עקספעדיציע זיינען אַרויסגעוואַקסן זיינע „בילדער און סקיצן“, וואָס זיינען רעאַליסטישע לעבנס־פּראַטאַקאָלן.

אָבער „מאַניש“ איז פּאַרט פּאַראַויסגעאַנגען די „בילדער און סקיצן“. און „מאַניש“ האָט אַ פּאַרם — אַ געבאַרגטע קינסטלעך־קינסטלערישע פּאַרם. די פּאַרפּאַעטיזירונג פּון אָבערגלויבן אין לעגענדע איז אַנגענומען געווען אין די ליטעראַטורן פּון די אומות העולם, פּון וואַנען זי איז אויך

אריבער אין העברעאיש. נאָר קוקט מען זיך בעסער צו, איז דער עיקר פון „מאָניש“ ניט די לעגענדע. אונטער דעם אַבערגלויבן לעגענדע איז לעבנס־פּראָטאַקאָל, די רעאַליסטישע שילדערונג פון פרומען יידישן לעבנס־שטייגער, וואָל אַבערגלויבן איז אַ טייל פון אים, מיט דעם הויפט־שאַדן, וואָס דער לעבנס־שטייגער טוט צו דער יידישער יוגנט, שטיקנדיק אירע נאַטירלעכסטע געפילן.

און אַזוי איז פרץ פאַרבליבן דורך אַלע זיינע ווייטערדיקע גאַנגען — קינסטלער־פאַרמאָליסט, וואָס האָט זיך געראַנגלט אין אים מיט דעם רעאַליסט, וואָס האָט געדאַרפט מקיים זיין דעם יידישן געבאַט פון לעבנס־דינסט. ער האָט געזוכט אַ סינטעז, וואָס דאָס האָט אים אָנגעטריבן צו אַלע זיינע פאַרם־זוכענישן, לעבנס־דינסט, אָנגעצילעוועטער, מיט כוונה און נשמה־געלאָדענער רעאַליזם, איינגעפאַסט אין אַ קינסטלערישער פאַרם. און וועלכע פאַרם פרץ האָט ניט געפונען, האָט ער ניט אָפּגעווייכט פון זיין ערשטן געבאַט: זיין סאַציאַלע סאַטירע, זיין חסידישע מעשה, אַפילו זיין פון אים אַזיין געשאַפענע לעגענדע, די דיכטערישע אַלעגאָריע — זיינען זיי אַלע אונטערגעבעט מיט געדיכטן, רעאַליסטישן לבנס־פּראָטאַקאָל, ניט ווייניקער פון זיינע „בילדער און סקיצן“ פון זיינע פּראָווינץ־רייזן. אין זיינע לעצטע לעבנס־יאָרן האָט ער זיך דעראַרבעט צו אַ פאַרמולע פאַר זיין געגאָרטן סינטעז — אַ דיכטער איז ער, וואָס לעבט אויס אין פאַראַויס „לעבנס־פּראָטאַקאָל“, לעבנס־וועג, תורה פאַרן פּאַלק, אַ משה רבינו, אַ נביא, אַ תנא מיט דער פען. און אים האָט זיך געדוכט, אַז אין זיינע „פּאַקסטימלעכע געשיכטן“ האָט ער געפונען די אייגנטלעכע יידישע קונסט־פאַרם: די לעגענדע ווי אַן איינפאַס פאַר דעם יידישן נשמה־העראַ־איום.

ברענער איז געווען אַ סך אומקאַמפּראַמיסלעכער. וויבאַלד לעבנס־פּראָטאַקאָל, איז קיין שום צוטראַכטונג, קיין פאַרפאַסעכקייט, קיין ליטעראַטור! — גראַדזענסקי הויבט אָן זיין אַריינפיר מיט אַ ציטאַטע פון 20 יעריקן ברענערס אַ בריוו צו אַ פריינט: — „מיט דיין טעאָריע וועגן ליטע־ראַטור לשם ליטעראַטור, אַלס דעם זין פון לעבן און אַזוי ווייטער, בין איך כּלל וכלל ניט מסכים. איך האָב גאָר אַן אַנדער בליק אויפן לעבן. קורץ געזאָגט: מיר דאַרפן זיך מוסר נפש זיין און פאַרמינערן דאָס שלעכטע, דעם הונגער, די קנעכטשאַפט, די ליידיקגייט, די צביעות און דאָס גלייכן. מען דאַרף אַלץ פאַרשטיין, פאַרשטיין און זיך דערווייטערן פון מיסטיציזם און פאַנאַטיזם...“

דאָס איז דער זעלביקער יידישער געבאַט, וואָס פרץ האָט זיך פאַר־

גענומען מקיים צו זיין — ליטעראטור זאל לעבנס־דינסט זיין! — אבער ברענער האָט דעם געבאָט שטרענגער אָפּגעהיט ווי פּרץ — ביז צום סוף פון זיינע טעג. קינסטלעכער פּרץ, די פּאַרראַמאַנטיזירונג פון דער פּאַרגאַנג־גענהייט, די פּאַרראַמאַנטיזירונג פון דער צוקונפּט, איז פּאַר אים געווען פעלשונג. וואָס איז פּאַר אים געווען ליטעראַטור? — די פּאַרדאָקומענטי־רונג פון יידישן לעבן פון היינט. די צעשויערטיקייט פון דער פּאַרם פון זיינע ערשטע און מיטלע ווערק — זייער זיגנאַטישע סטרוקטור, מיט די אַריינגעפאַכטענע הין און צוריק לויפענישן, בריוו, טראַכטונגען און דיס־קוסיעס, זיינען אַ באַשטעטיקונג, אַז דאָס זיינען ערלעכע לעבנס־דאָקומענטן, דערפּאַר איז ער אומעטום, אין אַלע זיינע ווערק אַליין דאָ, אין זיין גראַד־וויזער זעלבסט־געשטאַלונג. אַ גרויס שטיק פון אים איז דאָ אין אברהם מנוחין, דעם לעבנס־קלוגן, מוטיקן און פּאַרגעביקן זעצער־קאַרקעטאַר פון „מן המצר“. אַזוי טיף איז ער אַריינגעדונגען אין אים, אַז דורך מנוחניס געוואַלדזאַמען טויט אין לאַנדאָן האָט ער פּאַראַויסגעזאַגט זיין אייגענעם טויט אין יפו. איז גאַר ניטאָ קיין סימן פון דערפּינדער אין ברענערן דעם דערציילער. ווי קאָן מען זיך אָן דעם באַגייך? — זיין דערפּינדערישקייט, וואָס דערגרייכט ביז צו ווירטואַזיטעט, איז צו געפינען אין זיינע „זיגאַגן“, וואָס זיינען איבערקאַמבינירטונגען פון ווירקלעכע לעבנס־פּאַסירונגען, וואָס האָבן פּאַסירט ערגעץ־וואו אַנדערש, מיט עמעצן אַנדערש. דאָס האָט מיט ברענערן אַליין פּאַסירט, אַז אַ גוי האָט אים אָפּגעשלאָגן פון אַ קאַנוואַי. מנוחין אין „מן המצר“ שלאָגט אָפּ אַ גוי פון קאַנוואַי. אַ לעבנס־געטרייער רעאַליסט — אויף אַזוי ווייט, אַז אויף מערערע פון זיינע העלדן איז לייכט צו דערקענען פון וועמען זייערע פּאַרטעטן זיינען אָפּגעשריבן. אַבער עס איז ניט פּאַטאַגראַפּירנדיקער, קאַפּירנדיקער רעאַליזם. די הויפּט־טרעגער פון זיינע דערציילונגען זיינען מענטשן מיט נשמה־ריסן, וואָס זוכן גאַנצ־קייט. און נשמה־ריסן לאָזן זיך ניט פּאַטאַגראַפּירן. אין נשמות דאַרף אַרייַנגעדונגען ווערן מיט אויגן, וואָס זעען מיט עקס־שטראַלן. אַפּילו וואו ער דאָקומענטירט — אין די אַריינגעוואַרפענע דיסקוסיעס — זיינען עס דיסקוסיעס אין לעבעדיקע פּערזאָנען, אין סצענישע דיאַלאָגן. אַפּילו זיין פּובליציסטיק איז דערציילעריש־באַוועגלעך.

די לייזע פּאַרם פון זיין דערציילונגס־נוסח? ברענער גיט אַליין אַ דערקלערונג דערויף דורך זיין פּאַרשטעלעניש אין אַנאַנזימען פּאַרפּאַסער פון „מכאן ומכאן“: „שרייבן פּאַדערט פּאַרגליווערטיקייט — געמיינט: גע־פּאַסנדיקייט — און איך ברען“. געברענט האָבן אין אים די אָפּגעוואונדן פון זיינע נשמה־ריסן, און דאָס איז דער קינסטלערישער הויפּט־סימן אין

ברענערן, און לעבנדיק אין ארץ-ישראל זיינען זיינע נשמה-ריסן אלץ פאָר-
 גאַנצטער געוואָרן, מיט דער פאָרגאַנצקייט, וואָס ער האָט פאָראַויסגעפילט
 מיט אַלע זיינע ווערק, און גלייכצייטיק איז זיין דערציילונג אַלץ געבונ-
 דענער און געפורעמטער געוואָרן — ביז ער האָט זיך באַגעגנט פנים אל
 פנים מיט גאַנצע יידישע מענטשן, די חלוצים פון „גדוד העבודה“ און
 „תל-חי“, וואָס ער האָט טאַקע מיט זיינע ברענענישן זיי געהאַלפן אַרויס-
 רופן. און שלום זשלווה האָט זיך איינגעשטעלט אין זיין געמיט. און
 ער האָט דערלאָנגט אַ ווערק — „שכול וכשולן“ וואָס איינהאַלטנדיק די
 דערפינדערישקייט פון זיין פאָרוויקלטער זיגזאַגישער טעכניק, האָט
 עס זיך איינגעפאַסט אין דער לויטערסטער פאָרם — אין דערפילונג פון
 דעם יידישן געבאַט, וואָס ער און פרץ האָבן זיך פאָרגעשריבן, און
 קונסט דאַרף זיין קאַנצענטרירטער לעבנס-אַמת, און אין באַקרעפטיקונג
 פון פרצעס שפעטערדיקער פאָרמולע, און דער דיכטער איז דער פאָר-
 אויסגייער פון לעבן...

אַבער צו דער צייט פון זייער באַגעגעניש, איז דער יונגער ברענער אין
 פרצעס אויגן געווען אין גאַנצן „פאָרמלאָז“, וואָס דאָס איז ביי אים געווען
 אַ חטא אויף ניט צו פאָרגעבן. דערפאָר אַרויסגייענדיק פון זעלביקן אויס-
 גאַנג-פונקט, זיינען זיי זיך פאָנאָנדערגעגאַנגען אויף פאָרשיידענע וועגן.
 אַבער עס איז געווען נאָך אַן עיקר, וואָס האָט זיי פאָנאָנדערגעשיידט: דער
 עלטערער פרץ איז אויסגעוואַקסן אין אַ דור, וואָס דער שריפטשטעלער איז
 ביי אים געשטאַנען אויף אַ הויכער מדרגה. האָט ער קיינמאַל ניט אָפּגע-
 טאַן פון שריפטשטעלעריי... וויפיל ער האָט דורך זיין יידישער אינטער-
 איציע ניט געזוכט אַריבערצושפרייזן די גרענעצן פון ליטעראַטור, האָט
 ער סוף-כּל-סוף זיך באַנוגנט מיט ליטעראַרישע איינפאַסן פאַר דעם יידישן
 נשמה-העראַאיזם, — דער יונגער ברענער איז אויסגעוואַקסן צווישן
 פאַלקיטן-סאַציאַליסטן, וואָס האָבן געקעמפט פאַר דער דערהויבונג פון
 דערנידעריקטן מענטשן. אין ליטעראַטור איז ער געגאַנגען אין די פוס-
 טריט, לאַמיר זאָגן, פון גליעב אוספענסקי, וועמענס פויערים-דערציילונגען
 זיינען געשריבן געוואָרן ווי קאַרעספאָנדענצן פון דאַרף. דער עיקר פאַר
 ברענערן איז געווען דער ייד, וואָס אָן אויסוועג דאַרף פאַר אים געפונען
 ווערן פון זיין לעבנס-נויט. ווי הלל צייטלין, ז"ל, דערציילט, איז ברענער
 געקומען צו פרצן מיט אַ גרויסן פלאַן: פון פרצעס אַ דערציילונג, „אַרט-
 וואָרג“ האָבן זיי זיך אָנגעשטויסן, און פרץ טיילט מיט זיי זייער פאָראַכ-
 טונג צום מיאוסן אויסזען פון פאָרשימלטן יידישן לעבנס-שטייגער, וואו
 שוץ און מאַרק, קדושה און טומאה זיינען איסגעמישט. איז דעם האַמע-

ב. ריווקין

לער צייטלין ברענער-קרייו אינגעפאלן, אז ווי פרץ איז אויסגעבונדן מיט יידישע געזעלשאפטלעכע טוער, זאל ער שאפן פאר זיי קאפיטאל פאר דער גרינדונג פון א טאלסטאנישער קאָאָניע — אַ קבוצה אויף דעם באַדן פון רוסלאַנד, אויב נשמה-העראַאזים, דאַרף ער אים אַליין אַנלער-נען, פשוטו כמשמעו, ניט בלויז באַנוצן זיך מיט אים ווי מיט אַ ליטע-ראַישער צירונג. און דאָ קומען מיר צו דער עיקרדיקסטער עגלעכקייט-אומעגלעכקייט צווישן ברענערן און פרצן.

די ענדעכקייט זייערע איז געווען אין זייערע געזעלשאפטלעכע שטע-דונגען. אין אָנהויב פון די ניינציקער יאָרן איז פרץ פון אַ פּאַלקיסט, וואָס זאָמט ליטעראַריש-עקאָנאָמישע סטאַטיסטיק אויף צו דינען דעם פּאַלק, געוואָרן אַ סאָציאַליסט. ער גיט אַרויס די „יום-טוב-בלעטלעך“, וואָס אַר-בעטער האַלטן, אַז זיי זיינען אַדרעסירט צו זיי. שפעטער, מיט דער אַרגאַ-ניזירונג פון „בונד“, ווערט ער אַפט געלאָדן צו אומלעגאַלע פּאַרזאַמלונג-גען. אָבער צו דער צייט פון ברענערס באַזוך איז ער שוין מסופק געווען אין סאָציאַליזם און נאָך מער אין דער פּאַרטייאַניטעליגעניץ, וואָס האָט זיך גענומען שפּליטערן אויף פּאַגערן און לאַגערלעך. ער שרייבט „די אַכטע אַפּטיילונג פון גיהנום“. אַן אינטעליגענט, נאָכדעם ווי ער האָט זיך אָנגעהערט פינף-זעקס פּאַרטייאַרעדעס, דערזעט זיך אין חלום אַריי-בערגעטראַגן אין דער ניי-צוגעקומענער אַפּטיילונג פון גיהנום, וואו עס פייניקן זיך די מאָדערנע זינדער: זיי קלעטערן אויף אַ באַרג שניי. פון זייער הייסן שוויס צעגייט דער שניי און ווערט גלייך פּאַרפּראַדן אונטער זיי. קלעטערן זיי אויף אַן אייז-באַרג. זיי מאַכן פייגעלעך פון ליים, מיט פליגלען, אָבער פליען קאָנען זיי ניט. זיי דרעסירן, און מושטירן הינט צו מאַכן זיי פּאַר מענטשן. די הינט ווערן טאַקע איידעלעך. אָבער וואָרפט מען זיי צו אַ בייז, ווערן זיי צוריק הינט. — אָבער זייענדיק אין תוך אַ שריפטשטעלער, האָט פרץ זיך אַן עצה געגעבן. האָט ער דורך די „פּאַלקס-טימלעכע געשיכטן“ געמאַכט אַן אויסשטעלונג פון יידישן נשמה-פּאַר-מעגן, ווי איינער זאָגט: איר אַרבעטער און אינטעליגענטן, נעמט זיך אַן מיט יידישער נשמה, וועט איר האָבן כוח צו בויען אייער צוקונפט-אַרדע-נונג! — אזוי האָט ער געראַטעוועט זיין גלויבן אין סאָציאַליזם — מיט זיין יידישער נשמה-צוגאַב.

זיין סאָציאַליזם האָט אים ניט געמאַכט פּאַר אַ געשוואַרענעם שונאָ פון ציוניזם אין ברייטן זין פון וואָרט. קיין ארץ-ישראל האָט ער אַזיין זיך געקליבן פּאַרן, אַ קורץ ברייט, מיט וועלכן עס שליסט זיך די נאַר-וואָס דערשינענע זאַמלונג פון פרצעס בריוו, צונויפגעשטעלט פון נחמן מיי-

זיל, פירט אונטער דעם סך־הכל פון זיין שטעלונג צום ציוניזם:
 „אויב דאָס אויפֿלעבן פֿון ייִדישן פּאָלק הייסט ביי אײך 'ציוניזם' —
 מה טוב! געהער איך דאָצו, האָב איך אַ טײל דערינען. צום פּאָליטישן
 ציוניזם האָב איך קײן צוטרויען: דאָס גלות פּאַרטייקן איך נישט. דאָס
 איז דאָס שלאַכטפּעך, וואו מיר מוזן זיגן. ביי דער גאַנצער בענקשאַפט
 צו ארץ־ישׂראל (נישט צום 'פּאַטערלאַנד' לויטן גויאישן באַגריף) גלױב
 איך פעסט אין ייִדישן וועלט־פּאָלק, ווי דער פּראָפעט האָט עס געזען. אײִ-
 בעראַל די מינדערהײט אין צאָל, די מערהײט אין זין פֿון מאַראַטישער
 קולטור. נאָכן זיג וועט געבױט ווערן דאָס פּאַרפעטישע, נישט פּאַליטישע
 ציון... כּי מצײן תּצא תּורה פּאַר אַלע...”

נ, ברענער אין אָט דעם וויכטיקן פּרט איז געווען אײ ענדלעך, אײ
 אומענלעך צו פרצן. ווי אומענלעך, ווי אַנדערש די פּערזאָן ברענער איז
 געווען. די אַנדערשקײט וועט אונדז צופירן צו דעם אײגנאַריקסטן און
 קערנדיקסטן אין זײן וועזן. — זעלבסטפּאַרשטענדלעך, איז ער געווען אַ
 סאַציאַליסט. ווי דען אַנדערש? נאָך מער: נײט נאָר אַ סאַציאַליסט — אַ
 בונדיסט איז ער געווען. און נײט געוואַרט אויף אײנלאַדונגען. אַליין אַ
 בונדישער אַרגאַניזאַטאָר געווען. און נאָך פּריער, גלייך פֿון דער ישיבה־
 באַנק איז ער געוואָרן אַ ציוניסט און אַ העברעאיסט. און אַזױ איז כל ימיו
 פּאַרבליבן: אַ „בונדיסט“, וואָס גלות איז פּאַר אים דער קאַמף־פּלאַץ, און
 אַ ציוניסט, וואָס נאָר אין ארץ־ישׂראל זעט ער די ייִדישע אויסלייזונג. און
 גלייכצײטיק האָט ער געצױפּפּט נײט בלױז אין די סאַציאַליסטשע צוקונפֿט־
 פּראָגראַמען, ווי פּרץ, נאָר אין אַזע צוקונפֿט־פּראָגראַמען. גאַנץ פּרי נאָך אין
 האַמעל, האָט ער גענומען מבטל מאַכן די פּאַרטייאַינטעליגענץ פֿון כל
 המינים. און דורך אַלע זײנע ווערק הערט נײט אויף אַ „תּײל־תּל“ צו מאַכן
 פֿון די פּאַרטייאַלייט, מיט זײער פּלפּוסיטיק און „פּוטוריסטיק“. און צו
 דעם אַלעמען: אַ „גלות־יסט“, וואָס אין דער טעאָריע איז גלות פּאַר אים
 דער קאַמף־פּלאַץ, פֿון וואָנען מען טאָר נײט דעזערטירן, איז ער נאָך אין
 רוסלאַנד געקומען צו דער אײבערצײגונג, אַז אַלע ייִדישע קאַמפּן און טו־
 אונגען און אויפטוען אין גלות זײנען האַפענונגסלאָז. אין לאַנדאָן, וואוהײן
 דער דורכפּאַץ פֿון דער רוסישער רעוואָלוציע, האָט אַרײנגעוואַרפֿן די
 דורכגעפּאַזענע פּאַרטייאַינטעליגענץ, האָט ער דערזען פּאַר זיך די ערנסטע
 קאַריקאַטור אויף אײנטעליגענץ, און איר צוקונפֿט־געפּלאַץ איז אים גע־
 ווען נאָך לעכערלעכער. דער לאַנדאַנער גלות האָט געוועקט אין אים עקל
 און גרויל: — די ייִדישע נאַקעטקײט — מיסט־ייִדישקײט — ירידה, ירידה,
 ירידה — ייִדישער אונטערגאַנג.

קיין פארטייען ניט, צוקונפט־פראַגראַמען ניט, און דער גלות איז נבזה — וואָס זשע בלייבט צו טאָן? באַשליסט ער, אָז יחידים דאַרפן תיכף זיין גענוג אַרומ אַרבעטן. און ער טוט זיך אַ גדר צו שרייבן בלוז אין העברעאיש. — „דאָס פאַלק ניט — שרייבט ער צו פֿיכ־מאַנען — אַבער מיר, דאָס קליין הייפעלע, גויטיקן זיך אין העברעאיש“. און יידיש האָט ער דווקא ליב געהאַט. אין זיין רייזען־אַפּשאַצונג האָט ער געשריבן: — „רייזענס לידער האָבן מיר באַזונדערס ליב געמאַכט דאָס יידישע לשון“ — און נאָך צוויי יאָר אין לאַנדאָן 1906—1908 און נאָך אַ יאָר אין לעמבערג פאַרט ער אָפּ קיין ארץ־ישראל, מיטנעמענדיק די אַלע סתירות, וואָס ער האָט פעטראָגן אין זיך.

די סתירה צווישן יידיש און העברעאיש: אין ווינטער פון 1921 ווען אין „גדוד העבודה“ איז דיסקוטירט געוואָרן די פראַגע, צי זאָל מען האַלטן לעקציעס אויך אין יידיש, האָט ער זיך אַרויסגעזאָגט פאַר יידישע לעקציעס: מען דאַרף אורטיילן ניט בלוז פון שטאַנדפונקט פון פרינציפן, נאָר אויך פון שטאַנדפונקט פון די קולטור־געברויכער. — אין „מכאן ומכאן“: — יידיש רייזן איבער גאָר דער וועלט, און אין ארץ־ישראל ווי ווייט מעגלעך העברעאיש.

די סתירה גלות און ארץ־ישראל: ערשט אין ארץ־ישראל האָט דער גלותיסט אין אים זיך אָפּגערוּפּן — אַפילו מיט דער אַלער טענה, אָז די מערהייט יידן וועט דאָך בלייבן אין חוץ־לאַרץ. די צוקונפט פון ארץ־ישראל איז ניט אַנדערש, ווי אין אַלע תפוצות הגולה: פּוילן, רוסלאַנד, ארץ־ישראל — אַרץ גלות. ער וויל אַפילו ניט צוגעבן, אָז ארץ־ישראל זאָל ווערן דער יידישער צענטער. וואָס עס איז גוטיק איז די פאַרפעסטיקונג פון אַלע גלותן, זאָל זיין יידישע אַרבעט ניט נאָר אין ארץ־ישראל, נאָר אומעטום וואו מיר קאָנען טאָן פראַדוקטיווע אַרבעט.

זיין אומצוטרוי צו פאַליטיקעריי, צו „צוקונפֿטֿעריי“, איז נאָך מער פאַרשאַפט געוואָרן. דער אַפּיציעלער ציוניזם פון יענער צייט האָט געגעבן גענוג שפּיין פאַר אַזאַ אומצוטרוי. ניט מער ווי אַ קאַנגרעס־און שקלים־באַוועגונג. ניט מער ווי אַ שפּיל אין קאָלאָניאַציע. זיצן אין די ארץ־ישראל ביראָס, גאַרנישט טוענדיק, און שרייבן ליגענעריש־באַרימטע בריוור לעך אין חוץ־לאַרץ: קומט! קומט! — און האָבן קיין הונדערט אַרבעטער ניט אַראַפּגעבראַכט. די פאַרלייקענער פון גלות מאַכן דאָ אַ נייעם גלות. נאָך דער באַלפור דעקלאַראַציע: צוגעוואָרפן דעם ציוניזם אַ שטיקל הבטחה — ברויט אויף וואַסער. די ציוניסטישע איהויע — די פאַליטישע, די מזכּהשע — דאַרף מען אַרויסרייסן פון די הערצער. דאָס איז די בריי־

טישע קאלאניאל-פאליטיק, וואס זעצט איבער די באַפֿור־דעקלאַראַציע אין אַראַבישע פּאָרגאַמען. — „מיר זיצן אויפֿן ראַנד פֿון אַן אָפּגרונט“ — אַבער כאַטש זעבן קאַנען מיר דאָ ניט, דאָך דאָ מוזן מיר פֿאַרבלייבן. מיט־מאַכן די טראַגעדיע פֿון ישובֿ און דאָך זיך ניט מייאש זיין; און אַפילו זיך מייאש זיין און ניט פֿאַרלאָזן דעם קאַמף־פּלאַץ.

דאָס זיינען די סתירות, וואָס האָבן צעריסן זיין געמיט, און די ריסן האָט ער אַריינגעטראָגן פֿון זיך אין זיינע הויפט־העלדן, און דורך זיי האָט ער געזוכט די ריסן צו פֿאַרגאַנצן. און דאָ קומען מיר צו דעם קערנדיקסטן קערן פֿון ברענער דעם מענטשן און דעם שריפטשטעלער — און דאָס איז: דער הערצאָיזם פֿון זיצן אויף סתירות, אויף יאָ און גיין, אויף יאוש־אַמונה, אויף ניט האָבן קיין קלאַרע ענטפערס און דאָך פעסט אַנטשלאָסן זיין אין האַנדלונג — מיט אכזריות צו זיך אַליין, וואָס דערצו זיינען נאָר יחידי סגולה פעאַיק, אַבער ערשט דורך זיי קומט צום אויסדרוק דער פולער זין פֿון מענטשנס זעבן אויף דער וועלט. דער גאַנצער ערד־קוגל איז פֿאַר־משפט צום אונטערגאַנג, און דאָך לעבן מיר! דאָס לעבן איז הויכע סתירות, וואָס באַפעלן אונטערגאַנג, אַבער דאָס וועזנטלעכע אין מענטשן רעוואַל־טירט: גיב זיך ניט אונטער, זעב! — דאָס לעבן איז שלעכט, אַבער תמיד סודותדיק... דער מענטש איז אומגליקלעך, אַבער אַמאָל איז ער אויך פּרעכטיק. זאַגיש האָט דאָס יידישע פּאָלק ניט קיין צוקונפט, דאַרף מען פּונדעסטוועגן אַרבעטן... זאָל לעבן די יידישע מענטשלעכע אַרבעט!

ער האָט די מוטיקע יידישע יחידים געפונען צווישן די אַרבעטער, דעמאָלט נאָך די פֿאַרלויפער פֿון די חלוצים. זיי שטעלן ניט אָפּ זייער אַרבעט אַפילו ווען דער אָפּגרונט קומט זיי אַנטקעגן, און ווען די ערשטע חלוצים האָבן זיך באַוויזן, האָט ברענער געהאַט זיין ערשטע פרייד אין לעבן. דער חלוץ — ער איז יש — אַ יש ויש! ער מאַכט אַ סוף צום אומ־רעאַלן יידישן לעבן צווישן גיט־יידן. אַפילו ווען באַלאַגערט פֿון שונאים, פילט ער זיך ווי אַ פיש אין וואַסער. ער איז דער אמתער חובב ציון, ניט דער ציוניסט פֿון היינט, זיין ליבשאַפט צו יעדן שפּאַן ערד וועט איבעררוקן בערג. דער יידישער אַרבעטער אין ארץ־ישׂראל איז כּוֹלֵף אַלץ, און ער וועט אַלץ פֿאַרווירקלעכן, וואויל איז צו זיי, די חלוצים, אַפילו ווען זיי שטאַרבן אַ פּריציטיקן טויט, ווי די פֿאַרטיידיקער פֿון תל חי! יידן זיינען תמיד געקרייטיקט געוואָרן און וועלן נאָך געקרייטיקט ווערן, אַבער זיי גייען ניט פֿאַרלאָרן. כּלפּי חוץ שוואַך, אַבער כּלפּי פנים — גיבורים!

אין זיין פֿאַרהערלעכונג פֿון חלוץ האָט אויך מיט אַריינגעשפּילט זיין לעבנסלענגלעכער פּראַטעסט קעגן „צוקונפֿטעריי“ — אַ פּראַטעסט, וואָס

ב. ריווקין

האָט איין צייט אָפּילו אים פאַרברוגזט קעגן די נביאים, וועלכע האָבן פאַר־פירט דאָס יידישע פּאָפּאָל אין דער אילוויע פון אחרית הימים. לויט דעם עדות זאָגן פון יונה ספּיוואַק, האָט ברענער איין צייט אין פּאַנאַנאָ אָפּילו געגעבן פאַרזוג דער נוצרי איבער די נביאים, ווייל ער האָט געפּריידיקט מלכות השמים גלייך. אָבער ברענער איז באַלד צו זיך געקומען, דער־מאַנענדיק זיך, אַז „מלכות השמים גלייך“ איז געווען נאָר אַ פאַרפּירערשע אילוויע, ווי אחרית הימים — עס האָט געבראַכט אויף יידן אינקוויזיציעס און רדיפות. צוקונפּט און איבערערדישקייט איז אומרעאַז, אומממשותדיק. אָבער די יידישע אַרבעט פון חלוץ ציט אַריין די צוקונפּט אין היינט און מאַכט זי רעאַז און ממשותדיק. אין היינט איז רעאַלע ממשות, דער היינט סינטעטיזירט אַלע צייטן, און אויף אַ געהיימניספּולן אופן שאַפט ער אַ סינטעז פון אַלע סתירות.

אין דער פאַרהיינטקונג לויפט אַריין דער ברענערשער „העראַאִזום פון זיצן אויף סתירות“. ברענערס אייגענער נאָמען פאַר דעם איז „רעאַז־ליזום און קדושה“ — וואָס נעמט שוין אַריין אין זיך אי זיין געזעלשאַפט־לעבן, אי זיין שריפטשמעלערשן רעאַליזום. די צווייטע העלפּט פון דער ציטאַטע, מיט וועלכער ש. גראַדזענסקי הויבט אָן זיין אַריינפיר — אַ ציטאַטע פון אַ בריוו, וואָס הער 20־יעריקער ברענער האָט געשריבן צו אַ פּריינט — ליענט זיך אַזוי:

„מען דאַרף אַלץ פאַרשטיין — פאַרשטיין און זיך דערווייטערן פון מיט־טיציום און פּאַנטאַזיעס; מען דאַרף שטאַרקן דעם רעאַליזום און די קדושה אין דער וועלט! מען דאַרף מתקן זיין דאָס יידישע לעבן, מען דאַרף עס נאַרמאַדזירן. מיינע אימהדיקסטע נשמה יסורים זיינען דער רעזולטאַט פון מיינע ספקות בכד: איז נאָך פאַראַן אַ תיקון? גייען מיר פאַראַויס?“

ווי קומט דאָ אַריין אין זיין רעאַליזום קדושה? וואָס פאַר אַ באַ־צייכענונג איז עס פאַר דער טאַג־טעגלעכקייט, פאַר דער באַפּריידיקונג פון מאַטעריעלע באַדערפענישן, פאַר דער נאַרמאַדזירונג פון יידישן לעבן? דאָס איז אַ רעליגיעזע שטעלונג. הגם ער רעדט דאָ קעגן מיסטיציזם און פּאַנטאַזיעס, אָבער וואָס ער רעדט איז מיסטיציזם. און אין דעם איז קיין ווידערשפּרוך נישט. לויט ברענער זיינען די מיסטיקער פּאַגיקער און ראַציאָנאַליסטן. זיי ווייסן גאַרניט, אַז זיי זיינען מיסטיקער. די גרעסטע מיסטיקער זיינען געווען די צדיקים, וואָס פאַר זיך פּלעגן זיי אָפּקומען מיט אַ כּוּזת, מיט אַ היפעלע פייגן, און זייער גאַנצע זאָרג פּלעגן זיי אָפּגעבן צו אַ פענעץ ברויט און אַ גלאַז וואַסער פאַר דעם הונגעריקן און דורשטיקן. און הגם ער רעדט קעגן פּאַנטאַזיעס — געמיינט: צוקונפּט־פּאַנטאַזיעס —

דאָס וואָס ער רעדט, זיין רעאַליזם וואָס פאַרהיינטיקט, איז אַליין אַ מעטאָד פּיזישע, רעליגיעזע פּאַנטאַזיע. דאָס איז אימיטאַציע צו גאָט, וועלכער שליסט איין אין היינט די גאַנצע אייביקייט, נעמט צונויף אַלע צייטן אין יעדן צייט־אַפּשניט. — „גאָט זיצט איבער די אשמורות“ — ער זיצט איבער די צייט־שפּאַלטן, איבער די צייט־הומען, וואָרפט בריקן איבער זיי, און שאַפט צייט קאָנטינואַטעט. דער פּאָלק שפרוך „פאַר מאָרגן וועט גאָט זאָרגן“ איז די פאַראיינפאַכונג פון אַט דער רעליגיעזער צייט־מעטאָפּיזיקע: טו אַפּ אַלע דיינע פליכטן היינט — די צוקונפּט וועט שוין מיטקומען. אַט אַזוי, דורך פאַרנדרן זיך אויפן היינט, ווערט ברענערס רעאַליזם דערהויבן צו דער רעליגיעזער מדרגה פון קדושה.

ווי מיר זעען פון דעם בריוו פון דעם צוואַנציק־יעריקן, איז ברענער פון זיין יוגנט אַן רעליגיעז געווען אין אַט דעם זין. און ווייל ער האָט ניט, אין זיך און אין דעם אַרום, געפונען גענוג פון אַט דער רעאַליסטישער רעליגיעזיטעט — דערפון זיינע מוראדיקע ספקות, וואָס האָבן אים געפּיי־ניקט און צעריסן, און ערשט אין ארץ־ישׂראל האָט ער דערזען און דער־קענט די פאַרווירקלעכער פון זיין רעליגיעזיטעט — די חלוצים, וועלכע ציען אַרײַן די יידישע צוקונפּט אין זייערע מעשים פון היינט, מאַכנדיק אַ גאַנצקייט פון די אַלע סתירות, וואָס צעשטויסן דעם יידן, ער האָט זיי דערקענט, און זיי האָבן אים דערקענט: אין זייערע אויגן איז ער געווען אַן „איסי“, וואָס האָט פאַרבלאַנדזשעט צו זיי פון פאַרצייטיקן מדבר. דעם ערשטן וואָס ער האָט דערזען איז אריה לפידות, דעם באַשיידענעם העלד־ניט־העלד פון „מכאן ומכאן“, דעם תלמיד חכם, וואָס איז צו 50 יאָר געוואָרן אַ חלוץ — אַ האַלבע קאָפּיע פון אהרן דוד גאַרדאָן — אַ האַלבע, ווייל ער נעמט ביי אים אַוועק די פען און מאַכט אים פאַר אויס שריפטשטעלער. אפשר האָט ברענער געווירקט צו דעם אַרויסרוף פון חלוץ, ווייל ער האָט פאַרמאָגט מער רעליגיעזן ברען אויף אַנצוצינדן. קעגן גאַרדאָנס בלייכער נאַטור־גאַט־פּילאָזאָפּיע האָט ער אַוועקגעשטעלט דעם קאַנקרעטן יידישן מענטשן, וואָס איז מקיים גאָט, דווקא מיט זיין ניין־זאָגן, מיט זיינע ראַנגלע־נישן און ספקות. מיט זיינע אַטאַקעס אויף דעם דעמאָלטיקן אומממשות־דיקן אַפּיציעלן ציוניזם, האָט ער אויפגעוועקט דעם חלוצישן ציוניזם, וואָס אין אונדזער צייט גיט ער ממשות צום פּאָליטישן, מלוכהשן ציוניזם. — און וואָס אויסגעפורעמטער דער חלוץ איז געוואָרן פאַר זיינע אויגן, אַלץ פאַר־ענדיקטער, פאַרגאַנצטער איז געוואָרן ברענערס אייגענע שריפטשטעל־רישע געשטאַלט — ביז ער האָט זיך פאַרגעשטאַלטיקט אין יחזקאל חפּק, דער שריפטשטעלער־העלד פון „שכול וכשדון“, און ווען ברענער האָט אין אַט

ב. ריווקין

דעם חפץ-געשטאלט זיך באַוווּן אין „גדוד העבודה“ האָט פֿון אים שוין נישט געשלאָגן די וועלט־פרעמדקייט פֿון אַ נזיר, נאָר די ליכטיקייט פֿון אַ צדיק, וואָס האָט זיך געראַנגלט און גובר געווען.

ברענער האָט זיך דערגרייכט. ער האָט דערגרייכט, וואָס ער האָט זיך געוואונטשן אין זיין יוגנט — מתקן צו זיין דאָס לעבן. און דאָ איז די נפקא מינה צווישן ברענערן און פרצן, וואָס ביידע זיינען זיי אַרויס פֿון איין אויסגאַנגס־פֿונקט: עס זאָל קיין מחיצה נישט זיין צווישן לײַטעראַטור און לעבן. פרץ דער שריפטשטעלער דורך און דורך, האָט זיך באַרואיקט אויפֿן וואָרט דעם אויסלייזער. ברענער האָט זיך באַרואיקן נישט געקאָנט ביז זיין וואָרט איז נישט געוואָרן די אויסלייזנדיקע טאָט, וואָס גיט תיקון. הלוואי לעבן זיי ביידע היינט, ווען אונדזער לײַטעראַטור דאַרף אָפּענטפערן דעם אַרויסרוף פֿון דער מוראדיקער צייט, און וויפיל זי שטרענגט זיך נישט אָן, שטאַגט עס אַלץ אָפּ פֿון איר מיט לײַטעראַטור־עריי, וואָרט־שפּיל־עריי און קאָקעטעריי.

ספעציעל ברענער, וואָס ער האָט פאַראויסגעזען, זעט זיך דאָך איצט בולט אַרויס: ארץ־ישׂראל און גלות זיינען איינס. ערגעץ־וואו אין חלל פֿון דער וועלט באַהעפטן זיי זיך אין אַ ייִדישן סינטעז, אַ געוועלעב, וואָס האָלט זיך צוזאַמען דורך זיינע סתירות. דאָס איז שמעון ראָוידאַוויטשעס שטעלונג. — און נאָך אַן אילוסטראַציע, וואָס באַרעכטיקט ברענערן: דאָס ביכל „דער חיוב פֿון אבילות“, וואָס איז פאַריאַרן אַרויס אין לאַנדאָן און האָט פאַרדינט אַ גרעסערע פאַרשפּרייטונג דאָ. דער מחבר יעקב שמואל טויבש, וועלכער זיצט אין לאַנדאָן, וואו ברענער האָט דורכגעמאַכט זיין שאַרפּסטן קריזיס, און איז אַ פּליט פֿון לעמבערג, וואו ברענער האָט פאַרטראַכט זיין „מכאן ומכאן“, איז אַ מין פאַרבינדונגס־גליד צווישן ברענערן און פרצן. זיין פּאָטער ר' לייבש טויבש האָט זיך באַטייליקט אין דער טשערנאָוויצער קאַנפּערענץ. זיין עלטערער ברודער ד"ר דוד טויבש האָט קאַרעספּאַנדירט מיט פרצן. די משפּחה האָט איר צדיק געהאַט אין נתן בירנבויםען. דער גרונט־געדאַנק פֿון דעם חיבור איז, אַז ווען דאָס גאַנץ ייִדיש פּאָלק וואָלט זיך אַוועקגעזעצט אין טרויער, נישט ווי איצט אָפּצוקומען מיט אַ תּענית אַ יאָר — נאָר אַ גאַנץ יאָר טרויער, אַן שום קלער, וואָס דערפֿון וועט אַרויסקומען, נישט אָנפּרעגנדיק ביי די פאַרטייען, וואָס זוכן אין אַלץ צוקונפּט־תּכלית — וואָלט דער ענטפּער וואָס צו טאָן פֿון זיך אַליין זיך געגעבן. די ייִדישע גאונות וואָלט דעם ענטפּער געגעבן, און באַרופּנ־דיק זיך אויף זיין פּאָטערס חיבור „די תּלמודישע ערעמענטן אין ייִדישן שפּריכוואָרט“ — און מיט אַ סך ראיות פֿון אַלטע ספרים באַווייזט ער, אַז

די יידישע רעליגיעזע מאַראַ מאַכט עס פאַר אַ געבאַט — ניט נאָכצופּרעגן זיך ביי דער צוקונפט. נאָר טאָן זאָל מען די גרעסטע מצוות פון היינט. אַזוי פּלעגן האַנדלען די יידישע צדיקים. און ווען מען זאָל גוט זיך צוקוקן, די גאָר שטאַרק פּרומע באַגייען זיך ביי אונדז אַן צוקונפט־פּראָגראַמען. און יעקב שמואל טויבש רעדט אַרויס בפירוש ברענערס ווערטער: — צוקונפט איז פאַבלענדעניש, היינט איז רעאַלע ממשות.

יעקב שמואל טויבש איז ניט קיין זעלבסטשטענדיקער דענקער. ניט קיין מחדש. ניי איז זיין אונטערשטרייכן די „צוקונפּטלאַזיקייט“ פון דער יידישער רעליגיעזער מאַראַ. דורך אים רעדט דער היינט צייטיק געוואָר רענער יידישער וועלט־געפיל. עס קומט אויס, ווי ברענער וואָלט זיך צוגע־קוקט צו אונדזער קאַטאַסטראַפּאלן היינט. ער איז געווען העלזערעריש, פאַר־אויסזעעריש און פאַראַוויסלויפּעריש. דאָס איז דער שטריך פון געניאַליטעט אין אים. כ'רעבן, ס'וואָלט כדאי געווען, אַז עמעצער זאָל זיך אַנשטרענגען אַרויסגעבן אַ צווייטן ברענער־בוך, וואָס זאָל געבן אי די ווערק פון זיין אַנ־הויב — „מעמק עכור“. „בחורף“, „מסביב לנקודה“, מיט זיין שלוס־ווערק „שכול וכשלון“, מיט אַ צוגאַב פון זיינע גרעסערע קריטישע אָפּהאַנדלונגען וועגן מענדעלע, בערדיטשעווסקי און ביאַליק — כדי דער יידישער לייענער זאָל זען פאַר זיך דעם גאַנצן וועג, וואָס ברענער איז דורכגעגאַנגן.

„יידישער קעמפּער“, 1945.

לעאן קאברין

לעאן קאברין — פופציק יאר שאפן

דער פיאנער

לעאן קאברין צו זיינע 70 יאר האט זיך ארויסגענומען פון דעם שוימיקן קאך פון דער היינטיקער איסט-סיידישקייט, האט אפגעוואשן פון זיך די וואונדן, מיט וועלכע די שווערע ראנגלעניש פון אַ האַלבן יאָר-הונדערט האָבן באַפלעקט זיין לייב און לעבן, און אַן אויסגעלייטערטן זעט ער זיך, און מיר זעען אים אין דער געשטאַלט פון זיינע פיאנערן-יאָרן, ווען ער איז געווען איינער פון „יענע בעדי-חלומות, דאָס קליין הייפל רוד-סיש-יידישע יונגעלייט, דעוואָלוציאָנערן און „עם-עולמניקעס“, וואָס מיט זייערע חלומות וועגן וועלט-דערלייונג און וועגן אַ קאָמוניסטישן לעבן אין אַמעריקע האָבן זיי באַזעצט מיט אידעאַלן די דעמאָקראַטיקע יידישע גאַס — די דעמאָקראַטיקע הפקותדיקע און תהו־ובוהודיקע יידישע גאַס, וואָס זיי האָבן דערמיט זי ממש אַרויסגעראַטעוועט פון צו זוערן פאַרזונקען אין דעם טיפסטן גייסטיקן זומפּ“.

אַזוי שרייבט זי. קאברין אין זיין מעמואַר-אַרטיקל, „אידעאַליזם אויף דער אַמאַליקער יידישער גאַס אין אַמעריקע“ אין דעצעמבער-נומער „איי-ניקייט“. ער איז געקומען מיט צען יאָר שפעטער פון זיי, און ער האָט זיי געטראָפן שוין האַלב-אויסגעניכטערטע פון זייערע חלומות צו פלאַנצן סאַ-ציאַליזם אין אַמעריקע דורך פראַבעס אויף קאָמוניסטישן צוואַמענדעבן אין קאָמונע-קאָלאָניעס. זיי האָבן זיך שוין געהאַט אַריינגעוואַרפן אין דער פראַקטישער אַרבעט פון אַרגאַניזירן די גאַרוואָס געוואַרענע פראַדעטאַרי-שע יידישע אַרבעטער-מאַסע, וואָס פון אַט דער אַרבעט זייערער שטאַמט די היינטיקע קולטורעלע און אַרבעטער-באַוועגונג אויף דער יידישער גאַס אין אַמעריקע.

אַ פאַרשפעטיקער אויף צען יאָר, איז קאברין אַבער געווען איינער פון זיי — אַ רוסיש-יידישער אינטעליגענט, אַ ראַדיקאַל, אַ סאַציאַליסט, וואָס דער סאַציאַליזם זיינער איז אויף אַן אומבאַשטימטן אופן געווען געמישט מיט אַנאַרכיזם, ווי דער גאַנצער רוסישער פאַלקישער סאַציאַליזם פון

ל ע א ן ק א ב ר י ן

יענער צייט. אָבער מיט צען יאָר דענגער אין רוסלאַנד, האָט ער באַוווּן זיך מער איינצולעבן מיט דער דעמאָקראַטיקער רוסישער ליטעראַטור פון טאַלסטאָי, טורגעניעוו, קאַראַלענקאָ און טשעכאָוו. אין זיין פּאַטערס געוועזענע אין וויטעבסק האָט ער געהאַט גענוג צייט צו שליינגען רוסישע ביכער. ער האָט אַפילו אַליין זיך שוין פרובירט מיט דער פּען. זיין פּען, ניט די סאַציאַליסטישע בראַשור, האָט געזאָלט ווערן זיין הויפּט-וואָפּן. האָט ער פון רוסלאַנד אַ חוץ דעם חלום וועגן סאַציאַליזם מיטגעבראַכט נאָך אַ שטאַרקערן חלום וועגן ליטעראַטור לויטן רוסישן מוסטער. און די אַרבעט, אין וועלכער ער האָט זיך אַריינגעוואָרפּן, האָט זיך געלייגט ווי אַ פּונדאַ-מענט פון דער היינטיקער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע. ער איז מער פּונדאַמענט-לייגער ווי ווער עס איז.

און דאָס איז דער שליסל צו קאַבריען: אַן אינטעליגענט, אַ רוסיש-יידישער אינטעליגענט, וואָס האָט זיך געהאַדעוועט אויף דער רוסישער ליטעראַטור. זיין ערשטער אימפּולס איז געווען אַפּצושוימען די אינטע-ליגענטישע בלעזעך פון אויבערפלאַך פון זיין געמיט. זיין ערשטער פּראָדוקט, אַפּגעדרוקט אין אַפּריל 1894 אין דער „פּילאַדעלפיער יידישער שטאַטצייטונג" איז געווען „אַ מערדער אויס ליבע" — ער רייסט אַפּ אַ פעלד-בלימל, און עס פאַרוועלעקט אין זיינע הענט. דאָס איז מסתּמא גע-ווען דער פּריסטער איינדרוק, וואָס האָט זיך ביי אים אַפּגעשטעלט פון דער רוסישער ליטעראַטור, פון טורגעניעוו, קאַראַלענקאָס לידער אין פּראַזע. אַפּגעפּטרט דעם ערשטן ציג, הויבט ער אָן זיין אמתע אַרבעט מיט רעאַליסטישער מיליטע-שילדערונג. ער שרייבט דערציילונגען פון דער איסט-סייד, וואָס זעען-אויס ווי קאַרעספּאַנדענצן פון אַמעריקע קיין רוסלאַנד, מיט אַלע פּינטשעווקעס וואָס זיין אויג כאַפּט. אַפילו מיט פּאַסיקע דערקלערונגען, וואָס זאָגן זיי מאַכן פאַרשטענדלעך פאַר די לייענער אין רוסלאַנד.

אַ מאַסע דרויסנדיקע דעטאַלן. ווי אַלע יידישע אינטעליגענטן פון יענער צייט, איז קאַברין געווען אַן „עקסטראָווערט", — זיין אויפּמערק-זאַמקייט איז אין גאַנצן געווענדט צום דרויסן. אוודאי האָט יעדער איינער פון זיי געהאַט פּערזענלעכע איבערלעבונגען. אָבער דאָס איז געווען פאַר-באַהאַלטן. קיין צייט ניט געווען אַפּצוגעבן זיך דערמיט. דער אַרבעטער, דער נאָר-וואָס פּראָטעסטאַרירטער היימישער באַלמעדאַכע אַדער קרעמערל, און אַמאָל אויך דער תּורה-ייד, איז געווען דער דרויסנדיקער אַביעקט. איבער וועלכן זיי האָבן אַפּערירט, צו מאַכן אים פאַר אַ סאַציאַליסט. אַזוי האָט זיך אויך באַנומען קאַברין צו זיינע העלדן; ער באַהאַנדלט זיי ווי

אביעקטן, אן עפעס צוצוטאן צו זיי פון זיך. „אויפן דאך“ — א הייסע זומער-נאכט אויפן דאך פון א טענעמענט-הויז, וואו אלע שכנים זיגן צונויפגעפרעסט, מיט זייער נאקעטקייט אָפּגעדעקט, אָנגעפראָפּט מיט אויסערלעכע סימנים, מיט פנימער, געזער און קעפּ, מיט זשעסטן, מיט כאַראַקטער-שטריכעלעך, וואָס שפּאַרן זיך אַרויס אין באַוועגונג. אַ קאָפּ-מענטש, ווי אַלע אינטעליגענטן, אָבער מיט אויגן אין קאָפּ, וואָס האָבן אַ שאַרפע ראייה פאַר באַוועגונג, וואָס דאָס אונטערשיידט אים פון זיי און ראַטעוועט אים און מאַכט אים פאַר אַ דערציילער.

און נאָך אונטערשיידט אים פון זיי — זיין טעמפּעראַמענט. זיינע אינטימע פּערזענלעכע סעקרעטן גיט ער אויך ניט אַרויס, אָבער זיין טעמ-פּעראַמענט — דאָס איז עס וואָס ער גיט צו פון זיך זיינע „אביעקטן“. דער טעמפּעראַמענט, וואָס ער טוט אַריין אין זיי, צוקוקנדיק זיך צו זיי ווי אַ צושייער — דאָס איז עס, וואָס טרייבט אונטער די באַוועגונג, וואָס זיין אויג כאַפּט. ער פּאַקט זיי ביי די מאַמענטן, ווען טעמפּעראַמענט ברעכט זיך דורך ביי זיי — אין מאַמענטן פון זיידנשאַפּטן, פון ליבע און אייפּער-זוכט; גריבלט ער זיך ניט אין זייער פּסיכאָלאָגיע; נאָר היט אָפּ, ווען די ליידנשאַפּט וועט אויסלויפן אין באַוועגונג. זיידנשאַפּט שילדערט ער אויף וויפּיל זי רעגט זיך מיט באַוועגונג.

אין דער דערמאָנטער דערציילונג „אויפן דאך“ שלאַפּט אַ יונג פאַר-פּאַלק, און דער מאַן, מאַקס דער קעפּמייקער, קאָן ניט איינשלאַפּן, ווייל ער ווייס, אַז דער יונגערמאַן, דער שכן, מאַכט זיך נאָר שלאַפּנדיק און לויפּערט ביז דאָס ווייבל וועט זיך אָפּדעקן, דעמאָלט וועט ער איר נאָקעטקייט איינשלינגען. פאַרטאָג כאַפּט מאַקס אים ביי דעם פאַרברעך, און עס ברעכט אויס אַ סקאַנדאַל. אויף דעם מאַמענט האָט קאַברין גע-לויפּערט — זיין אויג שלינגט זיי איין, אלע דריי מיטן גאַנצן דאָך שכנים. די גאַנצע דערציילונג, מיט איר מאַסע דעטאַלן, האָט ער געפירט צוליב אַט דעם צוועק.

אפשר האָט מען עס שוין פאַרגעסן, אָבער ווי סאַציאַליזם האָט באַפּרייט און ציוויליזירט די מוחות, האָט „ליבע“ — אין בוכשטעבלעכן זיין פון וואָרט: געשלעכטלעכע ליבע — באַפּרייט און „ציוויליזירט“ די הערצער. „פּרייע ליבע“ איז דאָ איין צייט געווען אַ קולט. וואָס איז געווען דער שכל דערפון? אמת, די פּאַמיליע איז דורך דעם קולט לויפּער געוואָרן, אָבער דורך דער „פּרייער ליבע“ האָבן די „גרינע“, נאָר-וואָס פון די קליינע שטעטלעך, זיך אויסגעלערנט געניסן פון דער „פּרייהייט“, איידער נאָך זיי האָבן זיך אויסגעלערנט שטימען סאַציאַליסטיש, ביז דער גאַנצער נפש

זייערער איז באַפרייט געוואָרן. ערשט נאָכדעם זיינען זיי געגאַנגען צום שטימ־קאָסטן. אַפילו אַזעלכע יידן, וואָס אין דער אַלטער היים האָבן זיי זיך געגראַבלט די אויגן מיט די שוואַרצע פינטעלעך, האָט דאָ זיי פאַר־שמעקט דער ריח פון תאוה, און זיי האָבן אויסגעטאָן די יאַרמעלקעס און אַרבע־כנפות. די אַלט־היימישע יידישע דיטעראַטור האָט פון לידנ־שאַפטלעכער ליבע ניט געוואוסט. ליבע איז געשידערט געוואָרן סענטי־מענטאַ־צניעותדיק, מיט כשרן בוימל באַשפרענקט. אָדער אידעאלי־זירט — פאַרפיומירט מיט שמעקעדיקע היס־געווייצן. אָבער קאָברין האָט פון דער רוסישער ליטעראַטור געוואוסט, אַז אויך גראַבע ליבע איז אַן ענין, וואָס מען מעג זיך צורירן צו דעם. האָבן זיינע אויגן זיך געדאָזט וואוילגיין מיט דעם אויספרייך פון „פרייער ליבע“ און מיט דעם אויס־ברוך פון פאַמיליע־אייפערזוכטן — „אויף מאַרגן נאָך דער חתונה“, „דריי חדשים נאָך דער חתונה“, „אַ יאָר נאָך דער חתונה“. אָבער, דאָרף מען זאָגן, זיין לידנשאַפט פאַר לידנשאַפט־און אייפערזוכט־שילדערונגען איז געווען מער פון אַליץ זיין איינגעבאַרענע לידנשאַפט פאַר קאָנפליקט און צוזאַמענשטויס — די הויפט־פרוּזשינעס פון זיין דערציילערישן און שפע־טער אויך פון זיין דראַמאַטורגישן טאַלאַנט. צוזאַמענשטויס צעהיצט און צעפאַרעט זיין פול־אויגיקע איינבילדונג־קראַפט.

אַן אינטעליגענט, וואָס שרייבט הויפטזעכלעך פאַר אינטעליגענטן, וועגן זייער הויפט־אינטערעס, זייער אַביעקט, דעם פאַלק־מענטש, וואָס האַלט אין ווערן אַ סאָציאַליסט — ערב ער ווערט עס און נאָכדעם ווי ער איז שוין געוואָרן — האָט ער אוודאי זיך אויך פאַרנומען מיט זיינע הויפט־פאַראינטערעסירטע לייענער, די אינטעליגענטן גופא. זיי זיינען די העלדן פון, צום ביישפּיל, „זויעראַ“ — די נייע פרוי. אַזוי ווי די דעמאָסטיקע אינטעליגענץ האָט געשטיקט אין זיך זייער פּערזענלעכע פּסיכאָלאָגיע, וואָרט דער מין דערציילונג אַרויסגעקומען הוילע קאָנפליקט, ווען ניט די ליבע־קאָנפליקטן און אידיאישע צוזאַמענשטויסן, וואָס דאָס דאַטעוועט זיי. דער ערשטער אידיאישער צוזאַמענשטויס איז — דער פאַרדאָט פון סאָציאַליסט־קאַריעריסט, וואָס צוליב רייכן נדן פאַרראַט ער שוין די געליבטע, וואָס האָט אים אינספּירירט. אַפילו אין די ריין־פּראַ־לעטאַרישע דערציילונגען, מיט דעם „אַביעקט“ דעם שאַפ־אַרבעטער ווי אַ העלד, ווערט גאָר אָפט די דערציילונג געטראָגן פון אַ לייבע־קאָנפליקט, און „ער, מאַקס און די שיינע העלענע“ ווערט דער שרייבער, וואָס אַרבעט ביי העמדלעך, אויסקאַנקורירט אין ליבע פון דעם גרעסערן פאַרדינער. אין „באַקונין“ איז אַן אַרבעטער אומגליקלעך, וואָס זיך מיידל באַשטייט

ב. ריווקין

אויף חופה וקידושין, בעת ער, נעבעך, מיינט, אַז באַקוּנין, וואָס ער האָט זיך וועגן אים דערוואוסט פון אַ שונד־ראַמאַן, האָט עס בפירוש פאַרבאָטן. אין דער גרעסטער נאָוועלע „קאַרל מאַרקס“, שוין אַ סאַציאַל־אידיאַישע אונטערנעמונג, וואו אַ ברודער, אַ פאַרברענטער סאַציאַליסט, רופט אַרויס אַ סטרייק ביי זיין ברודער דעם פאַבריקאַנט, איז דער סאַציאַלער קאַנג־פליקט אונטערשטיצט מיט אַ פאַמיליע־קריגעריי. אין דער גרויסאַרטיקער דראַמע „שונאים“, אַן איבעראַרבעטונג פון דער נאָוועלע, פראַכטפול, נבי־איש־דעקאָראַטיוו געשפילט פון יעקב אַדלער אין דער ראַדע פון „קאַרל מאַרקס“, וועגט דער סאַציאַלער קאַנפליקט שוין אין גאַנצן אַריבער די אונטערשטיצונג, די פאַמיליע־דראַמע. אַט צו וואָס עס האָבן קאַריניען געדינט דער קאָך און רעש פון געשלעכט־לעבן, די אויפרייסנדיקע פאַמיליע־ליען־סצענעס — זיי האָבן באַפרייט דעם דראַמאַטורג, די „פרייע ליבע“ האָט זיך אויסגעלעבט, אַלס מאַטיוו, אַפגעשטעלט האָט זיך דער סאַציאַל־אידיאַישער דראַמאַטורג.

און עס האָט זיך אַפגעשטעלט ביי אים אויף תמיד — אַ ירושה פון זיין פיאַנעריש־אינטעליגענטישן פּעריאָד — דער טאַלאַנט אויפצונעמען אַ סאַציאַלע אידיע און צו מאַכן זי זיך באַוועגן, זי צו שילדערן און דראַ־מאַטזירן, וואָס דאָס איז גאַר אַ זעלטענע קאַמבינאַציע. פונקט ווי ביי יענע רוסיש־ידישע אינטעליגענטן, די „עם־עולמניקעס“, גייט די אידיע ביי אים פאַראויס אין די מערסטע בעל־טריסטישע אונטערנעמונגן זיינע און אין אַלע זיינע דראַמען. און זיין גרויסע מעלה איז, וואָס די אידיאַישע פראַבלעם בלייבט ניט ביי אים הענגען ווי אַ ליידיקע אַבסטראַקציע אין דער ליפּט, ווי אַן אַרויסשטראַטשנדיקע טענדענץ, נאָר זי ווערט אַנגע־שפּיזט ביי אים מיט שאַרף־געזעענעם רעאַליסטישן שטאַף, מיט בולטן כאַראַקטער, מיט געטרייען לעבנס־בילד, וואָס אַ גוטן ביישפּיל דערויף האָבן מיר אין דער דראַמע „ריווערסיד־דרייוו“, געדווקט אין „צוקונפט“ אין 1928. אויפגעפירט פון מאַריס שוואַרצן אין 1931 און אַרויסגעגעבן פון איקוף אין 1942. אַ ריין־אידיאַישע פראַבלעם — די פראַבלעם פון יידיש אין אַמעריקע — אין לעבנס־בילדער און כאַראַקטער־פאַרטעטן, לכתחילה זיינען מיר גאַר ניט חושד, אַז דאָ ווערט צוגעגרייט פאַר אונדז אַ סצענישע לייונג פון דעם יידיש־פראַבלעם. מיר מיינען, אַז מיר וועלן דאָ טראַקטירט ווערן מיט אַ פאַמיליע־דראַמע. אויך די אַלע פאַרשוניגע, וואָס טרעטן אויף — די גרויסע און די קליינע, די היימישע און היגע — זיינען כאַראַקטעריזירט אין פלייש און בלוט. אַבער צו „ריווערסיד־דרייוו“ וועל איך זיך נאָך אומקערן.

ל ע א ז ק א ב ר י ז

אָדאַנק זיין בעלעטריסטיש-דראַמאַטורגישן טאַלאַנט, אָדאַנק זיין באַ-
שאַנקען זיין מיט אויגן, וואָס דרינגען אַרײַן אונטער דער הויט, כדי אַרויס-
צוקריגן פון דאָרט באַוועגונג-ענערגיע, האָט ער גאָר גיך זיך אויפגע-
הויבן מיט אַ קאַפּ און האַרץ העכער פון אַלע זיינע חברים-אינטעליגענטן.
פריער פון זיי אַזעמען האָט ער זיך גענומען יידישן, קאַסמאַפּאָליטן-סאַציאַ-
ליסטן, האָבן זיי ניט געוואוסט און ניט געוואָלט וויסן וועגן אַ יידיש פּאַרק,
באַלד וועט קומען די סאַציאַלע רעוואָלוציע און אַלע פעלקער אויסמישן.
באַדד וועט קומען אַמעריקע און אַרויסרייסן ביי די גרינע דאָס יידיש לשון
פון זייערע מיילער, און די גרינע אַרײַן, דער צוזאַמענגעלאָפּ פון יידן
פון אַלע מקומות, פּאַנאַנדערגעריסענע יידן-יחידים, האָבן ניט מיטגענומען
פון דער אַלטער היים דעם נאַציאָנאַל-רעליגיעזן פּרוכט, וואָס האָט צוגע-
דעקט דעם יידישן כּלל — דאָס באַוואוסטזיין פון צוזאַמענגעהערן צו
איין יידישער עדה, צו אַ כנסת ישראל, אָבער אַזוי גיך ווי דער צוואַ-
מענגעלאָפּ האָט זיך גענומען איינשמעלן און עס האָט זיך גענומען פּורע-
מען עפעס אַ נייע יידישע גאַנצקייט, האָבן פון דער ווירקלעכקייט גופא
גענומען אַרויסשפּראַצן יידישע סימנים, און קאַברײַנס זעעוויקע אויגן
לאָזן זיך ניט נאַרן און לאָזן זיך ניט פאַרבלענדן און לאָזן זיך ניט בלינד
מאַכן.

דער ווירקלעכקייט-געוויסן, מיט וועלכן ער האָט זיך אָנגעשטעקט
פון דער רוסישער ליטעראַטור, האָט אים באַפוילן: קוק און מערק! און
איידער נאָך דער קעשענעווער פּאַגראַם האָט גענומען אַ ביסל יידישן די היגע
ראַדיקאַלן, געבנדיק זיי צו פּיזן, אַז יידיש בלוט איז ניט קיין וואַסער,
האָט קאַברין אויפגעכאַפט יידישע סימנים אַפילו אין די שעפּער, וואָס
האָבן געזאָלט זיין די נעסטן וואו עס וועט זיך אויסבריען קאַסמאַפּאָליטישער
סאַציאַליזם, "קליינינקע נשמחלעך" דערציילן וועגן די אַפּקומענישן פון
פיר יידן-פּראַדעטאַריער אין אַ יאַהודימער סיגאַר-פאַבריק, וואו זיי דאַרפן
זיך אויסבאַהאַלטן ווי מאַראַנען, זייערע ליידן זיינען שוין נישט קיין פּראַ-
דעטאַרישע, נאָר יידישע. און נאָך אין 1897 האָט ער אין זיין דער-
ציילונג, "וואָס איז ער?" נישט מורא געהאַט צו שטעלן די פּראַגע וועגן
נאַציאָנאַליזם און קאַסמאַפּאָליטיזם און וועגן דעם מעגעלעכן ווערט פון
יידישע יום-טובים פאַר דער דערציאונג פון יידישן קינד.

ניט אַזוי אונטער דער השפּעה פון דער אַלט-היימישער יידישער
ליטעראַטור, ווי דורך דער ווירקלעכקייט, וואָס ער האָט איבערגע-
נומען פון דער רוסישער ליטעראַטור, האָט קאַברין זיך גענומען אָנעמען
מיט יידיש-פּאַלקישן באַוואוסטזיין, אַז די יידישע ווירקלעכקייט מאַנגלט און

יידישקייט האָט זיך אים דערלאָנגט נעגאַטיוו, דורך דעם מאַנגל פון יידישער פרייד. ער איז געווען איינער פון די ערשטע, וואָס האָבן גענומען מאַנען די ווידעראויפשטעלונג פון די אַנגעוואָרענע יידישע יום־טובים. „אַנאָס מה נשתנה“ — אַן אינטעליגענטע אַרבעטער־מיידל רעדט פון איר האַרצן אַרויס איר בענקשאַפט נאָכן היימישן סדר: „דזשעניס כל נדרי“ — אַ הענדלערקע מיט זיך צו פאַרשיכורן זיך אום צו פאַרלעשן אין איר זכרון איר מאַמעס ערב־יום־כיפור.

און ל. קאַברין מאַכט אַ שריט ווייטער — פון נעגאַטיווער צו פּאָזיטיווער יידישקייט, פון הונגער נאָך יידישקייט צו דער זאַטער יידישקייט. דאָ האָט ער פּאָזיטיווע יידישקייט נאָך ניט געהאַט — מעגלעך צוליב די מלחמות פון די ראַדיקאַלן מיטן פרומען דאָנער. אָדער צוליב דעם אומגעווענען אויסזען פון דער דאַמאַסטיקער היגער פרומקייט. טראָגט ער זיך אַריבער איבערן אַקעאַן צו דער אַלטער היים, וואָס דאָס איז אים געווען לייכט. דער רוסיש־יידישער אינטעליגענט האָט פון רוסי לאַנד קיינמאַל זיך ניט געהאַט געשיידט. „די דערציילונגען פון היי־מישן לעבן האָבן מיר זיך געגעבן פּייכטער“, שרייבט ער, קיין מיטמאַכער פון דער פרומער יידישקייט איז ער קיינמאַל ניט געווען — שרייבט ער פון זכרון אַרויס דאָס וואָס זיין אויג האָט איינגעהיט, ווי אַ באַאַבאַכטער פון אַ זייט. „דער פאַרשטערטער שבת“ — אַן אַלט פאַר־פּאַלק זיצט פריי־טיק צו נאָכט ביים טיש, און דער אַלטער, אַ ייד אַ למדן, זוכט צו פאַר־טויבן מיט גמרא־ווערטלעך און גמרא־ניגון די געשרייען פון זייער בת־יחידה, די משומדתטע, וואָס גייט שווער צו קינד אין שכנישן הויז פון איר שווער דעם אַקציוניק. קיין גמרא האָט קאַברין קיינמאַל ניט געלערנט, צו פאַרטאָן געווען אין די רוסישע ביכלעך — באַהעלפט ער זיך מיט טעאַטער־עפעקטן.

אַ סך גרינגער גיט זיך אים די פּסולע יידישקייט. „דער מיזכיקער בית־מדרש“ — אַ שול, וואו גנבים פירן באַלעבאַטישן שטאַט און מען פאַרט צו גאָט אויף געגנבעטע פּערד. און ווער ניט קיין גנב, איז אַ יאַד. — אַ גאַנצע נעסט פון פּראָסט־פּאַלקסטום איז דאָ אויפגעראָבן. צום געלונגענסטן איז די נאָוועלע „יאַנקל בוי־ע“ — אַ פּישער־דאַרף מיט פּישער־יידן, וואָס דער יידישער גלויבן האָט זיי אויסגעאַרבעט, פון ערנסטע טביהס ביז מאַטקע חבדס, מיט יאַנקל בוי־ע דער פּישער־יונג בראש — אַ פּראָדוקט ניט פון יידישן גלויבן, נאָר פון אַבערגלויבן. מיט דער רוסישער דיטעראַטור פאַר אַ וועגווייזערין, האָט קאַברין זיך דאָ דער־גראַבן צום פּראָסטעסטן, פרימיטיווסטן פּאַקס־טיפּ, אידער נאָך די יידישע

ליטעראטור אין אלטן רוסלאנד האט זיך אראפגעלאזט צום דעק פון פראסט פאלקישקייט. דא דארף קאברין זיך ניט באהעלפן מיט מעדאדראמע. ער האט גענוג דראמע. ער באנוצט זיך מיט זיין אלטן שטארקן מיטל, דעם געראנגל אין בלוט, דער געשעכט-ליבע, פאסירונג לויפט פאראלעל דער בלוט-באוועגונג. דער פישער-יונג פארליבט זיך אין א שיקסע, וואס רעדט אים צו צו שמד. רעדן אים די פישער איין, אז זיין מאמע וועט אים קומען ווארגן פון קבר. דער פאלקס-גיבור, געפייניקט פון שרעק, ווערט צעדיסן ביז משוגעת. ער פארענדיקט זיך מיט מאַרד. דראמאטי-זירט, איז, "יאנקל בולע" געווען דוד קעסלערס קרוין-ראלע.

אינגעאיבט זיין אויג אויף דער אלט-היימישער פרומקייט, אלס צו קוקער מן הצד, האט קאברין שוין געקאנט אן פאראורטייל אויפדעקן די פלאסטן פון יידישער פרומקייט, וואס האבן זיך אפגעלייגט דא. דער רע-זולטאט איז געווען, "ארע די באַרד". אבער צוערשט מוז איך דערמאָנען נאך קאבריןס אן אַרבונג פון דער רוסישער ליטעראטור — די גרויסע ליטעראטור-אמביציע, דער חשק צום ברייטן לייוונט. — ברייטער לייוונט איז „טיר נומער 3" — א סעריע דערציילונגען, וואס קייטלען זיך איינע אין דער אנדערער, פון דעם הייל-דיסטריקט, דעם מיאסן פלעק אויף דער אמאליקער איסט-סייד. כיטרע מאדאמען, געפאלענע טעכטער און גענגסטערס — אט די פערסאנאזשן, וואס דער שונד-ראמאן און די שונד-דראמע האבן זיך ספעציאליזירט אויף זיי, האבן קיינמאל אַזא זכיה ניט געהאט כאַראַקטעריזירט צו ווערן ביזן ביין און ביז צו זייערע נערוון-קנייטשן. קאבריןס געווינס — איבונג אויף גראַבער תאוה, וואס פאַרט זיך מיט דער אימפעטיקסטער באַוועגונג. — און פון דער אנדערער זייט, „א ליטוויש שטעטל" — וואו אַלי, וואס האט געקאנט דערמאָנט ווערן צום גוטן פון אמאליקן פרומען לעבנס-שטייגער — מנהגים, טרויער-טעג און יום-טובים — זיינען דאָ צונויפגעזאַמלט.

קאברין איז צוגעגרייט געוואָרן פאַר זיין ברייטסטן לייוונט — „אַרע די באַרד", דער ערשטער יידישער ראַמאָן אין אַמעריקע פון גרויסן שניט. אַ יידישער עפאָס. דער בראַנזווילער בום, וואָס האָט אויפגעבויט די גרויסע יידישע שטעט. די גאַנצע דערפאַרונג, וואָס קאָברין האָט צונויפגעזאַמלט פון זיינע פיאַנערן-טעג אָן, ביז צו זיינע איבונגען אויף פרומקייט און תאוה, איז דאָ פאַראַן. אַ פרומער ייד, מיט הייסן בלוט און אַ שטאַרקן האַרץ, אָן אַפגעטונקטער אין מצוות און מעשים-טובים, ווערט אומגעריכט פאַר זיך אַליין נתעשר פון הייזער-קויף און פאַרקויף, און צוזאַמען מיט זיין עשירות שטייגט זיין יצר-הרע. אַ ברענענדיקע מויד פאַרפלעכט זיין

ברייטע באַרד אין אירע שוואַרצע צעפּ. זויס ער ניט אויף וואָס אַ ברכה צו מאַכן — איז עס גאַטס אָדער דעם טייוולס מתנה? און פּלוצלונג דער קראַך. די טרייפּענע יונגע מויד גליטשט זיך אַרויס פּון זיינע אַרעמס. ער איז אָפּגענאַרט און אויסגעלאַכט. גאַט שטראַפּט אים דורך אים אַליין. צו אַרען בינדן זיך אַ 50 נפשות. די אידייע פּון ראַמאַן איז צו ווייזן אַ יידישע עדה אין פּראַצעס פּון איר אויספורעמען זיך און פּאַרגאַנצט ווערן. אין שטייגן און פּאַלן, אין צוזאַמענשטויס פּון אינטערעסן, ליינדשאַפּטן, געזעסן. „אַרע די באַרד“ האָט פּאַרדינט, שילדקרויט זאָל אים שפּילן. דער פּיאַנער, דער יינגערער חבר פּון די „עם-עוואַמניקעס“, האָט זיך פּליכט געטאַן. ער האָט איינגעשפּאַנט דעם געשפּאַן, אויסגעלייגט דעם וועג, און די יידישע ליטעראַטור אין אַמעריקע, מיט אַ פּויליש-אַנט-וויקלטן יידישן זעלבסטבאַוואוסטזיך, האָט געקאַנט שוין ווייטער זיך באַוועגן, אַן קאַבריןס הילף. אַבער קאַברין לייגט ניט אַוועק די פּען. נאָך „אַרע די באַרד“ שרייבן זיך אים ראַמאַנען, מיט ספּע-ציעלער אויפּמערקזאַמקייט צו דער מאַדערנער יידישער פּרוי. די בעס-טע שטעלן זיינען, וואו האַרבע אידיאישע פּראַבלעמען לייזן זיך ביי אים דורך דראַמאַטיזירונג. און ער האָט דערגרייכט, אַז אַפּילו אַן עסיי, ווי דער עסיי „צוויי בערג“ (קעסלער און שילדקרויט), געדרוקט אין אויגוסט-סעפטעמבער נומער „יידישע קולטור“ פּאַר 1944, ווערט ביי אים אַן אינסצענירונג, וואָס לאַזט זיך שפּילן — קעסלערס וויינען ביי שילד-קרויטס שפּילן הייערמאַנס „קייטן-גלידער“, שילדקרויטס התפעלות ביי קעסלערס שפּילן יאַנקל שאַפּשאַוויטש און זייער ביידנס באַגעגעניש הינט טער די קוליסן. קאַבריןס פּען שרייבט צום נאַטירלעכסטן דראַמע. און פּאַר אַן אילוסטראַציע אויף זיין מייסטערשאַפּט אין דראַמאַטיזירן אידיאישע פּראַבלעמען, קער איך זיך אום צו „ריווערסייד דרייוו“. ניט נאָר זיינען מיר ניט חושד דורך די ערשטע צוויי אַקטן, אַז מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט דער יידישער שפּראַך-פּראַבלעם אין אַמעריקע, נאָר זי בלייבט טאַקע אַ פּאַמיליען-דראַמע ביזן סוף, אויפגעבויט אין סצענעס און כאַ-ראַקטערן — אַ דראַמע וועגן דער שפּאַלטונג פּון איין פּאַמיליע אויף צוויי פעלקער — יידישן פּאַקסטום און יאַהודימטום. יידיש איז אַן עלעמענט אין דער שפּאַלטונג. אין דריקן אַקט, ווען עס קומט שוין צו אַן אָפּענער דיסקוסיע וועגן יידיש, איז דער דיסקוסאַנט — דער יאַהודישער זון, דער פּאַעט דייוו. ער גיט אַפּ אַ דערקלערונג, אַז ערשט דורך דער יידישער ליטע-ראַטור באַקומט דאָס יידישע פּאַלק זיין אייגן פּנים און אייגן וועזן — בלייבט אַבער אויך אין זיין כאַראַקטער, אין זיין דאַלע, אַלס ליבע-קאַנקור-

ל ע א ב ר י ן

רענט פאַר דער האַנט פון דער טאַכטער פון הויז. אַ פּראָבלעם־דראַמע, דורכאויס אינסצענירט און בולטע האַנדלונגען, אין זעלישע קאָנפּליקטן און כאַראַקטער־צוזאַמענשטויסן. אַגב, איז דער פּאָעט דייוו אַ פּאַראַויס־כאַפּונג אויף 20 יאָר פון אַ טיפּ, וואָס צייטיקט זיך ערשט איצט — אַ פּאַר־אויסזאַגונג.

און איצט, צו זיינע 70 יאָר, אַן אויסגעלייטערטער פון די ביטערנישן פון 50 יאָר געראַנגל, מיט זיין אַנגעוואַקסענעם טאַלאַנט פאַר די 50 יאָר צו שילדערן, אין אויסערלעכע קאָנפּליקטן און צוזאַמענשטויסן, מענטש־כאַראַקטער ביז צום דעק פון זיין גשמה, וואָרט געווען ניט מער ווי רעכט קאַברין זאָל שרייבן אַ דראַמע פון זיינע פּיאַנערן־טעג, מיט זיינע חברים „עם־עולםניקעס“, די פּונדאַמענט־לייגער פון דער יידישער קולטור אין אַמעריקע, אַס די הויפט־העלדן. און זיך אַליין זאָל ער אויך ניט פּאַרגעסן צווישן די פּיאַנערן־העלדן. — און אפשר האָט ער שוין אַזאַ דראַמע אַנגע־שריבן?

„יידישע קולטור“, 1945.

דוד פינסקי

1

דוד פינסקי — פיאנער פון פראלעטארישער דערציילונג

דאס יאר 1892 דארף פארציכנט ווערן ווי דאס געבורט־יאר פון דער יידישער פראלעטארישער דערציילונג. גלייכצייטיק איז זי געבוירן געווארן אין אמעריקע און אין דער אלטער היים; פראלעטארישע דער־ציילונג אין דעם זין, וואס דער העלד אירער איז נישט סתם דער ארע־מאן, נישט סתם דער הארעאפּשניק, נאָר בפירוש דער פראלעטאריער; דער אַרבעטער פארן בעל־הבית — אין וואַרשטאַט, אין פּאַבירק. אין 1892 האָבן זיי זיך ביידע געמעלדעט — די צוויי ערשטע פראלעטארישע דער־ציילער אונדזערע — ז. ליבין אין ניו־יאָרק און דוד פינסקי אין וואַרשע. אין דוד פינסקיס צוויי בענדער פון דער אויסגאַבע 1910 איז די פריעסטע דערציילונג, דאָטירט 1892 — „דער גרויסער מענטשן־פריינד“; דארף עס אָנגענומען ווערן פאַר זיין ערשטלינג.

ז. ליבין האָט אַ חוץ אַ סאַציאַליסטישן רעדאַקטאָר — פיליפּ קראַנצן — וועלכער האָט באַשטעלעט ביי אים די פראלעטארישע דערציילונג, נאָך אויך געהאַט אַ ליענער־באַשטעלער, וועלכער האָט אַרויסגעפאַדערט די פראלע־טארישע דערציילונג — דעם אַרבעטער פון די גרויסע שניידער־שעפּער, וואו אַ הונדערט און הונדערטער צוזאַמען ביי דער אַרבעט, ביי מאַשינען, זיינען קיין נאָווינע נישט געווען. אַזעלכע אַרבעטס־פלעצער האָט מען אין וואַרשע געדאַרפט זוכן ווי מיט ליכט און קוקן אויף זיי דורך אַ פאַרגרע־סער־גלאַז. דאָס ליכט אין דאָס פאַרגרעסער־גלאַז אינאיינעם איז געווען די סאַציאַליסטישע אידיע, וואָס האָט געלויבטן פון אומלעגאַרן באַהער־טעניש. אויסגעזוכט פינף־זעקס משרתים אין אַ קלייט, אַ צענדליק בעלי־מלאכות שניידער, שוסטער, טישלער, בייט־נייער און וועבער, האָט די סאַציאַליסטישע אידיע געדאַרפט מאַכן פון די משרתים האַנדלס־אַנגע־שטעלע און פון די בעלי־מלאכות פראלעטאריער; בעת אין ניו־יאָרק האָט מען וועגן דעם זיך נישט געדאַרפט זאָרגן: דער אַרבעטס־פלאַץ האָט

שוין צוגעשטעצט די פראלעטאריער פארטיקעהייט; די אידיע האט זי נאך געדארפט באוואוסטזיניק מאכן.

האט די סאציאליסטישע אידיע אין ווארשע, א חוץ וואס זי האט געטראגן מיט זיך א פאליטישע סכנה, אויך עקאנאמיש געדארפט טאן א סך אן אנגעשטרענגטערע ארבעט, ווי אין ניו-יארק; איז זי געווען מוראדיק אנגעשפאנט אין די מוחות פון אירע טרעגער; און די שריפטשטעלער, וואס זיינען געווען אין אינטימען בונד מיט דער אידיע, האבן געהאט א ביז גאר שווערע אויפגאבע — אראפצולאזן זיך פון דער אידיע אין דער דערציילונג אריין.

און דערצו איז דוד פינסקי געווען נאך גאר א יונגערמאן, אן אנפאנג-גער; ער האט ערשט גענומען די פען אין האנט. זיין עלטערער ברודער י. פ. פריץ, וועלכער האט ארום יענער צייט אויך איבערגענומען די שליחות פון די סאציאליסטישע פראפאגאנדיסטן, איז שוין געווען אן אינגעשטעל-טער שריפטשטעלער; מיט א געניטער פען אין עטלעכע דערציילונגס-פארמען; האט ער די געניטקייט פון זיין פען נאך געדארפט אנווענדן אויף נייעם שטאף, און צווישן אונדז גערעדט האט ער נישט פראלעטאריזירט זיין העלד אינגאנצן — ער האט זיך אפגעשטעלט ביים הארעפאשניק, וואס אט-אט ווערט ער א פראלעטאריער. זיין גענטסטער צוגאנג צום פראלע-טאריער איז דער טרעגער, וועלכער איז א גאנץ אפטער העלד אין פרצעס ארעמאנסקע דערציילונגען. אמת, פריץ איז געגאנגען א סך ווייטער פון שלום עליכמען אין דער ריכטונג פון ארעמאן, וועלן די שלום עליכם פאטריאטן ניט פאראיבל האבן? — שלום עליכם דערציילט וועגן ארעמאן — וועגן די כתרילעווקער, דינסטן-שלח-מנות-טרעגערינס, שוסטער-פורים-שפידער — אזוי און מען זאל די פרייעכע מעשה וועגן ארעמאן קאנען איבערדערציילן ביים שמועס-טיש פון שיינעם בעל-הבית. פריץ דערציילט וועגן ארעמאן נישט פון שיינעם בעל-הבית וועגן, נאר פון ארעמאנס וועגן. ער ווארט וועלן די גאנצע וועלט אוועקשענקען דעם ארעמאן — דאס איז זיין סאציאליזם. אבער וויפל וועלט און סאציאליזם קאן מען דאס אן-פאקן אויף א טרעגער? — יא, איידער וואס-ווען, ביז דער טרעגער וועט זיך פראלעטאריזירן, קאן מען שלאגן דעם גביר, דעם בעל-הבית — האט עס פריץ געטאן, אין זיין אזוי גערופענעם ראדיקאלן פעריאד, מיט התמדה. דוד פינסקי האט נאך פאר א וויילע זיך אפגעשטעלט אויפן טרעגער און אויף די הענדלערקעס, עפל-און עופות-פארקויפערנס, די באגלייטער-רינס פון טרעגער ביי פרען; נאך דריי-פיר דערציילונגען און עפיוואדן אזעלכע. אבער באלד דערויף האט ער גענומען אויסשיידן דעם פראלע-

טאריער פון אַרעמאָן-האַרעפּאַשניק אַרויס; אין זיינע פּראָלעטאַרישע דער-
 ציילונגען פירט ער הויפטזעכלעך דורך אַט דעם אויסשיידונגס-פּראָצעס.
 מיט דער נפקא מינה נאָך, וואָס ער האַדעוועט דעם שריפטשטעלער
 אין זיך אויף דער פּראָלעטאַרישער דערציילונג; נישט נאָר די פּאַרם האָט
 ער געדאַרפט אויסאַרבעטן, נאָר אויך זיך, דעם דערציילער; דער דער-
 ציילער אין אים וואַקסט צוזאַמען מיט זיין פּראָדוקט.
 ענדלעכעס קאָן אויך געזאָגט ווערן וועגן ז. לייבנען — אַז די פּראָלע-
 טאַרישע דערציילונג האָט אים אויסגעלערנט די שריפטשטעלער-מאַכע;
 אָבער לייבן האָט עס געהאַט לייכטער: וואָס ער זאָל נישט דערציילן וועגן
 שאַפּ און ווי ער זאָל עס נישט דערציילן, וועט במילא אַרוויסקומען פּראָלע-
 טאַריש. בעת ביי פינסקין איז יעדע פּראָלעטאַרישע דערציילונג בפּועל
 ממש אַ פּראָלעטאַרישער באַשאַפּונגס-אַקט. און אין איינע דריי-פיר יאָר —
 ביז סוף 1896 — האָט ער פּאַרענדיקט דעם האַרבן קורס — ער האָט דער-
 פירט זיין פּראָלעטאַרישע דערציילונגס-פּאַרם ביז הונדערט גראַד פּראָלע-
 טאַרישקייט און דערציילערישקייט. זיין ענדגילטיקער פּראָלעטאַריער —
 אין די צוויי דערציילונגען „ערב יום כיפור“ און „מען וואַרט“, וואָס גיבן
 פּראָלעטאַרישע מאַסע אין אַקציע — האָט דעם הויפט-סימן, וואָס אונטער-
 שיידט אים פון סתם האַרעפּאַשניק — דעם פּראָלעטאַרישן אַחזות-געפיל —
 די סאַלידאַריטעט — וואָס איז אַן אַפּשלאַג פון דעם בשותפותן אַרבעטס-
 פּראָץ. און זיין ענדגילטיקע פּראָלעטאַרישע דערציילונג האָט דעם הויפט-
 סימן, וואָס מאַכט שטאַרק דוד פינסקיס אַ דערציילונג פון אַלע צייטן — די
 דראַמאַטישקייט. אַזוי אַז דורך דער פּראָלעטאַרישער דערציילונג איז ער
 אַוועקגעשטעלט געוואָרן אַלס שריפטשטעלער פּאַר אַלע צייטן.
 ווי אַזוי איז עס אים געלונגען אין אַזאַ קורצער צייט עס דורכצו-
 זעצן? די דערציילונגען פון 1892 און 1893 זיינען הכנות. דער יונגער
 שריפטשטעלער מאַכט פּראָבעס. זיינע וועגווייזער זיינען צוערשט מענדעלע,
 דערנאָך פּרץ; זיין באַשטעלער איז דער סאַציאַליסטישער אַגיטאַטאָר. מיט
 זיין ערשטער דערציילונג, „דער גרויסער מענטשן-פּריינד“, פירט ער דורך
 אַ סאַציאַליסטישע באַשטעלונג מיט דער הידף פון זיינע צוויי וועגווייזער:
 ער נעמט מענדעלעס בעל-טובה און צעדריבלט און צעפעדימט זיינע מעשים
 טובים ווי פּרץ וואַרט עס געטאָן — אַלעגאָריש און עפיזאָדנמעסיק. עס
 הויבט זיך אָן: — „אַז אַלע גבירים וועלן זיך שטעלן צום יום-הדין, וועט
 גאָט זיי פּאַרשטעלן אים, דעם גרויסן גביר, און וועט ביי זיי פּרעגן, אויב
 זיי האָבן זיך אויפגעפירט אַזוי ווי ער, זיין טייערער זון.“ — דאָס איז אַן
 אַלעגאָרישע שטיק אַפיקורסות. וואָרים זיין „טייערער זון“ איז אַ גרויסער

מנוז' און דורך און דורך היפאקריט. מיט גוטע ריידעלעך גנבעט ער און גזט. טרייבט אַרעמע לייט פון זיין שוועל — פון „טובת הכלל" וועגן: אַ קהלשע קאסע איז געזינטער פאַר די אַרעמע לייט, נאָך מער פאַר די גבירים — זיי קאַנען אָפּקומען מיט ווייניקער; דער עיקר אַבער פאַר אים אַליין: ער קומט אָפּ מיט איין הונדערטער פאַר אַלע אַרעמע לייט און פאַר אַ גאַנץ יאָר. כלות לייגן ביי אים איין זיער נדן, דערנאָך צווינגט ער זיי זיער גאַנצן אויסשטייער קויפן ביי אים, און אויס מיטן נדן. אַ שטאַט-טאַטע, אַ מנהיג, אַ שונא ציון, ווערט ער פּרֹוצלונג אַ חובב-ציון און באַד דערויף אַן אַרגענטינאַפּיל, ווייל אַזוי לוינט זיך אים צו זיינע געשעפטן מיט די גרויסע סוחרים פון מאַסקווע. דאָס איז מסתמא געווען אַ סאַציאַליסטישער שראַג-אַרגומענט צו יענער צייט. און נאָך אַ סאַציאַליסטישער שטריך: ווען זיינע משרתים — די אַנגעשטעלטע אין זיינע קראַמען — קומען ביי אים בעטן אַ הוספה, קלאַגנדיק זיך, אַז עס איז ווייניק, האָט ער פאַר זיי אַ פאַרציע איידען מוסר: „וואָס הייסט „ווייניק"? אַ מענטש דאַרף קאַנען לעבן מיט וויפּל עס איז! און ווער הייסט אייך קינדערן? פאַר וואָס האָב איך נישט קיין סך קינדער?" —

די אַזע עפיזאָדן פון דער דערציילונג הענגען אַראָפּ אויף קורצע האַר פון דער אַגיטאַטאָרישער אידיע. עס איז כמעט קיין דערציילונג נישט. מער דערציילונג איז שוין „רב שדמה" פון 1893, ווייל ער גייט דאָ ווייניקער נאָך די וועגווייזער און קומט נענטער צו זיך. די דערציילונג איז געשריבן פון אַן „עקסטערן".

עס האָט זיך דעמלט אַנגעהויבן די עפאָכע פון „עקסטערנס". קינ-דער פון נישט-גבירישע עלטערן פּלעגן פּריוואַט זיך צוגרייטן צום עקזאַ-מען צוערשט אויף פּראַגמאַטאָיע — געוויינלעך אַרויסקריגנדיק אַ דיפּלאָם אויף אַפּטייק-לערלינג; און מיט אַ פּערטֶ פּרנסה אין האַנט, פּלעגן זיי זיך גרייטן ווייטער צום עקזאַמען אויף גאַנץ גימנאַזיע, אויב אונטער דער צייט זיינען זיי נישט פאַרכאַפט געוואָרן פון דער סאַציאַליסטישער באַווע-גונג, וואָס אין די מערסטע פּאַרן פּלעגט עס פּאַסירן. אַט די „עקסטערנס" זיינען געווען די קינסטיקע פּאַרטייער; זיי האָבן אויפגעבויט דעם „בונד" און מיט עטלעכע יאָר שפּעטער אַלע סאַציאַליסטיש-ציוניסטישע פּאַרטייען. זיי זיינען עס געווען די, וואָס פּלעגן גרינדן בילדונג-קרייזלעך פאַר אַרבע-טער, געלייענט מיט זיי רוסיש און „וויסנשאַפט", אַריינשמוגלענדיק דערביי היפשע פּאַרציעס סאַציאַליזם. —

די פון זיי, וואָס האָבן אַנטדעקט אין זיך שרייבערשן טאַלאַנט, האָבן אוודאי און אוודאי פּאַרוואָרפן אַזע חלומות וועגן גימנאַזיע, אוניווערזי-

ב. ריווקין

טעט און פראפעסיאנעלע קאריערעס. זיי האבן געפונען זייער באַרוף, וואָס דאַרפן זיי קאָריערעס? הגם זיי האָבן זייער גאַנץ זעבן נישט אויפֿ- געהערט לערנען — אויף זייער אייגנאַרטיקן „עקסטערנישן“ אופֿן, כאַפֿן- דיק מיטן שאַרפֿן שפיץ קאַפֿ די ניצוצים פֿון די שווערסטע פֿראַבלעמען, אָן די קאַמפּליצירטע באַגריפֿן, וואָס סיסטעמאַטישע בילדונג גיט, פֿאַראַיני- פֿאַכנדק די פֿראַבלעמען ביז צו דער קלאַרקייט פֿון אַלף־בית, וואָס אין דעם איז געווען אי מעלה אי חסרון.

עס קאָן געזאַגט ווערן, איינמאַל אָן עקסטערן, כל ימיו אָן עקסטערן. ער ווערט אָפּגעשטעמפּלט מיט עקסטערן־סימנים אויף שטענדיק. די סאַציאַליסטישע באַוועגונג ווייסט פֿון טאַלאַנטפֿולע, האַלב־געניאַלע און גאַנץ געניאַלע עקסטערנס. פֿאַראַן גענוג ביישפּילן. אין דער ליטע- ראַטור איז די טבע פֿון עקסטערן צו עקסטערנאַליזירן פֿראַבלעמען — פֿאַראַויסערלעכן זיי. מען קאָן אויסשפּירן די מעלות־דיקע־עקסטערן־סימנים ביי פּינסקין דורך מערערע פֿון זיינע ווערק, איך וועל נאָך ביי אַ געלעגנ- הייט אַנווייזן אויף זיי. פֿאַראַויס וועל איך זאָגן, אַז פּינסקי האָט זיך געראַ- טעוועט פֿון עקסטערנאַליזם און אַלף־בית־איינפֿאַכקייט דורך זיין איינ- געבוירענעם טאַלאַנט פֿון אַ דראַמאַטורג, וואָס זוכט אין יעדן פֿראַבלעם פֿריער פֿון אַדץ אויס דעם קאַנפּליקט, וואָס דאָס פּירט שוין במילא צו פֿאַרטיפּונג און פֿאַרפּיאַכונג.

די עקסטערנס האָבן אין דער ייִדישער ליטעראַטור אַריינגעבראַכט אַ נייע ווענדונג — און פּינסקי איז געווען איינער פֿון די ערשטע, אפּשר דער סאַמע ערשטער. זיי זיינען נישט געווען, ווי דער פּריערדיקער דור שריפטשטעלער, אַ פֿראַדוקט פֿון דער ישיבה, פֿון דער גמרא און פֿון ייִדישן ספֿר בכלל. זיי האָבן געלעבט נאָענט צום אַלטן פרומען דור, אָבער נישט מיטגעלעבט מיט אים. ווען זיי באַשרייבן אים, באַשרייבן זיי אים אַביסעלע פּונדערווייטן, פֿון אָן אַ זייט — זיי זיינען אינעווייניק אין אים נישט געווען. זיי האָבן געהערט די פרומע פּאַלקס־שפּראַך, אָבער פֿון פּריעסטער יוגנט האָבן זיי געלערנט און גערעדט פרעמד־שפּראַך, און עס האָט גענומען צייט, ביז זיי האָבן די פּאַלקס־שפּראַך צוריק אויפּגעכאַפּט. ביי פּינסקין האָט עס נישט זאָנג געדויערט; ווידער אַמאָל דער געבוירענ- נער דראַמאַטורג, וואָס דיאַלאָג איז זיין הויפּט־געצייג, האָט אים אונטער- געהאַפֿן.

קאַנען מיר איצט נאָכפּאַלגן פּינסקיס שריפטשטעלערישע לערן־פּראַ- בעס — ווי אַזוי דער עקסטערן, אַרויסגעהאַפֿן פֿון דראַמאַטורג, איז געק- מען צו ווערן דער פּאַטער פֿון דער ייִדישער פֿראַלעטאַרישער דערצי- יי

לונג. — די דערציילונג „רב שלמה“ איז דער נאָיאַווער חלום פון אַן עקס־טערן. דער עקסטערן פּאַנאָאָזירט, אַז ער וועט פּאַקן דעם איידעלן גביר פון שטאַט, וואָס האָלט אויס די תּלמוד־תּורה, און וועט אַרײַנפּומפּען אין אים געאַגראַפּיע מיט סאַציאַליזם — און אַ וואונדער וועט געשען: די תּלמוד־תּורה וועט ווערן אַ חדר מתוקן מיט אַ פּראָגימנאַזיע צוזאַמען. אָבער די פּאַנאָטיקער וועלן דען שווייגן? — דער העלד פון דער פּאַנאָאָזיע, זײַע, דער איידעלער רב שלמה, פּאַלט אין מלחמה מיט די פּאַנאָטיקער. און די לערער, די עקסטערנס, לאָזן זיך אַוועק צו די עלטערן פון די קינדער, די אַרעמע אַרבעטער, פּוועלן ביי זײַ, זײַ זאָלן אַלײַן, אַן די גבירים, אויפשטעלן אַזאַ פּראָגימנאַזיע־תּלמוד־תּורה.

אַז די דערציילונג שטאַמט פון אַן עקסטערן, וואָס רעדט רוסיש, איז צו זען פון סטײַל: עס כאַפּן זיך אַרײַן רוסישע ווערטלעך: — „שטאַרט פּאַדערי!“ — און אויסדרוקן, פון רוסיש איבערזעצטע: — „ער האָט חתונה געהאַט אויף אַ נישט־היגער“ — עטלעכע מאָל אַזױ.

פּשוין און באַוועגונג איז נאָר דאָ אויף אַזױפּיל, וויפּל עס קאָן זײַן אין דער נאַכשײַבונג פון אַ פּאַסירונג, וואָס איז נישט געשטויגן און נישט געפּוּיגן.

נאָר נאָך איינמאָל גײט דער עקסטערן אין מלחמה קעגן פּאַנאָטיזם — אין דער דערציילונג „אַ קלױזניק“. פּינסקי האָט אין דער ישיבה נישט געלערנט, אָבער אין דער שול, וואו קלױזניקעס זײַנן, האָט ער אַרײַנגע־קוקט. אַ קלױזניק אַ תּם, וועלכער איז דער לאַך־קרובן פון קינדער־שטיי־פּערס, פּאַרקוקט זיך אויף אַ חבר און ווײַל אויך חתונה האָבן. טוט ער אַזױ: גײט ער צוערשט אין מקוה טובלען די נשמה און רײַניקן דעם גוף — „כאַטש די מקוה האָט אַ ווידער־ריח“, וואָרפט אַרײַן דער עקס־טערן אַגב אורחא — דערנאָך לאָזט ער זיך איבער די גאַסן, שעפּטשנדיק „יאַ־ניין, יאַ־ניין“ און וועלכע מײדל עס וועט אים אַנטקעגנאָמען אויף „יאַ“, וועט זײַן זײַן באַשערטע — „על פי נבואה“. — ווײַל גראַטעסק, נענטער צו דראַמע, איז עס שוין באַוועגלעכער פון דער פּאַריקער דער־צײלונג, און די סצענקעלעך אין שול, וואו קלױזנע און גרויסע טרײַבן חזק איבערן תּם, כאַפּן שוין אַרײַן ווינקעלעך געהערטן פּאַלקס־לשון.

נישט מער, מער ווערט ער מיט פּאַנאָטיקער נישט מלחמה האַלטן. דער עקסטערן האָט געמאַכט באַקאַנטשאַפט מיט סאַציאַליסטן, אפּשר שוין אַרײַנגעטראַטן אין אַ קרײַזל; פּירט ער שוין אמתע מלחמה, דאַרף ער שוין קײן מלחמות נישט אויסטראַכטן. אפּילו ווען ער טראַכט אויס, האָט ער אַ ווירקלעכע סיטואַציע פּאַר אַן אַנשפּאַר. — עס פּלעגט טרעפּן, אַז

ב. ריווקין

נישט נאָר אַרעמע עקסטערנס, נאָר אויך גבירישע קינדער זיינען געגאַנגען אין פּאַלק אַריין — זיך געברידערט מיט אַרבעטער און געחלומט אפילו אַליין ווערן אַרבעטער. זיי האָבן צו אַרבעט נישט געטויגט, אָבער איידער וואָס ווען פּלעגן זיי זיך פאַרליבן אין אַרבעטער-מיידלעך, אין נייטערקעס... דער מאַנאַלאָג „אין אַ „משוגעים-הויז“ און דער נאָך איצט פּאַפּולע-רער מאַנאַלאָג „געשלאָגן דעם טאַטן“ שפּיגלען אָפּ אַט די מעגלעכע סי-טואַציעס. די העלדן פון ביידע מאַנאַלאָגן האַלטן נישט אויס כאַראַקטער, קריגן געשלאָגן און ווערן משוגע — נישט אינגאַנצן צוליב זייער אייגענער שויד, נאָר עס איז אַ באַקוועמע פאַרם משוגע צו מאַכן אַ העלד. אויב פּרץ האָט עס געמעגט, האָט דער יונגער פינסקי אודאי געמעגט. הגם אויס-געטראַכטע, אַרױפּגעפרעסטע פון אויבן-אַראָפּ אויף אַ סאַציאַליסטיש-באַ-שטעלטער טעמע — אַנצוקלאַגן די אכזריות פון גבירישע טאַטעס — גיבן די מאַנאַלאָגן נישט צו פּיזן די געצוואונגענע געמאַטערטע מעכאַניק פון אונטערטראַגן איין שטיק אכזריות נאָכן אַנדערן. זיי זיינענען זיך כמעט מיט דער געלויפיקייט פון פּרייע דערציילונגען. זיי שטעלן זיך אויף אַ מינוט נישט אָפּ: דער אימפעט פון דראַמאַטישן מאַנאַלאָג טראַגט זיי.

אויף דער זעלביקער סיטואַציע — די ליבע צווישן אַ גבירישן בחור און אַן אַרעם מיידל — איז אויפגעבויט די דערציילונג פון צען יאָר שפּע-טער — פון 1903 — „דאָס מיידל ביים אַרון-קודש“, אָבער מיט וואָס פאַר אַ פּראַגרעס אין דערציילערישער בריהשאַפט! ווען דער עולם אין שול ווערט געוואָר פון וועמעס וועגן קלאַגט אַזוי דאָס מיידל ביים ארון-קודש — פון איר געליבטנס וועגן! — ווערט אַן אויפרור: „אָוועק פון אַרון-קודש, דו הוצטיקע!“ — שרייט לייבע, דער קהלשער טאַטע — „אַרויס זאָג איך דיר, פאַרן פּאַליובאַוויניק וועסטו הימלען רייסן, דו, צויג, דו!“ — דער פּאַנאַמיזם, וואָס ווערט דאָ געמשפּט, איז נישט קיין אויסטראַכטעניש פון אַ סאַציאַליסטישן עקסטערן. ער האָט דאָ אַרויסגעפּלאַצט פון אַ ווירק-זעכן דראַמאַטישן קאַנפּליקט צווישן אַלטן און יונגן דור. אַ צעלאַזענע „זיובקע“ טוט תּפּילה פאַרן אַפּענעם אַרון-קודש! — עס רייסט אויף דעם מוח ביי די פרומע. און אין אַט דעם קאַנפּליקט אַנטפלעקן זיך מיט זייער כאַראַקטער איבער אַ מנין יידן — משניות-לערנער, קהלשע קליאַמקעס; אַפילו אַ צופעליקער ייד, אַ פאַרשפּעטיקטער דאַוונער, אַ סטאַיער, וועמען עס פעלט אויס מזומן קאַפיטאַל אויף אַנצונעמען אַ באַשטעלונג פון אַ פּריצה, ווערט אַרויסגעשטעלט מיט זיין גאַנצן צעבראַכענעם אינעווייניק אין צען שורות. בעת אין די צוויי מאַנאַלאָגן „אין אַ משוגעים-הויז“ און „געשלאָגן דעם טאַטן“ איז כאַראַקטער נאָך נישטאַ. ער איז פאַרשוואמען אין דער

היסטעריקע פון ערב־משוגעת. — געשטיגן דער דראַמאַטורג, איז געשטיגן דער כאַראַקטער־שידדערער. אַבער וואָס האָט אַרויסגערופן און געמאַכט שטייגן דעם דראַמאַטורג?
קער איך זיך אום צוריק צו פינסקיס שריפטשמעלערישע הכנות צו פראַלעטאַרישער דערציילונג.

קענטיק, אַז דוד פינסקי האָט גלייך דערשפירט, אַז די באַוועגלעכקייט פון דראַמאַטישן מאַנאַלאָג איז אים צו דער האַנט. וואָרים באַלד דערויף קומט ער מיט אַ דערציילונג: „אַראַפּ דאָס יאָך“, וואָס איז אַן אַרומבויאונג אַרום אַ דראַמאַטישן עפּיזאָד. די פאַרם איז פון אַ דערציילונג, אַבער אויסגעשטאַט און אויסגעבויט איז עס, ווי אַ קליין דראַמעלע.
פינסקי האָט גענומען פרצעס האַרעפאַשנעם העלד — דעם טרעגער — אַבער אַנדערש ווי אין די מאַנאַלאָגן, שטעלט ער אים נישט אַוועק אַ פאַסיוו ליינדדיקן און פּאַזט פּויפּן אומגליקן אויף זיין קאַפּ, נאָר ער זעצט אים אַריין אין אַן אימפעטיקן געשעעניש. אַן עלטערער טרעגער, וואָס האָט שוין קיין כוח נישט צו שלעפּן משאות, קריגט פון שטאַטישן נגיד אַ מתנה — אַ וועגעלע; דערפאַר מאַכט דער נגיד אים פאַר זיין קנעכט, שמידט אים צו צו זיין קראַם — שטיי און וואַרט, טאַמער וועל איך דיך באַדאַרפן. איז אים דאָס נאָך ווייניק, הייסט ער דעם טרעגער שיקן זיין טעכטער אַ אויף אַרויסצוהעלפּן אין הויז, וואָרים די מאַדאַם מיט דער דינסט איז אויף דאַטשע. ביינאַכט קומט דאָס טעכטערל צולויפן, נישט טויט נישט לעבעדיק — דער בעל הבית איז אַריין צו איר און אַנגעבאַטן געלט ...

אויף מאַרגן איז דער טאַטע אַריינגעפאַרן מיטן וועגעלע גלייך צום נגיד אין זאַר אַריין — פאַר אַלע געסט, אַ בראַזג געטאַן מיטן וועגעלע, אַזש די שויבן האָבן זיך צעקלונגען. קומט ער און דערציילט עס דער חברה טרעגער אויפן מאַרק. דער פינאַל: — אַ שותפותדיקער שמחה־נצחון פון חברה האַרעפאַשניקעס איבערן נגיד. אַ שאָד, וואָס זיי זיינען קיין פראַלע־טאַריער נישט, אַנגעדונגענע צום בעל־הבית. דאָ וואַלט געווען אַן אויס־געצייכנטע געלעגנהייט פאַר אַ פראַלעטאַרישן פראַטעסט־סטרייק.
די דערציילונג פּויפט מיט אַ שוואונג, וואָס יאָגט אַריבער דעם לייע־נער. זי רעדט געזעטיקטע פאַלקס־שפראַך, אַנשטאַט דעם איבערזעצטן פון רוסישן פּוין פון עקסטערן. — פאַר אַ פאַרגלייך:

דער איידעלער גביר רב שלמה, וועלכער איז באַקערט געוואָרן צו סאַציאַליסטישער השכלה, קומט אַגיטירן פאַר בילדונג די אַרבעטער פון אַן איינבינדעריי: — „ער פלעגט זיצן אין מיטן צימער און פלעגט ריידן

פריילעך, מיט אַ גלייכווערטל, מיט אַ געדעכטער און האַט שטאַרק פאַר-
אינטערעסירט די אַרבעטער."

אַ גלייכגילטיקער, נישט פאַראינטערעסירנדיקער לשון! — צום סאַמע
שלוס פון „אַראַפּ דאָס יאָך", בעת די טרעגער זיינען זיך משמח מיט דעם
נצחון פון זייער חבר, גייט פאַרביי אַ שטאַטישער גגיד און רופט זיך אַפּ
אויף זייער שמחה: — "חזירים יושען! וואָס פעלט זיי די שלעפּער? זיי
האַבן עפעס אַ סך קאָפּדרייעניש? ..."

אַט די שלוס-שורה פון דער דערציילונג גיט זיך אַ שניט אַריין אין
פאַלקס-לשון און אַ שניט אַריין אין דער סיטואַציע, מאַכנדיק אַ שפּאַלטונג
צווישן די האַרעפּאַשניקעס און די נגידים, כּפּל'ענדיק דעם עפעקט פון דער
גאַנצער דערציילונג — ווי אַ ריכטיקער „זאַג" אין אַ ריכטיקן מאַמענט אין
אַ דראַמע.

פינסקי האַט אין משך פון איין יאָר — 1893 — גראַדואירט פון דער
שריפטשטעלערישער גימנאַזיע; ער האַט געפונען זיין פאַרם — דערציילטע
דראַמאַטיזאַציע, וואָס איז געוואָרן זיין הויפט-געצייג אין אויפבויען די
פּראָלעטאַרישע דערציילונג, וואָס אין משך פון דריי יאָר — ביז סוף
1896 — האַט ער עס דערפירט דערצו, אַז זיין דערציילונג קאָן ווי עס
שטייט און גייט געשפּילט ווערן ווי אַ דראַמע, און די פּראָלעטאַרישקייט
איז נישט קיין צוגאַב, נאָר דער סאַמע שטאַף פון שפּיל — הלוואי אויף
היינטיקע פּראָלעטאַרישע דערציילונגען געזאָגט געוואָרן.

2

קלאַסנאָמף אַרום יידישן יום-טוב

דאָס יאָר 1894 איז געווען דאָס פּראָלעטאַרישסטע יאָר ביי דוד
פינסקי — אַכט-ניין פּראָלעטאַרישע דערציילונגען האַט ער אָנגעשריבן אין
דעם איין יאָר: גענויער, דערציילונגען, וואו פון אַרבעטער, פון האַרעפּאַש-
ניק, ווערט אויסגעשיידט דער פּראָלעטאַריער. וואָרים דער פּראָלעטאַריער
האַט ערשט געדאַרפט אַנטדעקט ווערן, און געטאָן האַט עס אין דירעקט-
טער שליחות פון די סאַציאַליסטישע קאַמיטעטן, וואָס פּלעגן שיקן לעקט-
טאָרס און פּאַרדייענער אין די געהיימע אַרבעטער-קרייזלעך — וואָס סיי

די לעקטאָרס און סיי די פאַרלייענער האָבן געהאַט אין לעקציע „איני צודרומלען“ אין די מוחות פון זייערע צוהערער: — אַז זיי, די אַרבעטער, שטעלן מיט זיך פאַר אַ ספעציעלן קלאַס מענטש, וואָס איז באַרופן צו שפּילן גאַר אַ געהויבענע ראַלע — איבערצוקערן די וועלט! — וואָרים זיי זיינען פּראַלעטאַריער. דער יונגער פינסקי איז מסתמא געווען דער גע- ביטטער פאַרלייענער, ווייל פאַרלייענען, פלעגט ער זיינע אייגענע זאַכן, וואָס האָבן די לעקציע פון קאַמיטעט דערלאַנגט אין דערציילונגס-פאַרם.

פנים אל פנים מיט אַזאַ אוידיענץ, האָט ער פאַרוואַרפן זיך פריערדיקע באַאיווע עקסטערנישע השכלה, מיט אירע טעמעס: די פּראַפּאָגאַנדע פון סתם בילדונג, די פאַרמשפּונג פון סתם פּאַנאַטיום, די פאַרקלאַנג פון די פּאַנאַטישע גבירישע טאַטעס, וואָס מאַכן משוגע זייערע זיך, וואָס רייסן זיך צו בילדונג — און ער האָט זיך אַ נעם געטאַן צו דער קאַנקרעטערער, בילכערער, דרינגנדיקערער טעמע — די פּראַלעטאַריזירונג פון זיינע צו- הערער-לייענער.

דער ערשטער פּראַלעטאַריער, וואָס מיר באַגעגענען אין פינסקיס פּראַל- לעטאַרישע דערציילונגען און זייער אַפּטעסטער העלד, איז דער משרת, דער אַנגעשטעלטער אין קראָם. דער משרת איז שוין דאָ אין זיין סאַמע ערשטער דערציילונג — פון 1892 — „דער גרויסער מענטשנפריינט“ — אין דעם עפּיזאָד, וואו די משרתים קומען בעטן אַ הוספה, און דער מענטשנ- פריינט, דער היפּאָקריט, טענהט מיט זיי איין, אַז עס איז אַ מצווה, זיי זאָלן האָבן ווייניק, און נאָך אַ גרעסערע מצווה, ער זאָל האָבן אַ סך. — די משרתים, געוואוינט צו פאַרקער מיט מענטשן, זיינען מסתמא געווען צווישן די ערשטע אַרגאַניזירט צו ווערן פון סאַציאַליסטישן קאַמיטעט אין וואַרשע, און אַגב האָבן די עקסטערנס געהאַט אַ לייכטן צוטריט צו זיי, אַפט איינגעשטאַנען ביי זיי אין לאַזשי — ביז עס פלעגן זיך אויסלאָזן די לעצטע טאַטעשע גראַשנס, און זיי פלעגן אַראַפּנידערן צו די גאַר גרויסע אַרעמעלייט אין די קעלערס, אַדער אַרויפקלעטערן צו זיי אויף די בוידעמער.

„חיים משרת“ איז משמעות די ערשטע דערציילגערישע לעקציע פון דעם מיין. זי איז אַנגעשרויפּט אויף דער כוונה צו באַווייזן, אַז בעל הבית און משרת געהערן צו צוויי באַזונדערע קלאַסן מענטש, וואָס האָבן אַפילו קיין געמיינשאַפּטלעכן מענטשלעכן לשון נישט. עס הויבט זיך אָן מיט אַ שטיקלעך אַגיאַציע קעגן גאַט: אין אַ פּראַסטיק-ווייניטיקער ווינטער-נאַכט, ווען אַפילו אַרימע לייט נעמען זיך אָן מיט העזע צו רעדן קעגן אויבערשטן דעם, „סומך דלים“, און די בעלי בתים פון די וואַרימע ליכטיקע שטיבער

זאגן זייער גרויסע חכמה: „אשרי יושבי ביתך” — אין זאָז נאַכט לויפט רבקהלע, אַ מיידעלע פון צענדעלף, אין אַ צעריסענעם טוך, אין דער מאַמעס גרויסע שיק, רופן דעם טאַטן, חיים משרת, וועלכער האָט זיך פאַרהאַלטן אין קראָם, ער זאָל גלייך אַהיים קומען — די מאַמע גייט צו קינד. — די טיר, וואָס טיילט אָפּ די קראָם פון קאַנטאַר, זואו דער בעל הבית זיצט, ווערט דער צענטער פון דער בינע, אויף וועלכער עס שפּילט זיך אָפּ אַ סצענע פון גרויזאַמקייט מצד דעם בעל הבית און פון קנעכטישקייט מצד דעם משרת. דער משרת שטאַמלט, שעפטשעט און מאַכט מיט די ליפּן. דער בעל הבית שרייט, שעלט און טרייבט פון דער טיר. — דריי מאָל קומט רבקהלע צו לויפן, דריי מאָל חזרט זיך איבער די סצענע ביי דער טיר, ביז זי שלעפט מיט געוואַלט דעם טאַטן אַרויס, באַגלייט פון בעל הבית 'קולות: „צו אַל די רוחות! דיין פּוס זאָל דאָ מער ניט זיין — פּאַד־ליעץ דו!” — דאָס איז רבקהלע, וואָס ענטפּערט: אַליין אַ פּאַדליעץ!

און אין דער היים דאָס ווייב אין ווייען שעלט דעם אכזר דעם מאָן; און די שכנות העלפן מיט. און ווען חיים קומט, מיט 43 קאַפּיקעס אין קעשע־נע, — 43 קאַפּיקעס פאַר אַ קימפעטאַרין? — באַהאַלט אים די באַבע — איז דאָס ווידער אַמאָל רבקהלע, וואָס פירט דעם טאַטן צוריק אין קראָם אַריין, טרעט ניט אָפּ פון בעל הבית, ביז ער וואַרפט איר ניט צו צוויי רובלדיקע פּאַפּירלעך: — „נאַ, פּאַסקודניצע!” — און אויף מאַרגן, ווען חיים קומט אַ ציטערדיקער אין קראָם און זאָגט אָן מיט אַ חניפה־קולכעלע, אָ זיין ווייב האָט געהאַט אַ צוויילינג — קריגט ער אַ ברוך הבא: פּאַרד דו איינער! — און די דערציילונג פאַרענדיקט זיך: — „חיים האָט גאַרנישט געענטפּערט. מיטן שמייכל פון אַ דערשלאַגענעם האָט ער זיך געשטעלט אויף זיין אַרט הינטערן פּאַרקויף־טיש. אינעווייניק אין זיך האָט ער נאָר אַ שטילן און לאַנגן זיפּן געטאַן...”

איך האָב בכיוון אויסגעלייגט דעם אינהאַלט פון פינסקיס ערשטן פּראָו אויף פּראָעטאַרישער דערציילונג, כדי אַנצוזאָגן, אָז אַט דער גאַנג — דערציילעריש צו איזוסטירן אָן אויפגעגעבענע לעקציע — איז ניט געוואָרן און האָט ניט געקאַנט ווערן פינסקיס ווייטערדיקער גאַנג אין איינשטעלן די אמתע פּראָעטאַרישע דערציילונג. די לעקציע איז זיכער דאָ: קוקט אים נאָר אָן דעם משרת, אין זיין רוייען צושטאַנד, איידער ער איז פּראָעטאַריש־זירט. אַ דערשלאַגענע בריאה, וואָס זיין איינציקער פּראָטעסט איז „גע־וואַד, רבונו של עולם!” דאָס איז דאָס קינד, וואָס פּראָטעסטירט און אַגטירט קעגן בעל הבית. פינסקי האָט אַ פּניה דערביי — מיט זיין אַרויס־טיבן דאָס קינד פאַר אַן אַגיטאַטאַרשע — צו אונטערשטרייכן, אָז מענטש־

דעכע באהאנדלונג געהערט צו די נאטירלעכע מענטש־רעכט פון אַרבעטער, פון וועלכע דער בעל הבית באַרױבט אים. און הגם פֿינסקי היט זיך פון פּראָפּאָגאַנדירן, בלייבט עס דאָך אַ צוגעטראַכטע אילוסטראַציע צו דער פּראָדעטאַרישער דעקציע — אַן איבערחזרונג פון אילוסטרינדיקע סצע־נעס, אַנגעשנורעוועטע אויף אַ צעצויגענער לעקטאַרשער לייניע — ווי די סצענעס ביי דער טיר. אמת, ביי דער טיר און אין אַנדערע דיאַלאָג־סצע־נעס רופט זיך אָפּ פֿינסקי דער דראַמאַטיקער; דער דיאַלאָג איז לעבע־דיק — פּאַרלעבעדיקט בעיקר דורך די קללות — קללות איז דאָס ערשטע וואָס מען לערנט אין אַ „פרעמדער שפּראַך“. אָבער אַ טיר איז אַ צו ענגע בינע פאַרן דראַמאַטורג זיך פּאַנאַדערצעפּאָכן מיט לשון. דער ניט־דיאַ־לאָגישער טייל פון דער דערציילונג איז געפירט אויף דעם אויסגעלערנטן, עקסטערנישן, משקולתדיקן שפּיץ־פּינגער יידיש, פון וואָס די אויבן־געב־ראַכטע לעצטע שורות פון דער דערציילונג עדותן. — צום גליק, האָט פֿינסקי יאָ געפונען אַ בינע, אויף וועלכער דער דראַמאַטורג אין אים האָט גע־קאָנט פּאַנאַדערשפּילן ברייט דעם קלאַסנאָפּליקט צווישן בעל הבית און פּראָלעטאַריע; די בינע איז אים צוגעשטעלט געוואָרן פון יידישן יום־טוב.

איז דאָס ניט מערקווירדיק, וואָס דער יום־טוב איז געווען פֿינסקיס הויפּט־מיטל אין דער פּראָלעטאַריזירונג פון זיך דערציילונג? זאָל עס זיין דערפאַר וואָס ער איז געווען פרצעס הויפּט־שותף אין אַרױסגעבן די „יום־טוב־בלעטלעך“? בײן, עס איז ניט געווען בלויז אַט דער גליקלעכער צופאַל. געוואָר־ווערנדיק, וואָס פאַר אַ געצייג דער יום־טוב איז געוואָרן אין פֿינסקיס הענט און ווי גוט דאָס געצייג האָט געדינט דעם שריפּט־שטעלער אין אים, פּרואוּ איך טרעפן, אַז ער איז דאָס געווען, וואָס האָט סוגעסטירט דעם פּלאַן פון די „יום־טוב־בלעטלעך“, אַדער לכּף הפּחות נאָכ־דעם, ווי דער פּלאַן איז פּאַרגעלעגט געוואָרן, האָט ער זיך אַזוי אַנגע־קלאַמערט אַן אים, אַז ער איז געוואָרן זײַנס.

ווי באַוואוסט, צוליב די „יום־טוב־בלעטלעך“ איז דער יונגער פֿינסקי געוואָרן אַ געזעש־פּאַפּטלעכער טוער פאַר יידיש, דער ערשטער פּראַקטישער „יידישיסט“. אין די אינטערעסן פון די „בלעטלעך“ האָט ער באַרייזט די פּראָוויניץ, באַזוכט מינסק, ווײַנע, און ווי עס געדענקן נאָך מענטשן, וואָס זײַנען געקומען אים אויפן וועג, האָט ער אין זײַן ענטוואַזאָם פאַר דער יידישער ליטעאַטור אַדץ געזוכט צו איבערצײַגן זײַנע צוהערער — עקס־טערנס, גימנאַזיסטן און סטודענטן פון ביידע געשלעכטער — אַז די יידישע ליטעראַטור האָט ניט וואָס אַראַפּצופאַלן בײן זיך קעגן דער רוסישער; אַז זי

ב. ריווקין

פארמאגט שוין גאר גרויסע טאלאנטן; און ס'וועט לענג ניט בעמען, און זי וועט האבן אירע אייגענע גאגאלס און טאלסטאטס...

(די יונגעלייט האבן אויסגעהערט און זיך פארוואונדערט אויף דער נבואה. אבער די דיפלאמירטע פריידיינס, ווי זייער שטייגער איה, האבן אונטערגעשטיממט: — קוקט נאר אן ווער עס רעדט וועגן יידישע גאגאלס און טאלסטאטס!... אז סך-הכל האט ער נאר צו באווייזן אן אטעסטאט פון פראגיימנאזיע! — אבער דער „פראגיימנאזיסט“ איז געווען טויזנט מאל גערעכטער פון זיי. והראיה, איבער א העלפט פון זיין נבואה איז שוין מקוים געווארן).

אומקערנדיק זיך צום ענין: — אנהויבנדיק פון ארום מיטן 1894, ווערט יום-טוב די טעמע פון א סעריע דערציילונגען פינסקיס. פינסקי איז ניט דער ערשטער אין דער יידישער ליטעראטור איינצושפאנען דעם יידישן יום-טוב צו טאן פאר אים דינסט: מענדעלע האט געשבתט און געיום-טובט צו אנטדעקן שיינקייט אין גראען יידישן לעבן; שלום עליכם — צו אונטער-האלטן ביים יום-טובדיקן טיש און פריילעך צו מאכן יידישע קינדער; פריץ — אויפצוהויבן א בארג אין דער יידישער נשמה, וואס זאל אריבער-שטייגן די וואכעדיקע פלאך. ביי אלע דריי איז יום-טוב א הויכער מיטל צו א הויכן צוועק, ווייל יום-טוב האט א הויכן ווערט פאר זיך אליין, איז אליין א צוועק. — ווי אנדערש ביי פינסקין! — ביי אים איז יום-טוב בלויז א מיטל צום צוועק — א קלאסנקאמף-מיטל. דער ערשטער קלאסנקאמף ביי פינסקין, וואס שייטט אפ דעם ארבעטער פון בעל-הבית און שייטט ארויס פון הארעפאשניק דעם פראפעטאריער, קומט פאר ארום יום-טוב. די פראגע ווערט געשטעלט אזוי: וועמעס יום-טוב איז עס — דעם ארבעטערס צי דעם בעל הבית? — הערט, הערט, אפילו דעם יום-טוב וויל דער גביר ביים ארעמאן צונעמען!

„דער פריילעכער גביר“ — די ערשטע דערציילונג אויף דער יום-טוב-טעמע — איז א פארשפיל.

„ביי אפרים קעלטער, דעם גבאי פון משרתים-קדוין, לעגט זיך די שטוב. ער האט א חזקה, אלע שמחת-תורה פאררופן צו זיך דעם גאנצן שוידעולם אויף ברכה, און זיך משמח זיין, ווי גאט האט געבאטן“ — אבער זיך יידענע האט אן אנדער חזקה — אז שמחת-תורה זאל זיך צו איר אראפלאזן דער יחסן פון דער משפחה, דער גביר אדיר, זלמן יאסלזאן. דער מאן הייסט דעם עולם מכבד זיין, זי ברזגזט זיך און בלאזט זיך; זי באהאלט איר בעסטן כיבוד — די קישקע, די כרעמולעך — פארן גביר. —

„איך כאפ טאקע און גיב, וואָרט אַ ווילדע!“ — שיפעט זי. — און אַט קומט דער גביר, מיט זיין מאַדאַם, מיט זיין סוויטע, און פאַרכאַפט די גאַנצע שמחת־תורה פאַר זיך. הוילעט, מאַכט זיך משוגע, טוט אַפּ אַקטן, וואָס ער וואָלט זיך ניט דערלויבט אין זיינע אייגענע סאַלאַנען; איז גוזר אַלע זאַלן אים משמח זיין, צווינגט דעם עולם מיט קלעפּ איבערן קאַרק מיט אים מיטצוטאַנצן — אים קומט! — „עס גייט אים גוט: איין יאָר איז בעסער פאַר דאָס אַנדערע“. און פאַרענדיקט דערמיט, וואָס ער קערט איבער דעם טאַפּ יויך אויף דער פּאַדלאַגע, און פאַרט זיך דורך גליטשנדיק. די מאַדאַם קרימט זיך, אַבער די גבאִיטע ווינקט צו איר מיט חניפה און קלייבט נחת. — אַנגעהוילעט זיך, לאָזט דער שיכורער גביר זיך אַוועק־פירן, איבערלאָזנדיק אַ פּאַגראַם און אַ באַידייקונג פאַרן גאַנצן עולם — ביז שמחת־תורה איבעראַיאָר.

וואָס איז דער געווינס פון דער דערציילונג און וואָס האָט דער דער־צייער געוואונען פון שמחת־תורה? — זי האָט אים געגעבן אַ בינע פון אַ באַוועגלעכן ספּעקטאַקל, פאַר אַן ערשמער הויליאַנקע. דאָס רעדט צום דערציילערס דראַמאַטישן אינסטינקט. און דערפאַר ניט נאָר די דיאַלאָגן, נאָר די גאַנצע דערציילונג איז טעאַטראַליזירט. דאָס רופט זיך אַפּ צום גוטן אויפן סטיל: ניטאָ קיין ערטער מיט ליידיקן עקסטערנישן יידיש, הגם דער יידיש גראַבט נאָך ניט טיף, אַ צווייטער געווינס איז, ווייל טעאַט־ראַליזירט, זיינען די פאַרשויונען, וואָס האַבן די מערסטע אויפטריטן, שוין וויפיל ניט איז כאַראַקטעריזירט: דער גביר מיט זיינע פרעטענוועס, די גבאִיטע מיט איר חניפה.

דער עיקר־געווינס אַבער — ווייל דער יום־טוב גיט אַ בינע, איז די דערציילונג צונויפגעזאַמלטער; זי לויפט זיך ניט פּאַנאָדער אין זיך אי־בערזונדיקע אילוסטראַציעס אויף דער אידיע; זי לויפט אין אַן אומ־אונטערבראַכענעם דערציילערישן שטראָם. אַנטקעגן „חיים משרת“ איז עס אַ פרייע, נאַטירלעך זיך באַוועגנדיקע דערציילונג. וואָס פעלט נאָך צו פולער גאַנצקייט, צו פולער כאַראַקטעריזירונג פון די פאַרשויונען, צו פולן כאַראַקטעריזירנדיקן לשון? — צו דער איינ־הייטלעכער בינע דאַרף נאָך צוקומען אַ קאַנצענטרירטער דראַמאַטישער קאַנפליקט. דער קאַנפליקט דאָ: — וועמעס יום־טוב איז עס? דעם גבירס, צי דעם אַרעמאַנס? — איז בלויז אַנגעטייט אין דער אידיע, אַבער ניט פּאַנאָדערערעדט אין פּאַקט. דער גביר דאָ פאַרנעמט פאַר זיך די גאַנצע שמחת־תורה, אַבער דער קעגן־צד פעלט. דער עולם משרתים שטומט, פּראַ־טעסטירט ניט. און אַ סברא, אַז דער גבאי פון משרתים־קלויז איז אַ

געווענטענער משרת, איצט שוין אליין אַ קליינער בעל־הבית, נאָר צוליב שמחת־תורה איז ער צוריק חבר מיט משרתים—אָבער איינשטעלן זיך, מלחמה האַלטן פאַרן עולם, אָפּנעמען ביים גביר די שמחת־תורה, וואָס יענער האָט פאַרכאַפט—דאָס וועט ער ניט. דער קליינבירגער איז אַ קנאַפּער בעל־מלחמה. דערפאַר טאַקע נעמט דאָס ווייב די אויבערהאַנט: זי איז מיט לייב און לעבן פאַרן גביר, וועלכער איז איר אַ מוסטער פון אַ בעל־הבית. —אָזוי אַז דער „פריילעכער גביר“ איז בלויז אַ פאַרשפּיל צום קלאַסן־קאַמף אַרום יום־טוב.

עס האָט זיך געפאַדערט אַ ריי פאַרבעסערונגען אַריינצוטראַגן אין דער גוטער געלעגנהייט, וואָס די יום־טוב־בינע האָט געגעבן דעם דער־ציילער. און די ווייטערדיקע יום־טובדיקע דערציילונגען— „גוט יום־טוב ביטן“, „אויסגעפירט“, „מען הוֹלִיעט“, „דער פאַרפאַלענער“— טראַגן די פאַרבעסערונגען אַריין— ביז ער קומט צו דער לעצטער און בעסטער פון זיינע פראַלעטאַריזירנדיקע, דראַמאַטיזירנדיקע יום־טוב־דערציילונגן— גען— „ערב יום־כיפור“.

נאָכן קליינבירגערלעכן איבערשלאַג מיטן „פריילעכן גביר“ אויף אויסצופראַבירן די יום־טוב־בינע, קערט פינסקי זיך ווידער אום מיט „גוט יום־טוב בעטן“ צום קלאַסן־קאַנטראַסט צווישן משרת און בעל־הבית. דאָס גופא איז שוין אַ פאַרבעסערונג, און אַ צווייטע פאַרבעסערונג, וואָס פאַלגט פון דער ערשטער— די אידייע פון קלאַסן־קאַנטראַסט בלייבט ניט הויערן אַ שטומע אין דער לופטן, ווי אין „פריילעכן גביר“, וואו דער קליינביר־גערלעכער אַפשיי פאַרן גביר לאָזט זי צום פסוק ניט צו— דאָ, אין „גוט יום־טוב בעטן“, ווערט זי פאַנאָדערגערעדט, פאַרבילדלעכט, אינסצענירט. דורך צוויי אינסצענירטע בילדער— „ביים מענטש“ און ביים „בעל־הבית“— ווערט געוויזן, אַז הגם די שמחת־תורה איז אַ שותפותע ביים „מענטש“ און בעל־הבית, און לויטן אַלטן מנהג גייט מען נאָך איינער צום אַנדערן גוט יום־טוב בעטן, אָבער די שותפות איז אַ געשפאַלטענע, און בעסער וואַלט געווען, ווען זי זאָל ווערן וואָס געשפאַלטענער.

דאָס בילד— „ביים מענטש“:

„ביי שלום, משה קאַרלינס משרת, האָבן זיך אַ סך געסט צונויפּפּע־קליבן, אָבער עס איז נאָך אַלץ ניט שמחת־תורהדיק“— אַלע זיצן אין אַ געדריקטער שטימונג: מען וואַרט אויפן בעל־הבית. אַנדערש ווי ביים גבאי פון „פריילעכן גביר“, קלייבט מען זיך גאָר ניט משמח זיין מיט אים— די פרוי פון משרת— דוואַשע— זי הערשט ניט. זי האָט אויפן

טיש אַוועקגעשטעלט איר אַרעמסטן כיבוד — בלויז בראַנפן, הערינג און קיכלעך; די כרעמזלעך מיט די געפילטע גוטע זאַכן באַהאַלט זי פאַר אירע אמתע געסט. דער מאַן גיט איר גערעכט: — „פאַר אים דאַרף מען קיין פאַראַד ניט מאַכן — ער וועט נאָך זאָגן, איך עס זיין פלייש און טרינק זיך בלוט... ער גייט דען גוט יום־טוב בעטן? ער גייט דאָך מער נישט רע־ווידירן... צי האָט מען אים נישט באַגנבעט...“

געטראַפן — אַזוי איז טאַקע געווען! געקומען דער בעל־הבית: — „דו וואוינסט דאָך גאַנץ פּיין — וואָס זשע זינדיקסטו?“ „ווער זינדיקט? בעסער, מער נישט, וואָלט נישט אויסמאַכן“ — „דאָס איז שוין גוט! דערמיט אַליין זינדיקסטו.“ — עס ווערט ענג די לופט, ביי קיינעם עפנט זיך ניט דאָס מויל. דער משרת פראוואוט אים אונטערהאַלטן מיט אַ מעשה, ווי אַזוי ער האָט איבערגעכטרעוועט דעם פּריץ און אַראַפּגעדונגען פון מקח — „מאַלאַדיעץ!“ — ווערט דער בעל־הבית לעבעדיק — נו, זאָגט עפעס אַ ניגון“ — מען הויבט אָן, אָבער דוואַשע פון קיך ווינקט מען זאל אויפהערן, ענדלעך אים משלח געווען. אַלע אַטעמען פּרייער אָפּ, ערשט איצט ווערט שמחת־תורהדיק: — „דער פּויקער קרייט ווי אַ האָן, און עס הויבט זיך אָן איבערקערן די שטוב.“

ווער איז דער פּויקער? — דאָס איז הירשל פּויקער, איינער פון די געלאַדענע געסט, וועלכער קאָן מאַכן „שטוקעס“ — קרייען ווי אַ האָן און הירושען ווי אַ פּערד — „וואָס פון דעם קאָן מען בלייבן אָן אַ בויד דאַכנ־דיק“. וויבאַד יום־טוב, דאַרף זיך אַ יום־טוב מאַכער, אָן אויפשפּילער פון יום־טוב. ער איז דער פּאַלקסטימלעכער אַקטיאָר, דער ליץ, ער איז דאָ אין אַלע יום־טובדיקע דערציילונגען פינסקיס. ער איז אויך געווען אין אַן עפּיזאָד פון „פּריילעכן גביר“ — אין אַ דערנידערנדיקער ראַלע. דער גביר אין מיטן ווילדעווען דערזעט זיין משרת משהן דורכן פענצטער; באַ־פעלט ער אים אַריינקומען — ניט דורך דער טיר, נאָר דווקא דורכן פענצטער. דראַפּעט זיך אַריין אַ גרוי באַרד־און־פּאות, דערנאָך אַ דאָר קליק יידל. — „וואו ביסטו דאָס געווען, דו אַלטער יונגאַטש?“ — און דער „אַלטער יונגאַטש“, מיט אַ מינע פון אַ בעל־תשובה, קלאַפּט זיך „אַשמנו“, און שטעלט זיך אויפן קאַפּ, און גייט אויף די הענט, און קייקלעט זיך און ברעכט זיך — אַלץ מיט דער מינע פון אַ בעל־תשובה.

דאָ אין בילד „ביים מענטש“ זעען מיר נאָך ניט דעם יום־טוב מאַכער ביי דער אַרבעט. אָבער פאַר אים איז שוין צוגעגרייט אַ בכבודיקע ראַלע: ווען דער בעל־הבית וועט אַוועק, וועט ער ברענגען די

שמחת-תורה צום ארעמאן אין שטוב אריין. — די ראלע פון יום-טוב-מאכער שטייגט מיט יעדער דערציילונג פון דער יום-טוב-סעריע. און אזוי ווי יום-טוב דינט פינסקין אויף צו טעאטראליזירן דעם קלאסן-קאמף, וועט דער יום-טוב-מאכער, אלס הויפט-אקטיאר אויף דער יום-טוב-בינע, מיט דער צייט ווערן דער הויפטאויפירער און דער הויפט-אנפירער פון קלאסן-קאמף — אפילו אן דעם יום-טוב אויך. דער יום-טוב-מאכער וועט פארבייטן דעם יום-טוב אין גאנצן.

„יידישער קעמפער“, 1938.

3

פינסקי דער דראמאטורג

בראשית איז דוד פינסקי א דראמאטורג. אויך אלס בעדעטריסט, אלס דערציילער און ראמאניסט, איז ער א דראמאטורג. אין זיין יוגנט-חלום האט ער זיך געזען אלס שוישפילער, אלס פארטרעגער פון דיאלאג אויף דער בינע. און טיילווייז איז זיין יוגנט-חלום מקוים געווארן, דער ניצוץ פון שוישפילער איז אין אים געבליבן. מען דערקענט עס לויט זיין קול, לויט זיינע זשעסטן, ווען מען הערט און זעט אים ריידן פון דער פלאט-פארמע. און גאר באזונדערס דערקענט מען עס, ווען ער לייענט פאר זיינע ווערק. ווען ער לייענט פאר זיינע א דראמע, שפילט ער זי בעסער אויס, ווי אן אקטיאר וואלט עס געטאן.

אבער אזוי ווי מיט 50 יאר צוריק איז ביי יידן קיין טעאטער נישט געווען, און זיכער אויך צוליב איינגעבוירענעם שריפטשטעלערישן טאגאנט, האבן די אויסערלעכע און אינערלעכע אומשטענדן געבראכט דערצו, אן פון שוישפילער איז ער געווארן דער צושטעלער פון שוישפילעריי, דער שאפער פון דראמע. זיין דערציילונג איז פון אנהויב אן געווען דראמע, געבויט ארום צוזאמענשטויסן, ראנגלעריי און קאמף. און וואסערע קאמפן זיינען דעמאלט, אין די 90-ער יארן, געווען צו זען אויף דער יידישער גאס? די רעשט פון אפגייענדיקן קאמף פאר השכלה און דאס אויפקומען פון א נייעם נאך גרעסערן קאמף, פון קלאסנקאמף, די געבורט פון נייעם קאמף האט געדארפט פארהערלעכט ווערן. איז פינסקי, דער געבוירענער דראמאטורג, געווארן דער פאטער פון דער קעמפערישער פראצעטארישער דערציילונג: דאס איז געווען די פראצעטארישע דערציילונג, וואס האט

אים דערפירט ביז צו דראַמע. זיין טאַלאַנט איז געשטיגן צוזאַמען מיט איר. דער גאַנצער שפעטערדיקער פינסקי איז פאַרלייגט אין זיין אָנהויב. אין זיין ערשטן פּראָלעטאַריש-דערציילערישן פּעריאָד, פון 1892 ביז 1899, ווען זיין ערשטער איינאַקטער „יסורים“ איז געשריבן געוואָרן. פאַרדינט זיין פּראָלעטאַרישע דערציילונג מיר זאָלן גענויער אין איר אַריינקוקן.

זיין ערשטער העלד איז געווען דער עקסטערן, די ניינציקער יאָרן איז געווען די צייט פֿון די עקסטערנס, פון די יונגעלייט, וואָס האָבן געלערנט פֿאַר זיך, כדי אָפּצוגעבן עקזאַמען אויף פּראָ-גימנאַזיע, וואָס האָט באַרעכטיקט צו אַ דיפּלאָם פון אַפטיקער-שילער, דערנאָך אויף אַלע זיבן קלאַסן גימנאַזיע, וואָס האָט באַרעכטיקט צו חלומען וועגן אוניווער-זיטעט. ווען נישט פאַרכאַפט פון פאַרטיי-אַרבעט, פלעגן זיי זייער בילדונגס-פּראָגראַם דורכזעצן ביזן סוף. טאַמער נישט, בפרט ווען זיי האָבן געהאַט טאַלאַנט, האָט אויך נישט אויסגעמאַכט. די עקסטערנס זיינען געווען די קינפטיקע פאַרטייער, די גרינדער און אָנפירער פון די בילדונגס-קרייזן דעך פֿאַר אַרבעטער. פינסקיס עקסטערנס זיינען נישט געווען קיין ישיבה-פּראָדוקטן. זיי האָבן נישט מיטגעלעבט מיט די פרומע און זיינען קיינמאַל נישט געווען אינעווייניק אין דער פרומקייט. און דאָס האָט זיי געמאַכט פֿאַר גאָר שאַרפע אַגיטאַטאָרס.

דער צווייטער העלד פון פינסקיס דערציילונג איז געווען דער האַנדלס-אַנגעשטעלטער, אויפן היימיש-וואַרשעווער לשון: דער משרת. דער האַנדלס-אַנגעשטעלטער, מיט זיין פלינקן קאַפּ, איז באַזונדערס פעאיק געווען אויפצונעמען אויפקלערערישע אַגיטאַציע. דער דריטער העלד, וועלכער איז געוואָרן פינסקיס הויפט-העלד, איז דער אַרבעטער, די אַרבע-טערקע, וואָס האָבן געהאַט פֿאַר מיט-העלדן די, וואָס זיינען נאָענט צו זיי, דעם שווערן האַרעפּאַשניק, דעם טרעגער, דעם גאַסן-הענדלערקע.

די ערשטע דערציילונג, אין 1892, איז „דער גרויסער מענטשן-פריינד“. דאָס איז נאָך נישט קיין פולע דערציילונג, נאָר אַלעגאָרישע אַגיטאַציע, וואָס דעקט אויף די צווייפנימדיקייט פון כלומרשטן בעד-טובה, „רב שזמה“ איז אַגיטאַציע פֿאַר בילדונג. דער עקסטערן ווייזט זיך שוין, דער געבילדעטער הונגעריקער. אין „געשאַגן אַ טאַטן“, אַ דראַמאַטישער מאַנאַלאָג, איז דער עקסטערן שוין אַ העלד פֿאַר זיך, אָבער נאָך גאָר אַ שוואַכיקער העלד. געשטערט פון זיין פֿאַטער דעם גביר סיי אין זיין

ב. ריווקין

שטרעבן צו ביזדונג און סיי אין זיין ליבע צו אן אַרבעטער-מיידל, ווערט ער האלב-משוגע. אָבער פינסקי זאָזט אים שוין נישט אָפּ. דער עקסטערן וועט ביי אים שטייגן פון מדרגה צו מדרגה ביז צו שריפטשטעלער און קינסטלער פון זיינע שפעטערדיקע דראַמען.

נאָך אַ גרעסערע פעולה טוט פינסקי מיט זיין צווייטן העלד, דעם משרת, און נאָך מער פעולה מיט זיין דריטן העלד, דעם אַרבעטער. און עס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר פינסקי, וואָס דער קאַמף, אין וועלכן ער שטעלט די צוויי העלדן זיינע אַריין, איז דער קאַמף פאַר שבת און יום-טוב. און אָט ווי אַזוי ער טוט עס: דער גביר, דער בעל-הבית וויל האָבן, אָ די אַרבעטער זאָלן קומען צו אים גוט יום-טוב ביטן, זיי זאָלן אים משמח זיין. דערנאָך קומט ער צו זיי אויף ברכה, זיי זאָלן אים נאָך אַמאָל משמח זיין.

איז עס אַ פאַקט, אָ דער ערשטער יידישער קלאַנסקאַמף האָט זיך אָפגעשפילט אַרום שבת און יום-טוב. צוערשט איז עס געווען די שטומע פאַדערונג פון פרומען אַרבעטער, אָ דער בעל-הבית זאל נישט אַוועקרויבן ביי אים זיין שבת און יום-טוב. דער אַרבעטער איז באַרעכטיקט צו זיין אייגענער שמחה. דערנאָך איז עס געוואָרן פראַסט-פשוט אַ קאַמף פאַר ברויט. די ערשטע סטרייק-פאַדערונג פון דער יידישער אַרבעטער-אַרגאַ-ניזאַציע איז געווען, אָ דער בעל-הבית זאל נישט צווינגען זיינע אַרבעטער אָפצואַרבעטן אַ גאַנצע נאַכט מוצאי-שבת און מוצאי-יום-טוב פאַר זייער פרייען טאַג. די ברויט-פראַגע האָט זיך אַריבערגעהויבן איבער יום-טוב; ברויט, הייסט עס, איז נאָך וויכטיקער.

אָבער באַלד שטעלט זיך אַרויס, אָ פאַר פינסקי דעם שריפטשטע-לער איז דער יום-טוב פאַרט וויכטיקער ווי ברויט. דער יום-טוב גיט אים אַ דראַמאַטישן העלד, דער יום-טוב-מאַכער. דאָס איז געווען פינסקיס אַנטדעקונג, אָ די ערשטע אַרבעטער-אַגיטאַטאָרס, אַרגאַניזאַטאָרס און סטרייק-פירער זיינען געוון יום-טובדיקע יידן, אָט די וואָס קאַנען משמח זיין, שפילן, אימיטירן, דעקלאַמירן. מיט איין וואָרט, שוישפילער, טע-אַטראַלן.

אויב איר האָט אַ גוטן זכרון, וועט איר זיך דערמאַנען, אָ די ערשטע אַרבעטער-סאַציאַליסטן, וואָס פלעגן אַראַפּקומען פון די גרויסע שטעט אין די שטעטלעך, פלעגן אויך מיטברענגען חכמות, זויצן, לידער און אַדערליי לוסטיקייטן. „הפּר-יונגען“— וואָס דערמיט פלעגן זיי די פרומע אָפּ-שטויסן, און נישט-אַזעלכע פרומע צוציען. פינסקי אין זיינע דערצייל-לונגען ווייזט אונדז, אָ אין די גרויסע שטעט, אין די וואַרשטאַטן, איז

אָט די שוישפּיערעיי געגאַנגען האַנט אין האַנט מיט דער עקאָנאָמישער ראַנגלעריי, מיט דעם קלאַסן־קאַמף.

אין דער דערציילונג „מען וואָרט“ שילדערט ער ווי עס איז שוין נאָענט צו קבלת־שבת, און דער בעל־הבית פון דער דרוקעריי באַהאַלט זיך אויס, כדי נישט צו באַצאָלן די אַרבעטער זייער וואָך שכירות. אין דער דערציילונג „ערב־יום־כיפור“ מאַלט ער אַ בילד ווי איידער דער בעל־הבית מאַכט אַ חשבון מיט גאַט, מאַכט ער אַ חשבון מיט זיינע אַרבעטער, זאָגט זיי מוסר. און ביי איינעם רייסט ער אַרונטער פון געהאַט אונטער פאַלשע אויסריידן, און אַ עלטערן פרומען אַרבעטער לייגט ער אינגאַנצן אָפּ. אין דער ערשטער דערציילונג איז ערב־סטרייק, אין דער צווייטער נאָך אַ סטרייק. ביידע דערציילונגען זיינען געפירט אין סצענישע דיאַלאָגן, און אין ביידע איז דער הויפט־ראַליסט דער אַרבעטער־טעאַטראַל. ער קרימט איבער דעם בעל־הבית, שפּילט אין פּאַראַויס אָפּ די סצענעס, וואָס יענער זועט אָפּשפּילן פּאַר די אַרבעטער, און אזוי אַרום געלינגט אים, דורך דעמאָסטרירן די פּאַלשקייט פון בעל־הבית, צו צעבונטעווען די געמיי־טער פון זיינע צוהערער.

**

מיט יעדער ווייטערער דערציילונג שטייגט דער דראַמאַטורג און זיין פעאיקייט צו דראַמאַטיזירן זיינע טעמעס. אין די ערשטע דערצייל־לונגען ווערט די דראַמאַטיזירונג דורכגעפירט דורך קאָנטראַסטן, דורך קעגנשטיקער. אַרבעטער קעגן בעל־הבית. איין כאַראַקטער איז דאָס קעגנשטיק פון צווייטן. אָפּילו איין מעשה איז אַ קעגנשטיק צו דער צווייטער. אין די ווייטערע דערציילונגען ווערט דער קאָנטראַסט אַליץ מער פּאַראַינערלעכט, ער ווערט אַ קאָנפּליקט, „פּאַרפּאַלענער“ איז פינ־סקיס ערשטער פּאַרווז אויף אינערלעכער דראַמע אין דערציילונגס־פּאַרם. די טעמע, דער עקל פון אַן אויפגעקערטן אַרבעטער צו ווערן אַ פּוּרי־שפּילער, די דעציילונג איז דער רעזולטאַט פון יידישן אַרבעטערס־דער־נעענטערונג צום סאָציאַליזם. מסתמא איז דער העלד אַס יונגערמאַן געווען אַ סאָציאַליסט. זיין האַניק־חודש מיט זיין פרוי איז ליבע, וואָס איז אַנגעהוּמט מיט אידעאַל. דערנאָך קומען קינדער און נויט. פּאַר נויט צווינגט ער זיך איינמאַל צו ווערן אַ פּוּרי־שפּיער, אין וואָס ער ווייזט גרויס טאַראַנט. אָבער זיין האַרץ איז געבראַכן. ער ווערט אַ שיכור. דאָס איז אַן אָפּענטפּער אויף שׂוּם עליכמס פּרייעכע פּוּרי־שפּי־לער פון גבירס־וועגן. די סאָציאַליסטישע וואַרשע קריטיקירט דאָ די באַ־

דעבאטישע קיעוו. שדום עליכמס שיינער בעל-הבית, זאגט וואָרשע — איז שייך, כל זמן מען שניידט אים נישט אויף, מען צעלייגט אים נישט אויף טעלער און מען בייסט אים נישט איין. אָדרבא, ווי פאָרהאַלט זיך דער שיינער בעל-הבית צו זיין דינסט, צו זיין משרת?

שלום עליכם קאָטעוועט אויך בעלי-בתים, צו באַווייזן, אָז זיי זיינען נישט קיין שיינע, נאָר מיאוסע בעלי-בתים, אָבער שיינע בעלי-בתים — געבענטשט זאָלן זיי זיין, הרוואַי וואָס מער אַזעלכע! פינסקי וויל אָבער באַווייזן, אָז אַפילו דער שענסטער בעל-הבית איז פריער פון אַלץ אַ בעל-הבית. אין „ערב יום-כיפור“ איז דער בעל-הבית אוודאי און אוודאי אַ שיינער בעל-הבית, אָבער וואָס טוט ער צו זיינע אַרבעטער אין סאַמע ערב יום-כיפור?

דער יום-טוב האָט פאָר פינסקין זיין דינסט געטאָן, דער יום-טוב מען גיין. ער האָט געוואונען זיין העלד, דעם קינסטלערישן שוישפילערישן פאַרשוין; זיין האָנט איז געאיבט אין דראַמאַטיזירן, אינסצענירן, פריער פון אַלץ גיט זיך אים אין די סצענע. גיין, נאָך פריער איז די אידייע, עס איז ביי אים דער היפוך ווי ביי שדום עליכמען. שלום עליכם גייט פון לשון אַרויף צו כאַראַקטער און סיטואַציע. פינסקי בויט זיין דערציילונג, ווי עס איז געווען דער גאַנג פון זיין אייגענער אַנטוויקלונג, פון דער אידייע אַראָפּ צו סיטואַציע וועלכע לייגט זיך ביי אים אויס אין אַ סצענע. האָט ער די סצענע, פילט ער זי אויס מיט לעבנס-שטאָף; מיט כאַראַקטער און לשון.

ער וואָרפט אַרויף אויף זיינע פאַרשויןען כאַראַקטער, לויט ווי עס בעט זיך לויט דער סיטואַציע, און גיט זיי לשון, לויט ווי עס בעט זיך לויט זייער כאַראַקטער, און עס איז אַ כּזל גדול ביי פינסקין עד היום, אָז לשון קרעפטיקט זיך, היימישט זיך ביי אים מיט דער אַנגעשפאַנטקייט פון דער דראַמאַטישער סיטואַציע. קאָן ער שאַפן דראַמע דאָרט, וואו ביי אַנדערע וואָלט געווען ברויז אָן אומגיקלעכער צופאַל. אַ ביישפיל, די דערציילונג „שרה לאה“.. אַן אַרבעטער, אַ הויז-פאַרבער, פאַלט אַראָפּ פון די רישטאָ-וואַניעס. ווען מען זאָל עס פשוט דערציילן, איז עס פשוט אָן אומגליק. אָבער ווען ער פאַרבט, זעט ער זיין הויז, זיין הויף, זיין פרוי און קינדער. מאַכט ער צו זיי מיט דער האָנט און וויל זיי עפעס צושרייען. דעמלש פאַלט ער. און ווען ער גוססט, ווייזן זיך אים בילדער פון זיין יונגער ליבע, פון זיינע יוגנט-חלומות, און די בילדער פאַלן צונויף מיט דעם קלאָנג פון שרה לאה. די דערציילונג לייענט זיך אַזוי געשפאַנט, אָז מען קאָן זי לייענען עטלעכע

מאָד נאָכאַנאַנד, ווי מען קאָן זען עטלעכע מאָל איינע און די ועלביקע אויפֿ-
פירונג. די דערציילונג ווי זי איז, מיט איר געשפרעכיקער סצענישקייט,
לאַזט זיך אויפֿפירן, אַפילו מיט די געדאַנקען פון דעם גוסס.

**

די פרוי קומט פון אָנהויב אָן אַריין אין פינסקיס דערציילונגען. דאָס
ווייב, די טאַכטער זיינען די ערשטע פראַטעסטאַנטקעס. זיי אַגיטירן דעם
משרת, ער זאָל זיך נישט לאָזן דערנידעריקן פון בעל־הבית. דערנאָך קומט
זי אַלס זעלבסטשטענדיקע העלדין, די שוישפילערישע אשת־חיה, די גאַסן־
הענדלערקע, וואָס פאַראַיבלט זיך גאַר שטאַרק, וואָס איר מאָן דער שלימזל
צווינגט זי צו זיין אַ הענדלערקע. דער עיקר קומט זי, אַלס די צוטערע־
גערין פון ליבע און ליבע איז דאָך אַ דראַמאַטורגישער הויפט־מיטל, אַנ־
געלאָדן מיט שפּאַנונג און קאַנפּליקט. פינסקי דער דערציילער־דראַמאַטורג
איז פון אָנהויב אָן פאַרליבט אין ליבע.

און קענטיק איז, אַז סיי די מענער־העלדן און סיי די פרויען־הער־
דינען זיינען פאַרקאַנספּירירטע סאַציאַליסטן. פאַרקאַנספּירירט, אַניט וואַלט
מען דאָך אַרעסטירט סיי די העלדן און סיי דעם מחבר. אָבער מען מוז
צוגעבן, אַז די פּאַזיציי, די צענוור האָבן דעם שריפטשטעלער פינסקי אַ
טובה געטאָן. זיי האָבן אים געצוואונגען אַריינצוטאָן דעם סאַציאַליזם אין
כאַראַקטער פון זיינע העלדן, נישט דער סאַציאַליזם זאָל בלייבן הענגען
ווי אַן אידיע איבער זייערע קעפּ.

**

אין 1896 פאַרלאָזט פינסקי וואַרשע, מיט איר פּאַזיציי און צענוור,
און קלייבט זיך אַריבער קיין בערלין. אין 1897 גרינדעט זיך דער „בונד“,
פון די זעלביקע אַרבעטער־אַרגאַניזאַציעס, פאַר וועלכע ער האָט ביז אַהער
געשריבן זיינע דערציילונגען. די גרינדונג פון „בונד“ איז אַ גרויס גע־
שעעניש פאַר דעם שריפטשטעלער. ער ווערט געשפּאַלטן אויף צוויי
העלפטן. איין העלפט איז פאַרקאַכן אין דער אונטערערדישער, אומלע־
גאַלער פרעסע. אין די דערציילונגען, וואָס ער דרוקט אומלעגאַל, שיילט
זיך די אידיע אַרויס פון כאַראַקטער און הויבט זיך אויף איבער דער
דערציילונג. די טענדענץ נעמט פירן אַ זעלבסטשטענדיקע — אַלעגאָרישע,
אָדער סימבאָלישע — עקזיסטענץ. אָבער די צווייטע העלפט פון שריפט־
שטעלער, וואָס דרוקט זיך אין דער לעגאַלער פרעסע, גייט אָן מיט איר
נאַרמאַלן אַנטוויקלונגס־גאַנג, מיט אַלץ פעסטערן רעאַציון, מיט אַלץ
שטייגנדיקער קאַנפּליקט־פאַרמערונג, מיט אַלץ טשיקאַווערע ליבע־זיגאַנג.

ב. ריווקין

די „מלחמה מיט גאט“, מיטן אַלט־גלויבן, איז אַ הויפט־פּראָבלעם פאַר ביידע העלפטן. „דער קוימענקערער“ איז אַ קליין קלאַסיש ווערק, וואו ביידע העלפטן מאַכן שותפות אין אַ וואונדערלעכער קאָמבינאַציע פון אידייע, כאַראַקטער און סיטואַציע.

דער מהלך פון דער היים גיט אים ברייטן האַריוואָנט. די וועלט־שטאַט בערלין, זיין סאָציאַליסטישע באַגייסטערונג צינדן אים אַן מיט לוסט צו גרויסע אונטערנעמונגען. דער געבוירענער טעאַטראַל זעטיקט זיין אויג טאַג־טעגלעך מיט גרויס־טעאַטער. עס דערוואַכט אין אים דער דראַמאַטורג. זיין ערשטע פּודע דראַמע, „איזיק שעפטל“, אין 1899, איז דירעקט אַרויסגעוואַקסן פון זיינע פּראָלעטאַרישע דערציילונגען. די דראַמע איז זייער סך־הכל. פון דעם נאָך גרעסערן מהלך אַמעריקע, וואו ער האָט זיך איבערגעקליבן אין 1899, עפנט זיך פאַר אים נאָך אַ בריי־טערער האַריוואָנט. מיט אַ בליק צוריק צו דער אַלטער היים, שאַפט ער די גרעסטע יידישע קאָמעדיע, „דער אוצר“, אין 1906, וואו עס ווערט אונטערגעפירט דער סך־הכל צום אַלט־היימישן שטעטלשן לעבן. די וועגן פון פינסקיס דראַמאַטורגיע צעלויפן זיך אין פאַרשיידענע ריכטונגען. איין וועג האָט אים געפירט צו דער סימבאָלישער דראַמע, וואָס האָט פאַר איר פּרוזשינע זיין הויפט־דראַמאַטורגישן טיטל, דער ליבע־קאַנפּליקט. קאָמ־בינירט מיט דעם סאָציאַלן קאַנפּליקט, האָט דער וועג געגעבן, גאַברי און די פּרויען“, „די בערגשטייגער“, „דעם לעצטן סך־הכל“. דער צוויי־טער וועג, זיין גליקלעכסטער, האָט אים געפירט צו דער יידישער געשיכ־טע. געשיכטע איז אַן אויפגעהויבענע בינע, און פאַר פינסקין דעם דראַ־מאַטורג איז דאָס ווי צוגעמאַסטן. דער וועג האָט דערלאָנגט זיינע משיח־דראַמען מיט זייער פינאַץ, „דער בעל־שם און דער גזדן“, וואָס ליגט נאָך אין כתב־יד. דער דריטער וועג האָט אים געפירט קין ארץ־ישׂראל. נאָך דער יידישער געשיכטע איז ארץ־ישׂראל אַן אויפגעהויבענע בינע, פון וואָנען יעדער קלאַנג דערלאָנגט זיך מיט אַ הונדערטפאַכן ווידער־קלאַנג. זיין צוועק איז דאָ דערזעלביקער וואָס אין די „משיח־דראַמען“ — ער זוכט אַ רעאַלע היינטיקע פאַרקערפערונג פאַר דער היסטאָריש־סימבאָ־לישער יידישער דערלייזער־געשטאַלט. זיין פערטער וועג באַצוועקט די אַריינדרינגונג אין די אַרומנעמונג פון אַמעריקע. ער האָט דערגרייכט ביז צום גרענעץ צווישן מזרח־איראָפּעאישן קרייז און אַלט־געזעסענעם יאָ־הודישן קרייז. אין זיינע דראַמאַנען „אַרנאָלד לעווענבערג“ און „דאָס הויז פון נח עדאָן“ האָט ער דעם גרענעץ שוין אַריבערגעשפּרייט.

זיינע דראַמאַנען און זיינע דערציילונגען, ביז צו זיך לעצטער דערציילונג

„יודענהאס“, אין יולי-נומער „צוקונפט“, לויפן פאראלעל מיט זיין דראמא-טורגיע. זיי זיינען דראמען צום לייענען און פארצויליענען, און אלע זיינע וועגן זיינען איין וועג: דורך די איבער 50 דראמען זיינע, דורך זיין גאנצן 50-יאריקן שאפן איז ער זוי אין געיעג צו אַ יידישער וועלט-דראמע, וואָס זאָל איינפאַסן דעם איצטיקן טראַגישן מאַמענט. עס וואָלט געווען אַ יושר פון דוד פינסקיס וועגן און פון דער יידישער ליטעראַטור, ווען אַ מאַנאָגראַפֿ-פּיע זאָל געשריבן ווערן, וואָס זאָל אויספאַרשן פינסקיס אלע וועגן, כדי צו פאַרזייכטערן אים דעם צוטריט צו זיין לעבענס-ציל: די יידישע וועלט-אַרומנעמענדיקע דראַמע. וועט ער צו זיין 70-יאַריקן יובל דערצו נישט זוכה זיין?

„פאַרבאַנד שטימע“, נאָוו, 1942.

4

די וועגן פון דוד פינסקיס דראַמאַטורגיע

עס איז נישט אַפּצוטיילן דוד פינסקין דעם דראַמאַטורג פון דוד פינסקין דעם דערציילער. עס בעט זיך אַ גלייכזייטיקע באַהאַנדלונג פון פינסקיס 50 יאָר בעלעטעריסטישן שאַפן און 43 יאָר דראַמאַטורגישן שאַפן. זיין בעלעטעריסטיק און זיין דראַמאַטורגיע לויפן פאַראַלעל — אין אַפֿ-קלייב פון העלדן און סוזשעטן. עס איז אוממעגלעך דורכצופירן אַזאַ פאַר-גלייך אין פאַרלויף פון איין אַרטיקל. עס איז אָבער נישט אויסצו-מיידן אַריינצוקוקן וויפֿל נישט איז אין זיין ערשטן דערציילערישן פעריאָד — פון 1892 ביז 1899. אין זיין דערציילונג איז שוין געווען די דראַמע. זי האָט אים דערפירט צו דער דראַמע.

דוד פינסקי איז דער פּאַטער פון דער יידישער פּראַלעטאַרישער דער-ציילונג. ער האָט זי, זי האָט אים, איינגעשטעלט.

זיין ערשטער העלד איז געוועזן דער עקסטערן. — דער עקסטערן איז געווען דער קינפטיקער פאַרטייער, דער גרינדער און אַנפירער פון אַרבע-טער-קרייזלעך. אין „געשאַגן אַ טאַטן“ איז דער העלד אַ דורכגעפאַלענער עקסטערן. אַ גבירס אַ זון, וואָס גייט צום פּאַק, ברידערט זיך מיט אַרבע-טער. געוואָלט אַזיין אַן אַרבעטער ווערן — נישט געקאַנט, נישט געטויגט. פאַרדיבט זיך אין אַן אַרבעטער-מיידל — אַ נייטערקע. דער טאַטע שטעלט

זיך אנטקעגן, ווערט ער משוגע. — אַ מאַנאַלאַג — דער ערשטער דראַמאַטישער סימן.

די ערשטע אמת פולע דערציילונג איז „דער פריילעכער גביר“ — דעם גבירס שמחת-תורה. אין 1894 קומען זיבן דערציילונגען, וואָס האָבן דעם יידישן יום-טוב פאַר זייער טעמע — אַלע ווי געשריבן פאַר פרצעס „יום-טוב-בלעטלעך“, פון וועלכע דוד פינסקי איז געווען דער מיטגרינדער. — פאַרוואָס עפעס יום-טוב? — כדי אַרונטערצורייסן דעם יום-טוב? דאָס איך. עס איז דעם גבירס יום-טוב.

דער עיקר אָבער: פינסקי, דער קינפטיקער דראַמאַטורג, האָט באַ-דאַרפט דעם יום-טוב כדי אַרויסצופירן זיין העלד — דעם יום-טוב-מאַכער, דער ספעציאַליסט אויף משמח צו זיין — דעם וויצלער, דעם ווערטל-זאָ-גער, דעם קונצן-מאַכער, דעם זינגער, דעם טענצער, דעם אינגעבוירענעם קינסטלער, דעם שוישפילער. עס איז געווען פינסקיס אַנטדעקונג, אַז דער אַקטיאָרישער טיפ אַרבעטער איז געווען דער ערשטער יידישער קלאַסן-קעמפער — דער קריטיקער, דער אַפיקורס, דער אַגיטאַטאָר. דער סטרייק-צוגרייטער און אַפירער.

פינסקי, דער קינפטיקער דראַמאַטורג, האָט אַט דעם טעאַטראַל, מיט זיין שפילערישקייט געדאַרפט האָבן. דאָס איז אפשר דער גאַנצער צוועק געווען פון זיינע יום-טוב-דערציילונגען — אַרויסצוברענגען דעם טעאַטראַל-ראַל. ער העלפט אים אינסצענירן, דראַמאַטיזירן. — דער יום-טוב האָט זיין דינסט געטאָן. דער יום-טוב מעג גיין.

נאָך זיבן יאָר הכנות איז דער דראַמאַטורג פאַרטיק — דעם פערטן יאָ-נוואָר 1899, שרייבט ער זיין ערשטע דראַמע — דעם איינאַקטער „יסורים“. אַבי דער אָנהייב איז געמאַכט געוואָרן, און זיין דראַמאַטורגישע אינספּיראַציע האָט גענומען פלייצן ווי אַ שטראָם. ער שרייבט דראַמען ווי אַ גייסטיק באַטרונקענער. גענוג פאַר אים אַ געפיל פאַר אַ סיטואַציע, אַ פאַרגעפיל פון כאַראַקטער, און ער זעצט זיך אַוועק און די דראַמע וואַקסט פון אונטער זיין פען. „איזיק שעפטל“ — זיין צווייטע דראַמע האָט ער אָנגעשריבן אין 11 טעג. דורכשניטלעך נעמט אים אַ דראַמע זעקס וואַכן. אין 1906 האָט ער אָנגעשריבן דריי קאַפיטאַל-דראַמען: „דער אוצר“, „דער אייביקער ייד“, „יענקל דער שמיד“. — זייט דעמלט האָט ער אָנגע-שריבן ביי 60 דראַמען, ביי 50 געדרוקטע. פאַר באַקוועמעלעכקייט וועל איך זיי איינטיילן אין גרופעס, און פון יעדער גרופע נעמען אַ ביישפּיל אַדער צוויי. אָבער די זיבן דראַמען פון דער ערשטער גרופע — פון

„יסורים“ ביו „יענקל דער שמיד“ — דארפן אלע באהאנדלט ווערן. זיי זיינען דער יסוד פון זיין דראמאטורגיע.

„יסורים“ — די אריגינעלע סיטואציע, פון וועלכער עס זיינען ארויס-געוואקסן פינסקיס ערשטע דערציילונגען; די סביבה, פון וועלכער עס שטאמען און וואו עס האבן פארקערט די „עקסטערנס“ — די אינטעלי-גענטן, האלב-אינטעליגענטן און אינטעליגענטקעס, וואס זיינען געגאנגען אין פאלק. פארקאנספירירטער סאציאליזם און פארקאנספירירטע ליבע. דובא, א באפעכטיש מיידל, איז חברטע-געליבטע פון לערער מיידאנסקי, א שניידערס א זון. ביידע קאנספיראציעס פלאצן אין איין טאג דורך דעם ארעסט פון לערער. — אין זעלביקן יאר 1899 „אייזיק שעפטל“ — אפולע פראפעטארישע דראמע אין דריי אקטן — מיט דריי העלדן פון פינסקיס באציבטן קינסטלערישן טיפ: אייזיק שעפטל אליין, דער הויפט העלד, וועלכער איז א דערפינדער, זעליק „דער שוישפילער“, דער קאמעדיאנט, דער פריילעך-מאכער און לייזיק, וועלכער האט יינגלויזן געטרוימט צו זיין א מאדער. אלע דריי — ארבעטער אין גאלדינס שמוקלעריי. די לעצטע צוויי זיינען קינסטיקע סטרייקפירער; אבער אייזיק שעפטל איז צופיל קינסטלער, צופיל פארטאן אין זיינע דערפינדונגען. צוויי דערפינדונגען האט ער שוין געמאכט, און נישט וועלנדיק זיך שידן מיט זיי, פארקויפט ער זיי צו זיין באלעבאס בחצי-חינם, כדי האבן זיי אלעמאל פאר די אויגן. אבער אויף דער דריטער דערפינדונג ארבעט ער שוין דריי מעת-לעת, נישט געגעסן און נישט געשלאפן, און עס געלינגט אים נישט! דער באפעכט סטראשעט, דאס ווייב וויינט אויף זיין קאפ. גייט ער אויף מארגן צו דער ארבעט. אבער „איך קאן נישט, איך קאן נישט, איך קאן נישט!“ — די הענט רירן זיך נישט. די חברים ארבעטער שיכורן אים אן, כדי ארויסצושלאגן אים פון מרה-שחורה, גייט ער ארויס פון די כלים. צעברעכט זיינע צוויי דערפינדונגען, פארשווינדט, און שפעט ביינאכט ווען ער קומט אהיים, העלפן נישט די בארואיקונגען פון די חברים, קרובים און שכנים. ער שטרעקט זיך אויס אויפן דיך אין טיפסטער פארצווייפ-לונג, און ביינאכט — גערן צי אומגערן — פארסמט ער זיך פון טעלער מיוז-סם.

עס איז אינגאנצן אן אינערלעכע פאסידונג אין נשמה פון הויפט-העלד: — די יסורים פון שאפן. אבער פינסקי האט די אינערלעכע דראמע איינגעשטעלט אין אַזא געדיכטער שילדערונג פון סאציאלן עלנט, און די שילדערונג אַרומגענומען מיט אַ קייט פון בחור-מיידלשע שטיפערייען, און די אינסצענירונג האט אַרויסגעזויגן אַזויפיל היימישן פאַלקס-לשון

— און די אינערלעכע דראַמע און די סאָציאַלע ראָם שמעלצן זיך צונויף אין איין שטיק און באַוועגן זיך מיט איין באַוועגונג. — און אַט די ערשטע פּראַלעטאַרישע דראַמע האָט זוכה געווען בלויז צוויי מאָל געשפּילט צו ווערן — פון בן־עמי. האָט פינסקי מער רעאַליסטישע סאָציאַלע דראַמען פון דעם מין נישט געשריבן. און דאָס איז אַ גרויסער פּאַר־דרוס און אַ גרויסער פּאַרלוסט פּאַר אונדזער דראַמען־ליטעראַטור.

אין 1896 האָט דוד פינסקי געהאַט פּאַרלאַזט וואַרשע און זיך אַרײַ בערגעקליבן קיין בערלין; אין 1900 קלייבט ער זיך אַריבער קיין אַמע־ריקע. — מיט דער נייער יידישער וועלט קעגן דער אַלט־היימישער יידי־שער וועלט. מיט אַ לעבעדיקן יידישן טעאַטער פּאַר די אויגן, און מיט אַטאַ בראַמס, ״דייטשעס טעאַטער״ אין זכרון — גורט ער זיך אָן פּאַר נאָך גרעסערע טעאַטער־אונטערנעמונגען. די ערשטע געשריבענע אין אַמעריקע אַ דראַמע — ״די מוטער״ — הייבט זיך אָן אַ לאַנג סעריע פון פינסקיס דראַ־מאַטישע אויספּאַרשונגען פון ליבע־פּראַבלעם. ליבע איז דאָך אַ דראַ־מאַטורגישר היפטמיטל, אַנגעלאָדן מיט שפּאַנונג און קאָנפּליקט. פינסקי דער דערציילער־דראַמאַטורג איז פון אָנהייב אָן פּאַרליבט געווען אין דער ליבע־טעמע. די פּראַגע ווערט דאָ געשטעלט: וועמעס ליבע איז גינציקער, געטרייער, אַפּערווייליקער — פון דער מוטער צו די קינדער, אָדער פון די קינדער צו דער מוטער. און די פּראַגע ווערט פּאַרענטפּערט: קינדער־ליבע איז עגאָאיסטישע ליבע, מוטער־ליבע איז מסירת־נפשדיקע ליבע.

די סביבה קענטיק איז פינסקין געווען צום גענויסטן באַקאַנט — עס רעדט זיך אים צום נאַטירלעכסטן. אַ געבילדעטע באַלעבאַטישע משפּחה. די ליבעס־דערקלערונג צווישן די צוויי עלטערע מענטשן איז אַ מוסטער פון פינסקיס סצענישער בריהשקייט. די שטורמישע סצענעס האָבן געדאַרפט ברעכן די ״ברעטער״ און די הערצער. דאָס פּראַבלעם איז קינסטלעך אויפגעשרויפט — יא, אָבער אין אַ דראַמע איז דאָס דערלויבט. ״די מוטער״ איז געווען אַ קעגנשטיק צו סטרינדבערגס דעמלט מאַדישן ״דער פּאַטער״, און איז געשפּילט געוואָרן פון קעני ליפּצין.

אַפּפּייגנדיק פּאַר אַ וויילע די ״פּאַמיליע צבי״, געשריבן צווישן 1903 און 1904, געפינען מיר ווידעראַמאַ די אויפּשרויפונג פון ליבע־פּראַבלעם אין איינאַקטער „גליק־פּאַרגעסענע״, געשריבן דעם 7־טן דעצעמבער 1904 — פון דעם קרייז, וואָס איז געווען פינסקין צום אָנענטסט אין וואַרשע. דריי אינטעליגענטן: אַן אייגנטימערין פון אַ שניידעריי, אַ מוזי־קערין און אַ הינקענדיקער לערער. דאָ נאָך אַ פּערטער הויפט־ראַליסט

— א יונגער שריפטשטעלער-דראַמאַטורג, וואָס ווייזט זיך אַבער נישט אויף דער בינע. ער וועט זיך ווייזן מערערע מאל אין פינסקיס ווייטער-דיקע דראַמען, אומעטום וואו הויכע ליבע-פראַבלעמען דאַרפן גע-לייזט ווערן. די פראַגע ווערט געשטעלט: וועלכע איז די גרויסע ליבע. — די האַנדלונג פון דער דראַמע ענטפערט: די שניידערין, אַ גרויסע פאַרדינערין, האָט מקריב געווען איר אייגענעם חלום וועגן שטודירן, כדי איר יינגערע שוועסטער זאל קאָנען שטודירן אויף מאַלעריין. זי איז פאַר-ליבט אין שריפטשטעלער, און זי באַקומט אַ חשד, אַז ער האָט אַריבער-געטראָגן זיין ליבע אויף דער יינגערער. איינמאל שוין זיך מקריב געווען, איז זי זיך מקריב צום צווייטן מאל — זי באַשליסט חתונה צו האָבן מיטן הינקענדיקן לערער, כדי אַפצוציען ביי איר שוועסטער דעם חשד, אַז זי נעמט אַוועק ביי איר, דער עלטערער, דעם חתן, און דורך דעם זאָל איר גליק צעשטערט ווערן. — אַט דאָס הייסט ליבע! — ליבע געכפלט אויף קרבן!

ביז אהער נאך אַז נאָכקלאַנגען פון היימישע דערפאַרונגען. אַבער אין דער אַלטער היים קומען פאַר געשעענישן, וואָס פינסקי האָט נישט דורכגעמאַכט. איבערברעכנדיק זיך דורך דעם מהלך ביז אַמעריקע, פאַר-גרעסערן זיי זיך אין זייער זינען, ווי אַנגעקוקט דורך אַ טעלעסקאָפּ. איצט זעט מען ערשט, וואָס פאַר אַ פעולה אַמעריקע האָט מיט פינסקין געטאָן. ער זעט זיי אויף אַן אויסגעברייטערטן האַרזאָנט, אויסגעשטרעקט דורך די צייטן, אין אַ געשיכטלעכער פערספעקטיווע, אין זייער פולער גאַנצקייט, ער זעט זיי ווי סך-הכלען. די ערשטע פיעסע פון דעם נייעם מין איז „פאַ-מיליע צבי“. אויפגעפירט אין 1905 אין ניו-יאָרק, אין רוסיש, פון אַר-לענעוון, האָט די אויפפירונג געמאַכט אַ פוראַר אַפילו אין דער ענגלישער פרעסע.

אַ פאַגראַם-פיעסע, און דאָך מער ווי אַ פאַגראַם-פיעסע. עס איז ערב-פאַגראַם, און אין הויז פון משה דעם שטאַט-מגיד זיינען פאַרזאַמלט זיינע אייניקלעך. ליפמאַן דער ציוניסט, ראובן דער בונדיסט, און לעאַן, דער אַסימילאַטאָר, אַ דיכטער, וואָס גלויבט נישט, אַז אַ פאַגראַם וועט זיין. ס'עפנט זיך מיט אַ וויכוח, אַבער מער וועלן קיין וויכוחים נישט זיין. איבער די אייניקלעך נעמט גראַדנווייז שטייגן די געשטאַלט פון זייער זיידן. דער פאַגראַם ברעכט אויס. ליפמאַן און ראובן לויפן צו די זעלבסט-שוצן פון זייערע פאַרטייען. אַבער משה לויפט אין שול אַריין: — יידן צו אַלע צייטן האָבן זיך מוסר נפש געווען די ספר-תורהס זאָלן חלילה נישט געשענדעט ווערן — ווי וועט ער דאָרט נישט געפינען אַן עולם יידן? —

ער געפינט צוויי בטנים — פרומע לערנער, וואָס פאַר שרעק באַהאַלטן זיי זיך אונטער דער שול צוזאַמען מיט די חזירים. לויפט ער צום רב, צו די דיינים, געפינט ער זיי אויף אַן אַסיפה ביים גביר דעם שתדלן, וועלכער גיט זיי אויך פלענער ווי צו באַשיצן די תורה דורך מסרן אויף די סאַציאַליסטן, די אַפיקורסים. לויפט ער צו דער באַהעלעניש אין וואָרד — פאַרשטעלן זיך די יידן ווי זיי שטייען שמונה-עשרה, טאַרן נישט מפסיק זיין, און ווילן פון שמונה-עשרה נישט אויסגיין. אויפן וועג צוריק אין שול אַריין דערזעט ער ביי דער סאַמע שול יידישע הייזער, וואָס האָבן אַרױסגעשטעלט צלמים אין די פענצטער. ברעכט ער יידישע שויבן. שטעלט ער זיך אַוועק איינער אַליין מיט אַ שטיק אייזן ביים אַרון קודש. און פונקט ווען זיין אייניקל לעצן רייסט זיך אַריין מיט אַ רעוואָלוציער צו באַשיצן דעם זיידנס לעבן — „מיך באַשיצן? די תורה זאָלטו באַ- שיצן!“ — פאַלט ער אַ טויטער. — משה איז די אויפגעהויבענע פּאָן פון דער נשמה-שטאַרקער אַלטער יידישקייט, פאַר וועלכער ס'גייען פאַרביי אין אַ שענדלעכער פּראָצעסיע די פאַרשטייער פון דער היינטיקער מוטערלאַזער יידישקייט. די שאַרפסטע קריטיק. צום שפּילן איז דאָ גאַר אַ סך. כאַטש אַליין איז ער אַ סימבאָל, וואָס וויפּל ער לויפט נישט און שרייט, איז ער אינערלעך אומבאַוועגלעך, אָבער פון אַט דער קינסטלער-אויפגעהויבענער משה-געשטאַלט האָבן זיך אַרױסגענומען פינסקיס אַדע משיח-דראַמען. וואָס די ערשטע פון זיי — „דער אייביקער ייד“ — איז געקומען אין צוויי יאָר אַרום, אין 1906 — צוזאַמען מיטן „אוצר“ און „יענקל דער שמיד“.

„דער אוצר“ — אַ טראַגיקאַמעדיע אין פיר אַקטן — איז דער סך-הכל פון אַלע סך-הכלען, וואָס פינסקי האָט פון מהלך אַמעריקע אונטערגעפירט אונטער אַ יאָר טויזנט פון היימיש-שטעטלשן לעבן. עס איז פינסקיס קרוינערק — מיט דעם פאַרנעם פון די גרויסע וועלט-דראַמעס. איך וויל גאַר דעם אינהאַלט נישט איבערגעבן. עס מוז געלייענט און איבער- געלייענט ווערן. עס איז אַן איראַנישער משפט איבערן שטעטלשן לעבנס- שטייגער. אַ פּאַנטאָזיע ווי אַ גלאַק איז אויפגעהאנגען איבערן שטעטל, און אַדך ווערט פון איר אַנגעצויגן, אַלץ נעמט זיך באַוועגן — דאָס שטעטל מיט אַדע זיינע פאַרשויען, קלאַסן און גראַדן, חברות, צדקות און פרנסות — מיט אַלע זייערע וואונטשן און חלומות — אַ נאַכטפאַראַד אויף אַ בית- עולם — אויספאַלגנדיק די קאַמאַנדע פון אַן אידיאַט, וואָס מיט זיין געפּי- נען אַ הייפעצע גאַדענע מטבעות האָט אַנגעצונדן דעם הויפּט- וואונטש אין דעם הויפּט-חלום פון דער שטעטלשער אַרעמקייט און רייכקייט: — נתעשר ווערן!

דאָ ערשט זעט מען פינסקיס מייסטערשאַפט אין אינסצענירן אָן אידיע, פון אויבן אַראָפּ; די אידיע ווערט באַלעבט, באַפעלקערט; זויגט זיך אָן מיט לשון — וואו אַ וואָרט, אַ זאַץ, איז פון עמעצנס מויל אַרויסגענומען. וואו האָט פינסקי אַזויפיל לשונות זיך אָנגעהערט? — און יעדער זאַץ פון אַרט נישט צו רירן; טרעפט פונקט אין צייט און אין פּלאַץ. און מען זעט אויך זיין מייסטערשאַפט אין מאַסן־כאַראַקטעריזירונג דורך קורצן שפּרוך און אויסגעשריי. אַ הונדערט טיפן אויסגעשניצט דורך דער צונג — מיט דעם הויפט־טיפ, וואָס אינספּירירט אים פון אָנהייב אָן — דעם קינסט־לערישן טיפ: דעם קברות־מאַנס טאַכטער, וועלכע איז אַ שוישפּילערין, וואָס שפּילט די מידיאַנערשע אויף איין טאַג, וואָס זי האָט דאָס מיט איר שוישפּילערישער פּאַנטאַזיע אָנגעשטעקט די שטאַט.

און אַט די ערשט־קלאַסישע יידישע פּיעסע — הגם אויפגעפירט פון מאָריס שוואַרצן אין 1926 און אַ צייט פריער אין דייטש פון ריינהאַרטן און אין ענגליש דורך דער טעאַטער־גילד, און וואָס איר שטודיום איז אַריין אין קוריקולום פון די אַמעריקאַנער אוניווערזיטעטן. — אַט די יידישע וועלט־פּיעסע איז נישט אַריין ווי אַ פערמאַנענטער באַשטאַנדטייל אין יידישן רעפערטואַר!

דאָס פּרוכטבאַרע יאָר 1906 האָט פינסקי פאַרענדיקט מיט „יענקל דער שמיד“. נישט קיין סאַציאַלע, נאַר אָן אינדיוידועלע דראַמע. מיט דער פּיעסע האָט פינסקי וואָס מחדש געווען: — ער האָט די אויספאַרשונג פון ליבע־פּראָבלעם, וואָס ביז אַהער פּלעגט ער אָנטרויען בלויז אינטע־דיגענטן, אַריינגעטאָן אין אַ פּראַסטן חי וקים. דערבאַר אָבער איז יענקל אַ קינסטלערישער טיפ — אַ הפּקר־יונג, אַפילו אַ הולטאַי, און פאַר פּריי־לעכקייט שיכורט אַ ביסל. שוין איז ער, שטאַרק איז ער, און אַ בעל־פּרנסה נאָך דערצו, באַגעגנט ער קיין ווידערשטאַנד נישט, און ער לאָזט זיך וואוילגיין מיט פּרויען, ווייז ער אָבער געווינען אַ שטאַלצע איידעלע צנועה, וואָס ער ווייסט, אַז זי וועט געבן ווידערשטאַנד, און אומגעריכט פאַר זיך אַליין, געווינט ער זי. — דער מיטל־פונקט פון דער דראַמע איז, וואָס יענקל איז חושד, אַז זיין ווייבל איז אים חושד, אַז ער האָט מורא צוריקצופאַלן צו דעם הולטאַי, ווען דער יצר הרע אין דער געשטאַלט פון נאַכגיביקער פּרוי וועט אים באַלאַגערן. און דאָס ווייבל איז אים חושד, אַז ער איז זי חושד אין דעם חשד. ביי אַט די דינע ציטערדיקע שטעלן האָב איר געציטערט, אַז אַט אַט וועלן ביידע נעמען פּיזאַנאָפּירן וועגן צו־טריי אין ליבע מעשה אינטעדיגענטן. אָבער ניין, פּיזאַנאָפּיע איז אין מחבר, נישט אין די העלדן.

ב. ריווקין

ווען דוד קעסלער האָט די ראָצע געשפּילט, האָט ער די אַלע ציטערדיק אַנגעסטורונגעוועטע פּילאָזאָפּישע שטעלן אויסגעלאָזט. אָבער מיט זיין גרויסאַרטיקן שפּילן האָט ער די פּילאָזאָפּיע געגעבן צו פּילן. ער איז אַליין געווען אַ שטיק יענקל — אַ שטורמישער טעמפּעראַמענט מיט אַ שטומער צונג.

מיר האָבן זיך באַקאַנט מיט פינסקי דעם דראַמאַטורג — מיט זיינע סודשעטן, פאַרשויןען און זיינע מעטאָדן. וועט שוין לייכטער זיך צו צייַ-כענען זיין ווייטערן וועג זייט 1906. עס איז געווען נישט איין וועג, נאָר מערערע וועגן. — איצט, אַז ער האָט מער נישט דעם היימישן לעבנס-שטאַף פאַר די אויגן, האָט ער נישט געהאַט קיין לבוש אָנצוטאָן אויף זיינע פאַרשויןען, אַמעריקע האָט זיי אויסגעטאָן אָדער באַקעט. האָבן זיך אַנ-געצייכנט פאַר אים צוויי וועגן: אַרויסצופירן זיינע פאַרשויןען אויסגעטאַ-גענע פון יעדן לבוש אָדער פּרוואַון אָנטאָן אויף זיי גראַדווייז אַ נייעם אַמעריקאַנעם לבוש. פינסקי האָט ביידע זאָכן געטאָן.

דער ערשטער וועג פון אויסגעטאַנענע דראַמען, אויפּגעהויבענע אויף אַן אַבסטראַקטן פּליין, נישט געבונדענע צו קיין אַרט און צייַט — איז געווען דער לייכטערער. ער איז דאָך געניט געווען אין אַרויסשיידן און אויפהייבן אין דער לופטן אידיען. דאָס האָט ער געטאָן אין די עטלעכע דראַמען, וואָס פאַרשן-נישטערן אין ליבע-פּראַבלעם. צום ליבע-פּראַבלעם האָט ער זיך ווידער צוגעכאַפט — אין אַ צענדליק דראַמען, וואָס פּרעגן, פּרוואַון אויף אַלע אופנים דעם מאַן און די פּרוי. די ליבע פּירט אַ וויכוח, פּילפּולט זיך אַפּילו, פּילאָזאָפּירט, און ער האָט אויך פאַרשויןען, וואָס זיינען ווי באַשאַפּן פאַר דעם — שריפטשטעלער, קינסטלער, וואָס האָבן נאָך די מעלה, וואָס זיי לאָזן זיך לייכט אידענטיפּיצירן מיט יעדער העכערער געזעלשאַפט. זיי זיינען אינטערנאַציאָנאַל, קאָן מען זיי אויך אָננעמען פאַר אַמעריקאַנער.

אין דעם איינאַקטער „מיט זיגערפאַנען“ באַזיגט אַ יונגער דיכטער דעם פּאָטער פון אַ 17 יעריקער מיידל, וואָס ער האָט פאַרליבט אין זיך — מיט זיין הייסער פאַרטיידיקונג פון פּרייער קינסטלער-ליבע. פאַרקערט, אין „פּראַפעסאָר ברענער“ דערשרעקט זיך אַ באַרימטער 50-יעריקער מאַ-לער אויף טויט, ווען אַ 20-יעריק מיידל באַט זיך אָן צו ווערן זיין ווייב. אין דער דראַמע „דריי“ — געדרוקט געווען אין אַ שיקאַגער זשורנאַל און איך האָב עס נישט פאַר זיך — זיינען אַ דיכטער און אַ מאַלער פאַרליבט אין איין מיידל, און זי ליבט זיי ביידן גלייך. שלאַגט זי פאַר גורל וואַרפן, כדי אַרויסצופירן זי פון גלייכגעוויכט. די ליבע ווערט דאָ געמאַסטן און געוואויגן אויף הערעלעך.

עס איז נישט אַבסטראַקט, ווי איך באַשרייב דאָ, איז דאָך פינסקי אַזאַ בריה אויף אינסצענירן און כאַראַקטעריזירן. אַפילו ווען זיינע פאַר-שוניען שוועבן אין דער לופטן, קאָן ער זיי איינהאַלטן אויף דער בינע. אַבער עס איז פאַרט בעסער, ווען עס איז קענטיק, וואו ער האָט זיי גענומען, פון וועלכן לבוש ער האָט זיי אויסגעטאָן. אין „גאַברי און די פרויען“ איז קענטיק, אַז ער האָט זיי אַפגעשריבן פון אַמעריקאַנער פאַרמער-פּיאַנערן, וואָס זיינען געגאַנגען אין דער וועסט שטעלן נייע ישובים, ווען די וועסט איז נאָך געווען פריי. — גאַאיל, די טאַכטער פון אַ רייכן פאַרמער, פאַרליבט זיך אין זייער געוועזענעם אויפזעער גאַברי. אירע עלטערן נעמען עס אָן פאַר אַ גרויסער באַדייקונג און זיי אַנטלויפן אין די בערג. די ליבע שטראַמט אויס אין יונגע יום-טובדיקע רייד, אַבער דער שטראַם לייגט זיך פאַרט אויס אין געשפאַנטער דראַמע. יאָרן פאַרגייען, און עס איז אונטערגעוואַקסן די קליינע, אַ יתומה, דאָס טעכטערל פון גאַבריס אַ פריינט, וואָס ער האָט זי געהאַדעוועט. אין דער איינזאַמקייט פון די בערג האָט די תאוה זיי בידן אָנגעצונדן — די קליינע און גאַברין. גאַאיל פאַרנעמט די קינדער, פאַרט צו די עלטערן און קומט צוריק. די תאוה האָט זיך איבערגעברענגט. ביידע פרויען מיט גאַברי, ווען דער מאַן אין אים וועט זיך אויסלעשן? די קליינע ענטפערט: ניין! גאַאיל — יא. די ליבע, די געטרייע, די ליבע געכפּלט אויף פליכט, די פרוי פון פליכט — זי איז די זיגערין.

הענריעטאַ שניצער, וועלכע האָט געשפילט גאַאיל, האָט אַריינגע-טראַגן אַזויפיל חן אין איר געטרייער ליבע, אַז דער איינדרוק פון יום-טובדיקייט איז עד היום געבליבן איינגעקריצט אין זכרון.

איך בין חושד, אַז פינסקי אַליין האָט פאַר זיין בעסטער סימבאָלי-שער דראַמע „די בערגשטייגער“. זי קאַמבינירט ביידע מאַטיוון — ליבע-מאַטיוו און דעם סאַציאַלן, אַ סובלימירטע, געלייטערטע סאַטירע אויף דער היינטיקער ציוויליזאַציע — מיט פיר פאַרדעך, וואָס קלעטערן באַרג אַרויף צום אונטערגאַנג — אַ דיכטערישע פאַרל, אַ מיליטערישע, אַ מיליאַנערסקע, און אַן אַרבעטער-פאַרל, וואָס טראַגט דאָס גאַנצע געפּעק, ווידער אַמאָל איז די ליבע די געטרייע, די פליכטליבע, די פליכטפּרוי, די לעצטע זיגערין — אַפילו איבערן טויט.

אַזוי אויך אין „לעצטן סך-הכל“, אויפגעפירט אין 1924 אין קליין טעאַטערל פון בראַנסק. אַ סאַטירע אויף דער האַנדלס-וועלט, אויף דער וועלט פון געלט. עס איז אַפן אַן אויפגעשרויפטע פאַנטאַזיע — פאַר דעם

צוועק צו באווייזן, אז אין לעצטן סך־הכל בענקט אויך די וויסטע נשמה פון געלט־מענטש נאך דער געטרייסטער פרויען־דיבע.

פינסקי האט אויך געשריבן א צענדליק איינאקטער פון דעם זעלבליקן אויסגעטאָנענעם סימבאליש־סאָטירישן מין. און ווידער אמאל די בעסטע פון זיי זיינען די, וואָס דער רעאַלער לבוש איז נאָך קענטיק אויף די פאַר־שויען: — „דער דאָלער“ וואָס ווערט אָפּט געשפּילט פון די קליינע ענג־לישע טעאַטערלעך. אַ טרופּע וואַנדערנדיקע אויסגעהונגערטע אַקטיאָרן גע־פינען אויפן וועג אַ דאָלער. און עס ווערט אַ געשלעג — ביז עס קומט אַ חברה־מאַן מיט אַ רעוואַלוציער און נעמט דעם דאָלער צו פון זיי. אזוי ווי די טיפּן: דער קאַמיקער, דער טראַגיקער, דער אינטריגאַנט, די ליבהאַ־בערין אַזױװ זיינען באַקאַנט, גיט דער איינאקטער דעם פּוֹלן איינדרוק פון ווירקלעכקייט.

אַבער דער בעסט־בעסטער פון אַלע איז דער כמעט רעאַליסטישער „אַפּגעזאַגט“ — געדרוקט אין „צוקונפּט“, אין מערץ 1932. — אין דע־פרעסיע־צייט זאָגט אַ פּירמע אָפּ אַן אַנגעשטעלטן, וואָס איז עלף חדשים אַרומגעגאַנגען אַן אַרבעט. פאַר אים — אַפּגעזאַגט פון דער שטעלע, איז ווי אַפּגעזאַגט דאָס לעבן. ער חלשט עטלעכע מאָל נאָכאַנאַנד. אין זיין חלשות זעט ער זיך צווישן זיין הויזגעזינט, רעדט צו זיי אויפן קוף, ביז ער רעדט זיך אין טויט אַריין. דער קאַנווערט, מיט דער לעצטער שכירות, מיטן אַפּזאָג, ווערט צעריסן. כדי די פרעסע זאָר זיך נישט דערוויסן.

דער איינאקטער איז שוין גאַר נאָענט צום אַנגעטאָנענעם אַמעריקאַ־נישן רעאַליזם. וואָלט דאָך פינסקי געדאַרפּט נאָך אַ סך לייכטער זיין אַנ־טאַן אויף זיינע פאַרשויען אַ ייִדיש־אַמעריקאַנישן רעאַליסטישן לבוש? האָט ער עס טאַקע געטאַן. און דאָס איז געווען דער צווייטער וועג, וואָס פינסקי האָט זיך אַנגעצייכנט און וואָס ער האָט אים אַנגעהויבן גיין פיר יאָר נאָך „גאַברי און די פרויען“. „גאַברי“ איז געשריבן געוואָרן אין 1908 — „יעדער מיט זיין גאַט“ אין 1912. עס הייבט זיך אָן, זעלבסט־פאַרשטענדלעך, מיט דעם אַנקומען פון אַ גרינעם, וואָס דאַרף זיך ערשט אַמעריקאַניזירן. דער גרינער, אַ געפּאַלענער שיינער באַלעבאַס, זעט ווי אַמעריקע האָט „אַמעריקאַניזירט“ די נאָענטע זיינע: קעמפּער, אידעאַ־ליסטן פון דער היים, האָבן זיי דאָ אַנגעוואוירן זייער גאַט, זייער גלויבן, זייערע אידעאַן. די נויט, דאָס געיעג נאָכן שטיק־ברויט, טרייבט זיי צום פיזישן און מאַראַלישן אונטערגאַנג. באַשליסט ער זיך אויף אַ פאַר־צווייפּלן רעטונגס־מיטל: ער וועט זיך וואַרפן אונטער אַ קאַר... אַבער שוין אין שפּיטאַל דיגנדיק, האָט ער חרטה. ער וועט נישט מאַנען פון דער

קאַר־קאַמפּאַניע, וואָס זי איז אים גרייט צו באַצאָלן. די האַנט האָט ער פּאַרלאָרן, אָבער זיין נשמה וועט ער נישט פּאַרלירן! — אַ נס פּאַסירט. פּונקט אין צייט קומט אָן פּון שיקאַגאָ אַ נשמה־רעטער. אָבער דער נשמה־רעטער קומט צו שפּעט אין דער דראַמע. פּון אָנהייב אָן האָט ער גע־דאַרפט זיין אַ ווירקנדיקע פּערוואַן. מיט זיין שפּעט קומען שפּילעט ער אַפּ די צווייטע העלפט פּון דער ערשטער העלפט פּון דער דראַמע.

גאַנצער, געבונדענער, צונויפגעשמידטער און שטאַרקער איז די צווייטע רעאַליסטישע דראַמע פּון 1914 — „בעסער נישט געבוירן ווערן“ — אויפגעפירט פּון בן־עמי אויף דער פּראָווינץ — כאַטש אַ זייטיק בילד, אָן זייט פּון יידישן לעבנס־שטראַם, אָן ערלעכער שטאַרקער טאַטע, אַ זון, וואָס שטודירט אויף דענטיסט, וואָס האָט אַ כּלה, וואָס וואוינט מיט אַ שטאַק העכער, אָבער איצט איז זי אין דער קאָנטרי. — און אַ טאַכטער איז דאָ, אַ ציניש אַמעריקאַניזירטע, וואָס איר צינישע חכמה איז, אַז אַ מאַן איז אַ חיה, וואָס ווערט געפּרעסן פּון תּאוּה; זי וועט איר אייגענעם חתן, אפילו איר אייגענעם ברודער נישט געטרויען. — פּאַסירט, אַז אין דער כּלהס וואוינונג געפינט מען אַ מיידעלע, אַ דערשטיקטע און געשענדעטע. מען איז חושד אָן איטאַליענער, אָבער דער טאַטע איז פּון אָנהייב אָן חושד דעם זון. צווינגט ער אים זיך מודה זיין און צווינגט אים זיך אַזיין אַנצוטאָן אַ מיתה. די כּלה קומט אָן, ווי דאָס האַרץ וואָלט איר געזאָגט, אַז אַן אומגליק איז געשען. ער האָט ליב די כּלה ווי דאָס לעבן, אָבער ווען זי איז נישט געווען לעבן אים, האָט די תּאוּה אים איבערגעוועלטיקט. ער ווייסט נישט פּאַרוואָס און פּאַרווען. אַז עס איז בעסער נישט געבאָרן צו ווערן. נאָך דער כּלהס באַזוך, פּאַרסמט ער זיך. — די גאַנצע צייט, פּון אָנהייב ביזן סוף פּון דער דראַמע פּילט מען די שפּאַנונג פּון עלעקטריק טשער.

אויף אַ ברייטערן שפּאַך איז „ליבעס קרומע וועגן“ — אַ פּיראַקטיקע דראַמע, אַנגעשריבן אין אַ וואָך צייט — פּון 3־טן ביזן 9־טן אויגוסט, 1918 — און אויפגעפירט אין זעלבליקן יאָר פּון מאַריס שוואַרצן. אַריינגע־צויגן איז דער ניי־אויפגעקומענער קלאַס יידישע גבירים, מיט זייערע „אַמעריקאַניזירטע“ טעכטערלעך, די בעל־תּאוּהניצעס, וואָס „ליבן“, כל זמן עס ליבט זיך. (אן איידעלע אַמעריקאַנערין איז ביי פּינסקין גינאַ מאַרדען, פּון דער פּיעסע „גינאַ מאַרדענס ליבעס“. גינאַ מאַרדען וויל פּאַרזוכן דעם טעם פּון תּאוּה, אָבער דער תּאוּה גופּא גיט זי נישט נאָך.) — אַריינגעצויגן איז אויך די מלחמה, מיט דעם הויפט־העלד פּון דער דראַמע אַלס מלחמה־העלד. אַ קאַליקע, ווערט ער אָן זיין רייכע כּלה. — אַ גע־

מישטע, א געשטוקעוועטע פון מערערע מאַטיוון דראַמע; איז „בעסער נישט גבוירן ווערן“, פאַרט אַ בעסערע דראַמע, כאַטש נישט אויף אַזאַ ברייטן שלאַך.

פינסקי האָט יאָ געמאַכט אַ פאַרווך אַרומצונעמען דאָס גאַנצע יידישע לעבן פון אַמעריקע — מאַכן אַ סך־הכל פון גאַנצן היגן יידישן האַנדל־וואַנדל — ווי דער „אוצר“ האָט געמאַכט אַ סך־הכל פון אַלט־היימישן לעבן. — געטאָן האָט ער עס אין דער פּיעסע „דער שניידער ווערט אַ קרעמער“, וואָס ער רופט עס גראַטעסק און וואָס איז אין 1938 אויפֿ־געפירט געוואָרן פון פעדעראַלן טעאַטער־פּראָיעקט. דער שניידער, אויפֿן וועג צו ווערן אַ קרעמער און צוריקוועגס צו ווערן צוריק אַ שניידער, גייט דורך אַ פאַראַד פון פעטערס, מומעס, קונים, קהלסלייט און האַלד־אַפּני־ניקעס, פון חברות וואָס ראַטעווען געבראַכענע קרעמער, ווען מען וועט זיי צוצאַלן, און חברות, וואָס ראַטעווען יידן פון קרעמעריי דורך באַזעצן זיי אויף לאַנד אָבער קיין לאַנד גיבן זיי נישט, נאָר עצות. עס איז אַ פּריילעכער פאַראַד, דאַרף מען צוגעבן, אומעטום ווערט געזונגען און געטאַנצט, און דער שניידער מיט אַדעמען. ס'איז כמעט אַן אַפּערעטע, און ווען עס וואַלט געווען ביי אונדז אַ גוטער אַפּערעטן־טעאַטער, וואַלט מען זיך גע־קאָנט גאַנץ גוט אַמוזירן ביי דער פּיעסע; אָבער צו מדרגה פון „אוצר“, וואָס זאָר פאַר־סך־הכלען דאָס יידישע לעבן אין אַמעריקע, קומט עס נישט. נישטאָ דאָ די גליקלעכע צוזאַמענפאַרונג פון רעאַזיום און פּאַנטאַזיע — וואו די פּאַנטאַזיע ווערט אויפֿגעהאַנגען ווי אַ גלאַק, וואָס ציט אָן די רעאַליטעט.

אָבער פינסקי האָט יאָ געפונען אַט די גליקלעכע צוזאַמענפאַרונג, אָבער נישט אויפֿן וועג פון היינטצייטיקן רעאַזיום, נאָר אויפֿן דריטן וועג, וואָס ער האָט זיך אָנגעצייכנט אין די זעלביקע יאָרן, ווי ער האָט אָנגעהייבן ציען זיין רעאַליסטישע ליניע — ווי אין פאַרגעפּיל, אַז אַט די ליניע וועט נישט זיין אַזאַ מזלדיקע. פינסקיס דריטער וועג איז אויפֿן היסטאָרישן פּלעין.

די ערשטע פּיעסע פון דעם מין איז „מרים פון מגדלה“ — אַ פּיעסע אין דריי אַקטן — געשריבן אין 1911 — אַ יאָר פאַר „יעדער מיט זיין גאַט“ — ניין, דאָס איז נישט פינסקיס ערשטע היסטאָרישע פּיעסע. די גאָר ערשטע איז געווען „דער איביקער ייד“, וואָס צו איר וועל איך נאָך צוקומען. — אין יאָר 1911 איז פינסקי געווען אין רעכטן ברען פון ליבע־אויספאַרשונג, און מרים פון מגדלה, נישט געקוקט אויף איר היסטאָרישן נאָמען, וואָס איז צוגעבונדן צום נאָמען פון יעווסן, איז ביי פינסקין דער

עיקרשט א ליבע־פארשערין — די אריגינעלסטע ליבע־פארשערין, און דערפאר טאקע איז זי א צעלאזענע פרוי. „איך בין געבוירן געווארן די מענער צו באגליקן, און ווענוס איז געווארן מיר מיין גאט.“ — זי פירט דורך פאר פינסקין דעם שטארקסטן מעטאפיזישן ליבע־דועף: — וועלכן מאן וועט זי נישט באזיגן? — זי פרובירט יעדן מאן מיט איר אויגנשפיל: וועט ער אויסהאלטן איר בליק און נישט באזיגט ווערן? — זיגט איבער דעם פירער פון די קנאים, און איבער א צדיק, וואס פאסט תעניתים אין א הייל. נאר יעזוס איז געווען דער איינציקער, וואס האט די פראבע אויס־ געהאלטן. איז זי געווארן יעזוסעס הייליקע בתולה. — דוד פינסקי נעמט דא יעזוס א פארטיקן, לויט דער לעגענדע: א וואונדערמאן! עס איז קיין יעזוס־דראמע, נאר א ליבע־אויספארשונג־דראמע. און עס איז נישט קיין היסטארישע דראמע, נאר א האלב־היסטארישע.

„מרים פון מגדלה“ איז געווען דער אריינפיר. און לכתחילה האט ער זיך גענומען צו „דודן און זיינע ווייבער“ צוליב זיינע ווייבער, און צוליב זיין פינסקיס, אינטערעס אין דער פרוי אלס ליבע־טרעגעדין און אין אירע פארשיידענע מעטאדן פון ליבע־צוטראגן. אבער אזוי ווי דוד המלך איז דא געווען פארמישט, האט ער, דער זיגער איבער גלית, אויך באזיגט די פרויען אין פינסקיס אינטערעס, און אזוי ארום איז פינסקי צוגעפירט גע־ ווארן צו היסטארישער דראמע.

פיר איינאקטערס פון דער דוד־סעריע — „מיכל“, „בת שבע“, „אבישג“, „אביגיל“ — קאנקורירן פארן טיטל: „דער בעסטער איינאק־ טער“. גיב איך מיין פארצוג צו „אביגיל“. — אביגיל דאס איז די פרוי פון נבל דעם מנוול, צו וועמען דוד פון מדבר האט געשיקט זיינע יונגען צו בעטן תחנונים, ער זאל געבן וואס פון זיין שפע צו שטיצן זייער הונגער און דארשט. די יונגען מיינען — דאס איז א שפיל אזא ביי דודן, אבער דוד איז איצט אין דער שטימונג פון אן עניו, גאטס קנעכט, וועלכער וועט א האר אויפן שונאס קאפ נישט קרימען. די יונגען פאלגן דודס באפעל, און ברענגען א באריכט, אז נבל האט זיי שרעקלעך געזידלט און באליי־ דיקט: בעטלער! הונגער־ליידער! היישעריקן אויף פרעמדע פעלדער! — און דוד, דער עניו, ווערט גלייך א קריגסמאן, א נקמה־נעמער: צעשמע־ טערן! צעראבירן! — נאר אט קומט אביגיל, וועלכע האט אן דעם וויסן פון איר מאן צונויפגענומען מתנות פאר דודן. אבער נבל דערוויסט זיך גלייך און קומט אן דיטנדיק אויף אן אייזעלע. זי באהאלט זיך הינטער א שטיין און הערט נבלס געשרייען: דו קענסט מיין ווייב! ... זי איז דא ביי דיר געוועזן? דו אשת אישניק! דו אויסווארף! דו נאכט־רויבער!

דו אַנטלאָפּענער שקלאָף! — אַביגיל שפּרינגט אַרויס פון הינטערן שטיין: הער אויף! — און די יונגען נעמען רייצן נבלן מיט אביגילס מתנות. פלאַצט ער פאַר רשעות און פאַלט אַ טויטער. און זי, די פּרומע טויב: — איך שעם מיך, וואָס איך קאָן נישט וויינען! און דוד צו איר: ווילסטו מיין ווייב זיין? — דיין דינסט וויל אַ דינסט זיין צו וואָשן די פיס פון מיין האַרס קנעכט.

עס איז אַלעמאַל דאָ ריטם אין פינסקיס פּראָזע, און וואו מיט געפיל געלאָדן, בעט זי זיך דעקלאַמירט צו ווערן, און דאָ אין דער ביבלישער אַטמאָספּערע, איז דער ריטם אַנגעקוואַלן ביז מעלאָדישקייט און קאָן איבער-געשריבן ווערן אין לידפאַרם. און עס איז עפעקטפול דראַמאַטיזירט, מיט אַ סך פנים אל פנים צוזאַמענשטויסן. קיין שמץ פון הויך-רעדנעריי, הויצע דראַמאַטיזירונג, און אַפילו דער „הבימה“ אין איר בעסטער צייט איז נישט איינגעפאַלן אויפצופירן עס! ...

אַ דאַנק דוד המלכן איז דוד פינסקי אַרויפגעהויבן געוואָרן אויפן היסטאָרישן פּלעין, וואו ער האָט זיך דערפילט אויף זיין נאַטירלעכסטער בינע. פון האַלב-היסטאָרישע איז ער אַריבער צו גאַנץ היסטאָרישע דראַ-מען. — פינסקי איז אַלעמאַל אויף אַ געהויבענעם פּלעין. גרויען ערדישן שטויב פאַרטראַגט ער נישט. ער מוז דעם שטויב לייטערן. דערפון זיין דראַנג צו „אידיאליזירן“ — אונטערצוהייבן די רעאַליטעט מיט אידיע, מיט אויסטראַכטעניש, מיט פּאַנטאַזיע, דערפאַר האָט די היסטאָרישע דראַמע פינסקין אַזוי גוט געטאָן. זי איז געוואָרן זיין מזדריקסטער וועג, דער אויס-וועג פון אַלע זיינע וועגן. אַלע זיינע ביז-איצטיקע וועגן זיינען געווען צוגרייטונגען צו דעם. — די היסטאָרישע דראַמע ירשנט אַלע זיינע עקס-פּערדימענטן פון ביז אַהער. געשיכטע איז געלייטערטער לעבנסשטויב, אויפגעהויבענע רעאַליטעט, אויפגעלויכטענע בינע קאָן פינסקי זיך פאַר-שפאַרן צו „אידיאליזירן“. ער בלייבט אַ „רעאַליסט“. זיין רעאַליזם דריקט זיך אויס אין דעם, וואָס ער נעמט די געשיכטלעכע פאַקטן, ווי די טעקסט-ביכער פון געשיכטע גיבן זיי. ער קרימט זיי נישט, ער טאַשט זיי נישט איבער. זיינע היסטאָרישע דראַמען ליענען זיך ווי כראַניקעס. אין די פאַקטן גופא זעט ער אַרין זיין דראַמע. ער טייטשט זיי אויס פון אינע-וויניק, אַבער זיינע אַריינזעאוונגען און אַריינטייטשוונגען לאָזן איבער די פאַקטן ווי זיי זיינען. — און זיין היסטאָרישע דראַמע ירשנט זיין גאַנצע פרוי-פאַרשונג, זיין ליבע-מעטאָפיזיק פון ביז אַהער — מיט אַ גרויסער פאַרבעסערונג. דאָ ערשט באַקומט די פרוי ביי פינסקין איר פולן תיקון.

נישט נאָר איז זי די געטרייע פליכט פרוי און די ליבע-ליפעראַנטין, זי איז אַ סך מער: זי איז די דערגענצערין, די באַשעפערין פון מאַן. „אַלעקסאַנדער און דיאַגענעס“ — אַ וועלט־געשיכטלעכע טראַגעדיע אין 5 אַקטן און 21 בילדער — געשריבן אין 1927 — איז די כראַניקע פון אַלעקסאַנדער מוקדונס קאַריערע — פון זיין צוג פון גריכנלאַנד, דורך זיין איינעמען דעם אַריענט פון מצרים ביז אין די גרענעצן פון אינדיע — ביז צו זיין פריציטיקן טויט. אַ גראַנדיעזע פראַצעסיע: גריכישע פּאַלי־טיקער, מאַקעדאָנישע גענעראַלן, סאַלאַטן, פּיראַזאַפּן, פּירשטן, עגיפטישע און גריכישע פּריסטער, קעניגנס, ליבהאַבערינס, זינגערינס און טענצע־רינס — איבער 75 פאַרשווינען כאַראַקטעריזירט מיט זייערע פּנימער לויט זייער לאַנד און שטאַנד; און גלייכצייטיק אַן אינעווייניקסטע טראַגעדיע. ער איז אַ „פּירער“ אין היינטיקן זין פון וואַרט. אָבער אַ נאָבעלער פּירער. זיין פּירעישע אידיע איז: צו פאַראייניקן אַלע פעלקער־קולטורן אונ־טער דער הענעמאַניע פון דער גריכישער קולטור. ביי זיין באַגעגעניש מיט דעם פּילאָזאָף דיאַגענעס, אין סאַמע אָנהייב פון זיין קאַריערע, קריגט ער פון אים די וואַרונג: דו וועסט געווינען די וועלט און זיך אַליין אַנווערן. און פינסקי זעצט דורך דיאַגענעסעס פאַראויסזאָגונג. ער ווייזט די גראַדן־ווייזע צעפאַלונג פון אַלעקסאַנדערס פּירער־חלום. די אַרמיי ווערט מיט און וויל צוריק אָהיים. די גענעראַלן מאַכן פאַרשווערונגען. און אַלעק־סאַנדערס אינערלעכע צעפאַלונג: — ער, דער צוריקגעהאַלטענער, ווערט פאַר זיך אַליין נישט גענוג. נעמט ער זיך פאַר אַ געליבטער אַ האַלב־פּער־טישע, האַלב־גריכישע טענצעריין, ווי אַ סימבאָל פון פאַראייניקונג. דערנאָך נעמט ער זיך פאַר אַ ווייב אַ פּערסישע פּרינצעסין, פּוצט זיך אויס אין אַריענטאַלישער פּראַכט, כדי צוצוהאַלטן דעם אַריענט, וואָס דאָס רעגט נאָך מער אויף זיינע פאַרגריכישטע גענעראַלן. ווערט אַלעק־סאַנדער פון אַן אַדמאַן אַן אַכזר, וואָס מערדערט זיינע אינטימסטע פּריינד. און אַז ער איז געוואָרן פאַרדאַרבן, איז ער געשטאַרבן. פאַרן טויט האָט ער נאָך אַמאָל אַ באַגעגעניש מיט דיאַגענעס אין אַ זעאונג: דיאַגענעס — זיין גע־וויסן — פירט דורך איבער אים אַ משפּט. — איך קאָן נישט פאַרבייגיין די צוויי סצענעס, וואו אַלעקסאַנדער געוויינט זיינע צוויי פּרויען: זיי ווינען אינסצענטישע איינליקייט און פּאַעזיע. און איך וואָלד באַלד מסכים געווען מיט דער מיינונג, אַז „אַלעקסאַנדער און דיאַגענעס“ איז זיין בעסטע דראַמע. איך געפין אָבער אַ טעכנישן חיסרון: די גרויסע רעדעס וועגן פעלקער־פאַרברידערונג און קולטור־פאַרשוועסטערונג האַלט אַלעקסאַנדער צו שפּעט אין דער דראַמע. באַלד, ביים אָנהייב נאָך אין גריכנלאַנד האָט ער זי

געדארפט האַלטן. און עס וואָרט געווען לאַגיש אויך — נישט קיין גע-
צוואונגענע אַרױפטייטשונג. איז ער דאָך געווען אַ תלמיד פון אַריסטאָטעל.
און מיט האַמערן פלעגט ער אײנשלאָפן. און עס קאָן דאָך נישט זײן אַז
בלױז געקױפטע גריכישע פּילאָזאָפּן האָבן אים אונטערשטיצט, און די
פּאָליטיקער האָבן בלױז געבונטעוועט אָדער זיך אונטערטעניקט. האָט ער
דאָך דאָס אַלץ געטאָן פאַר דער גלאַריע פון גריכנלאַנד! — דעמאָלט וואָרט
די דראַמע אויסגעקומען גאַנצער און צונויפגעשנורעוועטער. אָבער סײ זײ
איז פּינסקין געזונגען אײנצוראַמען אַ גרויס קאַפיטל וועלט-געשיכטע אין
אַ יידישער דראַמע.

אין די משיח-דראַמען איז דאָך פּינסקי בײ זיך אײנדערהײם. און די
משיח-ווױזע איז דאָך אַליין אַ פּאַנטאַזיע, וואָס הענגט ווי אַ רעגנבוגן
איבער דער יידיש היסטאָרישן הימל — און צײט זי אָן אין דער הױך
און פאַרבינדט און פאַרגאַנצט. און די משיח-ווױזע האָט דאָך נישט אײן
מאַל אײנסצענירט אויפשפּילן אויף דער יידישער היסטאָרישער בינע. טוט
זי דאָך וואָס פּינסקיס אײנסצענירונג-מעטאָד האָט אַלעמאַל געטאָן און זײ
העלפן זיך גרויסאַרטיק אײנס דעם אַנדערן: אַרויסהױבן גרויסן עולם,
מאַסן-באַוועגונג, מיט מאַסן-כאַראַקטעריסטיק, מיטן כאַראַקטערישן לשון
פון דער עפּאָכע — לױט די זעקס עפּאָכן פון זײנע זעקס משיח-דראַמען: —
די עפּאָכע פון חורבן („דער אײביקער ייד“), פון תלמודישן נאַכן חורבן
(„רבי עקיבא און בר כוכבא“), פון מיטלאַטער („דער שטומער משיח“),
פון דער אײנקווױזיציע („שַׁמָּה מוֹלָכוֹ און דוד הראובני“), פון גזירת ת״ח
(„שבתי צבי און שרה“), און פון דער עפּאָכע ווען דער ספר איז געוואָרן דעם
יידנס קאַפּאַנשפּאַר און מען האָט געדאַרפט זוכן פאַר אים אַ האַרצאַנגלען
(„דער בעל-שם און דער גזלן“ — נאָך אין כתב-יד).

און ערשט אין די משיח-דראַמען קריגט די פרוי איר פולן שכר פאַר
פּינסקיס יאַרנלאַנגן פאַרשן אין איר האַרצן. אין „אײביקער ייד“ איז
זי בוכשטעבלעך די וואָס טראַגט אויס משיחן אונטערן האַרצן. ער ווערט
איר געבוירן, לױט דער זעגענדע, אין דעם טאַג, ווען דער בית-המקדש
איז חרוב געוואָרן. אַוועקגעטראַגן צו ווערן דורך אַ שטורעמווינט דורכ-
צושוועבן 2000 יאַר. אין „שטומער משיח“ איז רחל, די שטעלפאַרטערטע-
רין פאַר איר פאַטער, וועמען די פּײַניקער האָבן אויסגעשניטן די צונג.
די צוויי דראַמען זײנען געשריבן — די ערשטע אין 1906, די צווייטע אין
1911 — נאָך אײדער פּינסקי האָט אַנטדעקט, אַז געשיכטלעכע פּאַקטן
דאַרפן געמאַכט ווערן צו רײדן פאַר זיך אַליין — אַן נביאיש-פּאַטעטישן
אַרײנרײדן אין זײ.

דער אייגנטלעכער משיח-ציקל הייבט זיך אן מיט „רבי עקיבא און בר כוכבא“. די פראגע וואס צעטיילט דעם סנהדרין, איז: ווי דערפילט מען גאטס רצון? רבי יהושע זאגט: מיט פארלאזן זיך אויף גאט און מיט געדולדיקן איבערטראגן דעם רוימישן יאך. רבי עקיבא זאגט: מיט דעם, וואס יידן וועלן ווערן גאטס מיטקעמפער אין באַפרייאונג פון יאך. און ער געפינט אַ מיטהעלפער אין בר-כוכבאן. און דאָס איז געווען רחל זיין פרוי, וואָס דערקענט לויטן בליק, וואָס בר-כוכבא האָט געוואָרפן אויף איר, אַז ער איז מער פיזישער גיבור, ווי גאָטס גיבור. און עס באַשטעטיקט זיך. אַנשטאָט אַנצוטרויען זיך איינציק אַליין צו גאָט, וואָס דאָס וואָלט יידן געגעבן די גרעסטע גבורה, רופט בר כוכבא צו הילף די מצרים, די שומרונים, די אַפּטריניקע און ער ווערט פאַרראַטן און פאַלט, דערגייט ביז צו גאָט-לעסטערונג און שטאַרבט.

גלייך אין דער אַריינפיר-סצענע צו „שלמה מורכּו און דוד הראובני“, וואו ראובני וואַרפט זיך אָפּ פון די מאַראַנען און מורכּו, ענטפערט פינסקי אויף דעם רעטעניש, וואָס איז נאָך עד היום נישט געטראָפן: ווער איז געווען ראובני? — יא, ער איז געווען אַ יידישער פאַטריאַט, אָבער אַ כּיטרער פאַליטיקער-אַקטיאַר, וואָס האָט געוואָלט אויסלייזן די יידן דורך אַ קונץ, און מורכּו? זיינע זעאונגען און גימטריאות זאָגן אים, אַז ער איז עס משיח. אָבער ער צווייפלט. ער וואָלט גערן אַנפאַטרויט די ראַלע צו ראובני. דאָס איז געווען דבורה פון צפת, וואָס האָט אים אַריינגעגעבן די ערשטע זיכערקייט, אַז ער איז עס. וואָס נעענטער צום שייטערהויפן, אַלץ זיכערער ווערט ער. אָבער פאַר קייזער קאַרל אין רעגנבורג רעדט ער נאָך אַלץ פאַר ראובני. וואָס ער האָט געטראַכט אויפן שייטערהויפן, דאָס קען פינסקי נישט וויסן.

אין „שבת צבי און שרה“ מאַכט פינסקי נאָך אַן אַנטדעקונג, וואָס די היסטאָריקער האָבן פאַרזען: אַז נישט נאָר זיינע זעאונגען און גימטריאות האָבן אין אים אַריינגעגעבן משיח-באַוואוסטזיין, נאָר אויך די יעזוס-גע-שטאַלט, און דאָס איז געווען שרה, די געהאָדעוועטע אין קלויסטער, אָבער אין אַפּווער פון קריסטנטום, וואָס האָט די יעזוס-געשטאַלט איבערגעטראָגן אויף אים. זי ווערט זיך קעגן זיין פיזישער באַרירונג, כדי צו בלייבן די אומבאַפֿעקטע משיח-כלה, כדי די משיח-געשטאַלט זאָל איינגעבוירן ווערן אין אים — אומבאַפֿעקט און אַן באַרירונג, און ווען ער פאַראַמט, איז שרה די ערשטע וואָס שטאַרבט.

פינסקיס משיחים זיינען נישט קיין דעקאָראַטיווע, ווי ביי די, וואָס נוצן דעם משיח-מאַטיוו פאַר אַ שיינער טעמע; און זיי זיינען נישט קיין

סוביעקטיווע, ווי ביי די, וואָס נעמען פון דער אייגענער איבערלעבונג, אָדער פון זייער אייגענער צוטראַכטונג, און גיבן עס משיחן צו; אַלץ וואָס פינסקי גיט צו, לייענט ער פון די געשיכטלעכע פּאַקטן אַרויס.

„דער בעל שם און דער גולן“ — אַ פיראַקטיקע דראַמע, אָנגעשריבן אין זעקס וואַכן, אין 1940 — דאַרף אויך צוגערעכנט ווערן צו דער משיח־סעריע: ער איז נישט משיח, נאָר אַ טרעגער פון משיח־בטחון אין פּאַלקסוואַרצן. פון דער טראַדיציע נעמט פינסקי, לויט זיין מעטאָד, ווי אַ פּאַקט, אַז נתגלה איז ער געוואָרן צו אַ באַשטימטן טערמין — אין זיין 36־טן יאָר, אַז פריער האָט קיינער גאָר נישט חושד געווען אין אים דעם בעל שם; און פינסקי גיט דערביי אַ ראַלע זיין פרוי חנה, אַז ביז צו זיין התגלות איז זי דאָס געשטאַנען וואָך איבער זיין הייליקן סוד. דער בעל־שם איז זיך נישט סומך אויף פּסוקים און רמזים. זיי דינען אים נאָר אַריינצוטריפן משלים, ווי זיסע רפואות, אין פּאַלקס־אויערן. און פינסקי באַשאַפט אייגענע משל־מעשות אין נוסח פון בעל שם. עס איז פינסקי פּאַלקסטימלעכסטע דראַמע, אין לויטער פּאַלקס־סצענעס, אין זאַפּטיקסטן פּאַלקס־לשון.

דער בעל־שם אַליין איז אַ פּאַלקסמענטש דורך און דורך, אויף אַזוי ווייט, אַז אַ דאַרפּסיונג, וועמעס פּאַטער איז דערהרגעט געוואָרן פון גוים, ווערט זיין תּלמיד, אַבער אין פּאַרקערטער ריכטונג — ער וועט זיך איינשטעלן פאַר יידן; ער וועט נקמה נעמען פון די יידן־מערדער; ער ווערט אַ גולן — אַבער אַ יידישער גולן. און איטלעך מאַל, ווען ער לייגט אַוועק אַ פּריץ אַ רשע, קומט ער צום בעל־שם: זע, וואָס איך האָב געטאָן פאַרן פּאַלק ישראל, און וואָס האָסטו געטאָן? צום לעצטן מאַל אַז ער קומט, זאָגט ער צום בעל־שם, אַז ער גייט זיך איבערגעבן...

לויט איין מאַל אויסהערן דאָס לייענען פון דעם כתב־יד, איז עס אַ באַגליקנדיקע דראַמע — אויף איין מדרגה מיטן „אוצר“.

איינגעאיבט זיך אויף משיח־דראַמען, האָט פינסקי אין „אלה תּולדות נח“ — „צוקונפט“, 1937 — מיט דעם זעלביקן דורכגעלויכטענעם פּאַקט־מעטאָד איבערדערציילט דעם חומש פון מבול ביז אברהםס צייטן. איז עס אַ חיות צו לייענען. מאַדערנע קלוגשאַפט שפּילט דורך דער ביבלי־שער נאַאָוויטעט. שם, חם און יפת נעמען ריידן צו אונדז היינטיקע. אַ מצווה אַריינצופירן די דראַמע אין די מיטלשולן.

און פינסקי צייכנט זיך אַ פּערטן וועג אין אַ סעריע פון הלוצישע דראַמעס, וועלכע זיינען נאָך נישט געזאַמלט און אַ צאָל נאָך נישט גע־דרוקט. דער דערווייליקער איינדרוק איז, אַז דאָס פּאַרשט ער און נישט

דוד פינסקי

טערט אין ארץ-ישראל-שטאף, כדי ארויסצוקריגן די הערנאישע אייזיגע, וואס זאל אויפגעהאנגען ווערן איבער ארץ-ישראל ווי א גלאק. און דאס דארף אים נישט פאלן שווער. דער „זידע" — אהרן דוד גארדאן — אין ערשטן אקט פון „דער כוח וואס בויט" — „צוקונפט" 1934 — דער „חלוץ הגדול" אויף וועלכן עס זיינען דא אנצוהערענישן אין איינאקטער „די שטיינער פון זיבע" — יידישער קעמפער" פון 24-טן יוני 1941 — זיינען ראוי צו ווערן די טרעגער פון דער אלץ ארומגעמענדיקער אילווע. דוד פינסקיס דראמאטורגיע איז א טעאטער פאר זיך אליין. און ווען דער פאקטישער יידישער טעאטע האט קוים פלאץ פא אים געמאכט, איז עס צום שאדן פון דער יידישער דראמאטורגיע און צום שאדן פון יידישן טעאטער. האט דער יידישער טעאטער זיך אליין פאראורטיילט. און ער איז באשטרעפט געווארן...

„צוקונפט", 1942.

אברהם רייזען

אברהם רייזענס בלאַט אין דער יידישער ליטעראַטור

(צו זיין זעכציק-יאַריקן יובילי)

דער פּעריאָד 1890—1908 איז אפשר דער מערקווירדיקסטער אין דער געשיכטע פון דער נייער יידישער ליטעראַטור: פון אַ ליטעראַטור פאַר ענגע קרייזן, פון די ספּעציעל פאַראַינטערעסירטע, איז זי געוואָרן די ליטעראַטור פון יידישן פּאָלק, ד. ה. אַ ליטעראַטור, וואָס דערפֿאַרט אַ געזעלשאַפטלעך נויטיקע גייסטיקע פונקציע און איז אָנערקענט פון פּאָלק אַלס אַזעלכע. אוודאי האָבן די געשעענישן אין רוסלאַנד בייגעטראָגן דער צו: צווישן דער פּרעסנדיקער רעאַקציע און דער שטייגנדיקער כּוואַליע פון רעוואָלוציע איז די פּאָלקסמאַסע אויפגעוועקט געוואָרן. דער אַרבעטער האָט זיך געשטעלט אין אַ קאָמפּס־פּאַזיציע; די ערבֿ־רעוואָלוציע שטימונג האָט דערנענטערט דעם אינטעליגענט צו דעם פּאָלקסמענטשן. ביי דעם פּאָלקס־מענטשן האָבן זיך די אויגן געעפנט צו זען דעם גאַנצן געזעלשאַפט־לעכן אַרומ. און זיין מויל האָט זיך געעפנט און געוואָלט באַרעדעוודיק ווערן און האָט געבעטן אַ שפּראַך מיט אַ ליטעראַטור־זכות, ווי ביי אַזע פּעלקער. די אונטערגעקומענע רעוואָלוציע האָט דעם פּראָצעס פאַרענדיקט און געקרוינט, און פון באַדערפעניש אין דער ליטעראַטור איז געוואָרן אַ צוואַנגס־נויט.

און די יידישע ליטעראַטור איז אַנטקעגענגעקומען דער באַדערפע־ניש און דער צוואַנגס־נויט. אָבער אַליין איז זי דאָך ניט אַנטקעגנגעקומען. זי איז געטראָגן געוואָרן פון אַ וואַקסנדיקער גרופּע שריפטשטעלער; און ניט סתּם געטראָגן געוואָרן; זי איז איינגעשטעלט געוואָרן פון די שריפט־שטעלער צו קאָנען דערפֿילן אירע דייענער קינסטלעריש; אָפּשפּיגלען זיי מיט זייערע פּנימער און נשמות, און אָפּשפּיגלענדיק זיי איבערגעשטאַלטן, איבערשאַפּן.

דווקא ווען די ליטעראַטור האָט געשידערט דעם אַלטן דור, האָט זי

אברהם רייזען

באשאפן אַ יונגען דור: דער לייזער טוט זיך אַריין אין דער געשיידער־
טער געשטאַלט, און טוט זיך אויס פון איר. ער לעבט זי איבער, און פטור —
ער איז באַפרייט. ער געזעגנט זיך מיט איר אין גוטמוטיקייט און פאַר־
שטענדעניש, אין פריינטשאַפט, אין פרידן. אַן אַ מעכאַנישן ריס, אַן אַ גע־
וואַל־ריס.

(נאָך עד היום איז קענטיק, ווער עס צעשיידט זיך מיטן אַלטן דור אונ־
טער דעם דרוק פון מעכאַנישער פראַפּאָגאַנדע, און ווער אונטער איידעלעך
באַזיינפֿוסונג דורך דער לייטעראַטור; מען דערקענט גלייך דעם לייטער־
טור־לייזער און מען דערקענט דעם לייטעראַטור פרעמדן; דער לעצטער
בלייבט מיט אַלטן נפש אין תוך אומפאַרענדערט, הגם זיין מויל שפּריצט
מיט שנאה קעגן אַלטן; און דער אַלטער נפש קאַן זיך אין אים צוריק
אַפּרופּן. דער לייטעראַטור־לייזער אַבער, הגם גרינטלעך פאַרוואַנדלט,
נעמט פאַרט איבער דעם בעסערן חלק פון דער ירושה.)

און דאָס איז געווען די עובדא פון דער ניי אויפגעקומענער יידישער
ליטעראַטור: צו פאַרוואַנדלען איין יידישן דור — פון קליינעם שטעטל,
אַדער ענגען יידישן ווינקל פון דער גרויסער שטאָט — אין דעם דור, וואָס
האַט דורכגעטראָגן אַ רעוואַלוציע. אומבאַמערקט פאַרן אויג, אין משך פון
דער קירצטער צייט, איז די פאַרוואַנדלונג געשען. די פאַרוואַנדלענדיקע
ראַציע פון דער יידישער ליטעראַטור איז נאָך ניט ווי געהעריק אָפּגעשאַצט
געוואָרן.

אויף דעם יונגן אברהם רייזענען, וועלכער איז אַריינגעקומען אין
דער ליטעראַטור אין פאַרלויף פון די 90-ער יאָרן, הויפטזעכלעך אין דער
צווייטער העלפט פון די 90-ער, איז אויסגעפאַלן דער שווערסטער חלק
אין דער צוגרייטונג פון דער יידישער ליטעראַטור פאַר איר היסטאָרישער
ראַלע פון אַ פאַרוואַנדלעריין: ער האָט אַריינגעפירט לייטע, דעם ליטווישן
יידן אין דער ליטעראַטור, און אים אַרויסגעפירט אַ באַנייטן, אַ דער־
פרישטן, — רייזען האָט אין גיכן פאַרלאָזן לייטע, און אויסגעוואַנדערט אַ
וועלט, אַבער די גרונטדערפאַרונג וואָס ער האָט געהאַט מיט זיין ערשטן
העלד און מיט דעם ערשטן צוהערער פון זיין לייד, און דעם שאַפּונגס־
אינסטרומענט, וואָס ער האָט זיך אויסגעאַרבעט אין געבורטסלאַנד פון זיין
טאַלאַנט, האָט ער מיטגענומען דורך אַלע זיינע וואַנדערונגען.

דער שווערסטער חלק פון דער אויפגאַבע איז אויסגעפאַלן אויף
רייזענען, האָב איך געזאָגט, און דורכגעפירט האָט ער זי אויפן לייכטסטן
אופן — אַזוי ווי קיין אַנדערן, מיט אַן אַנדער מעטאָד, וואָלט עס ניט גע־
לונגען — און דאָס איז זיין הויפט־אויפטו. זיין גאַנצער שפּעטערדיקער

אויפטו האָט זיך אַרויסגענומען פון דעם. ער האָט איינגעפאַסט אין זיינע דערציילונגען אַנדערע שטחים לעבנס; ער האָט זיין אינסטרומענט אָנגע- געווענדט אויף פאַרשיידענע טיפן מענטשן וואָס זיינען אין דער ליטע ניט געווען בנמצא; דער שטימונגס גראַד פון זיין ליד האָט זיך געהויבן; אָבער עס איז אַלץ געווען דערזעלבער אימפעט און דערזעלביקער אינ- סטרומנט, וואָס האָט אים געדינט אי אין דערציילונג אי אין ליד — און ער האָט זיי ביידע, דעם אימפעט און דעם אינסטרומענט, באַקומען אַלס שכר פאַר גובר זיין דעם לייטוואַק אין זיין יוגנט.

אַ שווערער פאַרשוין געווען אויף אריינגעפירט צו ווערן אין דער לייטעראַטור. ווי די לעגענדע האָט אים געוואַלט האָבן, איז ער געווען אַרים, הונגעריק און גרוי; מרת שחורחדיק און פאַרמוחט; כולו תכלתיק און גראַשנדיק־פראַקטיש; כולו מוח און מאַגן. גיי שפייז מיט אים לייטעראַטור און גיי שפייז צו אים לייטעראַטור, ווען ער דערלויבט זיך ניט קיין פרייע מינע און קיין פרייען אויפשפילן.

אָבער עס איז געווען אַ צווייטע לייטע, פון וועלכער די לעגענדע האָט ניט געוואַלט וויסן. טאַקע אַ מעלאַנכאָדישע, אָבער אַ לייכטיק מעלאַנכאָ- לישע: אַ ווייכע, אַ האַרציקע, אַ קלוגע, מיטן האַרצן אַ קלוגע, מיט ניט פאַרקנעפּלטע, אָפענע געפירן. אַט דער לייטוואַק האַדעוועט ניט זיינע ידיים, זיין פנים, זיינע אברים, תאוות צו מגושמדיק; לאַזט זיך ניט וואוילגיין מיט דער איבערטרייבונג פון וועלכער עס איז הנאה ווי דאָס אַמאָל דער ייד פון פוילן, אוקראינע, בעסאראַביען; וועט ער אפשר ניט מאַכן אַזאָ שטאַרקן איינדרוק אויף דעם נייגעריקן אויג; אָבער מען האָט פאַרווען, אַז זיין האַרץ פונקציאָנירט ביי אים מיט דער איידלסטער איינפאַכקייט, כסדר, אומאונטערבראַכן. מען דאַרף ניט קיין אויסערגעוויינדעכען אומגליק, אים איינצוברעכן, ביז דער „מענטש“ וועט זיך אַרויסזען, וואָס דאָס איז אַ גוטע טעמע פאַר קינסטלער־שילדערער; דערפאַר איז ער אָבער תמיד מענטש. ער פאַרשטייט אַ צווייטן מענטשן אויפן וואונק. וואָס ער דער- כאַפט ניט מיטן אויג, דערזעט ער מיטן האַרצן. זיין האַרץ האָט אויגן. אַלע זיינע חושים זיינען באַזעצט מיט אויגעלעך. אויך זיין שאַרפע קלוג- שאַפט איז גאַר ניט אין זיין מוח, ווי די לעגענדע וויל האָבן, נאָר אין אַלע זיינע חושים. שכל פאַרט זיך ביי אים מיט געפיל־אָזוי נאָטירלעך ווי ברויט מיט פוטער. און זיינע טעכטער שמעקן ווי ערב שבתדיקע גוט- געבאַקענע בולקעס — אַ ברכה איז אין זיי אַריינגעבאַקן! און מען דאַרף הערן ווי דער לייטוואַק זאָגט „גוט־שבת“ און „גוט יום־טוב“ מיט געפיל- פולער חכמה. און מען דאַרף זען, וואָס פאַר אַ שבתדיק־יום־טובדיקע

פריצה די וואַכעדיק־פאַרמאָרעטע לייטוועטשקע קאָן ווערן. דער וויין, וואָס איז אין ליטע נישט, שפילט איר אין פנים — דער וויין פון פייערלעכער גוטסקייט שפריצט פון איר שמייכל —

מ'דאַרף זיין אַ מבין אויף דער קלוגער האַרציקייט פון לייטע. פון אַט דער צווייטער לייטע — דער פאַרזעענער — שטאַמט אברהם רייזן דער שריפטשטעלער. און אַט דער ליטע האַט ער אונטערגע־טראָגן ליטעראַטור; פון אירטוועגן האַט ער אַ שריפטשטעלערישן מעטאָד אויסגעפונען און אַריינגעבראַכט אין דער ליטעראַטור פאַר אַ באַשטענ־דיקן קנין.

געראַד האַט געטראָפֿן, אַז פאַר אַ שריפטשטעלער האַט ער זיך געהאַט־דעוועט פון קינדווייז אויף — אין אַ שרייבערשן הויז; זיין פאַטער איז געווען אַ כתבא רבא, וואָס האַט זיך אַפילו געדרוקט. מענדעלעס „קריאַטשע“ האַט ער פון זיין פאַטערס האַנט באַקומען צו ליינען. פאַר דעם עלף־צוועלף יאָריקן זון איז ליטעראַטור שוין געווען אַן ענין. צו 14—15 יאָר איז ער שוין געשטאַנען אין קאַרעספּאַנדענץ מיט וואַרשע און קיעוו, מיט פרצן און שלום עליכמען. און שרייבן האַט ער געמוזט, ער האַט נישט געקענט דורכלאָזן קיין צוויי טעג נישט אַנצושרייבן עפעס אַ ליד, אַ מעשה. איז אידער נאָך ער האַט צייט געהאַט באַאיינפלוסט צו ווערן פון אַנדערע ליטעראַרישע מעטאָדן, האַט ער אין זיין פריסטער יוגנט, האַבנדיק קוידאַנאָוו פאַר די אויגן און קוידאַנאָווער מענטשן פאַר זיינע צוהערער, אַריינגעאַרבעט זיין אייגענעם מעטאָד אין זיין פען. וואָס ער האַט געהאַט אין זיין געמיט, האַט ער אַריינגעטראָגן אין זיין מעטאָד. און אין זיין געמיט האַט ער געהאַט אַ גוזמא פון ליטע דער צווייטער.

וואָס איז דאָס פאַר אַ מעטאָד? — אויף דער פראַגע וויל איך ענט־פערן מיט אַ צווייטער פראַגע: ווי קומט עס, וואָס נאָך אַזויפיל אַוועקזיין פון קוידאַנאָוו, קאָן ער צו יעדער צייט אַוועקגיין פון זיינע אַנדערע טעמעס און פון זיינע אַנדערע מענטשן, און צוריק זיך אומקערן קיין קוידאַנאָוו און אַנשעפֿן דאָרט נאָך אַ שטיק לעבן און אַרויספירן נאָך און נאָך קוידאַנאָווער — האַט ער דען שוין נישט אַרויסגעפירט אַדע קוידאַנאָווער ביז איינעם אין הונדערטער דערציילונגען? — און עס דאַנט זיך נישט אויס, — און רייזענס קוידאַנאָוו איז נאָך נישט גאַנץ קוידאַנאָוו. אַט איז ס. טשעסטער אויך אַ קוידאַנאָווער, אַ טיכטיקער שילדערער, מיט אַ נייגונג צו קאָנקרעטער אויספירלעכער באַשרייבונג, פירט ער אַרויס בעלי מלאכות בונטאַרעס, און יונגע לייט שלעגער, און צעלעזענע ווייבלעך, אפילו אַ צעלעזענע רביצין — גאַר נישט פון רייזענס מין. און רייזען האַרט.

אז ער איז נאך ניט פארטיק; ער האט אין זיין זכרון נאך א גאנצע מעסטל מיט קוידאנאווער טעמעס. אזוי איבערבאפעלקערט איז געווען דאס שטעטל? אזויפיל האט עס דארט פאסירט, אז מען קאן זיך גאר ניט אויס-שרייבן?

דער ענטפער איז, אז די איבערבאפעלקערונג קומט פון רייזענס מעטאד. רייזען שפאלט אפ א טאג פון א מענטשנס לעבן, און פון טאג שפאלט ער אפ א רגע — און אזוי ווי אין יעדער רגע פון יעדן מענטשנס טאג קרייציקן זיך דורך ליניען פון אלע זיינע טעג — קאן רייזען פון דער רגע ארויסציען א דערציילונג, וואו דער גאנצער מענטש זאל זיך אפשפיגען און זיין גאנץ לעבן זאל ארומגענומען ווערן. און ער טוט עס אין אלע בעסערע דערציילונגען זיינע. רייזען, ווי א 100 גראדיקער ליט-וואק פון דער צווייטער קלוג-פילגדיקער קאטעגאריע — קוקט אפשר גאר ניט אזוי שטארק זיך איין מיט די אויגן, אבער ער האט אויגן אריינגעזעצט אין הארצן, ער זעט בחוש, מיט אלע חושים — ער שפירט, געדענקט, דער-קענט און קאן צוריק אויפשטעלן אין זיין זכרון דעם גאנצן מענטשן מיט אלע קליפערלעך — אין בילד און עפיזאד — פון איין שארפער, דין-דינער עמפינדונג, וואס ער האט איינמאל באקומען פון אים.

(בככל, איז א טעות צו מיינען, אז מען זעט בלויז מיט די אויגן. פאראן שארף-אויגיקע וואס זעען גארנישט אויף צו געדענקען; און פאראן קורצזיכטיקע, וואס קוקן דורך א מענטשן ביון ביין; דאס איז די אינער-זעכע ראייה, וואס מאכט דאס אויג זען.)

געפילס-זעאונג טרעפט מען אפט ביי מענטשן; כמעט אלע באזיצן עס וויפיל ניט איז. ווען מען אנטוויקלט עס ביי 100 גראד גרענעצט זיך דאס מיט העלזעאונג — איז עס גרויס טאלאנט; פון אט דעם טאלאנט פארמאגט רייזען א הויכן גראד.

מענדעלע כאפט אן א מענטשנס פנים געוויינלעך ביי זיין נאז; פון פנים אראפ באשרייבט ער דעם מענטשנס גאנץ אויסזען בפרטיות, דער-נאך פירט ער אים דורך א צאל צוגעקלערטע פאסירונגען, ביז ער ווערט פארטיק מיט אים.

שלים עליכם נעמט זיין העלד מיט כוח, און אפט מיט געוואלט, אג-כאפנדיק אים פאר עפעס א קאמישן סימן; שטעלט אים אריין אין סיטוא-ציעס, וואו עס זאל זיין צום לאכן און צום וויינען, לאכנדיק איבער אים; און די גאנצע צייט טרייבט ער ארום אים זיין מענה-זשון. ער דערגרייכט גרויסע רעזולטאטן, אבער עס קאסט אים ניט ווייניק צייט און אג-שטרענגונג.

א ב ר ה ם ר י י ז ע ן

אנדערע דערציילער נויטיקן זיך אין גרויסע אומגליקן, כדי פאָר־
זושטעלן זייערע העלדן דורך זיי. רייזען באַדאַרף קיין אומגליקן ניט. ער
גייט צו לייכט. גענוג פאָר אים אַ רגע שפּירונג, כדי אויפצושטעלן דעם
נאַנצן מענטשן פון איר.

די דערציילונג, „דער מאַמעס פעדערן“ וועגן אַ פאַרעלטערטער מיידל
אין אַמעריקע, וואָס קען ניט פּוּעלן ביי זיך איבערצושיטן אַ פּערענע, וואָס
די מאַמע האָט איר מיטגעגעבן צום אויסשטייער — אַנגעשאַטן פון דער
מאַמע, מיידעל־ווייז, פאַר 50 יאָר, צו איר אייגענעם אויסשטייער, קאָן
עס ביי זיך ניט פּוּעלן און דאָך געצוואונגען עס צו טאָן, ווייל די רויטע
ציד דריבלט זיך שוין מחמת אַלטקייט — אַט די שטיצע טראַגעדיע פון אַ
פאַרזעסענער מיידל, וואָס איר איינציקער אָנהאַלט אין לעבן איז דאָס
טייער האַלטן דער מאַמעס אַנדענק, איז ארויסגעוואַקסן ביי רייזענען פון
אין מאַמענטאָלן איינדרוק: „עס האָט זיך איר געדאַכט, אַז די דאָזיקע
רויטע ציד איז אַנגעפיקעוועט מיט פאַסירונגען פון איר מאַמעס לעבן —
און אַז זי האָט קיין רעכט ניט צו עפענען דאָס, וואָס פּופציק יאָר נאָכ־
אַנאַנד איז געווען פאַרדעקט און באַהאַלטן אונטער אַ שטאַרקער רויטער
ציד.“

נאַטירלעך, ווען מען איז באַשאַנקען מיט אַזאַ העלזערישער שפּי־
רונגס קראַפט, כאַפּן זיך גראַד אויף די אייגנאַרטיקע רגעס — די וואָס
צייכענען זיך מיט עפעס אויס, וואָס זיינען אַנדערש פון די אַנדערע רגעס
פון אַ מענטשנס טאָג לעבן, און וואָס שטעלן דעם מענטש גלייך אַוועק
אַנדערש פון זיין גלייכן — און וואָס לאָזן זיך דאַרום פאַנאַדערשפאַנען אין
דער לעבן־געשיכטע פון אַ מענטשן צוזאַמענגעפרעסט אין איין קורצן שפּאַן.
אין דער דערציילונג „עיבור“ — לויפט אַן אַרימע יידענע אַריין
צו אַ שכנה זייען אַ דאַפעטע, איבערלאָזנדיק אַ געבעק ברויט אין אויוון;
און זי ווערט גאַר גליקלעך, ווען זי דערוויסט זיך פון דער זואוירקענעווי־
דיקער שכנה, אַז דער צווייטער חודש אַדר איז אַ געשאַנקענער, אַן אומ־
זיסטע מתנה פון דעם אויבערשטן, וואָס רעכנט זיך ניט אין דעם חשבון
פון אירע יאָרן, בעת פריער אין איר נאַרישקייט האָט זי אַפילו זיך גע־
ברוגזט אויף גאַט, הלמאי ער פאַרלענגערט דעם קאַלטן ווינטער אויף נאָך
אַ חודש, און אויף האַלץ גיט ער ניט — דאָס איז די איראַנישע אורשפּירונג,
פון וואָנען די דערציילונג האָט זיך גענומען — און פאַר גרויס גליק מיט
דעם אויבערשטנס אומזיסטער מתנה, פאַרגעסט זי דעם געבעק ברויט
אין אויוון, און עס ווערט פאַרברענט און דאָס הויז געזינט וועט דאַרפן אַ

ב. ריווקין

וואך הונגערן — איר גליק איז אן אומגליק געווארן. — דאָ האָט איר אַ
דעבנסגעשיכטע אין אַ נוס-שאַל.

ווען מען איז אזוי דורכדרינגענדיק זעענדיק, איז מען וויסנדיק, פאַר-
שטייענדיק און פאַרגעבנדיק. און עס איז אַ גרויס רחמנות אויף דעם
שלעכטן, ווי אויף דעם גערעכטן. וואַרים פון יעדער רגע פון זייער לעבן
לאַזט זיך נאַכשפירן דער פאַדעם, מיט וועלכן די רגע איז צוגעקניפט צו
דער פאַסטקע, אין וועלכער ביידע צאַפלען זיך הילפלאַז. די שטראַף פאַר
דעם שלעכטן איז די מילדע איראַניע, מיט וועלכער רייזען זיפט אים
דאָס פנים אויס. און דער טרייסט פאַר דעם גערעכטן איז דער וואַרימער
הומאַר, איז וועלכן רייזען טובלט אים.

און דאָס איז די אַנטוויקלונגס-דיניע פון רייזענס אַ דערציילונג: די
רגע אורשפירונג, פון וועלכער די דערציילונג ציט זיך אַרויס, פאַרציט
זיך אין אַ שלייף; דער שלייף פאַרציט זיך איבערן מענטשנס לעבן; עס
פאַרשליפט זיך גורל. די ערשטע רגע ווערט דערפירט צו דער לעצטער
גורל-רגע. די גוטע רייזענשע דערציילונג קלאַפט אָן אַן גורל. און עס
וואַלט געווען אַ טראַגעדיע, ווען די מעשה וואַלט זיך ניט דערציילט מיט
זויכער גוטמוטיקייט, מיט איינזעעניש אַפילו מיט דעם באַשעפער פון גורל.
עס וואַלט געווען טראַגעדיע צום וויינען, ווען רייזען וואַלט מיט זיין שמיכל
ניט פאַרפאַנצערט דעם לייזער קעגן טרערן.

אין דער דערציילונג „פלאַקס“: — אַ משכיל, וועלכער חלומט איידעלע
חלומות, אַראַפגייענדיק פון קעסט, איז געצוואונגען צו ווערן אַ סוחר אָן
מזומן; קלייבט ער אויס דווקא אַ פלאַקס-סוחר צו זיין, ווייל פלאַקס, כאַטש
אַ טייערע, איז אַבער אָן איידעלע סחורה, וואָס קיצלט זיין משכילישן
שטאַליק. פאַלט ער אַריין אין די לאַפעס פון אַ פלאַקס-אויפקויפער אָן
אכזר, וועלכער מאַטערט אים טאַקע דערפאַר, ווייל ער איז אַ משכיל.
וואָס שטעכט אים אַלץ די אויגן מיט די קעניגסבערגער פרייזן אויף פלאַקס,
וואָס ער לייזעט פון „המליץ“ אַרויס. ביז דער משכיל סוחר פאַרפלאַגט
טערט זיך איבערן קאַפ אין חובות און ער נעמט און צינדט אונטער זיין
פלאַקס-שפייכלער, זאָל ער חרוב ווערן מיט די אַלע וואַכערניקעס, וואָס
זויגן אים דעם מאַרך פון די ביינער.

די דכתחילהדיקע אורשפירונג, וואָס האָט געגעבן דעם שטויס צו דער
דערציילונג און וואָס איז אויסגעלאָפן אין טראַגעדיע, איז — „פלאַקס איז אַ
משכילישע סחורה“.

דער איינדרוק וואָס שטעלט זיך אָפ, איז אַ מיטליידיגער חזקל:

אוי, אַ משכיל נעביך! — ווייל רייזען האָט פאַר דער צייט באַוויזן אַן צוואַואַרימען דעם ליינענערס האַרץ מיט אַריינגעגנבעטן הומאָר.

איז ווער האָט רייזענען געגעבן דעם מעטאָד אין האַנט אַריין? — אַס דער ליטוואַק פון דער צווייטער קאָטעגאָריע, דער וואָס זעט מיטן האַרצן, דער וואָס טראָגט צוויי אויגן — צוויי ברענענדיקע לייכט — אויף דער ברוסט; וועמעס חכמה איז אַ ליכטיקער געפיל אַזא, וואָס הויזט ערגעץ צווישן קאָפּ און האַרץ.

און די פּאַרם פון זיין דערציילונג איז די איינפאַכסטע — אַ ליטוואַק זאָל גאָר ניט האָבן וואָס אויסצוזעצן. עס איז אייגנטלעך אַ שמועס מיט אַ ליטוואַק, וועלכער פאַרטראָגט ניט קיין שום אויסטראַכטענישן; נאָר תּוּכיקע, אמתע זאָכן זאָל מען אים דערציילן, וואָס מען קאָן הערן מיט קאָפּ און מיטן האַרץ צוגלייך. האָט רייזען אויסגעקליבן פאַר אים די „לייכטסטע“ און פאַרן ליטוואַק צוהערער די צוגענגלעכסטע פּאַרם — דער שמועס דורך זעענדיקע, קלוגע, קלוגמאַכנדיקע שפּירונגען. וואָס רייזען גיט צו פון זיך — ער פאַרבילדלעכט זיי, ער איבערזעצט די שפּירונגען אין זיכטבאַרע, הערבאַרע פאַרקטן און פּאַסירונגען. — און מער גאָר איז קיין טעכניק ניטאָ אין רייזענס אַ דערציילונג? אַן אַ שיעור טעכניק, אַ וואונדערלעכע, רייזענס אָן אייגענע, אומזיכטבאַרע טעכניק.

זיינע פּריסטע דערציילונגען: „דער בוים“, „אַמאָליקע מענטשן“ זיינען גיכער צונויפּשטעלונגען פון פאַרבילדלעכטע עפיזאָדן; אָבער גאָר גיך האָט ער זיך אויסגעפּרעגט אַרויסצופירן פון די אורשפּירונגען גאַנצע, פון איין שטיק געגאַסענע, פּוֹל אַנטוויקלטע דערציילונגען, ווי די נאָר וואָס דערמאָנט „פּאַקס“, „דער עיבור“ — דאָרט איז טעכניק אויף חידושים. עס זאָזט זיך גאָר ניט אויסדריקן מיט ווערטער. עס איז ווי וועלן אַנכאַפּן מיט די הענט אַ לעבעדיקן גייסט, וואָס מען זעט אים ניט, נאָר מען שפּירט אים. פון אויבן אויף גאָר קיין טעכניק ניט, אָבער אינעווייניק אַנגעלאָדן מיט דעם נאַטירלעכן שמועס־טעכניק. עס איז אינערלעכע אַר־גאַניזאַציע, נשמה־טעכניק, וואָס ווייס גענוי די מאַס און די רגע, ווען איין לעבעדיקע שפּירונג דאַרף געבערן אַ צווייטע און זיך איבערוואַרפּן אין דער צווייטער. עס איז אייגנטלעך ליד־טעכניק. די טעכניק איז אין די איבערגאַנגען. די טעכניק איז די דערציילונג גופא, די דערציילונג „עיבור“ האָט צוואַנציק אַזעלכע איבערגאַנגען, „פּאַקס“ וואָסערע דרייסיק, פּראַוואַט זיי אַנווייזן, אַנטאַפּן, פּונאַנדערגרענעצן — איר וועט ניט קענען. עס איז לעבעדיק איבערגעפּלאַסן, צונויפּגעשמאַלצן, צונויפּגעוואַקסן.

אפילו אַ געבראַטענער ליטוואַק פון דער ערשטער פאַרמוחטער קאַ-
 טעגאַריע וועט געצוואונגען זיין אויסהערן ביזן סוף אַזאַ לעבעדיקן אַרייַ-
 שמועסן פון אַ דערציילונג אין אים. און די פעולה אויף אים? נאָכדעם
 ווי ער וועט האָבן דורכגעלייענט רייזענס אַ דערציילונג וועגן אים, וועט
 ער ווערן אויס ליטוואַק. ער וועט ווערן אַן אויפגעצויכטענער, קלוג-גע-
 פילפולער ליטוואַק פון דער צווייטער קאַטעגאָריע—ד. ה. אַ פאַלנער
 מענטש. רייזען רעדט צו אים ווי זיין גלייכן, ער מאַכט אים פאַר זיין
 גלייכן, רעדט צו אים אויף זיין אייגענעם שכלדיק-האַרציקן לשון, און
 געווינט גלייך זיין צוטרויען. אין פאַרלוף פון דער דערציילונג דעמאָס-
 קירט ער אים—צום גוטן, ער דעמאָסקירט דעם מענטשן אין אים. וואָס
 וואָס איז רייזענס מעטאָד? ער אַנטפּדעקט דאָס איראַגישע טראַגישע, דאָס
 מענטש גורלדיקע אין זיין העלד—דאָס מיינט, ער אַנטפּלעקט דעם
 מענטשן אין אים. רייזענס מעטאָד איז מקיים זיין אַ מצווה אַן מענטשן—
 דאָס הייסט מאַכן אים פאַר אַ מענטשן, ווער ער זאַל ניט זיין—גוט צי
 שלעכט. און נאָך האָט רייזענס מעטאָד—דורך פאַרבידלעכטע רגעדיקע
 שפּירונגען—אַ גרויסע מעלה:—ער דערהויבט חומר צו גייסט. וואָס
 וואָס איז דער קאַנקרעטער אינהאַלט פון שפּירונגען?—שטריכן, גע-
 וואוינקייטן, טשיקאַווע גענגלעך, משוגעתן, וואָס האָבן זיך פאַרגליווערט
 אין פּלייש. אַלס פאַרגליווערטע שטיקער פּלייש, זיינען זיי אומפאַרבע-
 סערלעך, און עס איז גאַרנישט מיט זיי צו מאַכן. אָבער אויסגעהערט און
 אויסגעשפּירט רייזעניסטיש—דורך געשפּאַלטענע רגעס, דורך דיין דינער
 עמפּינדונג—ווערט דאָס פאַרגליווערט פּלייש צוריק גייסט, פּסיכאָלאָגיע.
 דאָס איז די אויפצויכטונג וואָס רייזענס מעטאָד גיט. אויפגעצויכטענע,
 פאַרגייסטיקטע, ווערן רייזענס העלדן ראוי פאַרוואַנדלט צו ווערן—און
 צו דינען אַלס פאַרוואַנדלער פון די זייענער.

און אויב די עובדא פון קינסטלערישער ליטעראַטור בכלל איז שע-
 פעריש צו פאַרוואַנדלען די לייענער; און אויב דער פאַרדינסט פון דער
 יידישער ליטעראַטור איז געווען, וואָס זי האָט אין אַ קורצן שפּאַן פון
 15 יאָר פאַרוואַנדלט איין דור אין אַ צווייטן, דורך אַן אומבאַמערקבאַרן
 איבערגאַנג, אַן שום ריס—האָט רייזענס דערציילונג גבגי ליטע עס געטאַן
 כּפּף כּפּלים. רייזענס דערציילונג האָט גאַר שטאַרק געהאַלפּן צו דער
 פאַרמענטשלעכונג, פאַראַלמענטשעכונג פון ליטע. דורך אַן אַנדער מע-
 טאָד—אויסער רייזענס—וואָלט עס ניט אַזוי גוט געלונגען. עס וועט זיך
 איבערטריבן צו זאָגן, אַז נאָך רייזענען איז קיין יידישער ליטוואַק ניט
 במצא. אָבער ווען נאָכן דור, וואָס האָט זיך געטריקנט אויף גמרא'ס און

א ב ר ה ס ר י י ז ע ן

זיך געווייקט אין מקווה'ס, איז אן פארזאמונג געקומען א דור, וואָס האָט אַרויסגעגעבן די בעסטע קאָנדיטאָן פאַר אַלע פּראָגרעסיווע יידישע באַווע-
גונגען, האָט רייזען אַ היפּשן חלק אין דעם. דערמיט האָט ער פאַרשריבן
זיין ערשטן בלאַט אין דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור.

פאַרלאַזנדיק זייטע האָט רייזען מיטגענומען דעם מעטאָד, וואָס ער
האָט אויסגעאַרבעט אויף זיינע ליטוואַקעס, און אים אַנגעווענדט אויף
חאַרשעווער, גאַליציאַנער און אַמעריקאַנער און אויף גוים — און גאָר אַפּט
מיט גאָר היפּשן דערפאַלג. ער האָט אַ פאַר צענדליק גוט-איינגעגעבענע
גוים — מערסטנס פאַלקס-מענטשן. ער האָט זיי אַלעמען אויפגעזויכטן,
פאַרמענטשעכט, פאַראַמענטשעכט. הייסט עס טאַקע אַ זעלבסטשטענ-
דיקער ליטעראַרישער מעטאָד, וואָס טויג זיך אויס אומעטום.

און אַן ענלעכן מעאָד ווענדט אַן רייזען אויך אויף זיין ליד :

די אינספּיראַציע פון רייזענס ליד איז דיזעלביקע וואָס פון זיין דער-
ציילונג : שאַרפע בליק-שפּירונגען, געפיל-פּונקען, אויפגעכאַפטע פון איי-
גענעם געמיט און פון אַרום ; דורכגעבראַכענע רגעס, דורך וועלכע עס
פאַרט זיכט אויף מענטשנס זעבן און פון וועלכע עס לאָזט זיך וואַרפן אַ
שלייף צו מענטש-גורל. אַ ליד איז ביי רייזענען אַ שליף, וואָס שליסט
אין און פאַרשטיט אַ ביזד, אַ שטימונג, אַ געפילפולע זעבנס-חכמה. דער
בזיק, דער פּונק-געפיל גיט די מאַס און די פּראָפּאַרציע פון ליד. אין
ליד : „גיט אַריין אַן אַרימאָן“ — איז דער פּונק, וואָס האָט געגעבן גע-
בורט צום ליד : „און דער מענטש, די קרוין, די קרוין, בעטלט אין די
הייזער !...“

אין ליד „שפיציג“ איז דער געבער-פּונק : „דאָס וואָס מיר ווילן
און האָבן עס גיט — שפּילן די קלייניקע קינדער דערמיט“.

עס איז זייכטער איינצוהאַלטן אין גרענעצן פּונקען-געפילן, אויפגע-
כאַפטע פון אַרום, איידער פון אייגענעם געמיט. די פּונקען אויפגעכאַפטע
פון אַרום שפּריצן זיך זייכט אַריין און פאַסן זיך אין לידער-בילדער,
ווי אַשטייגער דאָס ליד „אַ געזינט זאַלבע אַכט“. די לידער-בילדער זיינען
די געשאַסענערע. די לידער-בידער וואַלטן געקאַנט אויסגעשפּרייט ווערן
אין דערציילונג-עפּיאָדן, און פאַרקערט אויך : די בילדער-עפּיאָדן פון
זיינע דערציילונגען וואַלטן געקאַנט קאַנצענטרירט ווערן אין לידער, ווייל
אי די און אי יענע האָבן ביי רייזענען די זעלביקע געבורט : פון מאַמענט-
שפּירונגען.

אַבער עס איז גיט אַזוי זייכט צו האַלטן מאַס מיט די פּונקען, אויס-

געשפירטע פון אייגענעם געמיט — ווייל שפירונג געבערט שפירונג, שטיי מונג ציט אָן שטימונג — די און יענע לויפן אַריין אין געדאַנקען, דן אַנגעצונדענע פונקען פֿעשן זיך אויס. עס פלעגט רייזענען יאָ געלינגען צו האַלטן מאַס, צו פֿאַררונדן דאָס ליד און צו שריסן עס אין צייט אין זיינע פֿריע פֿירישע „איך“־לידער, ווייל דעמאָלט פלעגט ער זיי פֿאַרבילדעכען. דאָס ליד: „עס גיבן אין פֿעבן אָפט פינצטערע טעג“ איז אין גאַנצן אויס־ געהאַלטן אין האַנדלונגען, ווייל דעמאָלט האָט ער זיך גערעכנט מיט דעם לאַנדסמאַן זיינעם, צו וועמען דאָס ליד איז געווען אַדרעסירט — דעם לייט־ וואַק. האָט ער געהאַלטן פֿאַר זיין חוב אַזוי איינצושטעלן זיין ליד. דער פֿיטוואַק זאָל ניט זאָגן: ווער דאָרף די אַלע קונצן!

פונקט זוי ער האָט פֿאַראיינפֿאַכט די פֿאַרם פון זיין דערציילונג ביז צום שמועס־נוסח, דער ליטוואַק זאָל ניט קאַנען זאָגן: „עט, פוסטע מעשיות!“ — און אַזוי אַרום אויסגעאַרבעט זיין אייגענעם אויסגעצייכנטן דערציילונגס־מעטאָד, האָט ער אויך געזוכט און געפונען דאָס איינפֿאַכסטע רעמט פֿאַר זיין ליד, אין דערנענטערונג צום פֿאַלקס־ליד נוסח, מיט קאַנ־ קרעטן, מיט שטימונג, געפיל און חכמה אַנגעזאַפטן, אינהאַלט. און ער האָט אויך געהאַלטן פֿאַר נויטיק אַריינצואַרבעטן ניגון אין זיין ליד, דער לייט־ וואַק זאָל אים קאַנען נאָכזינגען, ווייל געזונגען האָט ער דאָך, ווען אויפֿ־ געלייגט, פֿריילעך און יום־טובֿדיק, און רייזען האָט געהאַט אויסגעאַר־ בעט זיין אייגענעם ליד נוסח. ניט קיין פֿאַלקס־ליד, נאָר אַ קינסטלעריש־באַ־ רעכטיקטע אויסבאַרגונג ביים „קלאַסישן“ פֿאַלקס־סטיי אין ליד: מיט אויסרופֿן, פֿראַגן און ענטפֿערס, פֿאַראַלעזן, רעפֿרעיעזן. און דאָס פֿאַלק האָט עס גלייך דערקענט: יאָ, אַ ליד, מען דאָרף זיך ניט שעמען צו זינגען עס, און אַ גרויסע צאָל רייזענס לידער זיינען אַריין אין פֿאַלקס געזאַנג־ געברויך.

איצט וויל רייזען דערמיט זיך ניט באַנוגענען. ער האָט פֿאַריבל, ווען מען דערמאַנט די קרובהשאַפט פון זיין ליד צום פֿאַלקס־ליד. ער איז ניט בדיוו פֿאַלקס דיכטער — מאַדערן ווייל ער זיין! און לאָזט לויפֿן זיין שטיי־ מונגס ליד דורכן קאַפֿ און פֿאַנדערלויפֿן זיך אין געדאַנקען־שפֿריצן. און עס ווערט אָן די צונויפֿגעפֿאַסטע קאַנקרעטע אינהאַלטלעכקייט, וואָס האָט זיך געבעטן אין ניגון אַריין.

אודאי איז ער מער פון אַ פֿאַלקס־דיכטער — ער האָט פֿאַרקיינסטלע־ ריישט דעם פֿאַלקס־נוסח, וואָס דאָס איז גאָר אַ גרויסער אויפטו. ער האָט ניט געטאַרט פֿאַרוואַרפֿן זיין ליד־מעטאָד, ווי ער האָט פֿאַרוואַרפֿן זיין דער־ ציילונגס־מעטאָד — זיי האָבן שוין ביידע מיט פֿיסע ניט צו טאָן.

א ב ר ה ם ר י י ז ע ן

אַבער מען טאָר גאָר נישט אַזוי גרינג רעדן וועגן רייזענען דעם פּאָעט
אַז אַן אַנאַליז, אַן אַילוּסטראַציעס, אַן אַ דעטאַלער אויספאַרשונג.
גאַנץ רייזען — דער דערציילער און פּאָעט — דאַרפן נאָך גרינטלעך
געפאַרשט ווערן. זאָל די איצטיקע יובל־פּייערונג דינען פאַר אַ געלעגנ־
הייט די גרינטלעכע אויספאַרשונג אַנצוהויבן...

„צוקומפט“, 1936.

יונה ראזענפעלד

יונה ראזענפעלד

אויף דריי פלעינען האָט זיך באַוועגט יונה ראַזענפעלדס שאַפונגס־קראַפט.

אויף דעם פלעין פון קינסטלערישן רעאַליזם.
אויף דעם פלעין פון קינסטלערישן פסיכאָלאָגזם.
אויף דעם פלעין פון קינסטלערישן נאַמינאַליזם.
דריי פלעיניק — איין שיכט טיפער אונטער דעם אַנדערן. וואָס זיי נען די קענצייכנס פון די דריי שאַפונגס־מינים און ווי אַזוי איז יונה ראַזענפעלד געקומען צו זיי?

קונסט איז זען — דאָס אַריינזען מער אין אַ זאָך, וויפיל דאָס אויג זעט אויף דער אויבערפלאַך. אָט די פאַרגרעסערטע ראיה — אָט די אַריינ־זעאונג — די אייגענעך, וואָס וואַרפן זיך אַריין פון אונטער דער אויבער־פלאַך — מאַכט אַ שטייענדיקע זאָך צו באַוועגן פון פונקט צו פונקט. די זאָך ווערט אַ דערציילונג. אַנדערש ווי די קריטיק האָט שפעטער גענומען גלויבן אויף יונה ראַזענפעלדן. אַזוי גיך ווי ער האָט אויפגעהערט צו קאַפירן סאַציאַלע נויט, אַרעמאַנסקן לעבנס־שטייגער, ווי אין „לערן־יינגל“ — איינע פון די צוויי זאַכן, וואָס ער האָט געבראַכט צו פרצן אין אַדעס אין 1902, און פּרץ האָט אין 1904 געלאָזט זי אַפּדרוקן אין „פריינט“ — אַנדערש פון דער שפעטערדיקער מיינונג, איז יונה ראַזענפעלד זכתחילה געווען אַ מעשיות־דערציילער. און ער האָט אָט די ערשטע קינסט־לערישע גרונט־פעאיקייט איינגעהאַלטן ביזן סוף. אַ ביישפּיל פון פשוטער מעשה־איז „צו חלום“: צו אַ פּריש־געבאַקענעם אלמן זעליק דעם אַקסן־הענדלער קומט זיין פאַרשטאַרבענע פרוי צו חלום און זאָגט אים אָן, ער זאָל זמען השם חתונה האָבן מיט זעלדן, דער בעקערינס יונגע טאַכטער, וועלכע זעצט זיך יעדן פּרימאַרגן אויף זעליקס גאַניק צו פאַרקויפן געבעקס צו די אַנפאַרנדיקע פּויערים. נעמט ער אַ מגין יידן און גייט אויפן בית־עולם איבערבעטן די פאַרשטאַרבענע און — שמע ישראל! — די מת־לכע ליגט איבער איר קבר ... דאָס איז אַבער זעלדע, וועלכע האָט זיך דאָרט

אזעקגעלייגט צו רעדן מיטן קול פון דער פארשטאָרבענער און איז גע-
שטאָרבן פאר שרעק.

נאָך מער בריהדיקע ריינע דערציילונג איז אַ „צופאַר“ — נאָך 18
יאָר אָפגעריסן זיין פון שטעטל, קומט אָן אַ פאַרשוין אין מיטן אַ פינצטערער
נאַכט אויף דער שטעטלשער סטאַנציע. דער בעל עגלה זעצט אים אַריין
אין אַ בויד, וואו עס זיצט שוין אַ ברייטער פאַסאַזשיר, אין אַ סוחרישער
בורקע. דער ברייטער פאַסאַזשיר באַווייזט זיין ברייטקייט דערמיט, וואָס
ער זוכט אַלץ ענגער צו מאַכן זיין קליינעם, דאָרן מיט-פאַסאַזשיר. ביידע
ברוגזע, האַנאַראַווע, האַלטן זיי זיך אין איין אַרומקריגן, אומזיסט גוצט
דער בעל עגלה אַלערדיי קונצן זיינע פאַרשוונען איבערצובעטן: ער לייגט
אַוועק אַ פאַק היי צווישן זיי, ער אונטערהאַלט זיי מיט אַ חסידישן מופת,
פון וועלכן דער פרעמדער דרינגט אַרויס חוזק אויפן רבין, וואָס דאָס
ברענגט אַרויס דעם סוחר פון די כליים. ביים אַריינפאַר אין שטעטל האַלט
שוין ביי קלעפּ. — צו וועמען-זשע ווילט איר פאַרפאַרן? — רייסט דער
בעל עגלה איבער די באַטאַליע, — צו הייזער שיינפעלד? — וואָס קער זיך
אָן מיט אייך לייזער שיינפעלד? — גיט זיך אַ כאַפּ דער סוחר. — וואָס איז
אייער עסק? — איך בין לייזער שיינפעלד! — דעם פרעמדנס אייגענער
ברודער.

אַ שטייענדיקע סיטואַציע איז פון ראַזענפעלדן פאַרוואַנדלט געוואָרן
אין אַן אימפעטיק-באַוועגלעכער דערציילונג, וואָס האַלט דעם לייזער אין
געשפאַנטער דערוואַרטונג ביו צום סאַמע סוף. נאָך קונציקערע דערצייל-
לונג-טעכניק דערהויבט די צוגעטראַכט אויטאָביאָגראַפישע מעשה „אַ
פרעמדער“ צו אַן עדגאַר עלען פּוּס פאַרכאַפּנדיקער מיסטעריע. ביי אַ צו-
פעליקער באַגעגעניש מיטן פרעמדן דערפילט דער דערציילער, אָן איין
טראַגישער גורל פאַרבינדט זיי ביידן, טעג און וואַכן פאַלגט ער דעם פרעמ-
דן נאָך, ביז ער קריגט אים אַריין אין זיין חדר, און דאָ שטעלט זיך אַרויס,
אָן דער פרעמדער איז אומגליקלעך פאַרליבט געווען אין דער מיידל, וואָס
דער דערציילער האָט איבערגעלאָזט אין שטעטל, און זי פאַר פאַרצווייפ-
לונג האָט זיך אַריינגעגעבן אין אַ שאַנד-הוין. דער פרעמדער האָט אים
דערקענט לויט דער פאַטאַגראַפיע, וואָס ער האָט אַרומגעטראָגן מיט זיך,
כדי אים צו געפינען. מעלאַדראַמע? יונה ראַזענפעלד האָט געוואוסט
דעם סוד פון אַנאָדן דעם לייזער מיט סודותדיקע פאַרגעפּיך, וואָס
גרייטן אים צו צו פאַטאַלער עקספּלאַזיע.

אַט די צוגרייטנדיקע טעכניק האָט ראַזענפעלד איינגעהאַלטן אויך
אין די דערציילונגען, וואו די געשעענישן זיינען רעאַל לעבן און די גע-

ב. ריווקין

שטאלטן זיינען בודט געצייכנט און שאַרף כאַראַקטעריזירט. שאַרפע כאַראַקטעריזירונג געהערט אויך צום קינסטלערישן איינזען אונטער דער הויט. וויפיל דערצייערישע באַוועגלעכקייט און שאַרפע כאַראַקטעריזירונג איז צו געפינען, נאָך אַזע זיינע וואַגלענישן אין אונטערערדישע נשמה-לאַבירינטן. אין זיין סאַמע לעצטן ווערק, דעם פול-אויטאַביאָגראַפישן ראַמאַן פון זיינע פֿערן-יאָרן אין אַדעס — „איינער אַזיין“! דער באַלעבאַס, דער מייסטער-טאַקער, די באַלעבאַסטע, מיט זייער קאַפּיקענער פרומער אכזריות, און זייער זון דער שטאַמלוק, און די יפּיפּיה דאָס טעכטער, און די פאַראַליזירטע אַלטע, וועלכע פֿעבט און לעבט, זיי אַלעמען אויף צו להכעיס, און נאָך צענדליקער פאַרשוניגען, און דער פֿערן-יינגל אַליין — זיי וועלן אַלע בלייבן לאַנג נאָכדעם זיי יונה ראַזענפעלד אַזיין איז אַוועק אויפן עולם האמת.

צום קינסטלערישן אַריינזען און אַריינהערן זיך געהערט אויך די שפּירונג פון דער נאַטור. אין „אַ צופאַל“, אַריינפאַרנדיק אין וואַלד, דער-שפּירט ער „אַ מין אומרואיקייט פון רואיקייט און שטילקייט“ — „ווי מען וואַלט אַריינגעפאַן אין אומענדלעכע קאַרידאַר, וואָס האָט זיך אַריינגע-שניטן אין דער פינצטערניש און איז נאָך פינצטערער“. „נאַכט און שטיקייט — דאָס איז עפעס אַ מין איביק שרעקלעך פאַרליבט פאַר, און פון דער פאַר ווערן געבוירן... „משחיתים“ (יוחנן טווערסקיס אינטערעוויו, געדרוקט אין „צוקונפט“). אַנדערשוואו, „ביים ברעג טייך“, נאָכדעם זיי די זון האָט זיך געזעצט: „געדוכט האָט זיך, אַ שפיגל פון טרויער פֿייסט, אַ טרויעריקער שפיגל, אין וועלכן ס'האַט נאַר וואָס אַ מת אַריינגעקוקט“ מיט באַזונדערער אויפּמערקזאַמקייט הערט ער זיך איין אין דעם אויפּגע-וואַכטן געהיימען לעבן פון געוויקסן ביינאַכט. „אין די בערג“ איז הוילע נאַטור-שפּירונג. דאָס אינערלעכע אויג, וואָס קוקט פון אונטער דעם מענטשנס אויבערפלאַך — איז דאָס אויג, וואָס שפּירט די נאַטור.

דאָס זיינען אַלץ די עזעמענטן פון קינסטלערישן רעאַזיזם, וואָס יונה ראַזענפעלד האָט זיי פול באַהערשט ביז צום סוף פון זיינע טעג. אַבער פון וואַנען נעמט דער רעאַזיזם די קוקלעך פון אונטער דער אויבערפלאַך, וואָס פאַרטויפן און פאַרקוינסטלערן די אויבן-אויפיקע באַוועגונגען? די קוקלעך זיינען העזעערישע אַריינשפּריצונגען פון צווייט-אונטערשטן פֿלעין פון קינסטלערישן פּסיכאָלאָגיאָזם. דאָס שאַפן פון צווייט-אונטערשטן פֿלעין אַרויס איז די קונסט פון הוילער העזעאונג. די מערסטע רעאַליסטן באַנוגענען זיך מיט די קוקלעך, וואָס גיבן זיך זיי איין ווען גיט ווען. אַנדערש איז יונה ראַזענפעלד דערמיט געווען, וואָס ער האָט כסדר אַריינ-

געזען אין דעם פסיכישן אונטערשלאַק פון זיינע העלדן. אונטער דעם וואָס זיי טוען האָט ער אַלעמאַל געזען וואָס עס טוט זיך אין זיי. דאָרט אין צווייט-אונטערשטן שיכט איז געווען זיין פערמאַנענטע קינסטלערישע היים. פסיכאָלאָגיע, אָבער דאָך קונסט, ווייל ער האָט ניט יוצא געווען מיט פסיכאָלאָגירן אויפן חשובן פון זיינע העלדן. דאָס וואָס עס טוט זיך אין זיי איז ביי אים ניט אָפגעשיידט געווען פון דעם וואָס זיי טוען און וואָס עס טוט זיך מיט זיי. אַ גלייכצייטיקע באַוועגונג פון אינעווייניקסטע און דרויסנדיקע פאַסירונגען — אַ טאַפלט לויפנדיקע דערציילונג. און קענטיק, אַז יונה ראָזענפעלד האָט פון זיינע פאַרשרייבערישע יוגנט-יאָרן מיטגע-בראַכט אַ רעזערוו פון העלזעערישער אַריינזעאונג, ווייל גאָר גיך האָט דער פרימיטיווער סטיל פון זיינע ערשטע שרייבערישע פראָבעס זיך פאַר-דינט און אויסגעאיידלט. די דין-דינע פסיכאָלאָגיע האָט דאָך געדאַרפט גע-פינען פאַר זיך ווערטער און אויסדרוקן. שוין אין דער ערשטער זאַמלונג דערציילונגען, וואָס איז אַרויס אין 1909, איז צוזאַמען מיט זיין ערשטער פראָבע „דער לערן-יינגל“ אָפגעדרוקט די דערציילונג, וואָס האָט אים געמאַכט אַ נאַמען — „קאַנקורענטן“ — וואו אַ שלימדזדיקער טאַטע און זיין קליין טעכטער קאַנקורירן, ווער פון זיי זאָל די „באַלעבאַסטע“ זיין אין הויז — צו וואַשן און צו ראַמען און דאָס קינד צו פאַרוויגן — בעת ווייב און מוטער איז די פרנסה-געבערין אין מאַרק — אַ טראַגיש-הומאַריסטישע קאַנקורענץ, ווייל דער קאַנטראַסט צווישן דעם וואָס זיינע העלדן טוען און וואָס עס טוט זיך אין זיי, דער אָפשיין פון איינעם אויף דאָס אַנדערע מאַכט צום וויינען און צום לאַכן.

אַט דער טראַגיש-הומאַריסטישער טאַפּל-גאַנג, פון אינעווייניק און פון דרויסן, איז שוין געבליבן יונה ראָזענפעלדס שטייגער שרייבן: אין „שיינע רחל“ („צוקונפט“, 1935) פאַרט אַריין אַ קאַמי-וואַיאַזשער, וואָס פירט מיט זיך געפעק מיט פאַרפיומען, אויף אַ דאַרפישער סטאַנציע, וואָס איז פאַרהילט אין חושך, און זוכט אַ פור, וואָס זאָל אים ברענגען פאַרטאָג אין שטאָט אַריין. די איינציקע פור וואָס עס מאַכט זיך, איז אַ וואַגן וואו עס ליגט אַן אָרון מיט אַ געשטאַרבענער יידענע, אין דער באַגלייטונג פון אַ דערשטאַגענעם דאַרפישן יידן און אַ טעכטערל, וואָס גיסט טרערן און חלשט. מינטערט ער זי פון חלשות, שפּריצנדיק פאַרפיום אין איר פאַר-וויינט פנימל, פאַקט אַריין זיינע געפעק מיט פאַרפיומען צופוסנס פון מת, און אַייך גייט ער מיט צופוס אַ גאַנצע נאַכט מיט דער דוויה. דאָס טעכ-טערל — אַט טרייסט זי זיך אויף דער ברוסט פון דעם פון הימל-אַראַפגע-פאַלענעם היימלעכן באַגלייטער, און לאַזט אים אויס דאַנקבאַרקיט אַנווייגן

זיך מיט יונגער דיבשאפט פון אירע שפראצנדיקע בריסטלעך, און אָט, אַ דערמונטערטע, לויפט זי צו דער אַנדער זייט וואָגן טרייסטן דעם פאַר-טער. דער קאַמיוואַיאַזשער — ניט ער ווייס דעם נאַמען פון דעם יידן און ניט דעם נאַמען פון זיין טעכטער. דאָס איינציקע, וואָס איז אים געבליבן צום אַנדענק פון זיין ביינאַכטיקער לוויה-ליבע, איז דער נאַמען פון מת — „שיינע-רחל“. די גאַנצע דערציילונג באַוועגט זיך אויף דעם פלעץ פון קינסטלערישן, טראַגיש-הומאַריסטישן רעאַליזם.

אַבער דאָס איז נאָך ניט דאָס סאַמע כאַראַקטעריסטישע ביי יונה ראַזענפעלדן. מען קאָן גאָר גענוי ניט באַשרייבן, וואָס און ווי אַזוי עס גייט צו ביי אים אויפן פּסיכאָלאָגישן פּלעץ פון העלוערעישער אַריינ-זעאונג, ווען מען זאָל ניט אַרונטערקוקן נאָך טיפּער, צו אַ דריט-טיפּערן פּלעץ. פון וואָנען האָט זיך גענומען צו אים דער רעזערוו פון העלועאונג העלועאונג האָט זיך געבליצט צו אים פון דריט-אונטערשטן שיכט פון זיין באַוואוסטזיין-אונטערבאַוואוסטזיין. דאָרט הערט אויף פּסיכאָלאָגיע — ריכטיקער, דאָרט איז נאָך ניטאָ קיין פּסיכאָלאָגיע. פּסיכאָלאָגיע האָט באַ-שטימטע נעמען, וואָס באַצייכענען געפילן, ליידנשאַפטן, ליידן און פּריידן. דאָרט איז אומבאַשטימטער נאַמענלאָזער לעבנס-דראַנג, וואָס וואָרט ערשט אויף אַ נאַמען, וואָס זאָל אים אויסטייטשן אום צו קענען ווערן באַשטימטע פּסיכאָלאָגיע. דער לעבנס-דראַנג האַלט אין אים פאַרוואַנדלען זיך, לויט די נעמען וואָס דער מענטש גיט אים. יעדער נשמה צושטאַנד קען איבער-גיין אין זיין קעגנזאַץ, נאָך מער: ער רופט אַרויס זיין קעגנזאַץ. פון ליבע קען ווערן האַס, און פאַרקערט. פון גוטסקייט — רשעות. פון גלויבן — פאַרצווייפּלונג, און פאַרקערט. עס איז תּוהו פון פאַרן-באַשאַף, אן דער אויבערשטער האָט געדאַרפט זאַגן: עס זאָל זיין — און עס איז געוואָרן. ער האָט נאָך געדאַרפט אַריינרופן אַדם הראשונען, די זאַכן אַנצורופן מיט נעמען — דעמאָסט ערשט זיינען זיי ענדגילטיק באַשאַפן געוואָרן. פון אָט דעם בראשיתדיקן, אור-באַשעפּערישן געראַנגל צווישן יאָ און גיין האָט יונה ראַזענפעלד געצויגן די בליצן, וואָס האָבן געצונדן די העלועאונג, וועמענס שפּריצן האָבן פאַרקינסטלערט זיין רעאַליזם.

דאָס רוף איך דער „פּלעץ פון קינסטלערישן נאַמינאַליזם“. מיט יאָרן צוריק האָב איך עס גערופן „דער כּישוף פון נאַמען“. און עס איז ווירק-לעך ווי כּישוף. אָפט טרעפט עס, איר זיינט באַגאַנגען אַ טאַט — און קוים ווי איר האָט די טאַט באַגאַנגען, ווי צוויי דערקלערונגען, צוויי אויסטייט-שונגען וואָרפן זיך אַרויף און ווילן זי צוגעמען פאַר זיך, און איר צווייפּלט, וואָס פאַר אַ נאַמען צו געבן אייער טאַט. צוויי נעמען ראַנגלען זיך פאַרן

כבוד זי אָנצורופן. ווען איר זיינט שוין יאָ זיכער, און איר ווייסט, דאַכט זיך, אַזוי גוט, וואָס אייער טאַט באַטייט — גיט נאָר אַ ריר דעם צודעק פון אייער באַוואוסטזיין, וועט איר באַלד דערשפירן, אַז פון אייער זיכער־קייט שטאַגט יעדע מינוט אַריין אַ כוואַליע פון אומזיכערקייט. ווען אַפילו איר זיינט שוין זאַט און אָנגעטרונקען מיט אַבסאָלוטער זיכערקייט, און איר מערקט ניט דעם שונא, וואָס לויפערט אויף אייך אין באַהעלטעניש, שטייט איר אויף אויף צומאַרגנס און איר דערקענט זיך אַליין ניט — איר קוקט אויף דער נעכטיקער טאַט אייערער גאָר מיט אַנדערע אויגן: דאָס וואָס איז געווען הערדיש און איידל פון אייך, איז געוואָרן קליינלעך און לעכער־לעך; וואָס הויך — גינדעריק, איר חידושט זיך, זוי אַזוי האָט איר געקענט אַפּטאַן אַזאַ מיאוסקייט? אַנדערע נעמען, אַנדערע פּנימען! קענטיק, אַז תמיד גייט אַן אין אונדו אַ מלחמה פון די נעמען. איינע האַלטן אַפּ נצחונות, אַנדערע כאַפּן מפלות, וועלכע נעמען זיינען די אמתע? וועלכע די פאַלשע? אַלע זיינען זיי די אמתע! פרעגט בעסער וועלכע זיינען די שטאַרקערע? וועלכע וועלן גובר זיין? אַבער לאַמיר איבערהויטן פון אַב־סטראַקציעס צו אילוסטראַציעס:

אין דער דערציילונג „אַן אַרענטלעכע פרוי“ פירט ראָזענפעלד אַריין אַזאַ מין דעקלאַראַציע: „אַרנטלעך און אומאַרנטלעך זיינען אין תוך גענוג מען — אַלע פרויען, אַן אויסנאַם. אין אַרנטלעכקייט ליגט אויך אַ געוויסע דאָזע און אַפּט גאָר אַ גרויסע דאָזע אומאַרנטלעכקייט, וואָס די פרוי אַליין באַמערקט עס ניט. אַ „געטרייע“ פרוי קומט אַמאָל פון גאַס און וואַרפט אַ שיינענדיקן בליק, אַ שמיכל צום מאַן אירן אַ דאַנק דעם, וואָס זי האָט אין גאַס באַמערקט ווי איינער אַ דורכגייער האָט אויף איר אַ פּאַמערנדיקן קוק געוואַרפן. אַדער אַ בילד־שיינע יונגע פרוי אין אַ זומער־האַטעל אין די בערג שטייגט זיך אַן מיט די הייסע בליקן פון די יונגעלייט און היט איין איר אָנגעצויגענע טעמפּעראַטור פאַר די וועכנט־לעכע באַזוכן פון איר מאַן דעם ביזנעסמאַן. צוואַנציק יאָר זיינען אַריבער, די יונגעלייט גיבן זייער חשק אַוועק צו די יינגערע, איר מאַן היפט שוין אויך איבער זיינע סוף־וואַכיקע באַזוכן. זי אַבער שפילט נאָך אַליץ די געטרייע, און אין דער זיכערקייט אַז זי וועט ניט פאַרראַטן, פאַרפירט זי איר זונס חבר אין טיף־נאַכטיקן וואַלד אַריין, און ראַנגלענדיק זיך מיט אים לאָזט זי טאַקע פון אים זיך פאַרגוואַלטיקן. אין „אַ יונגע אלמנה“ זיט „זי“ דווקא מיט איר אויפריכטיקן טרויער נאָכן פאַרשטאַרבענעם מאַן יונגעלייט אין איר נעץ אַריין. „אין אַ פּלאַנטער“ איז אַן ערלעך פאַר פאַלק שטאַרק ברוגז אויף זייער נייעם קוואַרטיראַנט, וועלכער פאַררייסט

זיך קעגן זיי. איין פרימאָרגן, ווען דער מאַן איז אַוועק, און זי איז נאָך אין בעט, וועלנדיק אויספרובירן די שטייפע פאַרריסנקייט פון קוואַרטיראַנט, מאַכט זי זיך שלאָפנדיק און בלייבט אָפגעדעקט. דערנאָך ערשט לאָזט זי אויפברויזן איר אַנט־ערטע ערדעכקייט און וואַרפט זיך מיט אַ מעסער אויף אים.

אין די דריי דערציילונגען זיינען דאָ צענדליקער אור־באַשעפערישע איבערגאַנגען פון יאָ צו ניין און פון ניין צו יאָ, וואו די געטרייקייט־אומ־געטרייקייט, ערלעכקייט־אומערלעכקייט האָבן נאָך קיין נעמען ניט, ביז עס קומט די האַנדלונג און טייטשט זי אויס. יאָ אין דער נשמה איז דער נאָמען די עצם זאָך. די קריטיק האָט עס דעמאָלט ניט פאַרשטאַנען און איז געווען געפלעפט: פאַרוואָס בלאַנדזשעט יונה ראָזענפעלד אין די פינצערסטע לעבנס־קעלערס? פאַרוואָס קנוילט ער און פלאַנטערט און פעדימט די טונקלסטע נשמה־פעדים? פאַרוואָס זוכט ער דווקא אַויס דאָס קרענקעכע, דאָס פאַרקריפלטע? זי, די קריטיק, האָט אים שוין געטאַן אַ טובה, ווען זי האָט געזאָגט אויף אים, אַז געזאָלט האָט ער גאָר זיין אַ פאַרשער, אַ חקרן, און האָט אויסגעדריקט באַדויערן, וואָס ער האָט ניט גענוג שטודירט און באַצייטנס זיך ניט באַקענט מיט זיגמונד פרוידס פסיכאָ־אַנאַליז — וואָלט ער פאַרשפאַרט צו אַנטדעקן שוין־אַנג־אַנטדעקטע אַמעריקעס.

אַבער איז עס פסיכאָ־אַנאַליז? ראָזענפעלדס פסיכאָ־אַנאַליז איז אַ סך פריער, דער פסיכאָ־אַנאַליז האָלט זיך אויף פאַרטיקע נעמען און אויף אייגענע־געמאַכטע טערמינען. זיין הויפט־פונקט איז, אַז די ניט־אויס־געדעכטע, פאַרשטיקטע איבערלעבונגען פון דער קינד־הייט קענען זיך אָפ־רופן מיט קרענקעכקייט און פאַרקריפונגען ביים דערוואַקסענעם, ביי ראָזענפעלדן איז עס דער נאָמענלאָזער אור־באַשאַף, וואָס דאַרף ערשט באַנאָמענט ווערן. צו קענען ווערן אַ חלק פון מענטשנס פסיכאָ־אַנאַליז, און עס איז ווייט פון קרענקלעכקייט און פאַרקריפונג. ער האָט עס געפונען אין זיך און געפונען ביי יעדן נאַרמאַלן מענטשן, דאָס איז דער נאַרמאַל־לער לעבנס־פראָצעס ניט נאַר אין קינד, נאַר נאָך מער אין דערוואַקס־סענעם. בלויז אין איין פונקט קומט ראָזענפעלד זיך צונויף מיט זיגמונד פרוידן: ביי פרוידן איז דער ערשטער אויסדרוק פון לעבנס־דראַנג דער ליבעס־דראַנג. אויך ראָזענפעלד האָט זיין מעטאָד פון יאָ און ניין מיט פאַרביע אַנגעווענדט אויף געשלעכטלעכער ליבע. ס'איז אַ ריזיקאַלישער מעטאָד — אַ ספיראַל, וואָס דרייט זיך אַראָפּ אין אַ לאַבירינט, אַ שרויף וואָס שרופט זיך אַליין אַרונטער. און ווען די אויסערלעכע סיטואַציעס

לויפן ניט פאראלעל צו דער איבערלעכער באוועגונג, קען עס ווערן א זעלבסטפארדייעניש, א זעלבסטאנשרויפונג. די טעכניש-געלונגענסטע אין דעם פרט אין די דערציילונג „היימישע“: צוויי ניט כשרע מיידלעך, וואָס שפילן די ראָל פון באַלעבאַטישע טעכטער, וואָס נעמען אויף בלויז געקליי-בענע קונדן, האָבן פאַר זייער שכנה אַ כשרע ווייב. זיי רעדן זי איבער, אַז אויב זי וועט זיי אויסבאַרגן אויף איבערנאַכט איר קינד, וועלן זיי קענען העכערן דעם פרייז און אזוי אַרום אַנזאַמלען גענוג נדן פאַר אַ כשר מאַן און ווייב-לעבן. אָבער ווען דאָס קינד האָט זיינס געטאָן, באַדאַרפן זיי עס מער ניט האָבן. דאָס כשרע ווייבל איז מוראדיק אויפגעבראַכט. האָבן זיי דאָך איר אָפגענאַרט! זי וועט אויפדעקן זייער שווינדל! איינמאָל ווען אַ קונד פאַרבלאַנדזשעט אין איר טיר, און זי נעמט אים דערקלערן, אַז דאָס קינד איז אירס, ניט זייערס, באַט ער איר אָן נאָך אַ העכערן פרייז. קומען אַנצולויפן די מיידלעך. אין איר גרויסן צאַרן און ביטערער פאַרלעגנהייט, נעמט איר האַרץ זיך וויגן צווישן כשר און טריף. איר אייגענער מאַן קומט פלוצלונג אָן. די שרויף שרויפט זיך ביז אין תהום אַריין, אָבער יעדער קער און ווענד פון דער שרויף איז געדעקט מיט אַ טראַגיקאַ-מישער סיטואַציע.

נאַטירלעך-געלונגענער, און דאַרום אויך קינסטלערישער, זיינען די דערציילונגען, וואו עס פיגורירן יונגע מיידלעך. יונגע מיידלעך זיינען אין איבערגאַנג צו פרוי. זיי זיינען כסדר אין פאַרוואַנדלונג — כסדר מיניעט זיך ביי זיי: קינד און פרוי. זיינען זיי פונקט צוגעפאַסט פאַר דעם געראַנגל צווישן יאָ און ניין, זיינען זיי ראָזענפעלדס באַליבטסטע העלדינס. זיי דאַרפן זיך גאָר ניט פאַרליבן אין אַ באַשטימטן מאַן. דער מאַן איז בלויז דער אָביעקט אויף וועמען אויסצופרובירן זייער צייטיק-ווערנדיק ליבע-טאַלאַנט — פאַר אַ ליבע-שפיל. שפיל איז דאָס ריכטיקע וואָרט. זיינען זיי נאָך אַמאָל צוגעפאַסט פאַר ראָזענפעלדס מעטאָד פון באַשאַפן זאַכן דורך געבן זיי נעמען, דורך אויפשפילן האַנדלונגען, וואָס טייטשן אויס — און דאָס איז דאָך די עסענץ פון שוישפיל. אין דער דערציילונג „אַ שפיל“ גיט דער דערציילער אַ שפיל אויף דער מיידל, וואָס אַרבעט מיט אים אין איין אָפּיס, מיט דערציילן איר אַ ליגן-מעשה, אַז ער איז שטערבלעך פאַר-ליבט אין זיין יונגער שיינער פרוי. דאָס מיידל — דאָ גלויבט זי און דאָ גלויבט זי ניט — און זי נעמט קאַנקורירן מיט דער אויסגעטראַכטער פרוי, ביז זי ווערט אַריינגעצויגן. אין דער דערציילונג „אויף אַן אכסניה“ ווערט דעם בעל אכסניהס טעכטערל אַריינגעצויגן דורך אַ קאַרטן-שפיל. דער דערציילער לאָזט זיך פון איר וואָרפן אין קאַרטן, און זי דאַרף טרעפן.

ווער זיך קינפטטיק געליבטע וועט זיין. אין אויטאביאגראפישן ראמאן „איבער אליין“ פאלט נאך א יונגערע מיידל אין זיינע ארעמס דורך א שפיל מיט א גלאז-וואסער.

די געלונגענסטע, קינסטלערישסטע און אידלסטע דערציילונג פון דעם מין איז „א מיידעלע“. א קינד, א שפראך אויף פרוי, וואס אירע אויגעלעך שלאגן אפ מיט דער נאאיוויטעט פון דער יינגסטער פרוי און מיט דער חכמה פון דער עלטסטער זקנה. עס הויבט זיך אן מיט שוישפיל: אויף זיינע אונט-שפאצירן נעמט זי אים נאכגיין טראגט ביי טראגט, נאכ-מאכנדיק זיין גאנג און זיינע תנועות. ווען ער האט איינמאל פארפעלט זיין אונט-שפאציר, האט זי שפילנדיק אין באך, דעם באל אריינגעווארפן צו אים דורכן פענצטער, און איז געקומען אויף מארגן גאנץ פרי צו שפילן באל איבער זיין בעט. ער האט נאך געשטייגערט איר שוישפילערישקייט מיט א מעשה, אז ער האט געהאט פונקט אזא מיידעלע — איז זי געגאנגען מיט דער מאמען זיך באדן, מיטגענומען א קאלדרע צו כאפן פישעלעך אין ים — און זי איז דערטרונקען געווארן! דער מיידעלע גייט אין לעבן צו וויסן צי די מעשה איז אמת אדער א ליגן — דא שפילט זי זיך אין אמת אריין, דא אין ליגן, און איינמאל זאגט זי אים אן, אז זי גייט מיט דער מאמען זיך באדן, און זי וועט מיטנעמען א קאלדרע — און זי איז דער-טרונקען געווארן! דאס שפיל פון די אור-באשעפערישע כוחות לויפט דא איבער אין א גורל-מיסטעריע, וואס דערמאנט מעטערלינקס דראמעס.

דאס אלץ האט זיך אים געגעבן פון דעם אור-באשעפערישן פלעין, פון וואנען עס איז אים געקוואלן דאס ליכט, וואס האט דורכגעלויכטן פאר אים דעם מענטשן און די נאטור. אין גרויסע לעבנס-מאמענטן פלעגט דער תוהו פון פארן-אור-באשאף זיך דורכשפארן פון דעק פון זיין נשמה און שטום און בארעדעוודיק מאכן זיין צונג. אט איז אזא מאמענט אין דער דערציילונג, „א קרבן פון קאפיטאל“, וואו ער און זיין חברל גייען גראבן זאמד קורץ פאר ליכטבענטשן ערב שבת נחמו — צו פארקויפן עס פאר א צענער צו דער נגידה. דער זאמד-בארג פאלט איין און באגראבט זיין חברל — „ווי א יגאנטיש מעכטיקער פליגל וואלט אויף מיר א ווייע געטאן, און כ'האב דערפילט, אז כ'האב מיך א שליידער געטאן — א שליידער, א פלי, א פאל, און איך בין ניטא. פון גרויס שרעק האט זיך דאס לעבן ערגעץ אין מיר טיף פארשטעקט און זיך פארטאיעט, אז אויס, מ'לעבט ניט, מ'איז ניטא... יא, ס'איז בלויז געבליבן ערגעץ אזויפיל לעבן אין דיר, וואס זאג בלויז דיך האלטן אינפארמירט, אז מיט דיר איז אויס, דו

רעכסט שוין ניט מער. ערגעץ איז אין דיר פון דיין גאנצן לעבן נאָר אַ נר תמיד געבליבן און ווייטער איז הוילער כאַאַס!

אַט די אור-באַשעפערישע מאַמענטן האָבן אים, אומגעריכט פאַר אים אַליין, אין זיין 22-טן לעבנס יאָר, פאַר אַ שריפטשטעלער געמאַכט, און אין אייניקע יאָר דערהויבן צו אַ פּאַזיציע, וואו אַפילו די קריטיק, וואָס האָט אים ניט פאַרשטאַנען, האָט אים דעם אומגעבילדעטן, געמוזט צו גלייכן צו זיגמונד פרויד; די מאַמענטן האָבן אַפילו אויסגעפורעמט זיין סטיל, וואָס היט זיך אַפט אַנצורופן אַ זאָך ביים נאַמען און באַשרייבט זי אַרום און אַרום. אַט די מאַמענטן האָט ער מסתמא געהאַט ניט ווייניק. ער האָט זיך אַנגענומען מיט זיי אין זיין פריסטער קינדהייט און זיי מיט גענומען פאַרגרעסערטע אין זיין יוגנט. ווען מיר ווייסן, פון וואָנען זיי האָבן זיך צו אים גענומען, וואָרטן מיר דערגאַנגען זיין שריפטשטעלער-סוד.

לויט דעם טווערסקי-אינטערוויו אין דעם טאַג, ווען ראָזענפעלד איז אַוועק צו דער אַפּעראַציע, האָט ער זיך געקליבן שרייבן אַ ראַמאַן פון זיין פריסטער יוגנט. אפשר האָט ער אים אַנגעשריבן, איז לאַמיר זיך ווענדן צום אויטאָביאָגראַפישן „איינער אַליין“, וואָס דעקט זיינע יוגנט-יאָרן אין אַדעס, וואו די ברידער האָבן דעם בר-מצוה-יינגל פאַרדונגען אויף פיר יאָר צו אַ מייסטער-טאַקער און מייסטער רוצח. אין ראַמאַן איז דאָ אַזאַ תּוהו-וּבוהו-מאַמענט, ווען דער באַלעבאַס כאַפט אַן אַפּגעטאַקט פּיסל פון אַ טישל און שאַגט אים מכות-רצח, אַפּשלאַגנדיק אים די ריפּן. ער ליגט צוויי-דריי טעג אויף די שפּענער אין וואַרשטאַט און ער רירט זיך צו קיין ביסן ניט צו — צו פאַרשווינדן אין זיך, ניט צו פּילן די יסורים מער — אויס, ניטאָ מער! אויף די יסורים פון אַ פּול-געשאַלענעם קינד איז אויפ-געבויט די דערציילונג „דער אויסוואַרף“, אַ שטיפּער, אַ קינד, אַ מזיק, וואָס פעלט פון חדר אויס, איז ער ביים פּאַטער און ביי אַלע פרומע און גוטע לייט פאַררעכנט פאַר אַן אויסוואַרף. שלאַגט אים דער פּאַטער ביז ער פאַררירט זיינע כוחות. אַרבעט זיך אויס ביים יינגל די קונסט פון „פאַרשווינדן ביז ניט צו פּילן די יסורים מער“. ער האַלט איין די יסורים, ער טוט צו להכעיס, ער טוט אַדץ וואָס מען טאָר ניט. ער דערטרינקט אַ קעצל, דעמאָלט שלאַגט אים שוין ווער עס האָט נאָך אַ האַנט. צינדט ער אונטער ביינאַכט זיין פּאַטערס הויז, און ווען אַדע ראַטעווען זיך, בלייבט ער ליגן — ער וויל פאַרברענט ווערן.

אין ראַמאַן איז דאָ אַן אַנצוהערעניש, אַז וואָס דער „אויסוואַרף“ האָט געטאָן מיט אַ קעצל, האָט ער, ראָזענפעלד, קינדווייז געטאָן מיט אַ הינטל.

אכזריות אויס צו להכעיס איז אים אויך ניט פרעמד געווען. די פאראליזיר-טע זקנה, דעם בעל הבית מוטער, וואס דער דערן-יינגל דארף טאן אלע שמוציקע ארבעט ארום איר, און וועלכע כאטש פאראליזירט, גנבעט זי זיינע מאלצייטן און לאזט אים הונגערן — ווערט גרויזאם באשטרעפט פון אים. ער טוט אן א שרעק-מאסקע און בייגט זיך אזוי לאנג איבער איר פנים, ביז זי פארלירט דאס לשון און שטארבט אָוועק. אָבער עס קען דאך ניט געמאלט זיין, אז אָט די אכזריות איז געווען אַן אָפענטפער אויף די קלעפּ, וואָס ער האָט געכאַפט אין דער קינד־הייט. זיין פּאַטער, האַלב־מלמד און האַלב־דערער, וועלכער האָט אָפּילו די הגדה אויסגעזונגען אין דייטש, אין דער שפּראַך פון שילער — איז זיכער קיין שלעגער ניט געווען. נאָר אויב ראָזענפעלד האָט קיין פיזישע קלעפּ ניט געכאַפט, האָט ער גע־כאַפט קלעפּ פון הונגער. ער האָט אַלס קינד קיינמאַל קיין חדה ניט פאַר־זוכט. אין ראָמאַן דערמאַנט ער זיך, ווי איינמאַל האָט זיין מאַמע אים געבראַכט צו גאַסט אין זיין חברים הויז. מען האָט ביידע יינגלעך מכבד געווען מיט לוסטעס ברויט, באַשמירט מיט סמעטענע. ער האָט זיך צוגעכאַפט מיט זשעדנעקייט צו דער לוסטע. דער חבר האָט זיין לוסטע אַ שמיץ געטאָן צו דער ערד. איז ער געבליבן אַ פאַרשעמטער, אַ דער־גינדעריקטער. ער האָט קיינמאַל די דערנידעריקונג ניט געקאַנט פאַרגעסן! דער חבר איז געבליבן די מאַס פון זיינע אומדערפאַלגן, מיט אים האָט ער כסדר זיך געמאַסטן און זיך פאַרמאַסטן. צוזאַמען זיינען זיי גע־קומען קיין אָדעס. בעת ער איז אָפּגעקומען ביי זיין בעל הבית, געהונגערט און קיינמאַל קיין קאַפּיקע ביי דער נשמה ניט געהאַט, האָט יענער גאָר גיך זיך אַרויפגעאַרבעט צו אַ פּרוכט־און זיסקייט־שטעל. צו אים, אַ הונגעריקער, פלעגט ער קומען זיך אָפּהיטן מיט נאַשערייען. דער חבר האָט געוועקט זיין שנאה־קנאה צו זיין סטאַטנעם וואָקס און געזונטן פּרצוף־פנים. ער אַ פיזישער שלימזל — אַ קליינגעוויקסיקער, אַ דאַרינקער, אַ ביסל איינגעהויקערטער — „אַ פּראָדוקט פון אַ שלעכטער קינד־הייט“ — האָט ער געזאַגט צו טווערסקין.

אַ פיזישער שלימזל! דאָ ערשט אין אָדעס האָט ער גענומען כאַפּן די אמתע קלעפּ — ניט פיזישע קלעפּ בלויז, און ניט קלעפּ פון הונגער, נאָר קלעפּ פון יוגנטלעכן ליבע־הונגער. די ליבע־קלעפּ האָבן עס פאַרשטאַרקט און פאַרשאַפט די תּוהו־וּבוהו רגעס, וואו ער האָט געזוכט צו „פאַרשווינדן ביז ניט צו פּילן די יסורים מער“. „איינער אַליין“ איז אפשר ניט אַזאַ גענויע כראַניקע פון זיינע יוגנט־איבערלעבונגען. זיין גאַנצן שפּעטערדיקן וויסן און קענען האָט ער אַריבערגעטראָגן אויף זיינע אָדעסער לערן־יאָרן.

איז אין ראמאן דאס רוב אי קינסטלערישער רעאליזם, אי קינסטלערישער פסיכאָלאָגיש, ווי אויך קינסטלערישער נאָמינאַלזם, וואו זאָכן ווערן ערשט באַשאַפן דורך געבן זיי נעמען. אזוי אַרום איז דעם בעל הבית טעכטערל זוכה געווען צו ווערן אַ הויפט־העלדין. געראָטן אין טאַטע־מאַמע מיט איר כאַראַקטער־מיאוסקייט, אָבער מיט אַ שיין פנימל, אַ זאָפטיקער טאַציע און געטאַקטע פיסעלעך, וועט זי זיך אומקוקן אויף דעם גרויסן פאַרשוין, דעם לערן־יינגל, וואָס טוט די געמיינסטע אַרבעט אין הויז, ערגער פון אַ דינסט? אָבער זי האָט זיך יאָ אומגעקוקט: אויף אים האָט זי זיך גע־לערנט די הערשערישקייט פון פרויען־ליבע, די האַרצלאַזיקייט פון אַן אַדעסער „קלעפּאַטרא“! ווען ער פּוצט אירע שיכעלעך, פּאָכעט זי מיט איר קליידל אויף זיין פנים; און טורקעט אים די געז פון די שיכעלעך אונטערן נאָז, אַנוויינדיק אים, וואו די פּאָדאָגע איז גיט דערוואַשן. זי מאַכט אים פאַר דעם פּאַטשטאַליאַן, וואָס טראַגט די קאַרעספּאָנדענץ צווישן איר און אירע געהיימע געליבטע.

ער איז אַן עקשן, דווקא אויף איר וויל ער אויסראַנגלען די באַליי־דיקטע ליבע פון אַ פיזישן שדימזל. ער דאַזט אין גאַנג דעם כישוף פון נעמען, די שווישפילעריי פון יאָ און נין, און זעצט עס דורך. ווען זי בעט ביי אים אַ סגולה, ווי צו געווינען דאָס האַרץ פון אַ פריצל, מיט גלאַנציקע שטיוועלעך, וואַנצעלעך און אַ בייטשל, טראַכט ער פאַר איר אויס אַ גרויזאַמע כישוף־שפּיל: ווען אַ מיזל וועט געכאַפט ווערן אין דער דראַטענער פּאַסטקע, וועט ער זי באַגיסן מיט קעראַסין און אַנצינדן — און זי זאָל אַריבערשפּרינגען הין און צוריק, מיטן פריצלס נאַמען אויף די דיפן. דאָס קליידל, וואָס זי האָט געפּאָכעט אים אין פנים אַריין, האָט זיך אַנגעצונדן, די פיסלעך, וואָס זי האָט געטורקעט אים אונטער דער נאָז, זיינען פאַרסמאַליעט געוואָרן, און אַרויסקומענדיק פון שפּיטאַל, איז זי שוין גנעדיקער צו אים. זי וואַלט שוין גערן אים געוואַלט האַבן פאַר אַ געדיבטן. אָבער ער דאַרף איר ליבע מער גיט האַבן — עס האָט אויסגע־פירט זיינס!

די מעשה איז מסתמא איבערטריבן. אָבער דעם בעל הבית טעכ־טערל חזרט זיך איבער אין אַנדערע דערציילונגען. אַ מילדערע „קלעפּאַ־פּאַטראַ“ באַגעגענען מיר אין דער דערציילונג „אייביקייט“: יעדן שבת קומט ער צו גאַסט צו זיין געוועזענעם בעל הבית, וואָס זיי האַבן זיך ביידע פיינט און פירן צווישן זיך דערעסלעכע געשפרעכן. דאָס טעכטערל טראַגט צו דעם כיבוד אין פולער גלייכגילטיקייט, נישט מער ווייף ער איז איר פּאַטערס גאַסט. אַפּגעטאַן די „גאַסט־פּריינט־עכקייט“, גייט זי זיך

אױועק אָן שום אַנטשוודיקונג, איבערלאַזנדיק אים מיט אַ צעבראַכן האַרץ. אין דערזעביקער דערציילונג איז דאָ אַן אינטעליגענטקע, אַ רעוואָלוציאַ-נערקע — פּריילין שאַמעס — וואָס ער ברענגט זי צום טויער פון הויז, זי וואָלט קלאַמפּערשט די „קלעאַפּאַטראַ“ אַגיטירן, און זי — ניט אַזאַ שיינע, וואָלט שוין גאָר ניט בראַקירט מיט דעם פּיזישן שלימזל. אָבער, „אומ-ויסטע“, ניט אויסגעראַנגלעטע ליבע שעצט ער ניט. ער איז גאָר ניט געווען אַזאַ אומדערפאַלג אין ליבע, ווי ער מאַכט דעם אַנשטעל. האָט ער ניט פאַרמאָגט די מעלה פון שיינקייט, האָט ער פאַרמאָגט אַנדערע מעלות, וואָס האָבן צוגעצויגן פאַרבענקטע קליינשטעטליקע מיידלעך. דער סוזשעט פון „אַ פּרעמדער“, וואו אַ מיידל, וואָס האָט אים ליב געהאַט און ער האָט זי פאַרלאָזט, גיט זיך אַריין אין אַ שאַנד הויז, איז אודאי איבער-טריבן. פון אַנדערע דערציילונגען דערוויסן מיר זיך, אַז דאָס „שאַנד-הויז“ איז פשוט געווען, וואָס דאָס פאַרלאָזטע מיידל האָט חתונה געהאַט מיט אַ מאַן, וועמען זי האָט ניט ליב געהאַט. איך שטויס מיך אָן, אַז דאָס איז געווען די קווינע פון קאַווע, וואוהיין ער איז געקומען זיך שטעלן צום פּריזיוו, און וואָס זיין בריוו צו איר, אָדער צו איר חתן, האָט געוואָלדיק אויסגענומען ביי זיינע חברים-טאַקערס — אַזאַ געטאַקטער געצירקסטער כתב! ביי דער שטעטלשער אינטעליגענץ האָט ער אויסגענומען מיט דעם געטאַקטן, געצירקלטן אינהאַלט פון בריוו, און זי האָט אים פּראַקטאַמירט פאַר אַ צווייטן „גאַרק“. (די זעלביקע קווינע פּיגורירט אויך אין „אינער אַליין“). ער קומט צו איר זיך טרייסטן נאָך זיין פּסחדיקער פּליטה פון זיין בעל הבית און טעכטער. און עס פאַרנעמט זיך ביי זיי אויף אַ שפּיל צווישן יאָ און נייק. און זי טויעט אים צו זיך. און עס ענדיקט זיך זייער שלעכט: דער מאַן קומט גראַד אָן!)

האַט ער דאָך געוואוסט, וואָס אַ שרייבער איז, ווען ער האָט זיך גע-לאָזט באַצייכענען ווי אַ „גאַרק“. פאַרוואָס דאָס גערייד, אַז די אַנטדע-קונג איז ווי פון הימל אַראָפּגעפאַלן? און געוואוסט האָט ער וועגן שריי-בער פון קינדוויז אָן. זיין פאַטער, האַלב-מלמד און האַלב-לערער, אַ דייטש-קענער, וועלכער האָט אַפּילו די הגדה פאַרשיפּערט, האָט אודאי גערעדט וועגן ספרים און ביכער און שרייבער. און אין די קליינע שטעטלעך איז אַ לערער, מיט אַ געטאַקטן, געצירקלטן כתב, וואָס לערנט בריוו שרייבן, פאַררעכנט געווען פאַר אַ „שיין-שרייבער“, און איז גערימט געוואָרן מער ווי דער בעסטער קענער מיט אַ שלעכטן כתב. ניט אומזיסט איז דאָס ערשטע „ליטעראַרישע ווערק“ פון דעם זון געווען אַ בריוו צו אַ כלה אָדער צו איר חתן. וואָס ער האָט ניט געוואוסט, אַז דער ענין שרייבן און

שרייבער זיינען ניט אין הימל און ניט אין פארצייטן אָדער אין דייטש-לאַנד, נאָר טאַקע גאָר נאָענט, און אַפילו אין יידיש. דאָס האָט ער זיך דערוואוסט אין זיינע טאַקערשע לערן-יאָרן אין אָדעס פון דער יידישע, וועלכע פלעגט צעטראָגן אין די געשעפטן די שטעקעלעך, די טראָג-הענט-לעך פאַר געפּעק, וואָס ער פלעגט אויסטאַקן בגנבה פון בעל הבית, כדי צו האָבן אַ פאַר קאַפּיקעס אין קעשענע. דער מאַן פון דער יידישע איז געווען אַ קברות מאַן, וועלכער האָט געאַרבעט אין אָדעסער לווי-אַמט צוזאַמען מיט משה-לייב ליליענבלום. פון אים האָט ער געהערט וועגן מענדעלען און לינעצקין. פון דער יידישע האָט ער עס באַקומען די „קליאַטשע“ און דעם „פּוילישער יינגל“.

פון די רעוואָלוציאָנערן — די סטודענטן, סטודענטקעס און עקסטער-נער — וועלכע האָבן מקרב געווען דעם פראַלעטאַריער מיטן גוטן קאַפּ און האָבן אים מיטגענומען אויף זייערע דעמאָנסטראַציעס — האָט ער אוודאי געהערט וועגן גאַרקין. פאַרוואָס-זשע האָט ער זיך ניט אָפּגעשטעלט אַ פראַלעטאַרישער שרייבער און איז גלייך פון זיינע ערשטע פראַלעטאַרישע פראַבעס אַריבער צו נשמה-טאַקעריי, צום געטאַקטן, געצירקלטן נשמה-כתב? איז ווידער אַמאַל זיין לייבע קאַמפלעקס, זיין לייבע-הונגער האָט אַריבערגעשטיגן זיין פראַלעטאַרישן הונגער, דער פיזישער שלימזל האָט געפרוואוּט זיין מזל אין לייבע ביי די סטודענטקעס און איז געבליבן דער-זעלביקער שלימזל, וואָס דאָס האָט אים נאָך מער באַליידיקט. וועט די פראַלעטאַרישע סאַציאַלע רעוואָלוציע אויסלייזן דעם שלימזל אין אים און אַפּווישן אַט די בלוטיקע פּערזענלעכע באַליידיקונג? קיינמאַל ניט. און ער האָט זיינע לייבע-אַמביציעס מסתמא ניט איינמאַל אויסגעפרובירט ניט בלויז אויף באַלעבאַטישע טעכטער, נאָר אויך אויף די געבידעטע סטודענטקעס, וועלכע האָבן זיך אַרומגעפירט מיט אים — דערויף זיינען דאָ מערערע דערציילונגען. „אַ קורצער ראַמאַן“: אַן אינטעליגענטע האַרציקע פאַמיליע קלייבט זיך אַריין אין הויז, וואו ער אַרבעט אַלס טאַקער אין אַ וואַר-שטאַט. דער טאַקער ציט גלייך צו זייער אויפּמערקזאַמקייט. ניטאָ קיין טאַג, וואו די פאַמיליע זאָר אים ניט אַרויפּרופן צו זיך און מכבד זיין מיט טיי און שמועסן. מסתמא איז געווען אין דעם קליינעם טאַקער גענוג חכמה, שאַרפּזין און פאַנטאַזיע, וואָס ער האָט אָנגעזאַמלט אין די יאָרן פון זיין פיזישן און לייבע-הונגער, צו פאַרכאַפּן זייער אינטערעס. און טאַמער האָט ער זיך ניט געוויזן אַ טאַג, לויפט די טאַכטער אַראָפּ און פאַרפירט אַ שפּיל מיט אים: וויקלט אַ שנור פון אָנגעטאַקטע „לאַקשן“ אין אַלץ אַן ענגערן רינג אַרום ביידן ביז צו אַרומגעמונג. איה, דאַכט זיך, שוין גוט?

נאָר פריינט־עכקייט און שפּיל — יאָ, אַבער אַ קאַנדידאַט פאַר אַ חתן איז יעדער שנעק מיט וואַנצעלעך און שטיוועלעך און רוסיש־רעדן. זייערע פּאַטאַגראַפֿיעס מיט דער פּאַטאַגראַפֿיע פון הויפּט־קאַנדידאַט דעם קווען מאַכן אַ גאַנצע אויסשטעלונג וואָס מען שפּיגלט זיך אין זיי. אַז דער טאָל־קערל איז אויך אַ מעגלעכער קאַנדידאַט — דאָס פּאַלט זיי ניט איין. אַן אַנגעפאַריבלטער באַשליסט ער צו פאַרלאָזן דעם פּלאַץ, און זי פירט אים צו אַ פּאַטאַגראַפֿיסט — איז אַפילו דער פּאַטאַגראַפֿיסט אַ קאַנדידאַט. מיט אַ פּראַנטל, וואָס קומט אָן, איז זי אויפן שטעל גרייט צו לאָזן זיך פּאַטאַגראַפֿירן צוזאַמען, אַבער זי באַט זיך ניט אָן זיך צו פּאַטאַגראַפֿירן מיט אים. און ווען ער קומט מיט די פּאַטאַגראַפֿיעס, זי זאָל זיך אויסקלייבן איינע, דוכט זיך אים, אַז ניט זי בעט עס ביי אים, נאָר ער בעט זיך ביי איר — צערייסט ער אַלע פּאַטאַגראַפֿיעס אויף פיץ פּיצלעך פאַר אירע אויגן — און געענדיקט!

אַפילו אין ליבע איז דער פּראַלעטאַריער אַן עקספּלאַטירטער פון דער בורזשואַזיע. אַלע נעמען זיי ביי אים: אי חכמה, אי שאַרפּוין, אי פּאַנטאַזיע — און גאַרנישט גיבן זיי אַנטקעגן. האָט ער געשוואַרן זיך פּערזענלעכע פּראַלעטאַרישע שבוּעה קעגן דער פּראַלעטאַרישקייט פון די סטודענטן און סטודענטקעס — און דערפאַר אַזוי גיך ווי ער האָט זיך אויסגעלערנט האַלטן אַ פען אין האַנט, האָט פון אים אַ פּלייך געטאָן דער גאַנצער אור־באַשאַפּערישער עקסטאַז, וואָס דער פיזישער הונגער פון זיינע קינדער־יאָרן און דער ליבע־הונגער פון זיינע טאָקער־יאָרן, האָבן אַנגעזאַמלט אין אים. טאָקעריי איז אַזאַ מלאכה, דריקט זיך אויס ערגעץ יונה ראָזענפּעלד, וואָס לאָזט פריי די פּאַנטאַזיע. אַנשטאַט צו הובלעווען האַרטע פּראַלעטאַרישע שפּענער, האָט ער גענומען טאָקען צאָרטע נשמה־פּאַסן און פּלעכטן נשמה־לאַקשן" אין אַרומגעמענדיקע רינגען. ער איז דערגאַנגען צו דעם, אַז ניט נאָר ער דער גיט־שטודירטער עמד־ניק איז ראוי געווען צו לערנען ביי זיגמונד פרוידן, נאָר זיגמונד פרויד האָט אויך געמעגט לערנען ביי אים!

דאָס אַלץ אין דער אַלטער היים, וואו עס האָבן זיך איינגעשטעלט זיינע גרונט־סיטואַציעס. אין אַמעריקע האָט ער די אויבן־אויפיקע סיטואַציעס באַלד געכאַפט: די זעלבסט־באַזעסניקייט פון די בראַזווילער רעזי־דענצן, די „אַמעריקאַנישע“ פאַראַכטונג פון די נעכטיקע גרינהאַרנס צום נייעם גרינהאַרן, די פעטע מיסעסעס, וואָס מאַכן וואולגאַרע אויסשטעלונג־גען פון זייער מאַן־און־וויב־תּאוּה די באַרדערס אויף צו פּלאַצעניש, די נאַקעטקייט פון קוני איילענד, די איבערגעפרעסניקייט פון די האַטעל־

בערג, דער אינטעליגענטער ציניזם—געכאפט פון דער אויבערפלאך און אראפגעבראכט צום פלעין פון קינסטלעריש-פסיכאלאגישן רעאליזם. נאך אלעמען, אונטער דער הויט זיינען אַלט-היימישע און אַמעריקאַנער יידן די זעלביקע מענטשן, וואָס יונה ראָזענפעלד האָט זיי אַזוי גוט געקענט פון אינעווייניק. איז ער ניט געווען דאָ אויסרן וועג. אין שעפּערישע כוחות איז ער דאָ אויך ניט „צו קורץ געקומען“: „אַן אַרנטלעכע פרוי“, „אַ שפּיל“, „אַ מיידעלע“ און „איבער אליין“ זיינען דאָך אַלע אַמעריקאַנער פּראָ-דוקטן, אָבער די קאַמפּליצירטע פּראָבלעמען פון קינסטלערישן נאַמינאַ-ליזם, וואו ער האָט געדאַרפט שאַפּן אַ יש מאין דורך געבן נעמען—אויפן דריט-אונטערשטן שיכט, וואו ער איז געווען אין זיין אייגענער היים—פאַר אַט די קאַמפּליקאַציעס האָבן אים אַמאָל אויסגעפעלט סיטואַציעס. אין אַ צוויי-אָדער דריי-אַקטער, וואָס איז געדרוקט געווען אין „צוקונפט“ און וואָס איך האָב פאַרגעסן דעם נאַמען—וויגט זיך אַ פרוי אין אירע בראשיתדיקע געפילן צווישן איר מאַן און זייער ביידנס יוגנט-חבר. איר ליבע גיט זיך איבער פון איינעם צום אַנדערן, הין און צוריק, אָבער דרויסן געשעט גאַרנישט. אַ שטייענדיקער דרייַלינג. אין „דאָס איז שוין גאַר אַ נייעס“ (געדרוקט אין „צוקונפט“, מערץ, 1943) איז אַן אומפאַר-ענדלעכע סיטואַציע צווישן צוויי: זי האָט זיך אָפּגעזאָגט חתונה צו האָבן מיט אים, נאָכדעם, זוי זיי זיינען יאָרן „אויסגעאַנגען“. אָבער ווען ער גיט זיך אַריין פּריוויליג אין דער אַרמיי, פּאַרליבט זי זיך אין אים פון דאָס-ניי און זיי האָבן חתונה. ער קומט צוריק אַן אינוואַליד—מיט אַ דורכגעשאַסענעם פּוס. די פּליכט צו ליבן אים פּאַלט איר שווער. שרויפט זיך אַ שרויף אין זיי ביידן ביז קאַפּפּאַרדרייעניש. אַן איבערלעכע שרוי-פונג, וואָס איז ניט געדעקט מיט אויסערלעכע פּאַסירונגען—ביז צום פּינאַל, ווען נאָכן לעצטן פּאַראַט אויף צו געזעגענען זיך מיטן געליבטן, וואַרפט זי זיך דורכן פענצטער און צעברעכט זיך אַ פּוס, אויסגלייכנדיק זיך מיט דעם מאַן דעם אינוואַליד.

דאָ האָט יונה ראָזענפעלד געדאַרפט הילף אויף צו שטייגן הע-כער, אָבער די קריטיק, בעזונותינו הרבים, זוי קנאַפּ זי האָט אים גע-האַלפּן אין דער אַלטער היים, האָט זי נאָך ווייניקער אים געהאַלפּן דאָ. זי האָט אים געדאַרפט צוטראַגן נייע סיטואַציעס. די וועלט-קענטעניש, וואָס האָט אים, דעם עמד'ניק, געפעלט, האָט זי אים געדאַרפט צושטעלן, ער האָט געקענט צוגעפירט ווערן צום גורל-שאַפּנדיקן מיסטיציזם פון מע-טערלינק; צו דער מיטאַס-שאַפּונג פון שטראָם פון אונטערבאַוואוסטזין אַרויס, פון דזשאַיס, וועלכער איז דאָך פאַררעכנט פאַר אַ גאון, כאַטש

ב. ריווקין

אזוי אומפארשטענדלעך. יונה ראָזענפעלדס ארשעפערישער כוח האָט געשלאָגן נאָך העכער — צו אַ הייליקן מכשף, וואָס שאַפט נייע וועלטן דורך דעם כישוף פון נאַמען — אַ גיבור אין גייסט, אין וועלכן מיר נוי־טיקן זיך זייער. ווען זיינע אויגן וואָלטן געעפנט געוואָרן אין אַט דער ריכטונג, וואָלטן זיך אַנטפלעקט פאַר אים נייע יידישע וועלט־סיטואַציעס. האָט ער ניט דערטאָן, איז אָבער געבליבן אַ ירושה פון אים, וואָס דאַרף אויפגעכאַפט און פאַרטגעזעצט ווערן.

„עפאָכע“, 1944.

פּרָץ הירשביין

פּרָץ הירשביינס ראָמאַן — אַ דין געוועב אין אַ ברייטער ראָם

(„קינדער-יאָרן“, „רויטע פעלדער“, „בבל“)

אַלץ, וואָס פּרָץ הירשביין האָט פאַרמאַגט אין תּוֹך און מעטאָד; וואָס ער האָט אָנגעזאַמלט ביז צום מיטן פון זיינע מיטעלע יאָרן אין אַריינגעהאַר-
דעוועטער, אָנגעהאַרעוועטער און דערוואַרבענער דערפאַרונג: די אריי-
געהאַדעוועטע דערפאַרונג וואָס דער שריפטשטעלער האָט מיטגענומען פון
זיינע קינדהייט און יוגנט-יאָרן; די אָנגעהאַרעוועטע דערפאַרונג, וואָס
די שריפטשטעלערישע פען האָט אַריינגעאַרבעט אין אים; און די דער-
וואַרבענע דערפאַרונג, וואָס זיינע דריי וועלט-וואַנדערונגען האָבן אים
געגעבן — דאָס אַלץ האָט ער אַריינגעגעבן אין זיינע ראָמאַנען, וואָס ער
שרייבט זיי זייט 1933 — „רויטע פעלדער“ און די טרילאָגיע „ניו-יאָרק —
בבל“.

זיינע „קינדער-יאָרן“ פון 1931-1932, זיינען אַן אַפּשלוס און אַ
נייער אָנהויב, זיי פאַרשליסן און עפענען, זיי גיבן דעם שליסל צו דעם
שירפטשטעלער, וואָס ער איז געווען ביז צו אַט דעם ווערק, און צו דעם
שריפטשטעלער, וואָס ער איז געוואָרן נאָכדעם. דאָס ווערק ענטפערט אויף
אַ ריי פּראָגן, וואָס לאָזן זיך פרעגן אויף הירשביינען. פּראָגע נומער
איינס: — וואָס האָט אים געמאַכט אָנהויבן אין 1904 מיט געקינצלטן,
פאַרסירטן, געדיכט פאַר מרה-שחורהטן רעאַליזם פון „מרים“ (אין העברע-
איש; אין יידיש איבערוועצט: „באַרג אַראָפּ“) — אַ רעאַליזם, וואָס ער
האָט דערטריבן דורך די פיינלעכע „אינזאַמע וועלטן“ ביז צום פאַרמאַ-
טערטן נאַטוראַליזם פון דער „נבלה“? די פּראָגע צום פרעגן איז דאָ:
וואָס איז דאָס פאַר אַ רעאַליזם, וואָס איז נישט מער זוי אַן אונטערבעט —
אַ בייט פאַר סימבאָליש-מיסטישע אַרויסשפּראַצונגען? אַט דער קעלער
פון „אינזאַמע וועלטן“, וואו עס זיינען מיט דער האַנט צונויפגענומען זעקס
אַפּפאַר-פּראָדוקטן פון אַרעמקייט. קראַנקייט און עלטער — רעאַליזם איז

עס ? א פארהויז פון א משוגעים-הויז, מיט ערב-משוגעים, האלבע משוגעים, ווי א סוויטע פאר א גאנצן משוגענעם, עזריאלן, וועלכער זוכט אין די פינ-טעלעך, פאסיקלעך און פלעקן אויף דער וואנט און סטעליע דעם טייך סמבטיון. — דער רעאליזם איז דא נאר א מיטל ארויסצוצוינגען פון דער רעאליטעט א סימבאלישע אנצוהערעניש אויפן וועלט-סוד. און נאך מער אזוי איז דער נאטוראליזם פון „נבלה“. דער אינטעליגענט, דער נבלה-שינדער, וואס מאטערנדיק זיך פארמאטערט ער אונדז, ער רייסט זיך ניט נאר די סטעליע, נאר דעם הימל אויפצורייסן. און וואס האט הירש-ביין זיך אנגעזעצט אויף דעם אינטעליגענט ? ניט נאר אין „נבלה“, נאר אין א 4—5 דראמען מאטערט ער אים אויף אַלע אופנים. מיט וואס האט דער אינטעליגענט זיך פארזינדיקט אין זיינע אויגן ?

און ס'איז א פראגע צו פרעגן אויף הירשביינס צווייטן שריט גלייך דערויף. גייענדיק נאך זיין ערשטן „רעאליסטישן“ שריט, מאכט ער שוין דעם איבערגאנג צום „ריינעם“ אינטעליגענטישן מיסטיציזם. מיט זיין ערשטן יידישן ווערק, „אויף יענער זייט טייך“, אין 1906, הויבט ער אן א סעריע דראמען, וואס האבן אים געגעבן דעם שם פון ערשטן מיסטיקער אין דער יידישער ליטעראטור. — אבער מיסטיציזם איז עס ? אין „תקיעת כף“ צב"ש — ארום אן אויסגעבארגטן ביים פאלק אבערגלויבן איז אַנ-געווייעט א לופט, וואס זאָל שמעקן דעם אינטעליגענט מיט געהיימיניש עס-פי מעטערדינק. א ווערק וואס פאָרט שעטנודיק פאלקסטימלעכקייט מיט אינטעליגענטישקייט. און עס פאָלגן אין פארלויף פון 3—4 יאר וואסערע 15 דראמאטישע ווערק וואס מיניען זיך מיט פאלקסטימלעכקייט אין רעאַ-ליזם אריין און מיט אינטעליגענטישקייט אין מיסטיציזם אריין. זיי באַ-וועגן זיך גלייכצייטיק אויף ביידע פּלעינען — רעאליסטישן און מיסטישן. זיי זיינען דאָ און דאָרט און ניט דאָ און ניט דאָרט. דאָס וואָלט נאָך ניט אויסגעמאכט. ס'קאָן אַפילו גוט זיין. ערגער איז, וואס סיי דער רעאליזם איז א געצוואונגענער און סיי דער מיסטיציזם איז א געצוואונגענער. מען פילט יא, אַז געהיימעניש קוועלט אים פון האַרצן אַרויס, אַבער עס דער-טראַגט זיך צו אים פון עפעס אַ דערווייטנס, דורך אַ שיכט ליידיקע לופט, און עס באַקומט זיך דער איינדרוק, אַז ער זאָגט נאָך און יאָגט נאָך מיט מליצה אַ דערווייטערטן שפור פון געהיימינישקייט. דאָן אַפילו דורך דער מליצה זייט זיך דורך אַן עכטער אויפריכטיקער טאָן, ס'הערט זיך אַ ציענדיקער, צעצויגענער נאַכקלאַנג פון אַ לכתחילה האַרציקן ניגון. נאָר עפעס שטערט און פאַרווערט.

און אומגעריכט איז ממש אַ וואונדער געשען. — נאָך 2—3 יאָר אַפּרוד

פ ר ז ה י ר ש ב י י ן

פון דער פען — פון 1908 ביז 1910 — אין וועלכע פרץ הירשביין איז איבערפלייסיק פארנומען געווען מיט דער „פרץ הירשביין טרופע“ — דער דריטער שפרייז. אנהויבנדיק אין 1911 מיט דער „פוסטער קרעטשמע“, שרייבט ער אין משך פון אַ קורצער צייט איבער אַ צענדליק פאַלקסטימ־לעכע דראַמען און איינאַקטערס, וואָס האָבן אים אַליין געהיילט און דעם יידישן טעאַטער געהיילט. דער אינטעליגענט איז דער רעזשיסאָר הינטער די קוליסן. אויף דער בינע די סביבה און די העלדן פון זיין דאַרפישער קינדהייט און יוגנט, וואָס דער אינטעליגענט האָט זיי פאַרשטעלט און באַהאַלטן. ער האָט זיי אַליין רעדן און האַנדלען. קיין שום געקניצלטיקייט און געצוואונגענקייט. מיסטיציזם נאָר אויף אַזוי פיל, וויפיל ער איז אויף אַ נאַטירלעכן אופן איינגעשלאָסן אין רעאַליזם. דער פאַלק־שטייגער איז דאָך געווען אַנגעשפּאַרט אויף דעם געהיימעניש, וואָס האָט געהויערט גלייך הינטער דעם אויסערלעכן שייַן. קיין פאַפירענע מליצה־קווייטן, צום אַנ־דענק פון פאַרוועלקטע געפירן. נאָר דער פרישער ריח פון געפירן אין בליען. ניט קיין ציענדיקער, נאָגנדיקער נאָכקלאַנג פון אַן אַוועקלויפנדיקן טאָן, וואָס מאַכט קרענקען און בענקען. נאָר דער פולער ניגון, ווי ער זינגט זיך דעם פאַלק פון האַרץ אין אויער אַרײַן און מאַכט פריילעך און געזונט.

איז די הויפט־פּראָגע צו פרעגן אויף הירשביינען: — וואָס איז געווען די סיבה פון זיין קרענקען און בענקען און פון דעם פּלעצלעכן וואונדער פון זיין זעלבסט־היילונג? דעם פולן ענטפער דערויף גיט הירשביין אין זיינע „קינדער־יאָרן“. אויב אין די פאַלקס־דראַמען, וואָס האָבן אים גע־זונט געמאַכט, גיט ער די סביבה און די העלדן פון זיין קינד־הייט און יוגנט. — גיט ער אין די „קינדער־יאָרן“ זיך אַליין, זיין אייגענע פּסיכיק — דעם געמיט, וואָס די סביבה און די העלדן האָבן אין אים אַריינגעהאַדע־וועט. דאָס ווערק דעקט אויף פון וואַנען דער שריפטשטעלער, מיט אַלע זיינע גאַנגען און איבערגאַנגען, האָט זיך אַרויסגענומען.

בראשית איז ער געווען אַ דאַרפ־סײַד — אַ זון פון דור־דורות דאַרפ־סײַדן. און אַ דאַרפ־סײַד איז ער געבליבן אפילו נאָכדעם ווי ער האָט גענו־מען אַנמעסטן אויף זיך די שטאַטישע קליידער, וואָס האָבן אים ניט גע־קליידט. — און נאָך מער ווי דער פויער האָט דער דאַרפ־סײַד אין אים געלעבט מיט דער נאַטור פון קינדווייז אָן. ווייל דאָס הייזגעזינט האָט געצויגן חיונה פון אַ וואַסער־מיל. די שטוב איז געווען אינאַיינעם מיט דער מיל. אַריינגיין אין שטוב איז מען געגאַנגען דורך דער מיל. די שטוב איז געשטאַנען אויף סלופעס איבערן וואַסער. אַז די מיל איז געגאַנגען,

ב. ריווקין

האָט דאָס וואָסער גערוישט אונטער דער שטוב. אַזע ווענט האָבן געציי-
טערט, ווען די מיל האָט פריילעך געקלאַפט. וואָסער-גערויש, וואָסער-גע-
מורמל שטענדיק אונטער דער שטוב — זיינען די שטוביקע געווען הילער
געהער, ווייל לויט דעם ווי דאָס וואָסער רוישט האָט מען געדאַרפט דערקע-
נען צי די מיל וועט האָבן כוח צו אַרבעטן, צי עס קומט צו, צי עס קומט
אַפּ וואָסער.

באַזונדערס הערעוודיק איז געווען די מאַמע. זי האָט פאַרנומען יע-
דן שאַרד. זי סאָט ניט געקאַנט פאַרליידן, ווען די לאַפּעטקעס אין וואָסער-
ראַד האָבן ניט ריכטיק געקלאַפט. זי, די שפּראַך-דערערין, איז אויך געווען
די נאַטור-דערערין פון די קינדער. אין די ערשטע ווערטער, וואָס זי האָט
זיי געלערנט, האָט זי אַריינגעלייגט אויג און אויער. אַ שפּראַך אויף פרי-
לינג, פלעגט זי זיי אַריינפירן אין גאַרטן און לאַנקע און אַנרופן יעדעס
בײַמעלע ביים נאַמען. — און זעט, קינדערלעך, ווי די וואַלקנס קוקן אַראָפּ
אין וואָסער — זעט, זעט, אַט דאָס וויינפערל וועט פריער פון אַלע צייטיק
ווערן — דער דרויסן שמעקט אַזוי — ממש אויף חידושים.

פון דער מאַמען האָט פּרצל איבערגענומען צו זען, ווי דאָס גראַז
וואַקסט און צו הערן ווי די נאַכט פליסט. צו פיר יאָר האָט ער שוין
געוואוסט, וועלכע בוימער זיינען פאַטערס און מאַמעס און וועלכע —
שוועסטער און ברידער, צו פינף יאָר — וועלכע בוימער האָבן ליב, מען
זאל אויף זיי קדעטערן — אַט די, וואָס לאַזן נידעריק אַראָפּ זייערע צווייגן.
די לעבעדיקייט פון די בוימער איז אים נאַכגעגאַנגען דורך די אַלע קינדער-
און יוגנט-יאָרן. לויפנדיק צום שטעטלשן חדר האָט ער געפילט, ווי די
ביימער באַגלייטן אים אומעטיק. אויפן וועג צוריק פלעגן זיי אים באַ-
געגענען ווי אַן אייגענעם. ער האָט געוואוסט פון אַלע נעסטן אין די
ביימער און קוסטעס פון ביידע זייטן וועג. פלעגט כאַפּן אַ זופּ וואָסער
פון סטאַו פון דער שטעטלשער מיל, באַהאַלטן אין מויל דעם טעם, כדי
צו פאַרגלייכן מיט דעם טעם פון אייגענעם סטאַו — דער אייגענער סטאַו
איז געווען אַ סך געשמאַקער. אין פּרילינג פלעגט ער דערקענען די פאַר-
אַיאָריק פייגל לויט זייער טשוויטשערן. אין האַרבסט פלעגט אַלץ קלע-
נער ווערן — דער וועג, די ביימער, דער הימל און אַפילו דער שבת.

די דאַרפישע היים האָט אין אים אַריינגעפילט באַזונדערע חושים.
און האָט אין אים אַריינגעהילכט ניגונים, וואָס הילכן זיך נאָך עדהיום אין
זיך געהער. דער צושטעלער פון ניגונים איז געווען דער 100-יעריקער
זיידע יהושע, דעם טאַטנס טאַטע, וועלכער איז שטענדיק אומגעגאַנגען מיט

א ניגונדף. ער האָט געהאַט ניגונים פון אַלע קאַלירן — אַ רויטן, אַ בלויען, אַ געלן, אַ גרינעם און דעם באַליבטסטן — דעם ראַבן ניגון, וואָס ער האָט זיי אַלע אויסגעלערנט דעם אייניקל. דעם ראַבן ניגון האָט מען שטיל-שטיף געדאַרפט אָנהויבן — אַ ווייטער ניגון, וואָס איז אַלץ נעענטער גע-וואָרן, ווען מען האָט אים איבערגעזונגען אַ מאָל פינף, ווען פּרץ, אַלס עלף-יעריקער יינגל, האָט זיך אומגעקערט פון זיין ערשטן אַרויספאַר קיין בריסק, איז דעם זיידנס ערשטע בקשה צו אים געווען: זינג מיר, אייניקל, דעם ראַבן ניגון — און זיין צוואה איז געווען: — געדענק מיינע ניגונים, פּרצף.

און די דאַרפישע היים האָט אים מיטגעגעבן אַזויפיל נאַטירלעכע גע-היימעניש, אַז עס זאָל אים קלעקן אויפן גאַנץ לעבן, און ער האָט זיך גאַנץ גוט געקאַנט פאַרשפּאַרן צו גיין לערנען מיסטיק ביי מעטערלינקען. — „נישט-גוטע“ זיינען געווען שטוביקע וועזנס, נאָכדעם ווי מען פלעגט אַ ווינטער-אַונט פאַרברענגען מיט מעשיות וועגן נישט-גוטע, פלעגט מען זיי פאַריאָגן מיט קריאת-שמע ליינען, שולדיק אין דעם זיינען געווען זייערע פאַרשאַרפטע חושים, ביינאַכט, ווען די מיר איז געגאַנגען, פלעגט איר נערודער פאַרטרייבן די מורא; אָבער אַז זי איז געשטאַנען, און דער ווינט האָט געשפּילט אין די ביימער, האָט מען שוין אָנגעשפּיצט די אויערן, וואָרים די שטוב-מענטשן — דער זידע, דער טאַטע — האָבן שוין ניט איין מאָל געהאַט באַגעגענישן מיט נישט-גוטע, דער עלטערער ברודער קלמן האָט איין מאָל פאַרנדיק ביינאַכט פון שטעטל דערזען עמעצן זיצנדיק אין גראַבן, ביי דער זייט פון וועג, און דער „עמעצער“ האָט געמאַכט צו אים מיט דער האַנט. — און וואָס עס האָט פאַראומערט דעם טאַטנס גאַנץ לעבן איז געווען דער טויט פון זיין בכור פון דער ערשטער פרוי, יעקב-מרדכי, וועלכער איז געווען אַ גרויסער למדן און האָט געזאַלט זיין אַ רב, פאַרלאָזנדיק דעם שטעטלשן בית-מדרש, אין אַ לבנה-נאַכט, ערב פסח, ווען דער שניי האָט געלאָזט, האָט ער אויפן וועג צו דער מיל פּלוצלונג דערזען ביי זיין זייט אַ באַקאַנטן פּויער, וואָס ער האָט געוואוסט, אַז מיט אַ וואָך צוריק איז ער געשטאַרבן, מסתמא איז דאָס געווען זיין אייגענער שאַטן, האָט ער זיך געלאָזט לויפן, און דער פּויער מיט אים, אַנקומענדיק אַהיים, איז ער אַריינגעפאַלן אין אַ פיבער, פון זייעלכן ער איז שוין ניט אויפגע-שטאַנען. פּרץ האָט עס געזאַלט אים פאַרבייטן אַלס דער רב פון דער משפּחה, האָט דער טאַטע אים געלאָזט וואַנדערן פון שטעטל צו שטעטל, עסן טעג, זיך וואַגערן אין בתי-מדרשים, ביז ער וועט דערלערנען צו סמיכה אויף רבנות, אויסגעלאָזט האָט זיך, ווי מיר ווייסן, אַז ער האָט

דערוואַנדערט ביז ווילנע, און אַנשטאַט צו ווערן רב, איז ער געוואָרן אַ פּאַעט.

און ווידער שטעלט זיך אַרויס, אַז די מאַמע איז געווען נעענטער, בעסער אים פאַרשטאַנען און האָט געהאַט אַ גרעסערן חלק אין אים. ווי אַ מאַמע, וואָס האָט געבאַרן עלף קינדער, וואָס נאָר פיר פון זיי זיינען גע- בליבן לעבן — האָט זי געוואוסט פון אַ סך סגולות. אַ סגולה קעגן „זאַוועל- קעס“: — דאָס קינד זאָל זיך שטעלן מיטן פנים צום קוימען, אַריינשטעקן דעם גראָבן פינגער אין מויל, אונטערשפּאַרן מיטן פינגער דעם גומען און דריי מאָל אַריינהויכן אין קוימען.

אַבער אַפילו דער אַבערגלויבן איז געמילדערט געוואָרן דורך איר פּאַעטישער נאַטור. — פאַר אַ דונער פלעגט זי מורא האָבן: — איך פאַר- שטיי דאָס ניט. אַ סך זאַכן, מיין קינד, פאַרשטיי איך נישט. נאָר אַז עס טוט אַזאָ דונער איבערן קאַפּ, פאַלט מיר דאָס האַרץ אַרויס. אַוודאי וועסטו וויסן אַ סך מער. אַוודאי, מיין קינד וועסטו פאַרשטיין. — און באַלד פלעגט איר פנים אויפגעליכטיקט ווערן: — זעסט, פּרצאָ, סאַראַ רעגנבויגן דאָרט אין מורה זייט, ס'איז שוין ווערט געווען די שרעק, וואָס פאַר אַ קאַלירן זיינען דען אין אים נישטאָ... .

און ווען ער איז אַוועק איבער שטעטלעך און שטעט און געלערנט תורה מיט השכלה, האָט זי פון דער ווייטנס ווי מיטגעפילט און מיטגע- לעבט מיט אים. ווען ער פלעגט קומען אויף באַזוך, איז זי זייער נייגעריק געווען זיך נאָכצופּרעגן וועגן דער גרויסער וועלט. און געחלומט וועגן אַ צייט, ווען מיידלעך וועלן אויך עפעס לערנען צו וויסן, און זי האָט פאַראיבֿל געהאַט אויפן מחזור פאַר זיינע שווערע תפילות. זי וואָלט בעסער געוואָלט דורך אייגענע תפילות זיך אויסטענהן מיט גאָט. און זי איז שוין ניט באַשטאַנען דערויף ער זאָל דווקא אַ רב ווערן — נאָר צו וואָס דאָס האַרץ וועט אים טראַגן. זי איז אַפילו געוואָרן אַ ביסעלע „אומגלויבעריש“. ביי זיין לעצטן באַזוך האָט זי אים געפרעגט: וואָס זאָגט מען עפעס וועגן יענער וועלט אין אַזאָ שטאַט ווי ווילנע?

און פּרין, וואָס פון אַלע קינדער האָט ער געהאַט דעם אַפּנסטן געהער און די שאַרפּסטע ראיה און וואָס גראָו, פּויגל, בוים, שטיין, דער וועג און דער סטאַו האָבן גערעדט צו אים ווי לעבעדיקע — האָט דאָך זיין פּאַנטאַזיע געדאַרפט אָנגעלאָפּן ווערן מיט נישט-גוטע און „שדים ווייסן וואָס“? ניין הערט און שטוינט! דווקא דער חדר האָט זיין קאַפּ אויסגע- לייטערט. דער זומש, דער תנ"ך, וואו גאָט איז אין אַזאָ נאָענטן פאַרקער מיט מענטשן, זיינען געווען די לייטערער. אַלע שטעלן אין תנ"ך, וואו

גאָט רעדט צו מענטשן און מענטשן צו אים, פלעגן אים פאַרכאַפן. ער וואָלט אויך געוואָלט אַזוי רעדן מיט גאָט. ער ווערט אַ גאָט־זוכער. מיט אַיובן האָט ער טענות צו גאָט. מיט ירמיהוּן בעט ער זיך איבער מיט גאָט. זיין שטרענגער רבי מאַטעס איז ישעיה. שפעטער, ביים גמרא־לער־נען, איז ער טיטוס הרשע. ביי זיין בעסטן רבין, זלמן שרייבער, וועלכער האָט געלערנט מיט זיינע תלמידים גמרא־מער דורך הגדה, זוי דורך הלכה, דוכט זיך אים שוין אַז ער האָט דערגרייכט. גאָט וועט באַלד רעדן צו אים און ענטפערן אויף אַזע זיינע שאַדן. צו בר־מצווה — פונקט ווי דעם גרינעם גראַז, האָט ער געזען גאָט אומגיין ביי זיין זייט, אַכטונג צו געבן אויף זיינע טריט און מעשים. — פאַריאַנט זיינען געוואָרן די נישט־גוטע, די יענע וועלטיקע, — געבליבן איז דאָס לעבעדיקע געהימעניש האָרט לעבן אים. דער תנ"ך, דער עיקר תהילים, דער עיקר פון עיקר קאַפּיטל י"ט — „השמים מספרים“ — איז געווען דער בריק, וואָס האָט אים אַיִן בערגעפירט פון תורה צו השכלה. „די הימלען דערציילן“ — דאָס האָט ער געוואוסט פון קינדווייז אָן. די מאַמע האָט עס אים נאָך געלערנט. האָט ער לייב באַקומען העברעאישע שירים און אַליין זיי גענומען שרייבן. . . דאָס איז וואָס די דאַרפישע היים האָט אים געגעבן: דאָס אינטימע צוזאַמענלעבן מיט דער נאַטור, דאָס צוזאַמענהויזן מיט וועלט־געהימעניש און דעם זיידנס ניגון. ער האָט די אַזע דאַרפישקייטן אַריינגעצויגן אין זיך, אין זיין פסיכישן געבוי. זיי זיינען געוואָרן זיין אינעווייניקסטע היים. און אַלץ איבעריקער איז אים געוואָרן די דרויסנדיקע היים. נאָך זיין ערשטן אומקער אַהיים האָט ער זיך נאָך געקאַנט צוזאַמענרעדן מיט דער זשאַבקייע. — ווייסטו, אַז דאָ בין איך געבאַרן געוואָרן? — אַבער נאָך יעדער ווייטערן באַזוך, אַלץ ווייניקער באַרעדעוודיק זיינען געוואָרן דער וועג, דער סטאַוו, דער בוים, ביז זיי זיינען אין גאַנצן אַנטשטומט גע־וואָרן. דעמאָלט האָט ער געוואוסט, אַז ער האָט זיך אַרויסגעוואַרצלט, ניט מער זיך אַריינצואוואַרצלען אין זיין היים. ביי זיין לעצטער געזעגענונג מיט דער מיל, גייענדיק צו דער באַן, איז ער גערן אָדער אומגערן אַריינגעפאַרן אין סטאַוו. קיין סכנה איז ניט געווען. ער האָט געקאַנט שווימען ווי אַ פיש אין וואַסער. נאָך יינגלווייז האָט ער אַרויסגעראַטעוועט פון סטאַוו אַ פויער, וואָס איז דריי מאָל גרעסער געווען פון אים. נאָך אַט דער טבילה אין סטאַוו איז ער אויף אייביק אַפגעשניטן געוואָרן פון זיינע קינדער־יאָרן. עס איז אַ זכיה צו שרייבן אַזאָ ווערק, וואָס פאַלגט נאָך דער אייגענער נשמה ביז צו אירע פריסטע וואַרצלען. עס איז אַ טבילה און אַ תפילה. נאָך אַזאָ חשבון הנפש, נאָך אַזאָ נשמה־רייניקונג, פילט מען זיך ווי ניי־

געבארן. עס איז דאס גליקלעכסטע ווערק פריץ הירשביינס.
 מיט די „קינדער-יאָרן“ אין הינטערגרונט, קאָנען מיר איצט גענוי
 נאָכפאלגן הירשביינס פּסיכאָ-ביאָגראַפיע.
 בעת ער האָט אָנגעהויבן, איז די דאָרפישע פּסיכיק נאָך געווען לעבע-
 דיק-רוי אין אים. ער האָט נאָך געלעבט מיט איר. אָבער אינסטינקטיוו
 האָט ער מורא געהאַט זיך צוצורירן צו דעם. עס וואָלט אים וויי געטאָן.
 מען פּלאַפלט ניט אַרויס די פּערוזענלעכסטע, די אינטימסטע סעקרעטן. אָבער
 אַ שריפטשטעלער בטבע איז דאָך אַ ריידער און זעלבסטבאַריידער. האָט ער
 זיך פאַרשטעלט מיט דעם אינטעליגענט. אָט דאָס פאַרשטעלעניש איז
 עס געווען, וואָס האָט אים קראַנק געמאַכט, פאַרנעפּט און „פאַרמיסטיפּי-
 צירט“. דער אינטעליגענט האָט דעם „טוט-וויי“ איבערגעזעצט פון האַרצן
 אין קאַפּ אַריין. אָבער דער שטאַטישער מוח-לשון האָט אומבאַקוועם זיך
 געפּייגט אויף זיין דאָרפישער צונג. ער האָט ניט געצויגן דעם קול פון
 האַרצן. אָנשטאַט ברוסט-קול — פאַצעט. די דיך-דינע קאַפּשטיקלעך, די
 מוח-פּענעצער, די אַבסטראַקציעס האָבן ניט געכאַפט דעם געזונטן טעם
 פון דעם איידעלן דאָרפישן מאַטעריאַל, וואָס ער האָט געהאַט אין זיין באַ-
 זיך — מיט זיינע דריי גרונט-עלעמענטן: נאַטור, געהיימעניש און ניגון.
 נאָר שאַטנס פון טעם האָבן זיי געכאַפט. וואָס דער טרוקענער מוח-לשון
 האָט זיי נאָך מער צעריבן — אין מיסטישן שטויב, שפּריי און טוי. האָט
 ער זיך געפרואווט אויף רעאַליזם, נאַטוראַליזם — מיט אַריינגעשטעקטע,
 מיסטיש באַשפּרענקטע, סימבאָלישע שטעקעלעך. האָט ער זיך געפרואווט
 אויף „ריינעם מיסטיציזם“, אויף לידער און פּראָזע, וואָס האָבן געהויכט
 הויכע לופט — מיינענדיק שוין, אַז די אַלע „במקומס“ פון זיינע דריי
 דאָרפישקייטן. — נאַטור, געהיימעניש, ניגון — די אַלע „במקומס“ וועלן
 שוין בלייבן זיין באַרוף. אָבער די אַלע „במקומס“ האָבן אים איבערגעלאָזט
 מיט איין אומגעשטילטן דאָרשט און הונגער. האָט ער אַוועקגעלייגט די
 פּען. דעם שרייבטיש האָט ער פאַרביטן מיט די בינע-ברעטער. דער
 דראַמאַטורג איז געוואָרן אַ טעאַטראַף. איז געקומען דער צוזאַמענברוך פון
 זיין צווייטער שטאַרקער יוגנט-האַפענונג, דער פאַנאַדערפאַל פון דער
 „הירשבייך-טרופע“, מיט זיין נאַכווייעניש, דעם יאוש, און דאָס האָט אים
 גוט געטאָן. אים האָט זיך געדוכט, ער איז אויסגעליידיקט געוואָרן. אין
 דער אמתן האָט ער אַרויסגעטרייסלט פון זיך דאָס אינטעליגענטישע פאַר-
 שטעלעניש. דער דאָרפסיונג אין אים האָט זיך צוריקגעפונען. דערצו איז
 צוגעקומען זיין פאַרו קיין אַמעריקע. — אַמעריקע האָט אים צוגעשטעלט אַ
 פאַרטיקן דעם טעאַטער-אינסטרומענט, וואָס אין דער היים האָט ער אים

אליין געדארפט שאפן און שיעור ניט געבראכן זיין שריפטשטעלערישע קאריערע דערביי. אמעריקע האט אים אויך צוגעשטעלט אַ לעבעדיקע ליי-טעראַטור און טעאָטער-אוידיענץ מיט נאָך גאָר אַ לעבעדיקן היים-אינטער-רעס. און אמעריקע האט אים אַריינגעשטעלט אין אַ יונגער ליטעראַטור, וואָס האט געקוואַפן מיט שעפּערישקייט. אמעריקע מיט איר אימפעט האט אים אויפגעוועקט צו אַ נייעם שעפּערישן פאַרנעם. און דער עיקר אַמע-ריקע האט אים געגעבן די נויטיקע דיסטאַנץ און אַביעקטיוויטעט אַריי-בערצוקוקן ווי אַ זייטיקער צו זיין היימישער דאָרפישער סביבה. דווקא די דערווייטערטקייט פון דער היימישער סביבה האט אים אַלץ מער דער-נענטערט צו איר. הגם זיך פּערזענלעך האט ער אין זיין נייער סעריע פּאָלקס-דראַמען ניט אַנגערירט — דער שריפטשטעלער שפייט זיך נאָך אַלץ מיט די אינטימע היימישע סעקרעטן, וואָס טאַרן ניט אויסגעזאָגט ווערן, אָבער די סביבה, וואָס איז אַריינגעוואַקסן אין זיין געביי, רעדט זיך פון אים אַרויס פריי, מיט זיין נאַטירלעכסטן קול, אָן מחיצות און פאַר-שטעלענישן.

און עס קומט דער לעצטער אַקט פון זיין זעלבסט-באַפרייאַונג. פריי פון פאַרשטעלענישן, אין אוממיטלבאַרער נאַענטקייט צו זיך אַליין, נעמט ער אונטער זיינע וועלט-רייזעס, וואָס נעמען אים אַ מאָל פינף דורך צפון-אַמעריקע; צוויי מאָל דורך דרום-אַמעריקע; דורך דרום-אַפריקע, ביי-זעאַנד און אויסטראַליע. און אומעטום, אַפילו אין דער ווילדעניש, זוכט ער און געפינט דעם יידן. און דורך בייזע ברעגן פון אַזיע — דורך דעם ווייטן מזרח און נאַענטן מזרח — מיט אַ לענגערן אַפשטעל אין ארץ-ישראל. און ענדלעך דורך סאַוועט-רוסלאַנד — מיט אַ לענגערן אַפשטעל אין ראַיאָן פון דער יידישער קאָלאָניאַציע. צוריקקומענדיק צו זיין אַבסערוויר-סטאַנ-ציע אין אמעריקע, האט ער מיט איין בליק געקאָנט אַרומנעמען די גאַנצע יידישע וועלט-פאַנאַראַמע. האט ער זיך דערפֿינט אויף אַזויפיל באַריי-כערט מיט נייע דערפאַרונגען, אַז ער האט זיך שוין געקאָנט פאַרשפּאַרן אויסצולעבן זיך שריפטשטעלעריש אויפן חשבון פון זיין קינדהייט און יוגנט. איז שוין קיין געפאַר ניט געווען אויפצודעקן די אינטימע היימישע סעקרעטן, וואָס האָבן געשפייזט דעם שריפטשטעלער אין אים. טוט ער עס אין די „קינדער-יאָרן“, כדי פטור צו ווערן פון זיי. און כדי צו דער-פירן זיך ביז צו דער לעצטער קלאַרקייט, ניכטערקייט און לויטערקייט. דאָס ווערק איז אַ געזעגענונג מיט דעם שריפטשטעלער, וואָס ער איז געווען, אַ זעלבסט-מאַביליזאַציע פאַר נייע שריפטשטעלערישע אונטער-נעמונגען. וואָרים מיט די „קינדער-יאָרן“ האט ער ניט אַרויסגעוואַרפן זיין

קינדהייט און יוגנט פון זיך. נאָר דאָס וואָס איז געווען איבערלעבונג, איז געוואָרן טעכניק, וואָס איז אים אַריינגערונען אין די פינגער. וואָס איז געווען תוך, איז געוואָרן מעטאָד. דאָס ווערק איז דערמיט אויסגעצייכנט, וואָס עס אַנטפלעקט הירשביינס מעטאָד און מאַכט אים דעם ליינער, אים דעם שריפטשטעלער באַוואוסטזיניק וועגן דעם. דער זעלביקער מעטאָד, וואָס האָט פריער געמאַכט הירשביינען פאַר אַ דראַמאַטורג, דינט איצט הירשביינען דעם ראַמאַניסט. דערפאַר איז דאָס ווערק אַ ווענד־פונקט, און דער שליסל צו ביינען הירשביינס — פון אַמאָל און איצט.

אין וואָס באַשטייט דער הירשביינישער מעטאָד, וואָס ער האָט זיך צורעכטגעמאַכט פון זיינע קינדהייט־ און יוגנט־איבערלעבונגען ?

דאָס איז דער מעטאָד פון דער וואַסער־מיל — דער מעטאָד פון די מילשטיינער, וואָס זייער קריצעניש איז ווייך געמאַכט געוואָרן דורך דעם וואַסער־גערויש אונטער דער שטוב. די מילשטיינער, מאַלנדיק קערנער אין מעל, האָבן געשאַרפט און געשליפן דאָס געהער פון די שטוביקע און, דורך דאָס געהער, אויך די ראיה און אַלע זייערע חושים. באַזונדערס די מאַמע פון הויזגעזינט — זי איז געווען פינפאַך הערעוודיק, זעעוודיק און שפירעוודיק. און פון דער מאַמען האָט זיך דאָס איבערגעגעבן צו איר געראַטנסטן קינד — פרצל. ביי ביי־ן — דאָס מינדסטע געשען, וואָס איז דערגאַנגען צו זייערע חושים, האָט זיך געשפּליטערט, און יעדער שפּליטערט איז אויפגעכאַפט און געשפּירט געוואָרן. עס געשעט, עס געשעט, און כאַטש עס געשעט גאַרנישט, געשעט עס גאַר אַ סך. יעדע רגע איז פול מיט געשען! — אַט דער מעטאָד — דער מעטאָד פון „הערן ווי די נאַכט פליסט און פון זען ווי דאָס גראַז וואַקסט“ — האָט זיך איבערגעגעבן פון פרצלען, דער מאַמעס קינד, צו פּרץ הירשביינען דעם שריפטשטעלער־דראַמאַטורג.

זיין ערשטן אויסדרוק האָט דער מעטאָד געפונען אין לשון — אַ לשון, וואָס חלפּט און פאַרמעסט, וואָס ער זעט, הערט און שפּירט, חלפּט רגעס, חלפּט שטראַלן, קאָלירן און שאַטנס; חלפּט געדאַנקען און געפילן. אויך די מאַמע איז געווען אַ „בעל־לשון“. איר גאַנץ רעדן איז געווען אין „געחלפּטע רגעס“ — אין קורצע פּסוקים, אַנגעלאַפענע מיט שפּירונג, געדאַנק און געפילן. איר יעדער זאָג האָט געהאַט וואָג. די קאַפיטלען „צו־פּוס קיין מעלייטשיטש“ און „קינדער־יאָרן באַגעגענען די מאַמע“ ליינענען זיך זוי מגילת רות — אַנדערש נאָר דערמיט, וואָס דאָ גייט זי צוריק צום וואַלד־שטעטל, וואו זי איז געבאָרן געוואָרן, וואו זי האָט טאַטע־מאַמע און משפּחה; דאָס פירט זי דעם זון אַ קלויזניקל זיין צווישן אייגענע; רעדט זי צום זון וואונדערלעכע, מחיהדיקע רייד...

— אזוי זיצט מען, מיין קינד, אויף אן אָרט, ווי אַ וואַרים אין כריין — מיך האָט עס אויך, מיין קינד, אין דער יוגנט געריסן אין דער ווייטער וועלט אַריין. האָט מען נישט קיין פֿליגל, היניעט מען אָפּ דאָס ביסל יאָרן... אַז מען וועט זיך גוט איינהערן, וועט מען אין דער מאַמעס שפּרוכן געפינען די שפּראַצן פון דיאַלאָג אין „פאַרוואַרפענעם ווינקל“, „ראַזשינ-קעס מיט מאַנדלען“ און „אליהו הנביא“ — אַ „געחלפּטער דיאַלאָג“ אין געחלפּטע רגעס; וואו פון זאָג צו זאָג איז אַ דיין־דינע אָפּשטופּונג אין געדאַנק, אַ דיין־דין אָפּשניצל פון געפיל וואו עס דוכט זיך, אַז גאַרנישט געשעט און דאָך געשעט גאַר אַ סך, געשעט אַזויפיל, אַז דער דיאַלאָג פון הירשביינס דאַרפישע דראַמעס האָט דעם קונסט־טעאַטער אויפגעהויבן און אַוועקגעטראָגן. דאָס איז דער דיאַלאָג, וואָס האָט אַרויסגעשפּראַצט פון זיין מאַמעס רייד צו אים, וואָס האָט הירשביינען פאַר דעם נאַטירלעכסטן דראַמאַטורג געמאַכט. אין זיין אינטעליגענטישן פּעריאָד, ווען זיין דיאַלאָג האָט געחלפּט לופט און געשניטן פאַסן פון שאַטנס און זיי דיין־דין געמאַכט, האָט זיך באַקומען מיטישער טוי. אין זיינע פאַלקס־דראַמעס וואו זיין דיאַלאָג האָט געחלפּט ברויט און האַרץ, ווי דין ער האָט די פענעצעס ניט געמאַכט — האָבן די דינקייטן נאָך אַליץ געגעבן געשמאַקן טעם.

דיאַלאָג איז דער ערשטער גרונט־עלעמענט פון הירשביינישן מעטאָד. די איבערלעבונגען פון זיין קינדהייט, וואָס זיינען דער עיקרשט געווען איבערלעבונגען פון דער לעבעדיקייט פון דער נאַטור אַרום מיר, זיינען דורך זיין דיאַלאָג אַריינגערונען אין זיין מעטאָד, איבערלעבונג איז געוואָרן מעטאָד.

דער צווייטער גרונט־עלעמענט פון הירשביינישן מעטאָד איז דעם זיידנס ניגון. וואו זיין דיאַלאָג האָלט איין דעם געזונטן דאַרפישן טעם, הערט זיך דער ניגון גאַנץ שטאַרק איבער די רייד. מען קאָן זיי רעדן מיט אַ זינגענדיקן ניגון, אָט ווי פּרץ הירשביין אַליין רעדט. די זיידעס אין זיינע פאַלקס־דראַמען האָבן אַלע זייערע זמרלעך. ווען הירשביין וואָלט געשריבן מוזיקאַטישע פאַלקס־דראַמען, וואָלט דעם זיידנס ניגון זיך נאָך שטאַרקער געהערט.

דער דריטער גרונט־עלעמענט פון הירשביינישן מעטאָד שטאַמט אויך פון נאַטור איבערלעבונג, ווי די נאַטור לעבט זיך אויס אין יונגע מענטשי־שע הערצער; ווי זי רעדט זיך אַרויס אין בחור־מיידלשע ליבעס. די הירשביינישע ליבעס האָבן אַלע כאַראַקטעריסטיקעס פון הירשביינס דיאַ־לאָג — דאָס זיינען געחלפּטע רגעס פון געחלפּטע ליבע־געפילן, נאָך קיינער האָט ניט אַנטדעקט אַזויפיל דינקייטן אין ליבע ווי פּרץ הירשביין. די

ליבע-ברגוזן צווישן בחור און מיידל, די ליבע-אייפערזוכטן צווישן שוועס-טער און חברטעס, די ליבעס וואָס ווערן האָסן, און האָסן וואָס ווערן ליבעס — אין „שמידס טעכטער“, „גרינע פעלדער“, „פאַרוואַרפענעם ווינקל“, „פוסטע קרעטשמע“ — ליבעס, וואָס לויפן אין אַזויפיל זיגזאַגן, וואַריאַציעס און שאַטירונגען — די דאַרפישע טעכטער זיינען דאָך ראוי צו זיין פרינ-צעסינס; דאָס כלה-מיידל בעבעלע, מיט דעם כסדרדיקן איבערגעלאָפן פון אירע נאַאיוו-פאַרוואַנדערטע שטימונגען און רייד — זי איז דאָך ראוי צו זיין אַ בת-מלכה אין אַ קינדער-מעשהלע! וואו ליבע-שפיל קומט זיך צונויף מיט הירשביינס דיאַלאָג — קומט אַרויס דאָס שענסטע פון אונטער זיין פען...

(אַגב, איז „בעבעלע“ אַ ביישפיל פון הירשביינס ניט געקניצלטן, נאָ-טירלעכן מיסטיציזם. בעבעלע לעבט אין זכות פון אַ נדר. ווען די מאַמע אירע, וואָס אַלע אירע קינדער פלעגן שטאַרבן אין די וויגן, האָט פאַר-שווענגערט מיט בעבעלען, האָט זי זיך אַ נדר געטאַן, קיינמאַל איר ניט אַ קוש טאַן — ביז נאָך דער חתונה — און זי האָלט דעם נדר!).

איך האָב געמיינט, אַז הירשביינס מייסטערשאַפט אין ליבע-שילדע-רונגען וועל איך קאַנען אירוסטירן בלויז מיט ביישפילן פון זיינע דראַ-מען; אַז אין זיינע אויטאָביאָגראַפישע „קינדער-יאָרן“, אַריבערטראַגנדיק זיין יוגנטלעכע שעמעוודיקייט אין זיינע דערוואַקסענע יאָרן, וועט ער ניט אויסזאַגן, וואו ער האָט זיין מייסטערשאַפט אין ליבע-שפיל געלערנט; אַז דאָס וועט בלייבן זיין פערזענלעכער הויפט-סעקרעט. שטעלט זיך אַרויס, אַז ער האָט יאָ אויסגעזאַגט — האָלב ניט דערזאַגט. איר נאָמען איז געווען שיינדל, דער נאָמען פון זיין מאַמען — אַ שוועסטער-קינד, דעם פעטער אברהם טומענערס טעכטערל. ביי זייער ערשטער באַגעגעניש אַלס קינד-דער — „א שוואַרצינקע איז זי; און קאָן שוין גאָר שוין שרייבן, האָט נאָך אַ שענערן כתב פון מיר“. — שפעטער פאַרט ער צוליב איר לערנען תורה אין וויסאַקע. זי איז ניט אַזאַ שעמעדיקע ווי ער, און גלעט אים שוועסטערקינדעריש די באַקן. איר געפעלט שוין ניט, וואָס ער לערנט פאַר אַ רב. לערנען זאָל ער קאַנען, אָבער זיין זאָל ער אַ שטאַרקער מאַן, וואָס רייט אויף פערד; און זי פרעגט אים שוין מיט שרעק: — מען זאָגט אַז אַ בחור טאַר ניט נעמען אַ מיידל פאַר אַ ווייב, וואָס האָט דעם אייגענעם נאָמען ווי זיין מאַמע? ... — נאָך שפעטער, פון אַרלע, שרייבט ער איר בריוו, וואו ער לייגט אַריין אַ האַלבן שיר-השירים, און זי ענטפערט אים מיט נאָך שענערע געדאַנקען און מיט נאָך שענערן כתב. אירע בריוו ווערן אַלץ אַפענער — ליבעס-בריוו: — אַ ווען זי וואַרט האָבן פליגלען, וואַלט

זי צו אים אויף איין רגע אַריבערגעפּלויגן; נאָר אַ קוק טאָן אויף אים, און ער אויף איר! — זי ווייס אויך פון דער בת-ציון, צו וועלכער ער שרייבט זיינע שירים; און עס שאַדט נישט וואָס איר נאָמען איז שיינע. — ער זאָגט קיין וואָרט ניט וועגן דעם, צי ער האָט זי ליב, אָבער געטריי איז ער איר. ווען די אַרלער שטעטלשע שיינהייט — פון דעם הויז, וואו ער האָט געגעסן דעם מיטוואָך-טאָג — האָט אים פּראַוואַצירט: — אַז אויב ער וועט זיין אזוי ווי פּושקין, וועט זי אים ליב האָבן. — האָט ער זי באַשיידן-באַ-ליידיקנדיק אָפּגעשניטן: — אַ, ער וועט קיין מאָל ווי פּושקין ניט זיין!

אויף זיין לעצטן באַזוך אין וויסאַקע, פאַרן שטעפֿן זיך צום פּריזיוו, האָבן אירע עפּטערן זיי שוין געלאָזט שפּאַצירן גיין ווי חת-כֵּה. אָבער באַלד נאָך זיין אָפּפאַרן פאַרסמט זי זיך, דער אויסרייך איז געווען — זי האָט אומגערן פאַרוכט פון די לאַטקעס, וואָס איר מאַמע האָט אַרויסגע-שטעלט פאַר די מיין.

די „קינדערייאָרן“ זיינען אין דער אמתן אַן אויטאָביאָגראַפישער ראָ-מאַן מיט אַ הויפּט-העלדן אין ליבע. און זי איז די הויפּט-ליבהאַבערין פון זיינע דראַמען און ביידע ראַמאַנען. אין „בבל“ הייסט שיינדל — קריינדל, און לעבט אויס אירע פּולע יאָרן.

שיינדל איז דער דריטער גרונט-עלעמענט פון הירשביינישן מעטאָד. זיינע ראַמאַנען שרייבט ער פון זיין דערוואַרבענער דערפאַרונג מיט דעם מעטאָד, וואָס ער האָט זיך אויסגעאַרבעט פון זיין פּערזענלעכער דערפאַ-רונג. זיין ראַמאַן איז אַ דיין-דין געוועב אויף אַ קאַנווע פון ליבע-שפּיל, אויסגעשטרעקט אין אַ ברייטער ראַם. די ברייטע ראַמען פאַר זיינע ראַמאַ-נען האָבן אים געגעבן זיינע וועלט-וואַנדערונגען.

זיין צווייבענדיקער ראַמאַן „רויטע פעלדער“, אָפּגעדרוקט אין בוך-פאַרם אין 1935, גיט איבער אין בעלעטריסטישער פאַרם די סביבה-און מענטשן-מאַטעריאַל פון זיין רייזע-בוך „שוואַרצברוך“, אָפּגעדרוקט אין 1930 — אַ מאַטעריאַל, וואָס איז פון אים געזאַמלט געוואָרן אין די 10 חדשים וואָס ער האָט פאַרבראַכט מיט די יידישע איבערוואַנדערער אין קרים אין 1928—1929. דער איבערבוך, דער איבערבוך אין דער פּסי-כאָאָגיע — דאָס איז די געזעלשאַפּטלעכע ראַם פון ראַמאַן. אַריינגעשטעלט האָט ער אין דער ראַם די הויפּט-העלדן, וואָס אויף זיי ווענדט ער אַן דעם הירשביינישן מעטאָד פון ליבע-זיגאַג. די גאַנגען און איבערגאַנגען אין זייער ליבע-ברוגז-שפּיל זיינען די טרעפּן, אויף וועלכע די געשעענישן שטייגן, אויף די האַרץ-בלעטער פון יונגע פּרויען און מענער וויקלען די

געשעענישן זיך פונאָדער. דער געראַנגל פון געזעלשאַפטלעכע אידיען איז די באַגלייטונג.

עס איז אַ גרויסע שטיצע פאַר הירשביינען, וואָס די געזעלשאַפט־לעכע אידיאישקייט איז דאָ לעבעדיק און אַקטועל — די צייט און דער אַרט האָבן עס אים אונטערגעטראָגן, און ער דאַרף עס ניט צוטראַכטן. די געזעלשאַפטלעכע סתירות — צווישן די איבערוואַנדערער פון בורזשאַ־זעך און פראַלעטאַרישער אַפּשטאַמונג; און די אידיאישע סתירות צווישן דאַרפיש־פּויערישן און שטאַטיש־פראַלעטאַרישן קאָמוניזם; צווישן דער שטרענג־קאָמוניסטישער און יידיש־נאַציאָנאַלער אידעאָלאָגיע — דאָס אַלץ איז אים געגעבן פאַרטיקערהייט. אַלץ וואָס ווערט גערעדט וועגן דעם, איז ניט אויסערן וועג; געזעענע, פון לעבן גענומענע פאַרשווינען ריידן די רייד. — אַז ער קען כאַפּן פּנימער און געשטאַלטן פון דער לעבעדיקער ווירקלעכקייט אַרויס און זיי אַפּשילדערן אַפילו ווען זיי זיינען פּערזענלעך אים ניט נוגע — דאָס האָט ער נאָך אין „שוואַרצבוך“ געוויזן.

דער עיקר זיינען אָבער די הויפּטהעלדן, דורך וועמען דער ראַמאַן דאַרף געטראָגן ווערן און וואָס דער אידיאישער געראַנגל דאַרף זיך דורכראַנגלען דורך זייער ליבע־געראַנגל. צוויי זיינען זיי דאָ אויפן ערשטן פּלאַן; בערע קאָוואַלסקי און לאַנע ברעזער. — בערע, זיך פאַטער לייווער, זיך זיידע עזר, זיך יינגערער ברודער נחום, — שמידן אונטערן שטעטל זיינען זיי געווען. אין פאַגראַם זיינען זיי אַלע אַרויס מיט אַנגעגליטע אייזנס און אַנגעוואַרפן אַ מורא אויף די באַנדיטן. אין בירגער־קריג איז ער הויך געשטיגן. דער באַלשעוויזם איז אין אים אַנגעגליט אייזן. ווען די סאָוועט־רעגירונג האָט געהייסן יידן גיין אויף דער ערד, איז עס אַ באַפעל צו אים. ער דער ערשטער. דער שמידער פון אַקעראַייזנס גייט צום אַקעראַייזן. איז ער אַ יידישער פּויער אויס באַלשעוויסטישער איבערצייגונג. די אמתע סאָציאַלע רעוואָלוציע וועט דורכגעפירט ווערן אין דאַרף! ער איז פאַר אַ קאַלעקטיוו — ווילן זיי אָבער ניט! די רעוואָלוציע האָט זיי צעטרײַבערט — זיינען זיי געקומען צו דער ערד געפּינען מציאות! ער איז אויסגעקליבן געוואָרן פאַרן עדסטטן פון קינפטיקן יידישן דאַרף. האַלט ער זיך פאַר־אַנטוואַרטלעך פאַר זיי צו דער רעגירונג. קוקט ער מיט חשד אויף די געוועזענע הענדלער, וואָס עס ציט זיי אונטערצוספּעקולירן. — ער וועט זעצן אין „דאָפּר!“ . . . ער זעצט ניט. נאָר ער האַלט אַן אויג. און ווען די פאַרשטייער פון ראַיאָנעם סאָוועט קומען אַראָפּ, טרעפן זיי צו די ריכטיקע שולדיקע.

עס איז ניט אַזוי זיכער, צי פּרץ הירשביין האָט אים שטאַק ליב.

אבער ער איז ארויסגעקומען בולט און סימפאטיש אַ דאנק לאַנע ברעזער, זיין קעגנשפיערין אין ליבע — וואָס אין איר האָט פּרץ הירשביין באַזעצט זיין גרויסע פרוי, אַ גגורא מסתמא פון שיינדלען.

לאַנע, די 20-יעריקע טאַכטער פון געוועזענעם איינגעפונדעוועטן שטעטלשן בעל-הבית וואָווע ברעזער — האָט זי מיט אירע אויגן געזען, ווי די מאַמע אירע איז געקוילעט געוואָרן מיט אַ טעמפן קיך-מעסער. — האָט זי באַשלאָסן איבערגעבאַרן צו ווערן מיט דער נייער סאָוועטישער אַרד-נונג. באַשלאָסן, איז געטאָן. זי ברענגט אַראָפּ דעם טאַטן מיט דער יינגע-רער שוועסטער ביילקען אין קינפטקן יידישן דאָרף — און זי איז טאַקע אַן איבערגעבאַרענע. אַ שמאַלינקע, מיט שוואַר-געקרויזטע האַר, מיט שוואַרצע פאַרטאַיעטע אויגן — איז זי אַ קאַנאָן וואָס שיסט מיט ענערגייע. זי אַקערט, זי טרייבט אַקסן, זי קנעט מיט באַרוויסע פיס ליים — און צווינגט די יינגערע שוועסטער איר נאַכצוטאָן — און צווינגט דעם טאַטן בויען אַ הויז — אין געוועט מיט בערעס משפחה, די קאָוואַסקיס. זייערע צוויי שטיבער וועלן זיין די ערשטע אין דער קאָלאָניע, בעת אַלע אַנדערע איבערוואַנדערער וואַלגערן זיך נאָך פאַר מרה-שחורטהע, אין „בודעס“, אין דזשוינט-הויז. מיט דעם געוועט עפנט זיך דער ראַמאַן: לאַנע, מיטן פאַטער, מיטן זיידן יאַשע ברענגען געהילף פון יעוּפּאַטאַריע — מיט אַן אַקסן-געשפּאַן.

אינאיינעם מיט דער שטיבער געוועט, זיינען לאַנע און בערע איינגע-שפּאַנט אין אַ ליבעס-געוועט. זיי האָבן זיך געפונען, ווייל זיי זיינען די צוויי קענטניקסטע פאַרשוניען אין דער קאָלאָניע. און דער ראַמאַן ווערט שוין פון הירשביינען געטריבן אויף זיין כאַראַקטעריסטישן שטייגער — מיט פאַ-וואַליעדיקן אימפעט.

מען דאַרף ליענען הירשביינס ראַמאַנען פונקט ווי ער שרייבט און דרוקט זיי — קאַפיטלעכוויי. אַ קאַפיטל און אַן אַפּשטעל. יעדער קאַפיטל אַ זאָך פאַר זיך. אין יעדן קאַפיטל איז דאָ דאָס הירשביינישע „עס גע-שעט און געשעט און דאַכט זיך, עס געשעט גאַרנישט און עס געשעט גאַר אַ סך!“ ... — און ווען אַ קאַפיטל געלינגט, האָט מען הנאה פון דעם בעסטן, וואָס איז דאָ אין הירשביינען — דאָס זיגזאַגישע אין האַרץ און אויגן, און דאָ געלינגט אים מערערע מאָל. ווייל די סיטואַציע האָט אים צום צווייטן מאָל צוגעשפּילט: עס איז דאָך דאָרף, סטעפּ, זון און רעגן, שניי און זאָווערוכעס. האָט זיך אין אים אַפּגערופּן דער געבאַרענער דאַרפס-יונג, וואָס האָט איינגעוויגן נאַטור-איבערלעבונג מיט דער מאַמעס מילך. זיינס אַ נאַטור-בילד שמעלצט זיך אין חיות-טראַפנס, קאַמבינירט מיט ליב-

שאפט, וואָס ווערט געטרונקען טראַפּנוויז — זיינען דאָ קאָפיטלען, וואָס פאַרשיכורן ממש. איך קאָן ניט פיל ציטירן.

— הייסט עס, דו האָסט מיך פיינט... ווי אזוי האָסטו מיך פיינט, לאָנע?

— און דו האָסט מיך ליב — ווי אזוי האָסטו מיך ליב, בערע? — דו זינדיקסט מיט דיין ליבע צו אַ בורזשויעקע, כאַ-כאַ-כאַ!

איר געלעכטער איז געווען מיט ווייטאַק, זי האָט אָנגערירט אָן אַרט, וואָס האָט ביידן וויי געטאַן...

זי האָט בערען אַרומגענומען און שטאַרק געקושט. — פון דער נאַכט און פון פעלד האָט געשמעקט מיט זיסע בליעכץ, וואָס האָט געוועלעקט און אָפּגעטראָטן דאָס אַרט פאַר קערנער, דער ווינט האָט פאַרטראָגן די בליטן-פליטערלעך, און דער זאַנג האָט געקוואַלן און געאַטעמט מיט גרינער זאַטקייט...

גרויסאַרטיק זיינען די צוויי נאַכט-עקספעדיציעס פון דער יוגנט צו פאַרטרייבן די שאַף, וואָס די אַלט-געזעסענע שכנים — די דייטשן, די טאַ-טערן, די רוסן — האָבן אַרויסגעשיקט אויף די יידישע פעלדער. דער קאָפיטל „ליבע אין אַ זאָווערוכע“, וואו בערע טראַגט לאָנען אויף די הענט, איינגעוויקלט אין זיין פעלץ, איז הוילער עקסטאַז — הלוואי וואָס מער אַזעלכע זאָווערוכעס! זייער ליבע שטייגט — און זי ווייכט פון אים. זי קושט זיינע שפיץ-פינגער, און שיידט זיך אָפּ פון אים.

עס איז ניט בלויז דער חשד, וואָס זי איז אים חושד, אַז ער, דער גראַדליניקער, דיסציפלינירטער פּראַלעטאַריער, וועט קיין מאָל ניט איבער-קומען זיין אומצוטרוי צו אַ בורזשואַזער טאַכטער. נאָר דאָס איז ער דער ליבע-זיגזאַג, וואָס אויסגעשפּרייט אויפן שטח פון ראַמאַן, זעט מען דאָ בעסער ווי אין די דראַמען אין וואָס ער באַשטייט: דאָס איז שעמעוודיקייט, וואָס איז שטאַרץ — פון ביידע צדדים. פון דער פּרויס צד איז עס די זעלבסטפאַרטייערונג פון דער פּרוי, די פאַרטייערונג פון ליבע, זי זאָל ניט אָנקומען גרינג. — ליבע פאַר אַ קאָפּיקע קומען זיי ביי מיר בעטן, טוט זי אַ זאַג, ווען בעלנים נעמען צושטיין צו איר. קלייבט זי אויס דעם שטאַרקסטן, כדי אין געראַנגל מיט אים זאָל די ליבע אַרץ פאַרטייערטער ווערן. עס איז ניט אין דעם, ווער וועמען זאָל באַהערשן, נאָר ווער וועמעס באַשאַפער זאָל זיין. און ביידע גיבן ניט נאָך אויף אַ האַר. בערעס מאַמע, רייזד, איז אויסער זיך: — וואָס פאַר אַ גוט יאָר האָט צווישן איך ביידן זיך אַריינגעמישט? — ענטפערט ער: — מיר גייען די מוידן ניט אָן, מאַמע!

ווי אזוי האָט הירשביין אָט דעם ליבע-געראַנגל צונויפגעפלאַכטן מיט דער געזעלאַפטלעך-אידיאישן געראַנגל? עס האַנדלט זיך וועגן דער גרינ-דונג פון אַ קאַלכאַז, וואָס מאַסקווע פּאָדערט און וואָס נאָר יחידים צווישן די איבערוואַנדערער ווילן צו אים צושטיין, און דאָ האָט בערע אָן אומ-גערעכטן אַרויסהעלפּער אין יוסף ראַטנערן, וועלכער איז דער היפּוך פון אים. אַ שניידערס אַ זון, אַ סטודענט, וועלכער איז אַראַפּגעקומען אויף זומער אַרויסצוהעלפּן זיין משפּחה אין פעלד און איז געבליבן אַ געפאַנגענער.

אין ראַטנערן איז הירשביין אַליין צו דערקענען און אַ סך פון אונדז וועלן זיך אין אים דערקענען. אַ נאַציאָנאַלער ייד, און אפשר גאָר אַן ארץ-ישראל ייד — איינער פון די, וואָס זיינען אַריבערגעקומען פון דער קבוצה „תל-חי“ אין ארץ-ישראל און האָבן אין קרים געגרינדעט די קאַ-לאַניע „וואַיאַ נאַוואַ (אויף עספּעראַנטאַ: אַ נייער וועג)“, וואָס הירשביין באַשרייבט זי אין „שוואַרצבוך“ — יוסף ראַטנער וויל מאַכן פון קרים ארץ-ישראל. ווען ער חלומט מיט אַפענע אויגן, בלעטערט זיך ארץ-ישראל איבער די קרימער רויטע פעלדער. אָבער אין די איבערוואַנדע-רער געפינט ער קיין סימן פון ארץ-ישראל ניט: — זיי זיינען געקומען זוכן ברויט, ניט צו בויען אַ יידישע היים אויף דער ערד! — אַן יידישן תּחית המתים קיין קאַלאַניאַציע! אָט ווען אַ קאַלכאַז אויף סאַציאַליס-טישע און יידיש-נאַציאָנאַלע יסודות דעמאַלט וועלן זיי ברענגען קרבנות, ווי די חלוצים אין ארץ-ישראל זיינען זיך מקריב...

בערע איז אויפגעשפרונגען ווי אַ פאַרוואַנדעטער: — איך וואָלט דיר געגעבן טורמע צו פאַרזוכן פאַר אַזעלכע רייד! ווער דאַרף קרבנות! די סאַוועטן-רעגירונג גיט יידן ערד פריי. נאָר דער סאַציאַליזם איז ווערט מען זאָל פאַר אים קרבנות ברענגען. — וועסט נאָך קומען צום שכר, בערע, אַ פאַלק איז ניט קיין גרודע ערד...

אָט דער יוסף ראַטנער פירט אַפילו דורך אַ „רעליגיעזן עקספּערי-מענט“ אין דער קאַלאַניע: דעם ערשטן טאַג ראַש-השנה, ווען דער על-טערער עולם איז ביים דאַוונען, מאַכט ער עס דעם פאַרשלאַג, אַז די יוגנט זאָל גיין פאַראַקערן די פעלדער פאַר ווינטער. מען לאַזט זיך גיין, און יוסף טריאומפירט, ווען זייערע פיס האַקן זיך אונטער — זיי קאַנען ניט גיין. דער ימים-נוראים פון דער לופטן פרעסט אויף די פעלדער. דער קאַפיטל איז איינער פון די בעסטע. — דעם צווייטן טאַג ראַש-השנה האָט בערע זיך געמאַכט האַרץ און אַרויס אַקערן. אָבער יום-כּפור שוין ניט — גיט געקאַנט צווען דער מאַמעס צער... ווען עס איז אַרויס דער רוף קיין ביראַ-בידושאַן, איז יוסף נאַטיר-

לעד געווען דער ערשטער פארכאפט צו ווערן: — יידן פון דער גאנצער וועלט וועלן קומען זוכן אַ היים אין ביראָ-בידזשאַן! — זאָגט ער צו לאַנען. זי איז אומגליקלעך. זי האָט איר לעבן פאַרפאַנגצט אין דער קרימער ערד, כדי ווידער געבאָרן צו ווערן: — ניט קיין ברכה, נאָר אַ קללה איז דער-ווייַל ביראָ-בידזשאַן פאַר קרים — שרייט זי אין פאַרצווייפלונג צו יוספּן. — זי איז גרייט אויף איר גרעסטן קרבן: — איך וועל פאַר דיר דעם קאַפּ פאַרלייגן, בלייב דאָ! — אומזיסט, די בערעס וועלן שוין זאָרגן דערפאַר, אַז קיין יידיש לעבן זאָל דאָ ניט זיין...

אַבער בערע — ער פאַרט אויך קיין ביראָ-בידזשאַן! און ניט אַליין. ער נעמט מיט סימען, דעם בעקערס טאַכטער — אַ ברייט-ביינערדיקע, פּוֹל־בּוּזימדיקע פּראָלעטאַרקע, וועלכע אין בירגער-קריג איז געגאַנגען פאַר-אויס פאַר די רויטע אַרמיען און זיין מיטצויגן אין שלאַכט מיטן רייך פון איר קערפּער. איז זי דאָס געקומען פאַרנעמען בערען פון דער קאַלאַניע, אַנצושליסן אים אָן שטאַטישן פּראָלעטאַריאַט. פאַרנעמט ער זי גאָר קיין ביראָ-בידזשאַן. דאָס איז זיין „נקמה“ אָן לאַנען. און אפשר האָט ער אויך מוראַ, אַז יוסף דער „ציוניסט“ וועט קאַליע מאַכן ביראָ-בידזשאַן? — וועט ער אים אַרעסטירן!

בערעס לעצטע זעאונג מיט לאַנען איז אַ שטומע ליבעס דערקלע-רונג פון ביידע זייטן. אַבער לאַנע האָט זיך ניט פאַרלאָרן. הירשביין האָט אַ צווייטן ליבלינג אין ראַמאַן, אַ חוץ יוספּן — בענען, וועלכער איז אַ דאַרפס-יונג פון דורות דאַרפס-יידן, פונקט ווי הירשביין אַליין — מיט לאַנגזאַמער דאַרפישער גבורה — און גאָר אַ מענטשלעכער באַלשעוויק, וועלכער האָט ניט זייער ליב בערען און זיין גלייכן: — זיי זיינען נאָך גרעסערע בעלי-גאווהניקעס, ווי די אַמאַליקע בורזשויען! נעמט אים לאַנע אין די הענט אַריין, לערנט אים פריער פון אַלץ אויס גובר צו זיין זיין שעמעוודיקייט און שטאַרק, שטאַרק זי ליב האָבן. דערנאָך שיקט זי אים אין שטאַט אַריין זיך אויסלערנען טרייבן אַ טראַקטאָר. די שלוס-סצענע פון ראַמאַן: בענע און לאַנע פאַרן אַרויס אויף צוויי טראַקטאָרס צו פאַראַקערן די „רויטע פעלדער“ פאַר אַ קאַלכאַן.

די אידייאַישע זייט פון ראַמאַן איז אַ ביסל פאַרטונקלט דורך דעם, וואָס יוסף, הירשביינס ליבלינג, איז אַ געשטוקעוועטער כאַראַקטער. און אַלץ דערפאַר וואָס הירשביין האָט אים ניט געגעבן קיין ריכטיקן זיווג. פאַרליבט האָט ער אים אין לאַנעס יינגערער שוועסטער ביילקע, וועלכע גייט אַרום אַ פאַרלחומטע מיט אַראַפּגעלאָטע אויגן. אַבער פאַרלחומט איז איר ליב. זי איז ווייב, ווען די גרויסע דעבאַטירן, לעבט זי פריי אונטער

די פרייע הימלען מיט בערעס יינגערן ברודער נחום. בעסער וואָלט געווען, ווען הירשביין גיט אים פאַר אַ זיווג אַזאַ איינע ווי זאַנע, וואָס אין זייער-געראַנגל מיט איר וואָרט ער אויסגעראַנגלט ביז צו פולער קלאַר-קייט זיין ארץ-ישראל-קרים-ביראַ-בידזשאַן-פראַבלעם, און דער ראַמאַן וואָרט אַרויסגעקומען גאַנצער און געבונדענער. אָבער אַ וויכטיקער יידיש-היסטאָרישער מאַמענט — אַן איבערקערעניש אין יידישן לעבן — איז פון אינעווייניק באַלויכטן געוואָרן — בעסער, ווי די סאָוועטישע ראַמאַנען פון דער קאָלאָניאַציע טוען עס. יענע פאַרזעען אין גאַנצן יוספּן. און ווען זיי פאַרזעען אים ניט, מאַכן זיי אים פאַר אַ רעאַקציאָנער און פאַרשיקן אים אין די פעלדער, וואו דער רויטער פעפער וואַקסט.

„בבל“ אָדער מיט זיין צווייטן נאָמען „ניו-יאָרק“ איז אַ ראַמאַן, וואָס איז דריי ראַמאַנען אינאיינעם — אַ — טרילאָגיע. האָט זיך געדרוקט קאַפיטלעכווייז אין „טאַג“ אין משך פון דריי-פיר יאָר, אָנהויבנדיק פון שבת, דעם 15-טן יוני, 1935. ערשט איצט ווערט דער ראַמאַן פאַרפער-טיקט צום דרוק אין בוך-פאַרם, מיט איבעראַרבעטונגען, פאַרקירצונגען און אויסברייטערונגען. עס וואָרט דאַרום געווען אַן אמרעכט פאַראויס-צוויפן דעם בוך מיט אַן ענדגילטיקן אורטייל אויפן סמך פון צייטונגס טעקסט. פאַרזאָנדיק זיך אויפן זכרון. נאָר די פאַרבינדונגען מיט די פרי-ערדיקע ווערק, די שייכותן צום שריפטשטעלער וועל איך זוכן.

עס איז אַ שווערערע, אַמביציעזערע אונטערנעמונג, איידער די „רוי-טע פעלדער“. דאָרט איז די געזעלשאַפטעך-אידיאיש ראם געגעבן גע-וואָרן פאַרטיקערהייט, דורך דער יידיש-סאָוועטישער סיטואַציע; דאָ דאַרף עס פון שריפטשטעלער אַליין צוגעשטעלט ווערן. דאָרט אַ מאַמענט, וואָס הויבט מעגלעך אָן אַ נייע יידישע עפאָכע. דאָ ווערט אונטערגעפירט דער סך-הכל פון אַ גאַנצער יידישער עפאָכע. אין דעם טאַג, ווען דער ראַמאַן האָט זיך גענומען דרוקן — דעם 15-טן יוני, 1935. — ווערט געפייערט דער 70סטער געבורטסטאָג פון קעראַזיין סטאַן — געוועזענע קריינדל לוריע — געפייערט אין אַ פאַזאַץ אין רעזידענץ-קוואַרטאַל פון מיליאָנערן. זיגנדיק נאָך אין בעט, מיט באַדינערינס, וואָס פוצן זי צום יום-טוב, דער-מאָנט זי זיך, אַז ווען זי איז געקומען קיין אַמעריקע, איז זי אין גאַנצן אַלט געווען 18 יאָר — דאָס מיינט, געקומען מיט 52 יאָר צוריק — אין 1883 — מיט דער ערשטער גרויסער עמיגראַציע-כוואַליע, וואָס האָט אַ שלאַג געטאָן נאָך די ערשטע גרויסע רוסישע פאַרגראַמען — וואָס צוזאַ-מען מיט די אַלץ זיך צושלאַגנדיקע נייע כוואַליעס, אַרויסגעשטויסענע פון פאַרגראַמען, מלחמות און רעוואָלוציעס — צוזאַמען מיט די צוויי דורות

דאָ צוגעקומענע — האָט עס געגעבן דעם 2-מיליאָנעדיקן בבֿלדיקן ייִדישן ישוב פֿון ניו־יאָרק, אין אַלע זיינע געשטאַלטן און פֿאַרצווייגונגען. צוויי משפּחות זיינען זיי געווען — די לוריעס און די חלפּנס וואָס האָבן איינע מיט דער אַנדערער זיך פֿאַרבונדן. קריינדל־קעראַליינס מאַן — לעאָנאַרד סטאַון — איז אַ געוועזענער חלפּן — לייבֿל חלפּן. די חלפּנס, אַ טרוקענע סוחרישע משפּחה פֿון אַ ווייס־רוסישער גרויסער שטאָט, האָבן דאָ אין אַמעריקע זיך געהאַלטן צוזאַמען דורך זייער רויבערישן אינסטינקט. לייבֿל חלפּן, דער בריה פֿון דער משפּחה — „קורץ געוואַקסן, שמאַל־פֿלייִ ציק, מיט אַ לענגלעכען קאַפּ און דינעם האַרדז“ — האָט אויף די סוועט־שעפּער פֿון העמד־נייעריי אַרויפגעקלעמערט זייער הויך, מאַכנדיק שותפות מיט אַ יאהודימשן מאָנאָפּעקטשורער, ביי זעמען ער איז פֿריער געווען קאַנ־טראַקטאָר.

אַבער די לוריעס, אַ וואַרעם־טראַדיציאָנעלע משפּחה, מיט תּורה און השכלה, פֿון אוקראַינע, זיינען דאָ אין אַמעריקע צעפּאַלן געוואָרן. די מוֹטער איז זיי געשטאַרבן אויפן שיף און געפונען איר קבר אויפן גרונט פֿון ים. ביים אַנקומען קיין אַמעריקע איז די משפּחה באַשטאַנען פֿון 45־יאַריקן פּאַטער ישראל און פֿון זעקס זין, אַ חוץ דער בת־יחידה קריינדל : — שלמה, נתן, הילל, דניאל, אַשר און דעם יינגסטן, זכריה, קריינדלס צוויי־צינג־ברודער. לכתחילה האָט קריינדל געפּראווט פֿאַרבייטן די מוטער, די ברידער זאָלן זיך ניט צעקריכן, די מערסטע פֿון זיי, מיטן פּאַטער בראש, זיינען אַוועק אַרבעטן אין די סוועט־שעפּער פֿון די חלפּנס. אַבער ווען דער פּאַטער, נאָכן ערשטן יאַרצייט, האָט אומגעריכט חתונה געהאַט מיט דער יונגער, פּריילעכער, זינגענדיקער שאַפ־מיידל, ריווטשע, דער „רוי־טער דיטוועטשקע“, זיינען די ברידער זיך צעגאַנגען, יעדער זיך פֿאַר־קלייבנדיק אין אַ באַזונדערן עטאַזש פֿון ייִדישן בבל־טורעם. שלמה — אין פּראַלעטאַריאַט. אַ ציגאַרן־מאַכער, שטאַרבט ער יונגערהייט פֿון שווינד־זוכט. נתן אין אַרבעטער־פּירערשאַפּט. ער האָט די מלאכה געלערנט, פּירנדיק סטרייקס ביי די חלפּנס. הילל אין פֿאַרמעריי. זכריה אין דאַק־טאַריי. דניאל אין פעדלעריי, אַרויפאַרבעטנדיק זיך פֿון פעדלעריי צו אַ דעפּארטמענט־סטאַר און צו אַ גליקלעכער געמישטער חתונה מיט אַן איי־ריש ווייבל, וועלכע האָט זיך מגייר געווען, און אַשר, ניט אויסגע־רעדט זאָל עס זיין — אין גענגסטעריי, מיט די באַגלייטנדיקע טריפענע פּרנסות.

גוט, וואָס דער ערשטער קאַפיטל זאָגט אויס דעם סוף פֿון ראַמאַן. ווערן מיר געוואַר, וואָס איז געוואָרן מיט דער משפּחה נאָך 52 יאָר בבֿלען

פ ר ז ה י ר ש ב י י ן

זיך אין בבל, ניט ווארטנדיק אויף די 1400 בלעטער פון בוך. וועגן קריינדלעך ווייטן מיר שוין. זי פייערט איר 70סטן געבורטסטאג. ס'פאר- זאמלט זיך הויכע געזעלשאפט— פון געבארענע און געווארענע יאהו- דים; פון קריסטן, וואס האבן זיך מיט זיי משדך געווען; פון מיטליעריקע פראדוקטן פון אסימילאציע און יינגערע פראדוקטן פון געמישטע חתונות. קריינדל-קעראליינ סטאונס אייגן אייניקל האלט ביי אַ כלה ווערן פאר אן איטאליענישן לאיער גאָדאָני. זי וויל היינט זען ביי זיך די צוויי נאך לעבן-געבליבענע ברידער— איר צווילינג-ברודער זכריהן און היללך, דעם עלטסטן ברודער.

מיר געפינען ד"ר זכריה לוריע— אַ הויך-געוויקסיקער מידער מאן אין אַ צילינדער— אָנגעשפּאַרט אַן דער עמפּיער סטייט בילדינג. פאַר זיינע אויגן טראָגט זיך דער הוהאַ פון ניו-יאָרק. אַ מענטש ווערט דער- הרגעט, אַן אַריבערגעפאַרענער פון אַן אויטאָמאָביל. — בבל, דער פאַר- שאַלטענער בבל! — שעפטשן זיינע ליפּן. — היללך געפינען מיר ביים צע- בראַכענעם טויער פון זיין פאַרם אין די קעטסקילס. טאַראַס, אַ רוסישער פויער, מיט וועלכן ער האָט זיך פאַרחרט אַרבעטנדיק אויף יענקישע פאַרמס אין זיין יוגנט, טאַראַס רעדט אין אים אַריין: דיינע זינדלעך ווילן אַפּילו ניט קומען אַ קוק טאָן אויפן אַלטן טאַטן — נו, געדאַרפט חתונה האָבן, גילע? — אָבער אַט באַווייזט זיך אַן אויטאָמאָביל — איז עס דער גוטער זון ד"ר מאַריס לוריע, אָדער דער שאופער, וואָס דאַרף פירן היללך צו קריינדלס פייערונג?

הילל און נתן זיינען געקומען קיין אַמעריקע אַלס עס-עולמניקעס. נתן האָט זיך פאַרנוי-יאָרקעוועט מיט די ניו-יאָרקער גענאָסן. אָבער ער, הילל, האָט זיין גאַנץ לעבן געחלומט וועגן יידישע דערפער. און געהאַטן עס פאַר אַ פאַרברעכן, וואָס יידן בבלען זיך אין די גרויסע שטעט. איי, אויסגעלאָזט האָט זיך אַ חרובע באַרדער-פאַרם, וואָס וואַרט אויף אַן אויס- פייזער! אַזוי איז דאָס לעבן!

קלאַר, אַז הירשביין האָט זיך דאָ פאַרמאַסטן אויף אַן עפּאַכע אַרומ- נעמענדיקן ראַמאַן. ער נעמט אינווענטאַר פון דעם מענטשן-מאַטעריאַל, פון דעם אידייאַישן צעמענט, פון די אייזערנע נויט-טענדענצן, וואָס האָבן דעם מאַטעריאַל געפורעמט און אים אויסגעפורעמט אין דעם איצטיקן פּי-געשטאַצטיקן יידישן ישוב, אַ ראַמאַן אַ סך-הכּס-מאַכער. עס איז שוין געווען אַזאַ עפּאַכע-אַרומנעמענדיקער סך-הכל-ראַמאַן, וואָס איז פאַראַויסגעגאַנגען הירשביינס מיט זיבן יאָר — דוד איגאַנטאָוס דריי-בענדיקער ראַמאַן „אויף ווייטע וועגן“. פאַראַן מערערע פאַראַלעלן

און נאך מער אונטערשיידן אין צוגאנג און באהאנדלונג צווישן די ביידע ראמאנען. ערשטנס איז איגנאטאוו מקצר דעם פעריאד אויף העלפט — פון פערציק יאָר (1880-1920) ווערט צוואַנציק — כדי איינצוהאַלטן זיין הויפט־העלד אין יוגנט־עכקייט. אַרום זיין הויפט־העלד, בערמאַן, וועלכער איז אַ זעער פון זעאונגען קאַנצענטרירט ער אַלע געשעענישן. די געשעענישן נישן לויפן צו און פון בערמאַנען אַוועק. ערשט אין קאַנטראַסט צו דעם זעער בערמאַן זעט ער אַלע אַנדערע, רעאַל־וואַכעדיקע, פאַרשוויגען. און זיין מעטאָד פון דערציילן איז אַ מעשה־אַרטיקער. ער לאָזט לויפן בער־מאַנס זעאונגען איבער דער ווירקעכקייט, כדי וואָס שאַרפער זי אַנצוקוקן. הירשביין היפט קיין יאָרן ניט איבער. דעם גאַנצן פעריאָד זיינעם פון 52 יאָר פאַלגט ער נאָך פון יאַרצענדליק צו יאַרצענדליק — איז זיין ראַמאַן טאַפלט אַזוי גרויס.

און הירשביין באַדאַרף קיין זעאונגען ניט אַנטאָן אויף זיינע אויגן, כדי אַנצוקוקן פנימער. אויף זיינע וועלט־רייזעס האָט ער אַזויפיל זיך אַנגעזען פנימער און זיי געכאַפט און פאַרצייכנט, אַז ער האָט קיין דאָגות ניט וועגן די וואַסערע 200 פאַרשוויגען, אַ גוטע העלפט פון זיי פון דער פרומער אַלטער וועלט, וואָס באַוויזן זיך אויף דער סצענע פון ראַמאַן אין משך פון האַלבן יאָרהונדערט — זיי זיינען אַלע כאַראַקטעריזירט מיט זייער הידוך און לשון. אַ חוץ וועלט־רייזנדער איז ער דאָך אַ געניטער טעאַטראַל, וואָס קען די מלאכה פון גרימירן. ווען אַ כאַראַקטער טרעט אויף פאַר אַ מאַמענט אין אַ קורצער סצענע — גרימירט ער אים. אַט ערשט ווען אַ כאַראַקטער האָט זיך אויף דער בינע דורך אַ גאַנצן אַקט, כפרט דורך אַלע פיר אַקטן — דעמאָלט איז גרים ניט גענוג, דעמאָלט דאַרף ער זיך באַזעצן אין אים, אַדער גאָר אַליין שפּילן...

אַט אויף די הויפט־העלדן, די הויפט־באַוועגער פון ראַמאַן, און אויף זייערע אַרויסהעלפער, צו וועלכע ער האָט אָן אַ לענגערן אינטערעס — אויף זיי ווענדט ער אָן זיין הירשביינישן מעטאָד פון געחלפּטע רגעס, ווען „עס געשעט, געשעט, עס געשעט גאַרנישט און גאָר אַ סך“ און פון געחלפּטע ליבעס, וואו ליבע־ויגזאַגן זיינען די טרעפן פאַר געשענישן. ספּע־ציעל די געחלפּטע ליבעס. אַזויפיל ליבעס האָט נאָך קיין שריפטשטעלער ניט אָנגעליבט, הירשביין אַליין אויך ניט, ווי ער האָט עס געטאַן אין ראַמאַן „כּבל“ — אַן אמתער כּבל פון ליבעס!

איך מוז מודה זיין, אַז לויטן איינדרוק פון צייטונגס־טעקסט, האָט הירשביינס מעטאָד פון אויספראַבירן העלדן אויפן חלף פון ליבע מער פעולה געטאַן מיט די אַרויסהעלפער פון די הויפט־העלדן, ווי מיט די

הויפט־העדן גופא. דער מעטאָד האָט הירשביינען געגעבן צוויי ליבע־נאָרעלן, וואָס זיינען צעשפרייט איבער מערערע קאָפיטלען און וואָס עס איז אַ געפאָר זיי זאָלן ניט פאַרלאָרן גיין אין דער פּיבליקער־דיקט פון ראַמאַן און מען דאַרף זיי באַצייטנס צונויפזאַמלען און אַרויסראַטעווען — דעמאָלט וועדן זיי פאַרנעמען דעם אויבנאָן אין הירשביינס שאַפן גלייך נאָך די פּאָלקס־ראַמען. דאָס זיינען די ליבע־געשיכטעס צווישן דער רויטער ליטוויטשקע און ישראל לוריע און צווישן דער איירישער שיקסע און זיין זון דניאל. ביידע ליבעס אויף שטום־לשון — דערפאַר האָט דער חלף־מעטאָד אַזויפיל געזעגענהייטן געהאַט אויסצושליסן רגעס און זיג־זאָגן און מיט אַזאַ גרויסער פּעודה!

יעמאַט אין די סוועט־שעפּער זיינען געווען ניט ווייניק למדנים, וואָס האָבן געזאָלט זיין רבנים. און דער פאַרנעמסטער און דער איידלסטער צווישן זיי איז אין חלפנס שאַפ געווען ישראל לוריע. דער צער נאָך דער פאַרשטאַרבענער פרוי האָט אים נאָך איידעלער געמאַכט. און ריווטשע — רבקה האַפּערן — וועלכע האָט געסטריגעוועט העמדער ישראלן צופוסנס — מיט איר איינגעבאַרענעם ליטווישן דרך־אויף פאַר תורה־לערנער — האָט זי געזונגען אירע פּאָלקסלידער גלייך אין זיין שיינ פנים אַרין. אָן ווער־טער — ווי האָבן זיי גאָר געקאָנט רעדן וועגן דעם: — אָן ווערטער, נאָר דורך געפעליקייטן און באַרירונגען האָבן זיי זיך פאַרליבט. אָן ווערטער האָבן זיי באַשלאָסן התנ־כלה צו ווערן. און איידער נאָך זי האָט אַ וואָרט געזאָגט וועגן דעם צו ישראלן, גייט זי צו די קינדער און זאָגט זיי אָן, אַז זי איז זייער טאַטנס ווייב. די קינדער, באַלידיקט פאַר דער מאַמען, באַזונדערס קריינדל, פאַרזאָן זיי דאָס הויז. אָבער די ליטוויטשקע לאַזט ניט אָפּ. זי קומט צו זיי. — „וואָס מיינט איר, איך מאַך צוניסט אייער סיינע מיספּאַכע?“ און געווינט מיט איר אויפריכטיקייט און גינציקייט קריינדלען פאַר אַ חברטע־מאַמע. — די פאַרוואַנדלונג אין ישראלן איז גאָר ניט צו באַשרייבן. דער יורד, דער אַלמן איז צוריק יונג געוואָרן. זיך אויסגעגלייכט, צוריק געוואונען זיין באַלעבאַטישן שטעל, צעפירט די הענט, עפנט אַרין אַ שאַפ מיט די בנים און למדנים, גייט באַרג אַרויף — עס איז באַשיינפּערדעך צו זען אַז עס איז גאָר אַ מצווה פאַר אַ יונג מיידל חתונה צו האָבן מיט אַן אַטערן יידן. אָבער לויטן רוסישן ווערטל, וואו דין, דאָרט רייסט זיך. ריווטשע שטאַרבט אין קינפעט, איבערלאַזנדיק נאָך זיך אַ נאַמען — רבקהלע. ווערט קריינדל די מאַמע פון טאַטן און קינד. אָבער דער טאַטע נעמט איינגיין און שטאַרבט אַוועק. האַדעוועט זיך רבקהלע אויף קריינדלס הענט און וואַקסט אויס אַ רעבעקאַ, וואָס קריינדל האַלט

זי פאַר אַן אייגענע טאַכטער אויך נאַכדעם ווי זי איז מיט יאָרן שפּעטער געוואָרן קעראַליין סטאַן. אָבער רעבעקאַן דערעסט דער וואוינטיק פון מעדיסאַן עוועניו און זי באַשליסט אויפצוהוכן איר באַבען אויף מעדיסאַן סטריט, וואָס מען האָט פון איר זי באַהאַלטן, און זי ווערט אַ שאַפֿ־אַרבע־טאַרין, ווי איר מאַמע די פּיטוויטשקע איז געווען. און וועט נאָך חתונה האָבן מיט אַן עלטערן יידן, ווי די מאַמע אירע.

עס געהערט צו דער נאַוועלע אויך די מעשה וועגן אַשרן, די שוואַרצע שאָף פון דער משפּחה. ווען אַלע קינדער האָבן פאַרלאָזן דאָס הויז, איז ער דער איינציקער וואָס בלייבט. אַ הייסבולטיקער, אַן „אַרטיסטי־שער“ טעמפּעראַמענט, האָט ער געוואָרפן אַן אויג אויף זיין טאַטנס יונג ווייבל, ווייל ער טאָן צו איר, וואָס ער האָט געטאָן צו קריינדלס שיף־קאַמפּאַניאָנקע, דער בלענדנדיק־בלאַנדער שיינהייט יוכבד. די פּיטוויטשקע איז ניט דערשראָקן, נאָר דערשיטערט: — „סטייטש, צו דיין טאַטנס ווייב? וואָס בין איך דיר אַ נאַפּקע?“ מיט איר גאַנצן כוח גיט זי אים אַ שליי־דער פון זיך, אַז ער קלייבט די ביינדעלעך. מער האָט ער זיך שוין ניט געוויזן. אַ הילטאָי, אַ הפּקר־יונג אַ באַליידיקטער, אַ פאַרשטויסענער, האָט ער זיך נאָך מער פאַרהולטייעוועט און פאַרהפּקרט. פאַרלאָזט ערען סטריט און די בויערי, און לאָזט הערן פון זיך פון שיקאַגאָ מיט אַ טריפע־נעם געשעפט אונטער זיין אייגענער פירמע. יוכבד אָבער בלייבט צוגע־בונדן דורך אַ טראַגישן געפיל צו אים. ווייזט אויס, ער איז דאָך געבליבן אַן אַרטיסט אין ליבע. דאָ קומט זי צו אים, דאָ אַנטלויפט זי פון אים. אין ערשטן קאַפיטל פון ראַמאַן, וועלכער איז אויך דער לעצטער, איז די ביינדע יוכבד, אַ קרבן פון איר טראַגישער ליבע, אויך געלאָדן צו קריינדלס געבורט־פּיערונג. געפירט פון איר אייניקל, האָט זי גרויסע שווערי־קייטן צוגעלאָזן צו ווערן צו איר יוגנט־פּריינדין, מיט זייערע בשותפותדיקע טרערן וואָשן זיי אַפּ 50 יאָר שאַנד און לייד.

די צווייטע נאַוועלע וועגן דניאל דוריע און פּילי בראַנדט, ווי קונציק מען זאָל זי ניט איבערדערציילן — די דינע רגעלעך, ווי פּערעלעך, וועלן ווי דורך אַ זיפּ אויסריינען, און דאָך אזוי וואַגיק — מיט דער האַנט אַנצור־נעמען! אַז מען זאָל די נאַוועלע איבערזעצן פאַר איירישע, וואַלטן זיי אי געשאַלטן, אי געבענטשט יידן. — דניאל, דער איינציקער פון די ברידער, וואָס האָט ניט געוואַלט קיין האַרעפּאַשניק זיין — אַ פּעדלער וועט ער זיין! נתן און הילף, די עס־עודמניקעס, זיינען פאַרחידושט: אין דער היים האָט ער זיך געקליבן פאַרן קיין ארץ־ישׂראל מיט די בילדזעס, און דאָ אַזאָ אויסגערעכנטער געשעפטסמאַן! — פּילי, אַ דין ריטעלע, מיט אַ פּאַקסן

קעפּל, וואָס האָט זיך געבלעזלט מיט אויסטערלישע פּאַנטאַזיעס. צו 17 יאָר אַרײַנגעפאַלן צו אַ מאַן אַ שיכור, וואָס האָט זי געשלאָגן מכות רצח. — ווען דניאל קומט צו איר צום ערשטן מאָל, געפינט ער זי מיט אַ קינד ביי דער אָפּענער ברוסט. אָן אַ וואָרט ענגליש, גיט ער איר צו פאַרשטיין, אַז זי מעג זיך אויסקלייבן פון זיינע צירונג־זאַכן, וואָס זי וויל — ער געטרויט איר. און זי, נאָר וואָס אַ געשלאָגענע פון איר מאַן, פּאַנטאַזירט אַרײַן איר גאַנצן חלום וועגן גליק אין זיינע גרויסע גוטע אויגן. — צום צווייטן מאָל, אַז ער איז געקומען, האָט ער זי געפונען אַ האַלב־נאַקעטע, אַ פאַרפאַרעטע, אַ געבויגענע איבער אַ סינק מיט וועש. זי האָט שוין געהאַט באַשלאָסן, אַז דער גוטער ייד וועט איר מאַן זיין. און ווי אַ מאַכטע, וואָס פאַרשטעלט זיך פאַר אַ מכשפה, מאַכט זי אים פאַר איר מאַן אויף אַרט און שטעל. און מיט יעדער מינעלע, מיט יעדן האַרץ־שלאַג האָט זי אים באַוויזן, אַז דאָס איז ניט צעלאָזנקייט, נאָר ליבשאַפט. — דער קאַפיטאַ איז אַ גרויסער פּערל. וואָס זיינען די ווערטער געווען, מיט וועלכע זי האָט אים באַגלייט, האָט ער ניט פאַרשטאַנען. אָבער אַ יאָר צײַט האָט ער זי ניט געזען. גע־דאַונט דריי מאָל אַ טאָג, געפאַסט, כדי גובר צו זיין דעם יצר־הרע. אָבער נאָך יעדער האַלבער נאַכט איז ער געשטאַנען ביי איר טיר, געכאַפט קלעפּ פון איר מאַן עדין, וועלכער האָט שוין אַזײַ געוואוסט. און ער, גרינערהייט, האָט נאָך ניט געוואוסט, אַז אין אַמעריקע דאַרף מען קענען די מלאכה פון „פייטלען“ זיך. האָט ער די פאַרדינטע קלעפּ אָנגענומען באהבה. — אין אַ יאָר אַרום האָט ער זי געטראָפּן אין אַ דראַג־סטאָר, עסעקס קאַרנער ברום. ער האָט שוין פאַרשטאַנען, וואָס זי האָט גערעדט צו אים: — „דו שדעכטער! פאַרוואָס האָסטו מיך ניט אָפּגעוואָרט, וואו איך האָב דיר אָנגע־זאָגט:“ — זי איז באַקערט געוואָרן צו יידן, ווי אַ מאַל קינדווייז צו קריס־טוסן. אַזײַפּי מערות וויפּיִל זי האָט אָנטדעקט אין יידן — הלואי וואַלטן מיר אַזוי געווען, ווי די גרטע האָט אונדז אויסגעפּאַנטאַזירט! אָן דער גרטע וואַלטן מיר ניט געוואוסט, ווי גוט מיר זיינען! לילי לוריע האָט ווידער צוניפּגענומען די פאַמיליע. קריינדל פּלעגט קומען צו איר טרייסטן זיך. אַלע שמחות, בר־מצוהס, יום־טובים, סיום התורהס פּלעגן ביי איר געפּראַוועט ווערן. אַ גרטע אַ צדיקת! ווען דניאל איז רייך געוואָרן, האָט זי אים געמאַכט געבן היפשע צושטייערס צו אַלע ציוניסטישע פּאַנדן. און וועלנדיק, אַז איר יינגערער שוועסטער עליזאַבעט, זאל אַזוי גוט זיין ווי איר, האָט זי איר צוגערעדט זיך צו פאַרליבן אין זכריהן. און דאָס שיקסס איז טאַקע פאַרקאַכט געוואָרן אין זכריהן, ווייל אַ שיינער יונג! נאָר אונ־טערגעהעצט פון דער פאַמיליע, וועלכע האָט געזוכט נקמה, איז זי באַ־

שטאנען דערויף, ער זאָל ווערן אַ קאָטייליק — צו באַצאָלן מיט אַ רעליגיע פאַר אַ רעליגיע. און ווען זי איז שוין גרייט געווען צו ווערן אַ יידישקע, האָט זכריה שוין קיין צוטרוי צו איר ניט געהאַט.

נאָך איין מאָל אין די 50 יאָר, האָט דניאל געהאַט אַן איבעררייד מיט זיילין, דאָס איז געווען, ווען זייער עלטערער זון דיוויד איז אַרונטער־געפאַלן אונטער דער השפּעה פון אַ קאָטילישן גלח, וועלכער איז געווען אַ פאַרברענטער „ציוניסט“ און אַ שונא ישראל, ווייל די יידן ווילן צונע־מען ביי קריסטוסן ארץ־ישראל. האָט דיוויד זיך געשמדט. און דער פאַ־טער האָט אים פיינט באַקומען. האָט דער מוטער עס פאַרדראָסן, ווי שטאַף די יידן זיינען! זי האָט געמעגט ווערן אַ יידישקע — און דיוויד טאַר קיין קאָטיליק ניט זיין? — אָבער צו דער גרויסער פּראַטעסט־דע־מאַנסטראַציע קעגן די נאַצישע רציחות, גערופן פון יידישן קאַנגרעס אין 1933, צו וועלכער הירשביין האָט צוזאַמענגעבראַכט אַלע זיינע לעבן־גע־בליבענע העלדן, האָט ער אויך דניאלס איירישע אַלטיטישקע מיטגע־בראַכט. זי איז געגאַנגען אין די ערשטע רייען, פאַרקיי־עכענדיק די צאָל פון די מיטבאַטייליקטע ביו צו 600,000. — איך געדענק ניט, צי דער באַרימטער קאָטילישער פּאָליטיקער דזשאַרדזש דיוויד לאַריע איז געווען צווישן די געזאַדענע צו קעראַליין סטאַונס געבורט־פיייערונג.

איך האָב אומישנע איבערדערציילט די צוויי נאָוועלן, כדי עס זאָל לייכטער זיין זיי צו געפינען אין ראַמאַן. פאַרכאַפּנדיק, איבערגעלאָזן מיט נשמהדיקע האַנדלונגען — יעדער רגע אַרויסגעקריצט פון אַ קריץ אין עמעצנס האַרצן, און קריצט זיך אין האַרצן אַריין.

ווייל הירשביין האָט אַזויפיל ליבע־שפּיל פאַרווענדט אויף די אַרויס־העלפּער פון זיינע הויפט־העלדן, איז אים קנאַפ־וואָס געבליבן פאַר די הויפט־העלדן גופאַ. ער האָט ניט געפונען פאַר זיי קיין פאַסיקע זיווגים, קעגן־שפּיערס אין ליבע. זיידן זיי שאַדן. זיי האָבן ניט קעגן וועמען אויסצוראַנגלען בולטן כאַראַקטער. דאָס דאַרף פריער פון אַלץ געזאַגט ווערן וועגן קריינדל, וועלכע איז דאָך שיינדל פון די „קינדער־יאָרן“ און לאַנע פון די „רויט־פעלדער“. דעם גרונט־שטריך פון לאַנעס כאַראַקטער פאַרמאַגט זי דאָך — די פאַרטייערונג פון איר פרויענשאַפט — אין קעגן־זאַץ צו דער פאַרביליקונג פון דער פרוי דורך די ביי־קעס, וואָס זייער לייב איז ווייב, ווייכער טייג צום קנעטן. דאָס איז אויך דער קעגנזאַץ צווישן דער פרוי מאַן־באַשעפּערין און מאַמע קינדער־געבערעריין. אַן גע־בורט־ווייען, האָט דאָס מאַמעשע אין קריינדלען אַריבערגעשטיגן און איינגעשלאָנגען דעם שאַרף, די שפּיציקייט פון איר פרויענלעכען שטאַלץ.

צוליב אומשטענדן: זי איז יארן-לאנג געווען אַ מאַמע צום טאטן, צו די ברידער, און ווען זיי האָבן שוין מער קיין מאַמע ניט באַדאַרפט, איז זי געוואָרן אַ מאַמע צו רבקהלען, ריווטשעס פאַריתומט טעכטערל. צוליב צופיל מאַמע, האָט זי איר זעלבסט-פאַרטייערונג נאָר באַוויזן מיט פאַסיוון אַפּוואַרפן פון זיך די מענער, וואָס האָבן געזוכט זי צו פאַרבליקן. דער ערשטער עס צו דערשפירן איז געווען לייבל חלפן. ער, דער האַרטעהער-ציקער סוועט-שאַפּ-באַס, מיט זיין סוועט-שאַפּ-פּילאָזאָפּיע, אַז ער טוט זיינע לאַנדסלייט נאָך אַ טובה, ווען ער צאָלט זיי ווייניקער — וועט ער האָבן פאַר זיי מער אַרבעט, פון פאַרטאָג ביז האַלבער נאַכט — זיין האַרטעהער-ציקייט האָט זיך דווקא צוגעקלעפט צו דער ווייכהערציקער שטאַלצער פריינטשאַפט פון קריינדלען. כּתחילה האָט ער געפרוואווט האַנדלען אַ מציאה, פאַרפירנדיק זי אין אַ באַזונדערן קאַמער פון „אַטלאַנטיק גאַרדנס“ אויף דער בויערי. אָבער באַקומענדיק אויסגעוואַשן דאָס פנים מיט אַ קופּף ביר, האָט ער זי שוין ניט אַפּגעלאָזט און גאַנצע צען יאָר געדולדיק געלויפּערט אויף איר. און וואָס עס איז אַפּגעקומען פון קריינדלען, איז צוגע-פאַלן לייבלען. ער האָט גאַר גענומען געניסן — ביחידות — פון דער גע-שמאַקער זאַפט פון ליבעס-שפּיל.

נאָך דער דערפאַרונג מיט לייבלען אין „אַטלאַנטיק גאַרדענס“, האָט מען מיט קיינע „פּריווילעגיעס“ ניט געקאַנט אַרריינגאַרן קריינדלען אין די חלפן-שעפּער — אויס חשד, אַז מען וויר זי „קויפּן“. איז זי אַוועק אַרבעטן ביי שמאַטעס, דערנאָך ביי סיגאַרן, אין שאַפּ, וואו איר ברודער שלמה האָט געאַרבעט און וואו זי האָט געהאַט איר ערשטע אַפּדוכטעניש אין ליבע מיט פאַלק בערנשטיין — אַז „אַנאַרכיסט-פּאַזיטיוויסט“, וועלכער האָט געפּריידיקט קעגן יוניאָנס, סטרייקס און קלאַסנקאַמף, נאָר אַפּגעבן זיך זאָר מען מיט דער קולטיווירונג פון דער אייגענער פּערזענלעכקייט. אַ פאַראַלעל צו דוד אינגאַטאָוס אַפּערע-זינגער פון „אויף ווייטע וועגן“, וועלכער איז געווען אַ פּראַפעסיאָנעלער פאַרגוואַלטיקער. ניט זייענדיק קיין אַפּערע-זינגער, איז פאַלק געווען ווייניקער בעל-חוצפה. אָבער אַ שטיקל קינסטלער איז ער יאָ געווען. ער האָט אויסגעלערנט שלמהן און קריינדלען ניט צו חרשן און ניט צו ברעכן נאָכן אַנאַטעמען זיך מיטן טאַבאַק-ריח. און ניט קאַנענדיק שוין זינגען, האָט ער גערעדט זיסע רייד וועגן „סוד פון לעבן“, וואָס פּלעגן קריינדלען פאַרכאַפּן — ביז איין מאָל אַריינגעוואַרירט-דיק זי אין זיינע אַרעמס. האָט ער איר געוואַלט באַוויזן, אין וואָס עס באַשטייט דער „סוד פון לעבן“. זייט דעמאָלט איז פאַרק בערנשטיין געווען פאַר איר ווי געשטאַרבן.

ב. ריווקין

(אגב אורחא. האט פריך הירשביין דען ניט געהערט, אז א חוץ אנארד-כיום-אינדיווידואליזם, איז שוין דעמאלט געווען אן אנארכיזם-קאמוניזם, וואס האט יא געהאלטן פון יוניאנס, סטרייקס און קאנסנקאמף און האט שפעטער צוגעשטעלט א היפּשן פראצענט פירערשאפט דער יידישער אר-בעטער-באוועגונג?).

איר צווייטע אפדוכטעניש אין ליבע האט זי געהאט מיט פאלקס-הבר דעם הויקער אלעקסאנדער. צוליב זיין מום האט ער ארץ געציטערט, מען זאל אים ניט ליב האבן פאר רחמנות. האט ער אנגעטאן אויף זיין אנארכיזם א הייליקן חכמה-שיין. האט קריינדל געהאט א געדעגנהייט צו געבן אים אלץ וואס ליבע קאן געבן — אויסער קערפערלעכער באריי-רונג. איז עס די דינסטע מאמעשע פריינטשאפט, דערפירט ביז צום 100טן גראד. און ווען אלעקסאנדער איז געשטארבן פון די פילע קראנקייטן, וואס זיינען געלעגן באהאלטן אין זיין הויקער, זיינען זיינע לעצטע ווערטער צו איר געווען: — „עס לוינט ניט צו פטרן א לעבן אין געראנגל מיט נויט. קאנסטו זיך באפרייען דערפון, טו עס. וועסט האבן דיין פרייד אין טאן טובות. וואס זי האט געטאן צו אייגענע און צו פרעמדע, האט זי אויך לייבד חלפן א טובה געטאן און מיט אים חתונה געהאט. איז זי געווארן א בעל-טובהניצע אויף איר גאנץ לעבן. ווארים לייבל חלפנס-לעאנארד סטאונס הנאה איז געווען צו טאן שלעכטס, כדי קריינדל זאל אים צווינגען צו טאן גוטס. האט ער ניט ארויסגערופן ביי זיך סטרייקס, האט ער רעארגאניזירט זיינע שעפער און ארויסגעווארפן ארבעטער. און די יוניאן האט שוין געוואוסט, אז דורך מרס. לעאנארד סטאון וועט זי ארץ פועלן ביי מר. לעאנארד סטאון.

איז וואס האט איר געהאלפן דער קריינדל, וועלכע איז געווען די פריי-פארשטארבענע שיינדל, וואס זי האט אויסגעלעבט אירע פולע 70 יאר, אז איר לאנג לעבן האט זי באדארפט באוויינען? דאס אליין, וואס רעבעקא איז אנטלאפן פון אירע טובות צו ווערן א שאפ-ארבעטאריין, איז געווען גענוג סיבה פאר געוויין. פון וואנען האט זיך עס צו רעבעקאן גע-נומען, אז זי האט אפילו איר מאמעס מיטן ניט געזויגן? דאס האבן די „טובות“ אויפגערייצט אין איר דער מאמעס ארבעטער-בלוט. — איז קריינדל געווען א לעבנסלענגלעכע שיינדל און א דורכגעפאלענע לאנע. הירשביינס שולד. פארוואס האט ער ניט געפונען פאר איר איר ריכטיקן זיווג?

און פונקט אזוי האט הירשביין „באעוולט“ א צווייטן הויפט-העלד, וואס ער האט אריבערגעבראכט פון די „רויטע פעלדער“ אין בבל ניו-

יאָרק — נתנען. לויט דעם פּלאַן, וואָס ער פּאַרנעמט אין ראַמאַן, און לויט דער טעאָרעטישער פּאַזיציע, וואָס איז אים געגעבן געוואָרן, האָט ער געדאַרפֿט זיין דער הויפּט־הויפּט־העלד פֿון ראַמאַן, און ער פּאַרדינט אַזאַ אויבן־אַן לויט דער ראַלע, וואָס ער האָט געשפּילט און שפּילט אין ייִדישן לעבן פֿון אַמעריקע. ער איז דאָס, וואָס בערע אין די „רויטע פעל־דער“ — דער גראַד־ליניקער, אומבויגזאַמער, אייפּערזיכטיקער סאַציאַ־ליסט, אָן שום הנחות צו וועלכע עס איז אַנדערע אַספּיראַציעס. נתן אין אַמעריקע איז דער טיפּישער „גענאָסע“, ווי מיר האָבן אים געקענט, איידער דער געווערקשאַפטן קאַמפּיין האָט אים וויפּיל ניט איז געיידישט. בערע איז קאַלט־הייס, אַ רעוואָלוציאַנער פּאַר דער סאָוועט־רעגירונג. נתן איז קאַלט־ניכטער. ער איז אָפּן מודה, אַז ער איז קיין רעוואָלוציאַנער ניט. וואָס פּאַר רוסלאַנד איז רעוואָלוציע, איז פּאַר אַמעריקע די קאָנסטיטוציע. כאָטש זיין סאַציאַליזם האָט ער מיטגעבראַכט פֿון רוסלאַנד, פּאַרדריסט עס אים וואָס מען לאָזט רוסלאַנד ניט אַרויס פֿון מויל: — „גייט זיך אייך געזונטערהייט קיין רוסלאַנד, אויב רוסלאַנד איז אייך אַזוי ליב. דאָ וועלן מיר מיט פּאַוואָליעדיקן פּראַגרעס אונטער דער קאָנסטיטוציע צוקומען צום סאַציאַליזם. אַזוי פּאָדערן די אַמעריקאַנער באַדינגונגען“ — דאָס זיינען די רייד, וואָס ער רעדט ניט דערריידנדיק.

לויט הירשביינען איז רעוואָלוציאַנער בלוט דריי מאָל אָפּגעצויגן גע־וואָרן פֿון דאַנען קיין רוסלאַנד, ניט צוויי מאָל ווי עס איז אַנגענומען — אין 1905 און 1918 — צו ביידע רעוואָלוציעס. אַז אין די ניינציקער יאָרן איז אויך געווען אַזאַ יציאת אַמעריקע קיין רוסלאַנד, צו דער גרינדונג פֿון די נייע סאַציאַליסטישע פּאַרטייען — ס. ד. ס. ר. און „בונד“ — דאָס האָט הירשביינ אױסגעפֿונען. שוין דעמאָלט זיינען געווען הייסבלוטיקע, וואָס האָבן ניט געקאַנט פּאַרטראַגן די הויכע פּראָזן פֿון די הויך־רעדנער וועגן סאַציאַליזם און רעוואָלוציע. — „אַבער פֿון שלאַכטפּעל־זייט איר אַנט־לעפּן?“ — פּלעגן זיי אַנטקעגנשרייען, און זיך איינפּאַקן און אַוועקפּאַרן. געבליבן זיינען די קאַלט־בלוטיקע און די אָפּגעקילטע.

מעגלעך, אַז הירשביינ האָט זיי ניט ליב. דער טיפּ „גענאָסע“ אָפּע־פּירט צו אים ניט. אָבער כאָטש נתנען האָט ער ניט ליב, אַ גרויסע ליבע האָט ער אים געדאַרפֿט געבן — אַן „עזר כּנגדו“ וואָס זאָל פּונאַנדערשפּילן־דיק אים, אים פּונאַנדערשפּיליען און אַרויסציען דאָס בעסטע פֿון זיין כאַ־ראַקטער. אַט האָט ער אויך בערען ניט ליב געהאַט — פּונדעסטוועגן האָט ער אים אונטערגעטראָגן אַ לאַנען, וואָס האָט אים יעדע רגע געגעבן אַ נייע ליבשאַפט, וואָס דאָס האָט אים גרויס געמאַכט. און זאָל מען ניט

זאגן, אז בערע איז אַ ווערטפולער מענטש און פאַרדינט אַ בעסערע באַ- האַנדלונג. עס איז דאָ וואָס צו באַוואַנדערן אין נתנען. אזוי גיך ער האָט זיך אויסגעניכטערט פון עס-עולמשע חלומות — זייערע קאַמונעס זיינען דורכגעפאַלן — האָט ער אַריינגעטאַן אַן ענטוואַסטישן חלום אין די מעשים פון זיינע הענט: האָט ער געשוואָרן אַ שבועה! יידישע אַרבעטער דאַרפן אַרויסגעפירט ווערן פון די סוועט־שעפער, יידישע אַרבעטער דאַרפן אויס־ געגלייבן ווערן אין זייערע לעבנס־קאַנדיציעס מיט די אַמעריקאַנישע אַר־ בעטער. און דער שבועה איז ער געווען געטריי. און דאָס האָט ער דאָך דערגרייכט. ער איז אומדערמידלעך געווען אין גרינדן 3 מאָל און 10 מאָל די זעלביקע יוניאָן. און אַן סטרייק־לופט האָט ער ניט געקאַנט אַטעמען. ער איז דער באַשאַפער פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג.

איבערדאַזנדיק אים אַן אַ ליבע־אַנגלעניש וואָס זאָל פאַנאַנדערוויגן זיין האַרץ און פאַרזאַפטיקן זיינע ליפן, האָט הירשביין געמאַכט אים אויס־ זען, ווי ער וואָלט אַראַפגעשלונגען אַ שטעקן, און דער שטעקן איז מאַרקס. — פאַרוואָס קומט אים דאָס, חבר הירשביין? פאַרוואָס האָט איר געזשאַלעוועט נתנען אַ רעכטע געלייבטע? אַן עוולה, ווי איך בין אַ ייד!

(אַבער מיט דעם בוך־טעקסט פאַר די אויגן, וועט דער איינדרוק מעגלעך זיך פאַרבעסערן. וואָרים איך זאָג נאָך אַ מאָל: עס איז אַ פאַר־ לויפיקער איינדרוק, לויטן זיכרון).

און ווידער אַ מאָל דאַרף געזאָגט ווערן: וואָס איז אַפגעקומען אַ לוריען, איז צוגעפאַלן אַ חלפן. די חלפנטע, וואָס טראַגט אים אַנטקעגן ליבע, איז דורך אים געוואָרן אַ ליבע־שפילערין. דאָס איז לעאַנאַרדס שוועסטער — מלכה (מידרעד) חלפן. אַ פאַרריסענע, אַ פאַרביסענע, מיט פאַרשנירטע ליפן, שפיציק נעזל און גרינלעכע אויגן, אַ רויב־פייגעלע, האָט זי זיך אַרויסגעזאָגט אין אַ רויבערישן געיעג נאָך דעם קלאַסן־שונא פון די חלפנס — נתנען. אַבער דער פרינציפיעלער סטרייק־פירער, וועט זיך מיאוס מאַכן מיט אַ באַסישער טאַכטער? האָט זי איין מאָל פאַר פאַר־ צווייפלונג געמאַכט אַ רויבערישן אַנפאַל אויף נתנס יינגסטן ברודער, זכריהן, פאַרפלעקנדיק זיין יינגלשע אומשולד. און עס האָט איר גאָר ניט געשאַדט. זי האָט נאָך אַלץ זיך געיאָגט נאָך נתנען, ביז יענער האָט חתונה געהאַט מיט זיין טרוקענער „אידיע“ — די אַרבעטער־פירערקע דינה. און מילדרעד האָט שוין קיין ברירה ניט געהאַט און געטאַן אַ שידוך מיט איר גלייכן.

נתן שטאַרבט קינדער־אַז אין זיינע זעכציקער — לויט איין ווערסיע. אַבער לויט דעם צייטונגס־טעקסט פון ערשטן קאַפיטל, וואָס כאַפט פאַר־

אויס דעם שלום פון ראָמאַן, איז נתנס אָן אייניקל, אַ סטודענטקע, צווישן די געסט צו קריינדלס געבורסטאָג-פיייערונג. און זי רעקאָמענדירט זיך זייער פּיין; זי פּאַטשט אויס אַ סטודענט פּאַר באַנעמען זיך, „פרעש“ צו איר — ער האָט זיך אַרויסגעכאַפט מיט אַן אומעסטעטישן וואָרט וועגן די „גרינע“. און זי שטאַלצירט מסתמא מיט איר „גרינעם“ זידן. אָבער זי בעט אים גלייך איבער מיט אַ קוש. — וועמעס טעות איז עס — מיינער צי הירשביינס? עמעצנס טעות דאַרף דאָ פאַרריכט ווערן.

אַרום און אַרום קומט אויס, אַז אַפילו די פאַרקניפונג פון די צוויי משפחות פון די לוריעס און די חלפנס — איז אויך אַ רעזולטאַט פון הירש-ביינישן מעטאָד פון איינשטעלן כאַראַקטערן אויף ליבע-שפּיל. נאָר די צושטעלער פון שפּיר זיינען דאָ די חלפנס, ניט די לוריעס. און די חלפנס ציען אויך כאַראַקטער-פּראָפּיט דערפון: זיי זיינען שאַרפּער כאַראַקטערי-זירט ווי מאַנכע פון די לוריעס. — אַגב, די גלוסטונג פון די חלפנים צו די לוריעס איז געווען זייער מענטשלעכסטער שטריך. זיי די געלט-גדלנים און גזלנים, האָבן דווקא געוואָלט זיך איינקויפן אין אַרעמאַנסקן יחוס פון די לוריעס. זיי האָבן געזוכט אַ זכות אויף זיך. צוליב צו טאָן די לוריעס, פלעגן זיי אַפילו אין די פריע סוועט-שאַפּ יאָרן אַמאָל האַנדלען מענטש-לעכער, נאָכגעבנדיק אין סטרייקס פריער פון אַלע באַסעס. און צוליב צו טאָן די קינדער, כדי צו עפענען פאַר זיי די פאַרשלאַסענע הערצער פון קריינדלען און נתנען, האָט זייער פּאַטער, מאיר חלפן, אַפילו איין מאָל געפראוּווט צוצוציען פאַר אַ שותף ישראל לוריע, וועלכער האָט גענומען מקיים זיין זיין חלק שותפות מיט אַרבעטן נאָך לענגערע שעהען, ווי פריער, און מיט נעמען זיך די פּריווילעגיע אריינצושטעלן אין שאַפּ אַן אַרונ-קודש מיט צוויי ספּר-תורהס. אָבער פון דעם פּראַווו איז גאַרנישט געוואָרן. דער איידעלער בן-תורה, ר' ישראל לוריע, האָט ניט געוואָלט און ניט געקאַנט זיין קיין שותף צו דער קאַלטער רציחה, וואָס האָט געמאַכט יידן-כרידער אַרבעטן עבודת-פּרך אין נייעם מצרים פון סוועט-שאַפּ-שקלאַפּעריי. און אַחרון, אַחרון חביב — דער דאַרפסיונג, וואָס בענע איז אין „רוי-טע פעלדער“, איז הילל אין „ניו-יאַרק-בבל“. ער איז אַ סך מער דאָ, ווי בענע דאָרט. און ווען הילל איז אין ניו-יאַרק, איז אַ פּרייד אַלע מאָל צו זען אים און איר וואָרט קיין מאָל ניט מיד געוואָרן צו הערן אים רעדן. מיט היללן זעט הירשביין די נאַטור אין שטאַט און אין דאַרף, און זעט זי אַלע מאָל פונדאַסניי. מען קאַן אַלע מאָל הנאה האָבן פון הירש-ביינס אַ נאַטור-באַשרייבונג, ווי מען קאַן הנאה האָבן פון דער טויוזנסטער אויפפירונג פון אַ מוזיקאַלישער קאַמפּאָזיציע. און אַז מען הערט היללן

רעדן, הערט מען אלע מאָל הירשביינס דאַרפישן ניגון איבער זיינע רייד — דעם ווינט-בריוו און דעם וואַסער-גערויש. מיט הידדן, ווי מען וואַלט געלייענט אין „בבלי“ שטיקער פון די „קינדער-יאָרן“.

און איך האָב מורא אויסצוזאָגן, אַז אויף היללן דאַרף הירשביין ניט „אַנווענדן“ זיין הירשביינישן מעטאָד פון ליבע-שפּיט-געראַנגל. הילל, דער דאַרפסיונג, דאַרף זיך ניט „ראַנגלען“, — דער „מעטאָד“ איז אין אים. ער דאַרף זיך נאָר אָפּשעמען — ראַנגלט ער זיך אַ ביסל. ווען אין ליבע, קומט שפּיל נאַטירלעך ביי אים צום אויסדרוק, ווי ביי אַ חיה, אַנטשול-דיקט פאַר דעם אויסדרוק. ווען ניט לאַגע, וואַלט בענע אין די „רויטע פעדער“ אויך זיך ניט פאַרגאַנגען אין אַ ליבע-שפּיל — און איך וועל זיך ניט קלאָגן, הלמאי הירשביין האָט אים ניט צוגעטיילט דעם ריכטיקן זיווג. וועגן פרויען האָט הילל קיין זאָרג ניט. זיי קומען צו אים ניט געבעטן, ניט געזוכט, קעגן זיין ווילן און אַפילו איבער געוואַלט, ווי די געשלעכט-הונגעריקע יענקיכע, דאָס ווייב פון פאַרמער פּילסבוירי, ביי וועמען אין זיינע יונגע יאָרן ער האָט אָפּגעאַרבעט זומערס און ווינטערס. זיין יידישע פרוי, מינאַ האַראַוויץ, האָט ער אויך געוואונען פויעריש — דורך אַ געשדעג. מען איז אַרויסגעפאַרן אויף אַ „פּלעזשור“-באַרזשע אי-בערן איסט-ריווער צו אַ פּיקניק אויפן האַרעם-ריווער — וואָס דאָס איז געווען דעמאָט אַ מהלך ווייט פון ניו-יאָרק. זיין יידיש-רעדנדיקער חבר-פּויער טאַראַס האָט אונטערגעהאַלטן דעם יידישן פּיקניק מיט קאַנאַצקעס אויף זיין האַרמאַשקע. איז עס ניט געפעלן אַ חברה אייריש-דייטשישע בויאַנעס. זיינען זיי באַפאַלן דעם יידישן פּיקניק. האָבן די צוויי איינס-צוויי זיי אַלעמען אויסגעלייגט. איז מינאַ האַראַוויץ פאַרכאַפט געוואָרן פון זיין גבורה — איי, אַ כּוואַט! אליין אויך אַ גיבורטע, אַ סטאַליערס אַ טאַכ-טער, אַ בעקערקע פון עסעקס סטריט, וואָרט זי אים זייער געפאַסט פאַר אַ ווייב. האָט ער יאָ געהאַט מיט איר אַ „געראַנגל“. עס האָט אים גענו-מען יאָרן ביז ער האָט זי אַרויסגעקראָגן פון שטאָט אין דאַרף אַריין — זי האָט בשום אופן ניט געוואָרט — זי האָט אַרויסגעהאַפּט דעם טאַטן, דעם סטאַליער, צו דער הוצאה. איז אַט דער געראַנגל צווישן דאַרף-הילל און שטאַט-מינאַ געווען אַזוי גוט ווי אַ ליבע-געראַנגל, וואָס פון הילל זייט איז ער געפירט געוואָרן מיט דער זעלביקער רואיקייט פון געמיט, ווי אַ פּויער ראַנגלט זיך מיט שדעכטן וועטער. האָט עס דערפאַנגט גענוג שפּיל, וואָס האָט געגעבן דעם געפיל, ווי אַ פעלד וואַרפט זיך צווישן היץ און קעלט. אַ נאַטור-דערשיינונג. שלינגען מיר זשאַדנע די אַלע שטעלן, וואו הילף באַווייזט זיך מיט אַדער אַן מינאַ.

פ ר ז ה י ר ש ב י י ן

נאָר אַ פּראָגע צו פּרעגן איז דאָ. אויב מיר זיינען אַזוי פּאַראַניטע־רעסירט אין הילדן, און ער פּאַרנעמט אַזויפיל אַרײַט אין ראַמאַן — אַ סך מער ווי בענע אין „רויטע פעלדער“, נאָך די צוויי אויבן־דערמאָנטע ליבע־נאָועלן, פּאַרכאַפּט ער פּאַר זיך די בעסטע קאַפיטלען פּון ראַמאַן — פּאַר־וואַס־זשע מאַכט ער דעם איינדרוק פּון אַ זייטיקן, וואָס מיט זיך ניט אַריין. אַלס דער עלטסטער פּון די ברידער לוריע, איז ער טיטולירט הויפט־העלד, און איז באַרעכטיקט דערצו, אָבער פּאַקטיש ווערט ער קיין הויפט־העלד ניט.

ווייל ער ברענגט מיט זיך קיין פּראָבלעם ניט. ער איז קעגן דאָס יידי־שע בבלען זיך אין די שטעט. אָבער דאָס איז ביי אים ניט קיין טעאָריע, נאָר אַ געפיל. ער האָט פיינט שטאַט. ער האָט פיינט שאַפּ, ער האָט בלויז פּאַראַכטונג צו דער נאָדל. ווען אין שטאַט, איז ער אַ שווערער אַרבעטער — אַ האַפּן־אַרבעטער, אָדער אַן ערד־גראַבער. און כאַטש ער האָט, אַז דאָס בבלען זיך אין די שטעט, איז פּאַר יידן אַן אומגליק, ווערט עס דערפון ניט ביי אים קיין יידי־פּראָבלעם. ער איז גענוג ייד, אַז ווען ער אַרבעט ביי אַ גויאישן פּאַרמער, וועט ער ניט שלאַכטן קיין חויר און ניט שעכטן קיין הון אַפילו. און ייד גענוג אום צו וועלן האָבן אַ יידיש ווייב. אָבער דאָס וואָס זיינע יוגנט־חלומות וועגן יידישע דערפער זיינען ניט מקוים געוואָרן, איז פּאַר אים קיין פּראָבלעם ניט. „נו, מילד, אַזוי איז דאָס לעבן“. אָבער עס דאַרף יאָ זיין פּאַר אים אַ פּראָבלעם. — די מעשה איז אין דעם, וואָס אין ראַמאַן איז דאָ דער דאַרפּסיונג בענע. אָבער עס פעלט יוסף ראַטנער, דער נאַציאָנאַלער ייד, וואָס חלומט וועגן יידישע קבוצות, וואו עס זאָל ניט זיין — אין ארץ־ישׂראל, אין קרים, אין ביראַ־בידזשאַן, און הירשביין — ער איז ביידע, בענע און יוסף צוזאַמען. הילד דאַרף ארייננעמען אין זיך יוספן. אָט ווען הירשביין וועט אַמאַל פּאַר־טראַכטן אַ יידישן דאַרפּס־ראַמאַן — מיט אַ קבוצה אין אַמעריקע — אָט דעמאָלט וועט אַ הילל־יוסף זיכער ביי אים ווערן דער הויפט־העלד. פריער אָדער שפעטער וועט הירשביין עס טאָן. — אָבער אויך יוסף איז ניט גענוג. הירשביין האָט נאָך אַ דריטן אין זיך, וואָס הילד דאַרף ארייננעמען אין זיך — וואָס וועגן דעם וועל איך באַלד רעדן.

אומזיסט געזאָגט, „אחרון, אחרון חביב“ אויף הילדן. הירשביינס „אחרון, אחרון חביב“ איז ניט דער עלטסטער, נאָר דער יינגסטער פון די לוריע־ברידער — זכריה — קריינדלס צווילינג־ברודער, וואָס בעת קריינדל־קער־אַיין סטאַן פיערט איר 70־טן געבורטסטאָג, שטייט ער

אנגעשפארט אן דער עמפיער סטייט בידינג און גיט ניו-יאָרק אַ צונאָ-
מען: בבֿל!

הייסט עס, אָז עס איז פאַראַן עמעצער, וועמען הירשביין האָט נאָך
שטאַרקער ליב איידער דעם יידישן פויער? יאָ ווען ער קערט זיך אום
פון זיינע וועלט-רייוועס און באַזעצט זיך אין ניו-יאָרק, איז צום ליבסטן
אים דער יידישער דאָקטאָר פון דער איסט-סייד. און דאָס איז זכריה
געוואָרן. אין ערשטן ראָמאַן פון דער טרילאָגיע איז זכריה פאַרבליבן
כמעט אומבאַמערקט. ער איז געווען קריינדלס שאַטן, וואו זי איז גע-
גאַנגען שטעלן אַ הויז, איז ער איז נאָכגעגאַנגען. און בעת די ברידער האָבן
געמהומהעוועט און איינגעריסן וועלטן, האָט ער בייטאָג געשוויצט אין
די שעפער און ביינאָכט האָט ער געדערנט. פלוצלונג האָט ער גענומען
זיך אַרויסרוקן און שטייגן, אין צווייטן ראָמאַן איז ער שוין ד"ר זכריה
לוריע. אין דריטן ראָמאַן איז ער דער באַרימטער ד"ר לוריע, דער ליב-
לינג פון דער גאַנצער יידישער אַרעמקייט. ער וואָלט שוין לאַנג געקאָנט
מאַכן אַ קאַריערע אין די רייכע געגנטן — ער האָט אַ מאַגנעטישע פּער-
זענלעכקייט און איז אַן עקספּערט-היילער — אָבער זיינע אַרעמעלייט פון
דער איסט-סייד וויל ער ניט פאַרלאָזן. בייטאָג שלאָגן זיי אים אָפּ די
שוועלן ווי אומזיסטע פאַציענטן, און קיין שעה אין דער נאַכט איז אים
ניט שפּעט צו קלעטערן אין זייערע טענעמענטס. און אַלץ ווייס ער און
אַלץ פאַרשטייט ער. שטייט צו קיין זאך ניט צו, וויל „הכל הברא״, און
דאָך פאַראינטערעסירט אין אַלץ און אַלעמען. גרייט געווען צו פאַרן קיין
רוסלאַנד און קיין ארץ-ישראל. מישט זיך ערגעץ ניט, און דאָך ווערט
ער אומעטום אַריינגעמישט. צו אים קומען זיי: דרשנים און רבנים, ציר-
ניסטן, סאַציאַליסטן, טעריטאָריאַליסטן און אַפילו קאָמוניסטן; און נאַטיר-
לעך, די קאָמפּיניערס פאַר אַלערליי פאַנדן. און האָט ער קיין אייגן געלט
ניט, שאַפט ער געלט. פון זיינע לעצטע דאָלאָרן רייסט ער אָפּ אויף
יידישע און העברעאישע ספרים. מיט איין וואָרט: דער אידעאָלאָג ד"ר
פון דער איסט-סייד איז ד"ר זכריה לוריע. די יידישע דאָקטוירים דאַרפן
אים שטעלן אַ מאַגנענט און מאַכן הירשביינען אַ באַנקעט. ער האָט זיי
געגעבן אַ תּיקון.

זיין צוגעהערקייט צו הירשביינס העראַיען־טיפּ באַווייזט ער מיט זיין
פאַרטייערונג פון דער פרוי און מיט זיין איבערקלייבערישקייט אין ליבע.
נאָכדעם ווי ער האָט אויסגעהאַלטן צוויי אַטאַקעס אין זיין יוגנט: פון מלכה
חלפן און עליזאַבעט בראַנדט — און אַ דריטע אַטאַקע אין זיינע מיטעלע
יאָרן פון אַ מעלאַנאָכאָלישער פאַציענטקע, דער כלה-מידד בערגער, וועלכע

האָט צוגעזען דעם טויט פון איר חתן אין אַ פּאָגראַם און זי טראַגט אויף אים אַריבער איר היסטערישע ליבע — איז ער פאַרזעסן געוואָרן ווי אַן אַלטער בחור : איידער פּוסטע ליבע, איז בעסער גאָר קיין ליבע ניט ! אָבער וועמען הירשביין האָט ליב, גיט ער אים אויף דער עלטער אַ יונג מיידל פאַר אַ זויב — פּריער ישראָל און איצט זיך זון זכריהן. די 20־יעריקע פּערל דובין האָט זיך אים אונטערגעטראָגן ווי אַ מתנה. און די פּערל — איז אַ פּערל ! אַ הי־געבאַרענע, נעמט זי זיך צום האַרצן אַלע ווייטיקדיקע יידישע פּראַבלעמען — ביז צום אויסלערנען זיך יידיש. ניין, הירשביין איז ניט פאַרצווייפלט וועגן דער יידישער יוגנט אין אַמעריקע. אַ סך לאָזן זיך טאַקע אַריין אין שמוּד־שטיק און אין שמוּד פון אַסימילאַציע. אָבער עס זיינען פאַראַן וואונדערלעכע אויסנאַמען. אַט די פּערל, און רעבעקאַ, וועלכע גייט פּרייוויליך זיך פּראַלעטאַריזירן, און ד"ר מאו (מאַריס) לוריע, דער זון פון הילף, וועלכער גייט אין די פּוסטריט פון זיין אַנקל ד"ר זכריה לוריע. און ער נעמט־מיט מיט זיך אַ האַלבע יידישקע — פון יידישער מאַמען און קריסטלעכן פּאָטער — עווע־לין וויססאָן — אַ ייִדי בראַנדט מיט העכערער בילדונג — וועלכע וויל זיך צוריק צונגיפשמעלצן מיטן טראַגישן יידישן גורל. — מאָ פירט זי צו אַ נאַרוואַס אַריבערגעקומענעם יידישן פּאַטריאַך. ניט פאַרשטייענדיק איי־נער דעם אַנדערנס לשון, באַנעמט זי דאָך, אַז ער גיט איר זיין ברכה. איר האַרץ עפנט זיך פאַר אַזאַ גרויס גליק, אַז זי קאָן עס ניט אויסהאַלטן. זי פאַרלאָזט דעם חדר. דער פּאַטריאַך רעדט וועגן משיחס צייטן און זאָגט נביאות, אַז די יידישע גאולה וועט זיך אָנהויבן אין אַמעריקע.

דער עפיואָד שליסט די עפאָכע, וואָס האָט זיך געעפנט מיט איבער אַ האַלבן יאָרהונדערט צוריק מיט אַ פּאָגראַם־בהלה, וואָס האָט גענומען וואַרפן גרודעס פון צעשראַקענער יידישער מענטשן־מאַסע איבערן אַטלאַנט־טיק. און די מענטשן־מאַסע האָט זיך דאָ באַרואיקט, איינגעפונדעוועט און זיך אויסגעפורעמט אין אַ ישוב, וואָס הירשביינען געפעלט עס אַנצורופן „בבל“, אָבער וואָס אַ גלויביקער יידישער פּאַטריאַך האַלט אים פאַר גענוג ראוי אַריבערצוטראַגן אויף אים די יידישע גאולה־האַפענונג. איי־דער מיר האַבן פאַר זיך דעם ענדגילטיקן טעקסט פון ראַמאַן אין בוך־פאַרם, איז שווער צו זאָגן, צי דער צונאַמען „בבל“ איז באַרעכטיקט אָדער די גאולה־האַפענונג איז באַרעכטיקט. דער איינדרוק פון פאַרלויפיקן, קאָ־פּיטלעכווייז געלייענטן צייטונגס־טעקסט איז, אַז דער ראַמאַן פאַרמאַגט גענוג גוטס צו קאָנען באַשטיין פאַר זיך ווי ער איז, אָבער זאָגט דאָך אַפן די מעגלעכקייט פאַר נאָך בעסער. די הויפּט־העלדן פעלט נאָך עפעס

צו פולער בולטקייט, גאנצקייט און פעסטער שטעלונג. עס פעלט נאך א הויפט־ראלע. עס פעלט נאך א הויפט־העלד, וואָס זאָל פאַרקערפערן הירשביינען אין גאַנצן, ניט נאָר דעם בענען און דעם יוספן אין אים, נאָר אויך דעם דריטן, וואָס ער באַהאַלט אין זיך און האָט אים נאָך קיין גע־שטאַלט און קיין נאָמען ניט געגעבן. אָט דער דריטער הויפט־העלד, וואָס וועט פאַרקערפערן הירשביינען אין גאַנצן, וואָלט צו די אַלע אַנדערע הויפט־העלדן צוגעגעבן בולטקייט, גאַנצקייט און פעסטע שטעלונג.

מיט אַנדערע ווערטער, הירשביין אַליין האָט נאָך קיין פעסטע שטע־לונג ניט צו די הויפט־העלדן, וואָס ער פירט אַרויס. ווייל ער אונטער־דריקט עפעס אין זיך. עס איז לייכט צו טרעפן, אָז דער דריטער עלע־מענט, וואָס פעלט נאָך, איז די לעבעדיקע שפּירונג פון געהיימעניש האַרט לעבן אונדז, וואָס ער פאַרמאַגט עס אין פולער מאַס, לויט דעם עדות־זאָגן פון די „קינדער־יאָרן“, און וואָס אין זיין אינטעליגענטישן פעריאָד איז עס אַנגעשרויפט געוואָרן ביז צום געקינצטן מיסטיציזם פון די דראָ־מען על־פי מעטערלינגן, און אין דעם געזינטערן פעריאָד פון זיינע פאַלקס־דראַמען האָט עס געפונען אויסדרוק אין דעם רעאליסטישן מיס־טיציזם פון אַ „בעבעדע“ און אין דעם האַלב־רעאליסטישן מיסטיציזם, וואָס פאַנטאַזירט זיך אַרויף אויף אַ פאַלקס־לעגענדע פון „אליהו הנביא“ און „ראָזשינקעס מיט מאַנדלען“ — ביידע געשפּיט פון דער געהיימעניש אי־בערעכונג פון זיינע קינדער־יאָרן. וואו איז דאָס אַהינגעקומען — פאַר־לאָרן געגאַנגען? ניין! אָז די געהיימעניש־איבערלעבונג מורמלט נאָך אין אים, איז צו דערקענען אין דער ליבשאַפט, מיט וועלכער ער מאַלט די פרומע אַט־ידישע וועלט; אין דעם עקסטאַז, וואָס ער זויגט אַרויס פון יעדער פרישער נאַטור־איבערלעבונג — און אויך אין דער רייכער פרוכ־פערדיקייט פון זיין ליבע־שפּיל־מעטאָד. — אַ הויפט־העלד, וואָס וועט אַפּנהערציק נעמען אויף זיך צו זיין דער טרעגער פון דער געהיימעניש־איבערלעבונג, וואָס על־פי דין וועט ער אַ שטאַרקער ייד זיין, וואָלט צוגע־געבן פול־געשטאַלטיקייט צו אַזעלכע טיפן, ווי יוסף און הילף, און אין קאַנטראַסט צו זיי, פול־באַטיקייט צו אַזאַ טיפן, ווי „גענאַסע“ נתן, און ווען הירשביין וואָלט מיט יענעם הויפט־העלדס אויג אַרומגענומען די עפאַכע פון „בבל“, וואָלט ער פון „בבל“ אַרויסגעקראָגן די אמתע גאולה־בבואה מעלגלעך, אָז די אויטאָביאָגראַפישע זכרונות, וואָס ער שרייבט איצט און וואָס דאַרפן אים אין גיכן אַריינפירן אין פעריאָד פון זיינע ערשטע יאָרן אין אַמעריקע, ווען זיינע פאַלקס־דראַמען זיינען געשריבן געוואָרן.

פ ר ז ה י ר ש ב י י ן

וועלן טאן מיט אים נאך אַ גרעסערע פעולה, ווי די „קינדער־יאָרן“ און ווערן צוגרייטן אַ נייעם, פעסטערן און גאַנצערן און שאַרף־זעעוודיקערן, עפאָכע אַרומנעמענדיקן ראַמאַן, מיט אַן אויבן־אַן פאַר דעם הויפט־העלד, וואָס וועט פאַרקערפערן הירשבייגען אין גאַנצן. וואו וועט יענער ראַמאַן זיך אָפּשפּילן? מעגלעך אויף דער וועלט־סצענע, וואָס פּרז הירשבייג האָט דריי מאָל אַרומגערייזט.

פּרז הירשבייג, 1941.

דוד איגנאטאָו

דוד איגנאטאָו — דער פּאָעט-ראַמאַניסט

אַ מעשה אין אַ מעשה — די טרייבֿקראַפט פֿון געשעענישן

עס איז משמעות ניט לייכט פֿאַר אונדזער קריטיק צוצוטראַען צו דוד איגנאטאָו.

אַט איז שוין אַ צוויי יאָר, ווי זיין דרייבענדיקער ראַמאַן „אויף ווייטע וועגן“ איז דערשינען — און אַ חוץ רעצענזיעס אין צייטונגען און וואַכנשריפטן, וואָס זיינען גיכער געווען צוזאַגן צו שרייבן, פּאַרליר־פיקע באַמערקונגען, וואָס דאַרפֿן דינען אַריינצופירן אין אַן אויספירלעכער קריטיק — איז דערוויל נאָך קיין גרינטלעכע אַפּשעצונג פֿון ראַמאַן — זאָל זיין אַפילו אַן אַרונטערייסנדיקע — ניט דערשינען.

אַבער וואָס ווייטער אין דער פּערספעקטיווע, וואָס מער מען באַפרייט זיך פֿון דעם ערשטן אינדרוק, וואָס קאָן מעגלעך זיין פּאַרפירעריש, אַלץ מער פּעסטיקט זיך די איבערצייגונג — ביי אַ צאָל קריטיקער און לייע־נער, — אַז דער ראַמאַן איז אַ קאַפיטאַל־ווערק, אַפילו ווען מען זאָל שוין צוגעבן אַ העלפט פֿון די פעלערן, אַדער גאַר אַלע פעלערן, וואָס די ערשטע רעצענזענטן האָבן אַנגעטאַפט; אַ קאַפיטאַל־ווערק, וואָס וועט באַצייכענען אַן אַרט אין דער יידישער ליטעראַטור, צו וועלכן מען וועט נאָך אין פּאַר־דויף פֿון די יאָרן מערערע מאָל זיך אומקערן.

די קריטיק האָט עפעס מורא צוצורירן זיך צום ראַמאַן; ווי זי וואָלט עפעס ניט געטראַפֿן, וואו איז דאָ די אייגנאַרטיקייט וואָס קאָן זיך אַרויס־שטעלן פֿאַר אַ גרויסער מעלה אין וואָס זי באַשטייט, קאָן זי ניט כאַפֿן. און וועגן זיך בין איך נאָך אויך ניט זיכער, צי איך האָב שוין די ריכטיקע מאָס פֿאַרן ראַמאַן; אַבער אַנצוהאַלטן דאָס פּאַרשוויגן, וואָלט שוין געווען אַ פּאַרברעכערישע פּאַרנאָכעסיקונג. בלייבט קיין אַנדער ברירה ניט, ווי צו עקספּערמענטירן מיט קריטיק — פּאַרלויפיק זיך צו באַנוגענען מיט באַשרייבן די אייגנאַרטיקייט אין דעם אינהאַלט און געבוי פֿון ראַמאַן — אין דער האַפענונג, אַז אַזוי אַרום וועט די געזוכטע מאָס, מיט וועלכער אים צו מעסטן, מיר זיך שפּעטער געבן.

ווי זאל איך אנהויבן? — איך וועל פרוואוון אזוי :
מען שטעצט אפט די פראגע — ביי די אמעריקאנער : ווי וואלט גע-
ווען, ווען יעזוס זאל זיך באווייזן אין אמעריקע פון היינט צו טאג? —
ביי אונדז יידן : ווי וואלט געווען, אז משיח זאל קומען קיין אמעריקע? —
וואס פאר א קבלת פנים וואלטן זיי געהאט ?

די טעמע איז שוין אייניקע מאָל באַארבעט געוואָרן אין דער ליטע-
ראַטור — סאַטיריש אַדער הומאַריסטיש ; עס ווערן אויסגעלאַכט אי די
קבלת פנים געבער, אי די בכבודיקע געסט ...

די פראגע, וואס איגנאטאָוס ראָמאַן פרעגט, און אָן שום ליצנות,
אין פולן ערנסט : ווי וואלט געווען, אָ אַ פאַרצייטיקער נביא זאל זיך
באַווייזן היינטיקע צייטן צו די יידן פון אמעריקע? — און דער ראָמאַן
ענטפערט : ניט נאָר ווי וואלט געווען, נאָר עס האָט זיך טאַקע באַוויזן,
און ניט איין מאָל ; ער איז אַלעמאַל דאָ — אין אַלערליי געשטאַלטן, פאַר-
שטעלטע, ניט דערקענטע, נאָך בעסער : פאַרלאַכטע, פאַרשפּאַטע, אויס-
געחזוקטע, דורכגעפאַרענע — אָבער דער נצחון איז אַלמאַל זייערעד טראַץ
זייערע אויגנשיינלעכע דורכפאַלן.

און נאָך בעסער : אויב עס איז וואָס אויפגעבויט געוואָרן, אויב אַ
בנין פון יידישן לעבן אין אמעריקע איז אויפגעשטעלט געוואָרן, איז עס
דעם נביאס אויפטו. אָן זיין בענטשנדיקער אַריינמישונג קיין אויפטו. אַפילו
זיין דורכפאַל איז אַ ברכה.

דאָס איז איין שטיק פון דער אייגנאַרטיקייט פון ראָמאַן.
אָבער איך האָב עס געזאָגט מיט מיינע ווערטער ; איך וועל עס
פרוואוון זאָגן מיט איגנאטאָוס שפראַך — נוצנדיק זיין טערמינאָלאָגיע.
דוד איגנאטאָוו איז לכתחילה אַ דערצייער פון מעשהדעך געווען —
און בלייבט עס נאָך איצט אויך. אַפילו ווען ער שילדערט דאָס רעאַלע
לעבן, מיט צענדליקער העלדן, וואָס גייען האַרט ביי דער ערד, דערציילט
ער אויך אַ מעשהדע. ווי קומט די מעשהדע אַהין אַריין? — ער טוט זי
אינעווייניק אַריין אין די געשעענישן. און נאָך בעסער : איגנאטאָוו זאָגט,
אַ די מעשהלע אינעווייניק איז די געהיימע קראַפט, וואָס טרייבט אָן
מיט די געשעענישן. און וואו שפילט זיך די באַהאַטענע מעשהלע אָפּ? —
אין די נשמות פון די מענטשן. פון דאָרט, פון די נשמה-באַהעלטענישן
פלייצן די געשעענישן אַרויס, אַפּשפיגלענדיק דעם דרויסן, אין דער גרויער
ווירקלעכקייט, די וואונדער מעשהדע, וואָס שפילט זיך אינעווייניק — און
די ווירקלעכקייט ווערט דורך דעם שוין אויס גרוי, זי ווערט וואונדערדעך.
און ווען אַפילו די געשעענישן פלייצן ניט דירעקט פון די מעשהדעך אַרויס,

ב. ריווקין

זיינען עס די מעשהלעך, וואָס ציען זיי צו צו די מענטשן, די טרעגער פון די מעשהלעך; זיי מאַכן אַז אַזאַ אַדער אַנדער געשעעניש זאָל געשעען צו דעם מענטשן.

און ניט נאָר זאָגט עס אינגאַטאָו, נאָר ער האָט דערויף אַ גאַנצע מעשה־פּילאָזאָפּיע: מענטש־לעבן נשמות זיינען געסטן, וואו עס הויערן, ווי פּויגל, מעשהלעך. — זוי אַזוי קומט דאָס?

וואָס עס גילט אין דער נשמה, וואָס עס האָט דאָרט ווערט און האַפט איז עס דאָס שפּריץ פּיכט, מיט וועלכן זי פאַרמערט די פּיכטיקייט פון דער וועלט.

(ליכט ביי אינגאַטאָוון שטייט פאַר הייליקן גייסט. אינגאַטאָו איז ניט דער ערשטער צו געברויכן דעם אויסדרוק, אַלע מיסטיקער — די מקובלים, די חסידים — האָבן עס געטאָן פאַר אים. ר' נחמן בראַצלעווער האָט זיין גאַנצע תורה אין „ליכט“ אַריינגעטאָן. דער סימבאָלישער זין דערפון איז, אַז ווען הייליקער גייסט וואַלט געוואָרן זיכטבאַר, וואָלט דאָס אויג עס געשפּירט ווי פּיכט. און מיסטיקער, אין זייער עקסטאַז, זען טאַקע בפּועל ממש ליכט).

און ליכט שפּריצט זיך אין דער נשמה אָן, ווען דער מענטש טוט זיך אָן אַ גבורה, האַנדלט אין הייליקייט, אַפּפּערווידיקייט, אין ריזיקע, פון זיין נשמה וועגן — אין קאַמף מיט זיין אייגענעם גוף, אַדער מיט דעם גוף פון דרויסנדיקן לעבן — מיט דעם חומר, מיט דער מאַטעריע פון דער ווירקלעכקייט. ראַנגלענדיק זיך מיט שטערנוגען, מניעות, וואָס גיבן ווידערשטאַנד, וואָס דאָס טאַקע איז די מאַטעריע פון לעבן — ווען ער איז זיי גובר מיט נשמה־גבורה, פאַרמערט דער מענטש זיין נשמה־פּיכטיקייט. און דער מענטש ווייס, ווען פּיכט שפּריצט זיך אין אים אָן — ס'קוועלט אין אים אָן גלויבן, טראַפּן פאַר טראַפּן.

און אַט די ליכט שפּריצן, אַט די טראַפּעלעך גלויבן — אַט די גייסט קערנדלעך — ווערן געציילט און אויפגעהיט: זיי ווערן געוואויגן און גע־מאַסטן אויפן האַר. די פּינקט־לעכסטע רעכענונג ווערט פון זיי געפירט, און זיי ווערן איינגעקריצט פונקענווייז אין ספר הזכרונות פון אַ מענטשנס נשמה.

און לויט די אויסגעקריצטע פונקען פון דעם ספר צייכנט זיך דער גורל פון מענטשן, צייכנט זיך, אַבער ווערט ניט פאַרזיגלט. ווייל דער ספר איז דאָך קיינמאַל ניט קיין געענדיקטער. אַלץ ער בלעטערט זיך, עס קומט צו בדאָט נאָך בלאַט — מיט די ווייטערדיקע אויפטוען פון דער נשמה אין צוזאַמענשטויס מיט דער מאַטעריע פון דער ווירקלעכקייט.

די פינקלדיקע בלעטער ווערן אויפגעזונגען ווי נאטן, אדער ווערן אויפגעבליצט אין זעאונגען אדער וועבן זיך אויס אין אַ מעשהלע, כסדר — און אַט די געהיימע מעשהלע וואָרפט זיך אַריין אין דעם אינעווייניק פון די געשעענישן און פאַסירונגען, דורך וועלכע דער מענטש טרעט — זי גיט עס ערשט אַריין אין זיי זייער אמתן זין.

עס קומט אויס, אַז דער מענטש שפילט אין זיי אַריין אַ מעשהלע, דאָס פרעמדע אויג אַלעמאַל, און דאָס אייגענע אויך, כמעט אַלעמאַל — וועט בלויז די געשעענישן און פאַסירונגען, און זעט ניט די געהיימע מעשה-לע, וואָס האָט זיך אַריינגעשפילט אין זיי — ווייס דער מענטש ניט זייער כוונה, ווייס ניט זייער זין, ווייס ניט זייער פאַרוואָס און פאַר ווען, און ווייס אַוודאי ניט דעם צוועק, צו וועלכן זיי דינען. ער זעט נאָר אַ ווילדן זינלאָזן געלאָף פון טועכצן און אַפטוועכצן, אַן אַ פאַרוואָס און פאַר ווען.

אינגאַטאָו, שילדערנדיק רעאַלע לעבנס פאַסירונגען, מיט זיך אויך אַריינצודערציילן אין זיי די געהיימע מעשהלע אויך — די געהיימע מעשהלע פון דעם מענטשן, וואָס האָט אַריינגעבלאָנדזשעט אין זיי.

אזוי אַז יעדן מענטשנס לעבן קאָן אויסגעלייגט ווערן ווי אַ מעשהלע. אינגאַטאָו רופט עס: יעדער מענטש איז אַ מעשה. און ווען ער דער-ציילט וועגן דעם מענטשן, דערציילט ער אַ טאַפּטע מעשה — אַ מעשה אין אַ מעשה — די מעשה פון די אויסווייניקסטע פאַסירונגען, וואָס דאָס אויג זעט, און די אינעווייניקסטע מעשהלע פון דעם מענטשן אין די געשעענישן, וואָס ער, דער קינסטלער, דאַרף טרעפן.

ניט ביי יעדן העלד טוט עס דאָס אויספירלעך; טאָן טוט ער עס מיט די אויסדערוויילטע יחידים, וועלכע האָבן אַנגעראַנגלט אין זיך גענוג נשמה-ליכט; מיט די יחידים, וואָס זייערע נשמות זיינען ברונימער פון גלויבן, וואָרעם זייער געהיימע מעשה איז רייך גענוג, זי זאָל ווערט זיין דערציילט צו ווערן. זיי גייען אַן עליה, באַרג אַרויף, בייקומענדיק שטע-רונגען דורך נשמה-העראַאיזם.

אזוי טוט ער מיט דעם הויפט העלד בערמאַן פון ראַמאַן „אויף ווייטע וועגן“ — וועלכער טראַגט אין זיך דאָס נשמה ליכט פון אַ ריי גלויביקע אַבות — אַ ירושה וואָס ער האָט ניט געלאָזט פאַרגליווערט ווערן אין זיך, נאָר ער האָט עס נאָך דערפרישט, איבערזעצנדיק זייער אַלט-גלויבן אין זיין סאַציאַליסטישן ניי-גלויבן.

עס איז נישט קיין הויילע פאַנטאַזיע, אַט די דאָזיקע אינגאַטאָוושע מעשה-פילאָזאָפיע. דאָס איז ניט קיין פאַרלייקענונג פון דער מאַטעריע פון דער ווירקעכקייט. פאַרקערט, ער אַנערקענט זי, ער מוז זי אַנערקענען.

ווארום אנדערש קאן גאר א נשמה זיך ניט אָננעמען מיט גבורה — צו דער פארמערונג פון איר ליכטיקייט, און פול גלויביקייט — טיידן אין צוֹ-זאמענשטויס מיט דער מאַטעריע פון דער ווירקלעכקייט, אַפּהאַלטנדיק אי־בער איר אַ נצחון. דעמאָלט ערשט שפינט זיך אַ נשמה-מעשה'לע אין אים אויס.

און דאָס וועלן דאָך אַפילו עקאָנאָמישע מאַטעריאַליסטן צוגעבן, אַז דער מענטש מוז פאַרווענדן גייסטיקע גבורה — זאָל זיין ווילן, זאָל זיין גלויבן, זאָל זיין מענטש-ליבע ביז מסירת נפש, כדי איבערצופורעמען די האַרט האַרטע עקאָנאָמיק.

אַדאָ, איז איגנאַטאָוס דערציילונג מעטאָד אַ מעשה אין אַ מעשה. און דאָס פּלאַנטערט די קריטיקער; דאָס שרעקט זיי.

און דער ענין ווערט נאָך פאַר זיי פאַרפלאַנטערטער דערמיט, וואָס איגנאַטאָוס טראַגט אַריבער זיין מעשה אין מעשה-מעטאָד פון יחיד אויף אַ גאַנצן קרייז, פון קרייז אויף אַ דור, אַדער אויף צוויי דורות, וועלכע בייטן אַפּ איינער דעם אַנדערן.

אַ דור, ווי אַ יחיד, האָט זיין אייגענע נשמה-מעשה, וואָס באַשטימט זיין גורל אין דער געשיכטע. יעדן דור ווערט אויפגעגעבן אַ סכּום מאַטעריעלע אויפגאַבן; האָט ער זיי אויפגענומען אין גרייטיקייט צו קרבן, אַדער ער האָט געוואָלט זיי אַפּקומען אין לייכטזיין, אַן דעם ווענדט זיך זיין עליה, אַדער ירידה. וויפיל ער האָט זיך אַנפאַרדינט נשמה-ליכט, אַזאָ ראָל איז אים באַשערט. האָט ער באַוווּן גבורה, וועט ער זוכה זיין, אַז דאָס גרויסע היסטאָרישע געשעעניש, פאַר וועלכער די צייט איז שוין ראוי, וועט זיך אַפּשפּילן פאַר זיינע לעבנסצייטן מיט זיין באַטייליגונג. טאָמער ניט, האָט ער אויסגעמיטן דאָס באַגעגעניש, ווערט ער מיט בויונות אַראַפּגע-טריבן פון דער סצענע.

דער ראַמאַן „אויף ווייטע וועגן“ שפּילט זיך אַפּ אין אַ מיטן — אין דעם געראַנגל צווישן צוויי דורות — דעם עלטערן פרענקל-דור און דעם יונגערן בערמאַן דור.

און נאָך געדיכטער ווערט דער פּלאַנטער פאַר דער קריטיק — איג-נאַטאָוו אין זיין ראַמאַן מאַכט אַ שפּרייז פון דורות אויף פעלקער.

וואָס עס גילט פאַר דורות, גילט אויך פאַר פעלקער. ווען מיליאָנען מענטשן נעמען זיך צונויף דורך די צייטן אין אַ פּאַלק, האָבן זיי אַ בשותפותדיקע ראַנגלעריי צו אַ העכערער ליכט-עליה — איז דאָס גאַנצע פּאַלק אַ שטייגנדיקע עליה, אַ בשותפותדיקע פּאַלקס-מעשה.

די יידן האבן אַ יידישע פּאָלקס-מעשה, די רוסן — אַ רוסישע פּאָלקס-מעשה, און די אַמעריקאַנער — אַן אַמעריקאַנישע פּאָלקס-מעשה, וואָס האָבן זיך דערציילט אין געהיים איבער די קעפּ פון די פעלקער, ביז אַהער, און ווילן זיך ווייטער דערציילן...

און ווען די פעלקער בעמען זיך צונויף אין אַ מענטשהייט, איז עס אַ וועלט-עליה: די גאַנצע וועלט גייט ווערן איין מעשה — די מעשה פון דער וועלט.

צו יענער מעשה פון דער וועלט איז אינגאטאוו נאָך גיט צוגעטראָטן. ער האָט בלויז דעם טיטל אַוועקגעשטעלט. דעם סימבאָל פונאַנדערגע-וויקלט אין מעשה-לע-פאַרום, אין זיין איבערדיכטונג פון נחמן בראַצלע-ווערס מעשות — „דאָס פאַרבאַרגענע לייכט“.

אַבער דעם אָנהויב פון ערשטן טראַט צו דער „מעשה פון דער וועלט“ האָט ער שוין געמאַכט — מיט זיין ראַמאַן „אויף ווייטע וועגן“. צוויי-דריי פעלקער מעשות שמעלצן זיך דאָ צונויף און פּראוואוּן ווערן איינס.

ווען צענדליקער טויזנטער יידן, וואָס זיינען שפעטער געוואָרן הונד-דערטער טויזנטער, האַלבע, גאַנצע מיליאָנען, האָבן זיך אַ טראַג געטאָן פון מזרח, איבער יבשה און ימים קיין אַמעריקע — האָט אַ מעשה זיך אַנגעשטויסן אויף אַ מעשה.

די יידישע פּאָלקס-מעשה — אַ פאַרציטיקע, אַ פאַרטיפטע, אין גע-דיכטע אייביקייט-שאַטנס געשלייערטע; מיט ריחות פון אַלע לענדער און צייטן אַנגעזאַפטע, מיט סכנות אַנגעלאָדענע, מיט גלותן אַנגעבלאָטיקטע; אויף שזיטה-חלפים אויסגעפרוואוטע, אויף העלדזער געכשרטע, אויף קידוש-השם געהייליקטע — און צו דעם אַלעמען נאָך אַן אַנגעלאָפענע און איבעראַנגעקוואַלענע מיט גלויבן, בטחון און נבואה...

(דער הויפט-העלד פון ראַמאַן — בערמאַן — איז דער טרעגער פון אַט דער פאַרציטיקער יידישער פּאָלקס-מעשה).

און דערצו נאָך איז די יידישע מעשה באַהעפט געווען, מיט אירע אייבערשטע שפיצן, דורך דער פּסיכישער אַנגעשטעקטיקייט פון די דע-מאָלטיקע יידישע ראַדיקאַלן, מיט דער רוסישער מעשה — דעם אונטער-צאַרישן, אונטערערדישן, ברייט און געדיכט ברומענדיקן, פאַרפייניקטן און פאַרשטיקטן רוסיש-פאַרשישן מאַסן-דראַנג צו בונט און רעוואָלוציע.

די רוסישע מעשה, וועלכע ווי זי האָט זיך אַהער דערטראָגן, איבער-זעצט אין דער פּראָזע, און טיילווייז אויך אין דעם באַוואוסטזיין און אַ האַרעלע אויך אין די מעשים פון די אַריבערגעקומענע יידיש-רוסישע ראַ-דיקאַלן.

— א געשאַרפטע אויף פויערשע העק און קאַסעס, אַ געשליפענע אויף דער סענסיטיווע אַדעלקייט פון דער רוסישער אינטעליגענץ; אַן אַנגעטריפֿטע טע מיט פערזענלעכער מאָרטירערשאַפט, אַ העראַאיזירטע, אַ געשטרעקטע אויף תּליות, אַ פּאַרקלעמטע אין קאַזעמאַטן — דאָ בלאַנקט פינקלענדיק מיט דעם בלענד פון די סיבירער שנייען, דאָ קופּערדיק רויט מיט דעם פּאַררוי־כערטן פּייער פון עקספּלאָדירנדיקע באַמבעס.

(פרענקל און זיינע חברים, און עכטער פון זיי אַלעמען ווידער אַמאָל בערמאַן — און אויך די פּאַר פּאַראַידישטע רוסן פון ראַמאַן — זיי זיינען די טרעגער פון די צוויי מעשות אין איינעם — פון דער פּאַרוסישטער יידישער אַדער פּאַריידישטער רוסישער מעשה).

און די אַמעריקאַנישע מעשה —

אַמעריקע האָט איר אייגענע פּאַקס מעשה צו דערציילן דער וועלט : אַ יונגע, אַ פּרישע, אַ צייטווייליקע, אַ דערווייליקע „דערווייליקייט“ איז אַמעריקעס חלק אין דער אייביקייט, לויט איגנאַטאַווס מעשה־פּילאָזאָפּיע — אַן אַפענע און אַ פּלאַכע מעשה, וואָס גיט זיך פּלוצלונג אַ ריס מיט רוישיקן אימפעט און שוואונג אין דער הויך, אין דער הויך, כדי באַד ווידער אַראַפּצולאָזן זיך נידעריק און פּלאַך — אַזוי אירע פּרעריס, אַזוי אירע שטעטלעך און שטעט און אַזוי אירע מענטשן.

— צוויי־דריי פעלקער מעשיות האָבן זיך באַגעגנט און פּאַרמאַסטן — צוויי־דריי צו ליכט זיך ראַנגלענדיקע פּאַלקס נשמות — און עס האָט זיך גענומען וועבן אַ נייע נשמה־ליכט מעשה וועגן דעם רוסישן יידן אין אַמעריקע.

און אויך די מעשה איז די מעשה פון איגנאַטאַווס ראַמאַן. — לויט איגנאַטאַווס ראַמאַן האָבן די צוויי־דריי פעלקער מעשיות זיך באַגעגנט, זיך פּאַרמאַסטן, און נאָך עד היום — ביז צום סוף פון ראַמאַן נאָך גיט שלום געמאַכט.

דער סוף פון ראַמאַן איז בערמאַנס אַ נייער פּאַרמעסט אויף אַמע־ריקע דורך אַ טיפּערן אַריינטאָן זיך אין דער יידישער מעשה, און ער באַ־צאָלט מיטן לעבן פּאַר אַט דעם נייעם פּאַרזוך. — דער עיקר אַבער, ווי געזאָגט, פּאַרנעמט זיך דער ראַמאַן מיט דעם געראַנגל פון די צוויי דורות.

כדי אַריינצופירן דעם ליינער אין ראַמאַן און גלייכצייטיק אים געבן צו שפירן די איגנאַרטליקייט, מיט וועלכער איגנאַטאַוו באַהאַנדלט זיינע מענטשן — קלייב איך אויס אַן אַוונט ביי פּרענקלען — די פּייערונג פון געבורטסטאָג פון זיין טאַכטער זינאָ — צו וועלכער די מערסטע העלדן

פון ראמאן קומען זיך צוזאמען און שטויסן זיך צונויף. דאס וועט מיר געבן א געלעגנהייט צו באקענען דעם ליינער מיט זיי, פארשטעלנדיק זיי איינעם נאָכן אנדערן.

פרענקל — אַן אַנטלאָפּענער פון סיביר. דער ערשטער וועקער, דורך וואָרט און שריפט, פון דעם יידישן אַרבעטער דאָ. שרייבער, רעדנער און אידיאישער פירער פון דער יידישער אַרבעטער באַוועגונג, איידער נאָך די גרויסע יידישע יוניאָנס האָבן זיך דאָ איינגעשטעלט. לויט אינגאָטאָוו, איז אָט דער געוועזענער „ביבלישער ברודער“, אויסקריסטאָלי-זירנדיק זיך פאַר אַ סאַציאַל־דעמאָקראַט קיינמאָל ניט פאַרטיק געוואָרן מיט זיינע איבערלעכע ספקות; בלייבט ער — אין האַרצן — אַ האַלבער אַנאַרכיסט, אָבער פאַר דער עפנטלעכקייט — אַ שטרענג־שבשטרענגער סאַציאַלער דעמאָקראַט — וואָס דאָס שטערט אים אָבער ניט צו זיין גלייכ־צייטיק, אונטער דער מאַסקע פון שטרענגקייט, אַ גאַנץ זוייכניקער קאַמ־פראַמיסדער.

ער האָט גלויבן, אָבער אַ האַלבן גלויבן, ניט קיין געלייטערטן — אַ גלויבן, וואָס ווערט ניט אונטערשטיצט פון אַ לויטערן ווילן.

ווען די גענאָסן פון זיין קרייז אַרבעטן זיך אַרויף און ווערן באַסעס־מאַנופעקטשורערס, שטורעמט ער צוערשט און פראַטעסטירט, דערנאָך אָבער געוואוינט ער זיך צו און מאַכט שלום — ווייל גוטפריינטשאַפט מיט רייכע גענאָסן איז „נוצלעך“ פאַר דער באַוועגונג.

אין האַרצן עקלט אים פאַר דער „פרייע־ליבע“ הפקרות, אָבער ווען די באַוועגונג „פארלאַנגט“ עס פון אים, האַלט ער אַ קורס לעקציעס וועגן פרייער ליבע פאַר יונגע יינגלעך און מיידלעך.

אים געפעלט דווקא אַמאָל אויסצוהערן בשתיקה אַ דרשה פון אַ רב — אָבער ווי קאָן ער זיך מודה זיין פאַר דער באַוועגונג אין אַזאַ שוואַכ־קייט? — פאַרגיטיקט ער זיך דערמיט, וואָס ער פירט אַ שאַרפע אַנטי־רעליגיעזע פראַפּאָגאַנדע אין זיין וואַכנשריפט „ליכט“.

אַ שוועכלינג, וואָס באַפאַנצערט זיך מיט כדומרשטער גבורה. ווען בערמאַן באַווייזט זיך, איז די צייט פון רעכענונג פאַר פרענקלעך געקומען.

איין דור האָט געיאָגט דעם צווייטן פון דער סצענע. פריער פון אַלץ, איז אויפגעלאָפן ווי אַ מכה און געפלאַצט פרענקלעך אין פנים אַריין זיין קאַמפראַמיסלעכע טאַלעראַנץ צו די באַסעס אין דער באַוועגונג — צוליב די אינטערעסן פון דער באַוועגונג! — אַ דאַנק בערמאַנען.

ב. ריווקין

עס האָט דעמאָלט געהאַלטן אין מיטן אַ גענעראַל־סטרייק, אין דאַמען־היט־פּאַך — אַ סטרייק, וואָס איז אַרויסגערוּפֿן געוואָרן און איז געטראָגן געוואָרן אין דעם גייסט פֿון ענטוויאַזם און גלויבן, וואָס בערמאַן, דער „נביא־סאַציאַליסט“, האָט אין אים אַריינגעבאַזאָן.

דאָס איז געווען דער ערשטער סטרייק פֿון דעם מין. פֿרענקלען און זיינע גענאַסן איז קיינמאַל ניט געלונגען אַזאָ סטרייק אַרויסצורופֿן. דורך זיינע רעדעס און דורך זיין סאַציאַליסטישער וואַכנשריפט „פֿיכט“ האָט פֿרענקל געפֿאַדערט און געמאַנט סאַציאַליזם און יוניאַניזם. האָט ער גאָר־ניט טאַקע אויסגעפֿירט? וויפֿיל ניט איז יאָ. סאַציאַליזם איז יאָ געוואָרן דעם ייִדישן אַרבעטערס נייע תּורה, פֿכבוד שבת און יום־טוב, וואָס האָט אים פֿאַרביטן דער רבס דרשה. פֿרענקל פֿלעגט זיי דערציילן מעשיות וועגן די רוסישע רעוואָלוציאָנערן מאָרטירער — זשעליאַבאַוו, פֿעראָוסקאַיאָ. דער ייִדישער אַרבעטער פֿלעגט עס אויסהערן מיט פֿאַרגעניגן און אַפֿלאַדירן. און ביי דעם פֿלעגט עס בלייבן. יוניאַניזם האָט פֿרענקל ניט אויסגעפֿירט. די סטרייקס פֿלעגן זיך ענדיקן מיט מיאוסע דורכפֿאַלן. די אַרבעטער פֿלעגן זיך צולויפֿן. סקעבס פֿלעגן פֿאַרנעמען די פֿלעצער פֿון די סטרייק־קער. די פֿעצטע פֿלעגן זיך אומקערן אין די שעפער מיט בזיונות, איינגע־בעטענע. און איינמאַל האָט אַזאָ סטרייק אין אַ דאַמען־הוט־פֿעקטאָרי, גאָר געפֿירט צו אַן אומגעריכטן פֿאַר פֿרענקלען רעזולטאַט: די צוויי אַרבעטער פֿון זיין ערשטן סאַציאַליסטישן קרייז, די „אַפֿגעריסענע בלעטער“ — קאַל־מאַנאוויטש און בערנשטיין — זיינען אַליין געוואָרן באַסעס פֿון אַ סוועט־שאַפֿקע — מיט די בעסטע ברכות אויפֿן סאַציאַליזם, אָבער באַסעס.

(די צוויי געוועזענע אַרבעטער — קאַלמאַנאוויטש און בערנשטיין: קאַלמאַנאוויטש'ס — גוטמוטיקייט און האַרץ; בערנשטיין'ס — אויס־רעכענונג און קאַפּ. ווען זיי אַרבעטן זיך אַרויף אויף מאָנאָפֿעקטשורערס, ווערן זיי די ערשטע „אַרייטניקעס“ אין דער באַוועגונג).

דאָס מאָל אָבער אין דעם סטרייק, וואָס בערמאַן האָט אַרויסגערוּפֿן, האָט עס אויסגעזען, אַז דערפֿאַלג איז געזיכערט — דער סטרייק וועט געוואונען ווערן, און אַ יוניאַן וועט געגרינדעט ווערן.

דער יונגער בערמאַן, אַ זון פֿון אַ שטאַט־מגיד, — וועלכער האָט אין דער היים געזאָלט ווערן אַ רב, און מיט זיין סמיכה אויף רבנות און רבני־שער התּלהבות, זיך אַריינגעוואָרפֿן אין דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג און קומענדיק קיין אַמעריקע דאָ געוואָרן פֿרייוויליק אַ שאַפֿ־אַרבעטער. בערמאַן האָט גאָר אויף אַן אַנדער אופן געווירקט אויף די אַרבעטער. — ער פֿלעגט זיי נעמען מיט דעם, וואָס קעגן זיין ווילן אַפֿילו פֿלעגן אין זיינע

רעדעס זיך אריינרייסן מעשה'לעך, — אגדות פון תלמוד און מדרש: רבא בר בר הנא, רב שמעון בן יוחאי...
 אים האבן די אַרבעטער ניט נאָר אַפּלאַדירט; עס פּלעגט זיי אַ הויב טאָן פון די פּיס, און זיי פּלעגן אַלע נאָכגיין.
 און ווירק'לעך, אַ יוניאָן איז געגרינדעט געוואָרן, אַבער ניט אַזוי, ווי בערמאַן האָט דאָס דערוואָרט.

בערנשטיין, דער באַס-סאַציאַליסט, אונטערשטיצער פון „ליכט" און בוזים-פריינט פון דער גאַנצער סאַציאַליסטישע פירערשאַפּט און פון פרענקלען — האָט די באַסעס פאַראייניקט אין אַן אַסאָסיאיישאַן.
 — וואָרום — האָט בערנשטיין זיך צוגעטראַכט אַ תירוץ — ווען ניט ער, וואָלט עס אַן אַנדערער געמוזט טאָן, און מיר לעבן נאָך דערווייל אונ-טער דעם קאַפיטאַליסטישן סיסטעם.

און די אַסאָסיאיישאַן האָט אַנגעשטעלט „שטאַרקע", וועלכע האָבן געשלאָגן מכות רצח די פיקעטס, ניט דורכלאַזנדיק די פיקעטס אַרום דער שאַפּ פון דעם גרינדער פון דער אַסאָסיאיישאַן בערנשטיין...
 — וואָרים וואָס איז דער אונטערשייד? — האָט בערנשטיין זיך פאַר-ענטפערט אין זיינע געדאַנקן. — אויב ניט ביי זיין שאַפּ, וואָלטן די פיקעטס צעשלאָגן געוואָרן ביי עמעצנס אַנדערש שאַפּ; און ווען ניט ער, וואָלט אַן אַנדערער געווען דער באַס פון זיין שאַפּ — עס איז דאָס סיסטעם.

צווישן די צעשלאָגענע און צעבלוטיקטע ביי בערנשטיין-קאַלאַמאַנאַ-וויטשעס שאַפּ איז אויך געווען איינער פון זייערע אַרבעטער — בערמאַן. — איידער ער האָט פאַרלאָרן דאָס באַוואוסטזיין, איז ווילקע — אויך אַ סטריי-קער, אַ גרויסמייליקער און אַ געוואָלט-שרייער, צוגעקומען צו אים מיט אַ „הע'אַ, בערמאַן!" — און אים אַזוי אַריינגעקוקט אין פנים אַריין, און אַזוי אַרויסגערעדט: „בערמאַן" — ווי ער וואָלט אַנגעוויזן: אַט דאָס איז ער בערמאַן! — און גלייך דערויף איז בערמאַן באַפאַן געוואָרן פון די „שטאַרקע".

און די גאַנצע צייט, וואָס בערמאַן איז גע'לעגן אין בעט, זיך דער-האַלנדיק פון די קלעפּ, האָט אים אַליץ געבויערט אין מוח: ווער איז ווילקע? (זיין חשד איז ניט אומזיסט געווען: ווילק איז געווען אַ האַלבער גענגסטער).

אונטער דער שוץ פון די „שטאַרקע", האָבן סקעבס פאַרנומען די פּלעצער פון סטרייקערס. עס איז געוואָרן אַ מהומה און אַ געלאַף פון אַ טייל סטרייקערס צו זיין צווישן די ערשטע אויסצוכאַפּן די קאַנטראַקטלעך — און עס האָט אויסגעזען, אַז דער סטרייק איז שוין אַ האַלב רואינירטער...

ב. ריווקין

דאס צווייטע גרויסע געשעעניש, פון וועדכן אלע ווייטערדיקע גע-
שעענישן זיינען זיך פונאנדערגעלאָפן, איז געווען דער דערמאָנטער
אָונט ביי פרענקלען, ווען עס איז געפיערט געוואָרן זיין טאָכטער זינאָס
געבורטסטאָג. דאָרט זיינען זיך צונויפגעקומען ביידע דורות פון דעם
קרייז — יונג און אַלט — דאָרט האָבן זיך צונויפגעצויגן אַלע פעדעס פון
דעם פאַרפלאָנטערטן קנויל :

פריער פון אַרץ, זיינען צווישן די געלאָדענע געווען פון איין זייט די
באַסעס — בערנשטיין און קאַלמאַנאוויטש ; פון דער אַנדער זייט — דער אַנ-
פירער פון סטרייק — בערמאַן.

פרענקל, כאָטש ער האָט געוואוסט, אָז בערנשטיין און קאַלמאַנאוויטש
זיינען העט-מאַנופעקטשורערס און כאָטש דורך זיין וואָכנשריפט „ריכט“
איז געפירט געוואָרן די אַגיטאַציע פאַרן סטרייק — בערמאַנס אויפרופן צו
די סטרייקערס זיינען דאָרט געדרוקט געווען — האָט ער אָבער אין זיין
נאַאיוויטעט עפעס זיך ניט פאַרגעשטעלט, אָדער אין זיין געדאַנק האָט זיך
עפעס ניט געבונדן (ניין, עס איז ניט אַזוי געווען נאַאיוויטעט און אומ-
פעאיקייט צו דענקן ; גיכער איז דאָס געווען דער אייביקער קאַמפראַמיס,
וואָס ער האָט דערלאָזט, וואָס האָט אָפגעטעמפט זיין פאַרשטאַנד) — אָז דאָס
זיינען צוויי קעגנגעזעצטע צדדים אין אַ פאַרביטערטן סטרייק, אין וועדכן
אַרבעטער-בלוט איז פאַרגאַסן געוואָרן, אין זיין אַבסטראַקטן סאָציאַליסטישן
מוח האָט זיך עפעס ניט געקלעפט איינס צום אַנדערן — קאַנקרעט, פאַק-
טיש האָט ער זיך קיין חשבון ניט אָפגעגעבן : ווער איז ווער ? — עס האָט
אים אפשר אויך ניט אינטערעסירט. האָט ער געלאָדן באַסעס, „פריינט“
פון סאָציאַליזם, און אַרבעטער-פירער, וועלכע האָבן געבלוטיקט פאַרן סאָ-
ציאַליזם — דאָ, אין דעם אָונט איז אים באַשערט געווען צו דערנען אַ
האַרבע לעקציע, וואָס האָט אים דעם מוח אויפגעריסן.

אָבער ניט נאָר אויפן פלעין פון אַרבעטער און באַס — און סאָציאַ-
ליזם, האָט די באַמבע געפלאַצט פרענקלען אין פנים אַריין, אום מעגלעך
צו מאַכן, אָז נאָך אַנדערע באַמבעס זאלן קאַנען עקספלאָדירן, דאָרף מען
באַקענען די לייענער מיט די אַנדערע פאַרשויןען, פאַרזאַמלטע אַרום טיש —
מיט די געלאָדענע געסט און דער בעל-הביתטע און דער טעכטערל,
וועמעס געבורטסטאָג ווערט געפייערט...

די באַלבאַסטע, פרענקל'ס פרוי, — ליזאַ : רויכערט און זינדיקט מעשה
מאַן, די ערשטע רויכערין אין דער באַוועגונג — אַ קלייניקייט ! כדי מקיים
צו זיין די מצווה פון פרייער ליבע, וואָס איר מאַן פריידיקט מיט עקל אין
האַרצן, באַשליסט זי מיטן קאַפּ צו פאַרלאָזן פרענקלען מיטן קינד — און

גייט אַוועק צו ד"ר מינדלינען צו דינען אים פאַר אַ קעפּס-ווייב, ביז יענער פאַרבייט זי מיט מיס פינק.
ווער איז ד"ר מינדלין און ווער איז מיס פינק? זיי זיינען געלאָדענע צום טיש.

ד"ר מינדלין — אַ פּרינציפּיעלער „פּרינציפּיעלער“ אַנאַרכיסט, דער קאַסירער און קרעדיטאָר פֿון דער באַוועגונג, וואָס אויף זיין שייכות צו איר בויט ער זיין רעפּוטאַציע און קאַריערע. זיין ליבע צום אַרבעטער באַווייזט ער דערמיט, וואָס ער שינדט פֿון אים די הויט איינגעהענטיק, „פּרינציפּיעל“ צערייסט ער דעם רעצעפט, וואָס ער האָט פאַרשריבן צו אַ גוססן קינד פֿון אַן אַרבעטסלאָזן אַרבעטער, ווען דער פּאָטער דערלאַנגט אים ניט זיין „בדוט-פּרייז“ — 3 דאָלאַר — צו יענע צייטן אַ משונהדיקער פּרייז. זיין „פּרינציפּ“: מען טאָר דעם אַרבעטער ניט צוגעוואוינען צו פּילאַג-טראַפּיע; וואָס ערגער ס'וועט אים זיין, אַלץ בעסער פאַר דער רעוואָלוציע. דער קרייז זעט אין דעם קלאַסנאוויסגעאַלטינקייט. און דאָס ווערט מינדלינס פּאַספּאָרט אויף אַ רעוואָלוציאָנער. און דאָס אויך: מיט זיינע לאַסקאַווע בליקן און תּאוהדיקע שמיכלען נעמט ער די פּרויען — צוערשט אין דער מחשבה, דערנאָך בפּועל ממש.

מיס פינק — אַן עמאַ גאַלדמאַן אין מיניאַטור-פאַרמאַט. איגאַנטאָון האָט זיך זייער געהיט, זי זאָל ניט דערמאַנען עמאַ גאַלדמאַן. האָט ער זי אַ סך קלענער געמאַכט, סיי אין גייסט און סיי אין קערפּער. צווישן איין פּרייער ליבע און דער אַנדערער, געפינט זי צייט אַנצופירן פּראָפּאַגאַנדע צווישן די דרעסמייקערנים — און איינמאַל פּירט זי אַפּילו אַן מיט אַ סטרייק. זי איז ד"ר מינדלינס קעפּס ווייב, ביז יענער באַשליסט חתונה צו האָבן פאַר אַ תּכלית.

און די אינטימסטע פּריינט פֿון פּרענקלען — די פּיינמאַנס. דער פּיאַנע-פּראָפּעסאָר פּיינמאַן, אַ שווער לייביקער, לאַנגזאַם דענקן-דיקער, אָבער ערלעך פּינדיקער; מיט מאַדנע טונקעלע בענקשאַפטן, וואָס ער קאַן ניט אַרויסרעדן. פֿון זיין ביבלישער ברודערשאַפט עפּאַכע האָט זיך ביי אים אָפּגעשטעלט עפּעס אַ חלום, וואָס ער האָט קיינמאַל צום וואָרט ניט געבראַכט, וועגן לעבן אין דרויסן אונטער פּרייען הימל, אַן הייזער, אַן היטלען און האַרב-נאַקעט. זיין שטומע התלהבות גיט ער אָפּ אין דינסט צו זיין רייזנדיק שיינער פּרוי, וואָס ער פּאַסט אויף, אַז קיין בייז זאָל איר ניט געשען, בשעת זי גייט איבער פֿון געליבטן צו געליבטן; אין דער צווישן-צייט איז ער איר מאַן. זיין פּרוי, פּאַניאַ פּיינמאַן, די קעניגין פֿון דער גרופּע, וועלכע רעגירט

דורך איר שיינקייט. אין דינסט צו איר שיינקייט פיערט די גרופע ליבע-
פאעזיע — איר לייב איז ליבע־מזבח, אויף וועלכן זי ברענגט זיך אליין פאר
א קרבן.

פאר פאניא פיינמאן איז איר שיינקייט איר שטארקסטע איבערלע-
בונג. זי האט א זינגנדיקע, הגם אומגעהובלטע שטימע; זי קאן זיך אנטאן
מעשה רוסישע שיקסע, און אביסל אונטערטאנצן מעשה שיקסע — אבער
איר שמחה איז ניט פארפול, ווען ניט פארענדיקט מיט דעם ליבעס־אקט.
ניט מחמת צעלאַזנקייט, נאר ווייל זי קאן אנדערש ניט פונקציאנירן, ווי
נאר דורך ליבע. דאס איז איר שיינקייט צו טאט געבראכט. לויט אלע
כרלים פון יושר געהערט זי אלס פריז צו דעם „קאפ“ פון דער באַוועגונג —
צו ערשט איז דאס דער רוס שפּיאַפּניקאָוו, דערנאָך גאַבריעל... .

„ואחרון אחרון חביב“ — לעאָן גאַבריעל. פון דער היים מיט אַ טונ-
קעלן יחוס — אַז ער זאל האָבן זיך באַטייליקט אין אַ בלוטיקער עקספּראָ-
פּריאַציע. גיט פאַר אַ מוראדיקן אַנאַרכיסט; אין דער אמתן — אַ 100
פּראָצענטיקער עגאָאיסט. אַ מיאוסקייט, אַ קליינטשינקער, מיט אַ גע-
קריזלטן קעפּל, אַבער אַ געוואַלדיקער עזות מחוצף פנים, וואָס חוצפה און
תּאוּה — לייב און ווייב — איז זיין רעוואָלוציע. אַזוי ווי ער איז דער
אַראָנזשירער פון די פּרייע ליבע־אַרגיעס, דער צערעמאָניע־מייסטער אויף
די קאַנצערטן לטובת דער „רוסישער רעוואָלוציע“ — די צוויי הויפט־באַ-
שעפּטיקונגען פון דעם קרייז — איז ער פאַררעכנט פאַר דעם „קאָפּ“ פון
דער באַוועגונג — ניט פּרענקל — ספּעציעל ביים ווייבערשן טייל פון דעם
קרייז.

גאַבריעל פאַרקערפּערט דעם ציניזם פון עשטערן דור; פּרענקל —
דעם האַלב־גלויבן, וואָס האָט קיין כוח ניט אַנטקעגנצושטעלן זיך דעם
ציניזם. האָבן די צוויי אַ דירעקטע שייכות צו בערמאַנען: אַלס זיין פאַר-
גענגער און גאַבריעל אַלס זיין היפּוך אין פּריערדיקן דור.

און גאַבריעל פאַרלאָזט די מאַדאָם פיינמאָן, פּרעך פאַראַטנדיק זי
פאַר איר אין די אויגן מיט אַ צווייטער... .

און דערצו נאָך פאַרט ער אין גיכען אָפּ קיין בעחליץ, ווי עס האָט
געהייסן, שטודירן אָפּעראַ — אַוועק, ניט געזעגנדיק זיך מיט קיינעם, פאַר-
כאַפּנדיק אין פאַראויס ביים קאַסירער, ד"ר מינדלינען, די קינפטיקע איינ-
נאַמע פון געזעגענונגס־אַונט — וואָס אָט דאָס שטיק קליינלעכע דומפּעריי
איז פון די ווייבער אויך באַוואונדערט געוואָרן אַס אַ גוואַלדיקע העלדיש
קייט. — אַי, איז דאָס אַ רעוואָלוציאַנער! — דאָס קאָן נאָר גאַבריעל! —
האָבן זיי געשמוצערט.

ווען גאבריעל פאָרראַט זי פאָר איר אין די אויגן מיט אַ צווייטער, און פאָרט באַד אָפּ קיין בערלין, אַנטדעקט מאַדאָם פיינמאַן נאָך אַמאָל די שטיצע, אונטערטעניקע התפעלות פון איר מאַן פאָר איר, און זי ווערט אַ געטרייע ווייב, און געבערט אים צוויי טעכטער — וואָס דאָס אַגב שטערט איר אַבער ניט אַנצוהאַפֿטן פאָר אַ ריי יאָרן אַלס איר אַפֿיציעלן געליבטן איינעם פון די צוויי געוועזענע אַרבעטער פון דעם קרייז — בערנשטיינען, נאָכדעם ווי יענער האָט זיך אַרויפגעאַרבעט אויף אַ מאַנופעקטשורער, און איז געוואָרן דער ערשטער גביר פון קרייז, און קאָן דורך דעם, אַזוי צו זאָגן, פאָרבייטן איר דעם „קאַפּ“ פון דער באַוועגונג — אַ „במקום קאַפּ“ — וואָס עַל פי יושר, דיין און טראַדיציע קומט אים איר לייב.

איך ווייס ניט צווייב וועלכע מעשים טובים — אָדער איך ווייס יא, נאָר איך וויל פאָרלויפיק ניט אויסזאָגן — האָט אַט דאָס פאָרל פיינמאַנס זיך פאָרדינט ביי אינגאַטאָון אַ גרויסע זכיה: זייער טעכטערל גערטרוד לאָזט ער אויסוואַקסן צו ווערן די הייליקע כלה פון דעם הויפט־העלד בערמאַן.

קורץ פאָר דער געבורט־טאָג־פֿיערונג פון פרענקלס טאָכטער זינאַ, האָט גאָבריעל זיך באַוויזן אויף דער סצענע — פונקט צו דער באַגעגעניש פון בערמאַן און גערטרוד קומט ער אַראָפּ פון בערלין, נאָך אַן אַפּוועזנקייט פון 18-20 יאָר, און ווי עס האָט געהייסן, איינגעלאָרן פון דער ניו־יאָרקער אַפּעראַ פאָר אַ פּראָבע־אויפטריט.

איז ער דער ערן־גאַסט ביים טיש, און מען איז הויפטזעכלעך פאָר נומען מיט אים. בין איך פאָרטיק מיט די הויפט־פאָרשוינען פון דעם עלטערן דור.

אַן אַנבליק האָט „אויף ווייטע וועגן“ פון אַ היסטאָרישן ראַמאַן. עס הויבט זיך אָן מיטן אָנהויב פון די 80־ער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט — די „ביבלישע ברודערשאַפט“ און „עם עולם“ זיינען נאָר וואָס געווען אַנגע־קומען — און שליסן שליסט זיך דער ראַמאַן מיטן יאָר פון דער קערענ־סקיר־עוואָלוציע, ווייל אַ צאָל פון די העלדן קלייבן זיך אין דער רעוואַלוציע אַריין. איז עס אַ קיימאָלן פון אַ יאָר פּערציק.

איז אַבער זייער מאַדנע: צווישן די, וואָס לאָזן זיך קיין רוסלאַנד אוועק, זיינען דאָ פאָרשוינען, וואָס געדענקן נאָך די „ביבלישע ברודער־שאַפט“. און פאָרקערט, דער הויפט־העלד בערמאַן, דער פאָרשטייער פון יונגען דור, וועלכער איז אַן „עם־עולמניק“, איז נאָך אַרץ יונג. פאָר־ליבט זיך ערשט צום ערשטן מאָל, און קלייבט זיך חתונה האָבן.

ב. ריווקין

וואס איז די מעשה? — איגנאטאָו וויל זאָגן, און עס איז אויך אַ פּאַקט, אַז דער ערשטערער טיפּ, דער צינישער, ווירקט נאָך היינט צו טאָג. — מען קאָן מיט די פינגער אויף אים אַנטיילן. און דער יונגערער טיפּ, דער גלויביקער, איז אויך דעמאלט געווען. זיי זיינען אַלעמאַל דאָ פנים אַז פנים. עס איז אַן אייביקער געראַנגל צווישן ציניקער און גלויביקן — היינט צו טאָג אויך אַזוי. פאַר אונדזערע אויגן שפּילט זיך דאָס אָפּ.

פון דער אַנדער זייט וויל איגנאטאָו אויך זאָגן, און עס איז ווידער אַמאַל אַ פּאַקט, אַז דער צינישער טיפּ ווערט אַלץ מער פאַרדרענגט; דער גלויביקער טיפּ שטופט אים אַלץ מער אַראָפּ פון דער סצענע. — זיי זיינען באמת צוויי באַזונדערע דורות, וואָס פירן מלחמה אויף טויט און אויף לעבן. — איז עס גלייכצייטיק אַ היסטאָרישער ראַמאַן און אַ מעשה פון היינטיקן טאָג. איז דער ראַמאַן געשריבן מיט אַ טאַפּלער פען. טאַקע ווי געזאָגט: אַ מעשה אין אַ מעשה.

פאַר די אַלע צוועקן האָט איגנאטאָו זיך דערלויבט אַ טאַפּלען קונץ מיט דער צייט: פּערציק יאָר האָט ער צענויפגעפרעסט אין וואַסערע פינף. און איין יאָר — צווישן דער „ביבלישער ברודערשאַפט“ און „עם העולם“, צום ביישפּיל, האָט ער אויסגעשפּרייט אויף צוואַנציק, צו באַצייכענען דעם אַפּבייט פון צוויי דורות.

די קריטיקער קענען זיך קיין עצה ניט געבן און פרעגן קשיות און האָבן טענות: סטייטש?

האָב איך מיר אַן עצה געגעבן: דער ראַמאַן איז געגליכן, זאָג איך, צו אַ חלום, וואָס טוט דאָסזעלביקע: איז מקצר צייט און שפּרייט אויס צייט.

און ווידער איז דער ראַמאַן געגליכן — איגנאטאָו וועט ניט דער־לויבן זאָגן להבדיל, איז אַן אַ להבדיל — געגליכן צו דער תורה, וואו ווי באַוואוסט, איז אויך ניטאָ קיין מוקדם און מאוחר — קיין פריער־שפעטער... אַפּגעבנדיק די דערקלערונג, זעץ איך מיך ווידער צום טיש, מיט אַלע געלאָדענע געסט, ביי פּרענקלען אין הויז, וואו עס ווערט היינט גע־פּייערט דער געבורטסטאָג פון זיין טאַכטער זינאָ, — און איך נעם באַקענען דעם לייצענער מיט די יונגערע פאַרשויןען פון געזעמל. די ערשטע פאַר־דינט נאַטירלעך פאַרגעשטעלט צו ווערן זינאָ, צוליב וועמען די גאַנצע שמחה ווערט געפּראָוועט.

זינאָ, אַ ריכטיקע טאַכטער פון איר טאַטע־מאַמע — פון פּרענקלען מיט זיין וויבלעכקייט, און לייצען מיט איר מענערשיקייט, וואָס ביידע בטבע זיינען ניט אַזוי להוט געווען נאָך געשלעכט פאַרגעניגנס; נאָר לייזאָ האָט

מענערשיש געזינדיקט, און פרענקל האָט ווייבעריש געדולדעט. די טאָכ-
טער, אין זיי ביידן געראַטן, האָט זיך געהאַלטן פאַר אינטעליגענט, אַפילו
פאַר איבערגעשפיצט. איר אַמביציע איז געווען צו זיין אַן אויסערגעוויינ-
לעך מיידל, אַן אויסנאַם צווישן מיידלעך, סיי אין אירע ראַדיקאַלע אידיען,
סיי אין אויסטערלישע געפילן. זי איז עס ניט געווען, אָבער געדוכט האָט
איר עס. — אַן ווילדן רעש אין לייב, האָט זי אָבער געוואוסט, אַז וואָס עס
גלוסט, איז געמעגט. וואָס אַן אַפגעשטאַנענע איז זי? ווער איז באַלעבאַס
איבער איר קערפער? זי צי עמעצער אַנדערש? און ווען זי האָט איינמאַל
דערפילט אַ דין-דינע גלוסטונג צו איר חברטע גערטרודס נאַקעטן לייב, האָט
זי זיך דערפרייט: דאַס איז עס! זי איז אַן אויסנאַם! אַזאַ אויסצייכענונג!
זי איז אַבנאָרמאַל — אַ ליבינקע! און זי האָט זיך געוואָרפן קושן גער-
טרודס נאַקעטן לייב, מיט מענערשע ליבע-ווערטער, וואָס יענע האָט
ניט פאַרשטאַנען.

זי איז געווען אַ פליסיקע צוהערערין פון מאַדאַם פיינמאַנס ליבע-
לעקציעס; יענע האָט איר איינגעווייט אין אַלע אירע יוגנט-סעקרעטן, פאַר
איר אייגענער טאַכטער האָט זי זיך געשעמט; און אפשר אויך מורא גע-
האַט. יענע — אַ מאַדנע נאַר! — וואַלט פראַטעסטירט און עס קיינמאַל
איר ניט מוחל געווען, האָט זי אויסגעקליבן זינגאַן, אַ פרעמדע טאַטע-
מאַמעס טאַכטער, פאַר אַ תלמידה אויף איבערצוגעבן איר רייכע ליבע-
דערפאַרונגען.

איז זינאַ געווען אַ דערפאַרענע, אַן אייגענע דערפאַרונגען. איין מאָל,
נאָך אַ פריילעך רושיקן אַוונט, האָט זי באַשלאָסן, אַז זי דאַרף שוין אַ מאַן —
פאַר געשלעכטס-דערפאַרונג — איז זי אַוועק אויסזוכן דעם סטודענט בראַ-
ווערמאַנען, וועלכער האָט זיך געשאַרט צו איר, און זי פלעגט אים אַרץ
אַפּשטויסן. היינט וועט זי זיך אים איבערגעבן, אָבער דער שלימזל איז
אין דער היים ניט געווען.

איז זי אונטער אַ תירוץ אַוועק צו בערמאַנען אין צימערל, גרייט
אויף אַלץ. יענער האָט זי אויפגענומען מיט אַ סך פאַעטישע רייד, וואָס
האַבן זי זייער באַגייסטערט — און זי איז געוואָרן נאָך גרייטער. און ווען
בערמאַן האָט זי אַנגענומען ביי ביידע הענט, האָט זי שוין געמיינט: אַט
איז עס! — ערשט ער פירט זי אַרויס אין גאַס, און פון גאַס צו גאַס פאַר
אַ לאַנגן שפאַציר אין ווינטערדיקן פאַרק אַריין — אין פינצטערניש, צווישן
נאַקעטע בויםער, אין געדיכטן שניי — און ווידער אַמאָל שיינע פאַעטישע
רייד. און פלוצלונג גיט ער זי אַ כאַפּ און לאַזט זיך מיט איר לויפן באַרג
אַראַפּ — און דאַרט, אויף אַן אויסגעזוכט ערטל, אין אַ קרייז פון בוי-

ב. ריווקין

מער, גיט ער זי אַ וואָרף אין שניי אַרײַן, און זי האָט זיך שוין דערפֿרייט :
ענדלעך! — ערשט ער האָט זיך באַנוגנט מיט אײַנפֿרעסן איר פיגור אין
שניי: זאָל אָן אויסגעפֿרעסטע מענטש-געשטאַלט זיך וואַלגערן בײַנאַכט
צווישן נאַקטע בױמער, ווי אָן אײַנגעשלאָפענע זעאונג.

(דאָס איז געווען בײַ בערמאַנען אַ מין שפּײַעוודיקער שניי-צערעמאַ-
ניאַל — אָן אומשולדיקער פֿאַרשפּיל צו דערוואַכנדיקער ליבע; ער האָט
דעם צערעמאַניאַל, נאָך מיט מער פּײַערלעכקייט, שפּעטער אויך דורכגע-
פירט אויף גערטרודן).

ניין, זינאַ איז ניט זיין זיווג געווען. און פֿאַר גלאַט אַזוי און סתם
אַזוי, ווי זינאַ האָט עס געמײנט, איז בערמאַן ניט גרייט געווען. איז זינאַ
טאַקע געווען אַנגעשטויסן אויף אים. דאָס האָט איר אָבער ניט געשטערט,
ווען זי האָט דערשפּירט, אָן צווישן בערמאַנען און איר חברטע גערטרוד
גײט אָן אַ שטומער ליבע-שפּיל — זײַערע הערצער האָבן זיך שוין גע-
האַט צונויפֿגערעדט, נאָר די לײַפּן זײַנען נאָך געווען פֿאַרשלאָסן — האָט
דאָס איר ניט געשטערט, צו ברענגען גערטרודן צו בערמאַנען אין צײ-
מערץ אַרײַן, ניט אַנזאָגנדיק בײַדן, אָן זי גײט עס טאָן — בלויז פֿאַר דער
טשיקאַווער הנאה באַהילפּיק צו זײַן צוויי „נאַרן“ אין איבערקומען זײַער
ערשטע שרעק.

(און דאָס האָט איר אויך ניט געשטערט, שפּעטער — ווען זי האָט
שוין איר מאַן געהאַט געקראָגן, און אַ קינד פֿון אים געטראָגן — זי איז
מיט מזל געוואָרן די יונגסטע קעפּס-ווייב פֿון דעם פֿאַרעלטערטן גאַ-
בריעלעך — האָט עס איר ניט געשטערט צו קומען ווידער צו בערמאַנען אין
צײמערל אַרײַן — בלויז פֿאַר דער טשיקאַווער הנאה צו פֿאַרוזכן פֿון נאָך אַ
מאַן, אַ חוץ איר אײַגענעם מאַן).

ניין, זינאַ איז דווקא געווען אַ געוויינלעך מיידל, נאָר אַ הײַנט וועל-
טיקע, זײַער אַ הײַנטוועלטיקע! אַ געוויינלעך מיידל, מיט איבערטרײַבענע
פרעטענזיעס אויף אויסערגעוויינלעכקייט.

גערטרוד — זי איז עפּעס אַנדערש. זי איז ווירקלעך געווען אַן אויסער-
געוויינלעכע — אַ צנועה — וואָס אַזעלכע טרעפט מען גאָר ניט הײַנטיק
צײטן צווישן געבילדעטע און אינטעליגענטע מיידלעך, אַלץ אײַנס, ראַדי-
קאַל צי ניט ראַדיקאַל: אין פרט פֿון צניות זײַנען זײ אַלע הײַנטיקע צײטן
ראַדיקאַל... .

אַזעלכע ווי זינאַ איז דאָ אַ מיליאָן, אָבער גערטרוד איז אײַנע אין אַ
מיליאָן!

עס איז אינגאַטאַוס אַ הויפּט-פֿאַרדינסט: די אַנטדעקונג פֿון גער-

טרוד. אין דער מאָדערנער יידישער ליטעראַטור איז ניטאָ צו איר קיין גלייכן. ניט וואָס עס זיינען קיין צנועות ניטאָ, נאָר ניטאָ איז די מאָדערנע פרוי, וואָס זאָל באַטראַכטן איר לייב פאַר אַן אינסטרומענט פון וואונדער. עס זיינען זיכער דאָ אַזעלכע פרויען, נאָר מען דאַרף זי געפינען; און גע- פינען קאָן זיי נאָר איינער, וואָס איז אַזיין אין דער בחינה פון בערמאַן. צווישן דער אַלגעמיינער פאַרביליקונג פון ווייב-לייב, בפרט אין אונדזערע ראַדיקאַלע קרייזן, איז אויפצוכאַפן אַט דעם טיפּ און אים אַרויסברענגען — ממש אַ קינסטלערישער מופת.

און קלוגע קינסטלערישע אינטואַציע האָט אונטערגעזאָגט אינגאָ- טאָון אַריינצוגעבן אַזאַ טאַכטער דווקא צו די פיינמאַנס — די אַמווינ- ציקסטן אידיאישע פון דעם קרייז — צו מרס. פיינמאַן, דער ליבע פריס- טערי, און מר. פיינמאַן, איר אונטערטעניקן פאַטאקעווער.

דווקא דערפאַר, ווייל זיי די אַמווינציקסטן אידיאישע, איז ביי זיי לייב-הפקרות ניט געווען קיין הפקרה-אידיע — קיין פרינציפ, צו וועלכן דאָס לייב דאַרף בלינד זיך אונטערוואַרפן, אַלץ איינס צי עס וויל הפקרה, צי ניט. ווען דאָס לייב איז אונטער צוואַנג פון אַ דרויסנדיקן הפקרה-געבאַט, קאָן עס זיך ניט אויסהפקרן אין גאַנצן; קאָן עס ניט אויסלעבן זיין ווילד- לוסט; בלייבט עס אַלעמאַל זשעדנע, און הונגעריק און נייגעריק — און דאָס גייט אַפט אַריבער צו די קינדער, וואָס דאַרפן פאַרענדיקן דעם הפקרה- עקספערימענט.

איז דאָס פיינמאַן-פאַרל — די ערלעכסטע, די אויפריכטיקסטע, די „אומשולדיקסטע“ — דאָס בעסטע פאַרל פון דעם קרייז — האָבן זיי דווקא זוכה געווען צו אַזאַ טאַכטער, ווי גערטרוד.

דער מוטערס שפילנדיקער ליבעס-וויין, און דעם פאַטערס איבער- מענטשלעכע גינציקייט, די ליבע זיינע, וואָס האָט זיך אַליין גובר געווען, זייער ביידנס ערלעכקייט און „אומשולד“ — איז גערטרודן אַריין אין די גלידער — אַן דעם ניט געשטימטן, ניט באַפרידיקטן ליבעס-הונגער, אַן דער בייסענשי, וואָס עסט זיך איין אין די ביינער. אין פיזישן פרט האָט זי גאַרנישט געהאַט צו דערפילן, וואָס די עלטערן האָבן פאַרפעלט. דעם פיזישן חשבון האָט די מוטער פולשטענדיק אויסגעשעפט. דערפילן האָט זי נאָר געדאַרפט דעם פאַטערס פאַרשטיקטן, אומבאַוואוסטזיניקן פראַטעסט קעגן דעם ווידערשפרוך צווישן זיין ליבעס-אידעאַל, און דער מוטערס ליבעס-פראַקטיק; דער פראַטעסט קעגן דעם, וואָס ער האָט געמוזט צווען, ווי זיין ליבעס קרבן גייט אַוועק אויף הפקרה — צו דער באַפרידיקונג פון די גרעכסטע מענערשע אַפעטיטן פון אַלערליי טויגעניכסטן.

ב. ריווקין

גערטרוד האָט געדאַרפט געבן אויסדרוק צו אַט דעם פּראָטעסט; איז זי, די ערשטע געבאַרענע פֿון די פּיינמאַנס, די פּאַרקערפּערונג פֿון דעם פּראָטעסט; איז איר קערפּער געווען דאָס געפּעס פֿון דעם ציטערדיקסטן, אומבאַפֿלקטעסטן לייבעס-געפּיל.

איז זי, גערטרוד, געווען פֿונקט דער זיווג פֿאַר בערמאַנען — אַ בתּולה פֿון אַ כּוהן, אַ פּיאַנער צווישן מענטשן, וועלכער האָט כּסדר געדאַרפט געבן געבורט צום מענטשן אין זיך, האָט געדאַרפט באַהעפטונג מיט אַ פּרוי, וועלכע איז כּולה בתּולה, אַ פּרוי ערשטלינג, פֿון קיין מאַן ניט באַרירט; וואָס די פּרוי אין איר איז ניט פּאַרמינערט געוואָרן; וואָס איר לייב איז נאָך ניט קיין פֿריש געוואָרן.

ביי אַ פּרוי-בתּולה, וואָס איר גאַנצער לייבעס אימפעט איז נאָך גאַנץ, איז לייב לייכטנדיקער לבוש פֿאַר מענטש-געבורט. דער מאַן, וואָס באַ-רירט זי, איז תּיכף אַ ווידערגעבאַרענער, כּהרף עין איז ער אַ דערוואַקסן קינד. אָבער זי וועט זיך ניט עפּענען פֿאַר קיין מאַן, יעדער מאַן איז פּרעמד-מאַן פֿאַר איר. סיידין דער מאַן — דאָס איז זי, און דאָס איז געווען בערמאַן. ער איז געווען אין גייסט, וואָס זי אין לייב: — לייב; דראַנג צו מענטש-געבורט; וואָס ביי אים איז געווען גלויבן, איז ביי איר געווען צניעות. צניעות איז לייב, וואָס וואָרט אויף אַ וואונדער — איז דאָס אויך גלויבן. — זיינען זיי פֿונקט אַ זיווג געווען.

אַזאָ לייב, זוי גערטרודס, וואָס איז אַליין זיין העכסטער זעלבסט געזעץ אין אומבאַרירלעכקייט, אין אומבאַפֿלקטקייט, וואָס קיין מאַן קאָן זיך צו איר ניט דערנענטערן, סיידין דער מאַן דאָס איז זי — אַזאָ לייב איז שוין קיין לייב ניט. עס איז איינס מיט דער נשמה. עס איז נשמה-לייב. אַזאָ לייב האָט ריינעם נשמה-ווערט, און דאַרף געוואויגן ווערן אויף נשמה-וואָג. עס איז אַ געצייג אויף צו פּראָדוצירן נשמה-לייב. און בערמאַן פּילט זי, זוי דאָס לייב פֿון זיין נשמה. ער ווערט ניט מיד ריינדיק וועגן איר וואָרעמער גלעטנדיקער לייכטיקייט. זי איז דער איינפֿאַס, דער לבוש, דאָס לייב פֿון זיין נשמה. און ווען ביי בערמאַנען געפינט זיין נשמה-לייבט אויס-דרוק אין וויזיע, וואָס דאַרף שפּעטער מקוים ווערן אין זיין לעבן — געפינט ביי גערטרוד איר נשמה-לייבט אַ לייבלעכן אויסדרוק — אין מוזיק, אין איר פּיאַנע-שפּילן. דאָס זיינען אירע פינגער-וויזיאַנען, וואָס דאַרפֿן מקוים ווערן אין איר לעבן. און אינגאַטאָו דערציילט מעשה'לעך און זינגט לידער אויף איר פּיאַנע-שפּילן, פֿונקט זוי ער טוט עס אויף בערמאַנס וויזיעס.

גערטרוד סימבאָלזירט פֿאַר בערמאַנען זיין לעבנס-באַרוף, זיין

לעבנס-וועג, זיך גורל — און אפשר אויך די קרוינג פון זיין לעבן דורכן טויט. אזוי גיך זי האט זיך אים באוויזן, סימבאליזירט זי פאר אים די רעוואלוציע. זי וועט סימבאליזירן פאר אים אמעריקע, דאס יידישע פאלק, די וועלט — זי איז דאס מיסטעריעזע ליכט פון דער וועלט און די „מעשה פון דער וועלט“.

מען דארף ניט מיינען, אז זויבאלד א זיווג, איז תיכף ומיד א הארמאָן-נישער צונויפשלום. עס איז פון אנהויב אן געראנגל. פריער פון אלץ דארף פעסטגעשטעלט ווערן, אז מען איז אן שום ספק באשערטע. און יעדע געלעגנהייט, און יעדע מיספארשטענדניש ווערט אויסגענוצט אויף צו שטעלן איינס דאס אנדערע צו פראָבע, אויף אונטערצורוקן איינס דער אנדערער שטרויכלונגען. פראָבע נאָך פראָבע; שטרויכלונג נאָך שטרויכל-לונג. דער מינדסטער חשד, און גלייך זיין אָפגעצאָמט מיט קעלט, מיט ברוגז.

און אז עס איז שוין פעסטגעשטעלט, אז מען איז א זיווג, איז מען נאך אלץ ניט פארטיק. מען דארף זיך פארטייערן איינס פארן אנדערן, פארשארפן דעם קעגנזייטיקן באדארף ביז טויט-הונגער. ער איז די גאנצע צייט דערנענטערונג, באַגלייט מיט כסדרדיקער דערווייטערונג, כדי די ליבע צו פארמערן, כדי דורך דער ליבע זאל וואָס מער נשמה-ווערט אָנגע-זאָמלט ווערן.

דערפאר טאָקע שטייט געשריבן, אז דאָס צונויפקומען פון א זיווג איז אזוי שווער ווי קריעת ים סוף.

און וואָס העכער דער ליבעס-צייַל, אלץ מער דארף מען עס פארדינען. מען דארף האָרעווען מיט דער נשמה, עס דארף זיך אליין באוויזן ווערן אז מען איז גרייט אויף יעדן קרבן — און וואָס קאָן זיין א גרעסערער קרבן, ווי דער קרבן מיט ליבע גופא — די גרייטקייט צוליב דער ליבע אָפצוזאָגן זיך פון דער ליבע גופא? מען דארף קאָנען ריזיקירן אפילו ביז אָנגעוואָרן צו ווערן איינס פארן אנדערן. ריזיקירן ביז אָנווערן אפילו די ליבע — די ליבע, וואָס האָט אויסגעהאַלטן אָט די העכסטע פראָבע, דורך דער לעצטער ריזיקע, האָט זיך אַליין פארמערט כּפּל כּפּלים.

ניט אומזיסט שטייט געשריבן: ליבע איז אזוי שטאַרק ווי דער טויט, די ליבע, פאר וועלכער מען איז גרייט געווען אפילו מיטן טויט צו באַצאָלן, איז די שטאַרקסטע.

און דווקא ווייל בערמאַן און גערטרוד זיינען געווען ווי געבאָרן איינס פארן אנדערן, דווקא דערפאר, ווייל זיי האָבן געדאַרפט ווערן די פולע דערפירונג איינס פארן אנדערן — האָבן זיי כּסדר געשפּילט מיט אָט דער

לעצטער, אַלץ אין סכנה אַוועקשטעלנדיקער ריווקע; ספעציעל גערטרוד — די ליבע לייפעראַנטין — זי האָט אַנדערש ניט געקענט ווי נאָר גיין אויפן ראַנד פון ליבעס אַפּגרונט.

גערטרודס ליבע קאַפּריון — איר ליבע איז לויטער ליבעס־קאַפּריון — זייער בייננס חלק אָן אייביקער געראַנגל פון די ליבנדיקע — איז פון איג־נאַטאַוון געשילדערט מיט אַזאַ רייכקייט און בייגיקייט און מיט אַוויפיל אומ־געריכטע פּיין־פּיינע שאַטירונגען פון געפיל, וואָס פאַרשטייגערן זיך גראַד נאָך גראַד און ברייטערן זיך אין שוואונג, און איבער אַלץ מיט אַזאַ זיכערן עפעקט פון אמתער, ניט געפעלשטער איבערלעבונג — אונטערדעהערט, אפֿ־געטראָפּן! — דער טיפּסטער מהות פון אַט די צוויי נשמות, וואָס האָבן זיך געפונען און אויסדערוויילט, ווערט אַלץ אַפענער און אַנטפּדעקטער דורך אַט דעם קאַפּריו־געראַנגל — אַז מען מוז מודה זיין, אַז דער טייל פון ראַמאַן געהערט צו די זעלטנסטע ליבעס־געשיכטעס אין דער מאַדערנער יידישער ליטעראַטור — און אפשר איז דאָס גאָר די איינציקע ליבעס־געשיכטע, וואָס האָט פאַר אירע העדן די יוגנט פון אונדזער מין?

גערטרוד סימבאָליזירט פאַר בערמאַנען ניט נאָר זיין לעבנס יאָ, נאָר אויך זיין לעבנס ניין. זי איז זיין גורל אין פּאַזיטיוון, און אויך בעגאַ־טיוון זין. זי איז זיין לעבנס וועג, און אויך דער קאַמף, וואָס ער האָט געדאַרפט פירן אויף דורכצוברעכן דעם וועג. פאַקטיש, זייט זיין באַגע־געניש מיט איר, זיינען אַלע זיינע קאַמפּן צונויפגעלאָפּן אין אַ קרייז אַרום גערטרודן — זיי ברענגען אים נאָענט צו איר, און רייסן אים אַוועק פון איר. גערטרוד ווערט דער צענטער, אַרום וועלכן זיין לעבן מיט אַלע זיינע געזעלשאַפטלעכע און וויזיאַנערישע גאַנגען נעמען זיך דרייען.

פון איצט אָן וועט בערמאַנס לעבנס געשיכטע זיך נעמען באַוועגן אַלץ האַסטיקער — די מעשה בערמאַן וועט זיך נעמען דערציילן מיט טאַפּלטער געשווינדקייט, אַלס די טאַפּלטע מעשה בערמאַן־גערטרוד.

און עס וועט נעמען אַ סך ווייניקער צייט און עס וועט זיך לאָזן אי־בערגעבן אַ סך קירצער און קאַנקרעטער דער ווייטערדיקער פאַרלויף פון ראַמאַן.

פאַרוואָס איז די באַגעגעניש פון מאַן און פרוי אַמאָל אַזוי גורלדיק? — זייער ליבע אַזוי וואונדערלעך, אויגנבליקלעך? אַ דערוואַרטעטע, לאַנג גע־האַפטע איבערראַשונג? ווי אַ נס, אויף וועלכן מען האָט זיך געריכט און איז דאָך געקומען אומגעריכט?

ווייל דער געזעץ פון לעבן איז לעבן פארמער; ביי מענטשן — ביי מענטש געבערן.

די גאנצע אקטיוויטעט פון גייסט צילט אויך צו דעם: שעפעריש-קייט איז מענטש-געבורט; זעבסט-באנייאונג; נייגעבורט. די געהיימע מעשה'ע, וואָס שפילט זיך אין דער נשמה, איז דער קינפעט, דער בראַך-שטול, דאָס רעמל, די אויספורעמונג פון געבורטסאָקט, דורך וועלכן דער מענטש אַליין דאַרף נייגעבאַרן ווערן.

פּרוי צום מאַן איז געבערערין. אויפן פיזישן פּלעין טוט די נאַטור נאָך אין פיזישער שעפערישקייט דעם גייסט, און אַ ניי באַשעפעניש ווערט געבאַרן — אַ קינד. אויפן גייסטיקן פּלעין איז דאָס ניי-באַשעפעניש ניט קיין קינד, נאָר דער מאַן אַליין איז דער נייגעבאַרענער. — און די פּרוי איז דער קינפעט, דער בראַך-שטול, דאָס רעמל, די אויספורעמונג פון דעם געבורטסאָקט.

און ווען עס טרעפט, אַז די פּרוי טרעפט פונקט צו צו דער געהיימער מעשה'ע, וואָס שפילט זיך אין דער נשמה, דעמאָלט ווערט דער פּריער אינעווייניקסטער געבורטסאָקט פאַראויסערלעכט, הונדערטפאַך פאַרשנע-לערט — און דעמאָלט איז דאָס באַגעגעניש אַזוי גורדיק: די ליבע וואונ-דערפֿעך אינגבליקלעך, ווי אַ לאַנג געהאַפּטער נס, וואָס קומט אוימגע-ריכט.

(אויפן גייסטיקן פּלעין דאַזט זיך זאַגן, אַז פאַרקערט איז אויך אַזוי: וואָס די פּרוי צום מאַן, איז דער מאַן צו דער פּרוי — די פּרוי דורך דעם מאַן איז די נייגעבאַרענע).

אַזוי איז געווען מיט בערמאַנען און גערטרודן. זיי האָבן איינס דאָס אַנדערע געפורעמט; איינס דעם אַנדערן געגעבן נייגעבורט. און אויב בערמאַנס אייגענער וועג צו נייגעבורט איז געווען דורך אַ נצחון איבער דעם דור פון די ציניקער, איז עס געוואָרן זייער שותפותער וועג. ביידע טוען בשותפות איין ווערק, און ווייל עס טרעפט אַזוי זעלטן אַט די צוזאַ-מענטרעפונג פון צוויי נשמות; און ווייל דאָס איז דאָס ווערטפולסטע, וואָס קאָן פאַסירן צו צוויי מענטשן, און ווייל די מינדסטע פעלשונג טאַר דאָ ניט צוגעלאָזן ווערן — מוז עס געפרופט, געפרופט און געפרופט ווערן. איז עס כסדר פרופונג, פרופונג, פרופונג; אמאויפהערלעכער געראַנגל — און די ליבע פאַרן אויג קאָן אַפילו אָננעמען די פאַרם פון אַ ברוגן.

אַזוי איז אויך פאַרגעקומען מיט בערמאַנען און גערטרודן. זיין ערשטע באַגעגעניש האָט בערמאַן מיט איר געהאַט אויפן מיטינג, וואו עס איז פראַקטאמירט געוואָרן דער געראַנגל-סטריק פון די דאַמען

היט-מאכער. זי איז אים פארגעשטעלט געווארן פון סטודענט בראווער-מאנען, וועלכער איז געווען איינער פון די רעדנער, אלס פארטרעטער פון פרענקלס וואכנשריפט „ריכט“. דעם גאנצן וועג אהיים פון מיטינג האט איר געשטאָלט, אָן זיין וויסן, געשפילט זוי אַ זעאונג פאַר זיינע אויגן. און זי איז אים בייגעשטאַנען אַ גאַנצע נאַכט ווי זיין סימבאָלישע כלה-רעוואָלוציע.

אַגב, האָב איך זיך דאָ דערמאָנט, אַז איך האָב פאַרגעסן פאַרזושטעלן בראַווערמאַנען, וועלכער איז דאָך אויך איינער פון די געלאָדענע געסט צו זינאַס געבורסטאָג-פּייערונג. וועל איך אים וואָס גיכער אָפּטרוק, ער זאָל זיך מיר ניט וואַלגערן אונטער דער פען.

בראַווערמאַן, אַ יורש פון ד"ר מינדלינגען און פרענקלען: פון מינד-לינגען האָט ער גענומען זיין קאַריעריזם, פון פרענקלען זיין תורה. ער וועט ניט צאָפן דריי דאלארדיקע פון אַרימעלייט, און צודעקן זיין בלוט-צאַפּעניש מיט פּרינציפּ, ווי ד"ר מינדלין: ער וועט עס מאַכן גלאַטער און בלאַטער. ער וועט אויסשטודירן לאַיער, און קאַמבינירנדיק לאַיעריי מיט פּירער-שאַפט אין דער אַרבעטער-באַוועגונג, וועט ער זיך האָבן פּרנסה בכבוד. פרענקלס תורה האָט ער איבערגענומען אַן האַרצווייטיק, און אָן קאַפווייטיק און אָן ספקות. ער טראַגט עס אויפן צינגל. ער ווייסט אַלע נייטיקע פּסוקים אויף אויסווייניק. גייענדיק מיט גערטרודן צוריק פון מיטינג, האָט ער פאַר איר אויסגעלייגט זיין תורה:

— אַט די אַלע אַרבעטער זיינען אומוויסנדיק, אומוויסנדיק ביז גאַר; זיי האָבן גאַרניט געלערנט. נאָר זייער עקאָנאָמישע לאַגע צווינגט זיי צו פאַראייניקונג. צו סאַלידאַריטעט, וואָס דאָס צוואַמען מיט דער קאַנ-צענטרירונג פון קאַפיטאַל, וועט עס נויטווענדיק פירן צום סאַציאַליזם — איר האָט געהערט דעם בערמאַנען רעדן? — אַ פשוטער אַרבעטער, ניט קיין געלערנטער, נאָר זיין עקאָנאָמישע לאַגע רעדט דורך אים ...

מיס פינק, מיט יאָרן צוריק אַ פאַרבראַקירטע פון ד"ר מינדלינגען, און איצט בראַקירט פון אַלע חברים פון איר עלטער, פּרוואוט ווערן חבר מיט בראַווערמאַנען, וועלכער איז מיט צוואַנציק יאָר יינגער פון איר; זי איז אים מדרוך אין דער טעאָריע און פּראַקטיק פון סאַציאַליזם, און אין דער סטראַטעגיקע פון פּירערשאַפט; זי גרייט אים איבערצונעמען פרענקלס פּאַזיציע — און זי וועט אים קרוינען פאַר דעם קאַפּ פון דער באַוועגונג; וועט זי האָבן דערגרייכט איר העכסטן לעבנס-ציעל, נאָך וועלען זי האָט די אַלע יאָרן געחזומט; אַ פאַרדינטע לויין פאַר איר טרחא...
בראַווערמאַן האַלט עס פאַר נוצלעך צו באַמאַנען זי פאַר אַ שטיקל

צייט — אָפּגעפּטרט פּאַר אַ זויף בראַווערמנען, קער איך מיך צוריק אום
צו בערמאַנען און גערטרודן.

שוין זייער ערשטע ליבעס סצענע — ווען זי איז אָן זיין וויסן און
אָן איר וויסן געבראַכט געוואָרן פון איר חברטע זינאָ צו אים אין צימערל
אַריין און איז איבערגעלאָזן געוואָרן מיט אים אויג אויף אויג, — שוין זייער
ערשטע ליבע איז דורכגעגאַנגען אויפן שוועל פון באַלאַגערונג און קריגס-
צושטאַנד.

דאָס צימערל איז געווען פּאַרפּוצט מיט פעלכעלעך, בלומען און ברע-
נענדיקע ליכט. ער האָט זיכער אויף עמעצן זיך געריכט. דאָס טאָר ניט
זיין. ער האָט געדאַרפט זיין אָפּגעהיט און אומבאַריט, אַזוי ווי זי איז
עס געווען; ער האָט געדאַרפט וואַרטן אויף איר, ווי זי האָט געוואַרט אויף
אים, ניט קענענדיק אים.

יאָ, ער גיט צו: ער האָט זיך אויף עמעצן געריכט. — אויף וועמען? —
אויף דער מלכה שבת! און דאָס טישל מיט די בלומען, מיט די ברענענ-
דיקע ליכט איז אַ ליבעס־מזבח פון דער מלכה שבת וועגן — ער גיט עס
צו.

נאָך אַ נס, וואָס זי האָט דערשפּירט, אַז די מלכה שבת איז זי פּאַר
אים אין דער רגע געווען.

(ס'איז געווען אַ האַלבער ניט אמת; ער האָט יאָ געהאַט אַ פּאַרגעפּיל,
אַז עמעצער — אַ פּרוי — אַ רעאַלערע געשטאַלט, ווי די מלכה שבת, וועט
אַנקלאַפּן היינט אַוונט אין זיין טיר. דאָס איז אַגב ניט דער איינציקער
פּאַל, וואו פּאַרגעפּיל, טעלעפּאַטיע און אַנדערע מיסטעריעזע דערשיינונגען
האַבן געגעבן פון זיך סימנים דורך און אַרום בערמאַנען).

און די גאַנצע צייט איז גערטרוד גערעגט געווען פון געדאַנק,
צי איז אַקאַרשט ניט זינאָ געווען מער פּאַר אים, ווי אַ פיגור אַריינצו-
פּרעסן אין שניי?

און ווען בערמאַן האָט געבראַכט צו די פּרענקאָס, צו זינאָס געבורטס-
טאָג, איינע אַ מיס פעלדמאַן, זיין מיטקעמפּערין אין סטרייק, וועלכע האָט
גאַנץ ערלעך און ערנסט קאַקעטירט מיט אים — איז גערטרוד שוין אוי-
סער זיך...

(מיס פעלדמאַן, אַ היימישע גימנאַזיסטקע, וועלכע איז דאָ געוואָרן אַ
שאַפּ־מידל, איז געווען די פּאַרויצערין וואָס פּלעגט עפענען די סטרייק-
מיטינגען, איר רעדן איז געווען ווי מיט בייטשן געשמיסן איבער נאַקעטע
לייבער:

ב. ריווקין

— רויבער! בלוטזויגער! שקלאָפנטרייבער! מענטשנפרעסער!
דער עולם פלעגט זיך באַדעקן פון די פעטע פאַרבלוטטיקטע ווערטער.
בראַווערמאַן פלעגט צושטעלן די אַרטילעריע—וועגן סאַציאַליזם,
קלאַסנקאַמף, קאַרל מאַרקס, פרידריך ענגעלס, ראַבעספיער און סאַציאַלע
רעוואַלוציע. דער עולם פלעגט מיט שטאַרקן דרך ארץ אויסהערן די שווערע
ווערטער, און בלייבן רואיק אויף די ערטער. — ערשט בערמאַנס נבואה-
רייד פלעגן אים ברענגען אין באַוועגונג.

מיט פעלדמאַן, דערזעענדיק איר באַס בערנשטיין, האָט זיך אַפילו
צום טיש גיט צוגעזעצט: — זי מיט איר באַס ביי איין טיש? — און זי איז
דעמאַנסטראַטיוו אַנטלאָפן, אַ קלאַפּ טוענדיק מיט דער טיר — צו דער גע-
פלעפּקייט פון אַזע פאַרזאַמלטע, אויסער בערנשטיינען, וועלכער האָט די
מיט פעלדמאַן גוט געקעמט.

גערטרוד, זעענדיק בערמאַנען אַ צעטומלטן, מאַכנדיק אַ באַוועגונג, ווי
נאַכצוויפן דער מיט פעלדמאַן — האָט עס גאַר אַנדערש פאַרשטאַנען. אַ
זי וועט עס אים קיינמאַל גיט מוחל זיין, „פּויער!“ — האָט זי אים אַרייַן-
געשליידערט אין פנים אַריין, מיט אַ מינע, ווי אַלץ וואַלט געווען געענ-
דיקט צווישן זיי.

צוליב גערטרודן, איז בערמאַן געבליבן ביים טיש, אַ פאַרקלעמטער
און אַ שטומער. און זיין שכן ביים טיש איז גראַד געווען בערנשטיין, וועל-
כער האָט זיך געמיט צו זיין העפלעך און קאַרעקט. בערמאַן איז געזעסן
אַ צוגעשמידטער צום טיש, אַ גערעגטער דורך גערטרודס האַלטונג.

פּויער! — אַט דאָס איז זי די אַריסטאָקראַטקע! — און ער זינקט פון
עקסטאַז אין פאַרצווייפּלונג אַריין. ער האָט גיט געוואוסט, אַז פּויער איז
ביי גערטרודן אַ קאַמפּלימענט. דאָס איז איר קינדיש-מיידלשער טרוים
געווען צו זיך דאָס ווייבעלע פון אַ ריטערלעכן פּויער — אַ פאַרשטעלען
פּאַענאָרין.

און ווען גאַבריעל האָט זיך באַוויזן, איז געקומען בערמאַנס ריי אַרייַן-
צופאַרן אין גרימצאַרן, וואָס האָט אויך געדאַרפט מאַכן אַ סוף צווישן
אים און גערטרודן.

פעסע איז ער אַן אַ פאַרוואַס גערייצט געוואָרן דורך גאַבריעל, וועלכער
איז קענטיק געווען דער ערנגאַסט פון דער גאַנצער סוויטע, צוצינדיק
צו זיך אַלעמענס אויפמערקזאַמקייט, און וועגן וועלכן ער, בערמאַן, האָט
שוין געהערט, אַז דאָס איז אַ פּרויען-העלד. און אַן אַמאָליקער קאַפּ פון דער
באַרעגונג.

און גערייזט איז ער געווארן אן א פארוואס דורך גאבריעלן, ווייל געשפירט האט ער מיט עפעס א זעקסטן חוש א געוויסע אַנגעשטרענגקייט צווישן גאבריעל און גערטרודן. עפעס איז פאַרגעקומען אַדער געזאַלט פאַרקומען צווישן זיי. וואָס? — דאָס האָט בערמאַן פּונקט אזוי שלעכט געטייטשט, ווי גערטרוד זיין צעטומלטיקייט בשעת מיט פעלדמאַנס אַנטלויפן.

פּונקט, ווי ער האָט ניט געוואוסט, אַז פּויער אין גערטרודס מויל איז אַ האַלבער קאָמפּלימענט, האָט ער אויך ניט געקאַנט וויסן, אַז אַ ווילדע פּריער האָט גאבריעל, אַפּוואַרטנדיק, ווען גערטרוד איז געווען אַליין, אין אַ ווייטן צימער, געוואָלט טאָן מיט איר, וואָס ער איז געוויינט געווען צו טאָן מיט אַנדערע פּרייען, יונג און אַלט. ער האָט שוין געהאַט באַשלאָסן, אַז אַזוי ווי די מאַמעס האָבן זיך שוין אויסגעשפּילט, וועט ער זיך נעמען צו די טעכטער — איצט, ווען ער איז אַ באַרימטער אַפּערע־זינגער, נאָר וואָס פּון בערלין, וועלן די יונגיטשקע אויך פאַלן פאַר אים, ווי אַמאַל די מאַמעס. ער האָט מיט אַ פאַר טעג צוריק אויסגעפרוואוט זיין מעטאָד אויף זינאַן, און עס האָט געאַרבעט. האָט ער דאָ אויך, פּראָסט און גראַב און חוצפהדיק, אָן שום פאַררעדעס, נאָר מיט די ווערטער: — זיי ניט קיין דומקאַפּ און שריי ניט! — גענומען זיך שטרעקן צו איר. אָבער דאָ איז געשען, וואָס נאָך קיינמאַל ניט: גערטרוד, אַנשטאָט נאָכצוגעבן, האָט אַריינגעפּאַזן אירע שאַרפע שפיציקע נעגל אים אין נאָקן אַריין — ער האָט אַזש אויסגעשריען פאַר ווייטיק, און איז גלייך אַרויסגעפּאַפּן וואָשן און פּודערן זיינע וואונדן. איז ער דאָ איצט געזעסן אַ גערוועזער, נאָך אַליץ ניט האַבנדיק גע־קומען צו זיך פאַר איבערראַשונג.

וועלנדיק ברעכן דאָס שטומעניש פון די צוויי — בערמאַנען און גאַב־ריעלן — האָבן די אַרומיקע פאַרפירט אַ געשפרעך, מיט דער בפּירושהדיקער כּוונה אַריינצוציען דעם „ווילדן מענטשן“ בערמאַנען אין אַ דיסקוסיע, אַלט אַ כּיבוד פאַר זייער ערנגאַסט: אַנו, גאבריעל, קוק נאָר אָן דעם טשיקאַוון פּרצדוקט!

און די צוויי האָבן ווי געפּילט, אַז זיי זיינען אַנטיפּאָדן: פּונקט ווי בערמאַן איז געווען אַ גלויבנס־שיכור, איז גאבריעל געווען די פאַרקער־פּערונג פון אַנטי־גלויבן. די צוויי האָבן זיך אַרויפגעוואַרפן איינער אויפן אַנדערן, ווי זיי וואַלטן איינס דאָס אַנדערע געוואַלט אויפעסן לעבעדיקער־הייט. בערמאַן האָט גערעדט פון זיין מיסטישן נעפּץ אַרויס — אַפּילו פון דער סימבאָלישער באַדייטונג פון דער סוכה האָט ער גערעדט — אויף וואָס גאבריעל האָט געענטפּערט מיט אַפּענע שפּאַס און חוּק, פון אויבן אַראַפּ:

ב. ריווקין

יונגע! — און נאך פראסט־פשוטער: איזל קאפ! — שוין ניט דאס צערט־
זעכס „דומקאפ!“ וואס ער האט געהאט פאר יונגע פרויען.

מיט בערמאנען אלס קאנטראסט, ווערט ערשט קלאר, אין וואס עס
איז באשטאנען דער סעקרעט פון גאבריעלס ווירקונג: זיין אומגלויבן איז
אויך געווען א מין גלויבן — א פרינציפיעלע ליידנשאפטלעכע פארלייקע־
נונג פון אלץ, וואס רוט אויף גלויבן, נשמה. ער איז געווען דער בור, וואס
האט געוואלט ארץ איינשלינגען אין זיין ליידיקייט. דער האר פון גאר־
נישט. איז ער אן א „פארוואס“ — בלויז מיט דעם כוח פון „גארנישט“
פאררעכנט געווען פאר א העלד — פון די וויבער, וואס דארפן אנטציקט
ווערן, איידער זיי גיבן זיך אונטער.

פנים אל פנים מיט זיין אַנטיפאָד (ריכטיקער: מיט זיינע אַנטיפאָדן —
בערמאָן און גערטרוד), האָט גאַבריעל דערפילט זיין אייגענע ספּעציע, ווי
נאָך קיינמאָל ניט; און געמיינט האָט ער, אַז ער וועט דאָ האָבן זיין העכסטן
טריאומף; ער האָט ניט חושד געווען, אַז אַט דאָס באַגעגעניש איז דער
אַנהויב פון זיין מפּלה; פון היינט אָן און ווייטער וועט ער גיין צו זיין
רואינירונג — ווי עס איז אַלעמאָל דער פּאַל, ווען דער טיזול קוקט אָן זיין
הייִליקן קעגנזאַץ.

און אויב בערמאָן, אין שאַרפּער זעלבסטדערקענטניש, האָט געלאָזט
פריי אַרויסלויפן זיין פאַרשטיקטן פּראָטעסט, וואָס האָט זיך געזאַמלט אין
אים דעם גאַנצן אַוונט — דעמאָסקירנדיק און פאַרדאַמענדיק בערנשטיינען
און זיינע סאַציאַליסטישע פריינט, מיט דעם סאַציאַליסטישן פירער פּרענקל
בראַש, וואָס חברט זיך מיט אים — און קרוינענדיק דעם סקאַנדאַל, איז
ער אויפגעשפרונגען, מיטשלעפּנדיק מיט זיך דעם טיש, אָן וועלכן ער האָט
זיך געקלאָמערט, איבערקערנדיק דאָס געשיר, מיט די גלעזער וויין — און
ער האָט זיך אַ גאָז געטאַן צו דער טיר, און איז פאַרשוואַנדן, און מער
האַבן זיי אים ניט אַנגעקוקט — גערטרוד אויך ניט...

אַזוי, אַז דער געבורטסטאָג פון זיין טאַכטער איז פאַר פּרענקלען פאַר־
וואַנדלט געוואָרן אין אַ טאַג פון רעכענונג. דער קאַמפּראַמיס, אויף וועלכן
זיין נשמה האָט איינגעדדעמלט, איז פּרוּצירונג געשוואָלן געוואָרן און האָט
געפלאָצט; ער, וועלכער האָט זיין לעבן אָפּגעגעבן אין דינסט פון סאַציאַ־
ליזם — אַ לעבנס חבר פון אַן אַרבעטער שונא, אַ בלוט־פאַרגיסער, וועל־
כער מאַסקירט זיך אַלס אַ סאַציאַליסט...

דער טאַג פון רעכענונג איז געקומען. פּרענקל האָט גענומען צאָלן, און
מיט אים דער גאַנצער קרייז: גאַבריעל, מיס פינק...

אויך די מפלות פון די גלויביקע זיינען נצחונות

דאָס איז אַ געשיכטלעכע און אויך טאַג־טעגלעכע געשעעניש :
 נאַכדעם, ווי בערמאַן איז אַנטלאָפֿן פֿון פֿרענקלס הויז, איבערקערנדיק
 דעם יום־טובֿדיקן טיש, איז ער אַוועק צו די אַרבעטער, און האָט זיי אויפֿ־
 גערודערט און אויפֿגעשטורעמט מיט דעם געשריי : „פֿאַראַט!“ — פֿאַר־
 ראַט אין אייערע אייגענע רייען! אייערע פֿירער חברן זיך מיט אייערע
 באַסעס! פֿאַררעטער האָבן איך אויסגעליפֿערט צום שונאָ!
 מיס פעלדמאַן, אינטערגעפֿייערט פֿון איפֿערזוכט צו גערטרודן, האָט
 אים אונטערגעהאַלפֿן, און איך... זוילק — אָט דער, וואָס ביי בערמאַנען
 איז געווען אַ זיכערער געפֿיל, אַז ער האָט אַנגעזויזן די „שטאַרקע“ אויף
 אים — אים צו ממיתן... אָט דער חצי סטרייקער, חצי גענגסטער, האָט
 זיך גאַר מחיה געווען מיט דעם געשריי : פֿאַררעטער!
 פֿאַררעטער? — לאָזט אים! נידער מיט די פֿאַררעטערישע פֿירער! —
 דערמיט האָט ער אַראָפֿגענומען פֿון זיך יעדן חשד, און פֿאַרשטאַלןדיק
 בערמאַנס נביאישן פֿראַטעסט מיט זיין דעמאָגאָגישן פֿראַטעסט, בערמאַנס
 האַרץ מיט זיין קולאַק, האָט ווילקן די אויפֿגערגטע מאַסע געפֿירט צו
 דער רעדאַקציע פֿון „ליכט“, און ער, דער ערשטער, האָט געוואָרפֿן דעם
 שטיין. — און די מאַסע, אַ גליקלעכע, אַ גליקלעכע דערמיט, וואָס זי
 האָט געפֿונען די שוודיקע, אויף וועמען אויסצולאָזן איר צאָרן, האָט צע־
 שמעטערט טיר און פענצטער אין דער „ליכט־רעדאַקציע.
 דאָרט האָבן זיך דעמאָלט געפֿונען פֿרענקל און זיין ליבלינג בראַָ-
 ווערמאַן, פֿרענקל, אַ געפֿיניקטער פֿון זיין אומשוודיקער שולדיקייט, האָט
 זיך ניט געוואָלט ווייזן פֿאַר די אויגן פֿון דער מאַסע. אָבער בראַָווערמאַן
 האָט אויגנבליקלעך אויסגערעכנט, אַז דאָ איז די געלעגנהייט געווען, צו
 וועלכער מיס פינק האָט אים געגרייט. דורך אַ הינטער טיר איז ער אַרויס
 צו דער מאַסע, און אויפֿן וואונק האָט ער געמאַכט יד אחת מיט ווילקן, און
 אויפֿן אָרט איז געשאַפֿן געוואָרן די נייע פֿירערשאַפֿט, וועלכע האָט איבער־
 גענומען די אַנפֿירערשאַפֿט מיטן סטרייק.
 די חכמה פֿון דער נייער פֿירערשאַפֿט איז באַשטאַנען אין דעם, אַז
 אויב „שטאַרקע“ זיינען גוט פֿאַר די באַסעס, זיינען זיי אויך גוט פֿאַר די
 אַרבעטער; און סקעבס זיינען געממיתט געוואָרן פֿונקט ווי פֿריער די
 פֿיקעסס, און דער סטרייק איז געוואונען געוואָרן, און אַ יוניאָן איז גע־

ב. ריווקין

גרינדעט געוואָרן — אונטער די גייע פירער — דעם קאַריעריסט בראַווער-
מאַן און דעם בלאַטן נפש ווילק.

און פּרענקל? ווען דער טומל איז אַריבער, און די מאַסע האָט פאַר-
געסן קעגן וועמען זי האָט נאָר וואָס געשטורעמט, האָט בראַווערמאַן אַרייַן-
געגעבן שכל ווילקן, אָו פּרענקלען קאַן מען אויסנוצן; מען קאַן מיט אים
פאַרפּוצן די ימים טובים; זאָל ער זיך דרשענען סאַציאַליזם מיט שיינע
פּראָזן; די מאַסע האָט עס ליב. אָבער צו ווירקלעכע דעה ניט צולאַזן.
מיט דער פּאַקטישער פירערשאַפט און מיט דעם לויז אין ממתקים וועלן
זיי זיך ביידע טיילן.

און פּרענקל האָט אויך דערמיט שלום געמאַכט, ווי ער האָט אַמאָל
שלום געמאַכט מיט די סאַציאַליסטן, וואָס זיינען געוואָרן באַסעס. און אַרץ
צוליב די אינטערעסן פון דער באַוועגונג, וואָרום ווי קאַן ער זיך אַפּטיילן
פון דער באַוועגונג? — פּרענקל איז געבליבן דינען אַלס „געוויסן“, אַלס
„שיינדל“ ביי דער בראַווערמאַן-ווילק-קליקע, כדי וויפיל ניט איז צו
פאַרשענערן איר מיאוס אויסזען.

און בערמאַן? — ער האָט ניט שלום געמאַכט. ער איז אַוועק. ציני-
קער און טייגעניכטן האָבן אים געירשנט. זיי האָבן געירשנט סיי פּרענק-
לען, סיי בערמאַנען. נאָר אין פאַרגלייך מיט דער ירושה, וואָס בערמאַן
האָט זיי איבערגעלאָזט, האָבן זיי ביי פּרענקלען בלויז גענומען די פּראָזע.
אָבער בערמאַנס נשמה, האַרץ און גלויבן זיינען אַרייַנגעמויערט געוואָרן
אין פונדאַמענט, אויף וועלכן די אַרבעטער-באַוועגונג האָט זיך אויסגע-
בויט.

זיין נשמה איז געוואָרן חומר, זיין מעשה איז געוואָרן ווירקלעכקייט.
זיין מפלה איז זיין נצחון געווען: אַ יוניאָן איז געגרינדעט געוואָרן. און
ער איז פטור און פריי. ער דאַרף זיך אַוועקלאָזן זאַמלען גייע נשמה און
גייע מעשה.

ציניקער ירשענען אים און וועלן אים ירשענען. אַזוי וועט אַלעמאַל
זיין, דאָס איז זיין באַרוף. אָבער אַפילו זיינע מפלות זיינען נצחונות. דע-
רויף איז ער געשיקט געוואָרן. ער איז דער צושטעלער פון דער נשמה-
מעשה, וואָס אויף אירע דינע פעדעם ווערט חומרדיקע ווירקלעכקייט
אַרויפגעקנאַטן.

דאָס לעבן באַוועגט זיך אויף צוויי פּלעיען: אויבן איז נשמה-מעשה
און לעגענדע; און אונטן איז פּאַקטישע, נאַטירלעכע לעבנסווירקלעכקייט.
די פון דער אויבערשטער פלעין לאָזן זיך פון צייט צו צייט אַראַפּ אויף
דער אונטערשטער פלעין, כדי צו פאַרווכן דעם טעם פון דער טראַגעדיע,

וואָס גיט זיי ווידער אַ הויב אין דער הויך, וואָס גיט זיי שוואונג און אימפעט אַרױפצוכאַפן זיך צוריק אויף דער אויבערשטער פּלעין — נייע לעבנס־מעשה צו שפינען — בערמאַן געהערט צו דער אויבערשטער פּלעין. פאַראַן נאָך אַ דריטע פּלעין, אַ צווישן־פלעין, צווישן מעשה און ווירקלעכקייט — דאָס איז די פּלעין פון די פּרענקלס, מיטן שפיץ קאַפּ אויף דער אויבערשטער פּלעין; און מיט לייב און לעבן אויף דער אונט־טערשטער. זיי האָבן אויך זייערע טראַגעדיעס — זיי צאָלן טייער פאַר זייערע קאָמפּראַמיסן מיט לאַנג דויערנדיקער גסיסה — מיט גהינום, וואָס זיי טראַגן אַרום אין זיך.

מיר האָבן נאָר וואָס געזען, ווי ער האָט געצאָלט פאַר זיין קאָמפּראַך־מיס מיטן באַסישן סאַציאַליזם. נאָך פּריער האָט ער גענומען צאָלן פאַר זיין קאָמפּראַמיס מיט פּרייער לייב.

מיט אַ פאַר אַוונטן פּריער פאַר איר געבורטסטאָג פייערונג האָט פּאַסירט, אַז זינאַ איז איין נאַכט ניט געקומען אַהיים שלאָפן, אין אַוונט איז זי אַוועק מיט בראַווערמאַן און גאַבריעלן זיך גליטשן, אַ גאַנצע נאַכט האָבן פּרענקל און ליואַ, די ראַדיקאַלע טאַטע־מאַמע, די פּראַפּאָגאַנדיסטן פון פּרייער לייב, אַן אויג ניט צוגעמאַכט. און פאַרטאָג, ווען זינאַ האָט זיך אומגעקערט, און זיי האָבן זי גענומען אויפן פאַרהער, האָט זי אַפּגע־ענטפּערט כהלכה: יא, זי האָט איבערגענעכטיקט מיט גאַבריעלן, און טוט איר וואָס...

פון גליטש זיינען זיי געפאַרן זאָלבעדריט: זינאַ, בראַווערמאַן און גאַבריעל. בראַווערמאַנען האָט גאַבריעל פון מיטן וועג משלח געווען. — און דו זינאַ, וועסט דאָך גיין מיט מיר אין האַטעל? — און זי האָט געענט־פּערט: יא! — וואָרום ווי האָט זי געקאַנט ענטפּערן: ניין! — אַז ניט לאַנג צוריק האָט זי דאָך אַליין אַזאַ געלעגנהייט געזוכט מיט בראַווערמאַנען און בערמאַנען?

אַבער כאַטש מיט פּרעטענזיעס אויף אויסערגעוויינלעכקייט, איז זי געווען אַ גאַנץ געוויינלעכע מיידל און איז גאָר גיך געוואָרן אַ וואויל ווייב. איינמאַל האָט גאַבריעל זי גענומען, איז זי זיך פאַרגאַנגען אין התפּעלות פאַר דעם גרויסן קינסטלער, וואָס האָט איר אַנגעטאַן אַזאַ כבוד, און איז אַפילו באַלד פאַרגאַנגען אין טראַגן אויך — צו גאַבריעלס גרויסער אַנט־ריסטונג — און זינאַ איז געוואָרן זיין מעטרעסע, זיין קעבסווייב, און זיין ווייב.

און פּרענקל און ליואַ האָבן געמוזט פאַרבייסן די לייפן און שווייגן — געמוזט אַפילו אַ פּריילעכע מינע מאַכן צום טרויעריקן שפּיל.

און אפילו די, וואָס געפינען זיך גאָר אויף דער אונטערשטער פּלעיק, האָבן זייערע טראַגעדיעס — די טראַגעדיע פון לייבער, וואָס האָבן זיך אַליין באַרױבט פון נשמה. לייבער, אויסגעליידיקטע פון נשמה, פילן כסדר אַ שטומען אומבאַוואוסטן הונגער נאָך נשמה. זיי שטאַרבן אַ לאַנגזאַמען לייבדעכן טויט, וואָס דאָס קאָן זיך פאַרענדיקן מיט אַ פלעצלעכער מיתה משונה.

מיט אַזאָ טראַגעדיע באַגעגענען מיר זיך אויך אין ראַמאַן — די טראַג־געדיע פון מיס פינק.

די פאַרעלטערטע שיינקייט מיס פינק, מיט יאָרן צוריק אַ פאַרבראַך קירטע פון ד"ר מינדלינען, און איצט געבראַקירטע אַפילו פון אירע מינד־דערווערטליקערע דור־גענאַסן, האָט געפרוואוּט, ווי מיר ווייסן, ווערן חבר מיט דעם שנעק בראַווערמאַנען, וועלכער איז געווען מיט אַ יאָר צוואַנציק יינגער פון איר, און יענער, ווי מיר ווייסן, האָט עס געהאַלטן פאַר נוצ־לעך צו „באַמאַנען“ זי פאַר דער צייט, וואָס זי האָט אים מדריך געווען אין דער טעאָריע און פראַקטיק פון „פירערשאַפט“ — ביז יענער האָט גראַדואירט פון אירע הענט, ביז אים איז געלונגען צו פאַרכאַפן פּרענקלס פאַזיציע אין דער באַוועגונג.

דעמאַלט טוט ער איר אַפ, וואָס ד"ר מינדלין פאַר צוואַנציק יאָרן; ער איז זי משלה, באַשליסנדיק חתונה צו האָבן פאַר אַ תכלית.

איין מיאוסן פרימאַרגן — מסתמא האָט זיין אויג שוין געכאַפט אַ פראַספעקט אויף אַ רייכע כלה — האָט ער דער מיס פינק גראַב און פראַסט און האַמעטנע אַ שלידער געטאַן אין פנים אַרײן, אַז עס איז אויס צווישן זיי. פראַטעסטירן האָט זי ניט געקאַנט, ניט געטאַרט — פרייע ליבע איז פרייע ליבע! — האָט זי גענומען אויסלאָזן איר כעס אין ביזע פאַראיבס אויף אירע אַמאָליקע יוגנט־פריינט — אַלע, אַלע זיינען זיי קליינבירגער גע־ווען — מאַנעפֿעך און וויבעפֿעך! — בעת איר אייגן הערצל איז אויסגע־גאַנגען נאָך דעם דאָזיקן ביסל קליינבירגערלעכקייט — די מיזעראַבעלע טראַגעדיע פון אַ לייב, וואָס איז הויל, נשמה־ליידיק ווייב און הונגערט נאָך אַ טראַפֿעלע זאַפטיקייט — אַ קליין אַרים טראַגעדיעלע פון אַ וויבעפֿע, וואָס מישט איר וויבערישקייט מיט אידייע, פרייע ליבע מיט אַרבעטער־באַוועגונג, אַן עמאָ גאַלדמאַן אין מינאַטור־מאַסשטאַב — אַ פאַרצויגענע מאַטערניש, וואָס קאָן פונקט אַזוי פֿרוצלונג איבערגעריסן ווערן.

די מיס פינק איז שוין אויסגעשפילט; זי וועט שוין צו זיך ניט קוֹמען; זי וועט ענדיקן שלעכט. וואָס דאַרפט איר מער? אַפילו גאַבריעל, דער אונטערערדישער, וואָס

זיין נשמהקלעל האָט זיך געבאָרעט אונטער יעדן פּלעין — אַפּילו גאַבריעל האָט זוכה געווען צו זיין חלק טראַגעדיע.

גאַבריעל איז באַשיינפּערלעך געגאַנגען דעם וועג פון ירידה. דאָס באַגעגעניש מיט דעם „אייזקאָפּ“ בערמאַן (אָדער מיט דער „דומקאָפּ“ גער-טרוד — וואָס דאָס איז אַלין איינס: ביידע איין לעבעדיקער פּראַטעסט קעגן זיין גראַביאַנסקן ציניזם — אויף דעם ווייבערשן לשון: דעמאניזם) — דאָס באַגעגעניש איז אים ניט מזדיק געווען.

אַנהויבנדיק דערפון, וואָס אַזוי גיך זיין נאָמען איז דערמאַנט געוואָרן אין „ליכט“, אַלס די הויפּט־קראַפט אויף אַ באַוועגונגס־קאַנצערט, האָט ביים אַריינגאַנג צו פיינמאַנס הויז אים אַפּגעוואַרט אַ יונגע־רמאַן, וועלכער אַזוי גיך גאַבריעל האָט זיך באַוויזן, איז ער אים געפאַלן אויפן האַלדז מיטן אויסגעשריי: „טאַטע!“

דאָס איז געווען דער זון פון דער מיידל, וועלכע ער האָט איבער-געלאָזט מיט אַ קינד, ווען ער איז אַוועק קיין בערלין שטודירן אַפּעראַ — דער מיידל, מיט וועלכער ער האָט געהאַט פאַרמאָגן די מאַדאַם פיינמאַן, די געליבטע פון זיינע בלייבאַרן, פאַר יענער אין די אויגן.

— טאַטע! — גאַבריעל האָט מיט עקל אים אַפּגעשטויסן פון זיך, ווי מען שטויסט אַפּ אַ קרעציקן הונט. און הויך אויסשטרעקנדיק זיין גע-קרייזלטן קעפעלע, איז ער מעשה טריאומפירנדיקער דעמאָן אַרויף צו די פיינמאַנס, זיך אויסצובאַרימען מיט זיין דעמאנישער העלדעשקייט.

אַבער דער יונגע־רמאַן קענטיק האָט זיך שרעקלעך באַליידיקט. — די אַלע יאַרן מסתמא האָט די מאַמע זיינע אים געוונגען אַפּערע וועגן זיין פאַטער, דעם באַרימטן אַפּערע־זינגער גאַבריעל. און דער יונגע־רמאַן קענטיק איז געווען אַן עקשו, און מיט אַ פרייזפייטערס יושר אין האַרצן, האָט ער טעג געלויפּרט מיט געביילטע פויסטן, אַנטקעגן פיינמאַנס הויז, ביז פיינמאַן האָט זיך ביי דעם יונגע־רמאַן איינגעבעטן, ער זאל דערווייל זיין טאַטן אַפּלאָזן — ער, פיינמאַן, וועט שוין זען אַלין גוט מאַכן.

אַבער דער „דעמאָן“ אין גאַבריעלן, איז שטאַרק איינגעשרומפן גע-וואָרן פאַר שרעק, ווען ער האָט די אַלע טעג ניט געוואַגט צו פאַרלאָזן פיינמאַנס הויז.

און נאָך ערגערס האָט פאַסירט: יוען פיינמאַן איז געוואויר געוואָרן, וואָס עס איז פאַרגעקומען צווישן גאַבריעלן און גערטרודן, אין אַ ווייטן ציימער פון פרענקלס הויז, יענעם אַוונט, צו זינאַס געבורטס־טאַג־פיייערונג — אַז גאַבריעל האָט געוואַלט טאָן צו זיין טאַכטער, וואָס ער האָט אַמאָל גע-טאָן צו איר מוטער — האָט פיינמאַן אים אַנגעכאַפּט ביי די יאַצן, אַראַפּגע-

ב. ריווקין

שלעפט פון אַלע טרעפן, פאַרהאַקט אים די טיר פאַר דער נאַז און אים פאַרווערט נאָך אַמאָל צו קומען.

און נאָך ערגער: די וואונדן, וואָס גערטרוד האָט אים יענעם אַוונט מיט אירע שפיציקע נעגעלעך אין נאַקן געמאַכט, זיינען אים ניט אָפּגע- גאַנגען גלאַט. צי די פודרע, מיט וועלכע ער האָט באַשאַטן די וואונדן, איז געווען שמוציק — זיין בלוט איז פאַרסמט געוואָרן. ער האָט גענומען קרענקלעך און קרענקען, און אָפּליגן וואָכן נאַכאַנאַנד אין די האַספּיטעלער. און דאָס ערגסטע פאַר אים: ווען ער האָט געדאַרפט אויפטרעטן אין דער אָפּערע, אין דער טרופע, פאַר וועלכער ער איז ספּעציעל אויסגע- שרייבן געוואָרן פון בערלין, איז ער באַפּאַלן געוואָרן פון אַזאַ בינען-פּיבער, אַז ער האָט דאָס מויל ניט געקאַנט עפענען, וויפּיל זיין מענעדזשער האָט אים ניט געמינטערט, איז געווען אומזיסט. זיין גאַנצע זעלבסטזיכערקייט, מיט וועלכער ער האָט אַזוי בראַוירט — „גרעפּינס און פּרינצעסינס פּלעגן פּאַלן פאַר אים, באַצויבערטע פון זיין העלדישן שטעל אויף דער בינע!“ זיין גאַנצע טעאַטראַזישע זעלבסטזיכערקייט איז ווי אויסגערוען געוואָרן, און עס איז געוואָרן אויס אָפּערע פאַר גאַבריעלן...

פון די אַלע קלעפּ איז ער אַזוי דערשלאַגן געוואָרן, אַז ער האָט אָפּילו ווי געהעריק ניט געקאַנט פּראַטעסטירן, ווען די קינדליקע זינאָ איז אַ צווייטן מאָל פאַרגאַנגען געוואָרן...

דער אַנגעבלאַזענער פענכער האָט געפּלאַצט. און דאָכט זיך, וואָס האָט אים בערמאַן געטאָן? — בלוין אַנגעקוקט. און וואָס האָט אים גער- טרוד געטאָן? — בלוין אַ גראַבֶּ געטאָן. אָבער דער קוק און דער גראַבל האָבן געמאַכט אַ זעכעלע אין פענכער. און עס האָט זיך באַשטעטיקט, אַז דער דעמאָן איז טאַקע ניט מער ווי אַן אַנגעבלאַזענער פענכער — דער האַר פון גאַרנישט.

אַט אַזוי איז עס, ווען אַ נייער דור טרעט אַרויף אויף דער סצענע — זיי פאַרטרייבן גלייך די אויסגעשפּילטע העלדן...

בערמאַן איז פאַרשוואונדן פון ניו-יאָרק, איבערלאָזנדיק גערטרוד מיט איר ליבע צו אים. דערוויסנדיק זיך דעם אמת, אַז זיין צעטומלטיקייט אויף יענעם אַוונט איז ניט געווען צוליב דער מיס פעלדמאַן, נאָר צוליב דעם באַס-סאַציאַליסט — אַרבעטער-שונא בערנשטיין — איז זיין געשטאַלט אַלץ לויטערער געוואָרן פאַר איר. דער „פּויער“, דער פאַרשטעלטער לאַנגרין, איז געוואָרן די ליכטיקע זעאונג פון אירע אויגן. דער קרייז — די פּריינט

ד ו ד א י ג נ א ט א ו ו

פון אירע עלטערן — איז געוואָרן נאָך פאַרהאַסטער צו איר. פלעגט זי זיך פאַרשפּאַרן אין איר ציכטיק-ליכטיקן חדרל, און נאַכפּאַלגן און נאַכשפּירן און אַרומזוכן בערמאַנען מיט אירע פינגער, וואָס האָבן אויסגעקלאַפט איר בענקשאַפט אויף די פּיאַנע-קלאַווישן.

און בערמאַן אויף זיינע וואַנדערונגען, האָט געפּייטערט איר גע-
שטאַלט אין זעאונגען וואָס האָבן זיך געשפּונען פאַר זיינע אויגן דורך טעג
און נעכט, צונויפגעוועבטע מיט זעאונגען, וואָס האָבן דערציילט די צו-
קונפט-מעשה פון זיין לעבן — די נבואה-מעשה אויף אים אַזייק, אויף זיין
פאַלק, אויף אַמעריקע און אויף דער וועלט.

„זשורנאַל שיקאַגאַ“, 1933.

י . א פ א ט א ש ו

1

געשלעכט-שפראך

פאראן מענטשן געשלעכטלעך-רעדעוודיקע און געשלעכטלעך-שטומע. עס טרעפט זיך אן „ער“ מיט א „זי“ און עס פארבינדט זיך צווישן זיי א לעבעדיקער געשפרעך; און אט איז אן אנדער פאר, קענען זיי קיין צוויי ווערטער ניט ארויסרעדן. עס קלעפט זיך ניט קיין שמועס; אט הויבט ער אן, אט הויבט זי אן, אבער די ווערטער פאנגען ניט איינס דאס אנדערע, רייסן זיך איבער און בלייבן הענגען... אבער מענטשן מיט לשון פארשטייען זיך אויפן וואונק; באגעגענען זיך און ווערן אנגעצויגן; זיי רעדן שוין, איידער זיי האבן א קלאנג בעלאזט הערן.

פאראן א רייכע געשלעכט-שפראך, א בלומען-שפראך; זי שמעקט, און קאן באנומען ווערן מיט ציטערנדיקע נאזלעכער. פאראן א הארטע, שארפע, קלוגע שפראך; און פאראן א חנעוודיק פיפטשן, ווי ביי א פארליבט פייגעלע. גייט אין גאס און קוקט זיך איין אין די פנימער פון אייער קעגן-נערישן געשלעכט, וועט איר מערקן, אין וויפל פארשיידענע טענער עס רעדט זיך די געשלעכט-שפראך, און לייכט וועט איר אויסגעפינען, אז אין אלע פאלן זיינען דאס אונטערשטע טענער. נישט דער שכל, נישט דער קאפ, נישט די לאגיק רעדט דורך זיי, נאר דער אינסטינקט, דער וואס קומט אומגעבעטן און גייט אן דערלויבעניש. דער טאראנט פון געשלעכט-לעבן בעל דברן איז אין דעם, וואס ער קאן נאר האלטן דעם אונטערשטן טאן פון אינסטינקט. דער געשלעכטלעכער שליממזליק—אדער ער קאן נישט באווייזן נאכצוואגן דעם אינסטינקט, אדער ער פארלויפט אים דעם וועג. זיינע ווערטער זיינען אדער פריצייטיקע, אדער פארשפעטיקטע. זיי טרעפן קיינמאל נישט דעם ריכטיקן טאן.

אפאטאשוו האט פיינט דעם געשלעכטלעכער שליממזליק און האט ליב דעם בעל-דברן, ער אריין איז מבין בלשון. פונקט ווי זיינע ליבלינגס העלדן, וועלכע רעדן א פול-געשלעכטלעכע

שפראך. דער וואוילקענעוודיקער אין הלכות געשלעכט איז ביי אים די מאָס פון מענטשן. באַגעגענט ער אַ מענטשן, מעסט ער אים גלייך אַפּ מיט דער געשלעכטלעכער מאָס, און אַזוי רעקאָמענדירט ער אים פאַר אונדז אַפּ. די פּויע מאָס האַלטן ביי אים זאַנוויל, אין „ראַמאַן פּון אַ פּערד גנב“, וועלכער גנבעט פּערד פּון די שטאַלן און מיידלעך פּון די בעטן; פּאַליאָ — אַ מיידעלע פּאַם-פּייער פּון ניו-יאָרק. פּאַראַן ביי אים האַלב און פּערטל-קענעוודיקע, וואָס האַלטן אַ האַלב און אַ פּערטל מאָס, אָבער אינגאַראַמוסן זיינען ביי אַפּאַטאַשן גאַר נישטאַ. דער ערגסטער איז ביי אים דער עקל-האַפּטער געשלעכט-שטאַמלער, ווי דער העלד פּון זיין נאָוועלע, וואָס דרוקט זיך אין „דערטאַיער וואַכנבלאַט“ — „אין אַ קליין ווערטל“.

זאָגט נישט, אַז אַפּאַטאַשן איז גלייכגילטיק צו זיינע העלדן; וויבאַלד ער האָט אַ מאָס פאַר זיי, האָט ער זיי שוין אַפּגעשאַצט. דאָס איז אַ פייערע מאָס, זי מעסט אַפּ דעם עיקר פּון מענטשן, און ווייסט איר דעם געשלעכט-לעבן ווערט פּון אַ מענטשן, ווייסט איר זיין ווערט פאַר אַלע אַנדערע זאַכן. דער עיקר פאַר אַפּאַטאַשן איז צירקולירנדיקע בלוט, רוישנדיקע געבליטן, וואָס צייטנווייז גיבן זיי אַ גאַס אין אַ שטראַם און טראָגן אַוועק די נשמה מיטן האַרץ, מיט לייב און לעבן.

בלוט-באַוועגונג איז אַנשטעקיק און רופּט זיך אַפּ אויף אייך, צי איר ווילט צי נישט. טראַכט אויס, וואָס פאַר אַ בלבול איר ווילט אויפן ראַמאַן פּון אַ פּערד-גנב, אָבער איר קענט זיך נישט העלפּן; איר זיינט פאַרפירט געוואָרן פּון זאַנווילן, פּונקט ווי דאָס חסידיש קינד רחל. איר קענט שוין פּון אים נישט אַפּטרעטן. איר שוואַרצט מיט אים קאַנטראַבאַנדע איבערן גרענעץ און זיבע דורכן פּענצטער. איר מיאוסט זיך אַפילו נישט אים נאַכצוגיין אין פּריילעך הייזל. זאַנוויל פירט אייך אַראָפּ פּון גלייכן וועג און איר זיינט אים דאַנקבאַר דערפאַר.

און צווייב פּאַליאָן פּון דער „ניו-יאָרקער געטאַ“ — אַ ברענענדיקער ספירט אין דער געשטאַלט פּון אַ מיידל — זיינט איר אַליין גרייט צו שטאַגן זיך אויף מעסערס מיט דעם איטאַליענער, וועמען זי ברענגט אויס די אויגן מיט איר פייער. עפעס פאַרמאָגט זי, וואָס מלאכים אין הימל פאַרמאָגן נישט. אַזאַ לעבנס שפּיעוודיקייט. אַזויפיל שטימונגען לויפן ביי איר דורך אין אַ מינוט, זיי לויפן איינע איבער דער אַנדערער און איינע דורך דער אַנדערער און דאָס אַרימע מיידל וואַלט זיך זיכער פאַרפּאַנטערט, ווען נישט איר פיין אינסטינקטל פּון אַ קעצל, וואָס קאָן גראַבֿען און לאַסטשן גלייכ-צייטיק.

אַפּאַטאַשן קאָן זיך נאַכיאָגן נאָך זאַנווילען, נאָך פּאַליאָן, און בלייבט

נישט הינטערשטעליק. ער וויסט ביי וואָס זיי אַנצוכאַפֿן? ביי די אונדזערשטע טענער, דורך וועלכע דער נפש רעדט — צו די אינסטינקטן. די אינסטינקטן זאָגן דעם אמת, זיי פאַלשעווען קיינמאַל נישט. פאַראַן אַ וועלט מיט מענטשן, וואָס רעדן בלויז מיט זייערע אויבער-טענער, וואָס הילכן אָפּ מיט דער פּוסטקייט פון דעם אויבער-קעסטלע, וואו זייער מוח איז איינגעשפּאַרט. און טאַמער שטעלט זיי אונטער, איינמאַל אין אַ יובל, דער אינסטינקט אַ פּיסל, קוליען זיי זיך איבער. אַפּאַטאַשוס העלדן גייען אַלע מאַל זיכער אויף די פּיס און די אינסטינקטן דינען זיי פאַר וועגווייזער.

וויפּל מאַל אַפּאַטאַשון קומט אויס צו דערציילן וועגן זאַנווילען:
 „זאַנוויל האָט דערפּילט אַ קאַטן שוידער איבער זיין גאַנץ לייב“,
 „זאַנוויל האָט דערפּילט ווי עפעס צעגייסט זיך איבער אַלע זיינע גלידער“,
 „זאַנוויל האָט מיט אַמאַר דערפּילט, אַז ווייטער אַזוי לעבן קאַן ער נישט אַז“ו.

ווי שווער עס איז, טונקנדיק די פען אַלע וויילע אין געפילן און ניט אַראַפּצושלאָגן זיך פון וועג, ניט פאַרלירן די ריכטונג און פאַרבלאַנדזשען... אַבער אַפּאַטאַשו בלאַנדזשעט נישט. ער איז פונקט אַזוי זיכער מיט זיין ריכטונג, ווי זאַנוויל און פּאַליא אַזוי זינען זיכער אין דעם צוטרויען צום קול פון די אונטערשטע טענער. זאַנוויל און פּאַליא שטייען פאַר אונדז גאַנצע, נישט געבראַכענע באַשעפענישן. זיין האַנט ווערט אויך געפירט פון אַ גוטן אינסטינקט. ער וויסט, ווי אַרויסצונאַרן די אינסטינקטן פון זייער באַהעלטעניש און הייסן זיי גיין.

צו זיין יידישן שליממזל, האָט אַפּאַטאַשו געמוזט זוכן מענטשן, וואָס פאַרשטייען זיך אויף דער שפּראַך פון די קאַנטראַבאַנדיסטן און אונטער-וועלט העלדן. זיי זיינען דאָס ביי אונדז די יעניקע, דורך וועמעס פּיערדיקע אויגעלעך די אינסטינקטן שטעקן אַרויס זייערע זשענע קעפּלעך. אַנדער רע זיינען ביי דער האַנט נישט געווען צו געפינען. אַבער דאָס מיינט נישט, אַז אַפּאַטאַשו האָט זיך אויף אייביק פאַרבונדן מיט דער דאָזיקער חברותא. זיי האָבן אים נאָר געדינט איינצואַרבעטן די האַנט, אַנצוטאַפֿן זיין וועג. אין זיין גרויסן ראַמאַן „אין די פּוילישע וועלדער“, וואָס האָט זיך געדרוקט אין „אידישן קעמפּער“* איז ער צוגעגאַנגען צו אַ קרייז מענטשן, וואָס לעבן אויך פון דער טיפעניש פון זייער נפש אַרויס. דאָס זיינען די חסידים. חסידות איז דאָך אויך איינגעטונקט אין געשעכטן.

(*) דער ערשטער טייל „אין פּוילישע העלדער“ האָט זיך געדרוקט אין 1915 אין „אידישן קעמפּער“.

דערציילטע באַשרייבונג

וויסן מיר, פון וואָנען אַפּאַטאַשו שעפט זיין פּאַטאַס: פון דעם איי-
ביקן שמועס צווישן די געשלעכטער. בריהשאַפט ווייזט ער אין אַרויסרעדן
אויפן קול דעם שטומען געשפרעך, וואָס די געשלעכטער פירן צווישן זיך.
ער שאַצט דעם מענטשן לויט זיין געשלעכטעכען שפּראַך-פּאַרמעגן. ווער
עס האָט אַ רייכע שפּראַך און ווער אַן אַרימע; ווער עס האָט אַ שאַץ-קאַמער
און ווער אַ בעטלער-טאַרבע. און רייכע, ווי רייכע, זיינען זשעדנע: ראַבע-
ווען פרעמדע שאַץ-קאַמערן, אונטערהערן פרעמדע שמועסן, גנבענען ווער-
טער און באַרייכערן זייער ווערטער-בוך. געשלעכטעכע עשירות איז אין
פיל-שפּראַכיקייט; גבירים זיינען שפּראַכן-קענער. און ווי צו די, וואָס
לעבן אַפּ אַ לעבן מיט איין אַרימינקער שפּראַך! ...

גלויבט אַפּאַטאַשו, אַז די תורה פון דער וועלט איז געשריבן אין
געשלעכטס-אותיות; אויף וועמעס פנים איז אַ גאַנצע פרשה אָנגעשריבן
און אויף וועמעס — אַ שורה-לע בלויה, און דאָס אַ האַלב-פּאַרמעקטע. און
זאָגט אַפּאַטאַשו צו זיינע העלדן, זייט גוטע בעלי-קוראס, מען זאָל אייך
נישט דאַרפן אונטערזאָגן... אַפּאַטאַשוס פּאַטאַס איז אַ גוטער ליינענען
פון דער סדרה פון געשלעכט! ...

אַבער נישט אַדע מאָל איז ביי אַפּאַטאַשו אַ ליינענען! נישט אַדע
מאָל רופט ער אויף זיינע העלדן צו אַן עליה. ער קען אַ סך ערטערע
יידן, וועמען עס גייט שוין קיין עליה נישט איין. ער קען אויסגעשפּילטע
משוררים, שוחטים, סוחרים, קברות-לייט; ער קען גלאַט גראַבע נפשות —
„סטייבר“-לייט, פּאַרזשעכטע באַשעפענישן, וואָס לעבן ווי אין הינערפלעט.
זיין אויג קוקט דורך אַ גאַנץ ברייטלעכן געזיכטס-קרייז. קומענדיק אין
אַמעריקע, האָט ער נישט נאָר דערזען זיינע אַדט באַקאַנטע זאַנווילס:
גראַב-אומגעלומפערטע און דעלעקאַט-ראַפּינירטע געשלעכטס העלדן, נאָר
ער האָט נאָך אַריינגעקוקט, צום ביישפּיל, אין אַ ספעציעל ווינקעלע: די
„היברו סקול“.

וואָס זשע שפּאַרט אַפּ אַפּאַטאַשו פון זיין פּאַטאַס פאַר די העלדן זיינע,
ווען זיי באַוועגן זיך אויסערן געשלעכט?

פון פּאַטאַס, וואָס זיין אינהאַלט איז געשלעכט, האָט אַפּאַטאַשו אַפּגע-
שפּאַרט פּאַרן טאַג-טעגלעכען געברויך די אויסערלעכע פאַרם פון פּאַטאַס —
דעם גיכען טעמפּ, דעם שנעלן, געכאַפטן ריטם, די שווינדלענדיקע באַוועג-

ב. ריווקין

דעכקייט. זיין פען, וועלכע איז געוואוינט צו לויפן משוגענער ווייז איבער די זיגזאגן פון געשטעכט, ווען זי פאלט אראפ פון איר געוואוינטער ליניע, האט נאך אלץ אין איר גאלאפירן...

אט דאס איז, וואס אפאטאשו נעמט מיט פון זיין פאטאס: די קאכעדיקע מאנערע. זיין טעכניק האט דעם הייסן אטעם פון דער ליידנשאפט, אפילו ווען זי איז ליידיק פון ליידנשאפט.

דערפון קומט, וואס אפאטאשו האלט אין איין דערציילן, דערציילן, און קען זיך נישט אפשטעלן; ווי ער וואלט האבן א פולע מויל מיט דער ציילונג, וואס ער מוז מיט א מאל אויסשיטן. און ווען ער דארף מאלן, מאסט ער עס מיט אזא געשווינדקייט, אז עס דוכט זיך, אז דאס געמאלענע דאזט קיין שאטן נישט איבער. זיין פען פליט איבער איין ליניע, אן א שאטן. ער דערציילט, וואס ער דארף מאלן; ער דערציילט, וואס ער דארף באשרייבן, און ווען ער דארף אויפכאפן א שטיק פלאץ, א רוים, טוט ער נישט ווי אנדערע; ער בלייבט נישט שטיין אויף איין פונקט, צו ווארפן א בליק ארום זיך, אום דערנאך אלץ צו באשרייבן פון דעם איין פונקט, נאר ער לויפט מיט זיין פען געפלינק, פלינק ארום און ארום, ביז וואגען ער פילט אויס דעם גאנצן פלאץ מיט באוועגונג, און עס באקומט זיך א דערציילטע באשרייבונג.

אפאטאשו מאלט רוים דורך דער צייט — דאס איז דאס סאמע כאראקטעריסטישע פאר זיין מאנערע.

דערפון קומט, וואס אין זיבן צען שורות ביי אפאטאשו שפילן זיך אפ א וועלט מיט זאכן. איר זיינט כסדר ביי אים פארנומען, ער לאזט אייך נישט אפרוען. ווארים שנעלע באוועגונג מוז מיטציען; איר קוקט זיך נישט ארום, ווי איר זייט שוין אין מיטן, אין לויף, איר זיינט פאראנטערעסירט, כאטש אייך דוכט זיך אמאל, אז איר קענט די העלדן איבערלאזן אין מיטן גאס, און עס וועט אייך נישט אנהויבן ארן. דאס איז דערפאר, וואס איר האט זיך צופיל מיט זיי אנגעלאפן...

אבער דאס איז נישט אמת, אז עס שטעלט זיך ביי אייך גאר נישט אפ, ווי די קריטיקער ווילן זיך און אייך איינריידן. זאנוויל בלייבט אייער שטענדיקער באקאנטער; מיט פאליאן פון „ניו־יארקער געטא“ שפילט איר א ליבע נאך עד היום, אפילו די דראטן־גייערין פון „איבערן בריק“ פארדרייט אייך נאך דעם קאפ. אפילו די מיסעס פון דזשיק דעם שיכור (אין ניו־יארקער געטא), מיט וועלכער אפאטאשו באקענט אייך צופעדיק אויף א פאר מינוט, בלייבט שוין פאר א מיסעס, צו וועלכער איר קענט זיך אריינכאפן, ווען דער מאן איז אין דער היים נישטא. סעם, דער

הפקר-יונג, מיט וועלכן אפאטאשו פירט זיך ארום איבער דער גאנצער דערציילונג, קראפט אן צו איר אין טיר און זי שרעקט זיך; סעם, דער שמד-קאפ ווייסט, ווי אנצורירן די סטרונעס פון א מיסעס הארץ. נאך א ברוגזע, קאקעטירט זי שוין. שפעטער, ווען איר קוקט אן איר מאן, איז אן איר וועט מיר זאגן, אן איר וויסט נישט, וואס מיט דער מיסעס איז פריער געווען און וואס עס וועט מיט איר זיין, וועט איר זאגן א ליגן.

אפאטאשוס געשטאלטן לאזן יא איבער שאטנס. און נישט אמת, אן זיי לאזן איך איבער גלייכגילטיק, ווי זאכן, וואס ווערן איך דערציילט אין גלייכגילטיקייט. אפאטאשו דערציילט שוין גאר נישט גלייכגילטיק. ער ווייסט, וועמען ער האט ליב און וועמען ער האט פיינט. אט די, וואס זיינען די טרעגער פון זיין פאטאס, די, וואס פארשטייען זיך אויף דער כישוף-שפראך פון געשעכט, זיינען זיינע ליבלינגע. און אויך אייערע.

אמת, צוליב זיין רעשיקער מאנערע, פאלן ביי אפאטאשו ארויס די שטילע מאמענטן, וואו עס איז אנגענומען, אן מען דארף שעפטשן פסיכא-לאגיקע. אבער אפאטאשו ווייסט זיך ווי צו העלפן: אין די שטעלן, וואו עס דארף לויטן מנהג קומען געשעפטשעטע פסיכאלאגיקע, קומט ביי אים אן אריינגעווארפענע דערציילונגעל. ער ווענדעט אן אין אזא פאל דעם זעלבן מיטל, וואס דער לייווענט פון קינעמאטאגראף.

אין דער דערציילונג, „אויף גארעק סטריט“, וואו אן אריבערגעקומענער היימישער סוחר און דמדן, דא א טרימינג-פעדלער, פארשדכנט זיין בלאסע 17-יעריקע טעכטער צו א קאלעגע פון דער פראפעסיע, וואלט זיך זייער געבעטן, מע זאל שילדערן דעם הארצווייטיק פון דער מיידל. אפאטאשו ווארפט דא אריין א סצענקע אויף די טרעפן, וואו די בלאסע מיידל בא-געגענט זיך מיט איר סקול-הבר סידני, און דער ווייטיק גיט זיך איבער. די דערציילונג „שאטנס“ ווארט ביי אן אנדערן איבערגעזאגט געווארן אויפן אויער. סודות וואלטן זיך געהאלטן אין איין שושקען; רעדט זיך דאך דא פון די פארשמאכטע אפגעחלשטע אוראייניקלעך פון די פראנקיסטן; וועגן די אויסגעלאשענע פונקען פון אמאל גאר היציקער, ברענענדיקער תאוה-רעליגיע. אפאטאשו טוט אן פארציטערטע אבסטראקציעס, די פארשטוי-בטע שאטנס, אין א געפלעכט פון בלאנקער פאנטאסטישער ממשות, און לאזט זיי טאנצן אונטער שארף-שארפע טענער, וואס ער רופט מיט געוואלט ארויס פון די איבעראנגעצויגענע סטרונעס פון א 150 יאר אטער פידל. דער עפעקט איז דערגרייכט. די ווייסל-שטימונגען וויעט ער אויך אן מיט וואריאציעס פון דער כסדר זיך ווידערהאלענדיקער, אבער יעדעס מאָד

אנדערש איבערדערציילטער וואַנדאָ-לעגענדע. וואַנדאָ איז די וויסל-קעניגין.

ער דערציילט אייך אַ שטימונג, ווי ער דערציילט אייך אַ באַשרייבונג. איר וועט זאָגן, אַז דאָס איז קינעמאטאָגראַף; אַז אַפּאַטאַשוס שטענדיק האָוען און לויפן איז דאָס יאָגעניש פון די באַוועגלעכע בילדער אויפן לייווענט. עס איז דאָ אַן ענלעכקייט, אָבער אַ פאַרקערטע. אויפן לייווענט איז עס באַשרייבענע דערציילונג; ביי אַפּאַטאַשוו איז עס דערציילטע באַשרייבונג. דער לייוונט גיט הויפטזעכלעך צייט אַנשטאַט רוים. דער לייוונט בלייבט כסדר הינטערשטעליק און מוז אונטערזאָגן דאָס בילד מיט געשרייבענע ווערטער; אַפּאַטאַשו איז קיינמאַל נישט הינטערשטעליק; די דערציילונג טראַגט אים דורך דורך אַלע געפאַרן.

ריכטיק, ער אַרבעט מיט באַשרענקטע מיטלען — מיט דערציילונגס-מיטלען. אָבער דאָס איז נישט קיין פאַרוואַרף פאַר אַ קינסטלער. אַרבעט דאָך דער סקולפּטאָר מיט באַגרענעצטע מיטלען — בלויז מיט ליים און שטיין; דער מוזיקער בלויז מיט טענער; דער מאַלער בלויז מיט פאַרבן. אָבער דער רעזולטאַט קויפט אַרץ אויס. אַט אַזוי דאַרף מען אויך קוקן אויף אַפּאַטאַשוו: דער רעזולטאַט קויפט ביי אים אַרץ אויס.

מיר ווייסן שוין, וואו אַפּאַטאַשוו שוואונג איז; מיר קענען זיינע מיטלען, איצט פאַמיר זיך באַקענען מיט די רעזולטאַטן.

3

ר' זאַנוויל חסיד

צווישן זאַנוויל, דעם פערד גנב, פן אַפּאַטאַשוו ערשטן ראַמאַן ביז דעם לעצטן העלד פון זיין לעצטן ראַמאַן „אין פוילישע וועלדער“, ר' איטשע מקובל, וועלכער ווערט היינט מאַרגן אַ רבי מיט אַן אייגענעם הויף, גייט אַ גלייכער וועג.

אַז איר זויט, זאָגט, אַז זאַנוויל איז דער פאַרלויפער פון ר' איטשען; און אַז איר ווילט, זאָגט, אַז אַפּאַטאַשוו האָט אַריינגעאַרבעט דעם פוילישן פערד גנב אין פוילישן רבין.

און נאָך אמתער איז, אַז אַפּאַטאַשוו האָט איינגעאַרבעט זיין האַנט אויף די זאַנווילס מכל המינים, אום שפעטער זיך אַ נעם צו טאָן פאַר זיינע פוילישע וואַלדיידן און פוילישע חסידים.

וואָס עס פאַראייניקט זיי אַלעמען איז: זיי זיינען אַלע פוילישע יידן,

וועלכע אין קעגנזאך צו די ליטווישע יידן, לעבן נישט מיטן שפיץ מוח, נאָר מיטן גאַנצן נפש זייערן. זיי לעבן פולער, שטאַרקער, געשמאַקער, איבערלעכער. נפש איז דאָס, וואָס אויף גויאיש לשון רופט זיך אינסטינקט. ווי דער שטייגער איז פון יונגע, ערשט געבוירענע טאַלאַנטן פער- זאַנפיצירן זיי אין זייערע ערשטע העלדן זייער שעפערישע עסענץ. זייער אייגענעם דראַנג פאַרקליידן זיי אין געשטאַלטן.

דאָס איז זאַנוויל פאַר אַפאַטאַשן. דורך זאַנווילן האָט ער אונדז גלייך געלאָזט וויסן, אַז זיין צוגאַנג צום מענטשן איז נישט צו פאַרהערן אים אין זאַכן, וואָס ער ווייס אויף אויסנווייניק, נאָר אין זאַכן, וואָס ער הויבט נישט אָן צו וויסן, דאָך באַהערשן זיי אים און קירעווען אים אויף אומפאַראַויסגעזעענע וועגן. מיט איין וואָרט, אַפאַטאַשו פאַרערט דעם נפש פון מענטשן — מיטן בוך־לשון אויסגעדריקט — די מענטשלעכע איג- סטינקטן.

זאַנוויל איז דער מאַן מיטן לויזן אינסטינקט. דער אינסטינקט איז ביי אים אַ ווילדער פערד, אויף וועלכן ער פאַרט רייטנדיק, גנבעט זיך אויף אים מיט קאַנטראַבאַנד איבער די פאַרבאַטענע גרענעצן.

און פון דעם אופן, ווי אַפאַטאַשו האָט זיין ערשטן העלד אויפגענומען, איז צו זען, אַז ער איז פאַר אים דער העלד — זיין ערשטע און זיין לעצטע לייבע. פאַרגלייכט נאָר זאַנווילן מיט די גראַב־יונגישע טיפן, וואָס האָבן זיך ביז אים באַוויזן אין אונדזער ליטעראַטור: אַדער מען האָט געקוקט אויף זיי מיט חשד און מיט מורא, מען האָט זיך מיט זיי געמיאוסט, אַדער מען האָט זיי פאַרפּוצט, זיי זאָלן אויסזען שיין. אַפאַטאַשו האָט דער ערשטער דעם טיפ געגעבן גערעכט. ער האָט לעגאַליזירט דעם הפקר יונג, דעם כוואַט, וועלכער פאַרנעמט דעם אויבנאָן אין די גויאישע ראַמאַנען.

צווישן דעם רויבער און דעם געבעכער האָט אַפאַטאַשו גאַנץ באַוואוסט- זיניק, מיט אַלע סימפּאַטיען, אויסגעקליבן דעם רויבער, דעם ריזיקאַנט, אין וועלכן עס פאַרליבן זיך שיקסעס און יידישע מיידלעך, וואָס האַלטן ביים ווערן שיקסעס.

איך וועל אייך נישט ערב זיין, אַז אַפאַטאַשו האָט פיל זיך אַנגעזען מיט אַזעלכע לייט. מיר האָבן בלאַטע חברה, וואוילע יונגן, גנבים, פערד- גנבים, קאַנטראַבאַנדיסטן, אַבער מערסטנס, שטעקט אין יעדן יידישן גנב אַ קעשענע גנב, אַ מאַראַוויכער. צו זייער מלאַכה פאַדערט זיך מער כּיט- רעקייט און שווינדל־קאַפּ, ווי געוואַנטקייט. אַבער עפעס געוואַנטקייט האָבן זיי דאָך, ווייניקסטנס אַזוי פיל אום בייצוקומען דעם שרעקנדיקן יידן אין

ב. ריווקין

זיך; און ציניזם אויך, ווייניקסטנס אויף אזוי פיל, צו געניסן פון נישט דערלויבטן און צו פארטרינגן עס מיט בראַנפן.

אַ טירעלע פאַרן רויבערישן אינסטינקט איז דאָך געעפנט און ער קען זיך אַרויסכאַפן און זיך אַ שפּיל טאָן.

ביי זאַנווילען איז מער ווי אַ טירעלע געעפנט. דער אינסטינקט גנבעט זיך נישט אַרויס, נאָר שפּאַצירט זיך אַרויס פּראַנק און פריי, מעשה בעל-הבית פון זיין אייגענעם הויז.

זאַנוויל ביי אַפּאַטאַשון איז הוילע געוואָגטקייט, מיט דעם עכטן שוואַנג, וואָס קען אים אַריינאַגן אַפילו אין כּף הקלע אַריין, ווי גויאיש בלוט וואָרט זיך געגאַסן אין זיינע אַדערן, כאַטש עס ווערט געטריבן פון אַ יידיש האַרץ, וואָס האָט אַ קעמערל פאַר רחמנות.

איך זאָג נאָך אַמאָל, איך קאָויר נישט, אַז אַפּאַטאַשן האָט זאַנווילען ניט אויסגעטראַכט. ער האָט וואַרשיינלעך גענומען אַ יידישן קאַנטראַבאַנ-דיסט, פון די פּוילישע גרענעץ-שטעטלעך, און האָט אים אויסגעקלעפט פּויליש זיין אייגענער געשטאַלט, — פאַראַפּאַטאַשעוועט פון קאַפּ ביז די פּיס. און אויך שפּעטער מיט אים זיך אַרומגעפירט, געמאַכט אים פאַר מער אַדער ווייניקער לייט, אויך פאַראַמערקאַניזירט — אַבער אַלץ זיינען זיי געבליבן מענטשן, וואָס נעמען פון לעבן מיט אַ פּולער האַנט. טרינקען תּאווה מיט משקה און זיינען זיך מחיה.

און אַפּאַטאַשו איז געוואָרן אזוי געניט אין דעם, אַז מיטן פינגער קען ער זיי איצט אַרויסבאַרן די זאַנווילע-פאַרשונינען. און ווען איצט, נאָך פּיל וואַנדערונגען, איז ער געקומען צו גאַסט צו זיינע לאַנדסלייט, די פּוילישע יידן, האָט ער אַן פּיל מי זיי גלייך דערקענט און אַרויסגעקראַגן פון זיי זייער טוד, וואָס איז ביז איצט פאַרשטעלט געווען אַפילו פון די יידישע לעבנס-מאַלער פון פּוילן — פּוילישע יידן זיינען אַלע מער אַדער ווייניקער זאַנווילעס, פון פּערד גנב ביז צום צדיק אין הויף. אַן זאַנווילען איז אַ פּוילישער ייד קיין פּוילישער ייד ניט.

די פּויליש-יידישע שרייבער זיינען פאַרדאַרבן געווען פון די ליטוואַ-קעס — פּונקט אַזעלכע איבערגעשפיצטע, פאַרמוחטע, פאַרחלשטע און פאַר-שמאַכטע, און ווען זיי מאַלן תּאווה, האָבן זיי מורא זיך איינצורייכטן די הענט, זיינען זיי זיך טובל פאַר דעם און נאָך דעם.

אַבער וואָס פאַר אַ ווערט האָט אַ פּוילישער ייד, ווען מען כשרט אים אויף אַ ליטוואַק?

דער פּוילישער, אַפילו ביז צום פרומסטן און הייליקסטן — איז פּריער

פאָר אַליץ אַ בעל־הנאה. ער איז אַ באַטעמטער ייד און אים פאַלובעט וואָס איז באַטעמט. אויך אין הייליקייט זוכט ער דאָס געשמאַקע — די זינד, אין הייליקייט שעצט ער די ריזיקע — איינס־צוויי קען ער זיך אָפטונקען פון קאַפּ ביז די פיס אין יצר הרעדיק, פון וועלכן, אַז ער וועט זיך אָפֿ־טרייסען, וועט ער ווערן נאָך אַ גרעסערער צדיק!

דער פּוילישער רבי איז אַליץ מער ריז, וואָס גרעסער דער יצר הרע, מיט וועלכן ער ראַנגלט זיך — דער יצר הרע אין געשמאַלט פון אַ גאַנצן הויף מיט ווייבער פון אַלע עלטערס — פון דער יונגינקער „פּלימעניצע“ ביז דער באַיאַרנטער רביצינס שוועסטער, אָבער נאָך מיט גענוג ווייבערשן חן.

און דער וועלטלעכער פּוילישער ייד איז נישט קיין קלענערער ריז־קאַנט. בעת דער ליטוואַק אָפּילו אין זיינע חלומות ציטערט ווי אַ באַט, כאַוועט די פּוילישע יידישע פּעגענדע אָן אמתן גיבור פון שווערד — בערקע פּאַלקאַוויק, דעם יידישן העלד פון דער „פּאַוויסטאַניע“. מוט איז גאָר נישט פּרעמד דעם פּוילישן יידן, אין נויט איז ער אַ בעלן צו פּאַרמעסטן זיך מיטן פּאַליאַק. און ער האָט פּיינט צו לעבן בגנבה.

אַפּאַטאַשו אין זיין ראַמאַן „אין די פּוילישע וועלדער“ פירט פּאַר אונדז אַרויס דריי דורות וואַלד־יידן, סוחרים — מרדכי, אברהם און נאָך אַמאָל מרדכי. אייגנטלעך איז עס איין מרדכי געוויזן אַלס זון, טאַטע און זיידע. עס וואַקסט פּאַר אונדז — פון צוריק, פון זיידען צום אייניקל — אַ גיבור. ברייטברוסטיק, מיט אַ האַרץ, וואָס נעמט אַריין אין זיך די עבירה, פונקט אזוי גערן ווי די מצווה. קוקט אים אָן דעם שוואַרץ־בערדיקן, ברייט־האַרציקן, ערלעכן און חוצפהדיקן, גוטמוטיקן און כעסדיקן יידן — אין אים שטעקט אַ נישט קשהדיקער הולטיי, וועלכן ער האַלט אין צוים, אָבער נישט אויף שלעכטע קעסט, פון צייט צו צייט פירט ער דעם הולטיי אַרויס אָנהאַדעווען. מאַכט ער נישט חתונה דעם הולטיי צו 50 יאָר מיט אַ 15 יעריקער יידישער טאַכטער, פּאַיעט ער אים מיט שיקסע.

און זייט ביי זייט מיט די וואַלד־יידן וואוינט איטשע־מקובל, אַ קינפטיקער רבי. ער האָט נאָך נישט דערגרייכט די מדרגה צו ראַנגלען זיך מיטן יצר־הרע בפּועל ממש אין דער געשמאַלט פון אַ גאַנצן הויף מיט לעבעדיקע ווייבער, אָבער יעדעס מאָל ווען ער זויף זיך פּאַראַייניקן מיט הקדוש ברוך הוא, וואַקסט פּאַר אים אויס די געשמאַלט פון אַ זונה, און ער שטעלט זיך אויף איר אַרויף מיט די פיס, און האָט עליית נשמה. פּאַסט נאָר אויף, ווי ער איז מדריך דעם יונגען מרדכי. ער היט אָפּ די רגעס, ווען אין יענעם רופט זיך אָפּ דער שטיקל הולטיי און זיין האַרץ

צאָפּלט זיך אין תּאוּוה-קּרעמפּן, דעמאָלט זאָגט ער איר זוּהר און פּאַרטרעט אים אין די סודות פון קבלה.

איטשע איז נישט קיין פּאַרפּוצטער, נישט קיין פּאַרפּאַעטיזירטער, נישט קיין פּאַרדעקאַרירטער חסידישער רבי, ווי פּרץ האָט אים געמאַלן. פּרץ, ווען ער איז איינמאַל געגאַנגען אַנקוקן אַ רבין — דערציילט ריזען — איז ער גלייך אַנטלאָפּן: ער האָט אים נישט דערקענט. נישט אַזוי האָט ער אים זיך פּאַרגעשטעלט. הוילע, גראָבע פּראָזע.

אַפּאַטאַשו מאָלט נישט מער ווי הוילע גראָבע פּראָזע. אַבער אַפּאַטאַשו ווייסט מער, ער ווייסט אַ גרויסן אמת וועגן רבין: אַז ער איז אַ פּאַרבאַהאַל־טענער זאַנוויל, און אַז זיין גאַנצע הייליקייט איז נישט מער, ווי געפֿיירטערטע תּאוּוה. און דערפּון נעמט זיך ר' איטשעס גבורה. איטשע קען מאַכן ציטערן, ער קען ווייזן מופתים. זיין בליק איז נישט אויסצוהאַלטן. ער גלייט אייך דורך. מיט זיין קוק שטעלט ער אַפּ אַן עדה חסידים, וואָס וואַרפּן זיך שלאָגן אַ לעסטערער. עס פילט זיך פון אים איינער, וואָס האָלט דעם שד פּאַרן גאַרגל. עפעס אַ מכשף. און ער וואַרפט אַן אימה און מען קריגט צו אים געוואַלדיקן צוטרוי. פאַר אים איז קיין זינד נישט שווער. ער וועט זי פֿייכט אויפהויבן און נאָך פֿייכטער אַראָפּוואַרפּן. זיין ריר באַפּרייט, ער היילט קראַנקע, טרייבט דיבוקים אַרויס. מען גלויבט אים און מען דערוואַרט פון אים אַזוינס, וואָס זאָל איבערראַשן. מען ריכט זיך יעדע רגע אויף אַ וואונדער פון אים...

און דער לייענער גלויבט אויך — צוזאַמען מיט די חסידים. די סצענע, וואו ר' איטשע ווערט דערקלערט פון המון פאַר אַ רבין מאַכט אייך מיטציטערן. אין דעם מאַמענט דוכט זיך אייך, אַז פאַר אייך איז אַ בעל מופת.

ווי דערגרייכט דאָס אַפּאַטאַשו? דווקא די מאַנערע זיינע, וועלכע מען האָלט פאַר אַ חסרון, דינט אים. ער מאָלט נאָר דאָס דרויסנדיקע, אַבער דאָס דרויסנדיקע מאָלט ער איבער דעם זיגזאַגן שפּיל פון אינסטינקט. און איר האָט כּסדר דאָס געפֿיל, אַז עפעס לויערט פון אינעווייניק און איר זיינט גרייט צו איבערראַשונגען.

אַפּאַטאַשו האָט געמאַלן, אַבער, זאַנווילען אַ הייליקן — און עס האָט זיך באַקומען אַ בעל מופת, דער ערשטער אין דער יידישער ליטעראַטור.

„אידישער קעמפּער“, 1916.

„אין פוילישע וועלדער“

די „פוילישע וועלדער“ איז א מאָנומענטאַלע געבידע — די אַרבעט פון אַן אינזשענער.

דער אינזשענער אַרבעט לויט דעם פּלאַן פון אַרכיטעקט, וועלכער האָט אַ גרויסן טאַלאַנט פאַר דעטאַלן — פאַר באַלקאַנען, גאַלערייען, קאַרניזן, פענצטער, טירן, גאַניקעס. ער קען אַוועקשטעלן אַ גאַנצן פּאַסאַד. ער פאַר-געסט אויך נישט אויסצופּונן די זייטיקע ווענט, זיי זאָלן נישט פאַרשעמען דעם פּאַסאַד, ער קען אויך אַנוואַרפן דעם גאַנצן פּלאַן. אָבער דורכצופירן דעם פּלאַן, צונויפצופירן אַ וואַנט מיט אַ וואַנט — דאָס זאָט ער איבער פאַרן אינזשענער.

דער אינזשענער האָט איינגעאַרבעט זיין טעכניק. די ווענט קומען שוין נעענטער ביי אים זיך צונויף. די קאַפיטלען פון ראַמאַן „פוילישע וועל-דער“ בינדן זיך שוין ענגער, פּאָלגן אויס בעסער די ליניען פון גאַנצן פּלאַן, ווי אין ראַמאַן „אַליין“.

און דער ראַמאַן „פוילישע וועלדער“ איז אַ געשיכטעכער מאָנומענט, וואָס שטייט כמעט איינער אַליין אין דער יידישער ליטעראַטור.

דאָס גאַנצע דאַרף אַרומנעמען אַן עפאַכע אין דער פּויליש-יידישער געשיכטע — זינט דער יידישער ישוב אין פּוילן איז געוואָרן דאָס פּוילישע יידנטום — פון די 30ער יאָרן פון פאַריקן יאָרהונדערט. פאַר דעם צענטער האָט אַפּאַטאַשו אויסגעקליבן דעם אויפשטאַנד פון 1863. צו דעם צילן די געשעענישן פון ערשטן ראַמאַן פון דער טריאַגיקע און פון דעם צענטער וויקלען זיך אַרויס די ווייטערדיקע געשעענישן.

מיר באַגעגענען נאָך דאָ דעם געזונטן איינגעוואַרצלטן שטאַם-ייד, דעם דעמבענעם זייד פון יידישן ישוב אין פּוילן, וועלכער לעבט אַ העלפט לעבן מיטן וואַלד (עס האָט געקאַנט אויך זיין מיט תבואה און מסחר) און אַ העלפט זעבן מיטן חסידישן הויף: אברהם — מרדכי פּאַטער; און מיר זעען שוין דאָ, זוי דווקא דער חסידישער הויף ציט אַריין זיין זון — מרדכי — מיט איין פּוס אין פּוילישן שטראָם. און ווען מרדכי וואַלט נישט געווען אַרויסגעראַטעוועט זיין זעבן פון פּוילישן אויפשטאַנד, וואַלט שוין געווען אַ סוף צו „פוילישע וועלדער“. אַזוי האָפּן מיר נאָך, אַז ער וועט זיך נאָך אומקערן אין וואַלד צוריק און וועט נאָך זיין אַ זון צו זיין פּאַטער אברהמען און וועט איבערגעבן זיין פּוילישן פיבער צו זיין טאָכטער שרהן

צו שפיזן מיט פייער די שפעטערדיקע פוילישע רעוואָלוציעס פון 20-טן יאָרהונדערט.

עס איז אַ מערקווירדיקע געשעעניש, וואָס איז פאַרבייגעלאָזן געוואָרן אומבאַמערקט — אָט די ראַלע פון אַ חסידישן הויף אין אויסבילדן די פוילישע אינטעליגענץ.

איך ווייס נישט, צי דאָרף עס וועמען פאַרדריסן — אָבער עס איז אַ פאַקט, אַז דער מיסטישער גלאַנץ פון חסידות האָט זיך אָפגעשפיגלט אויף דער גייסטיקער פיזיאָנאָמיע פון דער פוילישער אינטעליגענץ. דער מעסיאַ-ניזם, וואָס האָט באַשיינט די קעפּ פון די ערשטע פוילישע רעוואָלוציאַ-נערן — איז דירעקט גענומען פון חסידישן הויף; עס זיינען געווען איבער-לויפער: רביאישע זין, טעכטער און איידעמס; איבערזעצער פון זוהר אין פויליש; עס זיינען געווען הענט, וואָס האָבן אַריבערגעטראָגן לעבעדיקע קיילן פון בית-המדרש אין קאָסטיאָל. דאָס נעמען און גנבענען האָט זיך אָנגעהויבן נאָך פריער — זינט די פראַנקיסטן, אָבער עס איז געוואָרן אָפגעע גזילה אין מיטן העצן טאָג, ווען דער חסידישער הויף האָט זיך גענומען ברעקלעך, און עס איז מעגלעך געווען, אַז דער דעצטער, גרויסער רבי — מענדל קאַצקער — דער דעצטער פון די ראשונים — זאל איבערגע-בראַכן ווערן אין אַן אפיקורס, וועלנדיק נאַכטאָן דעם בעד-שם און אַראָפּ-ברענגען דעם רוח הקודש פון הימל...

יא, עס איז געווען אַן אומגעזעצלעכע יידיש-פוילישע יוגנט-ליבע, אפשר דערפאַר ווייל די געליבטע האָבן דעמאָלט דורכגעמאַכט די זעלביקע פיינדן: דער פּאָליאַק האָט געפֿיטן פון רוס, און דער ייד פון פּאָליאַק און רוס...

און ווייַ עס איז געווען אַזאָ ליבע, איז איצט אַזאָ ברוג. און מערקווירדיק, קיינער פון די יידישע שריפטשטעלער אין פוילן האָט זיך נישט געכאַפט, אַז דאָ לייגט פאַר זיי און בעט זיך אַ נשמה פאַר אַ גרויס היסטאָריש ווערק, נאָר פון דער ווייטנס, פון אַמעריקע, האָט אָפּ-טאַשו דאָס דערזען. די וואַרשעווער נאַצ־עווקיס זיינען צו נאָענט פאַר די אויגן און פאַרשטעלן דעם אויסבליק.

אמת, נישט יעדער קען זיך דאָס אונטערנעמען. מען דאָרף זיין אַ געבוירענער בויםייסטער, וועלכער שרעקט זיך נישט פאַר גרויסע מאַס-שטאַבן. מען דאָרף באַזיץן וויסן, בילדונג — יא, בילדונג — און אייגענע דערפאַרונג, מער וויפּל, קענטיק, עס איז דערלויבט אויף נאַלעווקיס... די „פוילישע וועדער“ זאָגן עדות אויף אַן אינטעליגענץ, וואָס איבער-שטייגט דעם געוויינלעכן דורכשניט פון אַ יידישן שריפטשטעלער. אָפּ-אַ-

טאָשו קען אָפּמעסטן דעם גרעסטן תקיף צווישן זיינע העלדן פון אויבן אַראָפּ.

וואָס שייך די אויספירונג איז דאָס דער זעלביקער אָפּאַטאַשו, וואָס אַמאָל, נאָך בעסער, געניטער, פֿלינקער.

דאָס זעלביקע האַסטיקע צייכענען אין קורצע שטריכלעך, וואָס האַלט נאָך דער געשווינדקייט פון אַן אויג, וואָס עסט און שלינגט זיינע איינדרוקן. די באַוועגלעכקייט מאַכט פון יעדער באַשרייבונג אַ דערציילונג. שטריכע־ לעך מאַכן די פּערספּעקטיווע אין רוים; שטריכעלעך מאַכן די פּערספּעקטיווע אין צייט. אָבער רוים און צייט, אַזוי צו זאָגן, איז איין אויסמעסט־ונג. טאַקע ווי צייכענער אויפן פּאַפּיר; אָדער ווי אַ בילד אויפן לייזונט. אַפילו אַ נאַטור־שידדערונג איז ווי אַ מעשה דערציילט — און ווי אַ מעשה פאַרכאַפט זי אייך.

און אויך די זעלביקע קאָנטיקע כאַראַקטער־צייכענונג. די שאַרפּקייט פון די דעטאַלן מאַכט בולט די געשטאַלט.

אַמבעסטן זיינען זיינע פּאַרטרעטן פון געשטאַלטן פון אים אַליין גע־זענע, וואָס זיין שפּיציק אויג האָט אָנגעטאַפט: דער פּאַטער אברהם, דער יידישער אויבערהאַר פון די פּוילישע וועלדער, וועלכער בלייבט אַן אויבער־האַר אַפילו ביים רבינס טיש. אונדזער אַלטע באַקאַנטע, די דינסט־באַלע־באַסטע פון „אַליין“ — בריינע. איטשע מקובל, אין וועלכן עס האָט זיך דערהאַלטן גאַנץ דער פּלאַם פון די ערשטע תּלמידים פון בעל־שם, ווייל אַ גליקלעכער אומגליק האָט אים אויסגעהיט פון יעדער באַרירונג מיט דער אויסערלעכער וועלט. ער טראָגט נאָך אויף זיך דעם שם. ער קען ווייזן וואונדער.

עס איז פאַראַן אַ מאַמענט, ווען ר' איטשע וואָשט אַרום אַ פאַר־עיושטן און מאַכט ציטערן אַ צעיושעטן חסידישן המון — ווען פון אים טוט אַ בליץ אַ באַהאַלטענער אליהו הנביא ...

אָהער געהערט אויך די געשטאַלט פון באַרוויסן פּאַנאַטיקער איטשע, און גאַר אַמבעסטן איז דער יונגער מרדכי ביז ער טרעט אַריבער די שוועל און פּאַלט אַריין אין קרייז פון די מיטטיש־צעלאַזענע פּויליש יידישע אינטעליגענטן. ביז דאָן קען ער אים, אָפּאַטאַשו, און ביז דאָן צייכנט ער אים, און אַ צייכענער איז ער אַ גוטער, און ווייטער מאַלט ער אים מיט צעשוואַמענע פאַרבן — ווי מען דאַרף מאַלן אַ יונגן חסיד, מיט אַ שטאַרקן געמיט, ווען עס עפענען זיך אים די אויגן אויף דער וועלט ... די איבעריקע געשטאַלטן, וואָס אָפּאַטאַשו האָט ניט געקענט, און וואָס דאַרפן פאַרשטעלן היסטאָרישע פּערזאָנען אָדער היסטאָרישע פּערזאָ־

ניפיקאציעס — מענדעלע קאצקער אַליין, דער הייליקער, וועמענס געוואַלט־געשריי מ'נעמט אָן פאַר אַפיקורסות, יוסף שטראַל, דער ערשטער באַדעבאַ־טישער משכיל־פּיעטיסט, וועדכער שטייט צווישן דער יידישער און פּויליש־שער וועלט, און דוד קאהנע, דער פּויליש־יידישער משה העס, וועדכער מיט צוערשט וזהר מיט פּוילישן פּאַטריאַטיזם און דערנאָך וזהר מיט קאַמו־ניזם, — און דער קרייז פון יידישע טעכטער און פּוילישע יונגעלייט, וואו עס פאַרקאכט זיך די ערשטע יידיש־פּוילישע ליבע — די אַלע ווערן גע־צייכנט — געמאַלן מיט אַ פּולע זאַרגפּעלטיק געזאַמלטע שטריכן, מיט דאָקו־מענטאַלישער אַפּגעהיטקייט.

דאָקומענטאַלישקייט איז כאַראַקטעריסטיש פאַר אַפּאַטאַשוס מאַנערע. דער „זוהר“, אַלטע ספרים, פּוילישע לעגענדעס, דייטשישע פאַרמען ווערן ציטירט פּסוק פּסוק. טרייקייט ווערט פאַרביטן מיט געשיכטע.

יוסף שטראַל איבערזעצט „פּאוסט“; „פאַר אים איז געדעגן אַ וויימאר אויסגאַבע, געבונדן אין ווייסן לעדער. די בלעטער דיקע, דאכט זיך האַריקע דורכגעאַרבעט מיט קרוינען און בוכשטאַבן“.

אַפילו מענדעלע קאצקער אַליין איז אַ דאָקומענט — אַ לעבעדיקער דאָקומענט, — אַ לעבעדיקער, ווייל מער ווי אַ העלפט האַט אַפּאַטאַשו זיכער אים געזען.

אַפּאַטאַשו מוז זיך שטיצן אויף אייגענער דערפאַרונג, זיין מעטאָדע איז אייגענע דערפאַרונג, און ווערן דערצו אַ זייטיקער, אַן אַפּגעקידטער. אייגענע דערפאַרונג — זיינען ביי אים די וואַלד יידן, חסידות און חסידישער הויף, פּערזענלעכע באַקאַנטשאַפט — די קאַנטראַבאַנדיסטן פון די פּוילישע גרענעץ־שטעטלעך, די צייטונגס־אונטערוועלט און די „היברו טיטשערס“ פון ניו־יאָרק; אייגענע דערפאַרונג און שטעלן זיך דרויסן פון איר. ער אַרבעט ווי אַ פּרעמדער איבער אייגענעם מאַטעריאַל. דערפון קומט זיין פלינקייט. דאָס איז נישט קיין חסרון. דאָס איז אַפּאַטאַשו.

און דערצו קומט נאָך אַפּאַטאַשוס קוק אויפן מענטשן, זיין אומגלויבן, זיין שטענדיק חושד זיין. אַט איז אַ ייד מיט אַ הדרת פנים. אַט איז אַ יונגערמאַן מיט איידעלער פאַרטראַכטיקייט, אַט איז אַ דאַמע, אַ געזעטרטל־טער עצעגאַנץ. ער גלויבט זיי קיינעם נישט. זאַלן זיי אַקאַרשט ווייזן, ווי זיי ליבן ווען קיינער זעט נישט. נישט זיי צו דערנידעריקן, נאָר צוליבן אמת.

ער שלעפט אַרויס דרויסן די פּרוזשינעס פון אַ מענטשנס האַרץ און זיי שפּרינגען אייך אין די אויגן.

און די מענטשן קומען ביי אים ארויס דערפאר צען מאָ באַוועגלעכער. הייסער ווי זיי ווייזן זיך.

דערפאר זיינען די לעבעדיקסטע סצענעס — די מיסטישע אַרגיעס אין צווייטער העלפט פון ראָמאַן. פלאַמפיער, הייליקייט טובלט זיך אין זנות. דערפאר זיינען זיינע קאָקעטקעס אומפאָרגלייכלעך. ער היט אָפּ זייערע מינדסטע מינע.

און זיין אייגענע מינע דערביי איז פון אַ מענטשן, וואָס שטייט דרויסן. ער קוקט עס צו מיט קאָלטן אינטערעס, אין קאָלטן מוט. און פון גאַנצן ווייעט אַ בריענדיקע קעלט אָדער אַן אָפגעקילטער ברען. דאָס איז קיין חסרון נישט — דאָס איז אָפּאַטאַשו. נעמט אים ווי ער איז. און די גאַנצע מאָנומענטאַלע געביידע איז אַזוי — וועגט געגאַסן שטיי־ קערווייז אין פייער און גלייך איינגעפראָרן. אַבער פאַרט אַ געשיכטלעכער מאָנומענט ...

„די צייט“, 1921.

5

אַפּאַטאַשוס הויפּט־אויפּטו

ליטעראַטור איז די גייסטיקע היים, וואו אַ פּאַלק אַרבעט זיך אויס זיין זעלבסטבאַוואוסטזיין. צוגעגעבן זאָל זיין, אַז אין דער עפּאַכע פון שאַרפע קלאַסנפּאַנאָדערשיידונגען, אַרבעט אויס יעדער קלאַס דורך דער ליטע־ראַטור זיין אייגענעם נאַציאָנאַלן זעלבסטבאַוואוסטזיין.

ביי פעלקער, וואָס פירן אַ זעלבסטשטענדיקן מדינה־לעבן, דאַרף מען נישט זיך שטאַרק זאָרגן וועגן דעם, די ליטעראַטור זאָל ווערן מדיניש אין איר כאַראַקטער. דאָס טוט זיך במילא. אויף אַ נאַטירלעכן אופן באַזון זיך אין איר אַריין מדינישע איינפלוסן. ביי אונדז יידן אַבער דאַרף געמאַכט ווערן אַ באַוואוסטזיניקע שעפּערישע אַנשטרענגונג. די ליטעראַטור זאָל דערפילן איר פונקציע פון אַרגאַניזירן דעם פּאַלקסבאַוואוסטזיין. און כל זמן עס פעלט אונדז דער מאַטעריאַל־מדינישער פונדאַמענט פאַר אַ גייס־טיקער היים, דאַרף די ליטעראַטור לכּף הפּחות אונדז דינען פאַר אַ טערי־טאַריע, אויף וועלכער מיר לעבן זיך אויס מיט אונדזערע נויטן און באַ־דערפענישן, זכרונות און צוקונפּט־חלומות. אַ מאַטעריעלע טעריטאָריע מיינט אַ דורכאויסיקער שטח, וואו עס טרעפן זיך צוזאַמען אַלערליי מענטשן־קרייזן, מענטשן־טיפּן פון אַלערליי לעבנס־ווינקעלעך. אין דער ליטעראַטור,

ב. ריווקין

וואס דארף אונז געבן גייסטיקע טעריטאריע, דארף אַט־די צונויפטרעך פונג און צונויפפירונג פון פאַרשיידענע מענטשן־טיפן און מענטשן־קרייזן קינסטלעך און קינסטלעריש געשאפן ווערן. דער עיקר אָבער מוז אַ גייסטיקע טעריטאריע זיך שאַפן אַ הינטערגרונט אין צייט, וואָס דאָס זאָל צונויפהאַלטן איר האַרזאָגנט פון היינט. אַ ליטעראַרישע טעריטאריע ווערט דאָרום געעפנט געוויינלעך מיט דער שילדערונג פון אַן עפאָכע, וואָס לייכט עטלעכע תקופות אויף צוריק, און גיט דעם היינטיקן באַוואוסט־זיין פון אַ קיבוץ אַ צוזאַמענהאַלט אין רוים.

און דאָס האָט געטאָן אַפּאַטאַשו מיט זיינע „פּוילישע וועלדער“ פאַר דעם יידישן קיבוץ אין פּוילן. אים געהערט דער פאַרדינסט, וואָס ער האָט אַנטדעקט, דורך דער ליטעראַטור, די יידיש־פּוילישע טעריטאריע. ער האָט אויפגעעפנט און אַפּגעשלאָסן אַן עפאָכע, וואָס האָט זיך געצויגן דורך דריי־פיר דורות. ער האָט אַנגעהויבן פון דעם מאַמענט, און פון נאָך אַביסל פריער פון דעם מאַמענט, ווען די חסידות איז שוין געווען אַזוי פעסט איינגעפונדעוועט, אַז עס האָט זיך שוין גענומען ברעקלען פון צופיל איינ־געפונדעוועטקייט. ברעקלען זיך אין צוויי ריכטונגען: סיי דורך דעם איבערזען פראַטעסט ביי די איידעלערע פאַרשטייער פון דער גוט־יידישאַפט גופא, און סיי דורך אַפּשפּליטערן פון זיך אַ השכּלה־ליכט, וואָס האָט זיך געזאָזט גיין צו אחדות מיט דער פּוילישער אינטעליגענץ, גלייכ־צייטיק האָט ער אויך היפּשלעך אויפגעדעקט דאָס פנים פון יענער יידיש־געזעלשאַפּטלעכער סביבה — דער רייכערער און דער אַרימערער — אויף וועלכער די חסידותשאַפט — גוט־יידישאַפט האָט זיך געשטיצט, סיי אין איר פאַרדאַרבענעם צושטאַנד פון פאַנאַטיזם און פאַראַזיטיזם, סיי אין איר געזונטערער פונקציע — צו באַפרידיקן דעם פאַלק־הונגער נאָך עלהּיה און נשמה יתירה — וואָס דאָס לעצטע האָט באַרעכטיקט און אויפגעהאַלטן און אַפּגעהיט פון פאַנאַנדערפאַך דעם רעזשים פון צדיקים, אַפילו ווען חסידות איז שוין געאַנגען צו ירידה. דער צענטער פון דער עפאָכע איז אויסגעפאלן אויף ערב דעם אויפשטאַנד פון 1863, וואָס דאָס איז אויך דער צענטער פון ראַמאַן. דער ראַמאַן איז דערפירט ביז דער שידוך צווישן דער יידישער השכּלה־אינטעליגענץ און דער פּוילישער פאַטריאַ־טיש־רעוואַלוציאַנערער אינטעליגענץ איז פאַרמעל געשאַסן געוואָרן — אַ שידוך, נאָך וועלכן ביז גוט לעבן פון דעם זיווג, מיט זיינע זיך בייטנדיקע שטימונגען, פיינטשאַפטן און איבערלעבענישן, האָט זיך געצויגן ביז אַזש אין דער וועלט־מלחמה אַריין.

אַפּאַטאַשו האָט פאַר דעם יידישן צד געבראַכט צו באַוואוסטזיין אַט

די אפגעשלאסענע עפאכע ; און דורך זיין ראמאן האָט ער דער עפאכע גע-
שטעלט אַ ווירדיקן מאָנומענט.

אָפאָטאָשו האָט אַנטדעקט די פּוילישע טעריטאָריע פּון דער יידי-
שער ליטעראַטור ; במילא האָט ער שוין אויסגעברייטערט די טעריטאָריע
פּון דער יידישער ליטעראַטור בכלל. די אַרבעט, וואָס ער האָט געטאָן
פאַר דער טעריטאָריע פּון פּוילן, דאַרף און זאָל געטאָן ווערן פאַר די טערי-
טאָריעס פּון רוסלאַנד, גאַליציען, רומעניע און אויך אַמעריקע. און די
אַרבעט טוט זיך שוין. די אויפגאַבע איז אויף דער טאַג-אַרדענונג, ניי-
פליכט לייגט זיך אויף דעם באַוואוסטזיין פּון די שריפטשטעלער און
פאַדערט, מאָנט, אַפילו אַן ספּעציעלע דערמאָנונגען פּון די קריטיקער. און
אָפאָטאָשו איז אין דעם געווען דער וועגווייזער.

אַחוץ זיין אינזשענערישער אייגנשאַפט, וואָס מאַכט אים אַרבעטן באַ-
וואוסטזיניק און פּלאַנמעסיק אויף צוגעגרייטע מאַטעריאַלן, האָט אָפאָ-
טאָשו דאָ אויך אַרויסגעהאַלפּן זיין גרונט-נייגונג פאַרצושטעלן רוים דורך
זיג-זאַג-באַוועגונג, וואָס מאַכט שטח נאָך שטח און צייט — ווידערהאַלנדיק
אויף אַ גרויסן שטייגער דעם עלעמענטאַרן פּראָצעס, וואָס אַ קינד מאַכט
דורך, ווען עס לערנט זיך מעסטן רוים. האָט ער געמאַכט אַ זיגזאַג מיט
די ליפּאַוויצער וועלדער דורך זיין משפּחה-קרייז — ערשטער טייל ; אַ
זיגזאַג דורך חסידות מיט דעם קאַצקער הויף — צווייטער טייל ; און מיט
אַ שניט דורך דער פּרויען-אַפטיילונג פּון קאַצקער הויף, און דורך דעם
הויז פּון אַלטן משכיל פּערץ און זיין יונגע פּרוי פעליציע, אַ זיגזאַג צום
ערב שטורעם פּון 1863 — דריטער טייל. דורך דריי הויפט-זיגזאַגן אין
צייט, מיט דער הילף פּון אַ סך קלענערע צייטשניטן און אָפּשניטלעך האָט
ער איינגענומען דעם רוים פּון יידיש-פּוילן. און רוים שטעלט זיך פאַק-
טיש צונויף פּון צייט-אַפּשניטן, פּון שטחים אין צייט. רוים איז לכתחילה
שטח אין צייט. און שטח אין צייט און רוים צוזאַמען איז טעריטאָריע.

ווען אָפאָטאָשו ווירט זיין טעריטאָריש, מוז ער זיין היסטאָריש. ווען
פּרץ האָט געוואָלט אויסברייטערן די טעריטאָריע פּון חסידות, איבער
דעם ענגן צירקל פּון חסידישן פּאַנאַטיזם פּון די פּרנסה-הויפּן, האָט ער
די חסידות פאַרטיפּט, געלייטערט איר עסענץ — אין דער מעשה פּון
„צווישן צוויי בערג“. אָפאָטאָשו איז געגאַנגען אין דער ברייט — זוכנדיק
חסידות אין דער באַוועגטער ווירקלעכקייט ; פאַרשנדיק חסידות אין איר
באַוועגונג, אין מאַסן-האַנדלונג אין איר פאַרגעשטאַלטיקונג דורך יחידים.
ווען פּרץ האָט געוואָלט אויסדריקן דעם פּראָטעסט פּון הייליקן גייסט פּון
חסידות קעגן איר ביליקער פאַרדעגענערונג, האָט ער אידעאַליזירט די

געשטאָלט פון ר' שלמה אין דער „גאלדענער קייט“. אָפּאָטאָשו האָט גענומען אַ ווירקלעכע היסטאָרישע פּערזענלעכקייט. קאַנצענטרירנדיק זיך אויף דער געשטאַלט פון מענדל קאַצקער, וועלכער ברעכט צוזאַמען אין זעלבסט־פּראָטעסט — דער ניצויץ פון בעל־שם אין אים קאָן ניט פּאַרטראָגן די נאַענטקייט פון פּוילן שטרוי, וואָס האָט זיך צוגעקלעפט צו דעם בעל־שם טראַדיציע — און אים קעגנאיבער שטעלט ער אַוועק די געשטאַלט פון פּאַנאַטיקער, ישראל דער באַרוועסער, וועלכער פּאַרקערפּערט דעם וואַכע־דיקן גזר: חסידות מוז זיין! אַ רבי מוז זיין! — און די איידעלע רבי־גע־שטאַלט פון ר' איטשען, וועלכער ענטפּערט גוט יום־טוב אויף דעם פּאַלקס־לעכצעניש נאָך עזית נשמה און התלהבות.

אַ חוץ אינזשענערישקייט און היסטאָרישקייט, האָט אָפּאָטאָשו זיך אַרויסגעהאַלפּן מיט דעם מאַטעריאַל, וואָס ער האָט די גאַנצע צייט גע־זאַמלט אין זיך, פון זיך, און אַרום זיך. אַלץ וואָס ער האָט געשאַפּן ביז דעמאָלט זיינען נאָר געווען הכנות צו די „פּוילישע וועלדער“. אַלע מאַטיוון, וואָס האָבן געשאַפּן פון זיין אינזיך־ברונים, פון זיינע ביידע קוואַלן — פון מוטער־קוואַל און פּאַטער־קוואַל, די אַלע חלומות, וואָס האָבן זיך גע־שפּונען ביי אים פון פּאַרליבטע קינדערשע און מיידלשע הערצער, און פון די הערצער געשפּונגען אויף די צווייגן פון הונדערטערקע ביימער, און זיך ווייטער געטראָגן מיט דעם גערויש פון די בלעטער און אויף די פּלייגען פון ווינטן ביז צו דער ווייסל — און געשפּונגען אין טייך אַרײַן, כדי דאַרט צונויפּגעוועבט צו ווערן מיט די פּוילישע טייך־העלדן־לעגענדן; און די טמא כישוף־פּאַנטאַזיעס, געשפּייזט פון דער תּאוּוה, וואָס וויל גילטן פאַר קדושה, און פאַר וועלכע מ'האַט קיין אַנדער פּאַרקערפּערונג נישט געפּונען, ווי נאָר אין די שאַטן־טעניץ אויפן ווענטל איבער אַ בעטל, וואו עס ליגט אַ פּאַרשמאַכטע מיידל, וואָס חלשט נאָכן ברודערס לייב — דאָס אַלץ איז אַרײַנגעוואָרפּן געוואָרן אין די „פּוילישע וועלדער“ און געפּונען דאַרט אַ תּיקון. אין אַלע זיינע ביזאַהעריקע עקספּעדיציעס אין אונטער־וועלטן, מיט די עקספּערימענטן און בלוט־מישונג צווישן אַרים און רייך, אַלט און יונג, אַדעליקייט און גראַביונגישקייט, צניעות און זנות, יידישע כשרות און גויאישע טרפות — דאָס אַלץ זיינען נאָך געווען עקספּערי־מענטאַל־סטאַנציעס אויפן וועג צו זיין גרויסן ציע, וואו ער האָט געאַיבט און געפּראוואוט זיין האַנט, וואו עס זיינען אויסגעאַרבעט געוואָרן טיילן און גלידער פון דעם קינפּטיקן קערפּער פון „די פּוילישע וועלדער“; עס איז כמעט נישטאָ קיין איין דערציילונג, קיין איין נאָוועלע, קיין איין האַלבער און אַפילו גאַנצער ראַמאַן, וואָס זאָל קיין צוגרייטונג נישט זיין צו דעם

גרויסן ראָמאַן. אַפילו דער ראָמאַן „אַליין“, וואָס איז איצט פאַררעכנט פאַר דעם שְׁלוֹס פון דער טרילאָגיע, און וואָס איז פאַקטיש פאַראויסגעאַנגען דער טרילאָגיע — איז פאַקטיש אויך נישט מער ווי אַ צוגרייטונג. דאָרט זיינען שוין דאָ אַ צאָל פון די הויפּט־האַנדלענדיקע פּערזאָנען און אייניקע גרונט־סיטואַציעס. מעג אַפילו כראָנאָלאָגיש די האַנדלונג דאָרט זיך אָפֿ־שפּילן נאָך די „פּוילישע וועלדער“, אָבער לויטן זיינען שליסט עס נישט די טרילאָגיע. עס עפנט גיכער. עס איז אַ פאַרהויז צום אַריינגאַנג אין שפּילזאַל. דאָס האָט אַפאַטאַשו זיך געמאַכט אַ גענעראַל־רעפּעטיציע כדי פּעסטצושטעלן צי ער וועט קענען, און ער האָט זיך איבערצייגט, אַז ער וועט קענען — אָבער נישט ווי אַ שוישפּילער, נאָר טאַקע ממש ווי אַן אינזשענער וואָרט עס געטאַן, וואָס מאַכט זיך פריער אַ מאַדעל, איידער ער נעמט זיך צו דער עצם מלאכה.

און די גאַנצע געניטקייט, וואָס אַפאַטאַשו האָט זיך דערוואַרבן דורך אַלע זיינע עקספּעדיציעס און עקספּערימענטן מיט דער קונסט צו קוקן און צו הערן טאַפּלט, פון דער אויבערפלאַך אין טיף, מיט דעם קונסט פון שאַרף און בולט צו כאַראַקטעריזירן, פון רעאַליזירן אַנצוהערענישן; מיט דער קונסט אַריינצוקנייפן זיך מיט יעדן שטריך און יעדער באַוועג־גונג, דורכן פנים און דורכן לייב, ביז צום האַרץ און ביז דער נשמה — מיט דעם אַלעמען איז שוין אַפאַטאַשו באַוואָפנט געווען, ווען ער איז אַריינגעטראַטן אין די „פּוילישע וועלדער“.

באַוואָפנט מיט דעם אַלעס און זיך אַליין אַריינטוענדיק אין דעם הויפּט־העלד זיינעם — מרדכי — מאַכנדיק זיך פאַר דעם יורש פון ביידע טראַדיציעס — דער וואַלד־משפּחהדיקער און רבייאישער — און מיט־אַריינגעמענדיק אין דעם הויפּט־העלד אויך דעם פאַטער זיינעם — דוד אַפאַ־טאַווסקי — אַן אוראייניקל פון תּוספּות יום־טוב (אין ראָמאַן איז דער סדר פון דער ירושה איבערגעקערט: מרדכי פאַטער ווערט דער זון פון וואַלד־סוחר, און מרדכי מוטער אַ רבנישע טאַכטער — בעת אין דער אמתן איז עס גאָר געווען אַפאַטאַשו מוטער, וואָס האָט זיך אַנגעהערט צו דער וואַלד־משפּחה). אַלזא, מיט־אַריינגעמענדיק אין זיין הויפּט־העלד דעם פאַטער זיינעם, אַן אַפּשטאַמלינג פון גאונים און מחברים, אַליין אַ משכיל און מחבר פון שירים, וועלכער פּלעגט לערנען מיט זיינע זין יעדן פּרי־מאַרגן דעם מורה נבוכים, דעם „כוזרי“ און אַנדערע חקירה ספרים, דורך וועלכע רבנישע זין פּלעגן מאַכן דעם שפרונג צו דער השכּלה — און וועל־כער האָט זיך אַליין אויף דער עלטער דערלאָזט ביז צו קבּלה — האָט אַפאַ־טאַשו זיך געלאָזט אין וועג אַריין. פאַר צידה לדרך האָט ער אַריינגעזאַפּט

ב. ריווקין

א גרויס שטיק פון דער וואָרד-משפחה-כראַניק, פריש און צאָפּלדיק פון דער מאַמעס מויל אַרויס; מיט זיין גאַנצן קינדקייט און יוגנט-באַגאַזש: קינדער, מיידלעך, יונגען, ליבעס, גוים, שיקסעס, פישער, טענץ און פראַ-צעסיסעס. לעגענדעס, אַפּשפּרעכענישן, כישוף און מכשפים.

פאַרפאַרנדיק אויפן וועג אין אַ קליין שטעטל צו אַ זיידן אַ רב, אויס-קריצנדיק פון אים אַ געשטאַלט פון חסידישער פייטזעליקייט און מתנגדי-שער עקשנות, מיט שפיציקער איידלקייט, און שפיציקער פרומקייט — מיט פייערדיקע פעטש, פאַר באַן-בילעטן צום גיהנום און גן-עדן — אַ פאַר-טרעט, וואָס איז ווערט אויפגעהאנגען צו ווערן אויף דער משפחה-וואַנט, און ער וועט זיך געדענקען לדורות, אפילו די וואַנט זאָל חרוב ווערן — און דורך משפחה-היזער, און בעל-עגלהשע בוידי, און ירידים און אכנסיהס, וואו מען באַגעגנט זיך מיט קהל חסידים, ביי וועלכע אכילה און שתיה פאַרנעמען דערווייל דעם פלאַץ פון נשמה-עליה, ביז מען קוקט אַן דעם רבינס פּיכטיקן פנים —

פאַרהאַלטנדיק אויף לענגערע און קירצערע וויילעס דעם בליק אויף געשטאַלטן פון יונגעלייט — קינפטיקע אַפיקורסים — חלב-פרעסער און קינפטיקע רביים-צדיקים, וואָס איידער זיי נעמען ווייזן מופתים, ווייזן זיי וואונדער פון מסירת-נפש אַדער וואונדער פון בלינדער חוצפה —

און ווערנדיק צוגעשמידט מיט די אויגן פאַר אַ שטיק צייט צו אַ לעבעדיקן דענקמאַל פון יידיש-פּוילישער געשיכטע — צו אַ זקן אויף קור-ליעס, וועלכער האָט געדינט מיטן יידישן פאַלק אין דעם פּוילישן אויפ-שטאַנד אין 1832 — וועלכער מיט זיין פאַטריאַטישן געצנדינסט צו בערקאַ פאַלקאָוניק וואַרפט אַן אַ קדחת פון לצנות און אכזריות אויף די חסידישע געצנדינער —

פאַרפאַרט מען ענדלעך אין קאַצקער הויף, וואו מיר זיינען ווירקלעך עדות פון אַ טיטאַנישער ראַנגלעניש — אַ זעלבסט-פאַרבלינדעטער שמשון הגיבור טרייסלעך די זיילן פון דעם גאַנצן חסידישן בנין. אַ רבי פאַרט, און אַ רבי שטייגט אויף — פאַר אַ דיבוק, וואָס זיצט אין אַ מיידל, גיבן אַפּ עקאָזמען, און די גאַנצע עדה, דאָס פאַלק פון אַבערגלויבן און גלויבן, פון חשכות און דלות און געחלומטער פּיכטיקייט — די גאַנצע עדה שטייט ווי אַן עדות, ווי דער פּסק ווערט אַרויסגעגעבן פון אַ באַשעפעניש, וואָס שמעלצט גן-עדן און גיהנום מיט זיין אַטעם: — געפאַלן איז מענדעלי, זעבן זאָל ער — און זעבן זאָל דער רבי ר' איטשע! — און דער וואונטש ווערט גלייך מקוים.

דער פרויען-טייל פון קאַצקער הויף, וואו עס האַלטן זיך אויף דעם

רבינס טעכטער, שניר און מיידלעך-איניקלעך, וועלכע האלטן געפאנגען אין זייערע צאָרטע, לאַנגע אַרימס און מיט זייערע צאָרטע, לאַנגע בליקן דעם רבינס אידימס און זיין — דער פרויען-טייל דינט אַפּאַטאַשון פאַר אַ דורכגאַנג. דאָ האָט ער נאָך אַמאָל די געלעגנהייט איבערצוגיין דעם מיסטישן וועג פון שבתֿי צבי ביז יעקב פראַנק — אָבער שוין נישט דורך שאַטנס אויף די ווענט, נאָר איבער לעבעדיקע מיידל־לייבער; איבער זיי, ווי אויף טרעפּן, גידערט די שכינה אַראָפּ צו אהבה, וועלכע איז דער פאַר־שטעלטער באַמען פאַר תּאוּוה, וועלכע דאַרף איבער זיי און דורך זיי, די מיידל־לייבער, צוריק אַרויפשטייגן צו דער הויך פון קדושה. אָבער אינמיטן שטייגן צינדט זיך אַ שרפה פון סטראַ אחראַ, וועלכע ברענט און פרעסט די מענער און וויבער־לייבער צוזאַמען, און גלייכצייטיק כאַפט אַרום אַ שרפה דאָס גאַנצע הויז.

מרדכי, אַפּאַטאַשוס העלד, אין וועלכן ער איז אַליין דאָ, הערט דאָס ליבע שעפטשן, וואָס שעפטשעט זינד מיט אַ ברכה. צו אים דערטראַגט זיך די בענקשאַפט פון אַ יונגפרוי, וואָס דאַרף פריער זיך אַפּגעבן צו גאָט, איידער זי גיט זיך אָפּ צום מאָן. זיידענע בליקן און גנעדיקע שמייכלען און רחמנות אין קול, און אַ חן, אין וועלכן עס ציטערט אַ שימער פון שם המפורש — איינע פון די יינגסטע פון די טעכטער בעט זיך ביי אים, און רופט, און ציט און רייצט, ער זאָל זיין דער אויסדערווילטער, וואָס זאָל אויסדערווילן איר לייב פאַר זיין הייליקן מזבח — אָבער ער ווערט נישט צוגעצויגן. דאָ איז פאַר אים נאָר אַ דורכגייענדיקער בריק צו דער פרוי פעליציע. שוין אַ „באַפרייטע“ חסידישע טאַכטער, וועלכע פאַרפומירט זיך שוין מיט די בשמים פון דער לעצטער קולטור־מאַדע, און וועלכע פאַרקויפט איר יוגנט־רייך און פאַרפומירטע אינטעליגענץ צו דעם על־טערן גביר משכיל־שטראַל, וועלכער האָלט נאָך ביי מענדעלסאַנען און ביי געטען — כדי פאַרקויפנדיק איר נשמה, זאָל זי קאַנען פריי אַפּגעבן איר לייב־לעכע ליבע צו איינעם פון די יונגע פוילישע גראַפן, וועלכע זיינען דעמאָלט, ערב דעם אויפשטאַנד פון 1863, געוואָרן שטאַרק פאַטריאַטיש און האָבן זיך גענייטיקט אין יידישן געלט, יידישן קאַפּ, יידישער פירערשאַפט — און יידישע ווייבער פאַר אַ צובייס. גראַד צו אַט דעם טריף־געמאַכטן אי־בער־ווייבערשן רייך ווערט מרדכי צוגעצויגן; אָבער די נאַרעריי, וואָס זי טרייבט הינטער דעם מאַנס רוקן, איז דערווידער זיין פרומען יידישן געוויסן, און זיין האַרץ ווערט אַפּגעשטויסן פון איר. פעליציע איז אים נאָר אַ בריק אַריבערצוגיין צו זיין קרייז פון אַ נאַר־וואָס געבוירענעם קלאַס יידישע אינטעליגענטן — דער ערשטער דור נאָך די משכילים — וועלכע

האָבן דעמלט געהאַלטן אין שליסן אַ שידוך מיט דער פּוילישער אינטע-
ליגענץ אין נאַמען פון ציוויליזאַציע און פּאַלקס-באַפּרייאונג. זיי זיינען די
אַבות פון צוויי דורות יידישע אינטעליגענץ, וואָס האָבן געדעבט אין זיווג
מיט דער פּוילישער אינטעליגענץ.

אין אַט דעם קרייז פון אינטעליגענטן פון נייעם מין פילט זיך אַפּאַ-
טאַשו פּונקט אַזוי היימיש, ווי צווישן רבנים, רביים, משכילים, פּאַלקס-
מענטשן און אונטערוועלט-מענטשן. ער פאַרמעסט זיך מיט זיי און איז
לייכט גובר, פּונקט ווי ער וואָלט געווען מיט צען קעפּ העכער פון זיי. דאָ
קומט אַפּאַטאַשן צוניץ זיין אייגענע אינטעליגענץ; זיין באַרענטקייט
און באַהאונטקייט אין אַרעאָליי ספרים—יידישע, העברעאישע, פּוילישע.
קאָן ער אויך לייכט ליענען זייערע געדאַנקען—מעגן עס זיין געדאַנקען
פון פאַר 75 יאָרן.

מרדכי ווערט אַריינגעדרייט אין דעם ווירבל פון פאַרן שטורעם; מישט
זיך מיט די רעוואָלוציאַנערן—גיכער מיט דעם פּאַלק פון ערב אויפ-
שטאַנד—ווערט אָבער נישט איינס מיט זיי. נאַכגעשפירט פון דער רוסי-
שער זשאַנדאַרמעריע, בלאַנדושעט ער אַוועק איינער אַליין—אַריבער-
גנבענענדיק די גרענעץ אויפן וועג צו פאַריז ...

דער ראַמאַן איז אַפּגעשלאָסן מיט דעם אָנהויב פון יידיש-פּוילישן
אַסימילאַציע שידוך. איז עס אויך דער אַפּשלוס פון דער עפּאָכע? — ניין,
דאָ איז בלויז געגעבן די ערשטע העלפט פון דער עפּאָכע. אָבער די
ערשטע העלפט איז אַזוי פעסט אַוועקגעשטעלט, אַז די צווייטע העלפט,
וואָס האָט זיך פאַרצויגן ביז צו דער וועלט-מלחמה, לאַזט זיך שוין פאַר-
אויס זען און פאַראויספירן. דער פּונדאַמענט איז געלייגט. די אַטמאָס-
פּערע—די שטימונג איז פאַרטיק.

דער צווייטער טייל פון דער טרילאָגיע — דער ראַמאַן 1863 — איז
געשריבן מיט דעם נאַכאימפעט פון די „פּוילישע וועלדער“; עס האָט
גענוג מעלות פון די „פּוילישע וועלדער“ — סיי אין קינסטלערישער שיל-
דערונג פון כאַראַקטער און סיי אין פּאַנאַנדערוויקלונג פון סיטואַציעס. אָבער
עס טראַגט נישט צו קיין נייעס, אַלס בייטראַג צו דער כאַראַקטעריסטיק
פון דער עפּאָכע; עס איז בלויז אַ פּאַרזעצונג. מרדכי פּאַרוויילט אין
פאַריז צווישן דער יידיש-פּוילישער אימיגראַציע; קומט צוריק קיין פּוילן,
ווען דער אויפשטאַנד פּלאַקערט זיך פּאַנאַנדער, זיינען דאָ פאַראַן קינסטלע-
ריש-שיינע פּאַקס-סצענעס—שילדערונג פון שלאַכטשיצישער אַכזריות און
פּויליש פּאַלקסטימלעכע תּמימות, וואָס אָבער נאָר אַ דינע גרענעץ טיילט
זי אָפּ פון איינגעוואַרצטע שנאה צו יידן, וועלכע לאַזט זיך לייכט אויפ-

העצן. ווען מרדכי, נאך דער אונטערדריקונג פון אויפשטאנד, קומט צוריק אין פאטערס וואלד — געפינט ער זיין פאטער א געהאנגענעם פון די קאָ-זאָקן, און די נאָכווייענישן פון אויפשטאנד — יידן — דאָרפס-יידן, וואָלד-יידן און אינטעליגענץ — האָבן ווירקלעך אין ערלעכקייט צוגעטראָגן, וואָס זיי האָבן געקענט — האָב און גוטס און לעבן צום נצחון פון פוילישן פּאָלק. זאָג איך איבער מיינע פריערדיקע ווערטער: עס איז דאָ פּאַראַן אַ בייטראָג צו דער כאַראַקטעריסטיק פון דער עפּאָכע; אָבער נישט גענוג בייטראָג אויף צו העלפן איינשליסן דאָס רעטעניש פון שנאה-שגעון...

ציט זיך מרדכי צוריק אַריין אין איבערגעריסענעם טאטנס לעבן, לעבט זיך אַריין אין טאטנס דרכים, און בייבט אַליין, נאָך אַזייניקער ווי ער איז געווען...

"1863" ברייטערט נישט אויס די טעריטאָריע, וואָס די „פוילישע וועלדער" האָבן אַוועקגעלייגט.

דער ראָמאַן „אַליין", ווי געזאָגט, שליסט ניט די טריאַגיקע, הגם אַפיציעל איז עס פאַררעכנט פאַר אַ שלום. עס איז, ווי געזאָגט, גיכער אַ צוגרייטונג צו די „פוילישע וועלדער", ווי עס איז פאַקטיש געווען — אַנגעשריבן מיט עטלעכע יאָר פריער. דעם טיטל „שלוס" האָט דער ראָמאַן דערמיט, וואָס ער באַהאַנדלט די ווייטערדיקע פאַמיליען כראַניק פון דער וואָלד-משפּחה: מרדכי'ס טעכטער, שרהלע, געהאָדעוועט אַן אַ מאַמען אויף די הענט פון דער זעלביקער משפּחה-דינסט בריינע, וואָס האָט אויפגעהאָדעוועט מרדכי — און חתונה געמאַכט גענויטערהייט פאַר אַ בחור, וואָס דאָרף ווערן רב — פאַרליבט זי זיך און אַנטלויפט מיט אַ סטודענט, דעם זון פון אַ רייכן יידישן גוטבאַזיצער אַ שכן. האָבן מיר דאָ אַ יונגע וואָלד-ליבע, וואָס מיר וועלן שפּעטער אין אַ געדיכטערער און פאַרביקערער פאַרם האָבן אין די „פוילישע וועלדער". נאָר דאָס בייז לעבן צווישן שרהלען און איר כשרן אויסגעווייקטן בחור-מאַן האָבן מיר נאָך נישט געהאַט — איז עס אפשר אַ בייטראָג און אַן אַפּשלוס פון דער משפּחה-כראַניק פון די וואָלד-יידן, אָבער נישט נאָר עס ברייטערט נישט אויס, נאָר עס פאַרשמעלערט נאָך די טעריטאָריע, וואָס איז געדעקט גע-וואָרן פון די „פוילישע וועלדער". — נעמען מיר ביים ראָמאַן „אַליין" אַוועק דעם טיטל „שלוס" און עס בייבט, אַז דער טרילאָגיע פעלט אַ שלום.

די „פוילישע וועלדער" זיינען אָבער יאָ אַן אַפּשלוס פון אַן עפּאָכע אין אַפּאַטאַשוס שאַפּן. אַלץ, וואָס ער האָט געטאָן ביז די „פוילישע וועלדער" איז אַהין אַריינגעטאָן — די קרוינונג פון אַלע זיינע אויפטוען, ער

ב. ריווקין

האָט אויסגעשעפט דעם גאַנצן ברונים פון זיין מאַטעריאַל — פון פאַרטיקן, צוגעגרייטן און נײַ-באַאַרבעטן.

וואָסער כוח האָט אָפּאַטאַשן באַזונדערס געדינט? — ער האָט זיך באַדינט מיט אַלע זיינע כוחות, אָבער אַ באַזונדערע אויפּמערקזאַמקייט פאַרדינט זיין אינזשענערישע גבורה, וואָס אַ דאַנק איר איז אים געלונגען דורכצוזעצן אַ פאַרמעסט אָס ביז אים האָט עס קיינער נישט געוואָגט. פאַרכאַפט פון דעם דרייטן פאַרנעם האָב איך שוין געזאָגט אויף אָפּאַטאַשן, אַז אין די „פּוילישע וועלדער“ האָט ער זיך באַוויזן ווי אַן אינזשענער-אַרכיטעקט. איצט וועל איך בלויז זאָגן: אינזשענער, ווייל אַרכיטעקטאַניש איז דער בנין פון די „פּוילישע וועלדער“ נישט פּער-פּעקט. דער ראַמאַן איז געבויט אויף אַן אינדיווידועלעך ליניע — אויף דעם פּערזענלעכע לעבנס-וועג פון מרדכי. דער וועג פירט אים דורך פאַרשיי-דענע צייט-און-אַרט-קאַרידאָרן, דורך וואַלד, דורך קאַצק, דורך שטורעם, וואָס קיין דירעקטע פאַרבנדונג האָבן זיי איינגעטלעך נישט צווישן זיך, אויסער דעם וואָס מרדכי'ס פּערזענלעכער גורל ווערט דאָ און דאָרט מער אָדער ווייניקער אַריינגעמישט. מרדכי איז אַ ביישטייער, אַ פאַרבייגייער, וואָס לאָזט פאַר זיינע אויגן דורך היסטאָרישע געשעענישן — אין בעסטן פאַל אַ היסטאָרישער פּאַסאַזשיר, וואָס פאַרט מיט מיט די געשעענישן, אָבער קיינמאָל נישט איז ער דער טרעגער פון די געשעענישן — סיידן אפשר אין ערשטן טייל אין דער משפּחהדיקער וואַלד-כראַניק. — אָבער דער ערש-טער טייל איז נאָך גוט לגבי דעם שלום: ווי נישט איז גייט מיט אים מיט אַ גאַנצע משפּחה-קייט פון געשעענישן, אַ גאַנצער וואַלד פון געשעענישן: אָבער פאַרענדיקן פאַרענדיקט זיך עס מיט מרדכי'ס שטרענג און אינדי-וידועלעך גורם: קיינער גייט שוין מיט אים נישט מיט.

אַן אַרכיטעקטאַניש ווערק דאַרף זיין אַ בנין, וואָס פונקציאָנירט גלייכ-צייטיק דורך אַלע זיינע טיילן, וואָס זיינען צווישן זיך געקניפט און גע-בונדן.

חוץ דעם, איז מרדכי, וואָס זיין לעבנס-פּאַדעם דאַרף פאַרבינדן דאָס ווערק אין איין גאַנצער קייט אָס קינסטלעריש-געשילדערטער כאַראַקטער, דווקא נישט די בולסטמע פיגור אין ראַמאַן, נישט געקוקט דערויף, וואָס דער שריפטשטעלער איז צופיל מיט אים פאַרנומען. עס פּעלן מרדכי'ן נישט בולטע, כאַראַקטעריסטישע האַנדלונגען — ספּעציעל איז דעם ערשטן טייל, און אין אַ גוטער העלפט פון צווייטן טייל. נאָר ווי עס טרעפט, ווען שריפטשטעלער נעמען צופיל פון זיך פאַר זייערע העלדן, ווען זיי חלומען זיך צופיל אַריין אין זייער הויפט-העלד, איז דער הויפט-העלד

צופיל דער שריפטשטעלער אליין, און דעם אייגענעם פנים זעט מען נישט אזוי שארף, זיכער, צייכנט מען נישט אזוי שארף. ער גיט עס פון זיך אליין א געטרייען זעלבסט-פארטרעט? ווידער אן אייגענער חלום איז צע-שוואומען. עס האלט אין איין שפראך— און ווייטער חלומען. איז א גע-שטאלט, וואס מען מאכט פאר דער טרעגערין פון אייגענעם חלום, קיינמאל נישט שארף אפגעגרענעצט. און מעגלעך, אז ווען נישט די נאענטקייט פון בולט געשילדערטע כאראקטערן, וואלט ער ארויסגעקומען קענטיקער. אבער אנטקעגן די געשטאלטן, וואס געפינען זיך הארט קעגן אים— אנטקעגן זיין אייגענעם פאטער, אנטקעגן בריינע דער דינסטמויד, אפילו אנטקעגן די פעכער איז ער דער בלאסטער. בפרט אין קאצקער הויף— רבי מענדל, ר' איטשע, ישראל דער בארוזיסער— זיינען אנטקעגן אים ריזן. צופעליקע פאלקס-מענטשן, די פרויען פון הויף, וואס יעדער פון זיי טיילט ער צו אזוי ווייניק, די נייע באקאנטשאפטן זיינע אין דעם יידיש-פויזיש-קרייז, וואס קיינער פון זיי האט נישט מער ווי איין קאפיטל. די מערסטע צו האבע קאפיטלען— קומען ארויס אין פארגלייך מיט מרדכיין א סך שטארקער. מעגלעך, אז דאס איז בלויז אן אידויע פון זכרון, ווייל ווען ווייניק און קנאפ, געדענקט זיך בעסער, ווייל ווען ווייניק און קנאפ, באנוגט זיך דער שריפטשטעלער מיט א פאר קענטיקע סימנים— זיינען עס גוטע אנהאלטן פארן זכרון.

דער איינדרוק אבער איז, אז די בלאסטע ליניע איז דער פאדעם וואס דארף צונויפהאלטן דאס געביידע— איז עס פון שטאנדפונקט פון קינסט-לערישן עפעקט א חסרון.

אבער צוגעגעבן אפילו די אלע קינסטלערישע דעפעקטן, האבן מיר דא אויף טריט און שריט אזויפיל פעסטע איינגריף און מענטש-כאראקטער, מענטש-לעבן און מענטש-געשעענישן; אזויפיל מענטש-געשטאלטן שטייען איינגעפונדעוועטע ווי זיילן, א גאנצע גאלעריע פון זיי, אז דער בנין בלייבט שטיין פעסט, פון ארט נישט צו רירן. די טעריטאריע איז געדעקט און געוואונען. עס איז א ווערק אויף צו בלייבן, און אפאטאשו פארדינט אן ארט אויבנאן— אפילו ער זאל מער נישט האבן געשריבן ווי די „פוי-לישע וועלדער“.

עס איז א פיאנעריש ווערק, א וועגווייזעריש ווערק. א דערפינדעריש ווערק. א ניי-אנטדעקונג פון טעריטאריע און פון מענטשן-טיפן.

„פראלעטארישער געדאנק“, 1936.

י. אַפּאַטאַשו: זיין סטיל און מעטאָד

דער כאַראַקטער פון י. אַפּאַטאַשוס שרייבן איז אַזאַ וואָס מען דאַרף נישט שטאַרק דעם קאָפּ ברעכן אויף אויסצוגעפינען און אַפּצושאַצן אים. מען דאַרף נישט קריכן אין היילן אויף אַרויסצוקריגן אים פון זיינע באַ- הערטיגענישן. ער איז דער אַפּנסטער, באַוואוסטזיניקסטער, דורכזיכטיק- סטער נאָוועליסט ביי אונדז. אַלץ וואָס ער האָט צו געבן, לייגט ער עס אַוועק אויבנאויף. אַזוי, אַז פאַר די אַפּשאַצער בלייבט בלויז איבערצוזאָגן זייערע פאַרטיקע איינדרוקן. און אַזוי טוען זיי. אַפּאַטאַשו, זאָגן זיי, איז האַסטיק, אימפעטיק, דראַמאַטיש פּילזייטיק, אַלזייטיק, רעאַליסטיש, מיט אַ שוואונג צום מאַגומענטאַלן, וואָס דערויף זאָגט עדות זיין קרוינזערק: „אין פּוילישע וועלדער“.

ווייל מען אָבער אַפּאַטאַשוו גרינטלעך קענען, וויסן דעם וועג וואָס ער איז אַפּגעגאַנגען ביז היינט, טאָר מען זיך שוין נישט באַנגענען מיט אויבנאויפיקן, מיט די פאַרטיק-זיך-געבנדיקע איינדרוקן, דאַרף מען זיך אַרונטערלאָזן אונטער דעם שריפטשטעלערס הויט. ווי ער, דער שריפט- שטעלער, טוט עס מיט זיינע העלדן: ער קוקט זיי אונטער דער הויט אַרונ- טער, דאַרף מען אַנכאַפּן און אַנטאַפּן און כאַראַקטעריזירן דעם שריפט- שטעלערס מהות.

אַ שריפטשטעלער ווערט כאַראַקטעריזירט דורך זיין מאַטעריאַל און דורך זיין פען — דורך דעם שטאַף, וואָס ער באַהאַנדלט, און דורך דעם אופן פון זיין שרייבן. אַמאָל דוכט זיך, אַז דער שטאַף איז נישט אַפּצוטיילן פון דער פען. דער שטאַף פּליסט פון דער פען אַרויס. אַזוי איז ביי מענ- דעלען, און ביי שלום עדיכמען אודאי. ליענענדיק שדום עליכמען, האָט מען דעם איינדרוק, אַז דער לשון זיינער באַשאַפט די אַלע פאַרשוניגען זיינע, רופט זיי צום לעבן אַרויס. ביי פרצן שוין נישט אַזוי. ספּעציעל אין פרצעס רעאַליסטישע לעבנס-שידערונגען קומט אויס, ווי דער שטאַף וואָלט געגעבן געוואָרן אַ פאַרטיקער, און ער טונקט זיין פען אין אים. ביי אַפּאַטאַשוו, ווי מיר וועלן עס באַלד זען, מעג מען באַהאַנדלען זיין מאַטעריאַל באַזונדער און זיין פען באַזונדער.

זיין מאַטעריאַל איז באַשטימט פון די אומשטענדן פון זיין געבורט, קינדהייט-דערפאַרונגען און יוגנט-דערפאַרונגען. אויף דער גרענעץ צווישן וואָלד און רביאישן הויף, דורך דער מוטער — אַן אַפּשטאַמלינג פון וואָלד-

יידן, רייכע און נישט אַזעלכע רייכע — וואָלד־סוחרים פון דור־דורות, גוט־באַזיצער — יוסטע דאָרף־באַזעבאַטים, און סתם ישׁובניקעס, דאָרף־קרע־מער, שענקער און פעכטער. אָבער רייך צי אַרעם, אַלע האָרעפאַשניקעס, וואָס האָבן שטאַרק געהאַטן פון „מחיה נפשות“, מיט אַ געשמאַק פאַר אַ גע־זונטן, שטאַרקן און פאַרט אַפילו ריזיקאַנטישן לעבן. דורך דעם פאַטערס — אַן אַפּשטאַמלינג פון פּרומען יחוס פון רבנים, רביים, לערנער און מחברים. דורך דעם פאַטער איז גערונען אין הויז אַריין די טראַדיציע פון ספר און פון סופר. דער פאַטער אַזיין, אַ משכיל, איז אויך געווען אַ מחבר — ער האָט געשריבן העברעאישע שירים, וואָס די זין פלעגן איבערשרייבן לזכרון און ענטפערן אויף זיי איינמאַל אַ יאָר, מיט אַ בשותפותדיקן העברעאישן שיר, וואָס זיי פלעגן דעם פאַטער אונטערטראַגן צו זיין געבורטסאָג.

אַט דער צוזאַמענשפיל פון די צוויי איינפלוסן, די קרייזיקונג פון די צוויי בלוטן, איז געווען דער קוואַל פון אַפאַטאַשוס אינספיראַציע — צוערשט די אינספיראַציע פון זיין אומבאַוואוטיגניקן שאַפן — פון זיינע קינדערשע חלומות; דערנאָך די אינספיראַציע פון זיין באַוואוטיגניקן שאַפן — פון זיינע שריפטשמעלערישע ווערק. זייער אַ רייכער קוואַל, וואָס זויגט פון אַ סך אַדערן. דורך דער מוטערס צד האָט די משפחה זיך געגרענעצט מיט דער דאָרפישער פראַסט־גויאישער וועלט; אויסגעבונדן געווען מיט דעם פויער, האַלצהעקער און פישער דורך פעלד, וואָלד און טייך; אין שטעטל האָט די משפחה דורך וואָלד־סוחרים זיך געגרענעצט מיט די פערד־הענדלער, וואָס גרענעצן זיך מיט פערד גנבים, וועלכע האָבן שוין פאַר זייערע נאָענטע שכנים די גאַנצע קליינשטעטלידיקע אונטערוועלט, מענטשן פון אַדערליי לויזע פרנסות — קאַנטראַבאַנדיסטן, קונצנמאַכער. דורך דעם פאַטערס צד האָט די משפחה זיך געגרענעצט מיט דער פוילישער רביסטווע, מיט די גוט־יידישע הויפן, וואָס זיינען געקומען אין גאָר נאָענט־טער באַרירונג, מער ווי מען מיינט, ספעציעל דורך זייערע פרויען מיט דער העכערער יידיש־פוילישער אַסימילאַציע, וואָס האָט באַהעפט די מיסטיק פון חסידות מיט דער מיסטיק פון אונטערדריקטן פוילישן פאַק, אַ קוואַל פון אינספיראַציע איז דעם יונגן אַפאַטאַשו געגעבן געוואָרן, וואָס האָט געשפרודלט מיט איינפלוסן, און וועלכער שטראַם פון איינ־פלוסן האָט געזאַלט אַריבערוועגן — פון דער מוטערס אַדער פון דעם פאַ־טערס צד ?

אויף דעם שריפטשמעלער אַפאַטאַשו האָט דער פאַטער זיכער געדאַרפט שטאַרקער ווירקן — ווייל זיין איינפלוס איז געווען אַ באַוואוטיגניקער, די־רעקטער און סיסטעמאַטישער, און אוודאי אַנשטויסנדיקער צו שרייבן,

ספרדיקער, שריפטשמעלערישער. און אפאטאש וואָלט געוואָרן אַ מחבר פון ספרים, אַ ליטעראַט לויט דעם געוויינלעכן ליטעראַרישן נוסח — וואָס דאָס מיינט אַ מענטש, וואָס דער פּאַפּיר דינט אים פאַר אַ פעלד, וואו ער פאַרזייט ווערטער. האָט אָבער געטראָפּן, אַז זיין עלטערער ברודער פייוול האָט ביי אים אויסגעכאַפּט די בכורה. ער גאָר איז געוואָרן דער ליטעראַט : אַליין געשריבן יידישע לידער און איבערגעזעצט פון רוסיש לידער ; מיט פייוועלן האָט מלאַווע געקלונגען — אַן אויפגייענדיקער ליטעראַרישער שטערן ...

וואָס איז געבליבן פאַר דעם יינגערן ברודער ? האָט ער זיך באַהאַלטן אין זיך, געמאַכט אַ סוד פון דעם, אַז ער שרייבט, און האָט גענומען איידעלע נקמה : וואָס מיר ספר, ווער מיר ספר ? עס איז דאָ אַ שטאַרקערע און אמתערע זאך, ווי ספר — דאָס לעבן איז שטאַרקער און אמתער. ער האָט געלאָזט דער מוטערס איינפלוס גובר זיין דעם פּאַטערס איינפלוס אין זיך, און גענומען ציען אינספּיראַציע פון דעם מוטער-קוואַל. פאַר זיין ערשטן שריט איז ער אַריבערגעשפרונגען דעם וואַלד און די וואַלד-סוהרים און גלייך אַ לאָז געטאָן זיך צו די שטעטלשע שכנים פון זיין משפּחה — די אונטערוועלט-העלדן, מיט זיערע לויזע פרנסות.

אין זיין ערשטער דערציילונג, „אויף יענער זייט בריק“, האָבן מיר זיי שוין אַזע : אַ קונצנמאַכער איז דאָ, און אַ גוי, און אַ מיידל איז דאָ, וואָס ספּק טענצערין ספּק גאַסנמיידל — אָבער אַזוי אַ מיידל — אַ ברען. און אַ ווייב איז דאָ און אַ יינגעלע איז דאָ, וואָס קוקט זיך צו דעם אַלעמען צו מיט זשענדע אויגן, און גייט שוין אין זיינע חלומות אין טאַטנס פּוס-טריט. די קרייצקינג פון בלוט-שטראָמען אין דעם קינד פון פּאַטער און מוטער, בלוט-מישונג איז געוואָרן דער הויפט-מאַטיוו, וואָס האָט גערוד-דערט אין אַפּאַטאָשוס צאַפּלדיקן שאַפּונגס-אַדער. בלוט-מישונג צווישן רייך און אַרעם, צווישן אַלט און יונג, און באַהאַלטענערהייט צווישן ייד און גוי און צווישן כשרער צנועה און אונטערוועלטהעלד ; אשת איש, פרוי אַלס אייביקער רייך, נישט אויפהערנדיקער כישוף, וואָס פאַרווירקלעכט דעם דראַנג אויסצולעבן זיך פּוּל.

אַזוי, אַז אַפּאַטאָש וואָס גאָר גיך איינגעזאַמלט דעם גאַנצן פאַרמעגן, וואָס ער האָט געירשנט פון מוטערס און פּאַטערס צד — נישט מער, ווייל דער אַריינגאַנג צו זיין שאַץ-קאַמער איז געווען דורך דער אונטערוועלט-הינטערטיר, איז אַלץ מיט אַן אַנדער באַלויכטן געוואָרן מיט אונטערוועלט שייך — נישט מיט דעם ליכט, וואָס לויכט אויף די שטערנס, נאָר מיט דעם טונקעלן ליכט וואָס ברענט אונטער דער הויט.

משפחה־דיקייט און ירושה טראַגן אַריבער דעם כישוף פון איין פאַרם אין דער אַנדערער: אין דער דערציילונג „יוסף קאַרו“ קומט אַ רעוואַלוציאָניזם צו שפּעט צו דער לויט פון זיין טאַטן דעם רב, אַן אור־אור־אַמיניקל פון ר' יוסף קאַרו, דער פּאַטער איז געשאַסן געוואָרן פון די רוסן אויף פּאַלשער פּוילישער מסירה — גייט דער זון אַוועק, אַזוי ווי ער איז געקור־מען, אין שווייגעניש, צוריק אין דער רעוואַלוציע אַריין; אָבער גייענדיק הערט ער דייטלעך דאָס קול פון דעם „מגיד“ וואָס האָט געזעענט תורה אין אויער אַריין זיין אור־זיידן. אין דער דערציילונג „דער גאון“, זוכט אַ זקן, אַ רב, וועלכער איז פאַרעכנט פאַר אַ גאון ביי דער פרומער וועלט — זוכט אַ אַ באַגעגעניש מיט אַ יונגמאַן, וואָס איז צוריקגעקומען פון דער גרויסער וועלט אין שטעטל אַריין און וועמען די צייטונגען לויבן און רימען אָס גאון צווישן די פּאַעטן. באַגעגענען זיי זיך, דער גאון רב און דער גאון פּאַעט, פרובן ריידן און קאַנען נישט, און גייען זיך פּאַנאַדער נישט פאַר־שטייענדיק איינער דעם צווייטן; נאָר דער דערציילער פאַרשטייט זיי ביידן; ער ווייסט אַז אויף איין ליניע גייען זיי; דער זעליבקער יידישער כישוף פון גייסט אַרבעט דורך זיי.

אין זיין ערשטער דערציילונג, „אויף יענער זייט בריק“, שליסט ער אויך איין: „אַ ראַמאַן פון אַ פּערד־גנב“ — אונטערוועלט־ראַמאַנטיק; פּערד־הענדלער, פּערד־גנבים. „אַ משפּט“ — די שענסטע דערציילונג אין באַנד — אַ ליבע צווישן קינדער — צווישן אַן אַרעמען וואַלד־יינגל און דעם טעכטערל פון רייכן וואַלד־שרייבער; קענטיק, ווידער אַמאַל אַ יוגנט דערפאַרונג פון אַפּאַטאַשו — אַ פּאַקט, וואָס ער האָט צוגעגעבן אין דעם לעבן פון די יידישע וואַלד־משפחות, וואָרים די טעמע הערט עד־היום נישט אויף צו שפּיזן די געלונגענסטע דערציילונגען אַפּאַטאַשוס: „אין וואַלד“ — די ליבע צווישן דעם זון פון דאַרפישן שמיד, וועלכער שניידט זיך אויף אַ פּערד־גנב, און דער יונגער פרוי פון אַן עלטערן וואַלד־סוחר, וואָס האָט זיך דווקא אויסגעקליבן פאַר אַ ווייב די יינגסטע טאכטער פון אַרימאַן. וואָס ביי אַפּאַטאַשו טוט זיך אַפּ אין איין פאַראַגראַף! ביי אַן אַנדערן וואַלט עס געקעקט פאַר אַ גאַנצער דערציילונג.

אַ קורצער אַפּגעהאַקטער זאַץ, אַ זאַץ נאָך אַ זאַץ, אַ זאַץ אין זאַץ אַריינגעוואָרפן אין מיטן דער באַשרייבונג. פּלוצלינגקייטן, צופּעיקייטן ווערן עיקר און טראַגן אַוועק די באַשרייבונג ווייטער. דאָס איז עס, וואָס די אַפּשאַצער דערטאַפן אין אַפּאַטאַשוס סטיף: איילעניש, האַסטיקייט, אימפעט. עס מוז כסדר געהאַנדלט ווערן, אַנישט בלייבט אַ ליידיקער עקראַן, אַדער עס שטעלט זיך אַפּ אַ צענטש פון אַ פּאַזע, „בילד“ אויף אַ פּילם איז כסדר־די־

קער לויף. ס'באקומט זיך דער איינדרוק פון אַ גאַנצער האַנדלונג אין רוים, אין שטח און פּערספּעקטיווע.

אַזוי אויך ביי אַפּאַטאַשו. ער פּראָדוצירט רוים פון צייט — דאָס הייסט, פון כּסדרדיקער באַוועגונג. ער אייזט זיך אויסצופילן מיט באַווע- גונג וואו עס פעלט אויס שטח און פּערספּעקטיווע.

אַט פון וואַנען עס נעמט זיך אַפּאַטאַשוס האַסט'קייט. עס איז אַן אייגנ- אַרטיקייט פון אַפּאַטאַשוס פען. די ערשטע מעלה, וואָס קומט אַרויס דערפון איז דערציילערישקייט. ווייל זיין פען דאַרף כּסדר זיך באַוועגן. כּדי באַוועגנדיק זיך און באַוועגן האַנדלונג, מוז זי האַלטן אין איין דערציילן. און אַפּאַטאַשו איז דערציילעריש דורך און דורך — אַפילו ווען ער רעדט, נישט נאָר ווען ער שרייבט.

און נאָך גרויסע מעלות נעמען זיך אַרויס דערפון, וואָס אַפּאַטאַשוס פען דאַרף כּסדר אויסאַרבעטן רוים פון צייט. און דאָס אויג באַנוגנט זיך נישט דערמיט, וואָס עס זעט אויף דער אויבערפּלאַך, נאָר עס קוקט אַרונ- טער דער הויט; דאָס אויער הערט דאָס נישט-דערהערטע. און זיין סטיל ווערט אַ בויערער, וואָס בויערט זיך אַריין אין דעם נישט געזעענעם און נישט געהערטן. און ער קאָן צוגעגליכן ווערן צו אַ גאַנץ מאַדערניסטישן אינסטרומענט — צו דעם אַפּאַראַט, וואָס שיקט אַרויס „שאַרט-ווייווס“, די קורצע כּוואַציענדיקע ראַדיאָ-שטראַלן, וואָס דערלאַנגען אַ סך ווייטער ווי די געוויינלעכע שטראַלן. קורץ וויברנדיקע עלעקטראַנישע שטראַלן ברעכן דעם האַרטסטן ווידערשטאַנד — זיי קענען אַפילו אַריינעסן זיך אין לייב. נעמען מיר די דערציילונג: „אַ דייטשקע“. דער סטיל בויערט זיך אַריין און שלעפט פון דער דייטשקע אַרויס באַוועגונגען, מיט וועלכע זי וואַלט גאָר מורא געהאַט צו ווייזן זיך פאַר איר יידישן בעד-הבית און גנבעט זיך אין אויער אַריין און ציט דאָרט אַרויס אירע אומגערעדטע רייד — אַפילו אירע נישט געטראַכטע געדאַנקען.

דאָס איז געווען אַפּאַטאַשוס ערשטע אַריינדריינגונג — אין דער ערש- טער שיכט, וואָס גלייך אונטער דער הויט. באַוואַפנט מיט אַט דעם אונ- טערהויטיקן קוק, ווען ער איז געקומען קיין אַמעריקע, איז אים לייכט געווען אויסצוזוכן און אויסצוגעפינען זיינע פּוילישע העלדן.

און מען האַט געדאַרפט האַבן אַ מאַדים אַן אויג און אַ בריה אַן אויער, כּדי אַזוי גיך זיי צו פּאַקן, אַט די האַלבע אונטערוועלט-פּאַרשינען, מיט זייערע פּולע כּאַראַקטעריסטיקעס, און זייער פּאַרשידענע אַמעריקאַני- שע וואַריאַציעס. אַפּאַטאַשו האַט דאָ אַ נישטערן אויג פאַר זיי, ווי ער האַט עס געהאַט אין מלאַווע: אויס מיט דער אונטערוועלט-ראַמאַנטיק. וואַרים

ער האָט זיי באַגעגנט נישט אין חלומות, נאָר אין קענדי־סטאַרס ביי דעם פרנסה־סטענד. ער טוט זיי אויס זייערע העלדן־קרוינען. אין זייער געוויינ־לעכן צושטאַנד זיינען זיי שליממזלס. העלדן ווערן זיי נאָר פאַר אַ מאַמענט, ווען עס שטייט אין קאָן דער באַזיץ פון דער ווילד־מיידל, פון דער מיידל־מכשפה. דעמאָלט כאַפן זיי זיך צום מעסער, און זיינען גרייט צום קאַמף אויף לעבן און טויט.

דערזעלביקער טיפּ מענטש וואָס אין מלאָווע, נאָר אַמעריקאַניש גע־שלייערט און מען דאַרף קאָנען אַנכאַפן און ווייזן די אַנדערש געשלייערט־קייט — און אַפאַטאַשו טוט עס : עס איז צוגעקומען אַ נייער טיפּ אונטער־וועלט־מענטש.

מיט דעם איבערבייטן די סביבה — פון אַ „ניוסבאָי“ איז ער געוואָרן אַ „היברו טיטשער“ — איז געקומען דער גרעסערער קאַנטראָל. ער האָט זיך באַפרייט פון זיין צוגעבונדנקייט צו אַ געוויסן מין מענטשן — דעם אונטערוועלט־מענטש אָדער צו דעם וואָס שטייט אויפן גרענעץ פון אונטער־וועלט — און דורך אָט דעם מין דורכקוקן צו אַלע אַנדערע מענטשן־מינים. דער מין מענטש — „היברו טיטשער“ — איז אין מלאָווע נישט געווען. און אזוי ווי אַפאַטאַשוס אויגן־אויפערן זיינען נישט געוויינט געווען צו אַזאַ מאַטעריאַל, זיינען פריער נישט אַנגעשלאָנגען געווען מיט אַזעלכע איינדרוקן. האָט ער באַוואוסזיניק זיי געדאַרפט הייסן קוקן־הערן וואו מען דאַרף, און נישט אין איין ריכטונג, נאָר אין מערערע ריכטונגען. און זיי האָבן אים דעם וועג נישט געקענט פאַרלויפן. און הגם אויג־אויפער איז נאָך אַלץ זיין זעגל־שיף, וואָס זעגלט מערסטנס לויטן ווינט, אָבער ער האָט פאַרט אַ גרעסערן קאַנטראָל איבערן שיף : וואו עס איז דאָ אַ געלעגנ־הייט, טוט ער אַ רודער, שטעלט איבער די זעגלען און קירעוועט די שיף אַנצוקומען צום ציל. עס איז דאָ מער אַרדענונג, מער פאַרוואַלטונג אין דעם ראַמאַן „היברו“. — עס איז אַן איבערגאַנגסטופע, אַ שולע, וואו ער האָט זיך צוגעגרייט פאַר אַן אַרויספאַר צו אַ ברייטערער סביבה, וואו ער וועט נישט זיין צוגעבונדן צו איין באַשטימטן מין מענטש, אויסער די מינים, וואָס זיינען פאַרזייט אין אים אַליין. פון „היברו“ איז ער אַרויס אַ געלענדטער — מיט אַ ברייטערן קוק, מיט אַ טיפערער אַריינדריינגונג, מיט אַ פינאיקייט צו אַ געדיכטערן רעאַליזם. מיט אַ פען און סטיל, וואָס זיינען צוגעמאַסטן פאַר דעם.

פאַרטיק ווערנדיק מיט „היברו“, איז ער פריי געוואָרן פאַר עקספע־רימענטן אין אַלע ריכטונגען, אין אַלע ווינקעלעך פון יידישער אַמעריקאַ־נישער און יידיש־פוילישער סביבה, און פון דער גאַנצער יידישער וועלט־

סביבה. און מיט פון באַוואוסטזיין קאָן ער שיקן זיין בויער־אינסטרו־מענט — זיין בליק — אַרײַן, וואו דער עקספּערײַמענט דאַרף געמאַכט ווערן. און ער מאַכט אַלץ טיפּערע שניטן — צי אַ דריטער, פּערטער, פינפטער שיכט אונטער דעם מענטשנס הויט.

אַפּאַטאַשוס כאַראַקטער־שידדערונג קאָן מען נאָכפּאַלגן נאָך דעם אויפטו זיינעם מיט וואַלד־מײדל־געשטאַלט, וואָס ער האָט מיטגעבראַכט פון פּוילן. זיין ערשטע דערציילונג „אויף יענער זייט בריק“, פּאַלי פון דער „ניו־יאַרקער געטאַ“, האָט שוין דעם פיפּיקן פּאַרנעם פון דער אַמע־ריקאַנער גאַס. זי האָט לײב צו באַווייזן איר „מאַכט“ אויף יעדן איינעם פון דער חברה. רעגײנאַ, די „טענצעריין“ נעמט שוין אַרום אין איר חלום די גרויסע און ברייטע אַמעריקע. זי האָט שוין פּאַרחלומט פאַר זיך אַ ראַלע אויף בראַדוויי; טעאַטערס, קאַבאַרעס און אַ מײַאַנער, וואָס צאַפּלט זיך אין איר אַרעם. אָבער זי איז אַ קינסטלעריין. זי האָט לײב יעדן מאַן — דאָס קונסט ווערק, וואָס זי שאַפט אין אים, ווען זי שענקט אים איר לײב — זי קנעט אים, זי פּורעמט אים, און האָט הנאה, זי זינדיקט נישט, זי פאַרלירט זיך נישט, זי פאַרכאַפט נישט — זי געניסט איר קונסט. אַט געפעלט איר צו לאָזן פאַרליבן אין זיך און אַרײַן זיך צו פאַרליבן אין אַן אַרימאַן, וועל־כער האָט באַוויזן גבורה אין פאַרטידיקן זי קעגן אַ באַליידיקונג, וואָס איז פאַר איר גאָר קיין באַליידיקונג נישט געווען — און פאַרדאַזט אים, ווען ער האָלט שוין ביים ווערן רייך — וואָס פאַר אַ פנים וועט ער דערביי מאַכן? אמת, זי קלייבט אויס אַ רייכערן פון אים, וועמען זי רייסט אַוועק פון אַ יחוסדיקער ווייב — אָבער נאָר צו לײב דעם, זי זאָל וויסן, ווי געשמאַק דאָס וועט זיין. און סוף־כל־סוף וואַרפט זי דאָס אַלץ מיט אַן אַנדער, מיט אַלע אירע בראַדווייער גדלות — און פאַרליבט זיך אין אַן אַפּגעריסענעם אַפּגע־שליסענעם בעל־חלומות, דעם זון פון וואַלד רבין, וועמען אַפּאַטאַשו אַרײַן האָט אויסגעקליבן פאַר זיין קינפטליקן העלד. דאָס דאַרף ווערן איר שענסטע לײבסווערק, גובר צו זיין אַ יונגן צדיק, וועלכער האָט קינמאַל פון קיין ווייב נישט געוואוסט. געבן אים ווייב־לייב פאַר אַ חלק גן־עדן. מאַכן אַ לײב־לעבן וואונדער אין אים. זי זוכט און געפינט איר קינסטלערישן תיקון.

און אַפּילו אין דער באַהאַנדלונג פון דעם וואַכעדיקסטן שטאַף איז גאָר קיין פאַרגלייך נישט צווישן אַפּאַטאַשוס רעאַליזם און דעם פּאַפּולערן רעאַליזם.

לאַמיר נעמען אַפּאַטאַשוס דערציילונג „פּלאַמען“ — פון אויבן אויף אַ גאַנץ געוויינלעכע געשיכטע — אַ טעמע וואָס איז זייער פּאַפּולער ביים

פאפולערן רעאָדיום — אָבער ווי אויסערגעוויינדעך גוט זי איז ביי אַפּאַ-
טאָשן געשריבן. קיין וואָרט וועגן ליבע, די מינדסטע אינטריגע נישט.
קיין באַוועגונג פון דעם יונגמאַנס זייט, קיין מינעדע פון דער יונגער פרוי,
אַז זי קוקט אים אַנטקעגן. און קיין שפּיל אין באַהעלטעניש נישט פון זיין
זייט און נישט פון איר זייט. פאַרקערט, זי בעט זיך אויפריכטיק ביים
מאַן, ער זאל זען, דער יונגערמאַן זאל זיך אַרויסציען. און די דראַמע
וואַקסט פון שורה צו שורה. די גאַנצע געשיכטע פון דער יונגער פרוי
גייט דאָ דורך, איר פּריעסטער יוגנט-הילום וואַכט אויף. און זי דערשפּירט,
אַז איר לעבן מיטן מאַן איז אַ פאַרבליענדעניש געווען. און זי ראַנגלט זיך,
און פּראַווט זיך ראַטעווען פון דער סכּנה, און ווערט צוריקגעשטויסן אין
דער סכּנה אַריין. און אַן שום פּסיכאָלאָגישע „אַריינדרינגענישן“ און אַריינ-
ריידענישן פון דעם מחברס זייט. נאָר כּסדר האַנדלונג נאָך האַנדלונג, און די
געשיכטע פאַרענדיקט זיך מיט אַ קורצער שורה: „און כאַטש ער האָט זי
נישט אָנגערירט. איז זי שוין געווען זיינע“.

אין דער דערציילונג „פּייערדיקע צלמים“ אַרבעטן ביי אַ פאַרמער,
אַ שטרענגן פּינצטערן פּריטאַנער, אַ ייד און אַ דינסטמייַדל, אַ נישט דער-
באַקענע שיקסע, וואָס מען קאַן גאָר נישט חושד זיין, אַז אין איר מוח
באַוועגט זיך עפעס אַ שטיקל געדאַנק. פּלוצלונג נעמט די שיקסע באַווייזן
סימנים פון חכמה, אַפּילו פון העזה, אַפּילו פון אויסגעלאַנסקייט. וואָס איז
געשען? דער קו-קלוקס-קלען פון דער געגנט, מיט זייער בעד-הבית בראש,
קלייבן זיך אַנצוינדן „פּייערדיקע צלמים“ כּדי אַנצואוואַרפן אַ שרעק אויף די
קאַטאָליקן. און די שיקסע האָט געהאַט אַ קאַטוילישן טאַטן. דאָס איז די
נקמה וואָס עפנט איר אויף דעם מוח.

דערווייל פּאַסירן אויף דער פאַרם אומפאַרשטענדלעכע זאַכן, דער
פעסטער חזיר פּאַלט אַוועק, און נאָכן חזיר די צוויי בעסטע בהמות, און
אין דער נאַכט, ווען די צלמים ברענען, ווערט אונטערגעצונדן די פאַרם.
און כאַטש אַפּאַטאַשו זאָגט נישט אויס, נאָר דער ליענער און דער יידישער
אַרבעטער טרעפן, אַז דאָס איז דער שיקסעס אַרבעט. זי איז אַ שטומע חיה,
און אַ פאַרזעעניש און אַ מרשעת, און עס איז אַ קונסט צו מאַכן אַזאַ נפש
באַרעדעוודיק און אַפּילו סימפּאַטיש; און כאַטש זי איז דעם יידישן אַר-
בעטער דערווידער, אָבער דער אויפבלייך פון מענטשישקייט אין אַט דער
חיה פאַראינטערעסירט אים אַזוי, אַז ער ראַטעוועט זי, איינשטעלנדיק זיין
אייגענעם לעבן, פון דער סכּנה פאַרברענט צו ווערן פון די קלעניקעס! ...
אַט דאָס הייסט מיט דער פען אַרויסגעקניפט נשמה פון אַ לייב, וואָס
איז אַפּילו נישט ווערט אָנגערופן צו ווערן לייב! — בכלל קאַן אַפּאַטאַשו

ב. ריווקין

גאַנץ גוט זיך אָן עצה געבן מיט שטומע באַשעפענישן, וואָס מען קאָן פֿון זיי נישט קיין ווערטער און נישט קיין געדאַנקען אַרויסקוועטשן. ער באַדינט זיך אָפט אין אַזאַ פּאַל מיט אַ פּאַנטאַזירנדיקן בילדער־וואַרפּנדיקן סטיל, וואָס איז אים געבליבן אַ ירושה פֿון זיינע יוגנטלעכע פּאַנטאַזיע־עקספעדי־ציעס, און וואָס גיט אַ פינקטלעכע באַשרייבונג פֿון אַ פּסיכישן צושטאַנד, אַפילו ווען דער מענטש איז האַרט ביי דער ערד, און איז פּסיכיש אַזוי שטום ווי די ערד. אין דער דערציילונג „נויט“ (געדרוקט אין „אויפקום“ פּאַר נאַוו־דעצ., 1933) ליגט אַן אַרבעטער, וואָס האָט זיך צעקאַליעטשעט אַראַפּפּאַלנדיק פֿון אַ דאַך און גוססט אין אַ פינצטערן קעזער, פּוילט לעבע־דיקערהייט און פּוכנעט פֿון הונגער, און עס קומען אים מבקר חולה זיין מיסיאָנערן, סאַציאַליסטן און פרומע יידן — און וואָס זשע טראַכט ער נאָך די אַלע טרייסט־רייד, וואָס ער האָט אויסגעהערט :

„ווערטער ווי פינצטערע ווענט, האָבן זיך געהויבן איבער אים, נישט איבערצוגיין. נישט אַרומצוגיין. דער אויסגעמאַטערטער מוח האָט גע־עפנט אַלע קעמערלעך, לידיקע קעמערלעך. אין דער פּוסטיקייט האָבן דאָ און דאָרט אויפגעטוקט ווערטער: „מיסיאָנערן, סאַציאַליזם, קאָמוניזם, סטרייק, הונגער...“

און אַזוי אויך ביים שלום פֿון דער דערציילונג, ביי דער יציאת נשמה פֿון דעם גוסס — אַן אַפּשפּיגלונג אין אַ פּאַנטאַזיע־בילד פֿון מוח. דאָס, וואָס אַפּטאַטשן דאַרף זיך נישט פּאַרלאָזן אויסשליסלעך אויף זיין שעפּערישן אינסטינקט, ער זאָל אים אונטערזאָגן וואָס צו טאָן, און דאַרף נישט וואַרטן ביז די חלומות וואָס יערן אין אים זאָלן צייטיק ווערן און אים אַ שטויס טאָן צו דער אַרבעט; דאָס וואָס אַפּטאַטשן קאָן מיט קאָפּ, מיט אינטעליגענץ, אויפכאַפֿן די נאַענטסטע פּראַבלעמען, וואָס בעטן זיך אויפגענומען צו ווערן און געזייזט צו ווערן פֿון דער דיטערעאַטור — פֿון אים, דורך אים; ווי ער וואָלט אַ קריטיקער געווען, וואָס שטייט אויפֿן וואַך־טורעם און נעמט מיט זיין בליק אַרום דעם גאַנצן שטאַם פֿון דער דיטערעאַטור און זעט וואָס פעלט און וואָס עס איז נויטיק און וואָס אַפּאַ־טאַשו קאָן און צו וואָס ער איז באַרופן: דאָס, וואָס אַפּטאַטשן קאָן אויפגעבן פּראַבלעמען אַפּטאַטשן דעם שריפטשטעלער, און דער שריפטשטעלער קאָן זיך ווענדן צו אַפּטאַטשן דעם אינזשענער: וויז מיר דעם וועג, צייכן מיר אַן דעם פּלאַן און גיב מיר דעם מעטאָד, און דער אינזשענער קאָן געבן באַפעלן פּאַר דעם שריפטשטעלער אויסצופּאַלגן, אויסצופּירן און צושניידן, און צעשניידן אויף שטיקער, און הייסן דעם שריפטשטעלער: בלאָז אַריין דעם שעפּערישן אַטעם אין זיי, מאַך זיי לעבעדיק — און די אַלע דריי:

י . א פ א ט א ש ו

דער אינטעליגענט, דער אינזשענער, דער שריפטשטעלער — שטייען איי-
נער דעם אנדערן צו דינסט: מיט איין וואָרט די פולע באַוואוסטזיניקייט
וואָס דיריזשירט מיט אַפּאַטאַשוס שאַפן — דאָס האָט אַפּאַטאַשון געמאַכט
פאַר אַ פּיאַנער, פאַראויסלויפער, דערפּינדער, אַנטדעקער און נאָואַטאַר.

„אידישער קעמפּער“, 1947.

י . י . זינגער

י . זינגערס לעצט ווערק

דורכצושטודירן י . י . זינגערס אלע ווערק — זיינע נאוועלן פון „פערד“ ביז די „אמתע פאסירונגען“, וואס דרוקן זיך איצט; זיינע ראמאנען — „שטאל און אייזן“, „יאשע קאָלב“, „די ברידער אשכנזי“, „חבר נחמן“, „די משפחה קארנאָוסקי“ — דורכצושטודירן זיי אלע, וואָלט גענומען חדשים; נעם איך זיין לעצט לעבנס־ווערק — דאָס וואָס ער האָט פאַר־ענדיקט און פאַרחתמעט 8 אָזיגער אין דער פרי, דאָנערשטיק, דעם 10טן פעברואַר, ווען ער איז אומגעריכט געשטאַרבן פון אַ האַרץ־אַטאַקע, אַן אויסערלעך געזונטער און שטאַרקער, אין עלטער פון 50 יאָר, אין רעכטן בלי פון זיין טאַָאָנט. און פון זיין לעצטן לעבנס־ווערק וועל איך פּראַווין אַ קוק טאָן אויפן גאַנצן זינגערן. ווי קומט עס? אַ מענטש אין אַזאַ עלטער, אין אַזאַ געזונט־צושטאַנד שטאַרבט נישט מיר נישט דיר נישט. אומגע־ריכט פאַר אַנדערע, אומגעריכט אפשר פאַר זיין באַוואוסטזיין, אָבער ניט אומגעריכט האָט עס געמוזט זיין פאַר זיין אונטערבאַוואוסטזיין. טיפּערע סיבות האָבן דאָ געמוזט זיין אין דער אַרבעט. אינערלעך האָט ער זיך געמוזט גרייטן צו אַזאַ טויט, ווי ער האָט צוגעטיילט אין „די ברידער אשכנזי“ צו שמחה־מאיר אשכנזי: — „אין דער רגע האָט ער דערפילט אַ קלעם אין האַרץ, ווי אַן אייזערנע צוואַנג וואָלט אים פעסט אַנגעכאַפט...“ אין „די ברידער אשכנזי“ האָט זינגער געלאָזט אין גאַנג אַ סך פּסי־כאַָאָגיע, אין „די משפחה קארנאָוסקי“ האָט ער שוין גאַנג באַוואוסט־זיניק אַנגעווענדט זיגמונד פּרוידס מעטאָד פון פּסיכאָ־אַנאַליז. לאָמיר זיך פאַרשטעלן, אַז זינגער שרייבט נאָכדעם אַ ווערק, וואו ער נעמט זיך אַליין פאַר אַ הויפּט־העלד. וואָלט ער זיכער גרינטלעך זיך פּסיכאָ־אַנאַליזירט, אַז אַ טויט דורך אַ צוואַנג, וואָס כאַפט אַריין זיין האַרץ, וואָלט געוואָרן אומפאַרמיידלעך — לויט פּרוידס כלל, אַז פּלעצלעכער טויט קומט ניט צופעליק; ער גיט זיך ניט אומזיסט, מען דאַרף אים „פאַרדינען“. סתירות אַרבעטן אַזוי לאַנג, ביז זיי נעמען אַריין דאָס האַרץ אין אַ צוואַנג. דער

טויט ווערט „געוואונטשן“. קומט ער ניט דורך נאטירלעכע סיבות. קומט ער על פי „סיבה“. אלץ איינס איז עס אזוי גוט ווי זעלבסטמאָרד. י . י . זינגער האָט אַזאַ אויטאָביאָגראַפֿיש ווערק ניט געשריבן — לאַזט זיך אָנ־ צייכענען די סכעמע פון אַזאַ ווערק? קאָן מען פון זיינע געשריבענע ווערק אַרויסלייענען אַ צוואַמענשטויס פון קעגנגעזעצטע כוחות וואָס וועלן סוף־ כּל־סוף פאַרקלעמען זיין האַרץ?

אין 1915, צו 22 יאָר, האָט ער אָנגעהויבן מיט חסידישע מעשות, ראַמאַנטיש־באַהויכטע, פון פרצעס לופט אָנגעווייעטע — ער, דער קינפטי־ קער מחבר פון „יאָשע קאַרב“, וואו ער פֿאַכט דעם בייזסטן געלעכטער פון חסידישע רביסטווע. זיי האָבן ניט באַוויזן די פֿיכטיקע שיין צו דערזען. ער האָט זיי צערניסן. דער מתנגד אין אים, דער מתנגד בן מתנגד, דער זון פון אַ מתנגדישן רב, האָט גלייך זיך געמעלדעט מיט פּראָטעסט. אַ סתירה האָט אַפֿילו קיין צייט ניט געהאַט אַ שפּראַך צו טאָן.

אין קיעז, וואו די „קיעווער גרופע“, איידער זי האָט זיך פּראָלעטאַ־ ריזירט און סאַציאַליזירט לויטן מאַסקווער נוסח, האָט זי זיך פאַרשיכורט מיטן מאַדערניזם פאַר געזעגענען זיך מיט אים און האָט „געניסערט“ מיט רמזים און סימבאָלן — איז דער יונגער זינגער פאַר אַ ווייזע אויך אָנגעשטעקט געוואָרן. פּאַעטישע עקספּערימענטן האָבן אָנגעקלאַפט אַ סטרונע אין אים. ער האָט אָנגעשריבן און אָפּגעדרוקט מיטטיש־סימבאָ־ פֿישע „ערדוויי“, „דריי“. אָבער איידער נאָך די גרופע האָט פאַרענדיקט איר שיכרות מיט אַפֿערדיי „איזמען“, האָט זינגער זיך שוין אָפּגעוואָרפן פון איר, און ער קומט מיט זיין נאָוועלע „פּערל“, וואָס האָט אַפֿילו דעם טאַלאַנטפולסטן פון דער גרופע, דוד בערגעלסאָנען, איבערגעשראַקן מיט איר „צו ניכטערן“ רעאַזיום. דער מתנגד אין אים האָט אים ווידער אויס־ געהיט פון אַ סתירה.

מיט „פּערל“ איז זינגער געקומען צו זיך, אין זיין אייגענעם. איז עס רעאַזיום? אויב רעאַזיום, איז עס גאָר פון אַ זעלטענעם מין: אַ רעאַזיום, וואָס האָט פאַר זיין אונטערשלאַג פּאַעטישע הנאה. אַ מעשה וועגן אַ צי־ רונג־הענדלער, געשניצט פון אַ יואוועליר, וואָס אים אַרט ניט אזוי וואָס ער שניצט, אָבי קינסטלעריש זאָל זיין מלאכה זיין. מאַלט אייך, אַז עס אַרט אים יאָ. ער האָסט אים, אַט דעם אַלטן קאַרגון שפּילריין, וועלכער שטאַרבט, שטאַרבט, אַפֿליגנדיק דורך די הינטערס אין בעט, אויסהוסטנדיק זיינע לונגען, און ער שטאַרבט דאָך ניט — די געלט־גייעקייט האַלט אים אויף ביים לעבן; ער האָסט אים, דעם פעטער, וועלכער האָט געמאַכט זיין פּלי־ מעניק פאַר אַ גולם, וואָס זאָל וואַכן איבער זיינע אוצרות; ער האָסט אים,

ב. ריווקין

דעם בעל־הבית פון וואַרשעווער הויפן, וועלכער צאָפֿט בלוט פון אַלמנות און מאַכט פון די בלוט־טראָפנס גאַלדשטיקער; ער האָסט אים, דעם צבועק, וועלכער צערטלט קינדער מיט זיינע בלוט־הענט, וועלכער שינדט די הויט פון זיינע קרבנות גלעטנדיק דעם מנוול, אָבער ער לאַזט זיין האָס ניט רעדן, וואָרעם האָס וועט פאַרדאַרבן זיין קינסטלערישן אַפּעטיט. ער לאַזט זיין ראיה און געהער רעדן דורך סצענעס, וואָס זעטיקן אים, דעם קינסטלער, מיט שעפּערישער פרייד. זינגער פרעסט זיין העלד אַ לעבעדיקן מיט זיינע אויגן און אויערן, אָבער פונקט ווי די מענטשנפרעסער פּראַוועט ער צוערשט איבער אים אַ צערעמאַניאַל.

וואו האָט זינגער גענומען אַזוי פיל סצענעס, אַזוי פיל פרטים, אַזוי פיל אויפגעכאַפטע מאַמענטן? ווי ער וואָלט אַ גאַנץ לעבן אים נאַכגע־שפּירט אין הויז און נאַכגעגאַנגען אים דורכן הויף, איבער די וואַרשעווער גאַסן ביז צו דער קאַפּע־בערווע פון די צירונג־הענדלער. ניין, דער איינ־דרוק דערלאַנגט זיך, אַז נאָר איין מאָל האָט ער אים צופעליק באַמערקט און פאַר טשיקאַוועס אים נאַכגעגאַנגען. און דער איינמאַל איז גענוג געווען. איין מאָל געזען, דאָס איבעריקע האָט ער העלזעריש צודערזען. ניט קיין פּאַטאַגראַפישער רעאַליזם איז עס, פון דעם איינמאַל זען האָט ער בלויז די פּאַטאַגראַפישע ראַם גענומען; און אין דער ראַם האָט ער אַריינגעפּרעסט אַ פּוּלגעוויקסיקן פּאַטרעט, וואָס איבערשטייגט די ווירק־לעכקיט הונדערטפאַך. עס איז ניט ווי עס איז, נאָר ווי עס מוז זיין און די ווירקלעכקייט מוז פּאַלגן!

אין רעזולטאַט איז אַ צופעליקער נישטיק מענטשל אויסגעוואַקסן צו אַ פּאַרזעעניש, צו אַ מאַנסטער, אין איין גאַלערייע אַריינצושטעלן מיט מאַל־ליערס „טאַרטיוף“ און גאַגאַלס פּליושקין. דאָס איז די אַרבעט פון אַ קוועלנדיקער, אַנגעקוואַלענער פּאַעטישער פּאַנטאַזיע. די העסלעכסטע און צווגלייך אויך די פּאַעטישסטע סצענע אין דער דערציילונג איז דער אויס־פּאַרקויף פון די איבערגעלעגענע משכנות אין לאַמבאַרד, אָבער און ווידער איבערגעריסן פון אויפאַמערן פון אַ פּרוי, וואָס זעט זיך צום לעצטן מאַל מיט איר ירושה־צירונג:

— צוויי טויזנט ...

— צוויי טויזנט דריי הונדערט ...

דער זאַל פאַרהאַלט אַ ווייַצע דעם אַטעם.

גליק און אומגליק בלאַנדזשעט דאָ איבערן נידעריקן, געוועלכטן; זאַל, גליק און אומגליק, וואָס זוכן זיך יעדער זיין מענטש. מען זעט זיי ביידע, מען פילט זיי, נאָר מען דערקענט זיי ניט, ווער גליק און ווער

אומגליק... עס איז געדיכט אין זאָל, הייס. די לופט איז פול מיט הייסן באַגער, מיט גלייך הייסן באַגער פאַר אייגן גליק, ווי פאַר פרעמד אומגליק. געדיכט איז ער, דער באַגער, געדיכט און ממשותדיק, איבער אים בדיצט העלער אוצר, איבער אים רייצט פייערדיק גאַלד, און איבער זיי אַלעמען ברענט הייסע זון דורך גרויסע פענצטער, שיט בלענדנדיקן שטויב אויף אַלעמען; שיט אויף גאַלד און אויף שכר, אויף שונא און אויף פריינט, און פאַהילן פאַרהילט זי אין זיך אַלץ, וואָס אין געדיכטן זאָל. אויסגעמישט ווערט אַלץ אין איין בלענדענדיקער געדיכטעניש און נאָך קודות רייסן זיך אַרויס איינער העכער פון אַנדערן: — דריי טויזנט... — דריי טויזנט פינף הונדערט...

דאָס איז אַ ליד אויסגעזונגען צו אַ לאמבאַרד. דער „מענטשפרעסער“ איז אין דינסט פון פאַעט. ווי קומט אַ פאַעט זיין צו בן הרב, וועלכער האָט אַליין זיך געגרייט אַ רב צו זיין? די חריפות פון מוח איז אַריבער אין זיין ראיה און געהער. דיהלכהאָט זיך פאַרזיווגט מיט דער הגדה. דאָ אין זיין ערשטער נאָוועלע איז כמעט קיין דערציילערישער סוושעט ניטאָ. די סצענעס באַוועגן זיך דורך אַ ווינטער און אַ זומער פונעם העלד, ווי סצענעס פון אַ פילם, און זייער באַוועגונג איז די דערציילונג. ערשט די שלוס־סצענע מאַכט אַ שליף, וואָס פאַרבינדט דעם סצענען געזעמל איז עפעס אַן אַנצוהערעניש פון אַ סוושעט. ירוחם געצאָל דער קברות־מאָן, פאַרט אַריין אין הויף מיט זיין קאַרעטע. דער הויף מיינט שוין דער בעל־הבית איז געשטאַרבן — ברוך דיין אמת! ערשט...

„דער הויף האָלט אַראָפּ די קעפּ. קופּקעלעך טוילען זיך צו צו די ווענט, גייען אויף שפיץ־פינגער און וואַרטן הכנעדיק מיט אַנגעשטרענגט אויג און אויער צום צווייטן פאַרשטויבטן שטאַק. נאָר אַט גיט עפעס אַ באַקאַנטער וויס־ביינערדיקער שטעקן אַ בלענד איבערן הויף, אַ פאַר שפיציקע קני רוקן זיך פאַראויס און אַ באַקאַנט הוסטל שטיקט זיך פון ווייטנס: — כע־כע־כע, אַ גוטן מאַרגן, ר' ירוחם־געצל... —

וואָס מאַכט מען, ר' ירוחם־געצל? ... צוגעטוילעטע רעדלעך גיבן אַ ציטער, בלייבן שטיין מיט אויפגעריי־סענע אויגן און מיליער און וואַקסן־צו צו ערד הינטער פיס. ירוחם־געצל דרייט אויס די בלינדע פערד צו אַ ווינקל אין הויף און אַ ווייבערשער געוויין, אַ יאַמערלעכער און היזערדיקער, פאַרגייט זיך פון ווייט:

— אוי, מיין יונגער בוים...

— וויי, מיין ליכטיקער שפיזער...”

אן אַרעמאַן אַ ברויטגעבער איז געשטאַרבן! דער אַנגעשטאַפּטער דבר־
אחר, וואָס אַט־אַט שטאַרבט ער, און בלייבט דאָך לעבן! נאָדיר יושר אויף
דער וועלט! ...

אין קינסטלערישער „מענטשנפרעסעריי“ מיט אויג און אויער איז
זינגער אין זיין עלעמענט. דאָ איז ער אין זיין גאַנצקייט, אָן שום סתירה.
און סצענאַריא, וואָס זייגט דעם תמצית אַרויס פון מענטש און געשעע־
ניש, בלייבט זיין געצייג פאַר אַלע מאָָ — פאַר דערציילונגען און ראַמאַנען.
ווען אַ קורצער עפיזאָד, וואו סצענע פּאַלגט געשווינדט נאָך סצענע, גייט
סצענישקייט במילא איבער אין דער דערציילונג. אויך אין ראַמאַנען האָט
ער זיך ביים ועדביקן מעטאָד — יעדער קאָפיטל וויל ווערן אַ „פערל“ פאַר
זיך אַזיין. אָבער מיט די ראַמאַנען איז שוין אַנדערש. אָנשטאַט גאַנצקייט
פון דעם מזכר מיט זיך אַזיין, קומט סתירה, קומט קאָנפּליקט און דער
פּאַעט ווערט פאַרביטן מיט דעם דראַמאַטורג.

זיין ערשטער ראַמאַן „שטאַף און איין“ איז נאָך ניט אַזוי אַנדערש.
עס איז גיכער אַ לויז־געבונדענע קאָנסעקווענץ פון דערציילונגען, וואָס
לויפן נאָך די האַסטיקע געשעענישן פון מדחמה און רעוואָלוציע און שליסן
זיך מיט דעם טריאומף פון דער רעוואָלוציע ... די רעוואָלוציאַנערע סאָָ־
דאַטן שטורעמען דעם ווינטער־פּאַָץ.

זיין ערשטער אמתער ראַמאַן אויף אַ ברייטן געשיכטע־עכץ לייזונט איז
„יאָשע קאַלב“, וואו ער רעכנט זיך גרויזאָם פּאַנאַדער מיט חסידות. און
מיר ווערן געוואויר פון וואָנען עס האָט זיך גענומען צו אים די „מענטשנ־
פרעסעריי“ — דאָס האָט ער אויסגעפירט די באַשטעלונג פון זיין זיידן דעם
רב־מתנגד, וועלכער איז געווען פּאַטריאַרך פון דער זינגער־משפּחה. —
איך האָב געהערט זינגערן דערציילן, ווי איינמאָל האָט צו זיי אין שטעטל
זיך אַראָפּגעלאָזט אַ חסידישער רבי, וועמען דאָס פּאַלק האָט נאָכדער־
ציילט גרויסע מופתים. האָט דער זיידע דער מתנגד אים אויפגענומען
ווי זיין גאַסט — גרייט אַפּצוגעבן כבוד אַ תּלמיד־חכם. אַרויסגעשטעלט
האָט זיך, אַז ער איז אַ וויסטער עם־האַרץ, און פון זיינע מופתים האָט ער
אַזיין זיך אויסגעלאַכט, און גאַט האָט ער ליב געהאַט, זייל ער גיט אים אַ
הכשר אויף גוף, געלט און ווייב־לייב.

אַט די גרונט־דערפאַרונג פון זיין יוגנט האָט אַנגעשאַרפט און אַנגע־
שפיצט אַלע זיינע חושים דורכצושפירן דורך אַלע פּאַרשע אַנשטעלן ביז צום
נאָקעטן לייב. פון דאָנעט זיין טאַלאַנט צו פרעסן מענטשן מיט די אויגן,
ווי זיי וואַלטן אַרויסגעגעבן פון זיך אַזאַ צעזעצערישן שטאַף, וואָס עסט
אויס מענטשן־מאַסקעס צוזאַמען מיט דער הויט ביז צום ביין. אין „יאָשע

קאלב" זינגען אַרויסגעפירט צענדליקער פאַרשווינען, וואָס זינגען אויסגעטאַן מוטער-נאַקעט, וואָס עס טראַגט פון זיי לייב-גערוד, מיט דעם נייעשאַווער רבין בראש, וועלכער אַוירט מיט תאוה. אַהאָ, איז די חסידישע רביסטווע דעמאָסטרירט! און נאָך צענדליקער פאַרשווינען ווערן אַרויסגעפירט, וואָס איינס צוויי שטייען זיי שוין מיט בולט-אַרויסשטאַרצנדיקע כאַראַקטער-סימנים. און אַלץ מיט קינסטלערישער איינגעהאַלטנקייט. ניט זינגער רעדט פאַר זיי, נאָר די סצענעס רעדן, דערציילן, שילדערן. דער מעטאָד פון „פערל" טוט וואונדערלעכע שניץ-אַרבעט.

איז דאָך זינגער אין זיין עלעמענט, און ער דאַרף זיך פילן גוט — וואו זשע איז דער קאַנפליקט ?

צוויי קאַנפליקטן : ערשטנס, אַ קאַנפליקט צווישן ראַמאַניסט און דעם קינסטלער, אַ ראַמאַן, וואָס איז אויסגעשטרעקט אין דער ברייט פון דער געשיכטע, קאָן ניט געשריבן ווערן אויסשליסלעך מיט דעם מעטאָד פון „פערל" — פון צופירן סצענע צו סצענע. צווישן סצענע און סצענע בלייבן ליידיקייטן, וואָס מוזן אויסגעפילט ווערן. אַ ראַמאַן דאַרף געפלאַנעוועט ווערן. דאָס פאָדערט קאָפּ און שכל. האָט דער בן-בן הרב, דער גמרא-קאָפּ און שאַרפער בעל-שכל, זיך אַן עצה געגעבן : ער האָט אויסגעלייגט אין די ליידיקייטן צווישן די סצענעס גאַנצע פלאַכטעס פון איבערדער-ציילטן געשיכטלעכען שטאַף און פון עטנאָגראַפישן, פאַלקלאָריסטישן שטאַף — באַשרייבונגען פון מנהגים, צערעמאָניעס, סגולות און אַבער-גלויבנס — ווי אַנגעשריבן פון כראָניקעס און פון אַלטע ספרים. זינגער מאַכט עס פלינק, לעבעדיק, זשורנאַליסטיש, בלייבט עס טאַקע טיילווייז זשורנאַליזם.

האָט דער קינסטלער אין אים פראַטעסטירט. פון וואָנען ווייסן מיר עס ? פֿאַמיר זיך דאָ דערמאַנען, אַז „יאָשע קאלב" האָט ער געשריבן נאָכ-דעם ווי ער האָט זיך געגעבן אַ נדר מער קיין קינסטלערישע ווערק ניט צו שרייבן. ווייל אַלס קאַרעספּאָנדענט פון „פאַרווערטס", אונטערן נאָמען קופער, איז ער אַרומגעפאַרן איבער דער פּוילישער און גאַליצישער פראַץ-ווינק, און געזאַמלט קיצלדיקן שטאַף. האָט מען אים פאַרגעוואַרפן, אַז ער איז אַ שונד-ליפעראַנט. האָט ער זיך דערפילט געטראַפן. האָט ער אַן אויסגעוהונגערטער מיט דער פאַמיליע פאַר אַ ריי מיט יאָרן, באַשלאָסן : גוט, וועט ער טאָן בלויז שוואַרצע אַרבעט, מלאכה, און ניט מער. און ער האָט דעם נדר געהאַלטן עטלעכע יאָר. און אַז ער האָט דעם נדר געבראַכן און זיך יאָ אַוועקגעוועצט שרייבן „יאָשע קאלב", איז עס געווען אַ סימן, אַז ער איז איינגעגאַנגען אויף אַ פשרה צווישן קינסטלער און זשורנאַ-

ליסט. און די פשרה דעקט עס מיט זשורנאליסטישע פלאַכטעס די ליידיי־ קייטן פון ראַמאַן.

און די פשרה האָט אים געקווענקט. ער האָט עס זייער זיך גענומען צום האַרצן. דאָ קומט דער צווייטער קאָנפּליקט: צווישן ראַמאַניסט און דעם ניצוץ פון צדיק, וואָס ער האָט געטראָגן אין זיך, ווי אַ ירושה פון זיין זיידן, דעם רב־מתנגד. די „מענטשנפרעסע־רישקייט“, די מתנגדישע שטרענגקייט, די אומרחמנותדיקע דעמאָסקירונג פון די חסידישע „צדיקים“ איז דאָך אָנגעשפּאַרט אויף דער מתנגדישער אמונה אין דעם צדיק, וואָס איז חד בדורו, אין דעם ווילנער גאון. אַן אָנצוהעניש אויף יענעם צדיק איז דאָ אין ראַמאַן. דאָס איז יאָשע קאַלב אַליין, אַ מאָדערנער צדיק: אַ שטומער צדיק. אַ טראַגעדיע פון אַ צדיק, וואָס איז געשפּאַלטן אין זיך, און ער זאָגט ניט אויס, אין וואָס זיין טראַגעדיע באַשטייט. אַ בעל־תשובה, וואָס האָט זיך געגעבן אַ נדר צו שווייגן, ווי זינגער ניט צו שרייבן. איז דאָך איינגעטלעך די טראַגעדיע ניט אַרויסגעבראַכט. איז עס זייער קונציק־זשורנאליסטיש, זיך לייכט געמאַכט, אָבער קינסטלעריש אַ גרויסער חסרון — דער צווייטער גרויסער חסרון פון „יאָשע קאַלב“, וואָס ביידע שטאַמען זיי פון אַ פשרה.

און די פשרה איז נאָך קענטיקער, און דער קאָנפּליקט נאָך האַרבער אין זיין גרעסטן און אויך בעסטן ראַמאַן — „די ברידער אשכנזי“. פּסי־כאַלאָגיש איז די פשרה די הויפט־טעמע פון ראַמאַן.

נאָך אַ גרעסערע אונטערנעמונג, נאָך אַן אינטענסיזירערע פּלאַנירונג, מיט נאָך מער גרויסן קאַפּ. די געשיכטע פון אַ האַלבן טויז משפּחות, זייער שטייגן און פּאַלן, מיט די גילגולים אין זייערע קינדער און קינדסקינדער, מיט די אַעבנס־געשיכטעס פון די צוויי הויפט־העלדן, די צווילינג־ברידער אַשכנזי — אַריינגעשטעלט אין דעם ראַם פון אַן עפּאָכע — דאָס שטייגן פון קליין שטעטל לאַדזש ביז דעם גרעסטן אינדוסטריע־צענטער פון פּוילן, מיט דער פּירנדיקער יידישער ראַלע דערביי, ביז צום פּאַלן פון לאַדזש אונטער דער פּוילישער מיסהערשאַפט — אַן עפּאָכע, וואָס דעקט איבער 50 יאָר, פון אָנהייב פון די 80־ער יאָרן פון פּאַריזן יאָרהונדערט ביז צום סוף פון די צוואַנציקער יאָרן, מיט אַ צוריקבליק צו פּאַר הונדערט דערט יאָרן, זוען די ערשטע דייטשישע וועבער האַבן זיך אַריינגעצויגן אין לאַדזש.

דער קינסטלערישער מעטאָד פון „פּערל“ דערפירט ביז צו שלימות. כאַראַקטערן אויסגעשניצט נאָך ווירקלעכער ווי אין דער ווירקלעכקייט. אינ־צענירט, דראַמאַטיזירט, אַפּילו וואו ער אינסצענירט ניט, נאָר כאַראַקטע־

ריזירט, דארף מען פארהאלטן דעם אַטעם. ער דעקט אויף דעם סוד שבסוד פון אַ כאַראַקטער.

און עס איז גאַרניט אַזוי ביין, רשעותדיק, „מענטשנפרעסעריש“, ווי מיר האָבן זכתיחה געמיינט, מיט אונדזער שטענדיקער מורא: מה יאמרו הגויים? — ווי אַזוי זאָגט מען עס אויס די גויים? ווי פאַרברעכעריש, עקספּלאַטאַטאַריש די יידישע פאַבריקאַנטן אין לאַדזש זיינען געווען? — איז ערשטנס, ווייזט אונדז זינגער, אַז די גוישע פאַבריקאַנטן, די הונצעס, זיינען געווען נאָך ערגער — האַרטהערציקער, מיט אַ סך ווייניקער איני ציאַטיווע און שוואונג. אַפילו צו זיער עשירות האָבן יידן בייגעטראָגן: די אשכנזים, די פּלעדערבוים, צווייטנס, זיינען די יידן אַזוי פאַרנאַטיר־ לעכט, אַזוי פאַרמענטשלעכט, אַז גויים וועלן ניט זאָגן יידן, נאָר מענטשן. דריטנס, אַנטקעגן די יידישע גרויס־אינדוסטריאַליסטן ווערט אַרויסגע־ שטעלט באַלוט, די פאַרשטאַט פון די יידישע האַנט־וועבער, וואו עס זיינען אויפגעקומען יידישע צדיקים, ניט שטומע נאָר באַרעדעוודיקע און האַנד־ לענדיקע צדיקים — דער אומדערמידלעכער פאַלקס־אַגיאַטאַר טביה, וואָס קיין הונגער, געפענגעניש און סיביר שטעלן אים ניט אָפּ; דער אינטעלי־ גענט ניסן, דעם באַלוטער רבס זון, דער אַפּאַסטאַל פון סאַציאַליזם און רעוואָלוציע, און באַשקע, טביהס טאַכטער, וועלכע שטאַרבט אויף די באַ־ ריקאַדן, אַ גליקלעכע, וואָס ניסן, אין וועמען זי איז שטומערהייט פאַר־ ליבט, זעט ווי איר בלוט ווערט פאַרגאַסן פאַר זיין, ניסנס, און איר טאַטנס אידעאַל — אַט די דריי בעלי־חלומות וועלן אַפילו אין די אויגן פון פאַר־ ביסענע גויים אויסקויפן אַלע זינד פון די יידישע געלט־יעגער.

די דריי ווייזן אויך, אַז דער צדיק, וואָס איז געזעסן אין רבס זון, האָט זיך אויך געשטאַרקט — דער צדיק, וואָס איז געווען גאָר אַ נאַענטער קרוב צו דעם קינסטלער אין אים. אָבער געשטאַרקט האָט זיך אויך דער אויסגערעכנטער, פראַקטישער אונטערנעמער, דער ראַמאַניסט־זשורנאַ־ דיסט, און די פשרה, דער ווידעראַנאַנד צווישן זיי איז אַ סך האַרבער. די פשרה איז איינגעטיילט צווישן די צוויי צווייגן ברידער — מאַקס און יאַקוב אשכנזי — וואָס ביידע האָט ער זיי פון זיך אַרויסגענומען. — מאַקס, דער עלטערער פון צווייגן, אַ קליין־געוויקסיקער, קאָן ניט מוחל זיין יאַקובן, דעם געבוירענעם מיט 20 מינוט שפעטער, וואָס יענער האָט אויס־ געכאַפט ביי אים די בכורה — מיט זיין הויך געוויקסיקייט, מיט זיין שיי־ נער געשטאַלט, מיט זיין בכורה — מיט זיין מזלדיקייט, וואָס אַפילו קליין־ נערהייט קלעפן אַלע שיינע מיידלעך צו אים. ראַטעוועט ער זיך פון זיין שיפלות־קאַמפלעקס מיט אַ באַשלוס וועגן נקמה. נאָך קליינערהייט באַ־

שליסט עד צו איבערשטייגן און פארטונקלען זיין ברודער, און מיט זיין גמרא-קאפ, מיט דריידלעך און פילפול, מיט כיטרעקייט און עקשנות פירט ער עס דורך: נעמט צו ביים ברודער זיין כלה. און ער איבערשטייגט ניט נאר זיין ברודער, נאר גאנץ לאדזש מיט דעם, וואָס ער ווערט דער קעניג פון דער אינדוסטריע. זינגערס איז ניט מאַקסעס כיטריקייט, נאר זיין בריהשקייט, זיין בויגעוודיקייט, ווי אויך זיין עקשנות, זיין מוח-שאַרפֿ-קייט, ווי אויך דעם באַשלוס צו ווערן דער קעניג פון דער אינדוסטריע, מיט דעם אויסקוק אויפן אויסלענדישן מאַרק...

אַבער אויך דאָס בעסטע אין יאַקובן איז זינגערס: ער נעמט ביי אים די עשירות ניט אַוועק, ער גיט אים ווייניק גמרא-קאָפּ און למדנות, אַבער ער טיילט אים איין מענלעכקייט, פּערזענלעכקייט, מזלדיקייט, לעבנס-פרייד, ווייכקייט פון געמיט און גרויס-מוט. יאַקוב איז דער קינסטלער, צווישן די צוויי ברידער איז כסדרדיקער צוזאַמענשטויס. אין זינגערן איז עס אַ קאַנפּליקט צווישן זיינע צוויי נשמה-עלעמענטן — דער ראַמאַניסט אונטערנעמער און קינסטלער. דער ראַמאַניסט איז געוואָלדיק געשטיגן אין בריהשקייט קעגן „יאָשע קאַלב“ — ניטאָ קיין פּלאַכטעס, וואָס זאָלן דעקן די לידייקייטן. יאָ, כראַניקע איז דאָ, אונדז יידן אַ גוט-באַקאַנטע כראַ-ניקע: פון לאַדזש, פון מלחמה און רעוואָלוציע. אַבער, מיטן אויסקוק אויפן אויסלענדישן מאַרק, איז דער כראַניקע-רעפּאַרטאַזש אַזוי קונציק געפירט, אַז פאַר ניט-יידן איז עס אינטערעסאַנטער, פאַרכאַפּנדיקער לייען-שטאַף. אויך פאַר אונדז יידן איז דער רעפּאַרטאַזש אויסגעקויפט מיט אַבער און ווידער אַריינגעוואָרפענע גלענצנדיקע כראַקאטעריסטיקעס און שפּאַנענדיקע דראַמאַטישע סצענעס, וואָס די געשפּאַנסטע שפּילט זיך אַפּ אויף אַ גרענעץ-סטאַנציע צווישן סאַוועט-רוסלאַנד און נייער פּוילן: — מאַקס אַשכּנזי, צו דיב זיינע שמוגל-ספּעקולאַציעס פאַלט אַריין אין קעלער פון דענינגראַדס טשעקא. איז יאַקוב אַשכּנזי אים מוחל זיין אייביקע שנאת חינוּם, און לייזט אים אויס פון דער טשעקא. און אויף דער גרענעץ-סטאַנציע לאַפּי האָבן זיי זייער ערשטע באַגעגעניש מיט אַ פאַרשטייער פון דער נייער פּוילן — אַן אַפיצערל, וואָס האַלט פאַר זיין פאַטריאַטישער פליכט מבוזה צו זיין די צוויי יידן. מאַקס אין נבוהדיקער אויסגערעכנט-קייט: וואָס טויג צערעמאַניעס מיט אַ שגף? — לאַזט ער זיך שפּייען אין פנים, טענצלט אַ מהיפּית און זידלט זיך אַהיין: זשיד! זשיד! — יאַקוב ענטפּערט מיט אַ פאַטש אין פנים דעם אַפיצערל און זוערט גלייך אויפן אַרט דערשאַסן פון אים, און מיט זיין טויט מאַכט ער אומשטערבלעך דעם שטאַלצן ייד-קינסטלער אין אים.

י . י . ז י נ ג ע ר, דער שטאלצער ייד־קינסטלער, וואָלט פונקט אַזוי געהאַנדלט. די צוויי אשכנזים האָבן זיך געראַנגלט אין אים אין אַן אומ־אויפהערלעכן דראַמאַטישן קאַנפּליקט. ווייל דער פאַרשטיקטער צדיק אין אים האָט ניט באַוווּזן זיך אַרויסצורידן פּול, האָט ער זיך געשטאַרקט אי־בער אים. און וואָס סענסיטיווער, וואָס מער צדיק, אַלץ האַרבער איז די שטראַף. די שאַרף פון דעם ווידערשפרוך האָט אים געשניטן. די סתירה האָט אים געריבן און געדריב־לט — ביז זיין האַרץ איז איינגעקלעמט גע־וואָרן אין אַ צוואַנג, און ער האָט באַשלאָסן צו שטאַרבן . . .

וואָס האָט אים געפּע־לט? אים האָט געפּע־לט דער חלום וועגן מענטשן, זיינע געשטאַלטן זיינען ניט קיין אויסגעחלומטע, נאָר „מענטשנפרעסערישע“ אויגן־געזעענע, געשטוקעוועטע געשטאַלטן. עס זיינען דאָ מערערע באַוווּזן פאַר דעם אין „די ברידער אשכנזי“. יעדער קאַפיטל איז גוט פאַר זיך אַליין, אָבער פון קאַפיטל צו קאַפיטל איבערחזרונגען, ווי ער וואָלט ערשט אָנגעהויבן דערציילן אין נייע פּרוֹזעלעכע כאַראַקטער־אַנטפּע־קונגען. גאָר צום סוף אַנטפּע־קט ער וועגן יאַקובן, אַז ווי גיך ער צעהיצט זיך, אַזוי גיך לעשט ער זיך אויס. אַ קינסטלעריש אויסגעחלומט געשטאַלט, אויב זי דערלאַנגט זיך ניט מיט אַמאָל, לאַזט זי פון אָנהייב אָן פאַראויס פּילן איר גאַנצקייט.

אין „חבר נחמן“ איז דער צדיק געשטיגן ביז צום מאַרטירער, אָבער דער מענטשנפרעסער“ איז נאָך שטאַרקער. ער פרעסט־אויף אַלע סאָ־ציאַע אידעאַלן וואָס טראַגן אַ פאַרטיי־מאַרקע.

די „משפּחה קאַרנאַזוסקי“ איז אַן אַן אויסדאַזנדיקן אויסלאַז. אין דער דראַמאַטיזירונג לאַזט ער דעם פּאַטער, ניט דעם זון, נקמה נעמען פון דעם נאַצי פאַר אַ פּשרה מיט דערפּאַלג.

און דער קאַנפּליקט האָט אים נישט אָפּגעלאַזט ביז צום סוף: אין דער „סביבה“ שרייבט ער אַן אַרטיקל, וואו אויף צו אַהכעיס אַלע צדיקים אין זיינע ווערק דערקלערט ער, אַז קונסט האָט בלוז פאַר איר צוועק גענוס; און גלייכצייטיק אין „צוקונפּט“ רופט ער יידן קיין ארץ־ישראַל — אָבער טאָן טוט ער גאַרנישט פאַר דעם. יא, ער האָט געחלומט וועגן אַ בר־כּוכב־א־ דראַמע און ניט דערחלומט. און אפשר האָט ער דערפּילט, אַז אַזאַ דראַמע וועט ער קיינמאָל ניט אָנשרייבן?

ביים סוף פון „די ברידער אשכנזי“ טוט ער אַ חסד מיט דעם רשע פון דעם צוויילינג, מאַכט אים פאַר אַ בעל־תּשובּה, און ביי די ווערטער „הב־הבליים“ — „אין דער רגע האָט ער דערפּילט אַ קלעם אין האַרץ, ווי אַן אייזערנע צוואַנג וואָלט אים פּעסט אָנגעכאַפּט“.

„עפּאָכע“, 1944.

ברוך גלאזמאן

1

ברוך גלאזמאן

ב. גלאזמאנס זאמעלבוך הייבט זיך אן מיט אַ וויסנשאַפֿטלעכער דער־
צייילונג: „באָגנינען“ — די ערשטע אין יידיש פון דעם מין. עס איז אַ
דערצייילונג אויף אַ פּסיכאָלאָגישן עקספּער־מענט. ער פּאָפּולאַריזירט פּסי־
כאָלאָגיע, ווי אַנדערע פּאָפּולאַריזירן פיזיקע און אַסטראָנאָמיע.
ער כאַפט זיך אויף פון שלאָף און געפֿינט אויפֿן טישל אַ בייגעלע
פּאַפֿיר מיט דער אויפֿשיפט:

— איך וועל איך ברענגען אַביסל וואַרניש.

ער ווייס ניט: זיין האַנטשריפט צי ניט זיין האַנטשריפט? ער ווייס
ניט ווער, ער ווייס ניט ווען, ער ווייס ניט צוליב וואָס איז עס אָנגעשריבן
געוואָרן. און ער געפֿינט עס אויס. ווי ער געפֿינט עס אויס — דאָס איז די
דערצייילונג.

אויף אַ ריין וויסנשאַפֿטלעכן וועג, דורך צוויי פּראָצעסן, וואָס גלאָזמאָן
רופֿט זיי ניט אָן, אָבער די פּסיכאָלאָגיע האָט פֿאַר זיי געמען.
דער ערשטער פּראָצעס הייסט היפּנאָטיזאַציע. האַלב־היפּנאָז. ער
זעצט זיך אַוועק אין רו, שטילקייט און האַלב־טונקל־קייט, פּאַלט פּאַמע־
לעך אַריין אין האַלב־דרימל און ער דערזעט זיך, ווי ער כאַפט זיך אויף
אין מיטן דער נאַכט, שטעקט די האַנט אַרויס פון אונטער דער קאָלדערע
און שרייבט אָן:

— איך וועל איך ברענגען אַביסל וואַרניש.

ווייס ער, אָז ער האָט דאָס געטאָן, אָבער צוליב וואָס?
ווענדט ער אָן אַ צווייטן מעטאָד — דעם טאָג־חלום (דעי דרים). אין
מיטן העלן טאָג זעצט ער זיך אַוועק, פּאַרוזשמורעט די אויגן קעגן דער
וואַ, באַמיט זיך ניט צו וועלן טראַכטן און לאָזט זיין פּאַנטאָזיע שוועבן.
און ער חלומט ביי טאָג איבער דעם חלום פון ביינאַכט.
אַ גאַרטן, אַ הייזקע, די טיר אָפֿן, די פענצטער פּאַרמאַכט.
ביי דער הייזקע אָן אַטיטשקער שלאָגט צענויף אָן אַר־
און אַרום גאַרטן אַ פֿלויט, פון נאַקעטע, פריש געהבלטע ברע־

טער. און איבערן פלוים, באהאלטן אין צווייט פון די ביימער, זיצט אַ נאָקעט, גאַר נאָקעט מיידל. דער אַלטיטשקער שלאָגט די צוועקעס און רופט: אַהער! דאָס מיידל שמייכלט מיטן ראָזעווען לייב.

זאָגט דער וואָס חלומט:

— וואָרט נאָר, מיידל, איך וועל דיר ברענגען אַביסל וואַרניש.

אַפצולאָקירן די נאָקעטקייט — פון פלוים? פון מיידל? — פון פלוים, כדי עס זאָל הייסן, כלומרשט צוגעדעקט די נאָקעטקייט — פון יוצא וועגן, אויף צו פלייסנס, פאַר שפאַט.

מען דאַרף ניט קיין צופיל פסיכאָאָנאָליז, אום צו כאַפן דעם זין פון דעם חלום:

דעם בחורס טויט־ערנסט און דער ווייבערשער רייך ראַנגלעך זיך איבער אים, און דער ווייבערשער רייך האָט אַ לייכטן זיג.

עס איז פסיכאָאָנאָליז אין דער פאַרמע פון אַ דערציילונג. דער טאָן, די מאַנערע איז ווי פון אַ דערציילונג: דער נאָמען דערציילונג איז באַרעכ־טיקט, אָבער זי קען אָן סכנה פאַר דער וויסנשאַפֿטלעכקייט אַריינגעשטעלט ווערן אין אַ וויסנשאַפֿטלעכן זשורנאַל.

אַנטקעגן וואָס האָב איך עס געבראַכט? צו ווייזן, ווי באַוואוסטזיניק גלאַזמאַן איז אין דעם, וואָס ער טוט: און ווי ווייט זיין וויסן גרייכט. ער ווייס וועגן זאַכן, פון וועלכע די מערסטע יידישע שרייבער האָבן קוים געהערט. ער קען פסיכאָלאָגיע, די באַהאַלטענע אויך, און האָט זיך ליב צו גריבלען אין איר; צו באַרירן מיט די פינגער די פסיכישע סטרוקעס. אַפילו די אומלעגאַלע, מיסטעריעזע פסיכאָלאָגיע קען ער. ער קען אויך דערציילן וועגן משוגעת, וואָס היצט זיך אַריין אין האַלוצינאַציעס; וועגן אויגן וואָס עפענען זיך און בלייבן פאַרגלאַצט; וועגן וויזיאָנען, וואָס מענטשן פאַרן טויט וואַרפן אַריבער אויף אַ מהלך; און אָן אַ שיער זועגן טויט — ווי ער גייט, דערנענט זיך, אַנזאָגנדיק אין פאַראויס אַז ער קומט: ווי ער ציט, שלעפט און כאַפט אַריין.

די מיסטעריע פון טויט איז זיין ליבלינג־טעמע; ניט איין העלד זיינעם הרגעט ער, ווייל ער קען דעם שפיל.

איז גוט צי שלעכט אַזויפיל וויסן?

איז זיין באַוואוסטזיניקייט אַ מעלה אָדער אַ חסרון?

אַ מעלה — איינמאַל דערפאַר, ווייל וויסן און באַוואוסטזיניקייט, ביל־דונג און אינטעליגענץ העלפן זוכן און געפינען מאַטעריאַל: שפרייטן אויס דעם באַאָכטונגס־קרייז. ער ווייס, וואו צו זוכן אויף צו געפינען. גלאַז־מאַנס באַקאַנטשאַפט מיט זאַכן און מענטשן איז זייער ברייט — אַנהויבנ־

ב. ריווקין

דיק פון דרום רוסלאַנד ביז אַ שטעטל אין דער ווייטער וועלט פון אַמע-
ריקע; פון אַ בעגערשער הייזקע אין דער סאָוט ביז אַ יאַהודימשן צירקל
אין אַן אַריסטאָקראַטישן ווינקל פון ניו-יאָרק, איז ער געווען, איז ער דאָ
מיטן געדאַנק אַדער מיטן אויג. גלאַזמאַן גרייכט אַהין, וואו אַן אַנדערער
האַט קיין צוטריט ניט.

מען קען גלאַזמאַנען אַנטרויען אַ מענטשן, און אַן אינטעליגענטן
מענטשן אויך, אַן מורא, ער זאָל אים ניט פאַרשטיין. ער איז איינער פון די
ווייניקע צווישן די יונגע, וואָס קען מאַכן רעדן אַן אינטעליגענט. גע-
וויינטלעך, ווען אינטעליגענטן רעדן ביי זיי, רעדן זיי נאַרישקייטן.
אין דער דערציילונג „אַקעאַן“ האַלט ער אונטער אַ שעה צייט אַ
פרייען געשפרעך צווישן פיר אינטעליגענטן, און נאָר שטענדיג פילט
זיך, אַז גלאַזמאַן שטרענגט זיך אַן צו זיין קלאַג.

אין דער לענגערער נאָוועלע, וואָס איז געדרוקט געווען אין דער
„פרייער אַרבעטער שטימע“ — „אַ טרעפּ“ — גייט גלאַזמאַן נאָך אַ יונגען
געזעצערן אַ גאַנצן זומער און בלייבט ניט הינטערשטעליק; ער רעדט פאַר
אים, טראַכט פאַר אים, ליבט און ליידיט, ווי זיין גלייכן, כאַטש יענער איז
מיט 5 יאָר עלטער. נאָר אין דעם פראַדאָג און עפילאָג, וואו דער גע-
זעצער איז מיט 15 יאָר עלטער פון גלאַזמאַנען, קען ער אים ניט אַלע-
מאַל נאָכהאַלטן; צייטנווייז הינקט ער אים נאָך; ער טראַכט פאַר אים אַן
זיכערקייט; דאָז אים בלאַנדזשנדיק אַבי-וואו.

אַזאָ גלאַזמאַן קען אויפנעמען ברייטע טעמעס: די פראַגע איז נאָר, צי
קען ער זיי אַנפילן מיט קינסטלערישן תוך. אויב יא, וועט די ברייטע
טעמע דעם תוך רייכער, פולער, טיפער, תוכיקער מאַכן. אויב ניט, וועט
די ברייטע טעמע דעם תוך ליידיקער, אַרימער שיטרער מאַכן.
דעמאָלט איז גלאַזמאַנס וויסן און באַוואוסטזיניקייט אַ חסרון און אַ
סכנה.

דער ענטפער איז גלאַזמאַן האַט יא אַייגענע באַרענעס טאַלאַנט; ער
האַט אַ נשמה, וואָס האַט געלעבט, איידער ער האַט געלעבט; ער האַט
אינטואיטיווע (אינסטינקטיווע) אינטעליגענץ, וואָס ווערט צייטיק, איידער
מען נעמט שטורידן, וואָס גיט פאַרשטענדיש פאַר זאָכן, וואָס מען קען
ניט לערנען; ער האַט דעם אינעווייניקסטן זעקסטן חוש, וואָס זעט דאָס
נאָך ניט געזעענע, און ער האַט שיכרות צו פאַרהוליען.

אָלא וואָס דען? — דאָס געבוירענע און דערוואַרבענע; זיין טאַלאַנט
און באַוואוסטזיניקייט האַט גלאַזמאַן נאָך ניט געבראַכט אין געהעריקער
האַרמאָניע; זיי גייען נאָך ניט פרייווייליק זאַלבענאַנד; זיי ראַנגלען זיך.

ברוך גלאזמאן

כמעט אין יעדער גלאזמאנס דערציילונג שפירט איר די ראנגלעריי. און איר האלט כסדר אין ציטערן, דער קינסטלער זאָל חלילה נישט גע- שטרויכלט ווערן.

פולן שלום האָבן זיי דערווייל נאָר געמאַכט אין גלאזמאנס סטיי; זיין מוטער־שפראַך און זיין אויסגעלערנטע שפראַך האָבן זיך צונויפגע- שמאַצן אין איין גוס — איין שפראַך געוואָרן, און ער קען זי ווייטער גיסן, ווי ער וויל. אַז ער וויל, שרייבט ער מעשה־און קינדער־שפראַך און אַז ער וויל, שרייבט ער אינטעליגענטישע און פובליציסטישע שפראַך. און לאַמיר אייך זאָגן: דאָרט וואו די טעמע איז אַ לייכטע, נאָר די מעשה צו דערציילן, קען דער סטיל אַליין אים דורכטראַגן (ווי אין די „ניין יידן“, „אויף די פעלדער פון דזשאָרושיא“).

אַבער וואו דער סוזשעט איז אַ האַרבערער — און גלאזמאן האָט לייב אויפצוגעבן זיך האַרבע סוזשעטן, פסיכאלאָגישע רעטענישן — דאָרט איז די סכנה. יעדע דערציילונג איז אַן עדות־זאָגן אויף טאַלאַנט און יעדע דערציילונג איז אַ וואַרנונג, אַז אַ שונאָ לוייערט...

עס וואָלט זיך געפאָדערט אַן אַנאָליז פון מערערע דערציילונגען, כדי גלאזמאן אַליין זאָל וויסן, וואו ער דאַרף זיך היטן; און עס וואָלט זיך געלוינט אויך, וואָרים יעדע דערציילונג טראַגט וואָס אַריין און ברענגט וואָס אַרויס — גלאזמאנס אַ מעלה אַדער אַ חסרון — און מען זעט, אַז דעם חסרון וואָלט ער געקענט איבערקומען, כוח האָט ער דערויף, נאָר ער נעמט זיך נישט קיין צייט; זיין געדאַנק איז איבעראַיילט און טוט אַפט די אַרבעט, וואָס טאַלאַנט דאַרף טאָן.

גלאזמאן איז זייער און זייער באַוואוסטזיניק; ער ווייס זייער גוט, צו גוט, וואָס גוט איז; דערשפירט ער אַ גוטן אַרט, אַ גוטן מאַמענט, דאָס הייסט, ער כאַפט, אַז דער אַרט, דער מאַמענט קענען אַרויסקומען גוט, פעדערט זיך זיין געדאַנק, גייט פאַר אים אין שליחות, און פאַרצייכנט מיט בלאַסן קרייד דעם אַרט, דעם מאַמענט, אַנשטאַט אונטערצושיקן זיין קינסט־ לערישן חוש, דעם אַרט, דעם מאַמענט איינצונעמען מיט גבורה און מאַכן דאָרט פאַר זיך אַ נעסט און אַפלייגן זאַפט, טעם און קאָליר. דער געדאַנק איז ביי אים דער מרגל, וואָס טוט אַפ די אַרבעט פון קריגער.

עס פאַרדריסט נאָך מער דערפאַר, ווייל מיט אַ זייטל פריער און מיט צוויי זייטלעך פריער האָט איר יאָ באַגעגענט ביי אים אַזעלכע אויסגעפילטע נעסטן; נאָר גראַד ביים וויכטיקסטן פלאַץ, וואו עס פאַדערט זיך באַזונג־ דערע פאַרזיכטיקייט — ביים פינאַל צום ביישפּיל — פאַרירט ער די גע- דולד און ער נעמט זיך בריהנען מיט חכמה. „איך וועל אייך ווייזן, וואָס

איך קען" — גרויסט זיך די חכמה זיינע. און אַנשטאַט אַ גרויסן מאַמענט, בלייבט הענגען אין דער לופטן אַ בלאַסע אידיאישע פרעטענויע, אַז אַנט שטעל, אַ גרויס-האַלטעריי.

אין דער דערציילונג „רעסורנאַם" — פון דער סעריע „פאַרטונקלט גאַלד", פיר דערציילונגען אויף דער טעמע: יידישקייט גייט אונטער — מיר זיינען די לעצטע, די לעצטע! — זיינען דאָ דריי: אַ זידע, אַ טאַטע, אַ קינד, — פאַרמער, פאַרלאָרענע, אַפגעשניטענע פון יידישן ישוב; דער זידע איז דער טרעגער פון דער אונטערגאַנג-טראַגעדיע. מיטן טאַטן און קינד קומען מיר דורך; גלאַזמאַן נעמט זיי פון אויסנווייניק, כאַפט פון זיי אַראָפּ רעאַליסטישע שטריכן, שטעלט זיי אַוועק און לאַזט זיי גיין; דער ייד איז האַלב געשטאַרבן אַדער אין גאַנצן געשטאַרבן; האַט גלאַזמאַן קיין נשמה ניט פאַר זיי.

אַבער מיטן זידן גייט ער מיט; ער איז מיט אים פון אויסנווייניק און פון אינעווייניק; דער אַלטער פילט, אַז מיט אים שטאַרבט דער ייד; און אַז עס קומט דער יום-כיפור, דערפילט ער, אַז דאָס איז דער לעצטער טאַג פון לעצטן יידן.

גרייט ער זיך צום טויט, כדי מיט די הכנות צו ברענגען אויף זיך דעם טויט. ער וועט שטאַרבן צו נעילה, ווען די הימעלס-טויערן וועלן זיך פאַרשריסן.

די דערציילונג איז אַנגעווירצט מיט גלאַזמאַנס שמעקעדיקע, קלינגנ-דיקע, בליציקע רגעס. ער עסט זיך אַריין אין דער רגע, ציט אַרויס איר עסענץ, איר טעם, איר ריח, און אַ שפּריץ — און איר ווייסט ניט, צי עס שיינט, צי עס שמעקט, צי עס שאַלט, אַלץ צוזאַמען. די גאַנצע דערצייל-לונג איז ווי אַנגעהויכט, פאַרפיומירט, אַנגעקלונגען יום-כיפורדיק. די זון לייכט בייטאַג ווי דורך די פענצטער פון אַ גרויסער אומזיכטבאַרער שול; ווען זי פאַרגייט אין אַוונט, איז איר רויט פלאַקערן — דאָס פאַרריגלען און פאַרזיגלען די טויערן פון הימל.

און דער גרויסער יום כיפור איז אין דעם אַלטן: איין ייד אַליין שטייט ער קעגן בית דין של מעלה. ער גייט און וואַנדערט אַ גאַנצן טאַג דורך וואַלד און פעלד, איבער באַרג און טאַל — אַבער ווי ער וואַלט אַלץ געשטאַנען און געטענהט פאַרן בית דין.

מיר ווען דאָ אין דעם אַלטיטשקן, ווי גלאַזמאַנס באַוואוסטזיניקייט, פאַנטאַסטישקייט און פייער עמפּינדונג פאַר די וואונדער-רגעס קענען זיך קאַמבינירן און מאַכן שלום פאַר בשותפותער אַרבעט; ער כאַפט אַ רגע, וואָס איז אַ נס, שיקט אויף איר אַרויף זיין אידייע, די רגע עקספלאַדירט,

ברוך גלאזמאן

פון דער רגע ווערט אַ שעה, און אין אַ שעה צייט קען ער אַנצויבערן אַ געשטאַלט, וואָס איז ניט פון דער וועלט, נאָר פון זיין וועלט — אַ וויזיע. אָבער דאָ די אַנטווישונג, דער שדום האַלט ניט אָן לאַנג. די דריי שותפים צוגטן זיך.

ווי דאָרף דער אַלטיטשקער שטאַרבן? איר ווייסט, און איך ווייס, און גלאזמאן ווייס בעסער פון אונדז אַלעמען — אַז דאָ דאָרף קומען אַ גרויסער מאַמענט.

אַ ריזיקער אינעווייניקסטער קאַנטראַסט דאָרף זיך פילן; אַן איינ-פאַכקייט, וואָס רודערט אויף די נשמה מיט מורא פאַרן שיקזאַל.

אָבער ניין, גלאזמאן לאָזט דעם אַלטיטשקן שרייבן זייער, זייער אָן אינטעליגענטן געזעגנונגס בריוו, וואָס גלאזמאן וואַלט אים בעסער פאַר-ברויכט פאַר אַ שיינעם אַרטיקל אין „צייט“.

דער געדאַנק איז אים פאַרלאָפן דעם וועג; ער האָט ניט אויסגע-האַלטן.

און מערקווירדיק, גלאזמאן זוכט די גרויסע טאַלסטאַישע מאַמענטן — ער האָט ליב צו טויטן זיינע העלדן מיט דער האַק פון גורל — אָבער זיי שטאַרבן ביי אים ניט אויסגעלייזטע („אַקעאָן“, „כרת“, „צייט צו דאַוונען מעריב“).

מען דאָרף פאַדערן אַ סך פון גלאזמאַנען, ווייל ער זאָגט צו אַ סך. ער טוט מיט זיין טאַלאַנט, וואָס זיינע העלדן — ער בלייבט ביי אים ניט אויסגעלייזט.

ער דאָרף זיין באַוואוסטזיניק זיך לאָזן אַפּשטיין אין געמיט, אין אונ-טערבאַוואוסטזיין — רעדנדיק מיט דער שפּראַך, וואָס גלאזמאן פאַרשטייט. אָבער עס איז נאָך ניט דער גאַנצער גלאזמאן.

„די צייט“, 1921.

2

זאָל אים גוט זיין! ...

איך שטעל מיר פאַר, אַז ווען איך באַגעגן אין אַט דער מינוט ברוך גלאזמאַנען און גיב אים אַפּ מזל טוב צו זיין טאַפּלטן יובל — פון 50 יאָר לעבן און 30 יאָר שאַפן — און ווינטש אים, עס זאָל אים גוט זיין, וואַלט ער

ב. ריווקין

מיך אָנגעקוקט מיט אַ פּרעגנדיקן בליק, אָדער בפּועל ממש געפּרעגט : וואָס מיין איך דערמיט ? ער וואָלט מיך גלייך חושד געווען, אַז עפּעס מיין איך מיט אַט דעם מאַדנעם צוואוואונטש ; אַז מסתּמא וויל איך אים אַרייַנ-זאָגן, אַז מיט אים איז ניט גוט ; אַז איך באַשולדיק אים אין עפּעס. ווער איך גלייך דער באַשולדיקטער און ער דער אָנקלאַגער.

דאָס איז אַן אויסגעטראַכטע, אימאַזשענערע סצענע, וואָס איז קיינמאַל ניט געשעען און וועט ניט געשען. איך וויל נאָר מיט איר כאַראַקטערי-זירן גלאַזמאַנס באַציאונג צו אַ גרויסער צאָל פון זיינע העלדן. ער נעמט זיי אונטער חשד. ער איז זייער באַשולדיקער און אָנקלאַגער, פּראַקוראַר און ריכטער. ווען זיי שווייגן, איז פאַר גלאַזמאַנען גענוג זייער קרים מיט די ליפּן, זייער וואונק מיטן אויג. ווען זיי כאַפּן זיך אַרויס מיט אַ וואַרט, זיינען זיי פאַרפּאַלענע. גלאַזמאַן נעמט פון זיי די נשמה אַרויס. ער איז אומהיימלעך-דערפינדעריש, דער אויספאַרשער אין דאָסטיאָעווסקיס, „פאַר-ברעכן און שטראַף“, וועלכער מיט גוטע ריידעלעך אין פאַררויף פון מע-רערע קאַפיטלעך, ציט ער פון ראַסקאַזניקאָון די עצמות, ביז ער צווינגט פון אים אַרויס דעם ווידוי אין מאַרד.

אַט דער דאָסטיאָעווסקישער שטריך איז, נאָטירלעך, ניט קיין חסרון, נאָר גראַד אַ מעלה ביי אַ בעלעטריסט. און אַ חוץ אויספאַרשערישן פּסיכאָ-אַנאַליטישן טאַגאַנט פאַרמאַגט ער דאָך גענוג אַנדערן שטאַף, פון וועלכן גרויסע שריפטשטעלער ווערן געמאַכט. טראַגט ער גרויסן שרייבער-באַ-וואוסטזיין אין זיך, און ער האַלט, און מיט רעכט, אַז אים איז ניט צוגע-טיילט געוואָרן די געהעריקע אויפּמערקזאַמקייט, וואָס ער פאַרדינט. טראַגט ער אַ גרויסן פאַראיבל אויף די קאַלעגן פון פּאָך, און ער האָט דעם פאַר-איבל אויסגעלופטערט אין ראַחאַן „אין גאַלדענעם זומפּ“ 1922, וואו עס ווערט אַרויסגעפירט אַ פּאַעט ראַמבאַם, וואָס האָט פאַרשאַכערט זיין טאַ-לאַנט אויף צייטונגס-פּרנסה.

און עס קומט נאָך צו, אַז גלאַזמאַן בטבע באַזעצט זיך אין זיינע העלדן : זיי זיינען מערסטנס מער אָדער ווייניקער גלגולים פון אים אַליין. די מאַמענטן און טעג פון זיין לעבן דינען אים ווי מאַטעריאַל פאַר זיינע דערציילונגען און ראַמאַנען. אַ מאַמענט — און זיין האַר-שפּאַלטנדיקע פען פאַרוואַנדלט עס אין אַ דערציילונג. אַ פּערזענלעכע איבערלעבונג וויקלט זיך ביי אים פאַנאַדער איז אַ סוזשעט פון אַ ראַמאַן. אַנרופּנדיק די סאַמע לעצטע ביישפּילן : זיינע 3-4 יאָר אַרבעטססאַזיאָקייט זיינען פּונאַדערגע-אַרבעט אין ראַמאַן „ברויט“, וואו דער העלד, קאַרלין, איז אַ גלגול פון

אים אליין, נאָר אַנשטאַט אַ שרייבער איז ער אַ לערער. זיין נסיעה קיין סאַוועט-רוסלאַנד אין 1924 — דער ערשטער יידישער שרייבער פון אַמע-ריקע, וואָס איז געפאָרן קיין מאַסקווע אַלס דעלעגאַט פון זיך אַליין — האָט אים געגעבן דעם ראָמאַן „לענדער און לעבנס“, וואו דער העלד, בונעם, אַן אַרױפגעאַרבעטער שוסטער-יונג, פאַרט אַלס דעליף דעלעגאַט אין זיין היים-שטעטל. די דערציילונג „מאַמאַרט“, נאָר וואָס אָפגעדרוקט אין „יידישן קעמפער“, האָט שוין אַן עטוואָס העכערן גלגול: אַן אינטערסאַנטע גענט, אויפן וועג צו זיין רעליף-שליחות שטעצט זיך אָפּ אין פאַריז און פּרעגלט זיין תּאוּוה. אין פאַרלויף פון דער דערציילונג פאַרגעסט זיך גלאַזמאַן און רופט אים אַן בפּירוּש בונעם, כאַטש הייסן הייסט ער קירש. אָבער קירש — דאָס איז שוין דער פּאַעט קירשבוים, דער העלד פון דער דערציילונג „די גרויסע בענקשאַפט“, וואָס איז אין 1942 פּרע-מירט געוואָרן פון דער „צוקונפּט“ — וואָס אים שענקט גלאַזמאַן דאָס בעסטע און שענסטע אין אים: אויפן וועג צו מאַסקווע אָדער פון מאַסקווע פאַרוויילט ער אין ווילנע, וואו די נאַענטע ישיבה-שטאַט לידע רופט אין אים אָפּ דעם גאַלדענעם חלום פון זיין יינגלשאַפט — זיין ערשטע ליבע. . . און דערפאַר, ווייל גלאַזמאַן איז אַזוי אויסגעבונדן מיט זיינע הערליכע און זיין אייגן לעבן איז די שפּייז פון זיין שאַפּן, קומט טאַקע אויס, אַז גלאַזמאַנס יעדע באַגעגעניש, בפּרט אַ באַגעגעניש מיט אַ קאַלעגע שריי-בער, איז פאַר גלאַזמאַנען אַ שטויס צו אַ פאַבלע. אין מיטן געשפּרעך שרייבט ער שוין אַ דערציילונג. און ער ווענדט אַן אויפן באַגעגנטן דעם זעלביקן פּראַקוראַרישן מעטאָד, וואָס אויף זיינע העלדן. און צייטנווייז גיט עס טאַקע דעם אינדרוק, ווי דער באַגעגנטער וואָרט גענומען געוואָרן אויף אַ שטרענגען קרייץ-פאַרהער, וואָס דאָס פירט נאַטירלעך צו דער פאַרשאַרפונג פון די קעגנזייטיקע פאַראיבעלס.

עס איז אומבאַדינגט נויטיק פאַר גלאַזמאַנס שריפטשטעלערישער טובה און פאַר דער טובה פון דער יידישער לייטעראַטור, אַז די פאַראיבלס זאָלן אויסגעוואָשן ווערן. און דער טאַפעלער יובל איז אַ גוטע געלעגנהייט. איך געדענק גלאַזמאַנען פון פאַר 30 יאָר, ווען איך, אַלס סעקרעטאַרן פון דער „צוקונפּט“, האָב געהאַטן זיין ערשטן מאַנוסקריפּט. עס איז געווען אַ פּראַגמענט פון דער זעלביקער מעשה, וואָס איז שפּעטער אַריינגעאַרבעט געוואָרן אין זיין פּרעמירטער „צוקונפּט“-דערציילונג „די גרויסע בענק-שאַפט“: אַ יינגל, אַ ישיבה-בחור לאַזט זיך אַרויס אין דער גרויסער וועלט, מיטנעמענדיק לערמאַנטאוון, טאַלסטאַיען, טורגענעוון און אַנדערעיוון — מיט דעם, תּעודה.“ דער מחיהדיקער אינדרוק איז געווען פון אַן אַקערן

זאָפטיקע ערד, וואָס דעקט אויף דאָ און דאָרט ערדישע בליצן. נאָך אַס דעם איינדרוק פון אַן אויגן־אַקערער און בליצן אויפדעקער האָב איך די אַלע יאָרן געבענקט. געקומען איז ער קיין אַמעריקע מיט דעם גאַנצן אייגענס, וואָס דער דור פון די יונגע האָט פאַרמאַגט — מיט דעם גאַלדענעם חלום וועגן דעם גרויסן באַרוף פון יידישן שריפטשמעלער. אָבער געקומען איז ער מיט עטלעכע יאָר צו שפעט. איז ער דער ערשטער אַוועק אין דער טיף פון אַמעריקע — שטודירן אין קאָלומבוס, אַהייאַ, און ער, דער ערש־טער, האָט אַנטדעקט, אַנטקעגן דער גרויסער שמחה מיט אידישער ליטע־ראַטור אין ניו־יאָרק, אַז דער דעק אונטער דער יידישער ליטעראַטור וועט אַרויספאַלן; איר העלד, דער יידישער אינטעליגענט, די יונגט וועפן זיך אויס אין אַמעריקע. זייערע יידישע נשמות דריבלען זיך; זייער פסיכישע ירושה ווערט צעזעצט. עס איז יידישער אונטערגאַנג. האָט שוין געהאַלטן דערביי ער זאָל זיך פאַרגויאישן — מיט אַלע שאַנסן צו ווערן אַן אַמע־ריקאַנער שריפטשמעלער. אָבער פאַרגויאישן האָט אויך געמיינט זיך פאַר־גויה'ן — דערפון איז דער געוועזענער ישיבה־בַּחור אַנטפאַפן (איך האָב שפּעטער אין באַסטאָן באַגעגנט די „גויה“ — זאָג איך בנאמנות, אַז עס וואָלט געווען אַ גרויסע מצווה זי מגייר צו זיין).

איז ער צוריקגעקומען קיין ניו־יאָרק מיט אַ יידישן פעסימיזם, מיט אַ שווערן אונטערגאַנגס מאַטיוו, אָבער אויך מיט באַהאַזונטקייט אין דער אַמעריקאַנער ליטעראַטור, מיט דעם באַוואוסטזיין פון שיער ניט אַן אַמע־ריקאַנער שריפטשמעלער, מיט קענטעניש אין פסיכאָלאָגיע און פסיכאָ־אַנאַליז, מיט אַ סטיל, וואָס זאָגט עדות, אַז ער טראַכט אין קאָמפּליצירטסטע ענגלישע זאַצן. וואָס פּכתחילה האָט ער פאַר דעם גאַר קיין יידישע ווער־טער ניט געהאַט (שפּעטער ערשט דורך זיינע רייזעס איבער אַלע אידישע מקומות האָט ער געפונען פאַר דעם די רייכסטע יידישע אויסדרוק).

אויפן גרענעץ צווישן ייד און אַמעריקאַנער, ביים אַנבליק פון יידישן אונטערגאַנג, האָט ער אַנגעזאַמלט גענוג שטאַף אויף צו אַקערן און ניש־טערן מיט די אויגן — דער שטאַף וואָס פילט אַן זיינע ערשטע דריי בענד: „באַגינען“, „די משפּחה פיקודא“, „אויף אַ האָר“. די צעדריבלטע נשמות דריבלט ער נאָך מער. ער האָט אויסגעאַרבעט זיין מעטאָד פון פּונאַנדערפּעדימען מאַמענטן אין סוזשעטן. ער האָט אויסגעאַרבעט זיין סטיל פון בויען שטאַלענע שטייגן אויף צו פאַנגען פעדערלעך און הע־רעלעך — אַ פּראָצעס וואָס געדויערט. נו, און די בליצן, וואָס זיין אַקערן מיט די אויגן פּלעגט אויפדעקן? ער האָט זיי ניט אַנגעוואָרן, זיי זיינען דאָ. אין מיטן דעם געפלעכט פון צעדריבלטע מאַמענטן צינדן זיך אַז

גאלדענע פאָעטישע פונקען. לכתחילה איז דאָס געווען מיסטישע פסיכאָ-
 פאָגיע : סימבאָלישע חלומות איינגעוויקלטע אין ווירקעכקייטן. אָפּגע-
 שטעלט האָט זיך דערפון קידער פסיכאָ-אַנאַליז, אַ פאַלמעסן פון נשמות —
 אַן אַ דאָס פון ניכטערער ווירקעכקייט. ביידע גלאָזמאַנס — דער אַקערער
 און בליצער — קומען צום וואָרט אין זיין בעסטן ראָמאַן פון יענער צייט —
 „אויפן אינדול“ . דער העלד מיט זיינע צוויי חברים באַזעצן זיך אין
 סטעטן איילאַנד און דינגען זיך אַן פאַר פישער. לאָזט ער זיך וואוילגיין
 מיט פאַלמעסן דריי ניו-יאָרקער מיידלעך, וועלכע האָבן פאַרזינדיקט זייער
 צניעות מיט טריפהנע ליבעס. און אַ שענקערין איז דאָ. די באַלעבאַסטע
 פון אַ בוטלעג-נעסט — פאַלמעסט ער זי, ווי אַ חיה פאַרן אָפּבראַטן. אָבער
 עס איז דאָ דער פאַרכאַפּנדיקער שוואונג פון פאַרגיין זיך מיט כוואָ-
 ליעס, מיט שטורעם און שטערן. אויך די שיקסע, וואָס וואָלט געווען אַ
 מצווה זי מגייר צו זיין, איז דאָ : זי איז די טאַכטער פון אַן אַמעריקאַנער
 מיליאָנער. קאַנצענטרירט ער אויף איר דאָס גאַנצע פייער פון זיין גאַל-
 דענעם יוגנט-חלום. אָבער ער אַנטלויפט פון איר אויך.

זיין פעסימיזם וועגן יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע לאָזט אים
 ניט איינזיצן אין ניו-יאָרק — ער לאָזט זיך אַוועק אויף וועלט-וואַנדער-
 רונגען — איבער מערב-אייראָפּע. פוילן און סאַוועט-רוסלאַנד — אין דער
 האַפענונג צו געפינען פעסטן באַדן אונטער דער יידישער ליטעראַטור.
 זאַמלט ער צונויף אַזוי פיל שטאַף פון פּערזענלעכער דערפאַרונג, אַז דער
 אַקערער, דער פאַלמעסער, דער שניידניקער רעאַליסט קאַן זיך מאַכן
 גאַנצע סעודות : פרעגלט ער אויף גיהנום-פייערן דעם רשע אין בונעמען,
 דעם העלד פון „לענדער און לעבנס“. אין ראָמאַן איז דאָ אַ קאַפיטל
 וועגן דעם לאַנדסמאַנשאַפּט-מיטינג, וואָס האָט אויסגעקליבן בונעמען פאַר
 אַ דעלעגאַט. איז אין קאַפיטל דאָ אַן אַלטיטשקער, אַ „קאַלוואַריער
 יאַהודי“, איז ער ווערט אַריינגעשטעלט צו ווערן אין אַ פאַרטערטן גאַלע-
 ריע. אָבער אויך דער בליציקער בעל-חלום האָט זיך זיינע סעודות : אין אַ
 קאַלכאַז געפינט ער אַן אַלטיטשקן, וואָס נעמט אַריין לענינען אין זיין
 „עין יעקב“ — איז ער אויך ווערט אַן אויסשטעלונג. און די געשטאַלטן
 פון בונעמס פרוי און טאַכטער, וועלכע זאָגן זיך אָפּ מיטצופאַרן מיט אים
 קיין אַמעריקע, ווייזן אַז גלאָזמאַן האָט גענוג אידל און שטאַרק האַרץ
 אַריינצוגעבן אין סאַוועטישן מענטשן.

אַ גאַנצערע האַרמאָניע צווישן אַקערער און בליצן-צינדער האָט גלאָז-
 מאַן דערגרייכט אין דער פּרעמירטער „צוקונפט“-דערציילונג : די העלדין
 טאַניאַ איז ביידע אינאיינעם : אי אַ חיהלע אויף צו פּרעגלען אומשולדיקע

ב. ריווקין

תאזנה, אי אַ קוואַל אויף אַפּצופּרישן יינגלשע ליבע־בענקשאַפּט, אַבער דאָס
איז נישט גענוג. פאַר גלאַזמאַנס פּולן טריאומף איז נויטיק, אַז אימעצער
זאָל אין אים ווידער אַנצינדן דעם יוגנט־חלום וועגן גרויסן באַרוף
פון יידישן שריפטשטעלער אין אַמעריקע. פאַרענדיק איך מיט וואָס איך
האַב אַנגעהויבן: זאָל אים גוט זיין!

„טאָג“, 1944.

ב. עפעלבוים

ב. עפעלבוים און זיין הויפט-העלד

ב. עפעלבוים געהערט צו די „ניט מזדיקע“ אין דער יידישער לי-טעראטור. פאראן אַ גאַנצע גרופע אַזעלכע. האָבן טאַלאַנט, אָבער עפעס זיינען זיי מיט זייער טאַלאַנט ניט גוט אַוועקגעשטעלט. צו אַלעם ערשט, זיינען זיי ווי אַרױסגעשטעלט דרויסן פון דעם שטראַם, מיט וועלכן מען שווימט צו דערפּאָלג — צו גיכער און פולער אַנערקענונג. און מער ווי אַפט געשעט, אַז פּילנדיק אין זיך אַ כּוח אַ ניט-אַפּגעשעצטן, ווערן זיי פאַרביטערט, פאַרביסן, און ווי זיי אַליין, אַזוי אויך זייערע העלדן. מיט ב. עפעלבוים פאַרביטערטע און פאַרביסענע העלדן, וואָלט מען געקאָנט באַזעצן אַ גאַנצן קוואַרטאַל אין פּילאַדעלפּיע, וואו עפעלבוים וואוינט זייט ער איז אַנגעקומען קיין אַמעריקע אין יאָר 1923. ער האָט אויסגעקליבן צו הויזן אין פּילאַדעלפּיע, כדי ניט צו זיין אין ניו יאָרק, ווייל ער הויזט ניט, אַזוי צו זאָגן, מיט די הויז-פאַרוואַלטער פון דער יידישער ליטעראַ-טור אין אַמעריקע, וואָס דאָס איז שוין איינמאַל אַ מגיעה צו גיכער און פולער אַנערקענונג.

אָבער דאָס ניט הויזן — אַט די ערשטע, אויבנאויפיקע סיבה פון זיין „ניט מזדיקייט“, האָט ער נאָך מיטגעבראַכט פון מעבר לים, און עס האָט אַ טיפּערע אַפּשטאַמונג. עס שטאַמט פון אַ גרונט-דערפאַרונג, וואָס האָט געמאַכט אַ ריס אין אים, בעת ער האָט זיך געפורעמט אַלס שריפטשטע-לער. און אַזוי איז דאָס געשען: אַנגעשפּילט איז זיין פּאַנטאַזיע געווען מיט געשטאַלטן פון פרומען יידישן לעבנסשטייגער. אַ זון פון אַ שוהט — איז ער געהאַדעוועט געוואָרן לכל הפחות אַ רב צו זיין. זיינע וועגווייזער אין ליטעראַטור זיינען געווען: ערשטנס, מענדעלע, וועלכער האָט אים געמאַכט פאַר זיין סעקרעטאַר און אים דיקטירט די לעצטע דעאָקאַציע פּח

זיינע ווערק, און, צווייטנס, יהודה שטיינבערג, וועלכער איז געווען זיין שווער. עד היום איז עפעלבוים פארנומען מיט פאריידישן שטיינבערגס העברעאישע ווערק און מיט באארבעטן צום דרוק די רעשטן פון שטיינ-בערגס יידישן ליטערארישן נאכלאז. און עד היום קאן עפעלבוים, אן שום אגשטרענגונג, נאכשרייבן מענדעלען זיין געטאקטן לומדישן נוסח (זע עפעלבוים „דעם זיידנס שקיעה“) און נאכשרייבן שטיינבערגן זיין מילדן חסידישן נוסח. איז עפעלבוים ליטערארישער וועג געווען ווי באשטימט — א פארזעצער פון דער טראדיציע צו זיין, איז אבער אונטערגעקומען די רעוואלוציע מיטן בירגער-קריג, וואס אין דרום-רוסלאנד האט עס געמיינט פעטזורישע און דעניקינשע שחיתות אויף גאנצע יידישע קהילות, און אין אדעס, וואו עפעלבוים האט זיך געפונען, האט עס געמיינט א מעגלעכער טויט פאר יעדן יידן יעדע רגע: דאס היז — א פארחתמעטער קבר, אויף אויסצוגיין מיט א הונגער-טויט. און די גאס — אן אפענער קבר: די קויל פון היידאמאק, פון ווייס-גוארדייער, פון קאזאק-טשעטשענעץ האט פון יעדן גאסן-ווינקל געזויערט אויף דעם זיידנס יעדן טראט. און די רעטונג פון מלאך-המות פאר א מיטאן יידישע נפשות האט געבראכט די רוטע ארמיי. אט די גרונט-דערפארונג אינמיטן אויספורעמען זיך אלס שריפט-טעלער האט עפעלבוים געגעבן א רוק אועק פון דער פרומער טראדיציע מיט אירע געשטאלטן. זיין הויפט-העלד איז געווארן דער איידעלער זון פון טראדיציע — דעם שוחטס זון, אדער נאך בעסער: דעם רבס זון, וועלכער האט אנגעטאן די לעדערנע קורטקע פון א טשעקיסט, אדער פון א „פא-דיסקאם“ ביים רויטן קאמאנדיר, און איז געגאנגען נקמה נעמען פאר דעם פארגאסענעם יידישן בלוט.

און ווען עפעלבוים איז א מזליקער, בלייבט ער אין סאוועט-רוס-לאנד, ווארט ער מיט זיינע באוועלן און ראמאנען פון בירגער-קריג, האבן-דיק א פעסטן, קלארן סאוועטישן ציל פאר די אויגן, געגאנגען איין גאנג מיט אלע אנדערע יידישע סאוועטישע שריפטטעלער; און מיט זיין שארף-אויגיקייט און געניטקייט פון פען ווארט ער פארנומען ביי זיי די פראנט ריי. אזוי אבער ווי ער איז ניט קיין מזליקער, האט ער סאוועט-רוסלאנד פארלאזן. קענטיק, אז זיין הויפט-העלד, דעם רבס זון, א פארמאכטער אין זיין לעדערנער קורטקע, איז נאך ניט פארטיק געווען מיט זיינע יידישע נשמה-חשבונות. און ווען ער האט אין אויסלאנד, וואו ער האט זיין פעסטן, קלארן סאוועטישן ציל ניט געקאנט מיטנעמען, גענומען אויסלאנד זיין שטאף פון דער בהלה-צייט, האט מען גענומען אויף אים ליארעמען: גענוג פאגראמען און בהלות אויף אונדז! מיר זיינען שוין מיד דערפון! — אז!

ב. ע פ ע ל ב ו י מ

ווי האָט ער געקאָנט ניט דערציילן וועגן דעם נס, ווי אַזוי ער און אַ מיליאָן יידן זיינען אויפגעשטאַנען תּחית המתים? — האָט ער זיך פאַרברוגט, זיך אַליין פאַרמאַכט אין אַ לעדערנער קורטקע, און האָט באַשלאָסן ניט צו הויזן מיט די הויז־פאַרוואַלטער פון דער יידישער פּיטעראַטור.

אַבער דאָס ניט הויזן האָט זיך ניט באַגרענעצט מיט זיין דרויסנדיק האַלטונג. עס איז אַריינגעדונגען איבערווייניק אין אים. ער הויזט מיט זיך אַליין אויך ניט. דער ריס צווישן דער טראַדיציע און דער לעדערנער קורטקע האָט געמאַכט אַ שפאַלטונג צווישן זיין האַרץ און אויג. עס איז געוואָרן דער שניט פון זיין שרייבן, די כאַראַקטעריסטיק פון זיין ליטעראַ-רישן מעטאָד. אַבער דאָ איז שוין בעסער, מיר זאָלן עס אילוסטרירן מיט דעם באַנד, וואָס מיר האָבן אויף די הענט. דער באַנד איז באַטיטלט „שייד-וועג“. ס'האָט געקאָנט באַטיטלט ווערן „ליקוידאַציע“. אין אַ סעריע פון 16 דערציילונגען ליקוידירט ער אין כראַנאלאָגישן סדר דעם בירגער־קריג שטאַף, מיט דער אָפענער כּוונה איינמאַל פאַר אַזעמאַל פון אים פטור צו ווערן. עס צעפאַלט אין די דריי טיילן. דער ערשטער טייל — „אַפּ-פלוס“ — שרייבט איין פיר דערציילונגען, פון די יאָרן 1923-1925, די ערשטע צוויי נאָך אין וואַרשע געשריבן. זיי פאַרנעמען זיך מיט דער „אויף מאַרגן“ נאָך דער בהלה, ווען די באַלשעוויקעס האָבן נאָרוואָס געהאַט אי-בערגענומען די מאַכט און האָבן גענומען איינפירן זייער נייע אָרדענונג.

די צוויי ערשטע דערציילונגען פון „אַפּפלוס“, וואָס ביידע הייסן „שטויב“ — די צווייטע אַ פאַרזעצונג פון דער ערשטער — זיינען אַ גוטער אַריינפיר צו עפעלבויען. זיי זיינען די בעסערע דערציילונגען, אפשר די בעסטע, פון גאַנצן בוך. זיי האָבן געבראַכט אַ לעבעדיקן, צאַפּלידן גרוס פון אַדעס. בוכשטעבעך: „לעבן צאַפּלט זיך“ אין זיי, לעבן הענגט אויף אַ האַר: אַ גרופע ספעקולאַנטן מיט וואַלוטע זיינען געכאַפט געוואָרן אויפן אָרט פון פאַרברעכן. די טשעקאַ וועט זיי משפטן, און, נאַטירלעך, זיי פאַרמשפטן צום טויט. און דער הויפט־העיד, משהלע ליפשיץ, גייט אַזוי מוטיק און אַנטשלאָסן צו זיין טויט — הלוואי אויף קאַמענעוון און זינאַ-וויעוון געזאַגט געוואָרן! — אַז ער געווינט דעם צוטרויען און דעם רעס־פעקט אַפילו פון טשעקאַ אויספאַרשער. און אויב ער ראַטעוועט ניט זיין אייגן לעבן, ראַטעוועט ער אַבער דערביי דאָס לעבן פון אַ יונגען העברע־אישן לערער, וועלכער, ערשט אַ יאָר נאָך דער חתונה און באַד אַ טאַטע, פרוואוט זיין מזל מיט „גאַדשטיקלעך“ און פאַרט אַריין, משהלע ליפשיץ נעמט אויף זיך זיין שולד: ער האָט אים אַריינגעצויגן, ער האָט אים

אריינגענאָרט צו זיך אין הויז אַריין — כדי אַרויסצוקריגן פון אים דאָס רעשטל פון זיין גדן!

הגם געשריבן אין 1923, ווען דער שריפטשטעלער האָט זיך ערשט געהאַט איינגעשטעלט — אָבער די הויפט־כאַראַקטעריסטיק פון עפעלבוים סטיף און מעטאָד איז שוין דאָ: עס איז אויגן־סטיל. זיין אויג איז מענטשן־פרעסער און דעטאַלן־פרעסער. וועגן משהלע ליפשיץ זאָגט ער: „משהלע האָט געהאַט צונויפגעצויגן די הויטן אַרום די אויגן, האָט געקוקט דורך שמאַצע רערלעך“. מערערע מאָל טוט ער אַזוי, און זיין באַשעפער עפעל־בוים טוט עס כסדר: ער קוקט דורך אויגן־רערלעך, דורך פאַרגרעסער־גלעזער און פּאַקוסט זיי אין איין פינטלע, און ער דערזעט אונטערן פינגער טעלע אין איין רגע, וואָס אַן אַנדערן וואָלט עס גענומען אַ שעה דורכצו־זען. עס ווערט אַזש אומהיימלעך צו קוקן מיט עפעלבוים אויגן; וועמען ער האָט פיינט, שפּילט ער אים, ער שטעכט אים ממש מיט די בליקן. ער האָט פיינט בתכלית שנאה דעם הויפט־ספעקוליאַנט מיט וואַזיטע טור־מאַנען, וועלכער שפּילט די ראָלע פון אַ סטודענט און פירט אַ גרויס געשעפט מיט אַמעריקאַנער דאָלאַרן און ענגלישע פונטן. יענער חוזקט איבער דעם אַרימען העברעאישן לערער: קוקט נאָר אַן דעם וואַזשנעם סוחר! — וואָס קער איך זיך אָן מיט אַזאַ שטייגער סוחר? — און ווען אַלע צוואַמען פאַלן אַריין, איז ער דער ערשטער צו וואַרפן די שולד אויפן לערער. קאַרטשעט ער זיך פאַר פחד און בעט זיך מיט געוויין ביי משהלע ליפשיץ, ער זאָל אים העלפן באַגראַבן דעם לערער. אָבער משהלע שיקט אים גלייכגיף־טיק אין טויט אַריין, כדי דעם אַרימאָן צו ראַטעווען. עפעלבוים טוט אים אַפּ נאָך ערגער: ער צעשיסט אים מיט די אויגן אַזוי, אַז יענער איז שוין אַ האַלב טויטער, נאָך איידער ער ווערט דערשאָסן.

וואָס שייך דעטאַלן, וואָס זיינען גיט שייך צו מענטשן, זייגט זיי עפעל־בוים אויג אַריין, ווי אַן עלעקטרישער פּאַמפּ דעם שטויב פון די הויז־ווינקעלעך... מען האָט אַנגעצונדן דאָס וואַטע קנויטל פון אַן אויף־לעמפל, און עס קומט אַ באַשרייבונג: „דאָס פייער האָט זיך אויסגעצויגן אין אַ שמאַל לאַנג צינגל און געוואַרפן אַ טונקל־רויטן שייך אויפן טיש. די שאַטנס אין שטוב האָבן זיך אַנגעהויבן שטופן הינטער־וויילעכס“ — און באַד קומט אַ לאַנגער פאַראַגראַף אויף אַ דריטל זייטל צו באַשרייבן דעם עפעקט פון אַנצינדן אַ פּאַפּיראַס אָן דעם פייער־ — וואָס איז געשען מיטן פּלעמל, מיטן רויך, מיט די שאַטנס, מיט די ווענט און מיט דער סטעלע.

זיין דאיה ציט אויך אַריין זיין געהער: ער הערט ממש מיט די אויגן! און אודאי ציען זיינע אויגן אַריין אויך שטיקלעך פון זיין מת.

ניין, ווי א דין פענעצל מוח וואלט געזעסן ווי א שייבעלע אין סאמע שפעל-
טעלע פון זיין שווארצאפל — און ארץ, וואס זיין אויג זעט, איז דורכגע-
זייעט דורך געדאנק. און אט די אויגן-געדאנקלעכקייט פילטרירט זיין
סטיל, זיין בילדלעכקייט איז שאַרף און קלאַר, אבער גאַנץ אַפט דורכגע-
פראַסטיקט מיט וואַרט-אַבסטראַקציעס, וואָס פאַרענדיקן זיך אויף „קייט“ —
ער טוט עס גערן, מיט פֿיבשאַפט און הנאה — „דורכן פענצטער האָבן זיך
געצויגן שטילע ליכטיקע פאַסן, אַזוי שטיף און פאַרביסן, ווי זיי וואַלטן
בויעס פאַרטראַכט און לאַכן אין זיך אַרײַן, פאַרגאַפטע בלויקייט האָט
פון ערגעץ געקוקט מיט זומערדיקער מאַרגן-פאַרהוילנקייט.“ — זיין זאַץ
איז ווי אַ געדאַנק-שנירל באַזעצט מיט אויגעלעך; זאַץ קאָמבינירט זיך
מיט זאַץ אין אַ גראַדער לאַגישער פֿיניע, ווי אויסגעווירעטע אויף אַ פֿי-
נעאַל, אַדער דאַרף מען זאָגן אויף זיין טאַטנס חפֿ-שאַרף?

אַט דער זעעוודיקער, הערעוודיקער, שפירעוודיקער אויג-געדאַנק-
סטיל, אַפילו מיט די פאַרבידלעכטע אַבסטראַקציעס דינט עפעלבויעמן
אויסגעצייכנט אין נאַטור-באַשרייבונג. און אַן אַ סוף זייען זיינע אייני-
בליקן אין דער נאַטור, וויפיל פרימאַרגנס, פאַרנאַכטן און זון-אונטערנאַגן-
גען, וויפיל מאַץ ער כאַפט אַ קוק אין פענצטער, אין גאַס, אויף בוים און
אויפן הימל — אַזוי פיל נאַטור-בילדער גיט ער. און זיי לייצען זיך אַלע
מיט פאַרעניגן. די נאַטור איז געדוילדיק און אומענדלעך אין אירע וואַ-
ריאַציעס. זי לאַזט זיך פאַקוסן, פיצלען, שפאַלטן, פאַלמעסן און שעכטן, און
ווען מען איז געבענטשט מיט אויג, פֿאַזט זי יעדע רגע וואָס אַנטדעקן!

איז אים גוט מיט דער נאַטור. אַבער צוגיין צו אַ מענטשן מיט אַזאַ
אויג-בריהשאַפט איז פאַרבונדן מיט ריזיקע. אַן אויג מיט אַזאַ שלונג-
קראַפט קאָן מיט איין קוק אויף אַ מענטשן איינזויגן אין זיך אַ באַרג צעמאַ-
לענעם אויג-שטויב. אַן אויג, אַזאַ מענטשן-פרעסער און דעטאַלן-פרעסער,
מוז האָבן עפעס, וואָס זאָל אים צאַמען. אַ קאַנטראַליאַר דאַרף שטיין הינד-
טער אים, וואָס זאָל אים אַנווייזן: אַהער קוק, ניט אַהין; וואָס זאָל אים
געבן שטאַנדפונקט, קוק-ריכטונג, און אַזוי אַרום איינגרענעצן און אַרגאַ-
ניזירן זיין זע-מאַטעריאַל.

עס איז קלאַר, אַז דער אויסוועג פאַרן קינסטלער איז געווען: ער זאָל
געפינען עפעס, עמעצן, אַ לעבעדיקן מענטשן, וועמען ליב צו האָבן — אַ
פאַזיטיוון טיפ. און ער האָט אים דאָך געהאַט — אין דעם הויפט-העלד
זיינעם — דעם געדעדלען זון פון שוחט — דעם רבס זון, וועלכער האָט
אַנגעטאַן די לעדערנע קורטקע. און אין דעם הויפט-העלדס חברטע — די
אידעלע יידישע טאַכטער — אפשר אויך אַ רבס אַ טאַכטער — וועלכע האָט

צוגעזען די שענדונג פון אירע שוועסטער. און צו זיי איז אים צוגעקומען דער העלד, וואָס איז אויפגעשטאַנען פון פּאַלק גופא — אויף אוקראַינע זיי נען דאָס געווען שטעטלישע פּאַלקס-אינטעליגענטן, וואָס האָבן אַראַגאָזירט זעלבסטשוץ רעגיימענטן, וואָס האָבן געגעבן ווידערשטאַנד און געראַטע-וועט שטעט. זיי האָט עפעלבוים ניט געזען. אָבער אין אַדעס האָט ער יאָ גע-זען, ווי דער יידישער אונטערוועלט-מענטש האָט זיך דערהויבן צום העלד, אַראַגאָזירנדיק אַ יידישע שוץ-פּאַליציי, וואָס האָט איינגעהאַלטן די הענט פון די לוייערער-רוצחים. און אין יענע דערציילונגען זיינע, אָדער טיילן פון ראַמאַנען (ווי אין „אויפברויז“ אַ שטייגער), וואו די דריי העלדן זיינע קומען צו האַנדלונג, ווירקט די שותפות פון זיין אויגן-קראַפט און התלהבות צו פולן קינסטלערישן עפעקט. עס איז דאָ געצאַמטע, באַוועגטע, געזע-טיקטע, איינגעפאַסטע און איינפאַסנדיקע גאַנצקייט. אָבער וואו זיי זיינען ניטאָ, דער עיקר וואו זיין הויפט-העלד פעלט; אָדער ער איז דאָ און האַנדלט ניט, נאָר ער שטייט זי אַ שטומער עדות, דעמאָלט קומט עפעל-בוים פאַרלעגנהייט: דאָס רעאַליסטיש-דעטאַליזירטע צייט-בילד פאַרכאַפט די גאַנצע סצענע, און פאַרדרענגט דעם קינסטלער-קאַנטראַליאָר. דער אויג-שטויב פאַרשטעלט דעם מענטשן; מיר זעען נאָר זיינע וואַרפענישן, מיר הערן נאָר זיינע אויסגעשרייען.

און די אמתע טיפערע סיבה פון עפעלבוים „ניט מזדדיקייט“ דאָס, יאָס זיין הויפט-העלד, דורך וועלכן ער דאַרף איבן קאַנטראַץ איבער זיין מאַטעריאַל, איז אַ פאַרקאַנספירירטער, אַ פאַרמאַכטער, אַ פאַרקענעפּלסטער אין אַ לעדערנער קורטקע; דער זון פון דער איידעלער יידישער טראַדי-ציע האָט צוליב פּקוח נפש באַשלאָסן אַפּצולייגן זיין חשבון מיט דער טראַדיציע אויף אַ רואיקערער צייט.

די ערשטע צוויי דערציילונגען, ביידע מיטן נאָמען „שטויב“, זיינען טאַקע דערפאַר איינגעגעבענע, וואָס דער הויפט-העלד, דעם רבינס זון אין דער לעדער-קורטקע — איז דאָ, קאַנטראַלירט דעם מאַטעריאַל, לאָזט קיין איבעריקן אויג-שטויב זיך ניט אַפּוועצן, יעדע דעטאַל איז נויטיק און באַ-וועגט דאָס געשעעניש צום ציל; און ווען דער ציל איז דערגרייכט, גיט עס דעם איינדרוק פון קינסטלעריש באַרעכטיקטער פאַרענדיקונג. אָבער וואו איז ער, דער הויפט-העלד? עפעלבוים לאָזט ניט דערקענען, צי דער טשעקאָ-אויספאַרשער איז אַ ייד. אָבער דער הויפט-העלד זיצט אין שריפטשטעלער. ער דיקטירט עס דעם אויספאַרשער אַזאָ מענטשלעכע באַ-ציאונג צום פאַקטישן העלד פון ביידע דערציילונגען, משהלע ליפשיץ. דער שריפטשטעלער זאָגט עס אים אונטער צו קריגן צוטרויען צו משהלע ליפ-
ש

ב. ע פ ע ל ב ו י ם

שיך אויף אזוי ווייט, און פארלאזנדיק זיך אויף זיין ווארט, באפרייט ער דעם העברעאישן לערער וועקסלערן. און וויפיל דער שריפטשטעלער האט געטאן פאר אים צו פארגרינגערן און ווירדיק צו מאכן זיין טויט! ער גיט אים א פערזענלעכע געשיכטע, א פאמיליען-דראמע, ער זאגט ווינטשן אויף זיך דעם טויט. און אפגענארטער מאן, וואס ווייס, אז ער ווערט אפ-גענארט און דאס לעבן איז אים ניט ניהא, און טויט וואלט אים א דער-לייונג געווען, און אפגענארטער מאן, א קאמיש פיגורקעלע קעגן זיין ווייב, דער פארשוין, ווערט ער ניט אויסגעלאכט, ווי דער מנהג איז ביי שריפט-שטעלער, נאר פארקערט, ער ווערט ארויסגעשטעלט צו באוואונדערונג. א סוחרל, א מעקלער, א צוגעווארפן נפשל, אין די אויגן פון זיין ווייב א נבזה, שטייגט ער אלץ מער אין טראגזום. און אזוי נאטירלעך, ניט גע-קינצלט, וואקסט ער אין זיין אינסטינקטיוון שרעק, אין זיין אנטקעגן-גיין דעם שרעק, אין זיין פארגעפיל פון טויט, אין זיין גרייטקייט מקבל-פנים זיין דעם טויט. אט, וויפיל טובות דער שריפטשטעלער האט אים געטאן! איז דאס גרויסער גאנג — אין די פוס-טריט פון די גרויסע רוסישע מיט-טער — צו דערהויבן א נישטיק מענטשל צו א פאסטן אויף וועלכן גאר גרויסע העלדן שטייען.

מיט דער צווייטער דערציילונג, „שטויב“ האט עפעלבוים נאך א שווע-רערע אויפגאבע געהאט. די ערשטע דערציילונג איז דערפירט ביז צום ארעסט. אין דער צווייטער זיצן זיי שוין אין דער טשעקא-תפיסה. און מען ווייס שוין, וואס דער סוף וועט זיין — שיסן. דארף געשאפן ווערן א דרא-מאטישע האנדלונג, וואס איר אויסלאז איז אין פאראויס באשטימט — ווי וועט ער עס דורכפירן? דארף עפעלבוים טאקע זיך באהעלפן מיט צוגע-טראכטע מיטלען: מיט חלומות-קאשמארן, מיט א פאנטאזיע-זעעאונג פון זיין ווייב אין די ארעמס פון איר געליבטן; מיט א זעאונג, וואו ער געזעגנט זיך מיט זיין טעכטערל חיהטשע אין דעם פרימארגן פארן שיסן, — מיט אינסצענירונגען פון לעבן אין תפיסה, וואו פארשידענע טיפן ארעסטאנטן און אויפזעער ווערן פארגעשטעלט אין די נייע פשוטע „חברשע“ באציי-אונגען, וואס די נייע ארדענונג האט געבראכט — אז דער, וואס שיסט, און דער, וואס דארף דערשאסן ווערן, זיינען צווישן זיך גוטע ברידער — אבער די הויפט-האנדלונג ווערט ניט אפגעלאזט און שמידט-צו די אויפמערק-זאמקייט: משהלע דיפשיצעס איבערנעמען די ראלע פון א פאטער-טרייס-טער פאר דעם לערער, זיין גרויסארטיקע האלטונג אין דער אויספארשונג-סצענע, וואו מיט אייגענעם קרבן געווינט ער דאס רעכט צו זיין דער פארטיילער פון לעבן און טויט צווישן לערער און „סטודענט“. ועל כולם

זיין פרייען זיך מיט דער קינפטליקער פרייד פון דעם לערערס יונגער פרוי, וועלכע קומט אים אנטקעגן, ווען ער ווערט געפירט צום שיסן — ווי וואלט געווען, ווען זי ווייס, אָז דאָס קוקט זי איצט אָן דעם לעבנס־רעטער פון איר מאָן? — עס לייענט זיך מיט אַדץ מער פאַרכאַפּנדיקן אינטערעס. עפעל־בוים האָט די שווערערע אויפגאַבע, וואָס די צווייטע דערציילונג האָט אים אויפגעגעבן, אויך דורכגעטראָגן. דאָס איז די אַרבעט פון דעם רבס זון אין דער לעדערנער קורטקע, וואָס זיצט אַ באַהאַלטענער אין שריפט־שטעלער.

אַ באַווייז דערויף, אָז דער גורל פון זיין דערציילונג הענגט אָפּ פון דעם, ווי אַזוי עפעלבויים שטעלט זיך צו זיין הויפט־העלד, האָבן מיר אין „שרעק“. ער באַצייט זיך דאָ צו זיין הויפט־העלד שלעכט, רופט זיך דאָס אָפּ מיט אַ פאַרערגערטן געבוי פון דער דערציילונג. און דאָס מערקוויר־דיקע דערביי, דער הויפט־העלד איז דאָ אין דער דערציילונג. אויב ניט ער אַליין בכבודו ובעצמו, איז דורך אַ גלגול־זיינעם — דער לערער באַרענ־שטיק, אָדער אפשר איז ער גאָר אַ שרייבער, וואָס פאַרשטעלט זיך פאַר אַ דערער? אויב ער אַליין איז ניט קיין פאַרקנעפלטער אין אַ לעדערנער קורטקע, אָבער עפעס אַ „קנעפֿל“ איז ער: האָט דאָרט איינפלוס, און ער נוצט אויס זיין איינפלוס אויף צו פועלן, מען זאָל אים אַרויסלאָזן קיין פוילן, דער אויסרייד איז, אָז זיין ווייב האָט דאָרט משפּחה, אָבער מסתמא פאַרט ער צורעכט צו מאַכן זיין יידישן חשבון הנפש. אַזוי אָבער ווי ער דעזערטירט פון זיין פּאַסטן, צו זיין דער וועכטער פון אַ מיליאָן יידישע לעבנס אין דינסט פון רעוואָלוציע, איז ביי אים אַוועקגענומען זיין הויפט־ראַלע, און ער איז בלויז אַ שאַטן פון דעם הויפט־העלד. און עפעלבויים באַשטראַפט אים נאָך דערמיט, וואָס ער נעמט די חברטע פון הויפט־העלד, די אידעלע יידישע טאַכטער, די מיידל פון דער רעוואָלוציע, און גיט זי אַוועק פאַר אַ געליבטער צו איינעם, וואָס האָט זי זיכער ניט פאַרדינט — צו דעם סוחר סאַמואַיל וויינשטאַק, פאַר וועמען דער לערער האָט שוין פאַראיינוועגט אויך געפועלט אַ דערדויבעניש אַרויסצופאַרן קיין פוילן.

איז דאָס רונד אַרום אַ פאַרדרייעניש, אָן איבערשטעלעניש פון פּאַקטן, מענטשן און געפילן. דערפאַר האָט די דערציילונג „שרעק“ קיין פעסטע קאַנסטרוקציע ניט: די געשעענישן צעלויפן זיך, אָדער זיי ציען זיך ציללאָז. מיר פילן די גאַנצע צייט, אָז די געשעענישן ווערן געשלעפט מעכאַניש צו אַ מעכאַנישן סוף. און אַט קומט דער מעכאַנישער סוף. דער צוג קראַכט ביים סאַמע גרענעץ פון פוילן. די טיר פון פּראַכט־זואַגאָן האַקט אָפּ דעם קאַפּ פון סוחר. דער מעכאַנישער סוף איז סימבאָליש געמיינט אויף דעם

לערער. דאָס האָט ער אָנגעוואוירן דעם קאַפּ, ווייל ער האָט זיין טייערסטע מיידל־אינספּיראַציע איבערגעלאָזט אין סאָוועט־רוסלאַנד. און הגם עפעס־בוים ווייזט גענוג טיכטיקע אויגן־קונסט אין מענטש־באַשרייבונגען און נאַטורבאַשרייבונגען, אָבער דער איינדרוק פון גאַנצן איז ווי פון אַ רע־פּאַרט : אַזוי איז געווען, אַ קאַרעספּאַנדענציע פון וועג. אַט אַזוי איז מען געפאַרן פון סאָוועט־רוסלאַנד קיין פּוילן. מיר ווערן אַפילו ביסלעכווייז נייגעריק, און עס ווילט זיך וויסן דעם סוף. אָבער דער סוף איז אַן אַנ־טוישונג, ניט קיין קינסטלערישע אויסצייזונג. „שרעק“ בלייבט ווייט הינ־טערשטעציק הינטער די צוויי „שטויב־דערציילונגען.

קומט עפעלבוים צו זיין פּויער גבורה ערשט, ווען זיין רעאַליסטישע דעטאַליזירונג קאַנצענטרירט זיך אַרום זיין הויפט־העלד, וועלכער אָדער ער איז אַליין דאָ, אָדער ער זיצט אין שריפטשטעלער און דיקטירט אים די באַציאונג. פעלט דער הויפט־העלד, אָדער ער ווערט ניט ריכטיק פּאַר־טראַכט, ווערט מטושטש דער רעאַליזם, ווי מיר זעען עס אין „שרעק“. און ווי אַז עפעלבוים פּעלט אויס רעאַליסטישער מאַטעריאַל, ער נעמט זיך צו אַ לעבן, וואָס ער האָט קיינמאַל ניט מיטגעלעבט ? אַזוי איז די דער־ציילונג „שונאים“, די ערשטע דערציילונג, וואָס איז געשריבן אין אַמע־ריקע. דער פּויער וואָסיל, אַ רייכער בעל־גוף, ווערט געטריבן צו משוגעת און זעלבסטמאָרד — דורך אַ פּאַמיליען־אומגליק, און דער איינרעדעניש, אַז אַלע פּויערים אין דאָרף, וועלכע האָבן אים מקנא געווען זיין גליק, פּרייען זיך מיט זיין אומגליק.

עס איז אַ גרויסע טעמע פּאַרטראַכט לויט די מוסטערן פון די פּראַסט־פּאַלישע טראַגעדיעס פון די רוסישע מייסטערס — אַ טעמע פּאַר טאַל־סטאַיען אויפצוהויבן. — פון עפעלבוים האָט זיך געפּאָדערט אַ סך וויי־ניקער : ער זאָל, לבל הפחות, טאָן צו וואָסיל דעם פּויער, וואָס ער האָט געטאָן צו דעם סוחר'ל משהלע ליפשיץ — געבן די נשמה־מאַמענטן, וואָס פּאַרוואַנדלען : משהלע איז פון אַ שוואַך מענטש פּאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ גיבור, וואָסיל פון אַ גיבור אין אַ שוואַך מענטשל. אָבער אין דעם אינעווייניק פון דעם יידן משהלע איז ער געווען, און אין דעם אינעווייניק פון דעם פּויער איז ער ניט געווען. דאָרף ער ביי וואָסילען די מאַמענטן איבערהיפּן. קומט אַרויס דערפון אַ קייט פון עפּיזאָדן־צופּאַך, וואָס ציען ניט נאָך זיך אַ קייט פון נשמה־פּאַרוואַנדלונגען. בלייבט עס אַן אויסוויי־ניקסטע אַפּשריפט פון אַ מעגלעך טיפּער דערציילונג. ער טאָר זיך ניט אונטערנעמען שידעערן אַ לעבן, וואָס ער האָט קיינמאַל ניט מיטגעמאַכט מיט די אויגן.

אָבער ער אונטערנעמט זיך יא. די זעקס דערציילונגען פון דער צווייטער אַפטיילונג „צופלוס“, וואָס נעמען אַרום די יאָרן 1926-1933 און וואָס זיינען אַ דאָנקזאָנונג פון מהלך אַמעריקע צו דער רויטער אַרמיי, זיי נען אַזאָ אונטערנעמונג. ער פרובירט שפילן דעם אויגן-עדות, וואו זיינע אויגן זיינען ניט געווען. ער האָט ניט צוגעזען די שלאַכט אונטער לע-גינגראָד מיט יודענישן („מאַכט“), און אויך ניט בייגעוואוינט די שלאַכט, וואָס האָט דורכגעהאַקט דעם „קאַרידאָר“ צו קרים („שלאַכט“), און ניט דורכגעריטן מיט אַ רויטן קאַמאַנדיר די פאַסטקע, וואָס ער האָט צוגעגרייט פאַר אַ ווייס-גוואַרדייאישער קאַזאַקן-אַרמיי. אַן אויסנאַם זיינען די צוויי דערציילונגען „אַ משפּט“ און „סכּנה“. כאַטש ער איז דערביי ניט געווען, אָבער זיין הויפּט-העלד איז דאָ — דעם רבס זון אין דער דעדרענער קורטקע. אין דער ערשטער היסט ער זאָרין, אין דער צווייטער מיראַן. זיי זיינען פאַליטקאַמיסאַרן, און ווייל זיין הויפּט-העלד איז דאָ, איז ווי עפעַלבוים אַליין וואָלט געווען.

אין „אַ משפּט“ דערשפירט זאָרין, וועלכער איז צוגעשטעלט צו אַ רעגמענט, וואָס איז קורצלעך אַריבער פון דעניקינען צו די באַלשעוויקעס, אַז די אַפיציערן האָבן פאַרטראַכט אַ פאַררעטערישע הינטער-אַטאַקע ערב אַ גענעראַל-שלאַכט — פון זייערע קוקעלעך און מינעלעך, אויף וועלכע זיין יידיש אויג איז אַ מבין, האָט ער עס דערשפירט, און ער קריגט באַלד אַ באַשטעטיקונג דערויף: זיי האָבן אין געהיים צוגעגרייט אַ פאַגראַם-פראַק-לאַמאַציע — ווערט ער אַן אַדלער און אַ פוקס, און אין צוויי שעה צייט איז דער גאַנצער שטאַב אַפיציערן אַריינגענאַרט אין גענעראַל-שטאַב און גע-שטעלט צום משפּט — פאַר אַ קורצן פסק. אין „סכּנה“ האָט אַ האַידאַמאַ-קישער רעגמענט, וואָס איז איבערגעגאַנגען פון פעטלורען, זיך אַרומגע-זען, אַז ער האָט געמאַכט אַ טעות אין חשבון: די רויטע דערלאָזן ניט אַפילו אַ פאַגראַמעלע מאַכן פאַר אַ שפילכעלע מיט יידישע טעכטער. פועלט צו ביי זיי מיראַן זיי זאָלן אים דערלויבן צו טעלעפאָנירן זייער בקשה צו דער הויפּט-קאַמאַנדע. ער וועט חלילה ניט דערמאַנען דאָס וואָרט „פאַגראַם“ — נאָר האַידאַמאַקעס ווילן גלאַט אַ הוליע טאָן. און אונטער אַנגעשטעלע רעוואָלוציערן גיט ער איבער זייער „בקשה“ אַזוי, אַז אין אַ האַלבע שעה איז דער רעגמענט אַרומגערינגלט מיט האַרמאַטן — און אַ האַלבע-שעסענער גיט ער זיך אונטער. דעניקינשע אַפיציערן האָט ער געזען, האַידאַמאַקעס אין אַקציע אויך מסתמא, אַ פאַגראַם-סכּנה איז דאָ, די רעטערין, די רויטע אַרמיי, איז דאָ, זיין הויפּט-העלד איז דאָ — קען עפעַלבוים זיך לייכט פאַרשטעלן, ווי ער אַליין וואָלט געהאַנדלט אין אַזעלכע

ב. ע פ ע ל ב ו י ם

סיטואציעס. טראַגן זיך ביידע דערציילונגען מיט אימפעט. קיין איינציקע שורה מאַרודעט ניט אויף אַן איבעריקער מינוט. מיר זאָלן האָבן צייט און געלעגנהייט צו פרעגן: איז די מעשה אמת?

אַנדערש אָבער מיט די אַנדערע דערציילונגען. זיי האָבן די געוויינ־לעכע עפעלבויםע מעלות וואָס קויפן אונדז אונטער: דערציילערישע גע־ניטקייט איז דאָ. די נאַטור־באַשרייבונג אַרבעט אויסגעצייכנט. דאָ און דאָרט סצענעס וואָס פאַראינטריגירן, וואָס דערלאַנגען זיך מיט עפעקט. און דאָ און דאָרט פנימער און כאַראַקטערן, וואָס קריצן זיך אַריין אין אויג — ספעציעל וואו עס האַנדלט זיך וועגן אַפיציערן פון שונאס לאַגער. וואו עפעלבוים איז מקיים זיין הויפט־מצווה: פיינט צו האָבן. אָבער יעדע דערציילונג לאַזט אונדז איבער גענוג צייט אויף קשיות צו פרעגן: פון וואָגען ווייס דאָס אַלץ עפעלבוים?

וואָס עפעלבוים איז מיט די דערציילונגען אויסן געווען, איז פאַרשטענד־לעך: ער האָט געוואַלט גלאַריפֿיצירן די גרויסע מאַמענטן פון דער רויטער אַרמיי, די העלדישקייט פון אירע קאַמאַנדירן. עס איז אייגנטלעך שטאַף פאַר העראַאישע פּאָעמען. אַנשטאַט מיט געטרייקייט צו דער ווירקלעכקייט, קענען פּאָעמען אַנגעשפּייזט ווערן מיט שטימונגען פון פּאָעטס אייגענעם געמיט, כדי זיי זאָלן פון אונדז אַנגענומען ווערן אין גלויבן. אזוי אָבער, ווען ניט רעאַזיום און ניט קיין פּאָעמען, מאַכן די דערציילונגען דעם איינ־דרוק פון פּראָזאָאישע אַפּשריפטן פון פּאָעמען, ווי סכעמען פון פּאָעמען. אַ סך מולדיקער איז עפעלבוים אין דער לעצטער סעריע דערצייל־לונגען, וואו ער געזעגנט זיך מיט דעם בהלה־שטאַף. געשריבן גאָר אין די לעצטע יאָרן (1933-1935), האָט די צייט זיי אַ גרויסע טובה געטאָן. זי לאַזט דורכטריפן דורכן זכרון דאָס סאַמע עיקרדיקע — די עסענץ פון דערפאַרונג. פון דער גאַנצער מאַסע רעאַליסטישע דעטאַלן, וואָס זיין אויג האָט איינגעשולונגען, האָט דער זכרון אַרויסגעוואָרפן, ווי איבעריקס, אַלץ וואָס איז ניט שייך צום עיקר. האָבן זיך אָפּגעשטעלט שניידנדיקע עפֿי־זאָדן — קאַנצענטרירטע פּאַקטן, קאַנצענטרירטע פּאַרטעטן, קאַנצענטריר־טע איבערלעבונגען. די בעסטע דערציילונג פון דער סעריע איז „איבער אַ שמאַל דרענגד“, ווייל עס איז שייך געווען צום עיקר פון עיקר — צו זיין טעכטערל: — „דער הונגער פון מיין קליינער, בלאַנדקעפיקער טאַכ־טער מרים, האָט מיך פון הויז ווי מיט בייטשן געטריבן. די קינדערשע ברוינע אויגן האָבן געקוקט מיט פאַרוואַנדערונג פון קיילעכדיקן פנים: פאַרוואָס גיט מען איר נישט עסן?“ — „בין איך אַרויס פון שטוב ווי אַ בעטלער וואָס גייט זוכן אַ נס.“

ארויס איז ער פאָרפרי, און געגאָנגען צוריק שפעט אין אָונט. און אַט קומט אים אַנטקעגן דער מלאך המוות אין דער געשטאַלט פון אַ מחנה טשעטשענצעס.

און דער נס איז געשען. און די דערציילונג לאָזט שפירן אין פאָר- אויס דעם שוואונג פון דעם נס, וואָס דאָרף געשען.

אַזאָ קורצקייט, קנאַפּקייט, עסענצמעסיקייט אין שרייבן רופט מען איצט קינסטלערישער רעפּאָרטאַזש, וואָס דאָס איז אַ שלעכטער נאַמען. עס איז ניט קיין רעפּאָרטאַזש, נאָר עס איז אַ שפּאַרעוודיק קינסטלערישע פּאַרם פון דערציילן וועגן אמתע פּאַקטן. און עס איז אַן אויסגעצייכנטע פּאַרם פּאַר עפעלבוימען, וועלכער דאָרף פטור ווערן פון אַ באַלאַסט, וואָס זיינע אויגן־שעכטער האָבן אָנגעשאַכטן אין דער שחיטה־צייט. נאָך אַזאָ גוטער געזעגענונג מיט יענער גרויזאַמער צייט, קען ער איצט פּונאַנדערקנעפלען זיין הויפט־העלד, דעם איידעלן זון פון דער יידישער טראַדיציע, וועלכער האָט צוליב פּקוח נפש אָנגעטאַן אַ לעדערנע קורטקע; געפינען פּאַר אים אַ ראַלע אין אַמעריקע — מעג ער אַפילו בלייבן אַזוי ראַדיקאַל, ווי געווען — מער ווי אַמעריקע קען פּאַרטראַגן; און אויף דעם סמך פון דעם איין הויפט־העלד וועט עפעלבויים מעגן שעכטן מיט די אויגן הונדערטער אַזעלכע, וועלכע פּאַרדינען געשאַכטן צו ווערן.

„צוקונפּט“, 1937.

פ. בימקא אלס דערציילער איז אויך
א דראמאטורג

מען דארף צוגיין צו בימקאן אן שום פאראורטיילן — אפילו אן קונסט-פאראורטיילן. — אזוי ווי מיט בימקאן האט די קריטיק זעלטן-ווען זיך פארנומען און זי דארף אים ערשט אויסגעפינען — איז ווען זי טרעט שוין אמאל צו צו אים, מעסט זי אים מיט אירע פארטיקע מאסן. זי ווענדט אויף אים אן די פון איר אנגענומענע קונסט-כלים, מיט דער אויסגע-דערנטער און איינגעדערנטער טערמינאלאגיע: סטאטיק, דינאמיק, נאטור-ראליזם, רעאליזם... און זי, די קריטיק, ווייס אזוי זיכער וואס קונסט איז! און הגם ביי די קריטיקער איז נאך א גרויסע פלוגתא, צי די עובדא פון קונסט איז צו געבן דאס לעבן ווי עס איז, אדער צו געבן דאס לעבן ווי עס קאן זיין — אבער ביי יעדן קריטיקער באזונדער איז זיין אפגע-מאכטע מיינונג אן אפגעפסקנטע שאדה, אן אפגעשטעמפלטע זאך, וואס הענגט ביי אים ווי א פסוק אויף דער וואנט, און זיי, די קריטיקער, ווייסן אזוי אקוראט וואס טאלאנט איז! און הגם זיי זיינען נאך מחולק, צי טא-לאנט איז הוילדער דראמט, אדער דראמט מיט באוואוסטזיק, מיט אידייע, מיט מיסיע — אבער ווידער אמאל: ביי יעדן קריטיקער הענגט טאלאנט, ווי א פארשריפט אויף דער וואנט, סעפאראט פון לעבעדיקן שרייבער. קוקן זיי אויף דער וואנט און קוקן אויף בימקאן. עס שטימט ניט! גאך ניט לויט דעם פארגעשריבענעם פסוק! א ווילדער טאלאנט!

אבער טאלאנט איז ניט אויף דער וואנט, נאר אין לעבעדיקן שרייבער. און יעדער פארמאגט אים אויף זיין אייגענעם אופן, גיט לויטן פסוק, די מאס אויף צו מעסטן בימקאן דארף מען געפינען ביי אים אליין. דאס איז דער כלל פאר יעדן טאלאנט. ער דארף געמאסטן ווערן מיט זיין אייגע-נער מאס. אבי עס זאל פעסטגעשטעלט ווערן גלייך פון ערשטן זייטל, און דאס קאן ביי בימקאן פעסטגעשטעלט ווערן גלייך פון ערשטן זייטל. עס לעבט! אדאך, צו וואס ער רירט זיך צו, ווערט באלעבט! יעדער זאך איז אנגעפראפט מיט אזויפיל לעבן, און עס בלייבט איבערגענוג פארן לייט

נער אָנגעשטעקט צו ווערן. — דאָס ערשטע זייטל פֿון דער ערשטער דער־
צייכונג פֿון בוך — „דער שאַפּ, עליע רבילע און די יידלעך זיינע“ — הייבט
זיך אָן אַזוי :

„אז דער שאַפּ איז געלעגן אויף איינער פֿון די צעקרימטע געסלעך
אין וויליאַמסבורג, האָבן זיינעוול, פייוול, דזשעק און די אַנדערע — ניט
געוואוסט, אַז זיי אַרבעטן אין אַ שאַפּ. דאָס נידעריקע אָפּגעקראַכענע הויז
האַט פֿון דרויסן גיכער אויסגעזען, ווי עפעס אַן אַלטע, צעפּאַלענע חורבה,
וואָס שטייט אויף הינערשע פּיסלעך, און וואָס דאַרף ניט מער ווי ס'זאָל
עמעצער, מיט אַ כּוסה אין קאַפּ פּאַרבייגייענדיק — אַ בריקע טאָן אין דעם
מיטן פּוס, איינמאַל און נאָך אַמאַל, אַז די ווענט זאָלן זיך צעפּאַלן, דער
דאָך זיך אונטערגעבן און אַראָפּזעצן אויף דער ערד. נאָר אַזוי ווי ס'האַט
זיך אָבער אַזאָ שיקור ניט געמאַכט, און אויב יאָ, איז אים די האַלב צע־
פּאַלענע חורבה, ווי אַ סך אַנדערע אויף דעם געסל קנאַפּ אָנגעגאַנגען, האָט
עליע רבילע דער בעל הבית פֿון דער שאַפּקע, פּאַר דאָס שוין געזען, אַז
ס'זאָל דאָ אינעווייניק, צווישן די פּוסטע, רויטע, אָפּגעריבענע ווענט קיין
שאַפּ ניט זיין, יעדנפּאַלס זיין שאַפּ ניט“.

ניט קיין שאַפּ, נאָר אַ שטאַל! — האָט דער בעל הבית געגרימציאָרנט,
און ער האָט זיך געקליבן אַריבערטראָגן זיין שאַפּ פֿון וויליאַמסבורג אויף
דער זיבעטער עוועניו, אין אַ ברייטן ליכטיקן בנין, כדי צו זיין אַ בעל
הבית מיט לייטן צוגלייך, וואָס די אַרבעטער זיינע האָבן זיך שטאַרק גע־
שראַקן דערפּאַר, און דער בעל הבית האָט דורכגעפירט זיינס. די מענטש־
לעכע דראַמע, וואָס האָט זיך אָפּגעשפּילט אַרום דעם, איז דער סוזשעט פֿון
דער ערשטער דערציילונג.

מאָכן טויטקייטן שפּרודלען מיט לעבן — איז דער הויפּט־סימן און
די הויפּט־מעלה פֿון טאַגאַנט. וויבאַלד די הויפּט־מעלה איז פעסטגע־
שטעלט, מעג מען שוין זוכן חסרונות וויפיל מען וויל. די הויפּט־מעלה
קויפט זיי אַלע אויס. דער ערשטער חסרון, וואָס מען זעצט אויס — איז
בימקאַס געדיכטער פּויליש־יידישער לשון, וואָס לייגט זיך דעם ליטוואַק
ניט אַזוי לייכט אויף דער צונג. איז די עצה צום ליטוואַק : אַזוי ווי אַ
גוטן קאַפּ האָט ער אויף זיך, זאָל ער זיך אויסלערנען בימקאַס לשון. און
דאָס וועט אים פּאַרן זיער לייכט. נאָכן פינפטן־זעקסטן זייטל וועט ער
דאָס לשון פּאַרשטיין. אָבער בימקאַ אַזיין וועט אים אונטערזאָגן דעם
כאַטייט פֿון די צו־היימישע שאַרשיקע ווערטלעך : האַרמע, פּרוכנע, שלי־
מיון, אַ כלישנע טאָן — אַדער זיי וועלן אים אויפהערן שטערן. און ניט
דעבאַטירנדיק וועגן דעם, צי מען מעג אַזוי פּאַרהיימיש אַ ליטעראַטור־

סטיל — און עס זיינען פאַראַן פלינקע, ברייהדיקע ווערטלעך און אויס-
 דרוקן, וואָס וואַלטן דעם לייטערטור-סטיף וואויל-באַקומען. „אָזויערנאָך“,
 „דער גרויסער צעלייגער“ (אויף אַ פאַרמאָן), „עס האָט נאָך אַ ברייה
 אַלץ צו זיין גוט“ — וועט דער לייענער האָבן זיין שער, וואָס זייטל נאָך
 זייטל וועט ער זוכן דעם מחיהדיקן טעם פון לעבעדיקן שטאָף. און וואָס
 ווייטער אין לייענען, אַלץ מער מעלות בימקאָס ווערן זיך אַרויסווייזן —
 מיט זיין צווייטער הויפט-מערה, אַז אונטער זיין געמיינטן „נאַטוראַליזם“
 קוועלט פאַעזיע, און עס גייט אויף אַ פאַנטאַזיע, וואָס בויגט זיך אין אַ
 מענטשעכער דראַמע.

דאָס איז אַלץ גערעדט, ווען מען האָט אַן אויג פאַר דער אייגנאַר-
 טיקייט פון אַ שרייבערס טאַלאַנט. אָבער קריטיקער וואָס מיינען אַז טאַלאַנט
 איז ניט אין לעבעדיקן שרייבער, נאָר הענגט גאָר ווי אַ פאַרגליווערטע פאַר-
 שריפט אויף דער וואַנט, פאַרפעלן אַריינצוקוקן אין דעם אַרבעטס פּראָצעס
 פון טאַלאַנט, פון וואַנען עס נעמען זיך אַרויס סיי די מעלות און סיי די
 חסרונות. מאַכט מען זיך קאַליע די ראיה. פאַרזעט מען אַן עיקר, אַז בימקאָ
 דער דערציילער שאַרט צענויף לעבנס-שטאָף פאַר בימקאָ דעם דראַ-
 מאַטורג.

דאָמיר זיך ווענדן צו בימקאָן אַליין — אַרויסצוקריגן פון אים אַליין
 די מאָס אויף צו מעסטן דעם גראַד פון זיין טאַלאַנט און דעם קריטעריום
 אויף אַפצושאַצן זיין אויפטו מיט דעם נייעם באַנד געקליבענע ווערק. דאָס
 איז דער אַכטער באַנד, נאָך די זיבן בענד דראַמען, וואָס זיינען אַרויס דורך
 מ. צעשינסקיס פאַרלאַג אין שיקאַגאָ — אין 1936. נאָך פריער, אין 1926,
 האָט ער אַרויסגעגעבן אַ ריי בענד דערציילונגען — דאָ אין ניו-יאָרק, אָבער
 די מערסטע פון זיי געשריבן נאָך אין פוילן. אַפילו די געשריבענע אין ניו-
 יאָרק זיינען נאָכגעשריבן אין זיין פוילישן נוסח. די נייע דערציילונגען זיינען
 אַלע ניו-יאָרקישע; די ערשטע — „צייט-סקעב“ — ניט קיין דערציילונג,
 נאָר אַ בילדלעכע דעקאַמאַציע, אויף צוויי זייטלעך, איז דאָטירט 1926 —
 אין דעם יאָר, ווען ער איז פאַרטיק געוואָרן מיט פוילן.

וואָס איז געווען דער שטאָף פון בימקאָס דערציילונגען און דראַמען
 אין זיין פוילישן פעריאָד? — די מלחמה-מהומה — מיט אירע פּיטיים, מיט
 אירע עלנטע און פאַרהונגערטע וואַגלער און פּלוצים אויפגעקומענע
 גבירים-אַדירים; מיט אירע שמוגלער, גנבים און אַפילו גולנים, און די
 מאַנאָאון ווייב באַציאונגען אויפן הינטערגרונט פון דער מלחמה — מיט אַ
 הויפט-ראַלע פאַר דער צאַפּדיקער, פאַרשייטער אָדער פאַרטייעטער וועל-

מיש-קעזישער יונגער פרוי; דאָס יונג מיידל אין איבערגאַנג צו שרע-קעדיקער אָדער תאוהדיקער ווייב.

וואָס די מלחמה האָט געטאָן צום יידישן ליטעראַטור-שטאַף אין פּוילן — דאָרף מען בימקאַן צופירן ניט צו עוזר וואַרשאַווסקין און האַר-ראַנטשיקן ע"ה, וועלכע געהערן צוזאַמען מיט אים צו איין מלחמה-דור, נאָר צו יוסף אָפּאַטאַשון, וועלכער איז געקומען אָהער מיט יאָרן פאַר דער מלחמה. די אַלע העלדן פון „ראַמאַן פון אַ פּערד גנב“, וואָס שוועבן ביי אָפּאַטאַשון, אין אַ ראַמאַנטישן חלום, האָבן זיך אַראָפּגעלאָזן אויף דער פּראָזאַאישער ערד; זיי זיינען געוואָרן טעגלעך ברויט. אָבער אַנדערש ווי וואַרשאַווסקי און האַראַנטשיק, האָט בימקאַ מיטגעשלעפט דעם ראַמאַנטישן חלום אין דער ערדישער ווירקלעכקייט אַריין — ווי אַ פאַרשטיקטע פּאַנ-טאַזיע, וואָס וויל זיך צוריק אַרויסשפּראַצן — ווייל אַ פּאַעט. וואו מען זאָג ניט וואַרפן אַ בליק אין זיינע אַמאָליקע דערציילונגען, שטויסט מען זיך אָן אויף זאַצן, וואָס שפירן אויס שאַרפע עסענץ. אין דער דערציילונג „מאַן“, וואו אַ יונג פּאַרפּאָדק לויפט פון אַ שלאַכט, וואָס האָט זיך צוגערוקט צו זייער דאָרף און פּלאַקערט הינטער זייער רוקן: — „ער האָט אים דער-שפּירט, דעם בליק אירן, וואָס האָט זיך אַריינגעשניטן אין דער וועלט — אַזאַ רואיקער, אור-אור ווייטער, קדמונימדיקער, פון פאַר דער וועלט-באַ-שאַפענער און אַריבער דער וועלט-פּאַרגייענדיקער“... ער האָט געוואָלט, „אַז זי זאָל זיין שטאַרק און ניט שפירן די יסורים וואו ס'זיינען אַפילו יסורים פאַראַן; און ניט ווי זי האָט געוואָלט — אַוועק גאָר צו אַזאַ הויכער מנוחה, וואו ס'זיינען בכלל קיין יסורים ניטאָ. אַפילו ווען מ'ליידט גענוג שטאַרק... אין דער דערציילונג די „קלדה“, וואו אַ פּאַרפּאָדק לעבט אין אַ וואַדהייזל, און דאָס ווייב איז חושד דעם מאַן, אַז ער טרייבט זיך אַרום מיט גנבים און גולנים: — „אין טריבע טעג, נאָכמער: אין רעגנדיקע פּאַרנאַכטן, האָבן, דוכט זיך, זוי נאָך אַראָפּגעהאַנגענע די שווערע כמורנע ברעמען פון די גולנישע אויגן, מיט די בקשותדיקע בליקן פון יענע אומ-גליקלעכע, וואָס האָבן צו זיי אין די הענט באַדאַרפט אַריינפּאַלן, און שוין מער ניט אַרויסקומען...“

און נאָך דערפאַר האָט פּאַנטאַזיע זיך געוועקט פון בימקאַס ערדיש-קייט, ווייל אַ דראַמאַטורג, די שאַרפע עסענצן און די שאַרפע ווינקלעך, וואָס ער האָט אויסגעשפּירט אין די מענטשן און אין די סיטואַציעס, פּלעגט ער צונויפּירן אין אַ קאַנפּדיקט. ניטאָ קיין דערציילונג ביי אים, וואָס זאָג דורכגיין אָן אַ פּאַטאַלן פינאַל. דיזעלביקע מענטשן און דיזעלביקע סיטואַציעס פּלעגן אים דינען פאַר דראַמען.

און דאָס טשיקאָווע דערביי, אַנגעהויבן האָט בימקא, סיי אַלס דער-
צייטער און סיי אַלס דראַמאַטורג, דווקא אַלס אינטעליגענט-דיטערעאַט, מיט
אַן אויסגעפּוצטער שפּראַך. נאָר דאָ און דאָרט האָלט זיך עקשנותדיק אַ
לאַקאַד ווערטל. כּסדר אַנשטאַט „אויף אים“ — „אויפן“, וואָס דוואַ-
רעט“. — אָבער וואָס ווייטער איז ער געוואָרן אַזוי ווייניקער ליטעראַט און
אַלץ מער בימקא. פינג'זעקס אינטעליגענטישע דראַמען זיינען פאַרויס-
געגאַנגען די „גנבים“ און „דעמבעס“. ווייל בימקא איז בטבע אַ „מאַסאַ-
וויק“, וואָס לעבט מיט דער געדיכטעניש פון דער פּאַלקס-מאַסע, און רעדט
געדיכטן גראַזיקן, וואַרצלדיקן פּאַלקס-אידיאַם, וואָס אַט דאָס שפּראַך-גע-
מיוזעכץ פּלעמט זיך ביי אים מיט פּאַעזיע און רויכערט זיך מיט פּאַנ-
טאַזיע.

אַנגעוואָרן דעם דירעקטן קאָנטאַקט מיט פּוילן, האָט אים גענומען
כמעט צען יאָר ביז ער האָט זיך אַריינגעלעבט אין דער געדיכטעניש פון
יידישן פּאַלקס-לעבן אין אַמעריקע. טאַקע זיך אַריינגעלעבט — טאַקע מיט
געלעבט — אַליין, דורכגעמאַכט די אַלע אַכט דערציילונגען פון אַכטן באַנד.
דורכגעגאַנגען די אַלע שעפּער און זיך אויסגעוואַלגערט אויף דער איסט-
סייד, וואָס האָט דעם גאַווערניר האַספּיטאַל פאַר איר צענטער, וואו די
איסט-סייד קומט קרענקען און שטאַרבן אָדער זיך ראַטעווען מיטן לעבן.
ערשט אין די דערציילונגען איז אים געלונגען אַריינצואַרבעטן זיך
אין דער גייער סביבה. אין די דראַמען האָט ער נאָך אַלץ געדעבט אויפן
חשבון פון פּוילן. אויף דעם פּונדאַמענט, וואָס ער האָט דאָרט פאַרלייגט
אויף דער מלחמת-ווירקלעכקייט, וואָס ביי בימקא איז זי דורכגעצייטערט
געווען מיט פאַרשטיקטער פּאַנטאַזיע — האָט ער דאָ אויסגעפירט אַ פּאַנ-
טאַזיע-טורעם „די מויערן“ און נאָך אַ גראַנדיעזערן טורעם — „די מאַרכ-
בייער“. זיינע קאָמעדיעס זיינען דער ערשטער פּראַוו אַריינצוקוקן אונטער
דער אויבערשטער פּלאַך פון דער יידיש-אַמעריקאַנער געדיכטעניש. דאָ
אָבער אין די דערציילונגען איז ער איבערן קאַפּ אין דער געדיכטעניש.
אַזעלכע געדיכטע יידישע אַמעריקאַנישע דראַמען האָט ער נאָך ניט. ערשט
אויפן סמך פון די דערציילונגען וועט ער זיי שרייבן. ווי אַלעמאַל גייען
דערציילונגען ביי בימקא פאַרויס.

וואָס האָט בימקא געטאָן? — ער האָט גענומען די עוואַלוציע פון דער
יידישער אַרבעטער באַוועגונג פאַר 50 יאָר און האָט זי צונויפגעפּרעסט
אין 10 יאָר (פון 1929 ביז 1938) — לויט דער צאָל יאָרן, וואָס ער האָט
די עוואַלוציע מיטגעמאַכט — דאָס ביזל „דער סקעב“ פון 1926 רעכנט
זיך ניט. ווי געזאַגט, אַ געהויבענע דעקלאַמאַציע פאַרצוטראַגן אין אַ

ב. ריווקין

סטרייק-האָפּ. — „כ'זע אים, אַ דאַרן, אַ ביינערדיקן, מיט אַרומגעשניטענע אויגן, שאַרפע ברעמען, גייט געלאָסן, זיכער, ווי ער וואַלט קיינמאָל אין זיין לעבן אַ מענטשן אויפן נאָגל פונעם פּוס ניט אַנגעטראָטן.“ — בימקאָ איז דעמאָלט נאָר וואָס געווען אַריינגעטראָטן מיט איין פּוס אין אַמעריקע. ער האָט ניט געוואוסט, אַז אין צען יאָר אַרום וועט ער גרייט זיין די אַרבעטער פון די שעפער אַנצורופן „סקעבס“.

דער בעסטער וועג אַרומצונעמען די ערשטע זעקס דערציילונגען מיט איין בליק איז צו קוקן אויף זיי ווי אויף בימקאָס הכנה צו אַן אַרבעטער-דראַמע. די ערשטע דריי דערציילונגען — „דער שאַפּ, עליה רביע און די יידעלעך זיינע“. „דער זייגער און זיין מערכה“ — ביידע פון 1929 — און „דער טאַטע, דעם טאַטנס קינדער און די יוניעס שאַפּ“ פון 1931 — זיינען דער שטאַף פאַרן ערשטן אַקט. — „אויף צום ערשטן מאַי!“ און „קאַרל מאַרקס אויף דער אַנדער זייט“ — ביידע פון 1936 — שטאַף פאַרן מיטעלן אַקט. — „דער באַס, די יוניע און די אַרבעטאַרער ווי פון איין שטיק“ — פון 1938 — דער שטאַף פאַרן שלוס-אַקט.

די ערשטע דערציילונג — די ערשטע סצענע פון ערשטן אַקט — „דער שאַפּ, עליע רביע און די יידעלעך זיינע“ — וויסן מיר דאָך שוין, האָט פאַר איר סוזשעט דעם איבערגאַנג פון אַ סוועטשאַפּ אין אַ מאַדערנער פעקטאָרי. בימקאָ האָט נאָך פאַרכאַפט די סוועטשעפער. אין די פאַרשטעט האָבן זיי זיך פאַר אים איינגעהאַלטן — פאַר אים אין זויליאַמסבורג, אויף אַ פּוסט געסל ביים איסט-ריווער, נאָענט צו דער ברידזש פּלאַצאָ, וואו די אַרבעטער מיטאַקצייט קומען זיך זוגיקן נאָך דער שטיקנדיקער פינצטער-ניש פון שאַפּ — אַ נאָקעט הייזל, רויט-באַשמירט פון דרויסן און פון אינע-ווייניק, פּאַנאָדערגעצאַמט אין קעמערדעך — לכתחילה געבויט די זון זאָל ניט אַריין. וויסטו זון, עפן די טיר, ביסטו דרויסן ...

הערן מיר דאָ דעם אַמאָליקן קלאַג אויפן סוועטשאַפּ? ס'הייבט זיך ניט אָן, דער אומצופרידענער איז נאָר דער באַס, עלי רביעלע. די אַרבע-טער אדרבא וואדרבא. ווען עליע צעפייערט זיך ווי אַ גולן: — „זי ברויך נאָר קומען אויפן פייער די שטאַל!“ — גיבן זיך די אַרבעטער זיינע אַ לאַז אים אַראַפּצוקלאַפּן. — דאָס וואָס זי איז ניט מער ווי אַ שטאַל — ליגט דיר אַפילו ניט אין דער לינקער פּאה; ס'גריבליט דיך נאָר וואָס דו קענסט ניט מער מאַכן ...

— מ'וויסט, עליע ...

— און וויפיל דו זאָלסט דיך ניט וועלן צלמען, וועט מען דיר אַלץ

אַרויסזען די כשרע חזיר-פּיסלעך זיינע ...

וואָס זיינען די אַרבעטער אַזוי צופרידן געווען? — „ס'איז טאַקע קיין שאַפּ ניט געווען נאָר אַ שטאַל. און כאַטש זיינור, פּיזור, דושעק און די אַנדערע האָבן דאָס אויך געוואוסט, און געווען זיכער דאָס אויב ס'וועט אויסקומען אַפּציען דאָ נאָך אַ פּאַר יאָר וועלן זיי אַרויסגיין פון אים אַן דונגען...“ — אַבער...

— „אַז ווי טייער ס'שטיקעלע געזונט זאל ניט זיין, לוינט נאָך אַלץ צו פאַרקוקן אַ האַרעלע, אַ פינטעלע — אַבי ניט צו פירן דעם טעם פון אַ ריכטיקן שאַפּ...“

„זיצנדיק אינוועייניק, אין די קליינע ברעקלעך שטיבלעך, האָט זיך זיי נאָר אויסגעדאַכט, ווי זיי וואַלטן געזעסן ביי זיך אין דער היים, אין היימישן ווערקשטעטל, צו וועלכן זיי זיינען געווען צוגעפלאָסן פון קינד-ווייזן; געדריוולט דעם ביינוועל. אַ צי, אַ שלעפּ און אַ שטאַך... אַ צי, אַ שלעפּ און אַ שטאַך. — אַן אַ באַזונדערן געאיייל...“ — מ'שלאַפּט ביי אים אין שאַפּ, מ'שלאַפּט אַפּ ביי אים די יאָרן — צעביזערט זיך עדיע, — שלאָף אויכעט, עליע; ווער לאָזט דיך ניט? אינאיינעם וועט זיין געשמאַקער...“

צעפּשאַקערט זיך עליע רבילע ווי אַ שטרוי:

— אַ שאַפּ איז ביי אים — אַ חדר ניט קיין שאַפּ, אַ מושב זקנים...
צעלאַכן זיי זיך ברייטער די יידעלעך זיינע:

— דאָ איז דאָך די גאַנצע חכמה, וואָס ס'איז קיין שאַפּ ניטאָ; ס'זאל זיין אַ שאַפּ, אַ באָס, אַ פאַרמאַן, מיט די אַלע זיבן גליקן, — וואָרט מען דאָ איז אים געזעסן...“

און נאָך אַ מעלה האָט דער שאַפּ: — די מיטאַק־שעה, „איטלעכער גייט אַהיים, אין זיין שטוב — וואו ס'אייגענע ווייב האָט שוין, געוויינטלעך, צוגעגרייט אויפן טיש אַ האַלבן גרייפ־פּרוכט, אַ ברעקל־שמאַץ־הערינג, אַ שוואַרץ שטיקל פּריש ברויט, ווייס ברויט, עטלעכע בייגל, אַ פּלעצל מיט ציבעלעס — אויב ס'וועט אַנשמעקן; צווייערליי קעז — געדיכטע זויערע סמעטענע, וואָס מ'קאָן שניידן מיט אַ מעסער...“ און יעדער עסט וואָס ס'שמעקט אים בעסער — אין מנוחה — ס'פעלט נאָר זמירות ס'זאל זיין ווי אין אַ שבתדיקן טאַג. און מען „בענטשט“: — „מ'טוט אַ קניפּ דער ווייב אין הינטן מיט גרויס מתיקות — ס'איז גאַרניט צו באַצאָן פאַר די היימישע געריכטן!“ — און אַ דריטע מערה: די פּלאַזע, וואו מען קומט זיך דופּטערן און זונקן נאָך די געשמאַקע מאכנים, צווישן די מאַמעס און קינדערשע וועגעלעך —

„ביז עליע רבילע פּלעגט אַן אַן אַטעם אַגלויפּן, און נעמען מאַכן

מיט די הענט, שפריצן מיטן מויל: — אַרבעטאַרער מיניע! כ'וועל האָבן פון זיי ברויט צו עסן! זינט דער קווימען האָט שוין געפיפן — און זיי זיצן נאָך דאָך אין דער הינערפלעט אויף דער פּלאַצע.

פונדעסטוועגן פון אַט דעם געמיטלעכען מאַרודנעם אַרבעטן און מנוחה-דיקן עסן און דופטערן זיך אויף דער פּלאַצע, האָט עליע רבילע ניט נאָר געגעסן ברויט, נאָר האָט נאָך אַנגעקליבן גענוג קאַפיטאַל אויף צו פאַר-חלומען אַ גרויסן שאַפּ אויף זיבעטער עוועניו — וואָס אַט דער חלום עליעס האָט זיך אַראָפּגעלאָזט ווי אַ שווערער וואַלקן איבער זיינע אַרבעטערס קעפּ. זיי האָבן ניט געגלויבט, ביז אין איין זוניקן פּרימאַרגן האָט דער וואַלקן געפּלאַצט. זיי האָבן געפונען דעם שאַפּ פאַרשלאָסן אויף מער זיך ניט צו עפּענען.

דאָס איז די אַריינפיר־סצענע פון ערשטן אַקט. און אַזוי דאַרף עס געלייענט ווערן ווי אַן אַריינפיר אין אַ דראַמע. און דערפאַר האָבן איך אַזוי פיל אויסצוגן געגעבן, כדי צו ווייזן, ווי אַפּט בימקאָס טעקסט לויפט איבער אין דיאָלאָג. און אַפילו וואו עס שטייט ניט בפירוש, אָ עמעצער רעדט, איז דער טעקסט אויך דראַמאַטישער דיאָלאָג. עמעצער רעדט — ווער רעדט? אַ העלד אויף דער בינע. ווער? בימקאָ אַליין, דער דראַמאַטורג. ער טראַגט פאַר די דראַמע פאַר די אַקטיאָרן, וואָס דאַרפן אין איר שפּילן. און דערפאַר אַזויפיל סצענקעלעך. ווייז דער אַריינפיר דאַרף שאַפּן אַן אַנגעזעטיקטע אַטמאָספּערע אויף דער בינע. די מענטשן, וואָס באַ-וועגן זיך אויף איר, זאָלן דורכגעפילט ווערן; זאָלן אויפגעלויכטן ווערן אין זייער פּסיכאָלאָגיע, אַפילו ווען זיי גיבן בלויז אַ מאַך מיט דער האַנט און אַ שמונצער מיט די לייפן. און דערצו העלפט אים זייער אַ סך, וואָס ער איז אַ מייסטער אויסצושפירן און אויפצוכאַפּן שאַרפע עסענצן, מעשה פּאַעט: — „זיינען אַלע געשטאַנען, דאָס גאַנצע געזעמל, ווי גאַרנישט אַרום אַ פאַרמאַכטער טיר פון אַ שאַפּ, וואו מען ברויכט אַריינגיין אַרבעטן, נאָר גיכער עפעס ווי ביי אַ טיר פון אַ הויז, וואו מ'האַט זיך אויפגעקליבן צו אַ לוייה. שטיי, אָן איין וואָרט, אַזוי ווי ס'איז שוין ניטאָ איבער וואָס מער צו ריידן, און וועמען נאָך אין מויל אַריינצונעמען...“

און ווייז יעדער מאַמענט איז אַזוי שאַרף כאַראַקטעריזירט — ביז צום עצם, אויפגעשניטן ביז צום בייך — מערקט איר גאָר ניט אָ דע צענדליקער אויפגעכאַפטע מאַמענטן זיינען אין תּוך איבערחורונגען; זיי חזרן איבער דעם איינדרוק פון אַ שאַפּ אין וויליאַמסבורג, כדי דעם איינדרוק צו פאַר-שטאַרקן; וואָס ביי אַנדערע וואַלטן זיי אַפּגעגעבן מיט צעצויגנדיקייט — ביי בימקאָן זיינען זיי ווי געיאַגט אויף אַ דריי־בינע. איידער דער צו-

שויער-צוהערער קוקט זיך אַרום, איז ער שוין אויך אריינגעדרייט — מיט דעם רעזולטאַט, אַז דאָס קלענסטע פּאַסירונגל דערלאַנגט זיך מיט פּילפּאַכן עפעקט. די בינע איז ווי דינאַמיטיזירט. אַט איז אַ מאַמענט פון שווייגן, וואָס פון דער בינע וואַלט זי געשריען עד לב השמים. — זיי האָבן אויפֿ-געוועקט דעם בעל־הבית און זיי האָבן שוין אויסגעהערט פון אים דעם טרוקענעם האַרטן גור: — וועט די שאַפּקע ניט אַרויסגיין מער אויפּמאַכן — זי ווערט מגולגל אין אַ גרויסן שאַפּ... .

„זיינוול, פיורל, דזשעק און די אַנדערע האָבן זיך ערשט גענומען אומבויען יענער צו דעם, דער צו יענעם... זיי זיינען אַזוי געשטאַנען פונקט ווי ס'פּאַרט פאַר איינעם אַראַפּ אַ שטיק געזימס פון אַ וואַנט, און האַרט צו די פּיס, וואָס מיט אַ האַר, אַ קוק, אַ ווענד מיטן אויג — האַט ער אייך געקענט פּאַלן איבערן קאַפּ, און ס'זאַל ניט בלייבן קיין שריד ופּליט פון געביין. עפעס האַט זיך דאָ אויפּגעהויבן פאַר זיי, אַ ווינט — זיך אַ דריי געטאַן פאַר די אויגן ווי אַ רעדל, ווי ער דרייט זיך אַמאַל צונויף אויפּן וועג, בלייבט אַריינגעקלעמט פון אַרום און אַרום, און שטעלט זיך אויף ווי אַ שטאַרץ צום הימל, פון גאַרנישט; ס'איז זיך עפעס צעפּאַלן: אַ הויז, אַ געהיז, וואָס איז אויפּגעבויט געוואָרן דורך יאָרן און מיט גרויס מסירת נפש... .“

דער דעצטער זאַץ וועגן ווינט בעט איך זאַל בימקאַן נאָך אַמאַל צו-פירן צו אַפּאַטאַשון. אין ענלעכקייט אין סטיל, אין קורצן, אַפּגעהאַקטן ריטם, וואָס טראַגט זיך דאָך מיט פאַרגעזעצטן אימפעט.

ביי ביידן איז עס אַ באַוועגונג ניט אין רויס, נאָר אין צייט. עס געשעט. ניט זיי באַשרייבן, נאָר דערציילן. אַ זאַץ איז אַ מיניאַטור-דער-ציילונג. — בימקאַ איז נאָך-מלחמהדיקער פון אַפּאַטאַשון. ביידע שרייבן גע-שפרעך-סטיל, הייבן פּאַסטן פון פּויליש-יידישן דיאַלעקט-דשון.

בימקאַ איז אַפּאַטאַשו ביי דער ערד, ביי די גראַזן און וואַרצלען. רייסט ער גאַנצע קלאַמבעס, גאַנצע שטיקער פּאַלקסלשון, מיט די אַפּגעריסענע וואַרצלען, און שטיקערווייז שרייבט ער — בייך, שטיקערווייז רעדט ער — די שטיקער באַקומען ביי אים צונג. יא, אַנדערש פון אַפּאַטאַשון, וועלכער שרייבט מיט אַ פּאַלירטער פען, דאַט בימקאַ די צונג רעדן, ווייל ער דאַרף עס דאָך אַריינרעדן אין מויל פון אַ שוישפּילער אויף דער בינע, און עס אַרט אים ניט פאַר די נאַכהענגדיקע אַפּגעריסענע וואַרצלען, פאַר די ניט פאַרענדיקטע זאַצן, וואָס פּאַלן מאַנכעסמאַל פון זיין צונג. אַזוי ווי דאָס פּאַלק רעדט, אַזוי ווי ער, בימקאַ, אַליין רעדט. ווייל סיי ביים פּאַק און סיי אויף דער בינע, ווען אַ זאַץ ווערט ניט פאַרענדיקט, וועט די סיטואַ-

ציע, דער זשעסט, די גרימאסע שוין אַרויסגעבן דעם פולן מיין. און עס אַרט אים ניט גאָר אַפּט פאַר דעם ווילד־גראָז — ווי אין דעם זאַץ, וואָס איך האָב אויבן געבראַכט, ווי דער אַרבעטער „בענטשט נאָכן עסן“: אַ קניפּ דעם ווייב אין... מיט גרויס מתיקות. פאַראַן נאָך האַרבערע, זאָלץ־און פעפּערדיקערע ביסנס פון פאַלקס־לשון, וואָס האָבן צו טאָן מיט דעם מענטשנס אונטער־חלקים. דאָס פאַלק שלינגט זיי מיט גרויס הנאה, קאָן עס אויך בימקאָ פאַרדייען. — ניין בימקאָ איז אין אַפּאַטאַשוס קלאָס פון קאַמפּאָזיציע פאַר די מיידלעך פון סעמינאַר ניט געגאַנגען...

האַבן מיר זיך באַקענט מיט דעם שטאַף, פון וועלכן בימקאָ קנעט זיין דראַמע; מיט זיין פּאָעטיש־דראַמאַטורגישן מאָנער, וואָס עסט אַרויס די עסענץ פון יעדן מאַמענט און איבערזעצט זי גלייך אין גראַזיק וואַרצל־דיקן דיאַלאָג. ער האָט אויפגעשטעלט די סיטואַציע און איינגעשטעלט זיינע מענטשן אין איר. קאָנען מיר מיטפאַרן מיט זיין דראַמע מיט אַ שנעלערן טעמפּ.

איך נויך נאָך אַלץ די ערשטע דערציילונג אויף צו באַקענען זיך מיט בימקאָס דראַמאַטורגישן דערציילונגס־מעטאָד — די סצענע ווערט אַריבער־געטראָגן אין נייעם גרויסן שאַפּ.

ביז אַהער איז אַרץ געווען מאַסע — „זיינוול, פייוול, דזשעק און די אַנדערע“ — איצט איז מער מאַסע, אָבער עס נעמען זיך שוין אויסטיילן פאַרשוניען: — דער פאַרמאַן, אַ דאָר מענטשל, מיט אַ פאַרשאַרפט טרוקן נעזל; עליע רביצ, אין אַ נייער געשטאַרט — ער לערנט זיך דעם שטאַט פון בעל הבית ביים פאַרמאַן און זיצט פאַרשפּאַרט הינטער אַ טאָוועלנער ווענטל מיט „אַ שטיקל מיידלטשינע, נאָך מיט דער מאַמעס מיידל אויף די ליפּן, וואָס זי מיט איר איידלקייט, דינקייט, פאַרשפיצטקייט און פּישטשן ווי אַ פייגעלע איז גאָר דער קאַפּ פון שאַפּ“.

אויף די אַרבעטער ציטערט די הויט; זיי ווייסן, אַז נאָך צוויי וואָכן וועט אַ דריטל פון זיי אַרויספאַלן. אָבער אונדזערע יידעלעך — „זיי זיינען דאָך מיטגעקומען מיטן שאַפּ, און אויף זיי איז דאָך גאַרנישט, על פי שולחן צוריק.“ — אָבער דער פאַרמאַן — „זאָל ער כאַטש אויף איין שעה גיין ניט אָנגערעדט אַזויפיל גוטס אויף זיי צום פאַרמאַן? — „אז ער האָט מיט זיי אָנגעהויבן, מיט די יידעלעך, נאָך מיט עטלעכע און צוואַנציק יאָר צוריק.“ — אָבער דערפאַרמאַן — „זאָל ער כאַטש אויף איין שעה גיין אין גאַטס דר'ערד אַריין — זיצט ביים גרינגעדעקטן טישל, זיי — אַ הונט אויף דער קייט. — זיי ער וואָרט מיט קיינעם קיין מגע ומשא ניט געוואָלט האָבן, און קריכט דאָך אומעטום אַדורך מיט די ביסטערע אויגעלעך זיינע;

שאצט אָפּ, וועגט און מעסט אָפּ מיט גרויס פאַרשטענדניש יעדנס טאָן, עסט זיך איין אין יעדנס ביס און צעפיר מיט די הענט" — און פּלוצ־ פּלונג וואַקסט ער אויס הינטער זייערע פּלייצעס, און אַז יענע הייבן אויף די קעפּ מעסט ער זיי אָפּ מיט די צוויי ביסטרע אייגעלעך :

— זוי אַזוי ניט איר דאָ עפעס? אין וויליאַמסבורג איז געווען אַזאַ מאַדע ?

— דער באַס זאָל, אַפּנים, האָבן געמאַכט אַ שלל מיט גאַלד פון זייער קראַצן זיך, — חכמה זיך די יונגע אַרבעטער אויף זייער חשבון.

דער פאַרמאָן, וועלכער איז געשטעלט געוואָרן דערויף צו לערנען באַסישן שטאַט עליע רעביצן, האָט אין אים גענומען אַריינקנעצן, אַז ער טאָר זיי ניט האָבן אין שאַפּ, ווייל זיי בינדן אים די הענט מיט די פיס, לאָזן אים דעם קאַפּ ניט אויפהייבן... אַרבעטאַרער טאָרן בכלל ניט זען אַזעלכע קריכערס... — ביז ער האָט געפועלט. נאָך די צוויי וואַכן האָט מען זיי משלה געווען. האָבן זיי זיך געוואָרפן צום „פּראָנט", צו דער טאָוועלדער מחיצה, „האָט דער פּראָנט אַרויסגעשטעלט דאָס מיידל — מיט די דינע, אויסגעצויגענע, רויטע, געמאַכטע ליפעלעך, באַחנטע בעק־ לעך, זי האָט אויפגעמאַכט מויל און אויערן; — ווער איז דאָס עליע רביצע? אַז זי ווייסט גאַרניט פון אַ מענטשן מיט אַזאַ נאָמען אין שאַפּ — ביז דאָס איז ענדלעך אַריין אין דעם גאַלדענעם קעפל אירן, און אַזוי געלאָסן, מילד — מיט אַלע טויזנט חנען וואָס ביי די מיידלעך, זיי געגעבן צו פאַרשטיין :

אַז איר באַס איז אַ ביזי מענטש און ס'איז אים זייער שווער צו כאַפּן... און דאָס איז געווען דער סוף פון די „וויליאַמסבורגער יידלעך".

וואָס האָט דער אַנאָליז פון דער אַריינפיר־סצענע אונדז געגעבן? איך האָב בכיוון אַזוי לאַנג זיך פאַרהאַלטן אויף אַט דער סצענע כדי צו ווייזן די גרויסע פעולה פון בימקאָס פּאַעטיש־דראַמאַטישן מעטאָד. קיין „פּאַבולע", קיין מעשה אין געוויינטלעכן זין פון וואָרט, עס געשעט גאַרניט, וואָס ס'זאָל קאָנען דערציילט ווערן, איז דאָך דאָ גיטאַ. געשילדערט ווערט אַן איינפאַכער, מעכאַנישער, אומפאַרמיידלעכער פּראָצעס — דער איבערגאַנג פון שאַפּקע צו שאַפּ, וואָס איז דיקטירט פון אַביעקטיווע באַדינגונגען, אַבער אַט דער איינפאַכער פּראָצעס איז אינסצענירט־פאַרלעבעדיקט דורך די מענטשן, וואָס זיינען אַריינגעצויגן אין פּראָצעס. און פון „גאַרנישט געשען" ווערט אַ גרויס מענטשלעך געשעעניש — דער אונטערגאַנג פון די „וויליאַמסבורגער יידלעך".

קאָן איך מיר שוין פאַרשפּאַרן אַ גענויערע אַנאָליז פון דער ווייטערער

אינסצענירונג. ער נוצט זיין מעטאד מיט אַלץ טיכטיקערן עפעקט. ער ברויכט שוין ניט אַזויפיל סצענקעלעך — די סיטואַציע איז שוין איינגע- שטעלט און רעדט פאַר זיך, אין דער צווייטער סצענע — די צווייטע דער- ציילונג פון 1929 — „דער זייגער און זיין מערכה“ ווערט דער מעכאַני- זירונגס-פראַצעס פאַרגעזעצט. אַ נייער פאַרמאַן — כמעט אַ יינגל — אַ קלוד- גיטשקער — אַ „סמאַרט גאַי“. ער וויל זיך ניט איינרייסן מיט די אַרבע- טער, מיט דער יוניאַן און דאָך אַרויסקריגן מער אַרבעט. פאַלט אים אין אַ סטראַטעגישער קונץ: ער שטעלט אַוועק ביי דער טיר אַ געץ — אַ זיי- גער, וואָס קלאַפט אָפּ מיט אַ הויכן קלונג די מינוט, ווען דער אַרבעטער קומט אַריין. פאַרשפעטיקט ער זיך אויף אַ מינוט, אויף אַ האַלבער מינוט, ווערט עס אַראַפּגערעכנט ביז אַ פעני. אַט די פאַרקריפּלונג פון זייערע פעני-ענוועלאַפּס אויף אַ פעני באַליידיקט די אַרבעטער ביז צו די וואַרצלען פון זייערע האַר. אַזוי מעכאַניזירן זיי וועלן זיי זיך ניט לאָזן! וואָס זיינען זיי קיין מענטשן ניט? צו אַ געץ וועלן זיי זיך בוקן — נוצן זיי סטראַטעגיע קעגן סטראַטעגיע; די אַרבעט ברענט, און זייערע הענט גייען פאַוואַליע. גייט דער „סמאַרט גאַי“ איין אויף אַ פּשרה. ער וועט זיי דערלויבן צו פאַר- שפעטיקן אויף אַ גאַנץ פּערטל שעה דורך דער וואַך — דערפאַר אַבער ווען די אַרבעט ברענט, זאלן זייערע הענט מיטברענגן. די אַרבעטער טריאומ- פירן, דער געץ קלינגט נאָך אַלץ, אַבער זיי לאַכן פון אים: ניט קיין זייגער, נאָר אַ פּגר!

אין דער דריטער דערציילונג פון 1931 — „דער טאַטע, דעם טאַטנס קינדער אין די יוניעס שאַפּ“ — פירט בימקא אַרויף אויף דער בינע אַ קאַמישן פאַרשוין. נייע באַסעס — די צוויי יונגע זין פון אַן אַלטן טאַטן, וועלכער האָט כמעט אַ יאַרהונדערט אָפּגעאַרבעט ווי אַ קלאַקמאַכער און אַרויפגעאַרבעט זיינע צוויי זין, איז דער טאַטע דאָ אַן אַרבעטער, וואָס רייסט זיך צו דער מאַשין, וואָס די אַרבעטער מיט דעם כוח פון דער יוניע לאָזן אים ניט דערצו — באַסעס טאַרן ניט אַוועקרויבן אַרבעט ביי אַרבע- טער, און דאָ מעשה באַס נעמט ער קאַמאַנדעווען, בראַקירן — ער איז דאָך אַ מבין אויף אַרבעט! — און שטערט דעם פאַרמאַן. גייט ער אַרום אַ צע- מיטער. דער אַלטער טאַטע ווערט כמעט אַן עובר בטל. רעכענען זיך די אַרבעטער אָפּ מיט אים, אין דער מיטאַק-שעה, ווען דער אַלטער איז אין זיין אַרבעטער-שטימונג נאָרן זיי אים אַריין אין אַ שפּיל פון פאַטשע- ניש. ער זאָג טרעפן, ווער עס איז דער פאַטשער געווען. טאַמער ניט, לייג זיך נאָך אַמאָל. האָט מען אים אָנגעפאַטשט אַזוי, אַ זיינע הענט זיינען אויפגעלאָפּן ווי פענכערס. און מען „פאַרבעט“ די זין זיי זאלן זיך

אננעמען פאָרן טאַטן. ווערן זיי אַזוי פאַרשעמט, אַז זיי פאַרווערן אים צו קומען אין שאַפּ אַרײַן. לויפט דער אַלטער, אַן אויסגעפאַטשטער צו דער יוניע זיך צו פאַרשרייבן אַלס מיטגליד.

דאָ, אין דער דערציילונג, פאַרלאָזט זיך בימקאָ ניט אויף דער אינ-סצענירונג אַרײַן. ער ווערט באַוואוסטזיניק וועגן דעם וואָס ער טוט. ער שטעלט זיך מן הצד און דערקלערט די פּסיכאָלאָגיע פון דעם אַלטן. אַזוי ווי אַ קאַמישער פאַרשוין איז זייער וויכטיק פאַר אַ דראַמע, ווערט בימקאָ פון אַ דראַמאַטורג אַ רעזשיסאר און גיט צו פאַרשטיין די אַקטיאָרן ווי צו פאַרשטיין דעם טיפּ.

דער ערשטער אַקט איז געענדיקט. מענטשן, וואָס קענען דעם אַר-בעטער-עולם — די מאַסע — פון דערווייטנס, און האָבן קיינמאָל ניט מיט-געלעבט מיט איר — האָבן דאָ שטאַרק פאַריבל אויף בימקאָן. סטייטש, אַזאָ אויסגעפּוצט יום-טובדיק אויסזען פון בוך און אַזאָ ניט אויסגעפּוצט, אַזאָ וואַכעדיק אויסזען האָבן די מענטשן אין בוך ! אַט אַזוי זיינען די אַרבעטער ? נאָר פרנסה און דאָס ביסעלע אכילה לייגט זיי אין זיינען ? און וואו זיינען זייערע העכערע אינטערעסן, זייערע אידייען ? זיינען גאָר קיין סאַציאַליסטן צווישן זיי ניטאָ ? האָט דען ניט דער סאַציאַליזם פאַר זיי אויפגעבויט די יוניע, וואָס גיט זיי כוח איבערן באַס און פאַרמאָן ? און דאָ קומען זיי און דערקלערן, אַז דאָס וואָס בימקאָ טוט, איז האַרטער, האַמעטער, ברוטאַלער, אכזריותדיקער נאַטוראַליזם, און דאָ לערנען זיי אים די לעקציע, אַז אַפילו דאָס אַדזש זאָל אמת זיין, אַבער קונסט דאַרף ניט יוצא זיין מיט געבן דאָס לעבן ווי עס איז, נאָר ווי עס קען זיך ...

איז ערשטנס, פרנסה און אכילה זיינען די גרונט-אינטערעסן פון פאַקס-מענטשן. 99 פּראָצענט פון דער מאַסע זיינען פאַרנומען דערמיט. בלויז אַ קליין טיילעלע זיינען פאַרנומען מיט אידייען, מיט סאַציאַליזם, ציוניזם און ליטעראַטור. נאָר די, וואָס זעען דעם עולם פון דער ווייטנס, זייסן עס ניט. און נאָר די, וואָס זיינען אַרײַן פאַרזאָרגט מיט פרנסה און אכילה, קוקן פון אויבן אַראָפּ אויף דעם דאָזיקן ענין. אַבער די, וואָס האָבן אַרײַן מיטגעלעבט און מיטגעמאַטערט זיך און מיטגעקערענקט מיטן עולם, זייסן שוין גאָר גוט, וואָס פאַר אַ גרויסער ענין דאָס איז פרנסה און אכילה.

צווייטנס, שרייבט דאָך בימקאָ אַ דראַמע, מעשה דראַמאַטורג האָט ער אויסגעטיילט איר פּראָבלעם — דאָס פרנסה-אכילה פּראָבלעם, און קאָנ-צענטרירט זיך אויף דעם. מעגלעך, ניין, ניט נאָר מעגלעך, נאָר זיכער אַזוי, אַז אַ צאָל מענטשן פון בוך, האָבן געהערט און ווייסן וועגן סאַציאַ-

היזם און ציוניזם. זיי לייענען אלע יידישע צייטונגען. און לייענען מסתמא. ווען ניט ווען א ליטעראטור בוך. און קוקן אפילו אריין אין א ספר. אט נוצן זיי א סך לשון-קודשדיקע ווערטלעך. און האלטן שבת און יום-טובים. און גייען אויף חתונות און בריתן. אבער בימקא דארף דאס אלץ ניט אין זיין דראמע. ער האט איסגעטיילט און אויסגעשיילט זיין טעמע.

די אנדערע פרעגענישן וועלן שפעטער פון זיך אליין זיך פארענט-פערן, נאכדעם ווי מיר וועלן פארטיק ווערן מיט דער דראמע. — פון דעם מיטלסטן אקט — די צוויי דערציילונגען פון 1936 — „אויף צום ערשטן מאי!“ און „קארל מארקס אויף דער אנדער זייט“ — וועלן די גוטע און פרומע לייט נאך שטארקער זיך ערגערן. בימקא מאכט א תכלית פון 50 יאר סאציאליזם. יא, דער סאציאליזם האט אויפגעבויט די יוניאנס, אבער די יוניאנס האלטן זיך שוין מיט דעם אייגענעם כוח. זיי דארפן שוין ניט קיין סאציאליזם דערצו. וואס איז געבליבן פון סאציאליזם — איז בלויז א פארמאליטעט. דער רוף צום ערשטן מאי, און דער רוף איז אויך אונטער א גרויסן חשד. — די ארבעטער זיינען יוניאן-לייט, זיי זיינען צוגעשריבן צו א שאפ. אבער וואס העלפט עס? די יוניאנירטע שאפ-ארבעטער גייען ארום חדשים אן ארבעט, ווארים די ארבעט גייט אַוועק צו די איטאליע-גישע ווייבער. און דעריין האט די יוניאן און דער באס א שטיילן יד אחת. ער דארף זיי העלפן אריינקריגן די איטאליענישע ווייבער זיי זאלן צאלן ריוס אין דער יוניאן. וועט זי אים אפדיגען מיט טובות, פארקוקן. — ענד-דער, נאך 9 חדשים ניט ארבעטן מאכט זיך אביסל ארבעט אין שאפ — קורץ פארן ערשטן מאי. און דער ביזנעס-אגענט לאזט זיי וויסן, אז די יוניאן וויל זיי זאלן מארשירן — אַניט וועלן זיי שטראפירט ווערן. בלויז איין אלטער ארבעטער — א משה, וועלכער געדענקט נאך באראנדעסן פון 1894, גייט מארשירן, אבער בערל, דיוו, ישראל און די אנדערע — פון איין טיר זיינען זיי ארויס און דורך א הינטער-טיר זיינען זיי אריין. אבער דער ביזנעס-אגענט האט אן אויג אויף זיי; זיי ווערן גערופן אין דער יוניאן און שטראפירט מיט פינפערלעך — די פינפערלעך, וואס זייערע ווייבער האבן אזוי נייטיק געדארפט פארן גראסערי מאן...

קאמענטירן די ארבעטער דערויף: — סיי (ס'איז) ניט מער ווי די פינ-פערלעך, וואס די יוניאן וויל ארויסקריגן. — דערפאר ברענט ער אזוי, וואס ער האט אזוי ווייניק העכט אריינגעכאפט — ווי ווייניק, וואלט ער זיך געוואונטשן אלע חודש צו האבן אן ערשטן מאי...

א פאסקונדע יוניאן! אבער די ארבעטער זיינען נאך מער פאס-קודנע. — ענדלעך האט בימקא געפאקט זיין הויפט העלד, „קארל מארקס

אויף דער אַנדער זייט" איז כמעט אַ מאַנאַלאָג פֿון דעם הויפט העלד בעני. ער לייגט דאָס לעבן פֿאַר די אַרבעטער פֿון זיין שאַפּ. אַבער איטלעך מאָל ווען ער קומט עפעס מאַנען פֿון זיי אין נאַמען פֿון אַרבעטער יושר, האָבן זיי קיין אַנדער צונאַמען ניט פֿאַר אים ווי "קאַרל מאַרקס": — "קאַרל מאַרקס האָט שוין עפעס געהערט! קאַרל מאַרקס האָט שוין עפעס געזען! קאַרל מאַרקס האָט שוין עפעס אָנגעקריגן". — אַן אַרבעטער פֿון שאַפּ בעט מען זאָל אים אונטערשרייבן אַ הלוואה אויף 100 דאָלער. קיין אַרבעטער רופט זיך ניט אַרויס — דער באַס טוט עס. ברענט בעני — דער באַס וועט דאָך מסתמא זיך גוטמאַכן דעם הונדערטער כּפּל כּפּלים אויפן חשבון פֿון שאַפּ. אַ צווייטער אַרבעטער פֿון שאַפּ ווערט געליימט אויף די הענט. ברענגט אים דאָס ווייב צופירן. דער באַס הייסט אַפּשטעלן דעם מאַטאַר. ער שלאַגט פֿאַר: צאָלן דעם געליימטן אַ העלפט פֿון די ווידזשעס. אַ פּערטל וועט ער געבן, דעם צווייטן פּערטל זאָלן די אַרבעטער דערלייגן דורך וועכנטלעכע דיימס. אַבער דער טשערמאַן פֿון שאַפּ, דער פּרעזידענט פֿון "פּרענדיס פּאַרעווער", וויל דערפֿון ניט הערן — ער לאָזט דעם מאַטאַר ווידער אין גאַנג. ווערט אַ געשלעג צווישן בענין און דעם טשערמאַן. בעני שטעלט אַפּ דעם מאַטאַר און דער טשערמאַן עפנט אים ווידער — ביז בעני צעבלייבט דעם, "פּריינט פּאַרעווער" און לאָזט אים אַ האַלב־טויטן. און ער פּאַרשווערט זיך קיינמאַל מער אין שאַפּ אַריינצוקומען, כדי ניט אַנצוקוקן די טרייפּענע פּנימער פֿון די אַרבעטער...

איינמאַל געפּאַקט זיין הויפט־העלד, לאָזט בימקאָ אים שוין ניט אַפּ. און אין שלום אַקט — "דער באַס, די יוניע און די אַרבעטאַרער ווי איין שטיק" — פֿון 1938 — האָט ער אים ווידער אונטערן נאַמען בער. אין די שעפּער איז נאָך ערגער געוואָרן. די שעפּער ווערן אַריבערגעטראַגן צו די שיקסעס אין ניו־דזשורזי. און די יוניאָן, איר אַרט ניט. עס האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז פֿון די שיקסעס איז נאָך לייכטער צו קאַלעקטירן דיוס — מיט דער הייליג פֿון די באַסעס. און זי וועט דאָך ניט גיין דיסקרי־מינירן קעגן שיקסעס צוליב יידן!... איז לאַידי וואָס פֿון די שעפּער בלייבן אין ניו־יאָרק בלויז די שויענצטער, און אַרבעט פעלט — איז בערן נאָך ערגער דערמיט. וואָס צוליב זיין קהלן זיך מיט סאַציאַליזם, האָט ער זיך פּאַרשפּעטיקט מיט די קינדער. אַנדערע אַרבעטער אין זיינע יאָרן האָבן שוין קינדער, וואָס שטיצן אין הויז; ער מוז אויפהאַלטן קינדער אין די סקולס. עס געלייגט אים דאָך אַריינצוקריגן זיך אין אַ שאַפּ, וואו אַלע קענען אים. ער האָט יעדן איינעם פֿון זיי אַ טובה געטאָן — ביי אַ חתונה, ביי אַ לוויה, ביי אַ קראַנקייט. אַבער אַנשטאַט צו דערפּרייען זיך מיט

אים, דערקלערט גאר דער שאפ קעגן אים אַ סטרייק. עס פעלט זיי אליין אַרבעט. ער איז אַ פרעמדער, ער געהערט ניט צום שאפ. אייגענע זיינען בילכער. דער באַס מוז אים משלח זיין. שאפ-אַרבעטער סטרייקן — סקעבן קעגן אייגענעם ברודער אַרבעטער! באַס, יוניאָן, אַרבעטער — איין שוואַרץ יאָר!

און דאָס איז דער פינאַל. דער סך הכל פון 50 יאָר אַרבעטער-באַ-וועגונג. מען וועט זיך אַנכאַפן פאַרן קאַפּ. די, וואָס פירן ביי אונדז מיט דער פען, זיינען דאָך געוואוינט צום גרעסטן דרך ארץ צו יוניאָנס און יוניאָן-לידערס. דאָס איז דאָך דער פונדאַמענט פון אונדזער גאַנצער דעבנס-אַרדענונג. איצט וואָס וועט אונדז בלייבן?

מען מוז מודה זיין, אַז פון דעם צווייטן אַקט אָן ווערט בימקאָ אַלץ מער צד קעגן דער יוניאָן און יוניאָן-לידערס. אין די דריי דערציילונגען פון ערשטן אַקט איז ניטאָ אַזאַ אויסגעשפראַכענע שנאה צו דער יוניאָן. אָבער קענטיק, אַז די אַלע עסקים מיט דער יוניאָן האָט ער אַליין מיט געמאַכט און דורכגעמאַכט. און ער ווערט אַלץ מער נוגע דובר. פאַרקאַכט אין זיין שנאה צו דער יוניאָן, ווערט ער אַלץ באַוואוסטזיניק-אַגיטאַטאָרי-שער, פאַרגעסט אַפטמאַל אַז זיין ראַלע פון דראַמאַטורג און מישט זיך אַריין ווי אַן אַגיטאַטאָר. אין דעם „קאַרל מאַרקס“ מאַנאַלאָג ווייס מען אַפט ניט ווער עס רעדט — קאַרל מאַרקס“ צי בימקאָ. אָבער פון דער אַנדער זייט איז דאָך ניט צו לייקענען, אַז עס איז פאַראַן אַזאַ קלאַס פון אומצופרידענע צווישן אַרבעטער. עס איז פאַראַן אַזאַ וויכטיקער ענין ווי פרנסה, וואָס מיר „בורזשויען“, וואָס קוקן פון אויבן אַראָפּ, פאַרקוקן עס. אָבער אַרבעטלאָזע אַרבעטער מעגן צופרידן זיין. בימקאָ רעדט פון זייערטוועגן. צווישן זיי זוכט ער זיך אויס זיין הויפט-העלד — אַ סאַציאַל-ליסט, וואָס איז אַרויסגעזעצט געוואָרן פון שאַפ און פון דער יוניאָן.

און ניט צו פאַרגעסן איז אויך, אַז בימקאָ שרייבט אַ דראַמע — ער האָט אינסצענירט אַ מעכאַנישן פראַצעס. דאָס אַרויספאַלן פון יידישע אַר-בעטער, בפרט פון די עלטערע יידישע אַרבעטער, געהערט אויך צום פראַצעס, און ער האָט מעשה דראַמאַטורג זיך אַרויסגעשיילט אַ טעמע — די מענטשלעכע זייט פון פראַצעס — צו דראַמאַטיזירן די מענטשלעכע ליידן, וואָס באַגלייטן דעם פראַצעס. אַז זיי זיינען מענטשן, יידן, וואָס אַ חוץ פרנסה האָבן זיי נאָך אַנדערע אינטערעסן — איז ועלבסטפאַרשטענדלעך. עס איז ניט אמת, אַז פון די דערציילונגען שטעלט זיך אַפּ דער איינדרוק פון האַמעטנער גייסטדאָזיקייט. פאַרקערט. די מענטשן זיינען מענטשלעך-רידנדיק. עס איז ניט בלויו אַ צער בעלי חיים אויף זיי, נאָר עס איז אַ

גרויסער רחמנות דערצו. עס איז א דראמע, דאס הארץ זאל פלאצן. ווען אויפן סמך פון די דערציילונגען וועט אויפגעבויט ווערן די דראמע, וועט עס זיין א טראגעדיע. און דעמאלט וועט בימקא זיך קאנען פארגינען צו שטעלן זיך מן הצד — אויפהערן צו זיין א נוגע בדבר און פאזן זיין הויפט-העלד בעניי-בערן באשטיין פאר זיך אריין.

אויב מען האט זיך געערגערט וועגן די זעקס דערציילונגען פון בוך, וואס האבן פאר זייער הויפט-טעמע פרנסה — וועט נאך מער ענערגיש פארשאפן די לעצטע דערציילונג פון בוך, וואס איז כמעט אזוי גרויס, ווי די זעקס דערציילונגען צוזאמענגענומען — „איסט-סייד“ — אט די זעל-ביקע אַלטע, באַיאַרנטע איסט-סייד, וואָס מיר, וואָס קוקן פון אויבן אַראָפּ, האָבן זי שוין לאַנג פאַרלאָזן. אָבער דאָס רובַ מנין און בנין פון דער פאַלקס-מאַסע איז נאָך אַרץ געבליבן שטעקן אין איר. אויב דאָרט האָט דעם אויבן-אָן פאַרנומען פרנסה מיט אַביסעלע אכילה, פאַרנעמט דאָ דעם אויבן-אָן אכילה מיט אַביסעלע פרנסה. אויב דעם נאַטוראַליזם פון די פרנסה-דערציילונגען האָבן די אַראָפּקוקער אַנגערופן אכזריותדיק, וועלן זיי דעם נאַטוראַליזם פון דער „איסט-סייד“ אַנרופן מגושמדיק, און עס וועט זיין פונקט אזוי פאַלש — אין זייערע אויגן וועט אויסקומען, אָן בימקאָ האָט איסט-סייד פאַרוואַנדלט אין איין שטיק פּרעסאַרניע — און דאָס וועט זיין פאַלש געזען. עס איז גאָר קיין נאַטוראַליזם גיט — עס איז אַ שאַרזש, אַ קאָמעדיע-גראַטעסעס — וואָס גייט צוזאַמען מיט אַ קאָמעדיע-דראַמע — אַ טראַגיקאָמעדיע.

איך האָב ווייניק פּלאַץ צו פאַרנעמען זיך מיט אַ גענויען אַנאַליז פון דער „איסט-סייד“. און עס איז אויך גיט נויטיק. גענוג צו זאָגן, אָן ער האָט דאָ אַנגעווענדט דעם זעלבן פאַעטיש-דראַמאַטורגישן מעטאָד, וואָס אין זיינע פרנסה-דערציילונגען. געשריבן אין זעלביקן יאָר, — 1938 — ווען ער האָט פאַרענדיקט די שווי-דערציילונג פון דער ערשטער דראַמע — „דער באַס, די יוניע און די אַרבעטאַרער ווי פון איין שטיק“ — איז ער אין זיין מעטאָד נאָך דרייטער. גיט נאָר איז עס טעקסט פאַר אַ טראַגיקאָמעדיע, נאָר אַ סצענאַריאָ — מיט אַ צענדליק געשטאַלטן, כאַראַקטערי-זירט מיט זייערע פּנימער. — מעשה דראַמאַטורג האָט ער זיך אויסגע-שיילט אַ טעמע פאַר אינסצענירונג ; עסן! — און מעשה פאַעט, וואָס שפּירט עסענצן, וואַריאירט ער די עסענץ פון עסן אויף אַלערליי אופנים. ווי אַ פאַעט קאָן שרייבן צוואַנציק וואַריאַציעס אויף איין טעמע, ביז ער קומט צו דער ענדגילטיקער פאַרם פון ליד. איך האָב מורא געהאַט צו ציילן, בימקאָ האָט אפשר דאָ אַ 50 אינסצענירונגען אויף עסן : מען עסט אין

די קיכן און מען עסט אין די רעסטאראנען. און ער קוקט אריין מיט הנאה אין די „רעפרידושערייטאָרס“, וויפיל מינים קעזן און פישן זיינען דאָרט צוגעגרייט. מענער, מיט מאַגנס און אַן מאַגנס, טוען זיך אָן אַ כוח און עסן. אַ יונגערמאַנטשיק שלינגט און פאַסמאַקעוועט זיך. אַ יונג מיידל ברעקט זיך און בייסט פיצעלעך. און קינדער, וואָס ווילן שוין ניט עסן, ווערן געמאַכט צו שלינגען איבער געוואָרד. און איטלעך מאַל עסן איז אַ סעודה-סצענע פאַר זיך. — די וועלפיש-קעצישע פרויען פון בימקאָס אַמאָליקע דערציילונגען זיינען דאָ אויף אַ רפואה ניטאָ. נאָר דאָ זיינען מאַמעס, וואָס זיער מסירת נפש פאַר קינדער האָט דעגענערירט אין דער מידה פון שטאַפן און איבערשטאַפן די קליינע קינדער מיט מילכן און פרוכטן און פאַרגיסן עס מיט לויזע אייעלעך ...

מיינט טאַקע בימקאָ ערנסט, אָו עס איז אַ סכנה די איסט-סייד זאָל זיך ניט איבערפרעסן? ניין, עס איז אַ שאַרזש, אַ קאַריקאַטור, אַ קאַרטון. אַז זיין כוונה איז צו שאַרזשירן איז צו זען דערפון, וואָס די דריי העלדישע פרעסער הייסן ביי אים מר. פלאַכט, מר. פלעכט און מר. פליכט, וואָס אַלע דריי באַוואוינען זיי דעם פינפטן שטאַק פון אַ טענעמענט-הויז. די ערשטע צוויי האָבן זיך שוין אָנגעפרעסן געשווירן אין די מאַגנס. מר. פלעכט איז זיך מוסר נפש און לאָזט זיך שניידן דעם מאַגן און ווערט געזונט. מר. פלאַכט אויף אים קוקנדיק לאָזט זיך שניידן און שטאַרבת. און מר. פליכט פאַר שמחה, וואָס מר. פלעכט איז געזונט געוואָרן און כדי צו ווייזן אים אַ ביישפּיל, ווי מען עסט, האָט ער אין אַ רומענישן רעסטאָראַן זיך טער פאַרן שלאָפן מיט צען סאַרטן פדיישן, אָו אַ פרישער און אַ געזונט-טער פאַרן שלאָפן גיין, איז ער אויף מאַרגן שוין ניט אויפגעשטאַנען — אָו עס איז שאַרזש, איז נאָך צו זען דערפון, וואָס די וואָס דאַרפן גיין אונטערן מעסער, האָבן מורא, אָו טאַמער חליצה שטאַרבן זיי, וועט מען ביי זיי צונעמען דעם רעליף, אפשר אַנטקעגן הונגער אין נאַצי-פּוילן זיינען די, וואָס לעבן דאָ אויף רעליף, גרויסע פרעסער. און ווען בימקאָ וואָלט אַריינגעקוקט אין די אַנדערע וואוינונגען פון זעלביקן טענעמענט-הויז, וואו זיינע דריי העלדן, וואָס האָבן אים געדינט פאַר קאַרטונס — פלאַכט, פלעכט און פליכט — וואוינען, וואָלט ער אַליין צוגעגעבן, אָו אויף רעליף עסט מען זיך ניט איבער ...

אַבער צו וואָס האָט ער עס געדאַרפט? צו וואָס די שאַרזשירטע אי-בערטריבונג? און וואו איז די דראַמע וואָס באַגלייט דעם שאַרזש? וואו איז די טראַגיקאַמעדיע? — דער טראַגישער צענטער פון דער איסט-סייד איז דער „גאַווערניר האַספיטאַל“ — פאַר אַ יאָר אָדער צוויי האָט בימקאָ

דעם האַספּיטאַל דורכגעמאַכט. אַ טאַכטער איז אים געשניטן און צעשניטן געוואָרן — ניט צוליבן מאַנגן. דאָרט האָט ער זיך אַנגעזען די „פרעסער“, וואו זיי קומען זיך לאָזן שניידן — צום לעבן אָדער צום שטאַרבן. דאָרט קומען זיי וויינען מיט ביטערע טרערן, דאָרט ווערן זייערע הערצער געבראַכן. דאָרט ווערן זיי מענטשן. און דריי טריט פון האַספּיטאַל האָווען זיי און שמייען און מאַכן דעם אַנשטעל פון אַ זאָרגלאָז לעבן און לאָזן זיך „וואוילגיין“ אויף רעליף. אַ האַרבע יידישע וועלט הונגערט, און זיי דאַ קיין אַנדערע דאַגות האָבן זיי ניט, ווי אַריינצוכאַפן דעם אַרימען ביסן. — פון זיין הויך־פּונקט, פון דאָך פון גאַווערניר האַספּיטאַל, זעט ער די איסט־סייד ווי אין אַ קרומען שפיגל; ער זעט די יונגעלייט, די גראַדואירטע פון די היסקולס און קאַלעדזשעס, וואָס דרייען זיך אויף די סיידוואַקס, אַרום די גאַראַזשן, אויסקונדיק אַ באַלוינונג מיט אַ סיגאַרעט פאַר אונטער־שטופּן אַ קאַר. גליקלעך איז שוין דער יונגע־מאַן, וואָס זיין פאַטער, דער שניידער, שטאַרבט אים און ער פאַרנעמט זיין דזשאַב אין שאַפּ. איך האָב יעדע מינוט דערוואַרט, אַז בימקאָ וועט זיך אַנשטויסן אויף די לענגס, וואָס פורעמען זיך אויף די סיידוואַקס און פון וועלכע זיי גראַדואירן אויף „לעפּקעס“.

און דאָס איז דער מוסר, וואָס ער זאָגט צו דער איסט־סייד פון זיין הייך־פּונקט אויפן גאַווערניר האַספּיטאַל. — פאַרוואָס פאַרזעטו דיין איי־גענע טראַגעדיע? פאַרוואָס זעסטו ניט, אַז דיין וואוילטיק, רחמנאָ לצדן, האָט פאַר אַ באַגלייטונג טויט און אומקום? — און די וואָס זיינען גרייט צו מוסרן בימקאָן, הַלְמָאִי ער ווייזט די איסט־סייד אַזוי מגושמדיק, אַזוי פאַרטאָן אין דער אכילה — ביז זיי ווערן אָן זייער מענטשלעכן פנים, פאַר־זען, אַז אין צענטער פון דער דערציילונג שטייט דער גאַווערניר האַס־פּיטאַל. אַזאוי ווייסט ער, אַז אויף דער איסט־סייד לייענט מען יידישע צייטונגען, און מען גייט אין שול אַריין און אויף סאַציאַליסטישע מיטינגען. אָבער פאַר דער טעמע פון זיין טראַגיקאַמעדיע האָט ער אויסגעקליבן דאָס פאַסקודעווען מיטן ביסן, וואָס בייסט אַריין די ציין פון מאַך המוות אין זייער לייב און לעבן. — און אַזוי דאַרף מען קוקן אויף דער דערציילונג — ווי אויף אַ טעקסט פאַר אַ טראַגיקאַמעדיע. זיינען דאָך זיינע צוויי בעסטע דראַמען — „מויערן“ און „מאַרכביינער“ — פאַנטאַסטישע טראַגיקאַמע־קאַמעדיעס, אויסגעפירט אויף די פאַסקודנע פאַקטן פון דער יידישער מלחמת־זירקלעכקייט אין פּוילן.

און אַזוי דאַרף מען קוקן אויפן גאַנצן בוך ווי טעקסטן פאַר לכל־הפחות — צוויי דראַמעס. — טעקסטן, וואָס אַ דראַמאַטורג גרייט צו פאַר זיך

איידער ער זעצט זיך זיי שרייבן. און אמאל לייענט ער אויך זיי פאר פארן רעזשיסאר, כדי אריינצופירן אים אין די טיפן און צו לאזן אים אנטאפן די פרוזשינעס פון זייערע האנדלונגען.

ווען א דראמאטורג בויט א דראמע פון די פראוויזארישע טעקסטן, מאכט ער געוויינטלעך אן אפקלייב פון זיין מאטעריאל, ער דארף אויסמידן די ווידערהאלונגען — די וואריאציעס אויפן זעלביקן מאטיוו. זיי זיינען פרוואו נאך פרוואו — אויף אויסצוגעפינען די ווירקזאמסטע סצענעס, וואס וועלן פירן צום שטארקסטן קלימאקס. — און ביים איבערבויען א דערצייל-לונגס-טעקסט אין א דראמע דארף ער אויך אויסקעמען זיין שפראך פון די צו הארבע-גראזיק-ווארצלדיקע פאלקס-ווערטלעך — כדי דער אקטיאר זאל קאנען זיין שפראך רעדן און דער טעאטער-עולם הערן און באנעמען. כאטש פאר מאנכע שארף-באטעמטע ווערטלעך וועט אונדו, שרייבער, פאר-דריסן. מיר זיינען מקנא דעם פאלק פאר זיין פרווילעגיע פון פרייקייט אין רעדן.

במילא איז שוין פארענטפערט דאס פרעגעניש, וואס מען פרעגט: צי דארף די קונסט געבן דעם אמת ווי ער איז, אדער דעם אמת ווי ער קאן זיין? — אין בימקאס פאל איז דער אמת ווי ער קאן זיין — די דראמע-פאנ-טאזיע, וואס ער שטעלט אויף אויף דעם אמת, ווי ער זעט אים דארף מען אים לאזן זען און ווייזן דעם גאנצן אמת. ווען מען קוקט אויף „פאלק“ פונדערווייטנס, פון נאבעלן אין-דער-הויך, זעט מען ניט דעם גאנצן אמת, זעט מען אים ניט גענוג, זעט מען אים פאלש — און די פאנטאזיע, וואס מען לאזט אנוואקסן דערויף, איז א פאלשע, פרוכטלאזע פאנטאזיע. מיט איין ווארט דער בעסטער קריטיקער פון בימקא דעם דערציילער וועט זיין בימקא דער דראמאטורג.

„המשך וזמלבוך“, 1942.

2

פ. בימקא — דער דראמאטורג

צי עס איז א יובל-דאטע צי ניט, פישל בימקא פארדינט מען זאל אים משמח זיין מיט א יום-טוב.

א מחבר פון פיר בענד דערציילונגען און פון זיבן בענד דראמעס (ארויסגעגעבן פון פארלאג צעשינסקי, שיקאגא) און פון דריי נאך ניט

געדרוקטע דראמעס, איז פ. ביסקא פריער פון אלץ א דראמאטורג. אפילו זיינע דערציילונגען זיינען טעקסטן פאר דראמעס. זיי זיינען דערציילענדיג רישי-אינסצענירטע קאנפליקטן, די זעכצן דערציילונגען און די נאוועלע „איסט-סייד“ פון זיין לעצטן באנד (ארויס אין פארלאג ביסקא 1941 זייגן זיך אויס פון זיך אליין אין א דראמע וועגן „שאפ“ (דאכט זיך, אז דאס איז זיין נאך ניט געדרוקטע דראמע „קארל מארקס אייניקלעך“) און איז א קאמעדיע וועגן איסט-סייד...

אין זיין דראמאטורגיע וויל איך פריער פון אלץ ארויסהויבן זיין דראמאטישן דיאלאג. די דראמע וואקסט ביי אים ארויס פון דיאלאג און שטייגט דורך דעם דיאלאג. עס איז ניט ביי אים פריער אויסגעסצענירט און די סצענעס דערנאך אויסגעפילט מיט גוטן דיאלאג. ער לאזט זיך ניט גלאט וואויגלייך מיט געשפרעכן, ווי עס איז מערסטנס דער פאל מיט „ליטערארישע“ דראמאטורגן. ניין, דער דיאלאג ביי אים שאפט די סצענעס, אינסצענירט. דאכט זיך די העלדן ריידן בלויז, אבער זייער גערייד טראגט די דראמע, דערלאנגט די כאראקטערן, לייגט אויס די סיטואציעס. דערנאך ערשט ווען ער איז פארטיק מיט דער דראמע, טיילט ער זי איין אין סצענעס. און אמאל, א געטרעגערע און פארטרעגערע פון דיאלאג, פארגעסט ער איינצושטעלן די דראמע טעכניש, וואס דאס איז א מוז — ווי צום ביישפיל, ער פארגעסט אריבערצוטראגן דעם דיאלאג פון איין ווינקל בינע צום צווייטן, און אפילו אריבערטראגן פון איין צימער אין צווייטן — מוז דאס דער רעזשיסאר פאר אים טאן.

אבער אפילו ווען דער געשפרעך דערציילט וועגן א פאסירונג, וואס איז פארגעקומען הינטער די קוליסן, ווערט דער געשפרעך דער צענטער פון דער דראמע. די פאסירונג פון הינטער די קוליסן ווערט אריבערגעבראכט אויף דער בינע. ביסקא הערט זיינע פארשווינען, זייערע טראכט-טונגען און טואונגען, זייערע צוזאמענשטויסן און איבערלעבע סתירות אין לויטער געשפרעכן. און דא העלפט אים גאר שטארק ארויס זיין אידיאמאטישער פויליש-יידישער לשון — ער פאראמטט און פארקירצט די דראמע ביז גאר. קורץ און קנאפ אין עצם, אבער די קורצקייט און די קנאפ-קייט קאן ער וואריירן הונדערטערליי. און ווייל ניט קיין קינסטלעך אריינגעפרעסטער און אויפגעשרויפטער דיאלאג, איז וואו ביסקא הויבט אן די דראמע, איז אנגעהויבן, און וואו ער ענדיקט זי, איז פארענדיקט.

עס איז די נאטירלעכסטע דראמע וואס קאן גאר געבן. ביסקא קאן פון יעדן מענטשן-געשפרעך ארויסקריגן דראמע. עס בעט זיך א פאר-גלייך מיט דעם אמעריקאניש-יידישן דראמאטישן קליפארד אדעטס. ביי

ביידן לויפט דער דיאלאג אין אַנגעשפּאַנטן געמיט, דורך אַנגעשטרענגטן קאַנפּליקט — מיט האַרץ און גורל, מיט חלום און וויי. אָבער נאָך בעסער ווי ביי אַדעטס: ביי יענעם צעלויפט זיך דער געשפרעך אין זייטיקייטן. נאָר דאָ און דאָרט דערלאַנגט זיך אַ בערגל און אַ באַרג. ביי בימקאָ זיינען נישט קיין זייטיקייטן און פּלאַכקייטן. עס גייט כּסדר באַרג אַרויף — אַנגע צויגן פון איין שטיק הימל; אַרומגענומען פון איין אידיען־האַרזאָנט. זיין הויפט־אידיע: דאָס יידישע פּוילן אין סך־הכל. נישט ווי ביי אַדעטס: אַ ווערימדיק יידיש שטיקל בראַנקס, אַדער בראַדוויי.

בימקאָ אַן אידיאישער דראַמאַטורג? — וועלן קריטיקער זיך פאַר־וואונדערן. יא, אַן אידיאישער דראַמאַטורג. אָבער אַ דראַמאַטורג נישט פון פּראַפּאָגאַנדירטע, אַרויסגעשפּאַרטע און אַרויסשטאַרצנדיקע אידיען, נאָר פון אידיען איינגעפאַסטע אין פּאַנטאַזיע...

און דאָס איז דער צווייטער גרויסער סימן פון בימקאָס טעאַטראַל־לישקייט. אַנגענומען איז, אַז בימקאָ איז אַ רעאַליסט פון פּאַמיליען־קאַנפּליקטן, פון סעקסועלע מאַן־און־ווייב צוזאַמענשטויסן. פאַרזען האָט מען, אַז בימקאָס רעאַליזם האָט כּסדר אַ טענדענץ אַריבערצוגיין אין פּאַנטאַזיע. אין זיינע דערציילונגען אויך אזוי: דער גראַזיק־וואַרצליקער באַדן רוי־כערט זיך מיט פּאַנטאַזיע. אַפילו זיינע סאַמע רעאַליטישע מאַן־און־ווייב־דראַמעס — ווי „גנבים“, און „דעמבעס“ אודאי — שטרעקן זיך צו פּאַנטאַזיע אַרויף. נישט קיין פשוטע מאַן־און־ווייב־דראַמעס זיינען דאָס. די הויפט־העלדין אין זיי, ווי אין בימקאָס אַלע היימישע דערציילונגען, איז דאָס ברויזנדיקע מיידל אַדער ווייבל, מיט באַרוישטן, פאַרהלומטן בלוט. ווייל זיי גיבן פון זיך אַרויס דראַמאַטישע עסענץ. אַלע זינדיקע ווייב־לעך ביי בימקאָ האָבן אַ העכערע פאַרענטפּערונג. דאָס ברויזנדיקע ווייבל איז „דעמבעס“, צוליב וועמען טאַטע און זון פירן אַ פּויסטן־מלחמה, איז דאָך אַן אַנגעטרונקענע מיט אַ פּאַעטישער לייב־פּאַנטאַזיע. אין „גנבים“, מיט דעם ברויזנדיקן ווייבל אין צענטער, זיינען די בלאַטע חברה־לייט אויך פּאַנטאַזיאַרן. זיי זיינען ביי אים די אויפריכטיקסטע אמת־זאָגער. עס איז אַ דראַמע פון פאַרפירטן העראַאיוז — צוליב אומשטענדן, צוליב יידיש־פּוילישע אומשטענדן.

די טעאַטער קריטיק האָט אַט דעם פּאַנטאַטישן עלעמענט ביי בימקאָן אינגאַנצן פאַרזען — דערפאַר אים נישט גענוג אַפּעשאַצט. ביים שפּילן בימקאָ טאר דער פּאַנטאַזיע עלעמענט אַדאי נישט פאַרזען ווערן, דערפאַר ווי גוט „גנבים“ און „דעמבעס“ זיינען ביי אונדז נישט געשפּילט געוואָרן, זיינען זיי דאָך נישט דערשפּילט געוואָרן. דער רעאַליטישער פּאַמיליען־

קאנפליקט איז געשפילט געווארן, אבער ניט די פאנטאזיע, וואס האט אויפגעשוועבט איבער אים. בימקא איז אַ בינען-פאָעט, ווי דער אַמעריקאַנער מאַקסוועל אַנדערסאָן. און אין פאנטאזיע אויפשפיל האָט ער דערגרייכט זיין העכסטע מדרגה.

בימקאס אַנטוויקלונגס-גאַנג קאָן איינגעטיילט ווערן אין דריי מדרגות. אַנגעהויבן האָט ער דווקא מיט ליטעראַריש-פאָעטישע אינטעליגענטישע דראַמעס. זיין ערשטע דראַמע, „אויפן ברעג ווייסעל“ (1912) — דער אונטער-טערגאַנג פון אַ יידיש-פּויליש-פּריציפּער פּאַמיליע. — „פאַרוועלקטע בלע-טער“ — אַ חתונה איבער געוואַלט, אין אַ חסידיש-באַלעבאַטישער פּאַמיליע. לייע, לייע צו אַ קריסט, וואָס פאַרענדיקט זיך מיט זעלבסטמאָרד. — „קליינע טעג“ — טאַכטער און זון פון אַ טאַטן אַ משכיל אין פאַרפלאַנטערטע זינ-דיקע ליבעס... — בימקא פאַרנעמט זיך ניט אין זיי מיט אַרויסברענגען די סאַציאַלע סיבות פון יידיש-פּוילישן הינטערגרונט, וואָס יעדער פּובלי-ציסט ווייס וועגן זיי. דאָס לאַזט ער איבער צום שפּילן און רעזיסיסירן. מעשה יונגער אינטעליגענט צאָלט ער ציינז דער „העכערער דראַמע“, נאַכטוענדיק הויפטמאַנען און מעטערלינקן. אַבער בימקאס דראַמאַטישע מעלות זיינען שוין דאָ אין דיאַלאָגישער אינסצענירונג און כאַראַקטערי-זירונג.

בימקא קומט נעענטער צו זיין עלעמענט אין זיינע פאַלקסטימלעך-רעאַליסטישע דראַמעס. אַנגעהויכטע מיט פּאַנטאָזיע — די שוין דערמאַנטע „גנבים“ (1919) און „דעמבעס“ (1920).

אַבער נאָך פריער האָט ער זיך געהאַט פאַרנומען אויף זיין גרויסן אייגענעם וועג, וואָס האָט אים געדאַרפט דערפירן צו זיין טריאומף. דעאַ-ליסטישע פּאַנטאַסטישע דראַמעס, אויפן הינטערגרונט פון דער מלחמה, וואו די פּאַנטאַזיע איז ניט נאָר אַ דורכשוועבנדיקער צוג-זוינט, נאָר די אַטמאָספּערע, די קרוינונג, די אויבערשטע טרייב-קראַפט פון דעם, וואָס געשעט אונטן אויף דער בינע. — די ערשטע פּראָבע פון דעם מין אין „ווינטן“ (1915) — דער מלחמה-אויסברוך אין אַ פּראָצעסיע פון ניט גע-בונדענע סצענעס. „פּראָך“, — (1917) — אַ ריזיקע דראַמאַטישע פּאַמע אין פרייע פערזען, וואָס איז מסתמא ניט אויסגערעכנט צום שפּילן, אַבער וואָס אונטער דער האַנט פון אַ טיכטיקן רעזיסיסאָר קאָן עס ווערן אַ טרי-אומף-ספּעקטאַקל — אַ פּאַנטאַזיע-נבואה אויף דעם גורל פון פּוילישן יידן-טום אין אונדזער צייט. און צוויי טעכניש-גרייטע פאַר דער בינע — „מויערן“ (1923) — אַן אַרויפגעאַרבעטער מלחמה גביר און זיין צעלאַ-זענע טעכטערל — און „מאַרכביינער“ (1927) — אַ פאַלקסטימלעכע

גיבורים לעגענדע, וואו דאס ברויזנדיקע ווייבל פארמיט אין איר בלוט די זריעה פון ביידע פויליש-יידישע גבורות -- דער פיזישער און חסידישער. ביידע זיינען גרויס-טעאטער. „מויערן“ -- לכתחילה אַ רעאַליסטיש בייד פון יידישן מלחמה-שמוגל. דער שמוגל-קעניג, אן אַרויפגעאַרבעטער גאַרבער, ווערט די רעכטע האַנט פון די דייטשישע גענעראַלן, דער יידי-שער באַשיצער, ביז דער עטסטער פון די גענעראַלן פאַדערט אַ פרייז -- זיין טעכטערל. און זי איז זיך מקריב פאַר אַזע יידן. דאָס איז די פאַר-ערדעכונג פון דער הפקר-מידת: זי ווערט דערהויבן צו אַ הייליקייט-צו-שטאַנד. און נאָך מער אַזוי אין די „מאַרכביינער“ -- די טאַכטער פון לעגענדאַרישע גבורים נעמט מיט געוואַלד אַ יונגן חסידישן רבין, און די פרוכט פון דער פאַרגוואַלטיקונג-זיווג איז אַ נייער מין יידישער גיבור, אַ יידן-רעטער. דאָס הפקר-מידת קריגט דאָ איר העכסטן תיקון. אַ גראַנדיעזע פאַלקסטימלעכע טעאטער פאַנטאַזיע. אָבער די טעכניש נאָך ניט פאַרטיקע פאַר דער בינע דראַמאַטישע פאַעמע „פראַך“ קאָן אונטער אַ רעזשיסאָר מיט פרייער איניציאַטיווע עס נאָך מער ווערן.

דער איבערגאַנג פון פוילן צו אַמעריקע איז בימקאָן פאַרשווערט געוואָרן דורך דעם, וואָס נאָך די „גנבים“ און „דעמבעס“ זיינען זיינע דראַמעס ניט געשפילט געוואָרן. און בימקאָ דאַרף פילן די בינע אונטער זיך. איז ער דורכגענומען געוואָרן מיט אַ געפיל פון אומזיסטיקייט. האָט ער אַמעריקע ווי געהעריק ניט געקאָנט אויפשפילן. האָט ער געשריבן קאָמעדיעס -- געזונטע קאָמעדיעס אויף הומאַריסטישע סיטואַציעס -- און בימקאָ פאַרמאָגט סיטואַציע-הומאָר און נאָך מער, צוליב קאָמפּראַמיס -- קאָמעדיע שאַרזשן, קאָמעדיע-קאַריקאַטורן, אויף קינסטלעכע סיטואַציעס. ניט פאַרלאַזנדיק זיך אויף זיין הויפט-טעאַטראַלישן מיטל -- דעם דיאַלאָג. בימקאָס אַמעריקאַנער דראַמע זעט ערשט קריגן איר תיקון, ווען זיינע גרויסע פוילישע דראַמעס וועלן אויפגעפירט ווערן. מער זוי ווער עס איז, ווייל דורך און דורך טעאַטראַל, דאַרף בימקאָ געשפילט ווערן. און איצט איז די געזעגנהייט. ווייל חורבן פוילן האָט זיך נאָך אַמאָל איבערגעזורט אויף אַ פיל גרעסערן מאַסשטאַב, איז איצט גראַד פאַסיק. אַז דער יידישער טעאַטער זאָל אונדז ווייזן דעם בימקאָ סך-הכל. און מיר וועלן געווינען אי אַ טעאַטער, אי בימקאָן. ווייל מער זוי דער טעאַטער איז נויטיק בימקאָן, איז בימקאָ נויטיק דעם טעאַטער. דער בימקאָ טעאַטער וואַלט גאָר אַ סך געהאַפן דעם יידישן טעאַטער אויפגעריכט צו ווערן.

„אידישער קעמפער“, 1944.

